

Vergetelheid is een groot huis. Er is plaats voor iedereen.

ISBN 978-9492546-86-9

NUR 520

Ter Verpoozing, Peize

© Gerard Stout

Foto omslag & vormgeving: Gerard Stout

Omslagfoto uit *Manuel des étrangers à Amsterdam* par J.W. Olivier, 1839

Via delpher.nl Foto van het IJ; Gerard Stout

www.gerardstout.nl

Dit boek staat als pdf op mijn website.

Wie een boek op prijs stelt kan me contacten.

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Druk: Biblion, Zoetermeer

uwboekingoedehanden.nl

Eerste druk: maart 2021

**

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, digitale bestanden of op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de uitgever. We meent rechten te hebben op (delen van) de inhoud wordt verzocht contact met mij op te nemen.

Reis door literair erfgoed

Een Drentsch gemeente-assessor
met zijn twee neven op reis naar Amsterdam in
‘t voorjaar van 1843

Deel I

Harm Boom
en
Alexander L. Lesturgeon

bezorgd en van noten voorzien
door

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Ten geleide

Literatuur kent in Drenthe een korte geschiedenis. De provincie telde in vorige eeuwen weinig inwoners en daarmee weinig schrijvers. De karige, maar interessante, literatuur – na 1800 – is nauwelijks toegankelijk voor groter publiek. Waar de Nederlandse literatuur vanaf ca. 1500 digitaal beschikbaar is op dbnl.org wacht literair Drenthe op een vergelijkbaar podium. Diverse schrijvers verdienen meer aandacht en waardering. De reeks *Reis door literair erfgoed* maakt een begin met ontsluiting van proza uit de begintijd.

Harm Boom schreef, samen met Alexander Lesturgeon, diverse reisromans. Deze verhalen vormen de basis van literatuur uit Drenthe.

In twee delen vindt u het reisverhaal van een assessor (wethouder) uit Drenthe die met twee neven naar Amsterdam gaat. Goede luim en lichte ironie wisselen van plaats met literaire, kunstzinnige, architectonische, maritieme, religieuze en volkenkundige beschouwingen over Amsterdam en wijde omtrekken.

Henk Nijkeuter schets kort het leven en werk van Harm Boom. Een levensschets van Alexander Lesturgeon staat in deel II.

De wethouder – Berend-oom – spreekt veelal Drents en met enige regelmaat correspondeert hij met zijn huishoudster Anna in zijn moerstaal. Gerard Stout geeft een beschouwing over deze Nedersaksische variant.

De voetnoten verhelderen bronnen van gedichten, van uitspraken en geven een antwoord op de vraag: wie-is-wie? Waar nodig krijgen termen een verklarende toelichting. Aan het begin van de hoofdstukken schreef ik over hoofdzaken uit het verhaal, met een koppeling naar de eenentwintigste eeuw.

Inhoud Deel I

Ten geleide	5
Voorwoord	11
Harm Boom	13
Drentse brieven	18
Drents	24
Plannen	
Hoofdstuk I	29
Hoofdstuk II	47
Afreis – Gramsbergen en Hardenbergh – Heemse – Ommen – Eerde en Ommerschans – Naar Zwolle – Dalfsen – Raalte en Boschwijk – Zwolle	
Hoofdstuk III	91
Zwolse blauwvingers – Bewaarschool – Groote kerk en Stadhuis – Fraaije letterkunde	
Hoofdstuk IV	117
Uitstapje naar Kampen – Blik op Kampen – De IJsselbrug – Terugkomst te Zwolle	
Hoofdstuk V	147
Hasselt Zwartsluis en Genemuiden – Kamper-eiland – Schokland en Urk – Land in ‘t gezigt	
Hoofdstuk VI	173
Een eerste wandeling – Venetiaansche nacht in Frascati	
Hoofdstuk VII	195
’t Paleis – Kalverstraat	
Hoofdstuk VIII	219
Dertien hofleveranciers – salle pour la coupe des cheveux – Woarde Anna!	

Hoofdstuk IX	239
Kippenvriend Spekman – Droevige hairlokkenhistorie – Y-bespiegelingen – Spoorridje naar Haarlem	
Hoofdstuk X	271
De Haarlemmerhout – De St. Bavo-kerk – Haarlem – De Haarlemer courant	
Hoofdstuk XI	321
De droogmaking van 't Haarlemermeer – Op den Nieuwendijk te Amsterdam – Graeffner's portionstafel	
Hoofdstuk XII	347
Drents dorpsnieuws – Brief van een Drentsche huishoudster – Brief van Van Bobbel	
Hoofdstuk XIII	363
De Salon des Variétés	
Hoofdstuk XIV	375
Felix Meritis – 't Observatorium – Weer naar de Kalverstraat	
Hoofdstuk XV	395
Op een Oostindievaarder – 't Oosterdok	
Hoofdstuk XVI	411
De Nieuwe Kerk	
Hoofdstuk XVII	431
In den Nederduitschen Schouwburg – Schagcherhandel – De koffijkamer	
Verantwoording	465
Kaarten & Prenten	466

Inhoud Deel II

Ten geleide	5
Voorwoord	11
Alexander L. Lesturgeon	19
Drentse brieven	28
Hoofdstuk XVIII Op de boot naar Buiksloot – Buiksloot – Broek in Waterland – Noord-Hollandsche Kanaal	33
Hoofdstuk XIX Amsterdamsche Jan Hagel – Waorde Annegien!	67
Hoofdstuk XX De Remonstrantse kerk – Pantoffelparade – Keizers- en Heerengracht – Apentuin – Waorde Heerschup en Vrind!	89
Hoofdstuk XXI Koffijkamer van ons logement – Malligheid van tinnegieters – Babbelegoegies met een Amsterdammer – “Een mof weet niets.”	145
Hoofdstuk XXII Uitvlugt naar Zaandam – In den ouden Otter – Het huisje van Czaar Peter – De Zaandammer molens – Wat slag van menschen de Zaandammers zijn – Uitspanningen in Zaandam – Terug naar Amsterdam	171
Hoofdstuk XXIII Wandeling naar den oosthoek der stad – Den Buitenkant en Schreijerstoren – De Kraansluis – Kattenburg – ‘t Rijks-entrepôtdok – De Plantaadje! – Kazerne Oranje Nassau	213

Hoofdstuk XXIV	267
Anthony-Breestraat – Berend-oom past een jas – De Zuiderkerk – Toneelkunstenaar Andries Snoek – Nieuwemarkt – “Oprechte liefde” – Het schavot – Weemoedig gevoel – Bedelaars – Théâtre ambulant – De Oude Kerk – Miin goeje beste Annao!	
Hoofdstuk XXV	345
Voorbereidende schermutselingen – Korenbeurs – Torensplits van de Nieuwe Kerk – Den Singel – Lutherse Nieuwe Kerk – Nieuwe Haarlemer sluis – De Haarlemerdijk – Antje van de zeekapitein – ’t Inwendige woonvertrek – Amsteljagthaven – Amusemenen van den burgerstand – Amstelstroom – Admiraalzeilen	
Hoofdstuk XXVI	427
Erentfeste heer Caesar – Berend-oom van de kaart – Waarden en zeer geliefden vriend Van Bobbel! – Akelige scène in de Bloedstraat – Trippenhuys – Tafelen bij Peter	
Hoofdstuk XXVII	483
Terug naar de vleeschpotten van Drenthe – Waterleiding in Amsterdam – Mijn lieve Annao! – Leidsche plein – Bij Aaltje in de Nes – “Snaorderijen”	
Hoofdstuk XXVIII	545
De terugreis – De Zwolsche boot – De Zwolsche baron – Hasselter verlakker – Matroos – Gelagkamer van Scheuer – “capricieuse dame” – Postwagen gemist – Zoon der besnijdenis en andere reizigers – Vervolg van de reis – Thuiskomst	
De slag bij Ane in 1227	613
De hoed van keizer Frans	620
Verantwoording	633
Kaarten & Prenten	634

Voorwoord

Deze *Reis door literair erfgoed* kent een aanloop van enkele tientallen jaren. In de jaren 80 van de vorige eeuw begon mijn literaire loopbaan met publicatie van nouvelles, romans en korte verhalen in het Drents. Ik schreef mijn Drents werk zonder enige kennis van het literaire verleden van de provincie. Slechts enkele Drentse schrijvers waren voorbijgekomen; zij het op een oppervlakkige manier. Ik kende de namen van Jo Bergmans-Beins, Harm Tiesing, en van Jans Pol. Van hun literair werk had ik nauwelijks kennis genomen. *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan*, het boek van Jo Bergmans-Beins sprak me aan, niet vanwege de inhoud, ik had het boek niet gelezen, maar vanwege de titel. Steeds meer zag ik haar boektitel als een oproep om buiten de gangbare paden te treden.

Nadat ik de Drentse literatuur min of meer had verlaten vond ik een nieuw speelveld in de Nederlandse literatuur en in de wereldliteratuur. Ik vond schrijvers om me aan te spiegelen. Franse schrijvers als André Gide, Michel de Montaigne en Paul Valéry wezen me nieuwe wegen. *Ulysses* van James Joyce sprak me aan, net als Seamus Heaney. Ook de Rus Andrei Bitov werd een vriend van me. Meer schrijvers zorgden voor een feest der herkenning. Het boek *The Deeply Routed* – in vertaling *Diep geworteld* – van het Amerikaanse echtpaar John en Dorothy Keur gaf me een inzicht in sociale verhoudingen in Drenthe in de jaren 50 van de vorige eeuw. Dat waren de jaren die aan de basis lagen van mijn *coming of age*. Een belangrijke vorming van mijn literaire loopbaan ligt op de HBS in Emmen en in de jaren in Afrika.

Langzamerhand zie ik dat het thema van al mijn proza samen te vatten is met één woord: (Zuidoost-)Drenthe. Het werd tijd om me in mijn *roots*, in mijn – literaire – oorsprong te verdiepen

om nieuwe routes te ontdekken voor romans, nouvelles en korte verhalen, al was het om te voorkomen dat ik in herhaling zou treden. Ik ging op zoek naar vorm, inhoud en constructies in het werk van voorgangers. Mijn immanente nieuwsgierigheid en mijn natuurwetenschappelijke achtergrond zorgden voor een analyse van diverse werken uit de Drentse literatuur. Mijn onderzoeksmethode is een vorm van *trial and error*; een *educated guess*. Met *close reading* probeer ik te achterhalen welke informatie de schrijver weergeeft. Een vervolgstap is de zoektocht naar het antwoord op de vraag: wat wil de schrijver vertellen? Dit is een hele moeilijke vraag. Het te achterhalen geheim doet denken aan: lees, er staat niet wat er staat.

Het boek dat voorligt is een rijk verslag van belevenissen in de 19e eeuw. Het is een persoonlijke weergave van een deel van de Nederlandse cultuurhistorie met uitweidingen over kunst, proza, poëzie, scheepvaart, landbouw, oorlogen, politiek, enzovoort. Voor mij was de bewerking op veel onderdelen een feest der herkenning. Dit boek laat zien dat in de loop van de eeuwen veel zaken veranderen en het laat het ook zien dat veel zaken niet veranderen. Dit boek kan een troostende vriend zijn. Het kan een aanzet zijn om zelf op zoek te gaan naar bronnen en het bloed te laten stromen waar het niet gaan kan.

Harm Boom

Harm Boom (1810-1885) werd op 1 december 1810 geboren te Gramsbergen. Zijn ouders waren Johannes Boom en Janna Beenen. In navolging van zijn vader koos hij voor het beroep van onderwijzer. Op 10 oktober 1827 werd hij door de ‘Commissie van onderwijs in de provincie Overijssel’ geëxamineerd; hij slaagde voor rang 4. Hij is waarschijnlijk kwekeling (stagiaire) geweest in Almelo; na het behalen van zijn akte werd hij hulponderwijzer in Raalte. Op 30 augustus 1830 werd hij kerkelijk uitgeschreven naar Kampen. Tien jaar – van 1830 tot 1840 – verbleef hij in Kampen, waar hij waarschijnlijk als onderwijzer werkzaam was. Daarna koos hij voor de handel en vestigde hij zich als koopman, dat wil zeggen als kruidenier, in Coevorden. Toen hij in het kruideniersvak geen toekomst meer zag, ging hij in de journalistiek.

Deze overgang voltrok zich toen Boom in de kring van D.H. van der Scheer verkeerde; in 1843 was hij – blijkens de lijst van intekenaren in *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* – nog koopman in Coevorden. Eén van zijn eerste pennenvruchten, ouder dan zijn bijdragen aan het reisverslag van de Podagristen, is een publicatie in de *Drentsch Volksalmanak* (DVA) voor 1837, hoewel hij toen nog in Kampen woonde.

In 1845 werd Boom, na eerst in Den Haag bij het *Haagsche Dagblad* als verslaggever gewerkt te hebben, redacteur van de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*. Vervolgens werd hij in Utrecht redacteur van de *Utrechtse Avondpost*. Daarna was hij van 1 augustus 1849 tot eind december 1852 hoofdredacteur van de *Amsterdamsche Courant*. Op 20 november 1849 trouwde hij in Coevorden met Roelina Johanna Slingenberg. In Amsterdam werd op 19 augustus

1850 het eerste kind, Maria Louisa Janna, geboren. Op 27 maart 1853 vertrok het gezin naar Den Haag. Pas in april 1857 werd het daar in de bevolkingsregisters ingeschreven, maar de geboorte van zoon Jan op 6 juni 1854 werd wel in Den Haag geregistreerd. In Den Haag was Boom werkzaam als redacteur van de *'s Gravenhaagsche Nieuwsbode* en *Het Zondagsblad*. Tevens was hij enige jaren redactielid van de in Utrecht verschijnende kranten *De Nederlander* en de *Utrechtse Provinciale en Stads-Courant*. Voorts stelde hij als freelancer voor de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* (PDAC) de buitenland-rubriek samen. In de Drentse hoofdstad werd hij in 1859 redacteur van de PDAC.

De journalistieke invloed van Boom in Drenthe is groot geweest. Over zijn journalistieke loopbaan, zowel voor als tijdens de PDAC-periode, heeft Boom geschreven: “Waagde ik het, op jeugdigen leeftijd, om nu en dan vooral over Drenthe te schrijven, en dragen die mededeelingen en gedachten ook de kenmerken van dien leeftijd, in later jaren heb ik steeds mijne pen gebruikt om, wat mij voor Drenthe belangrijk toescheen, wat over Drenthe voor anderen wetenswaardig kon zijn, wat Drenthe in de toekomst ten goede zou kunnen komen, in schrift te brengen, en ‘t zij afzonderlijk, ‘t zij door middel van de *‘Prov. Drentsche en Asser Courant’* aan het oordeel des publieks te onderwerpen, totdat ik, als redacteur dier courant, schier elken dag het woord voerde, niet alleen tot de Drenthen, maar tot zoo velen buiten deze provincie, die ook de *‘Prov. Drentsche en Asser Courant’* tot hunne dagelijksche lectuur hebben genomen.”

De betekenis van Boom voor de Drentse literatuur blijkt uit méér dan alleen het feit, dat hij schrijver van novellen en redacteur van diverse almanakken was. In de eerste plaats was hij een van de eerste volledig Drentstalige schrijvers van novellen en feuilletons.

Ook gaf hij inzicht in het literaire klimaat van Drenthe. Een van de weinige geschriften waarin de literaire stand van zaken na het midden van de negentiende eeuw summier beschreven

wordt, is *Meditatiën van een Drentschen schoolmeester* (1869) door Harm Boom. Hierin staat onder meer een oproep van Boom de volksontwikkeling in Drenthe te bevorderen. Hij vindt, dat er te weinig gedrukte teksten over diverse onderwerpen bestaan. Naar zijn mening beschikt Drenthe op dat moment wel degelijk over personen die “ook op minder streng wetenschappelijk gebied, de pen leenen tot beschaving en veredeling van den geest “

Samen met Dubbeld Hemsing van der Scheer (1791-1859) en Alexander Lodewijk Lesturgeon (1815-1878), publiceerde hij onder het pseudoniem ‘Drie Podagrissen’. Dit driemanschap heeft de stoot gegeven tot bestudering van de Drentse (volks) cultuur en tevens de weg gebaad voor een eigen Drentse literatuur. Daarmee waren zij exponenten van de heersende tijdgeest, de Romantiek. Het hoofdwerk van het drietal, *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst, door Drie Podagrissen*, is een reisverhaal in een genre dat in die tijd tot nieuwe bloei kwam. – In 2020 opnieuw uitgegeven bij Ter Verpoozing onder de titel *Reis door Drents erfgoed*. – Voorts leverden de drie geregeld bijdragen aan Van der Scheers *Drent(h)sche Volksalmanak* (1837-1851).

Samen met Lesturgeon schreef Boom vervolgens *Een Drenthsch gemeente-assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam, in 't voorjaar van 1843*. Dit boek werd uiteindelijk bij C.M. van Bolhuis Hoitsema te Groningen gepubliceerd, maar dat had niet steeds in de bedoeling gelegen. Na het goede onthaal van het podagrissenboek richtten beide schrijvers zich tot de Amsterdamse boekhandelaar en uitgever Hendrik Frijlink met plannen voor een nieuw werk. In dezelfde trant wilden zij *Amsterdam bekeken door een Drenthsch oog* schrijven, hoewel de titel meer een toespeling is op *Drie dagen of Bentheim en Steinfurt door een' Drentschen bril bekeken*. Frijlink ging akkoord, Boom en Lesturgeon begonnen met de reis en schreven enige bladzijden, maar over het contract ontstond verschil van mening. Wellicht door de vele

voorschotten die de reizigers vroegen – vooral Boom speelde hierin een onsympathieke rol – wilde Frijlink van het contract af. Het werk – in afleveringen, in twee delen – verscheen onder de nieuwe titel *Een Drenthsch gemeente-assessor*, bij Van Bolhuis Hoitsema.

Twee Drentse jongemannen gaan samen met Berend-oom, die assessor (wethouder) is, naar Amsterdam. Per koets reist men via Hardenberg, Ommen en Zwolle naar Kampen. Vervolgens steekt men de Zuiderzee over naar Amsterdam. Vele bladzijden worden gewijd aan de beschrijving van gebouwen en etablissementen. Ook maakt men uitstapjes naar Haarlem en Zaandam. Het optreden van Berend-oom veroorzaakt grote hilariteit. Hij spreekt, als enige van de drie reizigers, (vrijwel) geen beschaafd Nederlands en geeft met luide stem commentaar op al het vreemde dat hij ziet.

Dit reisverhaal bevat ook een aantal brieven van Berend-oom aan zijn huishoudster Anna. De brieven zijn door Lesturgeon in het Drents geschreven. – Een levensschets van Lesturgeon vindt u in Deel II. –

De fictieve korporaal Van Bobbel – een potige ex-militair, die gediend had bij de “jagers van Sassé” (Chassé verdedigde in 1832 de citadel van Antwerpen). – schrijft aan Berend-oom dat hij veertig à vijftig boerenknechten opgetrommeld heeft om een bijeenkomst van de afgescheidenen te verstoren. De “katkezeerder” hebben zij het dorp uit gedragen en hem de raad gegeven niet meer terug te komen. Berend-oom neemt met goedkeuring kennis van dit volksgericht, dat zich in 1843 in het Hondsrugdorp G. voltrokken zou hebben. Het verhaal schijnt op een historische gebeurtenis te berusten.

Boom vervolgde zijn boekpublicaties met *Wandelingen, in en om Zwolle, door een neef van den Drentschen assessor*. Met een plattegrond van Zwolle [1846]), uitgegeven bij J.J. Tijl te Zwolle. Hierna verschenen wederom enige reisverhalen,

getiteld: *Wat een Utrechtenaar zag en hoorde bij de beursinwijding te Amsterdam en vervolgens te Kampen, Zwolle, Deventer, Zutphen en Arnhem* (1846, zonder auteursnaam bij Gebroeders Fels te Kampen) en *Mijne reis-portefeuille of omzwervingen door Overijssel, in het najaar van 1846, ernstig en luimig verteld door H. Boom, neef van den Drentschen assessor* (1847, J.J. Tijl te Zwolle).

Voor de Drentse literatuurgeschiedenis is Boom belangrijk doordat hij veel feuilletons geschreven heeft, daartoe wellicht in de gelegenheid gesteld door zijn positie bij de krant. Ook van dit genre was hij een van de eerste beoefenaars in Drenthe. Vooral nadat de PDAC in 1869 het eerste dagblad in Drenthe geworden was, kon hij zich als feuilletonist uitleven in verscheidene – vrijwel geheel Drentstalige – creaties. De inhoud daarvan bestaat goeddeels uit reisverhalen in de trant van het werk uit zijn podagristentijd. Met zijn feuilletons in de PDAC, bereikte hij in Drenthe vrijwel zeker een breder publiek dan met zijn boekpublicaties. Zijn debuut als feuilletonist had hij waarschijnlijk al veel eerder gemaakt. Als zodanig kan men Titia Brongersma, of het bezoek te Borger beschouwen. De zeventiende-eeuwse dichteres Titia Brongersma bracht de pinksterdagen van 1685 door bij vrienden in Borger. Daar deed zij opgravingen bij een hunebed, wat haar inspireerde tot enkele verzen. De novelle is opgenomen in Deel IV van *Reis door Drents erfgoed*.

De feuilletons en reisverhalen van Harm Boom trokken zeer de aandacht. Gelukkig is er nu de heruitgave van *Een Drentsch gemeente-assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam, in 't voorjaar van 1843*.

Dr. Henk Nijkeuter

Literatuur met uitgebreide bronvermelding

Henk Nijkeuter, *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1816 - 1956*. Van Gorcum. Assen.

Cees van Dijk, *Harm Boom*. Van Gorcum 2014.

Cees van Dijk, *Alexander Lodewijk Lesturgen*. Uitg. Drenthe Beilen 1995

Reis door Drents erfgoed. 2020. Ter Verpoozing (Als pdf op web.)

Drentse brieven

Maar de taal, die men spreekt, is in den grond dezelfde gebleven: alleen boven den grond heeft zij zich ontwikkeld en verrijkt en veredeld, zonder dat daarbij de knusheid van het hart naar den mond is verplaatst.

Vanuit Amsterdam correspondeert de assessor met het thuisfront, vooral met Anna, zijn 50-jarige huishoudster. Af en toe schrijft korporaal Van Bobbel een brief naar de assessor en zijn twee neven. In het Drents. Berend-oom spreekt ook Drents tegen Amsterdammers. De gesprekken zijn tweetalig; Drents versus Mokums; plat-Amsterdams.

In de brieven van Berend-oom staat een weergave van de belevenissen die we eerder hebben gelezen in het Nederlands van de 19e-eeuw. Waarin verschillen de weergaven; bijvoorbeeld als we kijken naar de woordenschat? Welke rol spelen de dialecten (Drents en Mokums) met betrekking tot feiten en gevoelens?

De twee neven, die slechts eenmaal met naam worden genoemd, geven een feitelijke weergave van hun bevindingen. Ze gaan waardeoordelen – lelijk, mooi – niet uit de weg. Enige ironie en spot is hen niet vreemd. Op een milde manier steken ze de draak met Berend-oom, terwijl ze hem onvoorwaardelijk in bescherming nemen. Berend-oom mag, onder hilariteit, in zeven sloten tegelijk lopen; de neven redden hem uit de penibele en vernederende situaties. Geen kwaad woord te horen. Berend-oom krijgt de ruimte om – als een kind – de wereld in Amsterdam te ontdekken.

In zijn brieven aan Anna geeft Berend-oom lucht aan zijn

emoties. Verbazing en verontwaardiging wisselt hij af met het boetekleed. Nee, nooit weer *neimoodse* kleding of een extravagante hoed voor hem. Ja, het Drentse landschap, de koeien, de hond, Anna, het eten, de kleding van de Olde Landshap, daar ligt zijn hart. Berend-oom heeft over de *grup* (mestgoot, grens) gekeken, maar niets is zo mooi, vertrouwd, veilig, aangenaam, als Drenthe.

In haar brieven raakt Anna aan die nostalgie met berichten over de roobonte (koe) en de motte (zeug). Oost west, thuis best. Weg van de opgeblazen grootspraak van Amsterdammers.

Veranderingen in taal

In voetnoten staan verklaringen bij woorden die inmiddels uit het hedendaags Drents zijn verdwenen. De woorden hebben vooral betrekking op het boerenleven. Maar ook woorden als *smaangs* (soms) en *betuun* (schaars) zijn niet meer gangbaar. De woordvolgorde verradt het Drents met *gedaan heeft* (*daon hef*) tegenover het Nederlands *heeft gedaan*.

Het aantal verkleinwoorden is niet exceptioneel hoog in de brieven. (*Is in de brieven niet exceptioneel hoog*), terwijl de taal juist bekend is vanwege *Lammegien*, *Annegien*, *Jeichien*, *huusien*, *jongchien*, enz. Drenthe als land van *dubbelties* en *kwarties*.

Boom en Lesturgeon spelen met verbasteringen van Engelse en Franse woorden. Ik vermoed dat niet alle varianten gangbaar waren. Ze zullen ze deels genoteerd hebben voor de couleur locale en de ironie. Ook in het Nederlands zijn verbasterde leenwoorden gangbaar.

In de Nederlandse teksten komen regelmatig bespiegelingen voor over leven, vooruitgang, afbraak, gedrag enz. In de Drentse brieven ontbreken die uitingen op meta-niveau. Van oudsher was de Drent niet van bespiegelingen en reflectie. Zie ook *Diep geworteld* van Keur & Keur.

In de NDVA van 1919 besteedt Dr. J. Bergsma aan de hand van

fragmenten van de brieven aandacht aan het volkskarakter en de taal van de Drenten. Uit zijn beschouwing heb ik de fragmenten weggelaten (de brieven staan in dit boek) en zijn beschouwing opgenomen.

TAAL EN KARAKTER DER DRENTHEN

J. Bergsma NDVA

In 1843 verscheen een boek *Een Drents gemeente assessor met zijn twee neven op reis naar Amsterdam*, dat nooit algemeen bekend is geweest en sedert jaren geheel onbekend is geworden. Bloemlezers gaven bladzijden uit vertalingen van de Amicis en van Havard die naar vorm en inhoud achterstaan bij de boeiende en leerzame beschrijvingen van A. L. Lesturgeon en H. Boom. Dit toch zijn de twee neven die onder geleider van een gefingeerde oom wat van Holland zullen zien. Lesturgeon, de zoon van een kapitein bij de genie in Coevorden, oud leerling van de beroemde kostschool van Van Wijk Roelanden, te Kampen, oud student der Groningse academie, beroepen predikant de Oosterhesselen, een geboren stilist (in den trant van Dickens) als zijn lot- en landgenoot Huet en Toussaint; - hij overleed als dominee te Zweeloo. In 1878. Boom, geboren te Gramsbergen, journalist, van 1858 tot '85 Redacteur der *Prov. Drentsche Courant*, en Schoolopziener te Assen, in welke laatste functie zijn naam als die van al zijn Drentse ambtgenoten werd verduisterd door dien van dokter H. J. Nassau.

Toen ik op mijn naam een artikel over de taal en het karakter der Drenthen te schrijven vooral voor de Hollanders, die in de laatste jaren in toenemend aantal Drenthe komen bezoeken, meende ik daarbij de mannen te moeten herdenken, die 75 jaar geleden de Drenthen den weg hebben gewezen naar Holland en omdat die taal en dat karakter in den grond niet zijn veranderd, kan ik door enkele aanhalingen uit de briefwisseling tusschen den assessor en zijn 50-jarige huishoudster daarvan gemakkelijk een denkbeeld geven. Assessor is hier zoveel als wethouder.

Dat die brieven in dialect zijn geschreven, is op zichzelf al iets heel merkwaardigs. Lesturgeon en Boom zijn daarmee in 1843 onder de eersten; onder de allereersten, die hebben ingezien, dat, als men mensen wil kennen, men ze in hun taal moet horen. Eerst 10 jaar later schreef Cremer in het Betuwsch: zijn *Reis van Gerrit Meeuwsen met zijn zoon naar de Amsterdamse kermis*, 1853, brengt in herinnering de *reis van den Drentschen assessor met zijn neven* en is als variatie op eenzelfde thema daarvan een navolging. Omgekeerd zal de Drentsche reis naar Amsterdam onder invloed staan van de vele reizen van West-Duitschers over Twente naar Holland in het laatst der 18e eeuw en na de Franschen tijd, dikwijls in dagboekvorm beschreven, echter, voorzoover ik ze ken, zonder eenig talent.

Nadat de neven 75 interessante en nog leerzame bladzijden hebben gewijd aan hun reis over Gramsbergen, Hardenberg, Ommen, Dalfsen, Zwolle, Kampen, Hasselt, Zwartsluis, Genemuiden, Schokland en Urk, komt de beschrijving van Amsterdam, Haarlem, het Haarlemmermeer, Broek, Zaandam. Uit Amsterdam begint de correspondentie, waaruit ik nu enkele fragmenten overneem. (Hier niet opgenomen).

Pag 151 vervolg van de beschouwing.

De assessor was als typisch Drenth schrander maar zwaartillend. Er zijn, zoals de Amsterdammer voorspelde, wijken en kanalen gegraven en nieuwe bewoners van elders gekomen en welvarende veenkoloniën ontstaan. Er is meer veranderd: Coevorden en Assen en heel veel andere gemeenten zijn in het spoorwegnet opgenomen; er zijn nieuwe middelen ontdekt en aangewend om dorre gronden vruchtbaar te maken, de heidevelden worden bebouwd, schepers en schapen verminderen, de gezellige haardvuren verdwijnen, het spinnewiel rust, de spinmalen zijn voorbij; er zijn boterfabrieken gekomen in de dorpen en de gehuchten, de karnton staat ledig, nieuwe nuttige bezigheid voor de jonge vrouwen is nog niet gevonden (in afwachting rijden ze op de fiets); het koren wordt door machines gedorst, de arbeiders bewerken eigen land. Maar met de nieuwe bewoners van elders

zijn geen nieuwe zeden en gebruiken binnen ggedrongen. De biljartzalen zijn voor hen en de toeristen. Gebleven zijn de Drentsche gastvrijheid, de eenvoud in kleding en huiselijk leven, de zuinigheid, de levensernst, de godsdienstzin, de democratische vrijzinnigheid, de begeerte naar onderwijs, de belangstelling in wetenswaardige zaken; ook de plechtigheden bij trouwen en begraven, ook het patriarchale familieleven; en als hier enig gebruik is vergeten dan is ginds een dergelijk ontstaan. Daarvan een voorbeeld: “De pantoffelparade op de Keizersgracht na de preek bij Des Amorie van der Hoeven herinnert den assessor aan hetgeen, toen hij nog een knaap was te Vries plaats had, als ‘t daar kermis was. Dan zaten daar de boerendochters van wijd en zijd dicht nevens elkander op den muur rondom het kerkhof als uitgestald voor de jonge cavaliers te huur. Wie genegen was tot een liefste, al was het maar voor een enkele dag kermis met haar te houden, stond het vrij die opgetuigde rij aandachtig te monstereen en daarna de uitgekipe te vragen.”

Dit gebruik bestaat niet meer. Maar een half uur van daar is ‘t een week later, ‘s Zondags voor de September-markt te Norg, Yder ganzemarkt. Ik zei eens tegen de juffrouw in het hotel roman te Vries: mörgen is ‘t weer Yder ganzemarkt? – Jao, wet Menheer daor ook al van? – Ja, maar ik begreep dee naam neet”. – O, dat za’k oe zeggen. Menheer wet ja wel, dat ze wel zekt tegen een wicht: wat bist doe ‘n gooze of ‘n ganze? Nou, zukke ganzen zit daor op ‘n riegel in de harbarg en dan komt daor jongs en die koopt ze”. – Het eerste oogenblik dacht ik aan de vroegere Schermerhornster vrijstermarkt en aan de in het Duits zooveel vertaalde Vrijstermarkt van Vader Cats, maar dit was te ver gezocht: de Yder ganzemarkt is niets anders dan het van Vries verplaatste gebruik. Over de naam ben ik later beter ingelicht.

Toen er in het zuid oosten van Drenthe nog veel ganzen werden gemest, werden deze in het najaar als ze vet geworden waren, in een kudde over den Hondsrug gedreven door eenige ganzenhoeders, ieder met een ben (of kiek of aobram) op den rug voor de invaliden.* Ze overnachtten in omhekte ruimten

op de stoppelakkers en genoten haar laatste rust in het om zijn spijkerbomen vermaarde Yde van Zaterdag op Zondag vóór Norgermarkt, het einddoel van de reis. Daar was dan tevens gelegenheid voor opkoopters uit het nabijgelegen Groningen om ganzen te verkrijgen, die ze tegen Sint Maarten, Sint Nicolaas of Kerstmis weer verkochten en zo was het in den oorspronkelijke zin dinsdag Yder ganzenmarkt.

Gebleven is ook de taal. Het onderwijs en het schoolbezoek zijn vooral de laatste jaren veel verbeterd; analphabeten, onder de herkeurden van de oudere lichten in Oostelijke Drenthe dit jaar nog menigvuldig, kwamen bij de jongeren niet meer voor. Het gesprek, de lectuur is buiten en na de school veelzijdiger en dieper geworden: een boerenarbeider, die in de winteravonden een uitvoerig werk over de Fransche revolutie leest, is geen zeldzaamheid. Maar de taal, die men spreekt, is in den grond dezelfde gebleven: alleen boven den grond heeft zij zich ontwikkeld en verrijkt en veredeld, zonder dat daarbij de kuisheid van het hart naar den mond is verplaatst.

Groningen, Dec. 1918. Dr. J. Bergsma.

Nieuwe Drentsche Volksalmanak. 1919. Pag. 140-154. Via delpher.nl

* Een *ben*, *kiep*, *abram* is een soort rugzak. De ben is voor invalide ganzen bedoeld. Kiep komt ook voorbij kieperels dat zijn handelaren met hun waar in de kiep.

Drents

Enkele tips om Drentse woorden te begrijpen.

Drenthe kent officieel 7 varianten, al naar de regio. A.L. Lesturgeon woonde en preekte in Zuid-Drenthe. Hij is de auteur van de Drentse delen. De moderne Drentse schrijftaal volgt de Nederlandse regels wat spelling aangaat. In dit boek volgen de auteurs niet steeds die afspraken.

De *ao* of *oa* verandert in het Nederlands in *aa*.
Maor/moar = maar

Bij voltooide deelwoorden vervalt vaak *ge*
Gedaan = daon, gewandeld = wandeld, gehoord = heurd

Samentrekkingen
Mag ik = mak, ma'k
Wil ik = wuk, wu'k
Kan ik = kank
Zal ik = zak, za'k
Moet je = moej, moe'j
Kun je = kuj, ku'j
Wil je wilt u = wuj, wu'j

Wisseling *ij – ie*
Dijk = diek, lijk = liek, lijf = lief, bijster = biester
Ui – oe Zuigen = zoegen, buigen = boegen, bugen;
huis = hoes, huus; huid = huud, hoed

Lees de tekst hardop, dat helpt bij herkenning. Wellicht is het woord aan het Duits ontleend.

De Drentse taal heeft een vocabulaire gebaseerd op het platteland; veel woorden voor natuur en boerenbedrijf, veel minder voor stadse zaken.

Enkele in onbruik geraakte Drentse woorden.

Ben / benne – rugzak, korf

Biester – bijster

Broesbekken – schuimbekken

Dolkies – dadelijk

Groefneuger – nodiger ter begrafenis

Grooten – volwassenen

Hef de rooze – verkouden

Hemmelik – zindelijk

Hoed – huid

Maangs / mangs – soms

Maltentig – ontevreden

Mank – tussen, gemengd met

Mansesterse – corduroy (Manchester)

Miegen – urineren, ook zeuren

Miggeln – fijne regen, druppel

Mining – verkoop

Nums – Nooit? Soms, later

Nuren / anuren – (van uur = uier), opzwellen

Poestert – iemand die blaast. Ook van wind.

Rezienplasse – krentenbrood

Schilders – prenten, figuren

Snikke – trekschuit

Stevens – korte laarzen (Stiefel, Du.)

Striekaoge – buiging / strijkend handgebaar van een kelner

Tilber goed – onroerend (tilbaar) goed

Timeters – petit maitre

Toeverdans – langzamerhand, voortaan

Vastkopten – buitengewoon geheugenvast

Verponding – belasting

Vol – veel

Wasschop – bruiloft, waardschap

Zellens – soms /zelden

Verbasteringen

Kanallievogel – kanarie / canaille.

Ook uit het Nederlands zijn diverse woorden naar de vergetelheid opgeschoven. U vindt ze veelal terug in de voetnoten.

Beterkoop	Niks om hakken
Beurtman	Omnibushemel
Bijooigmerk	Oppronken
Bij voorraad (op voorhand)	Orsade
Braskorf	Oudvader
Cicerone	Paalburger
Domper	Pasgebroekt
Doopmaal	Pikmaaijer
Bovenlander	Poorters
Eigendommelijk	Proefhoudend
Eigendunkelijk	Saletrekel
Ellen- en vamenlang	Schaar (menigte)
Gekornette schoonen	Scheepskameel
Galoppade (polonaise)	schrijfjeuk
Goedkoopheid	Sponde
Gouwenaar	Stoomwagen
Hartlap	Stoop
Heir (Heer, leger)	Toilet (kleding)
Inoogsten	Toneelschel
Jonkmans	Vadermoorders
Karos	Vaudevilles
Karreman	Veil hebben
Kijkziek	Verbalderd
Knevelbaard	Verlakker (lakkeerder)
Kornet (muts)	Verplonderd gezicht
Kunstnacht	Voorzeker
Landouwen	Vuurwagen
Liereman	Waterlusthuisje
Manslag	Weekelijk
Mengelwerk	Wrijfpaal
Menigvuldig	Zuurgewonnen
Moffengehoor	Zuurvrouw
Molik	Zwalpen
Neepjesmuts	
Neusdoek	

REPUBLIEK DER VERENIGDE NEDERLANDEN 1648 - 1795

○ Steden stem hebbende in de Provinciale Staten

HOOFDSTUK I

Plannen

Zoeken naar houvast aan het vertrouwde is een universeel verschijnsel. Wie thuisblijft heeft minder hinder van de boze buitenwereld. En toch steekt de zucht naar avontuur de kop op; bij de een wat meer dan bij de ander. Vooral kinderen kennen een onderzoekende geest, soms gepaard aan roekeloosheid.

Opvoeding en educatie kunnen een solide bodem leggen onder moed en vertrouwen. De verteller in dit reisverhaal grijpt terug op zijn dorpsonderwijzer. De lagere school opende de poort naar de wereld buiten G., naar Bilderdijk en Jan de Rijmer, naar literatuur, kunst en wetenschappen.

Niet elke stap buiten de vertrouwde cultuur kan rekenen op instemming van de directe omgeving. Angst van achterblijvers speelt ook een rol bij ontdekkingsreizen. Soms is een buitenstaander nodig om een duw te geven de wereld te verkennen. Die duw kan komen van korporaal b.d. Van Bobbel, van grootvader, of van literatuur en kunst.

Met een angstaanjagend gedicht in het Twents – van de Tukker Markies de Thouars – probeert Lammegien de reis naar Amsterdam te verhinderen, de scheper doet een beroep op Bijbelse kennis om de neven thuis te laten blijven. Tevergeefs. Met een beroep op eergevoel, met vertrouwen op eigen kracht en soms met een chapperone als engelbewaarder zijn er voldoende aanzetten om het avontuur aan te gaan. Amsterdam, – als metafoor voor de wereld – om mee te beginnen.

Plannen

*Dienende tot aanloop, en waarin alleen over de aanleiding tot en de
zwaringheden tegen het groote reisontwerp gehandeld wordt.*

Sedert den zondvloed hebben er zeker weinig stervelingen op aarde geleefd, wien niet wel eens de lust aanwoei, om vreemde landen te bezien. Altijd aan moeders boezelaar¹ te zitten rafelen en in den haardhoek het spelen der vlammen te begluren, altijd den dorpstoren in 't gezigt te hebben en denzelfden vergulden weêrhaan² op zijne verroeste spil te hooren knarsen, als de Novemberwind door de toppen der eiken huilt, altijd 'tzelfde eentoonige leven van den morgen tot den avond, van zondag tot zaterdag, van *primo* Januarij tot *ultimo* December, – waarlijk, wie daarin voortdurend behagen vindt, die moet wel niet meer dan de uiterlijke gedaante van een mensch bezitten.³ Als 't in den lande wintert, de grond bevroren is en de akker onder de sneeuwsprei bedolven ligt, dan haalt men zich ook in de dorpswoning, 's avonds bij 't vrolijk knappend vuurtje gezeten, allerlei dingen door 't hoofd; want ook de dorpeling is een denkend wezen, tot de klasse der zoogdieren behorende.

't Gebeurde ons⁴ dan ook in die wintersche dagen, die alle aan elkander gelijken als twee droppelen waters, dat het gesprek over reizen en vreemde landen liep. Wij hadden in onzen schooltijd ook geleerd, dat er behalve G.,⁵ onze woonplaats, en 't groote Ellertsveld, nog vele andere steden en landen in de wijde wereld

1 boezelaar [schort (voorschoot)] {1786} van boezelen [redderen] (poetsen, schoonmaken, borstelen); nevenvorm van beuzelen. Etymologiebank.nl

2 Wederhaan, weerhaan.

3 Dus eigenlijk een onnadenkend dier.

4 De twee neven, Jan en Harm. Slechts eenmaal genoemd.

5 Gieten? Gasselte(rnijveen)? Er is een gemeentehuis.

waren. Wij wisten in der tijd tamelijk vlug te antwoorden, als de nu zalige meester Krieuwel (een onvervalschte kopij van ‘t door Bilderdijk zoo keurig geteekend beeld des dorps-Dionys;)⁶ ons deftig afvroeg: waar ligt Rusland, en hoeveel inwoners tellen de Zwitsersche Kantons? wat is de hoofdplaats van Denemarken, en waar resideert de Groot-Hertog van Baden? We hadden ook zoo eenigermate de aardrijkskunde ons eigen Vaderland en ons Landschap⁷ leeren kennen, en wisten, dat Coevorden niet in de provincie Groningen, en Meppel niet in Overijssel te huis behooren; ook dat het gehucht Grollo geen stad is, als sommige hooggeleerde Haagsche en Haarlemsche heeren meenen. Van onzen waardigen dominé leerden wij een weinig Fransch, even zooveel Duitsch en nog minder Engelsch, terwijl wij in de nutsvergaderingen van een naburig departement, nu al lang aan de tering⁸ overleden, den heer subontvanger hoorden redeneren over weldadigheid en wat er meer uitgaat in *heid*, alsmede over ‘t nut der tegenspoeden, den grooten czaar Peter, de verveling, enz. Verder bestudeerden wij met de meeste vlijt den *Drenthschén Volksalmanak*, lazen met genoegen ‘t *Leeskabinet*⁹ en de *Iris*,¹⁰ ons uit de naburige stad alle half jaar toegezonden, *de Opregte Haarlemmer*, de

6 En dat hij (Bilderdijk) daarbij elken toon kon aanslaan, ziet men b.v. in zijne schildering van den Dorpsschoolmeester uit zijn tijd in *Het Buitenleven* (Dichtwerken, VI, bl. 292).

‘Hier zit hy! In zijn stap, zijn uitgestreken wezen,
Is ‘t geen hy op zijn staat zich inbeeldt, klaar te lezen.
‘t Vertrouwen op zich-zelv’, en op de meerderheid,
Waar mede, ‘t geen hy weet, zijn kleinen hoogmoed vleit.
Ook is hy reedlijk verr’ in ‘t lezen, schrijven, rekenen:
Hy kent in d’ Almanach planeet- en hemelteekenen:
Enz... (De opsomming van Boom lijkt ontleend aan het lange gedicht van Bilderdijk.)
‘De Dionys van ‘t dorp is kenbaar aan dees trekken.’
Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. Deel 6: De twee laatste eeuwen (2)(1892)–W.J.A. Jonckbloet. dbnl.org
7 Drenthe was voor 1815 geen provincie, maar Landschap.
8 tuberculose, TBC.
9 *Het Leeskabinet* 1834-1903 (Literair) tijdschrift. Ook non-fictie. dbnl.org
10 *Iris*. Letterkundig magazijn van wetenschap, kunst en smaak, 1831. Delpher.nl Zoek op Iris, 1830-1840. Bloemlezing uit buitenlandse tijdschriften.

pleizierige, maar sterk gevreesde *Kamper Courant*¹¹ een enkele maal 't *Handelsblad*.¹²

Tot onze groote schade en spijt leverde ons dorp geen kundige en bereisde nieuwsvertellers op, en was de provinciale bode Naber¹³ een der gewichtigste personen, met welke wij in aanraking kwamen. Hadden de jaren 't gedoogd, wij hadden met hem gewis eene broederlijke vriendschap aangeknoopt. En geen wonder! deze onvermoeide voetganger vertegenwoordigde nog den ouden opregten Drenther. Veeltijds gingen wij hem te gemoet, en 't werd ons wél om 't hart, als wij hem van verre zagen aankomen, met zijnen zwartverlaktten hoed, zijn blaauw pak met blinkende knopen en de brievenkast op den rug. Behendig ontfutselden wij hem dan 't gewichtige Assener nieuws: of 't paleis van justitie al gereed was, – hoe de gevangenen uitgebroken en weer naar hun logies teruggebracht waren, wat de Drenther zeide, die onlangs 't voorregt genoot van door een Drenthsch hof gevonnisd en door den Groninger beul gegeeseld te worden –¹⁴ hoe 't nieuwe brandspuit-reglement werkte, en hoe de herten¹⁵ in het Sterrebosch tierden, – hoe 't garnizoen paradeerde, en de gemeente der Afgescheidenen¹⁶ bloeide.

Altijd droegen zijne mededeelingen den stempel der waarheid, en dit kan men toch niet van aller boden nieuws in gemoede verklaren. Ook droeg hij in zijne groote doos van Pandora den *Drenthschen Moniteur* met oude berigten uit het *Handelsblad*, of Drenthsch nieuws uit de *Kamper Courant* overgenomen, met mengelingen over de zaaijing der dennen, de vorderingen der aardappel-kultuur, eene nieuwe voordeelige wijze van stalvoeding, bemesting, enz.

Maar de waarheid eischt van ons, dat we 't erkennen! daar

11 Harm Boom begon zijn werkzaam leven als onderwijzer in Kampen.

12 Alle dagbladen en tijdschriften zijn te raadplegen op delpher.nl

13 Ook in Deel IV van *Reis door Drents erfgoed*.

14 Mild, resp. medogenloos.

15 Deel IV van *Reis door Drents erfgoed* over het ontstaan van het Asser hertenkamp.

16 Gereformeerden, volgelingen van Hendrik de Cock (Cocksens).

woonde in ons dorp nog een ander persoon, die de wereld en wat in haar was omgegaan uit eigene ervaring wist te beoordeelen. 't Was onzer meesters-vrouw volle neef, korporaal Van Bobbel, die sedert vijf jaren met paspoort eervol uit 's Lands dienst ontslagen was, en zich onder ons had neêrgezet: een man, rijk in ondervinding, 't orakel van het dorp, de schrik der pasgebroekte¹⁷ dorpsjeugd en de vraagbaak der gemeente, 't wandelend register op alle krijgstogten en veldslagen van af Kaïn's broedermoord en Nimrod's¹⁸ jagtpartijen tot op de tiendaagsche ruzie¹⁹ onzer dagen. Wat hingen wij allen, klein en groot, aan zijne lippen, als hij ons de groote retirade des grooten legers opdischte,²⁰ toen hij van den hoogsten toren van 't Kremlin afsprong, en vijf dagen en even zoo vele nachten dertig voet onder de sneeuw had bedolven gelegen,²¹ hoe de kozakken der Ukraine hem gevangen namen hem daar tot spijsje levend in een waschketel over 't vuur hing,²² – hoe hij evenwel als een kreeft²³ langs den ketting naar boven geklaunderd en door den schoorsteen aan 't gevaar ontkomen was, hoe hij bij Leipzig doof werd aan 't regter oor, toen hij, achter een boom staande, 't kanon op drie uren afstands hoorde bulderen, – hoe bij Quatre-Bras²⁴ hem door een' matten kogel, dien hij

17 Tot kinderen zindelijk waren liepen ze veelal zonder (onder)broek, dat scheelde veel verschoningswerk.

18 Jager van grote faam. Oude Testament; zoon van Kus en achterkleinzoon van Noach.

19 De Tiendaagse Veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831 was een veldtocht van koning Willem I der Nederlanden om de Belgische Opstand met wapengeweld te onderdrukken. Hoewel die opzet slaagde, verkreeg België zijn soevereiniteit door de dreiging van Franse militaire steun.

20 Analoog en wellicht geleend van; Karl Friedrich Hieronymus Baron von Münchhausen (Bodenwerder in het Weserbergland, 11 mei 1720 – aldaar, 22 februari 1797). Een Duitse edelman die in het Russische leger diende in de strijd tegen de Turken, waarover hij zeer sterke verhalen vertelde, die als volksverhalen in de mondelinge en schriftelijke overlevering voortleven.

21 Baron van Münchhausen reist midden in de winter te paard naar Rusland. In de sneeuw legt hij zich ter ruste, maar de volgende morgen wordt hij wakker op een kerkhof. Het heeft gedood en zijn paard hangt aan een kerktoeren. Met zijn pistool schiet hij de teugels los en het paard glijdt naar beneden.

22 Analoog aan missionarissen in 'donker' Afrika.

23 Bereiding: werp levende kreeften in kokend water.

24 Letterlijk: vier armen. Een kruising met vier uitvalswegen. Veelvoorkomende plaatsaanduiding.

wilde ontvlugten, de linkerhiel werd ontroofd, – hoe hij over de groote wateren naar Oost-Indië toog en Diepo Negoro²⁵ hielp verslaan, hoe hij de citadel had helpen verdedigen en ook bij de overgave tegenwoordig was geweest, hoe hij toen geweest had tot St. Omer²⁶ toe, waar eene lieve Française hem vertroost had met zoete vertroosting, – hoe hij verder den Lande gediend had als werver te Harderwijk,²⁷ tot op den dag, dat hij losgemaakt werd van de dienst, met negentig gulden jaarlijksch pensioen, eene vracht koperen medailles en een schat van herinneringen. Geen 24 Augustus²⁸ ging ‘s avonds ter kim, of Bobbel’s denkvermogen zat in de leêge kan²⁹ bij den hospes in “t Groene Woud”; want hij was Oranje met hart en ziel toegedaan. Op zulk een’ feestdag stapte hij in uniform door ‘t dorp, welke te dragen hem echter (voor zoo verre wij weten) nooit officiëel vergund was, terwijl de Naarder-, de 12-en 24jarige-, de Java-, de citadel- en tiendaagsche-veldtogt-

25 eenige bedenkingen over Java, den opstand van den bekenden Diepo Negoro, eene verdediging van het stelsel des Gouverneurs-Generaal van der Land- en Zeetogten in Nederlands Indië en eenige Britsche Etablissements, gedaan in de jaren 1817 tot 1826, door J. Olivier, Jz., voorheen Secretaris te Palembang. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1831

En: Uit alles blijkt, dat Diepo Negoro geen gewone muiteling, maar een man is, die ter goeder trouw meende, voor de regten van zijn Vaderland en zijne vaderlijke Godsdienst te moeten strijden. dbnl.org

26 St. Omer in ‘t Graefschap van Artois. dbnl.org Frankrijk: Dept. Pas-de-Calais.

27 In Harderwijks was een garnizoen gelegerd. Met de komst van het Koloniaal Werfdepot in 1815 kreeg Harderwijk te maken met de zgn. koloniale. Jongens en mannen, ver van huis en onderweg naar de koloniën om daar orde op zaken te houden. Voor Harderwijk had dit het voordeel dat zij vaak aardig wat te besteden hadden en ze bleven maar enkele weken tot een paar maanden. De koloniaal liep feitelijk ver voor op de huidige ontwikkeling, want hij was geen Nederlander maar een Europeaan. Veel Fransen, Zwitsers, Duitsers en Belgen lieten zich door een werver overhalen en ronselen om dienst te nemen in het koloniale leger van Nederland, om voor een periode van zes jaar dienst te doen in Nederlands-Indië.

http://www.herderewich.nl/herderewich_garnizoensstad_harderwijk.html

28 Willem Frederik Prins van Oranje-Nassau (Den Haag, 24 augustus 1772 – Berlijn, 12 december 1843) was de eerste koning der Nederlanden uit het huis Oranje-Nassau. Na de nederlaag van Napoleon in de Slag bij Leipzig in 1813 werd hij ingehuldigd als ‘soeverein vorst’ der Verenigde Nederlanden. Op 16 maart 1815 riep hij zichzelf uit tot koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

29 Ledge, lege kan. Hij was dronken en kon niet meer nadenken.

medailles op zijne borstcaramboleerden. Men bemerkte dan ook aan de regterzijde des helds eene niet geringe verzakking, van wege die metalen vracht. Overigens was hij een man, die zelden bezijden de waarheid sprak, en daarom verklaarde hij Knaster's³⁰ avontuur in Siberië, in Goeverneur's aardigvertellenden *Huisvriend*³¹ medegedeeld, kortaf voor een leugen. Het speelt hem, dat de oude Knaster, met wien hij gediend had, den eenvoudigen dorpelingen gruwelijke vertelsels op de mouw spelde; hij zou er hem met Naber over schrijven.

Zeer zelden zetteden wij den voet buiten ons dorp. Eens in onze jeugd waren wij te Assen geweest, toen de militieraad over een onzer 't oordeel zou uitspreken, of hij als verdediger des Lands waardig was in de rijen des Nederlandsche helden te worden ingelijfd. Assen met zijne paleizen en pleinen, met zijne vaart, zijnen straat- en grindweg, zijn kerk, bosch, spinhuis³² en paleis van justitie, (waarop de Drenthen zoo trotsch zijn) was 't niet in onze jeugdige fantasie een evenbeeld van dat Amsterdam, waarvan we zoo veel gelezen hadden en waarvan korporaal Van Bobbel zoo veel ongelooflijks vertelde? Assen met dat gewoel van ambtenaren, bureauisten, geridderde en ongeridderde heeren met en zonder pennen achter 't oor was 't ons niet een leest, waarop wij Amsterdam in onzen geest geschoeid hadden? Assen, het Mekka van Drenthe, waar geen Drenther zich ooit zien laat, uit klinkklaren eerbied en ontzag,

30 knaster(t), zn.: slechte of te sterke koffie; slechte tabak; slijk, modder. Uit knaster < kanaster 'gevlochten korf waarin waren uit tropische gewesten verzonden werden'. Het woord werd vaak gebruikt voor tabak, m.n. voor slechte tabak, vandaar ook 'slechte koffie'. Ook: kanaster. Etymologiebank. nl

31 Het maandblad *De Huisvriend*. Gemengde lectuur voor burgers in stad en land was bijna veertig jaar lang het geesteskind van de populaire Groningse dichter, prozaïst en vertaler J.J.A. Goeverneur (1809-1889), alias Jan de Rijmer. Hij leeft tot in onze tijd op bescheiden wijze voort als bewerk van kinderversjes als 'Toen onze Mop een mopje was' en 'Al in een groen groen knollen knollenland'. dbnl.org

32 Een spinhuis was een werkhuis of fabriekshuis waar een aantal mensen bijeen waren die dezelfde of een gelijksoortige activiteit ontplooiden, in dit geval spinnen. Het was een van de voorlopers van de fabriek. Dit begrip is vooral bekend in de betekenis van een tuchthuis voor vrouwen.

dan wanneer de stem der gerechtigheid hem daar in haar kostbaar paleis dagvaardt?

Buiten onze woonplaats hadden wij dus ook Assen gezien. Ook waren wij eenige malen te Coevorden geweest, op den middelsten beestemaandag, in de modderige Novembermaand. Eerbiedig namen wij onze langharige zondagshoeden³³ af voor de barsche schildwacht, die aan de poort wandelde en ons aankeek, als wijlen Goliath den teederen herder David.³⁴ Hoe bewonderden wij destijds ter sluip de statige en dappere, in blinkend goud gekleede officieren, die ons met fieren gang voorbijstapten! Als wij, hen aanziende, ons een idee van den koning maakten, duizelden onze hoofden, want een luitenant en een koning was, zeide korporaal Van Bobbel, een scheper³⁵ en een boerheer! – Daar zagen wij wallen en grachten en bruggen, en wij rilden puur van eerbied, als wij op behoorlijke distantie de verschrikkelijke kanonnen in 't gelid vreedzaam op hun ijzeren bed zagen liggen. En als dan in de haven de Vecht vloot geankerd lag en hare masten in de lucht stak en hare wimpels liet waaijen, dan knelden wij onze handen ineen en konden wij ons zoo iets van die zeekasteelen verbeelden, waarop De Ruyter en Tromp de Nederlandsche vlag deden wapperen in de roemrijke oorlogen van 't verleden, of van de handelsvloot, waarmee 't IJ vóór Amsterdam heden ten dage bedekt is. Coevorden en Amsterdam toch (zoo meenden wij toen) moesten daarin eenige gelijkenis hebben.

Zoo rijpte door Van Bobbel's verhalen, door lektuur, en een' blik in Assen en Coevorden, het denkbeeld in ons, om Amsterdam eens te gaan bezoeken. Dat groote reusachtige Amsterdam! die wereldstad! die stad van handel en zeevaart, van kunst en wetenschap, van vlijt- en weelde, van verlichting en beschaving. Wij zagen haar in onze verbeelding schemeren

³³ In 1836 achterhaald. Bij de mannen van dezen, weleer zoo gelukkigen, stand heeft ook eene groote kleederherscheping plaats: de statige driekante zondagshoed is naar de garderobe van den tooneelcomicus verdwenen. *De mode*. Door Dr. J.W.E. de Man. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1836.

³⁴ Verwijzing naar Oude Testament. Kleine David verslaat de grote Goliath.
³⁵ schapenhoeder.

met hare paleizen en kerken, met het mastbosch harer schepen in IJ en Amstel, met hare grachten en torens, markten en pleinen, straten en stegen. Wij hoorden 't gewoel, dat hare muren vervulde, 't gegons dier duizende en honderdduizende stemmen op markt en straat; wij duizelden al 't grootsche, trotsche, prachtige, bovenmenschenlijke, wat wij als in een visioen des geestes zagen, totdat Aoltien-meuije³⁶ met hare heesche stem ons uit onze poëtische mijmeringen wakker riep en uitnoodigde tot het prozaïsch genot van der dampenden brijschotel.

Amsterdam zou derhalve 't doel der reize zijn, zoodra de kieviet weer in 't land kwam,³⁷ en 't winterweer zijne bokkepruik had afgelegd voor 't vrolijker hoofdtooisel van frisch gebladert en sneeuwwit gebloemte.³⁸ Als een loopend vuur was weldra de mare in 't dorp verbreid, dat er zulk eene onderneming op til was, en grootvader, die er ook de lucht van had gekregen, oordeelde het noodig, daarover een' familieraad te beleggen, of de verspreide geruchten werkelijk eenigen grond hadden en wat er van onze voornemens waar was.

Allen, die van vaders- of moederszijde tot in den zevenden graad aan ons waren vermaagschapt,³⁹ werden behoorlijk⁴⁰ door den dorpsscheper tot bijwoning van den raad uitgenoodigd. Grootvader bekleedde, als de oudste en vroedste,⁴¹ den voorzittersstoel, terwijl grootmoeder aan zijne regterzijde plaats nam. Moeder zette zich aan grootvaders linkerhand; vader had naast haar zijne zitplaats genomen. De overige gestoelten werden door de andere familieleden bezet, terwijl korporaal Van Bobbel als kampvechter der reislustigen, zich tegen de eikenhouten linnenkast posteerde, om zijn gevoelen met des te meer klem te verdedigen. De dorpsscheper bekleedde de waardigheid van deurwachter

36 Tante Aaltje.

37 Maart.

38 Lenteklokjes.

39 verwant. (Ironie.)

40 zoals het hoort.

41 wijste, meest verstandige.

en had de insignia zijner dolende betrekking, breikous⁴² en schaapschop, niet vergeten. Berend-oom zat in 't midden voor de tafel. Nadat nu door grootvader een spitsvindig onderzoek was in 't werk gesteld naar den oorsprong der geruchten, in 't dorp in omloop, werd van onzen kant het verzoek tot de reis voorgedragen en aan 'toordeel der familie onderworpen. Nu verhief zich onder de aanzittenden een dof en verward gemompel van stemmen, waaruit wij wel konden proeven, hoe weinig bijval onze zucht tot avonturen bij de vrienden vond. Vooral was het vrouwelijk personeel sterk tegen 't voorstel. Grootmoeder weende jammerlijk, toen ze van Amsterdam hoorde, en ook in moeders oogen dreven groote waterlanders, toen zij Berend-oom de gevaren hoorde schilderen, welke een paar jonge Drenthers, zonder geleide, in die groote stad boven 't hoofd hingen. — Aoltien-meuije, die ons beide ten doop had gehouden, zag ons liever met de drie jongelingen gezond en frisch in den vurigen oven.⁴³

“En de zee!” viel oom Berend grootvader in de rede, die met vader niet geheel wars onze plannen was, “de groote woeste zee!”

“De Psalmist op de groote wateren is de Heere,”⁴⁴ antwoordde de grijsaard.

“En de vuurboot,” herhaalde oom, die niet ligt zijne tegenwerpingen liet varen; “en de vuurwagen,”⁴⁵ en de naauwe straten en de zielverkoopers!”⁴⁶

“O wee, o wee!” hieven de vrouwen als in koor aan.

Middelerwijl was ook de scheper naderbij gekomen, en bragt, hoewel ongeroepen, ernstige bezwaren tegen de reis te berde. Den⁴⁷ die vijftig jaren lang elken dag zijne schapen in 't veld hoedde, vijftig jaren denzelfden horizon voor zijne oogen getrokken zag, getrouwelijk 't “eigen geschrift Davids”

42 herders breiden kousen tijdens hun zwervend werk. Met schaapschop gooide de herder kluiten naar afdwalende schapen.

43 In de hel.

44 Jezus liep over het water.

45 Stoomboot en locomotief.

46 oplichters.

47 Degene.

DE FAMILIERAAD.

(Plaat I, bladz. 6.)

opdreunende, en zich overigens niet met de wereld moeide, ging de grieuwel over de graauwel,⁴⁸ als hij aan 't waagstuk dacht. Berend-oom, oordeelde hij, sprak daar te regt van zielverkoopers; ook hij had er in zijne jeugd van gehoord, hoe ze in diepe onderaardsche kelders op de wacht zaten, niets kwaads vermoedende jongelingen in die spelonken lokten;⁴⁹ hoe ze hunne slagtoffers des nachts in zakken aan boord der kapers bragten en het bloedgeld in overdaad verbrasten! Men moest bidden: Heere! leid ons niet in verzoeking, en vooral niet de gevaren in den mond loopen. En dan, zoo als oom te regt aangemerkt had, die verschrikkelijke stoombooten, door vuur gedreven! De wind toch was er van ouds toe verordineerd, om de schepen over de baren te drijven; maar in deze droevige tijden werden de elementen door het oproerig menschedom bespot. En dan de vuurwagen!⁵⁰ Alles vuur.

“De menschen moesten maar geduld hebben”, zeide hij ernstig, “en spelen niet zoo roekeloos met een element, dat de wereld zeker eens zal verteren. En die ontzettende snelheid! Onlangs was Izaäk, de koopman uit W., met dien wagen van Amsterdam naar Haarlem gevlogen, hoewel hij in geen acht dagen geschoren was, geheel glad van kin teruggekomen. De snijding der lucht had hem van den baard verlost!” Hij eindigde met eene bedreiging van de vergadering te zullen verlaten, als zijn welmeenend woord geen' ingang vond, denkende aan de woorden van den Psalmist: welgelukzalig, die niet zitten in den raad der goddeloozen. Van Bobbel merkte aan, dat de scheper de Schriftuur zeer goed te onpas wist aan te halen.⁵¹

De scheper volvoerde zijn opzet; maar gluurde gedurig door de deur, om toch eenige hoogte van de zaak te erlangen.⁵²

Tot overmaat van ramp vroeg nu Lammegien uit Emlenkamp in Hanover,⁵³ die de spinweek bij de familie had, het woord,

48 het koud over de rug voelen lopen, verbijsterd zijn.

49 Analoog verhalen in de V.S. 2020. In de kelder van en pizzeria.

50 Trein, locomotief.

51 De boer is een sufferd, en dat staat in de Bijbel. (Het woord **dat** staat in de Schrift.)

52 Erlangen (Duits). Verkrijgen, verwerven.

53 Emlichheim in het koninkrijk Hannover. Duitsland bestond nog niet als Bondsrepubliek.

dat haar gereedelijk door grootvader gegund werd, zeer tegen den zin van Van Bobbel, die het Hanoversch temend dialect niet kon uitstaan. Lammegien verhaalde dan, met het hoofd ter linkerzijde overgezakt en de oogen half geloken, “dat Swooflings Hinte⁵⁴ oet Amsterdam een brief an zien volk in de Lutte b’j Oldenzel⁵⁵ geschreven hadde, waarvan ze wal eenige varzen wol opzeggen, in de overtuuginge, dat de twee onbesuusde bengels der deur tot inkeer mogten kommen.” Swooflings Hinte dan, die te Amsterdam logeerde, schreef onder anderen:

De stroaten zint hier stônde lank⁵⁶
En oppedrangt met smousen;⁵⁷
Mangs mo’j kleddretsen deur den drek;
Dat oe de modde um musse en nek,⁵⁸
Um de ooren vleug en kousen.

En kaarke is hier alleene en daarp;
(‘k Leuv’ ‘t spookt er alle nachte!)
De maarkten zint as veldgrond breed,
En woar de groote koopleu zweet
Van ‘t schransen, neumt ze grachte.

Um wissewassies scheet ze een’ dood.⁵⁹
Of stopt ze eene in de gate:
Zee smiet hem achter ‘t slot op stroo,
Dee ‘s maargens gibelt al te vroom
Of ‘s nachts en betken late.⁶⁰

En dan dee vooigies.⁶¹ heer mien tied!

54 Hinte, dochter van Swoofling.

55 Brief van Hinte (1839) van Markies De Thouars. Volk = ouders. In De Lutte bij Oldenzaal. Deels in het dialect van Heemse (bij Hardenberg.)

56 Stunden lang, uren lang. Uur als afstandsmaat. Ca. 5 km.

57 Vol met Joden.

58 Modder op de muts

59 doodschieten.

60 Wie ‘s ochtends of ‘s avonds lawaai maakt wordt opgepakt.

61 vogeltjes; hoertjes.

Y zoln 't padows!⁶² verzeggen,
Um in dat duvelsche Aamsterdam,
Woa 'k nooit gen ooilam zee of ram,
Om anker daal te leggen.⁶³

Heurt: paddesteule vret ze hier,
En 't voel loat ze in de snippen.
Nen zwienskop neumt ze en kinbaksham,
En old of gallig schoap en lam,
En alle hōankes- kippen.

Elk hoes is hier, jan strafmiboal!
Krek as en hoavezoathe,
De wichter sneurt zich ieslik stief.⁶⁴
Dat doot ze nig tot tiedverdrief,
Mar um de jongs op stroate.

Zekt an mien Anneke-bestevoar:
En huusken an de Dinkel,
Als is ter ok gen scheursteen op,
Verbuut⁶⁵ ik veur geen koopmanschop,
Veur gen magzien van Cinkel.⁶⁶

't Is krek allees as Heerroom zeg:
De warreld geet op 't leste,
En keutter, boer of ambachtsman
Dee 't zoo mar efkes stellen kan,
Dee steet zich wiedweg 't beste!
Dee waart zien zèéle en butte, leu!⁶⁷
Veur vagevuur en helle;
Hee krig zien sloap, hee et zich zat,
Zien volk en wiefken is zien schat,

62 pardoes.

63 naar de hoeren te gaan? De Wallen. Zeemanskwartier.

64 ingesnoerd door strakke kleding.

65 verkies.

66 Winkel van Sinkel.

67 bewaakt (vermijdt) zijn ziel en lichaam, lui!

Zien Keuninkriek: de delle.⁶⁸ – (*)

(*) Dichtregelen van den Markies De Thouars.⁶⁹

Deze regelen zouden dieper indruk gemaakt hebben, als ze door de vergadering beter waren verstaan. De meid sloop naar de spinster, en vroeg stilletjes, op welke wijze het gezongen werd?

“‘t Is een geestelijk lied,” was ‘t antwoord.

Na zich onder Lammegien’s zingende declamatie dikwijls den grijzen knevelbaard te hebben opgestreken, brak korporaal Van Bobbel het stilzwijgen al dadelijk af met eene stentorstem, alsof hij bij den onvergelykelijken Steven van der Klok⁷⁰ ter schole had gegaan,

“Al dat gewaauwel van Berend-oom en den scheper met Lammegien’s verzen inclus, beteekent niets,” zeide hij. “De jongens moeten reizen. De groene Drenthsche bolster⁷¹ moet er af. Ziet het aan mijn’ oudsten zoon, die hier onlangs nog drie dagen vertoefde,” riep hij met trotschheid uit, “wat het uitwerkt, als men den neus eens in den wind steekt. Had hij niet in zijne beste jaren op de Harderwijker kermis in de

68 De deel, werkruimte in de boerderij.

69 Thouars (George Anne Christiaan Willem Markies de), afstammeling eener aanzienlijke Fransche familie, die zich op het landgoed Singrave te Denekamp in Overijssel had gevestigd, werd den 13 Juni 1807 geboren. Toen de familie in verval was geraakt, werd hij page bij Koning Willem I, in 1832 officier bij de 18e afd. infanterie en in 1836 wegens wangedrag uit de dienst ontslagen. In 1846 aangeklaagd wegens laster tegen J. Bruins, kantonregter te Ommen, in een gemengd berigt in de Zierikzeesche Nieuwsbode, werd hij in ziekelijken toestand van Heemse in Overijssel naar Zierikzee gevoerd en op dien togt met groote gestrengheid behandeld. Veroordeeld, kwam hij in appel bij het hof van Zeeland, vond het raadzaam het vonnis niet af te wachten en week naar het Hanoversche, waar hij in 1850 overleed. Hij beoefende de dichtkunst.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Bijvoegsel(1878)–A.J. van der Aa. dbnl.org

Bij Twentse Taalbank en google.books is meer informatie te vinden.

70 Rijksmuseum Amsterdam, stripverhaal. <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB-204.411>

Hier vind gy, jonge jeugd! het leeven en de dood, / Van Steeven van der Klok, in al zyn daaden groot, Schalekamp & Van de Grampel, A. Meyer, 1795 – 1819.

71 omhulling van een pit. Bijv. van kastanje.

tent van Aaspeelman voor beer gespeeld, waar zou hij al die menschenkennis hebben opgedaan, die hem nu als tolgaarder zoo zeer te pas komt? De wereld in! Laat ze trekken in vrede, de jongens! Een hondsvot, die nog bang is voor zielverkoopers en vuurwagens en stoombooten. Had ik stokmannetjes, zoo als Berend-oom, ik trok mede en zocht mijn oude kwartier van 't jaar 99⁷² nog eens op." Zie, dat was nu juist eene heerlijke taak voor een kras erfoom, die zoo veel van zijn neven houdt, hen "te geleiden in den vreemde en bij te staan, waar 't pas geeft."

Deze onverwachte rhetorische wending van Van Bobbel verraste oom uitermate; hij had reeds den derden knoop van zijn' blaauwen jas afgedraaid; eene bezigheid, die aanduidde, dat hij zijne gedachten arrangeerde: hij dacht aan 't geld, aan de iemenhuven⁷³ op de Groninger klei, aan de zee, en hij wist, dat de neefjes alles wilden zien!

Hij verrees werktuigelijk van zijn' stoel, streek de broekspijpen, die gedurende de zitting tot halverwege de knie waren opgestroopt, langzaam naar beneden, om er tevens een begin van een antwoord uit te trekken, voelde dan eenige malen op 't hoofd, snoot viermaal den neus, keek toen eensklaps den korporaal aan, maakte eene levendige geste met de hand, stak die daarna langzaam in zijn' broekzak en sprak geen woord.

"Wat blief je, Berend-oom?" vroeg Van Bobbel.

"Ja maar," antwoordde deze ten laatste, "zou ik er ook door in opspraak komen? De wereld is.... is..... Ge moet weten, Van Bobbel! Ik ben ouderling en zit in den raad!"

"Bah – hoe kleingeestig!" riep de korporaal. "Laat ze praten, en buiten dat, een 40jarige vrijer wordt nooit belasterd."

"Maar – de reis zal zooveel kosten..."

"Zijt ge dan vergeten, dat in den laatsten zomer uwe iemen u gouden korven hebben gebouwd?" vroeg grootvader ernstig.

"Maar zouden wij terug zijn, als 't koolzaad bloeit?"

"Wel zeker!" riepen wij.

⁷² 1799.

⁷³ bijenkorven (koolzaadvelden). Iemkers brachten bijen naar de bloemen.

“Maar zoude ik niet des avonds te Buiksloot kunnen gaan slapen?”⁷⁴

“Waarom niet?” zeide Van Bobbel.

“Maar ik moet eerst onzen dominé nog spreken.”

“We gaan zamen,” zeiden grootvader en vader.

“En ook den notaris....”

“Goed zoo,” sprak de veteraan; “en ook den heer subontvanger?”

“Neen!”

“Nu, oom Berend! als die alle dan uw plan goedkeuren, zult gij ons dan vergezellen?” En de goede oom zeide: “Ja!” – en hield toen de beide handen voor de oogen, en liep onder den ouden eik, om eens adem te halen. De doordrijvende Van Bobbel had hem als eene nachtmerrie de woorden uit den keel geperst.

⁷⁴Cafe Noord-Holland, Buiksloot De Buiksloterdijk 240 is gelegen in Amsterdam-Noord aan het Noord-Hollandsch Kanaal in een lommerrijke groene omgeving. Het pand was vroeger een café/koffiehuis uit 1827, in Art Nouveau stijl verbouwd in 1907.

Hoofdstuk II

Afreis – Gramsbergen en Hardenbergh – Heemse – Ommen –
Eerde en Ommerschans – Naar Zwolle – Dalfsen – Raalte en
Boschwijk – Zwolle

Ons gezelschap reist in Overijssel door een keur van plaatsen naar Zwolle. De verteller laat uitvoerige beschrijving van Coevorden achterwege. Die is door de podagristen uitgebreid verteld. Berend-oom maakt zijn eerste *faux pas*. De wethouder bemoeit zich met zaken die hem niet aangaan. Hij lijkt een ongeleid projectiel met af en toe een kort lontje. De neven leggen hun oom niets in de weg; schade en schande weten ze gemakkelijk te repareren.

De slag bij Ane in 1227 komt ter sprake. De Drenten versloegen bisschop Otto van Utrecht. Wraak volgde later.

Eieren van Spekman zijn vertrouwd. In Amsterdam gaan de heren naar Spekmans restaurant eieren eten. Constanten zijn architectuur en landschapsinrichting. Af en toe steekt drankbestrijding de kop op. Lesturgeon was fervent drankbestrijder.

Van elke plaats weten de auteurs – columnisten *avant la lettre* – een dichter of een schrijver te noemen. Dorpsbewoners en reizigers figureren in anekdotes met een ondertoon van leedvermaak. In Ommen horen we voor het eerst: *Zuster Anna, ziet gij al wat komen?* De uitroep van de prinses die het verbod van echtgenoot Blauwbaard heeft genegeerd en in de gesloten kamer kijkt waar de lijken van acht vrouwen liggen die eerder met Blauwbaard getrouwd waren.

Een ontmoeting in de postkoets levert inzicht in de gang van zaken rond de militaire dienstplicht. We vernemen hoezeer de beroemde dichter Rhijnvis Feith zijn huisdieren beminde. *Op een eilandje op de buitenplaats rusten zijn getrouwen hond Lindo, een goudvink en een tortel.*

Afreis

Toebereidselen tot de afreis. Aankomst te Coevorden.

Berend-ooms eerste debuut op 't groote wereldtooneel, waarbij hij 't gelag betaalt. Ane met zijne geschiedkundige herinneringen.

Zoo naderde nu de dag, waarop de gewigtige pelgrimaadje zou aanvaard worden. Moederlijke en zusterlijke bezorgdheid had zich niet onbetuigd gelaten aan onze reiszakken.⁷⁵ Voor alles was behoorlijk zorg gedragen. Mondbehoefte, uit kelder⁷⁶ en keuken bijeengebragt, waren in overvloed voorhanden. Desgelijks had men niet verzuimd aan onze garderobe te denken. De ronde hoeden, ter dege opgeschuijerd,⁷⁷ met het breede lint en de blinkende koperen gesp, waren zorgvuldig in nieuwe blaauwe zakdoeken gewikkeld, terwijl aan weerszijden van den braskorf⁷⁸ een fiks doorspijkerde en breedgezoolde riemschoen hing te bengelen. Onze knecht had de bruintjes⁷⁹ aangespannen en zou ons naar Z.⁸⁰ brengen, alwaar wij den postwagen op Coevorden afwachten en met denzelven verder de reis vervolgen zouden. Eer wij evenwel gerust op de met trijpen⁸¹ kussens voorziene wagenbank hadden plaats genomen, had er nog een aandoenlijk tooneel plaats, dat wij korthedshalve niet uitvoerig willen beschrijven.

't Was het afscheid der gezamenlijke familie, waarbij kussen klonken en 't tranen regende. De scheper gaf ons met afgewend gelaat de hand, en Lammegien sprak een' vervaarlijk langen Hanoveraanschen zegenwensch uit. Korporaal van

75 Rolverdeling: de vrouwen pakken koffers en tassen in voor de mannen.

76 Koel, en ingeweekt voedsel.

77 viltten hoed met schuier van stof ontdaan.

78 hengselmand.

79 paarden.

80 Zweeloo?

81 mohair van wol van de angorageit. Meubelbekleding.

Bobbel stapte fier om den wagen, hield de dorpsjongens op een behoorlijken afstand en drukte onze handen met militaire hartelijkheid. Grootvader nam afscheid met eene geliefkoosde bijbelspreuk; vader, die ons plan altijd toegejuicht had, was aangedaan, en de beide moeders weenden.

Vrolijk dartelden de paarden, toen hun de toom gevierd werd. Oom stak verscheidene malen het hoofd van onder de gele huif weg, en beval aan zijne huishoudster (eene maagd van vijf kruisjes)⁸² om toch vooral aan de dragtige Rolder roodbonte⁸³ te denken en de deur des avonds goed te grendelen.

“Vergeet ook het doolhof te Amsterdam niet,” riep van Bobbel, “en ‘t besje⁸⁴ van Meurs.”

“Goeje reis!” klonk het van alle kanten ons na, en op vollen draf ging het over de hobbelen de straatsteenen het dorp uit. Spoedig, inderdaad al te spoedig, lag alles, wat ons op aarde lief en dierbaar was, achter ons. En dat zeiden wij vrijwillig vaarwel voor hetgeen ons onbekend was! Onze aandoeningen beletteden ons, het schoone der landouw,⁸⁵ welke wij passeerden, op te merken. Had onze eierzucht gedoogd terug te keeren, welligt hadden we dienzelfden avond weer aan denzelfden haard gezeten en vele blijde gezigten gezien, behalve dat van Van Bobbel. Spoedig bereikten wij het schoone dorp Dalen, en een weinig later reden wij de eerste brug der vesting Coevorden over.

Die stad te beschrijven is niet van onze gading. Een drietal Podagrissen heeft zich van die taak gekweten en ons ‘t gras voor de voeten weggemaaid.⁸⁶ Even als zij, waren wij in “De koppelpaarden” goed gelogeerd, sliepen er heerlijk en werden er in alles goed onthaald. Daar wij den volgenden morgen reeds zeer vroeg moesten vertrekken, deden wij ‘s avonds nog eene wandeling. Oom zette verbaasde oogen op, toen hij de

82 Zijn huishoudster Anna is vijftig jaar oud. Vijf kruisjes. 5X.

83 roodbonte koe.

84 Moeder, oma. Oude vrouw.

85 landouw* [veld] {landouwe 1515} het tweede lid is identiek met ei (vgl. eiland) en -ooi in plaatsnamen als Akkooi, Renooi; evenals in gouw naast gooi ontstond -ouw uit de eerste nv. en -ooi uit de verbogen nv. Etymologiebank.nl Vruchtbare streek.

86 Uitgebreid in *Reis door Drents erfgoed*. Deel I. Pdf op web.

groote kazernen, waarin toen slechts een klein garnizoen was gehuisvest, in 't oog kreeg. Vol bewondering bleef hij voor de kanonnen staan, die zoo stilzwijgend-welsprekend op hunne hardsteenen⁸⁷ voetstukken voor de haven geschaard lagen, en dat ontzag droeg hij op den geknevelden⁸⁸ krijgsman over, die er de wacht over hield, door hem te groeten met een eerbiedig: "Dag, vrindschap!" Na een groot half uur wandelens, keerden wij in ons logement terug, om er den avond koutende door te brengen en vroeg ter ruste te gaan tegen de vermoeijenissen, die ons wachtten. Maar, hoe droevig werden wij teleurgesteld! Berend-oom was de onschuldige oorzaak van een onaangename avond. Bij onze wandeling om de wallen had hij vooral zijne aandacht gevestigd op eene houten loods, in een der bastions staande. De tijd ontbrak ons toen, om er lang bij te verwijlen. Toen wij nu in onze herberg uitrustten van den togt, moet oom stilletjes zijn weggeslopen, om in den helderen maneschijn op zijn gemak de gemelde loods en 't geen er in was, op te nemen.

Deze zucht naar militaire wetenschappen brak hem zuur op. Hij werd door eene patrouille betrappt en als arrestant naar de hoofdwacht getransporteerd. Al zijne plegtige betuigingen, dat hij Berend-oom uit G., ouderling der kerk en lid van den gemeenteraad aldaar was, baatten niets; men kon hem met eenigen grond voor spion eener vreemde mogendheid houden, die de sterkte der vesting moest opnemen. In de wacht stond onze mentor omringd van de geheele manschap en herhaalde dáár, wie hij was en hoe hij te Coevorden kwam, beriep zich neven, die in "De koppelpaarden" gerust eene pijp rookten, proponeerde, om dadelijk per expresse zijn doopattest te laten ligten, en wat hij al meer als bewijzen zijner onschuld kon aanvoeren.

De zaak maakte in 't kleine stadje al vrij wat gerucht, en 't was gelukkig, dat wij nog bij tijds met de historie bekend werden en het misverstand ophelderden, waarop de onschuldige

⁸⁷ Hardsteen. Afzettingsgesteente met fossielen. CaCO_3 . Kalksteen uit België. Arduin, petite granite.

⁸⁸ met snor.

delinquent, na twee bange uren, door Coevordens woelige jeugd tot aan de deur geleid, in ons midden terugkwam. Onze mentor sprak des avonds weinig, at niet, dronk niet, rookte zelfs niet en ging met den ratel van elf naar bed, na eerst nog een' brief aan korporaal Van Bobbel geschreven te hebben, waarvan wij den inhoud niet te weten kwamen.

Des anderen daags, 's morgens met klokkeslag van vijven wekte ons de reveille der soldaten uit een' onrustigen slaap. Waren wij, zeide de een tot den ander', de oogen wrijvende, in de eene of andere streek der onderwereld, waar, zoo als wij eens lazen, de zielen op de heerlijkste muziek worden onthaald en wegsmelten op de golvende harmonie der toonen? Hoe liefelijk klonk ons die roffel in de ooren! Zoo moest, dachten wij, Paganini⁸⁹ tooveren op de snaar en vrugt met de almacht zijner stem. Amsterdam stond ons weêr levendig voor den geest; want dáár zouden wij de heilighdommen van muziek en snarenspeel bezoeken. Oom liep reeds door de kamer en beproefde de maat te houden met den roffel: iets, dat toch niet zoo gemakkelijk was. Hij scheen opgeruimd, en herinnerde ons, dat er nog slechts een uur voor 't ontbijt overig was, als wanneer de reis voortgezet moest worden. En inderdaad, een uur later zaten wij tusschen de vier wielen van Brakel's postwagen op de Dedemsvaart, "visa versa" en achter paarden, die wel niet van zeven vette jaren⁹⁰ schenen geprofitteerd te hebben, maar ons toch op vluggen draf binnen anderhalf uur op Overijsselsch grondgebied aan de herberg van Schuurman, winkelier, herbergier, hoender- en vooral groot eijerkooper⁹¹ te Ane, bragten. Hier nuttigden wij een' kop goede koffij, voorzeker rustiger en vreedzamer dan voor ruim zeshonderd jaren Bisschop Otto van Utrecht in deze oorden zijne spijs en drank gebruikte, toen hij tegen den overmoedigen kastelein. Rudolf van Coevorden te velde trok.⁹² De goede man moest het

89 Niccolò Paganini (Genua, 27 oktober 1782 – Nice, 27 mei 1840). Italiaanse violist en componist,

90 Bijbelse verwijzing. Zeven vette en zeven magere jaren. Oude Testament.

91 De eieren komen nog uitvoerig ter sprake.

92 De Slag bij Ane was een veldslag in 1227 tussen een ridderleger van de bisschop van Utrecht, Otto van Lippe, en de troepen van burggraaf van

bitter bezuren, dat hij tegen zulk een' Blaauwbaard 't harnas aanschoot. Men vond hem toch na den slag, in onze nabijheid geleverd, in 't moeras gesmoord, terwijl men hem 't haar van het hoofd met de huid van den schedel geschoren en met spies en zwaard doorstooten had! De Amsterdamsche dichter Van Lennep bezingt deze gebeurtenis in zijn dichtstuk: de Slag by Coevoorde, in den *Drenthschen Volksalmanak* voor 1843;⁹³ waarvan wij hier de drie laatste coupletten laten volgen:

O! wie kan de namen melden
 Van die dappren hier vergaan?
 Ach! geen huis op Neêrlands velden,
 Of het hief een rouwgalm aan.
 Holland zal met Gelder weenen,
 Benthem zich met Cleef vereenen
 Tot erbarmlijk rouwgeklag:
 Heel het Sticht ontroostbaar waren
 Om 't gemis dier wakkre scharen,
 Die het nimmer keeren zag.

Ja! betreurt die honderdtallen!
 Hier verging der helden bloem,
 Weggezonden, neergevallen,

Coevorden, Rudolf II van Coevorden. Laatstgenoemde werd gesteund door Drentse boeren. De Drenten wisten het leger van de bisschop te verslaan, waarbij de bisschop zelf sneuvelde. De slag wordt beschreven in de zogenaamde Narracio uit 1232. Ook aan het slot in Deel II van dit boek; ooggetuigeverslag.

93 De Slag bij Coevoorde, 1227, door Mr. J. van Lennep. Te Coevorden, bij D.H. van der Scheer. 1843. In gr. 8vo. 32 bl. f: – 50.

Wij mogen volstaan met de aankondiging van deze afzonderlijke uitgave. Het stuk vond eene plaats in den Drenthschen Volksalmanak voor 1843, en, sprekende over den inhoud van dien Almanak, is er ook reeds gunstige melding gemaakt van dit gedicht des Heeren Van Lennep. Voor de bezitters der overige dichtwerken van onzen Legendezanger zal het niet onaangenaam zijn ook dit stukje te bezitten, dat zeker wel niet afzonderlijk zoude zijn uitgegeven, ware het niet, dat men alzoo aan hunnen wensch heeft willen voldoen. Hem maken wij dan ook bijzonder op deze uitgave opmerkzaam. dbnl.org

Het hele gedicht is ook op dbnl.org te vinden. Poëtische werken. Deel 12. Mengelpoëzy. Deel 4: Gedichten, zoo oude als nieuwe (1867)–Jacob van Lennep.

Zonder weerstand, zonder roem;
't Glansrijk leger is verdwenen:
's Bisschops zon heeft uitgeschenen:
Ottoos heerschzucht ligt geknot:
En zijn lijk, verminkt, geschonden,
Schier onkenbaar weergevonden,
Strekt aan 't plundrend graauw ten spot!

't Maanlicht zond zijn schijnsel neder:
En der Witte Wijven rei
Zweefde tot het nacht feest weder
Over 't vlak der sombre hei;
En zij lieten menigmalen
De oogen om zich henen dwalen
Over poel en heuvelgrond;
Maar de schimmen slechts der helden
Doolden treurig langs die velden,
Waar nog gistren 't leger stond.

We lieten ons bij den Rothschild⁹⁴ der eijerhandelaars in deze streken de boterham met een zacht eitje ter dege smaken, en ook oom droeg goede zorg voor zijn' aardschen tabernakel.⁹⁵ Hij was bij den spraakzamen hospes en de zindelijke vriendelijke vrouw beter te huis: geen schildwacht loerde op hem. Hij ademde vrijer, zeide hij, dan in dien Coevordschen doofpot. Gaarne zoude hij van vernomen hebben, in hoe verre de kip een voorwerp van voordeelige speculatie was; maar deze ontweek eene specifieke berekening en prees vooral de jonge haantjes, als zeer gezocht te Amsterdam. Toen hij vernam, dat wij derwaarts trokken, recommandeerde hij, vooral de gastvrije tafel van vader Spekman in de Kalverstraat niet te

⁹⁴Rothschild is een internationale dynastie van Duits-Joodse oorsprong. De familie is vooral bekend door haar werk op financieel gebied, zoals bankieren. In Oostenrijk, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben veel leden van de familie adellijke titels. Oorsprong. Mayer Amschel Bauer, die op 23 februari 1744 werd geboren in Frankfurt, veranderde zijn naam in 'Rood Schild', oftewel Rot Schild.

⁹⁵In de R.K. kerk een luxe bewaarkastje voor brood en wijn, lichaam en bloed van Christus. Hier: zijn lichaam, maag.

vergeten, waar wij welligt op producten van het Drenthsch kippendom zouden onthaald worden, en verzocht dezen intiemen vriend vooral de groetenis te doen. Oom beweerde, dat hij een Drenthsch ei proeven kon, al was het ook gemengd tusschen eijers uit alle provinciën te zamen. De hospes wilde dit geheim graag weten, maar oom was tot het mededeelen daarvan even weinig genegen, als gene vroeger gereed was⁹⁶ een decisief antwoord op de kippenspeculatie te geven.

⁹⁶net zo min als de ander eerder in het gesprek iets wilde zeggen over speculatie.

Gramsbergen en Hardenbergh

Gramsbergen. Hardenbergh. Neiging tot de waterfilosofie bij deszelfs inwoners. Heemse. Een grasmaaijers-geschiedenisje.

Wij bevonden ons hier ter plaatse waar de Dedemsvaart in de Vecht valt en een aarden dam tot dusverre de gemeenschap der beide vaarwateren afscheidt. Is 't waar, wat men ons verhaalde, dan heeft men bij de waterpassingen op dit terrein een grooten bok geschoten.

Het water zoude namelijk door de vaart in eene tegenovergestelde rigting loopen, dan dit op 't papier geschiedde! Men is evenwel thans ijverig bezig met het verbreeden en uitdiepen der vaart en schijnt dus het oorspronkelijke plan van vereeniging met de Vecht nog niet opgegeven te hebben. Is men bij 't veer te Ane het even genoemd riviertje overgetrokken, dan is men 1/4 uur van Gramsbergen, een specie van stadje, zooals er, volgens *Oostkamp's Aardrijkskundig Schoolboek*, in Overijssel een legio wordt gevonden.

De Hanoversche spinster had oom de groetenis verzocht aan den dorpsdiender aldaar; hij had er deftig op geantwoord: ik zal 't vrijmaken, en dus was woord te houden geene zaak in kwestie.

Op weidsche praal en bouwzuchtige weelderigheid maakt het stedecken geen de minste aanspraak, en de tallooze gebroken en met papier en lappen gestopte glazen, alsmede de verflooze deuren en vensters vertelden ons, dat er binnen de plaats geen schilder of glazenmaker ademhaalde. Toren en kerk zijn net; de laatste vooral, onlangs met een orgel versierd, strekt de plaats tot eer. Er wordt ook geen hamerslag van

godsdiensttwist⁹⁷ gehoord. Opmerkelijk voorzeker in deze dagen! Voorheen was Gramsbergen van meer beduidenis. De geschiedenis vermeldt, dat de Munsterschen in 1672⁹⁸ het zeer versterkten, om er Coevorden uit te bestoken. Ook was er vroeger een heerenhuis, waarvan nu nog het bouwhuis, de wildbaai,⁹⁹ een paar tuinen, gedeeltelijke grachten en ijzeren hekken overig zijn. Ook in de geschiedenis is dit kasteel bekend door de dappere verdediging van den zeventienjarigen vaandrig Gerrit van Riemsdijk, uit dat aanzienlijk geslacht, hetwelk nog in Hardenbergh aanwezig is.

Tergend werd het langzaam geluid der ouderwetsche weefgestellen door het gekakel eener snelweverij afgebroken. Het grootste gedeelte van Gramsbergens inwoners bestaat uit wevers.

In vroegere jaren waren er alhier gerenommeerde jeneverneuzen; doch thans hebben deze eene kleur zoo als elke andere neus ter wereld. De matigheidsgenootschappen hebben den karbonkelgloed¹⁰⁰ niet uitgetrokken, maar de kreeftengang¹⁰¹ van tijdelijke welvaart en gemoedelijker zorg, dan eertijds, voor godsdienstige en zedelijke beginselen hebben ze gebleekt!

Niet lang mogten wij in dit stedelyk vertoeven. Brakel's bruintjes bragten ons in een uurtje te Hardenbergh. Tusschenbeide passeerden wij de Koningsbrug, een geschenk van Lodewijk Napoleon thans ten onregte dien weidschen naam dragende. Men is het, verhaalde de voerman, niet eens, wie eigenlijk die brug moet onderhouden, en laat intusschen de reizigers vol angst boven den diepen kolk zweven.

Hardenbergh beviel ons wel. Vóór wij het stadje binnenreden, maakten wij kennis met het kerkhof, op een' heuvel gelegen,

97 Hendrik de Cock was een Nederlandse predikant die aan de basis stond van de Afscheiding van 1834, die uiteindelijk leidde tot het ontstaan van zelfstandige gereformeerde kerken naast de Nederlandse Hervormde Kerk.

98 Het rampjaar. Radeloos, reddeloos, redeloos.

99 Een wildbaai of jachtbai is een afgesloten stuk bos in een gebied met wild. Dieren binnen de wildbaai werden verzorgd en aangekweekt ten behoeve van de jacht. Een niet afgesloten wildbaai wordt een warande genoemd.

100 karbonkel: gezwel.

101 kankergang.

en toen Oom de barrière in 't oog kreeg, lachte hij en zeide, dat deze gewis met een' gelen wortel¹⁰² gesloten en des morgens door de Schiedammer¹⁰³ studenten geopend werd. Dit was eene aardigheid van korporaal Van Bobbel, welke Oom hier eens ter snede wilde debiteren. Van de weinige oogenblikken, waarover wij hier vóór 't vertrek van den Lingenschen postwagen konden beschikken, maakten wij al dadelijk gebruik om het stadje te bezigtigen. Oom was er nog al mede ingenomen en bewonderde vooral het raadhuis. Hier was het verrukkelijk assessor te wezen en uit die bovenste ramen op de kudde, die men regeert, zijn oog met een *air d'importance*¹⁰⁴ te laten weiden. Hoe akelig was in vergelijking hiervan de gemeente-opkamer te G.! Het Hardenbergher stadshuis, – want te Hardenbergh heeft men er ook een –, waar de achtbare burgervaders voor de belangen der stads-inwoners waken, en beraadslagen en in de bres springen en vriendschappelijk bij elkander komen en zich de hoofden ziek denken. Vondel zei het in zijn tijd terecht:

Stadthuizen dienen – – alom ten toeverlaet
 En vryborgh van het volck, dat, vry van alle zorgen,
 Gerust zijn handel drijft, en heenslaept op die borgen,
 Het oogh der Vaderen, dat voor de kindren waectt,
 En toeziet, eer de storm de poorte en wal genaectt.¹⁰⁵

Heden ten dage is 't wel eens anders, dan de Agrippijnsche zwaan¹⁰⁶ gezongen heeft, en is de burgerij ten deze wakker en levendig, terwijl de burgervaders op 't stadshuis bij den rooden baai zeer flegmatisch zitten te dutten. – Doch wij verzoeken

102 Misschien met een glas bier in de hand.

103 jenever.

104 houding van belangrijkheid.

105 Inwydinge van 't stadshuis t'Amsterdam (1982 (Dit jaartal is jaar van heruitgave. De inwijding was in 1655) –Joost van den Vondel. dbnl.org Een heel lang gedicht.

106 Agrippijnsche zwaan – bijnaam van Vondel, omdat hij te Colonia Agrippina geboren was. Dezen naam heeft de plaats ontvangen van Agrippina, die er geboren was, in plaats van de vroegere benaming Colonia Ubiorum.

elken lezer, Hardenbergh van de toepassing dezer scherpe opmerking te verschoonen. Zoo ergens, dan slaapt dáár althans de regering niet.

Het Hardenbergher stadshuis (want de tusschenzin dreigt onverstaanbaar te worden;) is een gebouwtje van twee verdiepingen, met een raam beneden regts-, een dito links de deur, boven drie ramen op eene rij, eene tinne,¹⁰⁷ van welke de regering de stad kan overzien, en een lilliputsch torentje, dat kregelig op zijn' grootvader ziet, die naast de kerk staat, zonder hoofddeksel.

De rivier de Vecht vloeit vrolijk langs de stad, terwijl eene goede brug de passagie met het overig Overijssel openstelt; over hare leuning laten de erentfeste¹⁰⁸ Hardenberghers des zondags namiddags hunne respectie armen hangen, om eene waterfilosofie te houden.¹⁰⁹

De voorstad eindigt armoedig. En de kerk? Nu ja, ofschoon de Hardenbergher Christenen er 's zondags met eenigen schrik zitten te luisteren en eenige vooruitrekenende filosofische koppen wijselijk liever drempelwachters blijven,¹¹⁰ dan onder den predikstoel in gevaar te verkeerren, is de kerk een vrij doelmalig ingerigt gebouw en van een goed orgel voorzien, waartegen reeds menig boer zijne stem verloren heeft.¹¹¹ Wij vernamen, dat de gemeente zich om onderstand¹¹² aan de hoogere magten gewend heeft, ten einde een nieuw kerkgebouw te erlangen.¹¹³ De toestand van het tegenwoordige moet dan ook, in allen ernst, zorgwekkend zijn.

Wij hadden de laatste revisie van dit blaadje reeds ter verzending aan de gediensstige drukpers gereed gemaakt, toen een onzer vrienden, die (zoo als Oom zegt) nog al "aan de geleerdheid doet," ons verzocht, het volgende hier in te lasschen. Hij vond het in een oud boek, waar wij 't zeker nooit

107 kanteel. (Op een toren.) Hier: balkon?

108 eerwaardige, betrouwbare, gegoede, oprechte burgerij.

109 mijmeren op de brug.

110 buiten blijven staan. 'Onder de toren' meeluisteren naar de preek.

111 Wat volume aanging. Het orgel maakte meer geluid dan de boeren.

112 ondersteuning. Steun.

113 Erlangen (Du.), krijgen, verwerven.

gevonden, veel min nog gezocht zouden hebben.

Vroeger, in den goeden ouden tijd, toen er nog weerwolven en bietebaauwen¹¹⁴ waren, en zotten, die vrees koesterden voor die monsters, – vroeger volgde men te Hardenbergh, bij de keus van een nieuwen burgervader, een waarlijk curieuse gewoonte.

De achtbare poederparuiken, aan wie de zorg voor ‘t stedelijk welzijn was toebetrouwd, en voornamelijk dezulken onder hen, die niet tot de baardeloozen behoorden, plaatsten zich tegen den dag, waarop hun ambtsbroeder den staf des bewinds zou neerleggen, op ‘t raadhuis rondom de tafel. Vervolgens legde ieder der aanwezigen zijne ruige kin daarop in staatsie neder, en dat vormde daar een berg van haar, die in onzen tijd door menig *lion*¹¹⁵ met begeerige oogen zou worden toegelacht. Daarna (wij verzoeken ieder kieskeurigen lezer den volgenden volzin en eenige volgende regels over te slaan;) daarna plaatste men een luis, een bijtgrage, morsige, walgelijke luis midden op ‘t groene dek, dat de tafel overkleedde. Nu gaf de statelijke paruikenstoet naauwkeurig acht, naar wiens baard zich ‘t nietige dier, (zeker, uit een beginsel van maagdelijke blootheid,¹¹⁶ door ‘t aanturen van zoo vele blikken verplunderd, met looden schreden op reis begaf. En hij, wiens kintooisel alzo, als door een wenk der Goden, tot verblijfplaats van ‘t zedig beestje was uitverkoren, bij werd als consul door de baardige ambtsbroeders en ‘t juichende volk allerdeemoedigst gratulirt!¹¹⁷

114 Om alevel bij mieneer Gruin van Prinsterer te blijven; dei man liikt me krek de rol te speulen van een roar deir, waarvan meister van ‘t Zandt mii vertelde, oet den tiid, doe de beesten nog spreken kosten. Toen hadden de nachten de dagveugels ook een heftigen striid. Jongens ‘t gink er zoo hêr. Bietebaauwen en oelen, kerkoelen en katoelen aan gunne ziid, en kraaijen en hanen van de andere kant. – Moar doar mank was nou ook de vlaarmoes; en dei gaf dan heir dan guntert een pik.

Uit: Brief van een boer uit Groningerland met quasi-interpellaties aan een heer in den Haag.

O.. in Jannewarii (den datum wiet ik zoo krek neit) 1850.

De Tijdspegel. Jaargang 7(1850)– [tijdschrift] dbnl.org

Bietebaauw: spook, lompe man.

115 manen van een leeuw.

116 verlegenheid, bleuheid.

117 gefeliciteerd. Allerdeemoedigst?

Waar de Hardenberghers eigenlijk van bestaan, konden wij niet te weten komen. Even als te Gramsbergen, waren hier voorheen vele echte vrienden van Schiedam.¹¹⁸ Publieke amusements zijn hier niet; alleen schenkt de Lingsche postwagen nog al veel genot.

Een waar welmeenend Hardenbergher zal toch niet ligt verzuimen, om bij Van Munster aan 't posthuis bij de aankomst van dien wagen op kleine straatjes post te vatten en al wat er uit komt behoorlijk op te nemen, om daarna de signalementen der reizigers aan moeder de vrouw te beschrijven. Ook plagt men er, als nog op vele plaatsen in Hanover, op oude-jaarsavond het jaar te verluiden. De klok werd gestremd en met den klepel maakte men eene soort van vervelende muziek, op van *Jan dol is dood*.¹¹⁹ Dit heette beijeren, en zoo sterk was men op dit oud gebruik verzet, dat de militaire magt uit Zwolle der stedelijke overheid den sterken arm moest leenen, toen deze het wijs besluit nam, het tergend en gevaarlijk verluiden te doen ophouden. Het oude jaar toch werd niet alleen uitgeluid, maar ook verdrongen, en men begrijpt, hoe dan in den torentrens de berooide hoofden te werk gingen! Het speet ons, dat Oom ons naar de geschiedenis van dit stadje vroeg. Wij beantwoordden zijne vraag niet, en dachten, als Drenthers, met zekeren wrevel aan de oude Hardenberghers, die aan Rudolf's ijselijken dood zouden medepligtig geweest zijn. Het tegenwoordig geslacht ziet er echter niet wreed uit.¹²⁰

118 jenever.

119 Dit lied heb ik nog niet gevonden. Er is een weduwe J. Doll. Boekhandel.

120 aardige mensen in Hardenbergh.

Heemse

Heemse. Een grasmaaiers-geschiedenisje. De Lingensche postwagen en deszelfs personeel. De Hongerige Wolf. Bespiegeling over de grasmaaiers.

De Lingensche wagen kwam eenige oogenblikken na ons aan en een weinig later rolde de Hardenbergher met ons over de straten der stad. Al aanstonds waren wij in 't kerkdorp Heemse, 't welk gemeentelijk onder 't ambt Hardenbergh behoort en weinig merkwaardigs oplevert. Jkhr. Van Foreest heeft er een fraai buitengoed, met een verrassend vergezigt op de heide. Hier woonde vroeger de dichteres vrouwe Van Raesveldt,¹²¹

¹²¹ SYTZAMA, Clara Feyoena van (geb. Leeuwarden 5-4-1729 – gest. Heemse, Overijssel 1-9-1807), dichteres. Dochter van Pier Willem van Sytzama (1688-1759), officier in het Staatse leger en gedeputeerde ten Staten-Generaal, en Ebella Juliana Aebinga van Humalda (1706-1730). Op 6-9-1750 trouwde Clara van Sytzama in Bellingeweer (Groningen) met Isaac Reinder van Raesfelt, heer van Heemse, Alerdinck, de Pol en den Doorn (1723-1800), kapitein in het Staatse leger. Uit dit huwelijk werd 1 dochter geboren. SYTZAMA, Clara Feyoena van (geb. Leeuwarden 5-4-1729 – gest. Heemse, Overijssel 1-9-1807), dichteres. Dochter van Pier Willem van Sytzama (1688-1759), officier in het Staatse leger en gedeputeerde ten Staten-Generaal, en Ebella Juliana Aebinga van Humalda (1706-1730). Op 6-9-1750 trouwde Clara van Sytzama in Bellingeweer (Groningen) met Isaac Reinder van Raesfelt, heer van Heemse, Alerdinck, de Pol en den Doorn (1723-1800), kapitein in het Staatse leger. Uit dit huwelijk werd 1 dochter geboren.

Kort voor haar overlijden schonk Clara van Raesfelt-Van Sytzama een door Georg Hein Quellhorst gebouwd orgel aan de hervormde kerk in Heemse, de kerk waar zijzelf ook werd begraven. Na een aantal omzwervingen is dit orgel dienst gaan doen als koororgel in de Nederlands hervormde kerk in Lochem. Op de plaats waar ooit de havezate Heemse stond, staat sinds 1973 het verpleegtehuis Clara Feyoenaheem. <http://resources.Huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/RaesfeltVanSytzama>

Het gedicht Heemse van Feyoena staat op dbnl.org. (volgt fragment)
Straks valt het golvend graan op de akkren mij in de oogen.

Hoe houdt mij al uw pracht verrukt en opgetogen,
Gezegend korenland, daar ge ons uw rijkdom toont,
En met uw rijke vrucht het werk der landlien kroont.
Hier praat de beste schat, die 't aardrijk op kan geven.
Hier groeit en bloeit de staf van ons bouwvallig leven.

die veld- en Evangelische gezangen vaardigd heeft.

Het dennenbosch, 't welk de buitenplaats insluit, was eens, zoo als de voerman verhaalde, het tooneel van den heldenmoed eeniger Westfaalsche grasmaaijers¹²² geweest. Deze kwamen uit het vette Holland terug en droegen den zweetprijs hunner krachten in een' lederen riem om het lijf. Na op "den hongerigen Wolf" eene gewigtige conferentie gehouden te hebben over de gevaren der reis, werd er besloten, om, daar de maan vol was,¹²³ nog tot Hardenbergh te gaan, en elkander met handslag trouw tot in den dood beloofd. Ze namen de reis aan, in eene rij achter elkander, even als de ganzen. Het telkens oplitgen der hielen van van hunnen vóórganger schijnt eene genoegelijke afleiding aan hunne idées te geven. Zonder eenige ontrustende ontmoeting naderen zij het dennenbosch des heeren Van Foreest, waarin een voetpad aangenamer wandeling schenkt dan de zanderige Hessenweg. Melancholisch fluistert een zachte wind door het fijne loof der dennen; het licht der maan toovert allerlei gedaanten door de struiken op den grond. De zielen der grasmaaijers geraken in eene weemoedige stemming. Het heimwee naar den mageren, maar dierbaren geboortegrond knaagt aan hunne harten. Daar voelt zich eensklaps de eerste der heldenrij van achteren aangegrepen, en met den uitroep: "genade! ik geef mij over," valt hij op den grond.

"Wij ook, wij ook," schreeuwt de geheele schare in vertwijfeling. Was de gevallene door een' sluipmoordenaar van kant gemaakt? Neen! bij nader onderzoek bleek het, dat hij op een hoepel getreden en deze hem die gewaarwording van achteren veroorzaakt had. De ontstelde dapperen kwamen gezond en frisch te Hardenbergh "in den Prins" aan, en vergaten den schrik bij een' lekkeren spekpannekoek.

Wie wordt hier, bij 't gezigt van zijn afhankelijkheid,

Niet juichend tot de bron dier schatten opgeleid?

Heemse. Hof- Bosch- en Veldzang. In vier Zangen. Te Utrecht bij de Wed. J.v. Schoonhoven, 1783. Behalven het Voorwerk, 134 bladz. in gr. octavo. Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1784 dbnl.org

122 Deze 'Poepen' trokken o.a. naar Friesland om gras te maaien (voor hooi). Sommige migranten bleven. Het dorp Poppenwier (Frl.) herinnert aan deze 'Duitse' trekarbeiders.

123 Voldoende licht om 's nachts te reizen.

Wij hadden deze roemruchtige plek naauwelijks verlaten, of eene bijna onafzienbare hei riep onze Drenthsche velden eensklaps voor onzen geest. Die aanblik schonk ons zekere kalmte, een beter bewustzijn van ons zelve; en voorzeker waren we in diepe mijmeringen verzonken, zoo niet het personeel van den Lingenschen wagen dat onze opmerking tot zich getrokken had. Op de eerste bank zat een linnenkooper, wiens hoofd in eene blaauwe slaapmuts stak, en die steen en been klaagde over eene zware zinking, die hem op 't linker kakebeen was gevallen. Berend-oom, die letterlijk bang was voor 't vervaarlijk gezigt, dat deze Pruissische lijder trok, zat naast hem en zei meelijdend: "Zoo meneer." Verder trok hij zijn' Steenwijker almanak voor den dag, welke hem tevens tot receptenboek diende; maar zijn stilzwijgen bewees ons, dat eene kakebeenzinking er niet in vermeld werd. Op de tweede bank naast een onzer had eene soldatenvrouw, met een schreeuwelelijk op den schoot en een kleiner dito aan de borst, plaats genomen. Zij ging naar haar mans moeder te Amsterdam, die baker was bij de rijke lui. Op de derde bank zat de schoolmeester van eene naburige bij-school, die even buiten Hardenbergh opgenomen was en sterk onder verdenking viel van met den voermansknecht te heulen om de vracht. Hij was bezitter van den 4den rang en ging naar Zwolle om den 3den; gaandeweg werd hij ook stiller en nadenkender. De ledige plaats naast hem vulde de tweede van ons. Deze man roemde zeer het goede uitzigt, dat wij niet konden beamen.

Op de vierde bank zat vader en zoon van Anergieven – waarvan wij later zullen spreken. Aan de herberg "de hongerige Wolf", met poëtischer uithangbord, dan men van verre zou vermoeden en van binnen door niets gerechtvaardigd, werd even gepleisterd. Ooms hart sprong van vreugde op, toen hij eene geheele schare bijenkorven zag staan, en dus een bewijs had, dat de kastelein tot zijn gilde behoorde en een iemker was. De vriendschap met dezen man was dan ook spoedig gesloten, ofschoon hij het Oom niet gewonnen wilde geven, dat de kleihonig zoeter zou zijn dan die gewonnen is in 't veld.

Hier vonden wij een groot gezelschap dier nijvere

Munsterlanders en Westfalingers, van welker dapperheid wij zoo even een staaltje opdischten. Alle jaren trekken deze zwervers en zonen der ontbering, deze wandelende argumenten van de geldigheid van het woord tot Adam en diens nakomelingen: in 't zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten!¹²⁴ — naar het Kanaän hunner begeerte. Men zeide ons, dat er jaren waren geweest, in welke ruim 30,000 door Hardenbergh alleen trokken. Welk eene onuitputtelijke stof tot allerlei lustige sprookjes geven deze eenvoudige natuurmensen, als ze zoo eensklaps in de bedrijvige, woelige, voor hen vreemde wereld overgeplaatst worden!

Den vorigen dag was op “den hongerigen wolf” een koopman per *chais*¹²⁵ gearriveerd, die, bij 't Heemserbosch zijne parapluie voor den regen willende uitzetten, deze verloren had, dewijl het paard verschrikt, op hol geraakt en het hem onmogelijk geweest was, het geopende regenscherm tegen den wind in met het paard tevens vast te houden. Na een uur toevens ziet hij de heide op en bemerkt in de verte een' troep maaijers, waarvan er een den trein¹²⁶ opent met de nog geopende parapluie op den rug, tegen den stormwind intrekkende. De hulp hem door zijne even snuggere makkers aangeboden, mits in den vond deelende, werd door den held versmaad. Hij bereikte, druipnat van zweet, de herberg, alwaar de koopman hem van de vleermuisachtige machine ontlastte, de veër indrukte, het uitspansel toevouwde en met den ring sloot. “Du bist er looser op as ikke,”¹²⁷ zeide de afgematte maaijer en zag goedschiks van zijn regt op de parapluie af voor een' extra dikken pannekoek!

We zeiden “den hongerigen Wolf” (wiens natuur men wel mag hebben, om er eene versnapering te vinden,) vaarwel en hielden koers op Ommen welk ridje weinig opmerkelijks aanbood.

124 Genesis 3:19 In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten, totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt; want gij zijt stof, en gij zult tot stof wederkeren.

125 sjees. Rijtuig.

126 voorop loopt in de stoet.

127 Je bent slimmer dan ik.

Ommen

Aankomst te Ommen. Berend-oom in woordenwisseling met een schoolonderwijzer. Het stadhuis te Ommen. De societeit; de bisping. Conversatie te Ommen. Digtgeschoven gordijntjes en spionnerende spionnetjes aldaar. De Ommer eerewacht en hare droevige lotgevallen.

Weldra schemerden ons de roode daken van Ommen in 't gezigt, en behalve de altijd vrolijke aanblik van lustig draaijende molenwieken, is dit ook alles, wat men op eenigen afstand van 't stadje te zien krijgt. Een toren is er niet en derhalve moet het welvarende Ommen in dezen nog voor den Hardenbergh onderdoen, terwijl de Gramsberger haan koning kraait.¹²⁸ De Ommer magistraat deed voor de eer der stad beter, haren wangedrogtelijken toren onder een' domper¹²⁹ te verschuilen of op eene andere wijze te doen eclipseren, vooral daar hij – zoo dicht aan de straat – de hekelzucht der vreemdelingen ongevergd gaande maakt.

De postwagen hield voor “De koppelpaarden” stil; eene geliefkoosde benaming in deze streken, zoo 't schijnt, voor de herbergen. Oom verkoos niet uit te stappen; hij had eene hevige woordenwisseling gehad met den heer schoolonderwijzer over de inrigting van de registers des burgerlijken stands. Hij kon zich niet begrijpen, hoe iemand, die geene andere administratieve kennis had, dan die, welke hij uit het bijhouden der schoollijsten opdeed, in oppositie dorst komen met een lid van den gemeenteraad, te meer nog, daar de schoolopzienersraad hem straks te Zwolle geheel andere pillen te slikken zoude geven! Ook in den wagen vermeerderde zijne onaangename stemming. De Ommer jeugd kon zich geen

¹²⁸ victorie kraait. De beste is.

¹²⁹ een kaarsendover.

denkbeeld naken, hoe iemand voor de deur van Mansier in den wagen kon blijven zitten en begluurde hem van voren en van achteren en klauterde zelfs op de raderen, om door de openingen van het linnen hulsel het ongewoon schepsel op te nemen, dat zooveel verzoeking kon weerstaan.

Wij deden eene wandeling door het stadje. Voor eenige jaren woedde er te Ommen een hevige brand, welke later eene aanmerkelijke verfraaijing veroorzaakte;¹³⁰ immers de afgebrande woningen werden door nieuwe en nieuwmodische gebouwen vervangen. Aan de zijde van Heemse heeft het dan ook een dragelijk aanzien; doch van den Vechtkant vertoont het zich veel vrolijker.

Dit riviertje, dat we te Gramsbergen en te Hardenbergh passeerden, stroomt ook door dit stadje en brengt er veel levendigheid aan. Het stadshuis ligt aan haren linker oever en verstrekt Ommen tot eer. Op eene van deszelfs bovenkamers vindt men de heeren-societeit, welke druk bezocht wordt. “De stad toch,” schreef zeker reiziger, “wil met den tijd mede, zoowel in gewoonten als kleedij. Zoo zagen wij een Ommer heer den societeitstrap opstommelen in eene spanbroek¹³¹ en souspieds¹³² onder de klompen!” Ons werd welwillend een plaatje, dat wij, onder de leus: *honni soit qui mal y pense*,¹³³ hierbij ten beste geven, ter hand gesteld, ‘t welk die societeitskamer

130 Ook in *Reis door Drents erfgoed* melden de podagristen diverse ‘nuttige’ branden. O.a. Dalen en Borger.

131 span’broek, span’nebroek (de, -en), nauw sluitende broek, strakke broek. Etymologiebank.nl

132 Strops (E). Riempijes aan de broekpijpen, die in Holl. met het Fr. w. souspieds worden genoemd. dbnl.org

133 In het Verenigd Koninkrijk is een kostbaar uitgevoerde kousenband met het opschrift “Honi soit qui mal y pense” het onderscheidingsteken van een hoge ridderorde, de Orde van de Kousenband. Dit ereteken wordt ook tegenwoordig nog gedragen want de heren dragen aan het Britse hof nog steeds ouderwetse kniebroeken met kousenbanden.

De oorsprong van de in het Oudfrans gestelde spreuk, die in het Nederlands vertaald “Schande aan hem die / voor wie er kwaad van denkt” luidt, zou zijn terug te voeren op een incident tijdens een bal in 1344. De kousenband van de Gravin van Salisbury (des konings schoondochter, Joan van Kent) zakte af en koning Eduard III was zo galant om deze weer om haar heen te gespen. (In een andere versie zou Eduard de kousenband hoffelijk om zijn eigen heen gedaan hebben, zeggende “Honi soit qui mal y pense”). “Wee degene die er kwaad van denkt” (of zelfs “spreekt”). Wikipedia.

DE SOCIETEIT TE OMNEN.

(Plaat II, bladz. 24.)

van binnen moet verbeelden; voor welks teekening wij echter niet instaan, dewijl ons de tijd niet gegund was om met eigen oogen die societeitsvergadering te aanschouwen.

In den omtrek van 't stadshuis is een net bestraat plein, waar misschien markt gehouden wordt. Overigens zagen wij bij onze herberg nog eene ronde, met huizen omzoomde vlakke, die niets bekoorlijks had. De kerk is ruim; ook hebben de afgescheidenen¹³⁴ er een huis des gebeds. In de geschiedenis dier sekte zal Ommen altijd eene voorname plaats beslaan. Naar wij vernamen, is hier eene soort van akademie opgericht voor hare aankomende leeraars.

Eenmaal in 't jaar heeft Ommen een' bijzonder drukken dag, de zoogenaamde bissing¹³⁵ of mis. Dan moet het ontzettend levendig in 't kleine plaatsje zijn; want uit geheel Overijssel, 't Graafschap Bentheim en Drenthe stroomden kooplieden en kermisgasten derwaarts: de eersten om er handel te drijven, de laatsten om zich er eens goed te vermaken. Men kan er alles voor contanten bekomen: houten nappen en kruiwagens en wielen, hoefijzers, koek, Deutsche pijpen, de eerstelingen uit den kersenboomgaard, katoentjes, zwam,¹³⁶ linnens, mans- en vrouwen-stroohoeden, Neurenburger galanteriën¹³⁷ en huisraad, in één woord, alles, wat tot noodzakelijke levensbehoefden of weelde behoort. Wat er dan al voorvalt in de herbergen, waar knapen en maagden bij 't levenwekkend vocht de zorgen van 't hart schuiven, dat kunnen wij niet verklappen. Oòk op de Ommer bissing zullen eeuwige vriendschap en liefde tot in den dood wel goedkoope waar zijn die den volgenden morgen, als de roes uitgedampt is, glad zijn vergeten! De *beau-monde*¹³⁸ der stad heeft mede op de bissing eene danspartij op 't stadshuis, welke gewoonlijk in eene beschouwing der opgaande zon eindigt. Men zegt, dat na zulk een dubbel genot de slaap te zoeter en te verkwikkender is. Bij

134 gereformeerden.

135 bissing*, bissinge [kermis, drukte] {1868} van dial. bissen [rondrennen], variant van bijzen, biezen. Etymologiebank.nl (mis is hier kermis.)

136 gedroogd mos om pijp mee aan te steken.

137 O.a. prullaria. Zie ook *Reis door Drents erfgoed*. Pdf op web.

138 elite.

ondervinding kunnen wij dit niet bevestigen.

Ommen is een hoogst fatsoenlijk landstadje. Er residieren twee burgemeesters voor stad en ambt, die tevens als secretarissen de ordonnantiën in schrift stellen, een kantonregter en zijn griffier, een controleur voor de binnendienst, twee of wellicht drie ontvangers, twee dominés, twee of drie doctoren, een schoolonderwijzer, die ook in vreemde talen doet, en vele burgerlijke notabelen, die eene aangename conversatie denkbaar maken. De *beau-monde* is er echter niet talrijk, en andere plaatsen konden wel een contingent tot eene meer gelijke verhouding leveren. De gordijntjes waren alle dichtgeschoven, en dit is toch een sprekend bewijs, dat er geene dames achter zijn.¹³⁹ Tegenover 't stadshuis zagen wij met blijdschap een paar spionnetjes,¹⁴⁰ een teeken van beschaving en warme belangstelling in de gaanden en komenden.

Ook bij de laatste reis van Z. M. onzen koning gaven de Ommers bewijzen, dat ze hun wereld verstaan. Z. M. kwam van Coevorden, koers rigtende op Almelo. Wat gejoel moet de stille heide tusschen Heemse en Ommen verontrust hebben bij die zeldzame gebeurtenis! Wij kunnen ons dit eenigermate verbeelden; want we waren van zoo iets ooggetuige, toen ook aan ons gewest de eer te beurt viel en Zr. Ms.¹⁴¹ zich verwaardigde zijne sigaar in onzen tondelpot¹⁴² aan te steken. De Ommer geestdrift had dan ook eene eerewacht op de been of te paard gebragt, die het stadje eere aandeed. Dr. Wap¹⁴³ verzuimde daarvan in zijn gedenkboek te gewagen, daarom zullen wij die taak op ons nemen.

139 Dus geen bordeel?

140 spiegeltes aan het buitenkozijn om voorbijgangers te observeren.

141 Zijner Majesteits (naamval).

142 Potje met gloeiende kooltjes.

143 Wap (Jan Jacobus Franciscus), den 1 Mei 1806 te Rott. geb., waar zijne familie tot den kleinen handelsstand en tot de Katholieke kerk behoorde, ontving zijn eerste onderwijs van W.C. de Vletter, zie blz. 837, bezocht het gymnasium te Leiden, werd daar als leerling toegelaten 10 Nov. 1821, vertrok naar Gent, waar hij aankwam in het leerjaar 1824/25, zonder dat in het archief der universiteit eenig spoor bestaat van eene voortgezette studie aldaar. In 1837 deed hij zijne fraai beschrevene Reis naar Rome en keerde vandaar als Doctor terug.

Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde (1888-1891)–F. Jos. van den Branden, J.G. Frederiks. dbnl.org

Een corps van Ommens hoopvolle jongelingschap had zich alzoo tot eene eerewacht georganiseerd. Eenvoudig was derzelver kleedij; want eenvoudigheid is 't kenmerk van 't schoone. Toen men nu Zr. Ms. komt bij gissing te gemoet zag, reed de garde te viervoet naar de grenzen der gemeente, posteerde zich daar op den weg in den brandenden zonneshijn, en verbeidde met echte landskinderlijke volharding en Nederlandsch gerekt geduld, trots alle zuster-Anna's op Blauwbaard's kasteeltrans,¹⁴⁴ de komst des konings. Zr. Ms., die overal met aanspraken en eerbewijzingen opgehouden werd, liet tamelijk lang zich wachten, en der Ommer eerewacht hing al dreigender 't gevaar boven 't hoofd, van als mummies (of wat daarnaar gelijkt) stedewaarts te moeten trekken, toen 't een der ridderlijke gardes in viel, van de paarden te stijgen, zich in de schaduw van een' aarden wal in eene drooge sloot te legeren en op die wijze den koninklijken reiziger af te wachten. Ware hun geduld intusschen volmaakt geweest, dan zoude de Ommer garde nog op den huidigen dag ter voorschreven plaatse te vinden zijn. Maar zij deden niet alzoo. Toen geen rijtuig van Zr. Ms. zich liet zien, keerden ze tegen den avond onverrichterzake naar het woelig stadje terug aldaar

144 Zuster Anna, ziet gij al wat komen? Uitroep van de prinses in de toren, die het verbod van haar echtgenoot Blauwbaard heeft genegeerd en in de gesloten kamer kijkt, waar zij vervolgens de lijken van de acht vrouwen aantreft die eerder met Blauwbaard getrouwd waren.

Nicolaas Beets: ... Van de poëtische zedeleer aan het eind van ieder verhaal, cursief gedrukt, begreep ik niets. Maar ik begreep het verschrikkelijke van het 'Zuster Anna, zuster Anna! ziet ge nog niets komen?' en dan het wrekd zwaard van den opgedaagden broeder! o, Die Blauwbaard, die verschrikkelijke, die gruwelijke, die heerlijke Blauwbaard! Was mij zijne geschiedenis de schoonste der geheele verzameling: toch was ik er eenigszins bang voor. Als ik het boek in handen nam, draaide ik er omheen, met een zekere begeerige schuwheid, als eene mug om de kaars. Eerst las ik al het andere; eindelijk viel ik op den vrouwenbeul aan, beet toe, en verslond zijne historie. Mijn ademlooze belangstelling, mijne bleeke wangen, mijn kippevel, mijn omzien naar de deur, mijn hevig schrikken als er in die oogenblikken iets van de tafel viel of iemand binnenkwam, dat alles staat mij levendig voor den geest, en ik wenschte, o ik wenschte, dat ik dat alles nog zoo voelen en genieten konde! Geloofst gij dat die tijd verloren was? dat zulk een uur niet tot mijne vorming medewerkte? dat het mijne verbeeldingskracht niet uitzette, sterkte, en haar voedsel gaf?

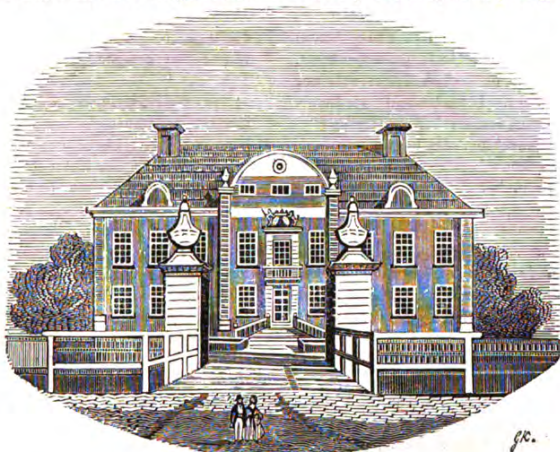
Camera Obscura (1998)–Nicolaas Beets Verspreide stukken van Hildebrand. 1839. Ook in Deel II van *Reis door Drents erfgoed*.

te vernemen, dat de koning, door de Hardenbergher linie eerewacht begeleid, reeds vóór eenigen tijd was aangekomen, langs de gewone route de stad verlaten had en welligt op dit oogenblik te Almelo aan 't souper van den graaf Van Rechteren-Limpurg gezeten zou zijn.

Eerde en Ommerschans

Landgoed Eerde. Evert van Essen. De Ommerschans en haar bont personeel. Iets wat in Nederland niet tot de rariteiten behoort. Afscheid van Ommen.

In de nabijheid van Ommen, aan den weg van het, in 't vorige jaar door een' hevigen brand geteisterde Ham, vindt men het landgoed Eerde, waarvan de baron Van Pallandt eigenaar is. In vorige eeuwen waren deszelfs bezitters allerwege om hunnen onrustigen en oorlogzuchtigen aard befaamd en de schrik der landlieden en reizigers. Heer Evert van Essen vooral, die

HET KASTEEL TE EERDE.

er in 't laatst der 14de eeuw huis hield, was een der lastigste woelgeesten van geheel Overijssel. Jammerlijk plunderde hij de boeren in den omtrek van Ommen. Hunne gemeene weiden beroofde hij van 't vee, hunne bosschen hakte hij omver. Dit terge dermate den bisschop van Utrecht, dat deze 't Sticht

ter heirvaart¹⁴⁵ tegen 't kasteel Eerde beschreef. Op den 3 Mei 1380 verscheen 't bisschoppelijk leger voor de slotpoort. Krijgstuigen van allerlei zamenstel en werking werden tegen de van buiten met zware palen en balken bekleede muren opgericht en eene hagelbui van steenen en pijlen op dezelve neêrgestort. Steenklompen van 1300 tot 2000 ponden zwaarte werden door de hierin bedrevene Kamper hulptroepen op het slot neergeploft, zonder evenwel veel schade te veroorzaken. Men bediende zich hier ook van donderbussen, eene soort van kanon, waaruit door middel van buskruid steenen kogels geschoten werden. Na eene hardnekkige verdediging van ruim drie weken, was heer Evert genoodzaakt het kasteel te geven, terwijl hij voor zich en de bezetting een' vrijen aftogt bedong. 't Slot daarentegen moest hij tot aan den grond toe af breken; het houtwerk zat zoo vast in elkander, dat men het door vuur moest vernielen. Die brand duurde eene maand!

Eer wij 't goede Ommen verlieten, herdachten wij de onverwachte visite, welke Rudolf van Coevorden hier den bisschop van Utrecht bragt, bij welke gelegenheid hij de stad verbrandde. Een gelijk lot trof haar den 9 Mei 1334 door de heeren Van Voorst en Rechteren nog eens in 1517.

Anderhalf uur van Ommen ligt de beruchte Ommerschans, thans eene kolonie voor bedelaars van de Maatschappij van Weldadigheid. Had de tijd ons een uitstapje derwaarts veroorloofd, wij waren niet in gebreke gebleven er van te profiteren. Thans vergenoegen wij ons met een verhaal, 't welk men ons er van gaf en verzoeken onze lezers 't van ons over te nemen.

Voorheen dan was de Ommerschans eene militaire forteres, welke het accès¹⁴⁶ van den vijand op diens pad door de veenen van Zuidwolde, Avereest, Lutten en Hoogeveen verdedigde. Zij ontving destijds hare bezetting uit Coevorden en stond ook onder 't beheer van den ingenieur dier veste. Uit een oud boek, dat wij later in de boekenkast van korporaal Van Bobbel

¹⁴⁵heervaart. Heer = leger.

¹⁴⁶de toegang.

vonden, hebben wij nog opgeteekend, dat in 1672, bij den inval der Munsterschen, de bezetting der Ommerschans in opstand geraakte tegen hare bevelhebbers, onder voorwendsel, dat geheel het overig Overijssel zonder slag of stoot aan Berend Van Galen¹⁴⁷ was overgegaan. Waarom zouden zij nu meer vechten dan de anderen? Dit scheen hun de buitensporigste ongerijmdheid, die in eens menschen brein kon opkomen! In plaats daarvan, onderwierpen zij de voorraadkamers der kazerne aan een streng onderzoek, deden zich regt te goed aan de spijs en drank, die voorhanden was en maakten er zulk eene goede cier, als de ligtzinnigste Franschman 't zoude durven bestaan! Thans gaat het in de naauwe schans wat ordelijker en rustiger toe. 't Is hier niet: hoe meer zielen, hoe meer vreugde!

Naar de ons gegevene beschrijving, is zij één gebouw in 't vierkant, met eene ruime binnenplaats en van gracht omgeven. De buitenmuren zijn blind. Op de hoeken wonen de zaalopzieners. In de eene helft zijn de mannen, – in de andere de dames gelogeerd. Ze hebben weinig of geen gemeenschap met elkander.¹⁴⁸ Des middags en des avonds zien de beide seksen elkander door een hekwerk, dat tot afscheiding dient, en wordt er misschien nog wel een zoet woord gewisseld. Berend-oorn juichte dezen maatregel bij uitstek toe en hij bejammerde het zeer, dat zoodanige afscheiding niet algemeener op den aardbodem was.

't Geheeel personeel levert, zoo verhaalt onze berigtgever, een zonderling mengsel op van allerlei natiën en talen, rangen en betrekkingen. Uit alle oorden vloeijen hier de ballasten der maatschappij en de stiefkinderen der fortuin te zamen, om elkander de broederhand te reiken.¹⁴⁹ Hier wordt de leer van vrijheid, gelijkheid en broederschap in praktijk gebragt door menschen, welke door geboorte, opvoeding en betrekkingen vroeger zoo oneindig verre van elkander verwijderd waren.

De Ommerschans is voor velen, die er binnentrekken, het kerkhof huns burgerlijken levens; zoodra de grijslakensche

147 Bommen Berend.

148 niet veel contact.

149 armen en berooiden. Uitschot van de maatschappij.

buis en broek als het koloniale pak aangeschoten is, hetzelfde aardappelbrood tot *dejeuner* wordt uitgereikt, na den zuren veld- of fabriekarbeid dezelfde tafel allen tot het middagmaal roept, houdt alle verschil tusschen mensch en mensch op! Ruim tweeduizend kolonisten bewegen zich in deze enge ruimte. Er zijn er onder, die vroeger met den degen in de vuist voor hunne compagnie paradeerden, met de pen achter 't oor in een' gemakkelijken leuningstoel een weinig schrijfwerk verrigten, het ouderlijk goed in allerlei weelde zoek maakten; vrouwen die, jong en schoon, een zwerm aanbidders om zich zagen fladderen, en op concerten en bals aller hulde inslurpten: ze vielen – en begroeven zich in de beruchte Ommerschans, met zoo vele pijnigende herinneringen van 't verleden, in eene werkelijkheid, die verpletteren moest, en eene toekomst, die niets belooft.

Vruchtbare velden omringen die plaats van onwillekeurige broederschap, – aldus vervolgde onze verhaler; voorheen waren de omstreken woest; de afgeperste vlijt der kolonisten heeft ze tot heerlijke bouw- en weilanden herschapen. Rondom de schans vindt men reeds aanzienlijke boerderijen, en op zekeren afstand van 't gesticht zijn wachthuisjes gebouwd voor veteranen-onderofficiers, die terstond ter veldontdekking uitgaan, wanneer een brandend stroobos uit de schans het sein geeft, dat een der kolonisten eene wandeling in de vrije natuur de voorkeur gaf boven eene gedwongene opsluiting.

De directeur van de kolonie bewoont, even buiten 't gesticht, een soort van buitentje, waarop men al zeer spoedig de onaangename gedachte vergeet, welke het oppertoezigt over gekoloniseerde bedelaars zoo ligt opwekt. Ook de pastorij van den Hervormden leeraar en de kerk, gelijkelijk voor Protestanten en Roomsche-Katholijken, alsmede voor schoollokaal dienende, zijn buiten de eigenlijke kolonie gelegen. Op een klein kwart uur ligt de Dedemsvaart en langs dezelve is men niet volstrekt afgescheiden van alle verkeer met menschen en van toegang tot andere streken.

't Speet ons, de Ommerschans niet in persoon te kunnen bezoeken, om daar kennis aan te knoopen met een man, die

hetzelfde – hoewel op kleiner schaal – is, wat de Italianen eenen *improvisator* noemen. Als eene waakzame kelderspin op de onvoorzigtige vlieg, geeft de schanspoëet op elken vreemden bezoeker acht, om dien aan boord te klampen met het bescheiden verzoek, of hij een gedicht op hem mag vervaardigen. Wordt dit beaamd, dan vangt de *Meistersänger* aan, eerst uw persoon, gestalte, uitzigt, kleur van haar en baard op ‘t allernaauwkeurigst in de slependste alexandrijnen te berijmen, gaat daarna over tot eene dichterlijke beschrijving van uw toilet,¹⁵⁰ van af uw hoed en cravate¹⁵¹ tot aan uw sous-pied¹⁵² en den hiel uwer laars, en eindigt ten slotte met de schildering uwer barmhartigheid, welke hij, bij wijze van dichterlijke wijsheid, als reeds door hem ondervonden, ten tooneele voert. Oom speet het almachtig toen hij dit hoorde, dat de Ommerschans niet in ons reisplan lag. Zoo iets had hij gaarne eens willen hooren. Er was, zeide hij, nog nooit een gedicht op hem gemaakt en hier zou hij die eer zoo goedschiks ontvangen kunnen. Korporaal van Bobbel had hem wel eens beloofd, zijn’ zoon den tolgaarder, die nu en dan de lier tokkelde, “een lofdicht op Berend-oom den iemker bij uitnemendheid” te doen vervaardigen; maar ‘t was altijd bij beloften gebleven.

‘t Was echter, dit moeten wij bekennen, jammer, dat zulk een talent in die beperkte ruimte zich met den bouw van aardappels of het weven van koffijzakken moest generen, in stede van zich in een laurierhof te mogen vermeijen, hoewel laatstgenoemde plant toch niet meer dan denkbeeldig-inheemsch is in ons poëtisch vaderlandje.

150 kleding.

151 stropdas.

152 riempjes onder de schoen. Frans: onder de voeten.

Naar Zwolle

*Hoe een Annerveensche boer zijn' roodharigen zoon verlof uit de
krijgsdienst bezorgde. De buitenplaats van den heer Helmich,
Berend-oom neemt afscheid van den Hardenberghe voerman.*

Toen wij na onze korte wandeling door Ommen ons voertuig opzochten, gebruikte oom juist een gesuikerd brandewijntje, terwijl de deelnemende en vriendelijke kasteleines hem vroeg, of hij ook koude voeten had. Wij betaalden onze geringe vertering en zetten onze reis naar Zwolle voort. Op de Vechtbrug wierpen wij de waarlijk romantische oevers dier ons gedurig groetende rivier een' dankbaren blik des afscheids toe en herzagen toen, bij gebrek aan iets beters, ons wagenpersoneel.

De boer en diens zoon, van wie wij een enkel woord repton, waren verdwenen. De onderwijzer, die bemerkte, dat wij hen misten, voorkwam onze vraag en zeide, dat die medereizigers naar Ommen opgegaan waren, om een offer des danks te offeren. Ze waren onlangs uit eene groote ellende verlost. De roodharige zoon was in de loting gevallen, had een laag nummer getrokken en moest eenigen tijd later naar Zwolle om gekeurd en ingedeeld te worden.¹⁵³ Verschrikkelijke tijd, die tijd tusschen de loting en indienststelling; want te remplaceren was niet doenlijk. En toch, was het geen zonde, dat de jongen, die een goede hand schreef, die Bartjens¹⁵⁴ rekende, een' stevig

¹⁵³De jongen moest in militaire dienst. De opkomst werd door loting bepaald. Een laag nummer: in dienst.

¹⁵⁴De cijfferinghe (1604) –Willem Bartjens Het rekenboek van de beroemde schoolmeester.

Bartjens (Willem), maakte zich door zijn cijferboek een grooten naam, doch heeft als letterk, weinig beteekenis. Vermoedelijk is hij in 1587 te Amst. geboren en daar overleden in 1673. In de gedichten van Vondel en de Emblemata van Zach. Heyns, met wie hij bevriend was, vindt men eenige

psalm zong, den catechismus van buiten kende, ja bijna de geheele Schriftuur op zijn duimpje had, ligchaam en ziel zoude verderven onder de krijgsknechten? Wat al moederlijke tranen gestort in dien bangen tijd!¹⁵⁵ Wat al plannen gesmeed in 't vaderlijk brein, hoe den Benjamin,¹⁵⁶ al was 't maar met verlof, naar huis te krijgen!

Geheel Anerveen versmolt in geklag. Al de burgemeesters, notarissen, zaak waarnemers, remplaçanten,¹⁵⁷ handelaars en schoolmeesters, die onder 't bereik van des boers spraakorgaan kwamen, werden in consult genomen, en allen zouden om hem denken ter bekwamer tijd, om Gerrit Jan aan 't wis verderf te ontrukken. Zoo naderde de dag, de droevige dag der afreis naar Zwolle. Moeder sprak niet, maar weende bitterlijk. Gerrit Jan hield zich krasser en repte van een weerzien in de eeuwigheid. Ze vertrokken, vader en zoon, en keken gedurig om over den Anerveenschen-dijk naar de bedroefde, die aan 't hek stond en hare tranen in de sloot liet vallen.

Ze arriveerden te Zwolle. Daar vond ik onzen bekende aan 't Broederen-kerkhof, met een' langen hals op zijne teenen staande, om over den ringmuur elke beweging van zijn zoontje, dat zich in 't midden van Overijssels jongelingschap bewoog, gade te slaan. Hij schudde mij weemoedig de hand en verhaalde, hoe hij bij zijne aankomst te Zwolle dadelijk naar de bureaux van 't gouvernement was gegaan, om den raad en de hulp der heeren in te roepen.

Ze hadden beloofd te doen wat ze konden, en hoe hij verder een serjant-majoor aan de hoofdwacht had gesproken, die zijne hulp plegtig had toegezegd. Hij verzocht mij, als beter ter tale dan hij, om nu zeker vermaard advokaat met hem op te zoeken en diens medewerking in te roepen. Toen ik daaraan niet voldoen kon, bad hij mij, bij hem te blijven,

zijner rijmpjes. Hij onderwees fransch, reken-, stel- en zeevaartkunde, eerst te Amst., en van 1618-'36 te Zwolle. Hier: goed in rekenen.

(Nuts-Almanak, 1878.) dbnl.org

155 In *Reis door Drents erfgoed*, deel III, huilt een moeder in Emmen om haar dienstplichtige zoon.

156 Benjamin is de jongste zoon.

157 vervanger. Wie geld had kon een ander sturen.

waaraan ik gehoor gaf. Onderscheidere malen riep hij tot de schildwacht: “mien hèèr de scherjant,¹⁵⁸ hoe zult met mien zeuntien ofloopen?” maar de man verroerde zijne lippen niet onder den zwaren snorbaard. Eindelijk werd de toegang tot het kerkhof¹⁵⁹ opengesteld! Welk eene vreugd, die hereeniging na eene scheiding van twee volle uren! Het duurde niet lang, of de vader was omringd van een half dozijn korporaals, wier veelvermogende voorspraak hij eerbiedig verzocht en die hij tot weemoed zocht te stemmen, door eene getrouwe schildering van ‘t uur des afscheids tusschen moeder en zoon. Ook deze wakkere en invloedrijke mannen zouden voor hem werken! Maar o, welke een zoetelach speelde er op zijne, sedert weken, zoo ernstige tronie, toen Gerrit Jan zijn naam in tegenwoordigheid der heeren officieren onder de krijgsartikelen moest plaatsen! Zijne blikken volgden triomferend de zwierige krullen, die de lieveling onder het kruisje van Kalkjan’s Lubbert trok, en met vaderlijken trots rigtte hij zich tot den officier, die er ook attentie voor had, zeggende: “hie kan ‘t wel, walie?”

Nadat onze vriend zich nu van de voorspraak aller degenlooze krijgsmagten had verzekerd, kwam hij een oogenblik later, uitgelaten van blijdschap, naar mij toe, en verhaalde, dat hij nu bepaalde toezegging van zijns zoons verlof had ontvangen: hij had den grootmajoor gesproken. Daar ik zijne weinige kennis van de distinctieve teekens der militaire personaadjes opgemerkt had, verzocht ik hem mij dien magtigen krijger eens te wijzen. “Doar löp hie!” schreeuwde hij en ik verwonderde mij geenszins, dat de onderadjutant zulk eene geweldige promotie in de hersenkas des Anerveenschen boers gemaakt had.

Intusschen, Gerrit Jan werd vooreerst vrijgesteld, maar moest, om toch eenigen voorsmaak zijner aanstaande militaire loopbaan bij moeder te kunnen herkaauwen, dienzelfden dag ‘t hospitaal leeren kennen, stroo halen, enz. Vandaar dat ik den anders opgeruimden vader des namiddags alleen en treurig op ‘t kerkhof vond, terwijl hij op mijne vraag, waar de

¹⁵⁸sergeant.

¹⁵⁹hof bij de kerk. Niet enkel begraafplaats.

jonge soldaat was, antwoordde: “ik weet niet waar ze der met hen edreven zint.”

Bij het weêrzien hoorde hij, dat Gerrit Jan den volgenden morgen weêr over den romantischen Anerveenschen veendijk kon baggeren, na eerst te Zwolle in een stal op goed verschoon stroo uitgeslapen te hebben. Het aanbod van den vader aan den serjantmajoor, “of hij de jonge moar neet voort mee noa de veurstad kon nemen, om hum daer op eigen kosten te trakteren op schinke¹⁶⁰ en èèrappels,” werd gewezen van de hand. Den volgenden morgen togen vader en zoon uit Zwolle, keken uit vrees van teruggeroepen te worden geen enkelen keer om naar de stad der beproeving en waren vijftientig zuur te verdienen guldens armer voor een verlof, dat Gerrit Jan zonder eenige voorspraak gereedelijk erlangd had. De boer echter was niet weinig trotsch op zijn doorzicht en roemde er ter dege op “met zoo völle rieke en wieze lue goód te stoan!”¹⁶¹

Na een weinig rijdens passeerden wij de Regge, eene zuster¹⁶² van de Vecht, en spoedig vertoonde zich de uitgestrekte buitenplaats van den heer Helmich, in wier nabijheid de pleisterplaats van den Lingenschen postwagen ligt, eene herberg, waar wij een smakelijk boterhammetje bij een goed kop koffij nuttigden, terwijl de omstreek eene bekoorlijke wandeling gratis aanbiedt. Een berijmd uithangbord, voor hongerige of dorstige reizigers veel te langwijlig¹⁶³ en voor den kastelein niet voordeelig, had, zegt men, zekeren advokaat tot dichter en gaf ons geen groot denkbeeld van den waterstand der poëzij in deze anders romantische oorden. Eene Roomsche kerk en pastorij staat in de nabijheid, der herberg, en de stille rustplaats der dooden, met een paar fraaije gedenksteenen, trof ons door hare schoone ligging. Berend-oom was hier zeer spoedig georiënteerd; hij at beschuit uit den treuren en informeerde zich zeer naauwkeurig, of de eigenaar van het

¹⁶⁰ gedroogde, gezouten ham.

¹⁶¹ op goede voet te staan.

¹⁶² zijrivier.

¹⁶³ vervelend, langdradig. Uit hetDuits; langweilen.

landgoed ook een iemker was. Overigens was hij onuitputtelijk in den lof van den grindweg en sprak in vervoering eene soort van zaligspreking uit over de paarden, die onder deze middelen van vervoer leefden en liepen. Een weinig later nam hij een hartelijk afscheid van den Hardenbergher voerman, die aanstalte tot de terugreis maakte, en bekeek naauwkeurig het Zwolsche rijtuig, hetwelk ons zou opnemen. Hij was er wel tevreden over, trok welgemoed zijn' goed gevulden zeemleeren reiszak, voldeed het verschuldigde en verzocht vooral de groetenis aan den heer Helmich, voor wiens landhuishoudkunde en zucht tot verbetering der algemeene wegen hij door de redenering met den hospes de hoogste achting had opgevat. Aan zulke menschen, die het goede kunnen, maar ook willen voorstaan, heeft Drenthe gebrek! zuchtte hij, toen wij voorbij het hek der plaats reden en ons een vrije blik op het huis gegund werd; en waarlijk, hij had niet geheel en al ongelijk.

Dalfsen

't Kasteel Regteren. Dalfsen en de geschiedenis van hare moppen.

Weldra zagen wij den toren van het oude kasteel Rechteren, terwijl die van Dalfsen achter zijn collega heengluurde. Op het gezigt van dien slottoren dachten wij aan den ouden tijd, toen rooven en plunderen het handwerk der edelen was. De gevreesde heer Van Voorst was eertijds ook eigenaar van deze burg en bestookte daaruit den geheelen omtrek. Naar men ons verhaalde, had een der overmoedige ridders, die hier huis hielden, de gewoonte om zijne overwonnen vijanden een oor af te snijden, tot eene gedachtenis hunner kennismaking, en vroeg men daarom alle eenoorigen in den lande, of ze Rechteren gezien hadden.

In de 16de eeuw werd dit kasteel door Bisschop Hendrik belegerd met 4000 man! die liever den aftogt bliezen, dan storm te loopen. Het kasteel heeft eenige moderne veranderingen ondergaan, en vertoont nu eene tweeslagtigheid, die niet bevalt. Wij verlieten hier den postwagen, om met versnelden tred vooruit te gaan, ten einde Dalfsen, hetwelk niet in de route ligt, even een bezoek te geven. Wij kregen hiertoe van oom gereede toestemming, dewijl wij hem een pond Dalfser moppen beloofden. Voor eenige jaren nog moest men van deze zijde met een bootje over de Vecht, met welke wij onze kennis voor de vierde maal hernieuwden, gezet worden, maar thans ligt er eene vrij groote en nette brug over met een tolhuisje, dat ook altijd aan eene brug annex is. Het dorp zelf heeft een vrij goed aanzien en vertoont zich welvarend. Onze eerste zorg waren de Dalfser moppen. Dat gebak, 't welk, maar niet met denzelfden smaak, ook elders, onder denzelfden naam, voor echt verkocht wordt, heeft zijn aanwezen te danken aan

een abuis in het mengsel eener taart. Deze vergissing bragt den mismoedigen bakker op 't idée, om er iets anders van te fabriceren, en ziet dat werden de beroemde Dalfser moppen! De gelukkige werd daardoor eigenaar van een kapitaal, dat te Dalfsen aanzienlijk mag heeten. Bakker Frijlink is dan ook op alle Overijsselsche kermissen zeer gezien bij jong en oud, en de eerste bezigheid der lekkerzieke jeugd en zoet-minnende kransjes is, zich te overtuigen, of de moppeman het hoofd ook van onder eene der geopende koekkramen uitsteekt. Zijne trommels, met groote glazen, waarin de heerlijke mopjes in zulk eene zoete verwarring uitgestald worden, zijn den geheelen dag het begeerlijk mikpunt der kermisgangers.

Dalfsen heeft vrij goede straten, eene, van buiten te beoordeelen, ruime kerk en een knappen toren. De Dalfser spraak heeft iets hards en krakends, iets moeilijk-te-beschrijvens, iets mopachtigs, zouden we haast zeggen. Dames zagen wij er niet, ofschoon er toch ettelijke gevonden worden. Berend-oom had er gerust eene visite kunnen afleggen; want we ontdekten niet anders dan gekornette vrouwen,¹⁶⁴ en voor deze heeft hij tot hiertoe nog geene vrees laten blijken; bij een gekruld hoofd echter knikken hem dadelijk de knieën en krijgt hij eene belemmering in de spraak, een ongemak, waarvan wij te Amsterdam nog al ernstige gevolgen vreezen.

De postwagen was het dorp reeds voorbij gereden en wij moesten 't dus op een draf zetten, om onze plaatsen spoedig weêr in te nemen.

164 De leeftijd speelt een grote rol bij het volgen van de mode: jongeren kiezen eerder voor modieuze kleding, terwijl ouderen eerder in ouderwets kostuum of in streekdracht gekleed gaan. In Coevorden bijvoorbeeld kleden rond 1840 de jonge burgermeisjes en -vrouwen zich naar de stadse mode. Zij hebben 'losse golvende lokken of keurig ineengewikkelde hairvlechten, tusschen welke een open roosjen of knopje henen gluuert' of dragen een 'snoeperig parijzer stroo- of baleinhoodjen'. De oudere vrouwen zijn 'ernstig gekornette matronen': zij dragen nog de stijve maar deftige kornetmuts. *Kleding in Nederland 1813-1920* (1991) – K.P.C. de Leeuw. dbnl.org Pijpjesmuts. Zie ook het schilderij De koppelaarster (1656) van Johannes Vermeer

Raalte en Boschwijk

Boschwijk. Mr. Rhijnvis Feith. Honden- en kattenliefhebberij.

De vrolijke, altijd met welig plantsoen en lagchende velden omzoomde grindweg bragt ons langs eenige buitenplaatsen op den straatweg, die van Zwolle naar Raalte leidt en spoedig kregen wij een landgoed in 't oog, dat ons stof gaf tot vele herinneringen. Wij bedoelen het fraaije en overbekende Boschwijk, vereeuwigd door Rhijnvis Feith, die er de genoegens van 't landleven smaakte en er zijne vrije uren aan de liefde, de dichtkunst en de vriendschap wijdde.

De in zijn tijd geliefkoosde dichter stamde uit een aanzienlijk geslacht af. Elf leden toch van hetzelfde waren burgemeesters van Elburg, in 1545 voorafgegaan door een' secretaris van dien naam. Op zeventienjarigen ouderdom was Rhijnvis Feith doctor in de beide regten. In 1786 bekleedde hij het familieambt te Zwolle en werd er later ontvanger der convoyen en licenten. Boschwijk was toen een soort van Muider-slot van vroeger' tijd. Feith was eerst sentimenteel, altijd hoogst gevoelig, in 't staatkundige patriot, zoo als bijna alle Overijsselschen van eenige beteekenis, en eenmaal wijsgeer, waarom Kinker¹⁶⁵ satiriek werd. Ook beminde hij de huisdieren, voor wier

165 KINKER (Johannes) werd op den 1sten Januarij 1764 op Meilust, onder Nieuwer-Amstel, alwaar zijn vader fabrikant was, geboren. Hij genoot het onderwijs in de oude talen te Weesp op het gymnasium aldaar, onder het bestuur van den kundigen rector van Achter. In 1781, en dus weinig meer dan zeventien jaren oud, voor de academische studiën genoegzaam voorbereid, verliet hij hetzelfde, na het uitspreken eener rede over de jeugd van Alexander de groote, in Latijnsche verzen, door hem zelven vervaardigd, en vertrok naar de Utrechtsche hoogeschool, waar hij zich aanvankelijk op de geneeskunde, doch later op verzoek zijner bloedverwanten hiervan afziende, op de regtsgeleerdheid toellegde.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 10 (1862)–A.J. van der Aa. O.a. Brieven van Sophie aan Mr. R. Feith, Amst. 1807. 8o. dbnl.org

stoffelijk overschot een eilandje op de buitenplaats bestemd was en waarop zijn getrouwe hond Lindor, een goudvink en een tortel sluimeren, over welke afgestorvenen men kan nalezen den eersten zang van den “Ouderdom.”¹⁶⁶ Hij deelde dezen hartstogt met vele andere beroemde mannen. Frederik de Groote, Karel XII, Katharina II, die een Fransch grafschrift op haar schoothondje vervaardigde, Justus Lipsius, de beroemde Jezuït Maimbourg, die in eene predikatie koning Davids hond sprekend schilderde, Bruzen de la Martinière, die het tweede deel zijner *Entretiens des Ombres aux Champs Elysées* aan den lieven hond van den Amsterdamschen boekverkooper Uitwers toewijdde en Berend-oom, (die idolatre is van een’ basterd-kees) – deze allen zijn als hondegekken bekend. Zelfs de katten hadden en hebben nog hare aanbidders. Mahomet sneed liever een stuk van zijn kaftan af, waarop zijne lievelingskat sliep, dan dit dier te wekken Petrarcha beminde behalve zijne zwartoogige Laura ook eene zwarte groenoogige kat, welker

166 Getrouwe Lindor! zou mijn hart u hier niet noemen,
 Of zou het rein gevoel dit dankbaar bloempje doemen?
 Gij volgde menigmaal mij op mijn eenzaam pad,
 Als ik in mijn gevolg slechts smart en kommer had,
 En alles om mij heên den vreugdelooze mijdde.
 Ik zag, ik merkte u niet – gij juichte aan mijne zijde

Enz
 Ach! ‘k hoor van hier den wind door ‘t loof der dennen ruischen;
 Ik hoor het water om het eenzaam eiland bruischen,
 Dat eens tot rustplaats aan uw’ dooden romp verstrekt,
 Dat eens uw koud gebeent’, getrouwe hond! bedekt.
 Hoe treurig slinkt mijn ziel op dit verschiet ter neder...
 Nog oogenblikken, en ik zie ook u niet weder!
 Daar rust de goudvink reeds, die eens voor mij slechts zong,
 Voor mij, vol levensvreugd, van rikje op rikje sprong.
 Daar rust de tortel, die mijne eenzaamheid verblijdde,
 En heel zijn aanzijn aan mijn gunst en vriendschap wijdde.
 Licht met u de enkle trits, die zich op aarde vindt,
 En mij belangloos om mij zelve heeft bemind.
 ò Rust dan zagt, mijn dier! – nooit zal ik u vergeten.
 ‘k Weet uw bestemming niet; ik poog die niet te weten.
 Gij sluimert veilig in de handen van uw’ God.
 Hij zorgde vaderlijk voor uw en voor mijn lot.
 In u heeft mij zijn gunst zo dikwerf troost gegeven;
 In mij schonk u zijn liefde een zacht, genietend, leven;

De ouderdom Rhijnvis Feith – 1802 (1ste druk) dbnl.org

skelet nog als reliquie te Padua bewaard wordt. Tasso bezat eene dierbare kat, welke hij in een zijner schoonste sonnetten het licht harer oogen vroeg, bij gebrek aan geld om olie te koopen; het kabinet van den beroemden minister Colbert wemelde van katten; mevrouw Deshouil-Lières bezong hare geliefde Griselte poëtischer dan menig hedendaagsch poëet zijne schoone; madame Dupuis en de Neurenberger advokaat Dr. Dè Neufville maakten hunne katten universele erfgenamen en ook, om niet meer te noemen, Jean Jacques Rousseau en Karel van Holtei behoorden tot de kattenpartij.

*Mais revenons à nos moutons.*¹⁶⁷ Feith's "dicht en prozaïsche werken" zijn in elf deelen bij Immerzeel¹⁶⁸ uitgegeven. Zijn zoon, de heer P. R. Feith, ook mede-erfgenaam van 's vaders dichtvermogen, bewoont thans het landgoed, hetwelk door den afgestorven zanger eene Nederlandsche vermaardheid heeft verworven.

¹⁶⁷ Terug naar de hoofdzaak. Maar laten wij terugkeren naar de schapen.

¹⁶⁸ Uitgever in Zwolle.

Zwolle

De Zwolsche toren. De singels. Het Willems-kanaal. Aankomst te Zwolle ten huize van den logementhouder Scheuer.

Eene heerlijke allée ter weerszijden van der straatweg bragt ons weldra te Zwolle, wier kolossale toren, eenmaal 't voorwerp van Doijer's¹⁶⁹ poëtische mijmering, hoog boven de met

169 *Iets over Rhijnvis Feith* Door J.A.F.L. Baron van Heeckeren.

... Ik ben later wel eens in gezelschap geweest van Zwolsche jongelieden, die aan het verzen maken deden, zoo als Pruimers, Rietberg en Doijer, en terwijl ik die zoo hoorde roemen op den dichter hunner stad, dacht ik bij mij zelve: zelden moge een profeet geëerd zijn in zijne vaderstad, het is niet minder waar, dat de profeten gewoonlijk wat laag nederzien op hunne vaderstad, ten minste als deze geen wereldberoemden naam draagt. *Taal en Letteren*. Jaargang 4 (1894)

Tegen 1830 waren enige Overijsselse dichters – Lubbertus Rietberg, Hendrik Doyer, Gerrit ten Bruggencate, Pieter Rutger Feith en de nog niet genoemde Pieter Leonard den Beer (1771-1830) – met hun werk tot de toonaangevende *Muzenalmanak* doorgedrongen. De door kritiek geplaagde Hendrik van Loghem niet. Hij zal bij andere boeken troost hebben gezocht. De opgewekte man betoogde immers in een gedicht dat alle boeken in zijn bibliotheek zijn toegewijde vrienden waren. Dat gold voor meer inwoners van het gewest: rond 1800 bestond er onder het Overijsselse publiek een toegenomen belangstelling voor boeken in het algemeen en voor de Nederlandse literatuur in het bijzonder. Met de verdrijving van de Fransen was deze belangstelling vanaf 1815 nog versterkt door de eenwording van het land en de ontwikkeling van het vaderlandse gevoel. Minder dan ooit kon de literatuur in Overijssel gekenschetst worden als een aparte cultuur. *Het Bilderdijk-Museum*. Jaargang 26(2009) dbnl.org

DOYER (Hendrik), zoon van Assuerus Doyer, predikant bij de Doopsgez. Gemeente te Crefeld en te Zwolle, den 15den Maart 1791 in eerstgenoemde stad geboren, boekhandelaar en uitgever te Zwolle, beoefende de Nederduitsche poëzy en gaf in het licht:

Lofdicht op Mr. R. Feith en hulde aan R. Feith. Zwolle 1826.

Tafereel van Nederlandsch Watersnood. Zwolle 1830 en eenige losse gedachten.

Hij overleed op Vechterdam onder Zwollenkerspel.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Bijvoegsel(1878)–A.J. van der Aa dbnl.org

De mijmering heb ik nog niet gevonden.

damp bewolkte stad uitstak. Vroeger noemden de Kampers dezen toren het Zwolsche zuurkoolvat, een naam die later in peperbos verwandelde, toen er een koepel opgezet werd. De steenen aan dezen toren gebezigd zijn een cadeau van bisschop Jan Van Arkel en herkomstig van het beruchte kasteel Voorst. De bliksemafleider op denzelfden geplaatst vervulde Oom met afgrijzen. Aan de voorstad ter regterzijde draaiden de wieken van onderscheidene molens lustig in 't rond, terwijl een lange rei van net geschoren lindeboomen ons den stijven vierkanten tijd, dien onze buitenplaatsen doorgeworsteld hebben, herinnerde. Hier verlieten wij den postwagen, vooral op aanzoek van Oom, wiens corpulentie het uitzigt op eene bospartij reeds deerlijk hinderde. Hij was, zoo als de meeste Drenthen, gewoon in 't zand te wiegelen. De voerman prees ons, om 't logement van den heer Scheuer te bereiken, eene wandeling om de singels aan, en daar wij zeer naar eene verpoozing haakten, vóór wij de stad nader in oogenschouw namen, zoo volgden wij die teregtwijzing met genoegen, te eerder als eene gewenschte introductie voor onzen mentor, dien we liefst eerst om den rand der stad heenleidden, ten einde er door de hier en daar geopende luchtgaten eens in te gluipen, dan hem dadelijk zoo midden in 't gewoel neer te plakken. En inderdaad wij beklaagden ons deze wandeling niet.

Onder ijpen,¹⁷⁰ die met hunne takken den weg en de stadsgrachten bijna geheel overschaduwden, beschouwden wij de heerlijke weiderijen om en de smaakvol aangelegde tuinen tegen de wallen der stad, terwijl een aantal nette huizen in het lommer der zoo vele jaren heugende boomen derzelver bewoners een aangenamen zomer beloofden. Ook passeerden wij hier de brug, welke over het Willems-Kanaal ligt, dat Zwolle met den Yssel verbindt; een vaarwater, dat eene beruchte rol in de geschiedenis der stad speelt. Deventer en Kampen, vooral laatstgenoemde stad, hebben zich altijd tot het uiterste tegen deszelfs daarstelling verzet. In 1361 had men dit begonnen werk onvoltooid gelaten en in 1481 met kracht hervat. De regering van Kampen beklaagde zich er over, doch vergeefs.

170 iepen.

Nu vertrok eene kommissie naar het kanaal, met notaris en getuigen, en deze gelastte op eene plegtige wijze den arbeid te staken. Op deze vertooning van gezag kozen de Zwolschen het hazenpad, maar werden dadelijk door hunne magistraat op het verlaten terrein teruggebracht, om het werk te hervatten. Kampen en Deventer wendden zich tot den bisschop, die Zwolle in 't ongelijk stelde. Ruim drie eeuwen later, in 1820, kwam de vaart tot stand.

Men wees ons nu 't logement, waarnaar wij zoo vurig verlangden, en weldra zaten wij in de vrolijke woning van den heer Scheuer bij een glas wijn en onder 't genot eener lustig dampende pijp zoo vergenoegd en opgeruimd, alsof wij bij moeder te huis waren. Berend-oom was mede zeer tevreden en vroeg papier, inkt en ouderwetsche pennen, om aan zijne huishoudster en Van Bobbel te schrijven,

Hoofdstuk III

Zwolse blauwvingers – Bewaarschool – Groote kerk en Stadhuis – Fraaije letterkunde

In vogelvlucht maken we kennis met de cultuurhistorie van Zwolle met uitstapjes naar onderwijs en literatuur. Stadspoorten en andere verworvenheden uit het verleden vallen ten prooi aan de slopershamer. Stadsbestuurders kijken vooral naar voren en nauwelijks naar het verleden.

De overlevering van de Zwolse blauwvingers past in de reeks anekdotes van de zogenaamde Schildburgerstreken waarbij het ene dorp de spot drijft met eigenaardigheden van andere dorpen. Dergelijke stereotyperingen komen ons ook nu nog heel bekend voor. Er volgen in dit reisverhaal meer van deze, al dan niet, grappige karakteriseringen.

De herberg, nog niet rookvrij, is een goede plaats voor mijmeringen en gedachtenwisselingen. We zijn getuige van dierenmishandeling en manieren van omgaan met dieren die destijds gebruikelijk was. Van Cornelis Loots lezen we een lang gedicht over lekker eten en drinken. Harm Boom is een liefhebber van deze dichter het gedicht komt vaker terug.

Zwolle kende een gunstig literair klimaat met gewaardeerde dichters op de Zangberg. Diverse geleerden dragen bij aan de roem van Zwolle, echter; *bij den Zwolschen middenstand heerst echter niet veel zucht tot geestbeschaving.*

Zwolse blauwvingers

Berend-ooms kleedsverandering. Zwolsche blaauwvingers. Engelsch werk. Huis van correctie. Dieser- en Kamperstraat. Oom eet buzaarensalade. Poorthistorie. Asphalt. Teekenschool. Paleis van justitie. Odeon. Café Bellevue.

Toen Oom zijne gewigtige brieven aan de bewuste personen voltooid had, maakten wij hem de voorgenomen wandeling indachtig, en tot onze groote verwondering verscheen hij weldra zonder den blaauwen jas, waarin hij zoo vele weken op zonen feestdagen gehuisd had. Hij droeg een groen jagtbuisje met blanke knopen. Wij vroegen naar de reden dezer kleedsverandering en hij fluisterde ons in 't oor, dat de blaauwe kleur in Zwolle gehaat was. Hij wilde den goeden Zwollenaren geen aanstoot geven, en had daarom zijn blaauwen jas in den braskorf¹⁷¹ gelegd en tegen het luchtig onschuldig buisje verwisseld. Waarom de bewoners van Overijssels hoofdstad een' weêrzin aan 't blaauw hadden, wist hij niet. Wij begrepen echter, dat hem de bijnaam van blaauwvingers door 't hoofd woelde, en herinnerden ons ter goeder ure eenige artikels dienaangaande uit zeker dagblad. Indien de overlevering niet jukt, moeten de Zwollenaren voor vele jaren eens in een bijster geldeloozen toestand¹⁷² verkeerd hebben. Nergens uitkomst, nergens hulp, al schoven de zorgelijke burgervaders ook nog zóó hunne gepoederde paruiken¹⁷³ op één oor.

Een hunner evenwel was zijne ambtgenooten in vindingrijkheid en scheppend vernuft ver boven 't hoofd gegroeid.

¹⁷¹ hengselmand.

¹⁷² Financieel tekort.

¹⁷³ gepoederde pruiken van gezagsdragers.

DE STUIVERTJES-TELLING.

Deze bragt dan 't voorstel ter tafel, om de klokken uit den St. Michaëls-toren te verkoopen en zich daardoor uit het schreeuwend geldgebrek te redden. Men wenschte de collega geluk met dien schranderen vond en zich zelve met de gewenschte uitkomst, en vond in den Amsterdamschen magistraat een gereeden kooper van 't edel klokkenmetaal. Amsterdam echter had de aardigheid, om de verkoopsom in enkel stuivertjes over te zenden; Zwolle's burgervaderen lieten zich deze geldspecie¹⁷⁴ lijdzaam aanleunen en getroostten zich, met een geduld, hetwelk dat der Ommer eerewacht naar de kroon steekt, de kleine munt naauwkeurig te tellen. Tot eene gedachtenis aan dezen droevigen handel behielden de burgemeesters blaauwe vingers, waarmede ze ook in 't graf zijn gegaan, na eerst hunne spruiten erfgenamen dier kleur gemaakt te hebben. Alzoo spreekt de overlevering.

De Zwolschen hebben getracht den naam blaauwvingers aan de Groningers over te doen, als veenwroeters, waarom ook een hunner aanzienlijke geslachten een daaraan ontleenden naam¹⁷⁵ voert. Deze echter kaatsten den bal. Nu profiteerden de Zwollenaren van eenen klokkenverkoop door Deventer, om deze stad den bijnaam af te staan; maar ook de erentfeste¹⁷⁶ bewoners der oude Hanzestad bedankten heuschelijk voor die eer, en Zwolle bleef dus tot op den huidigen dag de stad der blaauwvingers! De *Kamper kronijk* zegt, dat Zwolle door inderdaad onedeler oorzaak dien bijnaam heeft gekregen; zij zoude zich namelijk verrijkt hebben met een gedeelte van den buit, die Deventer en Kampen in den Gelderschen oorlog van 1522 was afgeperst. Wij beslissen hier niet, maar volvoeren liever onze wandeling.

Wij waren naauwelijks de brug aan de Kamper poort, die zulk eene droevige herinnering schenkt, gepasseerd, of onze cicerone¹⁷⁷ leidde ons links af, ten einde het Engelsch werk¹⁷⁸ te bezigtigen, en toen wij die wandeling volbragt hadden, vroegen

174 muntsoort.

175 Familie Blauwwiekel?

176 oprechte. Gegoede burgerij.

177 gids.

178 in Engelse stijl aangelegde tuin?

wij onzen geleider, of dit nu het plantsoen was, waarop Zwolle zich zoo verhoovaardigt? Kan 't haar *beau monde* werkelijk ernst zijn, om zich 's zondags na de preek en tegen 't dichterlijk schemeruurtje in deze armoedige slingerpaden te vermeijen? Inderdaad, wij bemerkten later, dat onze gediensstige geleigeest een knapuiltje¹⁷⁹ debiteerde, toen hij ons verzekerde, dat dit Engelsche werk de wandelplaats van Zwolle's burgerij was, en wij den wensch uitten, liever de oude mathematische wallen weêr te vinden, dan zulk een misgeboorte in 't leven te roepen.

Wij waren nu ter plaatse, waar weleer de Dieserpoort stond, die thans, naar de goede gewoonte dezer eeuw, is afgebroken en vervangen door een *je ne sais quoi*¹⁸⁰ ter regterzijde, en een tolhuisje links. In de nabijheid hiervan valt het oog op een fraai en mannelijk gebouw met een' ingang, waarboven eenige steenen beelden zindelijk bewaard paraderen. Wij maakten bij derzelve bezigtiging de opmerking, dat de Zwolsche Themis¹⁸¹ geen blinddoek draagt. Berend-oom, die weinig in de heidensche fabelleer gepluisd heeft, zag haar voor Noach's wederhelft of Loth's¹⁸² weetgierige huisvrouw aan! – Ook schuilt hier het kantoor, waarvoor elk echt Nederlander eenige aandoening gevoelt,¹⁸³ dat van den administrateur van 's rijks schatkist. Gelukkig, dat een breed bord met kolossale letters ons deszelfs existentie herinnerde. 't Geheel heeft anders een somber voorkomen, “al niet veel beter,” viel Berendoom tamelijk sarcastisch in, – “dan geheel 't financie-wezen van ons lief en dierbaar vaderland!” Vooral is het koninklijk wapenschild duister.

179 Leugen. 'Dat maakte hij jou en de ganzen wijs; maar hij loog door zijn ziel: want Botbergen had hem op eene andere plaats bescheiden, waar hij den gandschen dag vruchteloos op hem gewacht heeft.'

'Een knapuiltje van Botbergen, waar UEd. geen geloof aan slaan moest. Heeft die pogchhans zich gisteren wel eens bij de Hof-Beer durven vertoonen, omdat hij bang was dat de Koning van Boheme hem zien zoude; – ofschoon de heele Koning van Boheme met een blaas met boonen is weg te krijgen?' -

De pleegzoon (2 delen)(1833)–Jacob van Lennep. dbnl.org

180 Ik weet niet wat. Iets onbestemds.

181 Themis was in de Griekse mythologie een Titanide en de personificatie van orde en recht.

182 Bijbelse figuren.

183 ziek van wordt.

Door de schoone Dieserstraat, waarin de woning des gouverneurs, de gouvernements-bureaux en vele aanzienlijke winkels gevonden worden, bereikten wij de markt, en vertoonde zich aldaar de Harmonie, eene aanzienlijke sociëteit, aan ons oog. Langs de hoofdwacht, de groote kerk en waag gingen wij de wat naauwe, maar anders fraaije Kamperstraat door, dampten spoedig weer uit dezelfde pijp onder hetzelfde vriendelijke dak, schreven in vrolijke stemming 't verhaalde ter neder, onderhielden ons met die ons lief en dierbaar zijn op het getrouw en stilzwijgend papier, en hadden – ware Berend-oom vroeger in zijn beddejak¹⁸⁴ gekropen een' hartelijken toast gewijd aan..... (*).

(*) Hier maakte een groote inktvlek het schrift onleesbaar.
De Zetter.

Oom had zijn gehemelte eens lekker gestreeld met varkenskarbonade en huzarensalade, welke laatste hem door de eloquentie¹⁸⁵ van onzen vriendelijken hospes werd ingepreekt, hoewel de Cayenne-peper hem eene physiognomie¹⁸⁶ verschaft, als een varken onder de kuur van Langevoort, den schouwer.¹⁸⁷ Daarop had hij stilletjes “de zeven provinciën”¹⁸⁸ verlaten, om op zijn gemak eene avondwandeling door de nu stille straten der hoofdstad te doen. Even over half elf kwam onze mentor zeer ontevreden de trappen weer opstommelen en beklaagde zich bitter over de Zwolsche regering, die de poort had doen sluiten. Hij vond dezen maatregel inhelig en

184 nachtkleding. – In een biljardkamer dronken wij thee, wandelden vervolgens de plaats rond en vonden terugkeerend zekeren Heer MUSQUETIER met den kastelein (in een gestreept beddejak en dito broek) en een derde heer in 't zwart aan een hombertje, terwijl een molenaar in zijn meelkostuum (allen leden van de Leerdamsche Sociëteit) achter hem zat en drok over 't spel sprak.

Nederland in den goeden ouden tijd(1942)–Jacob van Lennep

Zijnde het dagboek van hunne reis te voet, per trekschuit en per diligence van Jacob van Lennep en zijn vriend Dirk van Hogendorp door de Noord-Nederlandsche provinciën in den jare 1823. dbnl.org

185 welsprekendheid.

186 gezichtsuitdrukking.

187 lijkschouwer.

188 herberg?

ook zeer stiefmoederlijk; want welk een ongerijf moet het voor de talrijke bewoners der voorsteden opleveren, zóó in hunne wijken beperkt te worden. En waarlijk, wij vonden zijne klagte billijk, en 't verwonderde ons wél, dat zulk een middeleeuwsch gebruik hier nog in wezen bleef.

Eene zoete rust schonk ons nieuwen lust om den volgenden morgen de wandeling om de andere helft der stad voort te zetten. Wanneer gij van ons logement over de brug van de Kamperpoort gaat en regts afslaat, hebt ge terstond gelegenheid, om eene nieuwe wijze van plaveijing te bewonderen. Immers, de directie der mijnen van Löbsan¹⁸⁹ heeft van af de Kamperpoort tot aan de woning des heeren baron Sloet tot Oldhuis¹⁹⁰ een' weg met asphalt belegd, die algemeene aanbeveling verdient, uit hoofde van de hard- en effenheid dier specie; en toch zijn er te Zwolle anti-asphaltianen!

Vervolgt gij derzelfden weg, dan valt uw blik 't eerst op een gebouw, dat in zijne façade de leus voert van stads teekenschool, waar de jeugd onderwijs ontvangt in 't bouwkunstig teekenen onder de leiding van den verdienstelijken G. J. van Roosmalen. Van dit onderwijs wordt naar omstandigheden nog al vrij wel gebruik gemaakt. Een weinig verder vindt ge 't paleis van justitie, een fraai gebouw in Italiaanschen stijl met eene sierlijke en trotsche kolonnade, die vooral van den singelkant een goed effect doet. Wij vermeten ons niet als bevoegde beoordeelaars van dit gebouw op te treden, maar bekennen gaarne, dat onze verwachting, door het uiterlijke hoog gespannen, van binnen teleurgesteld werd. De zalen van het hof en der arrondissements-regtbank, van gelijke inrigting, zijn klein; de onschuld schreit hier, letterlijk, ongehoord ten hemel, en de klank der schoonste pleitrede verliest zich in 't hoge gewelf en laat het auditorium onbevredigd huiswaarts

¹⁸⁹Lobsann is een gemeente in het Franse departement Bas-Rhin (regio Grand Est) en telt 496 inwoners (1999). Noordoost op grens met Duitsland.
¹⁹⁰B.W.A.E. baron Sloet tot Oldhuis (1808-1884) Omstreeks 1840 zag een aantal liberale Zwollenaren in dat het noodzakelijk was om wat te doen aan het gebrek aan politieke en economische belangstelling van de Nederlandse burger. Eén van deze liberalen was Bartholomaeus Willem Anne Elise baron Sloet tot Oldhuis. (Naast Thorbecke.)
<http://www.dboverijssel.nl/archieven/7089>

trekken. Eene glazen zoldering zoude misschien in staat zijn dit kapitaal gebrek te verhelpen, maar tevens dit heiligdom aan Themis gewijd in eene broeikast verwandelen, en dit heeft ook zijne bezwaren. – Ter weërszijden van den ingang tot de zitplaats der regters stonden twee turfbakken, welke zelfs een grooten bovenlast brandstof torschten.

Deze anders nuttige huismeubels maakten te dezer plaatse een bespottelijk figuur, ‘t welk zelfs door den huisbewaarder, die anders regt tevreden met het paleis was, gereedelijk erkend werd. De regters zitten op antieke gekussende gestoelten, voor groene draperiën, achter eene groene tafel, *tout comme chez nous*.¹⁹¹

Tegenover ‘t voorfront van het paleis ontmoetten wij ‘t Odeon, waar Zwolle aan de schoone kunsten offert. De concertzaal is doelmatig, en die voor den schouwburg zouden wij dezelfde lofspraak toezwaaijen, als het publiek in de hanebalken zat, dewijl het geluid ook hier hemelwaarts trekt.

Wij zoeken den wal weder op en treden voor een oogenblik ‘t Café Bellevue¹⁹² binnen. Waarom dit gebouw van een’ Duitschen eigenaar een’ Franschen doopnaam draagt, kon Oom niet begriipen, tenzij dat die titel een Fransch compliment was aan den omtrek gemaakt, en ook wij konden die uitspanning niet onvoorwaardelijk en in gemoede zóo accent doopen, als zij op meer dan eene plaats in gevel en kroonlijst met gigantische letters genoemd wordt. Dit zou ons schoonheidsgevoel in gevaarlijke opspraak kunnen brengen. Een uitzigt toch op eene leerlooijerij kan niemand van gezonde hersens schoon noemen.

191 Net als bij ons (thuis).

192 Bellevue betekent; mooi uitzicht.

Bewaarschool

*Bewaarschool. Mr. J. T ter Pelkwijk. Badinrigting. Buitensingels.
Ooms kalver-sympathie.*

Daarna bezigtigden wij de bewaarschool, oorspronkelijk een uitvloeisel van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, doch nu eene stedelijke inrigting, waarop Zwolle regt heeft trotsch te zijn, en die dan ook de bewondering en onverdeelde goedkeuring van zoo vele achtingwaardige mannen heeft weggedragen.

In eene der kamers van dit aanzienlijk en ruim gebouw, waar omstreeks 800 kinderen allerlei noodig onderwijs ontvangen, zagen wij met belangstelling het portret van wijlen mr. Jan ter Pelkwijk, een man van uitgebreide kennis, eene bijna niet te evenaren welwillendheid voor elk, die zijn onderwijs zocht, en eene haast overdrevene liefde voor kinderen, welke hem op publieke plaatsen als klissen¹⁹³ aan hand en rok hingen en als “oom Ter Pelkwijk” begroetten. Hij kleepte zich altijd nog dood ouderwetsch, en had (een wonder in onzen tijd!) zoo weinig attentie voor 't geld, dat hij soms niets meende te hebben, terwijl zijne coupons verjaarden. Zijn stoffelijk overschot rust op het kerkhof onder een ijzeren grafgesticht; maar in veler harten is voor hem eene gedenkzuil des danks opgericht, en het zaad, door hem in der kinderen harten gestrooid, brengt eene, vrucht voort, gezegend ook voor de verste geslachten! Der vriendelijkheid van den heer Hazelhorst, onderwijzer

¹⁹³klis* [plantengeslacht, verwarde, samenklevende massa] {clisse, clesse [klis, klit, warklomp, kleiige aarde] 1440; als plantennaam 1543} samenhangend met klit, middelnederlands clit(te), clette, oudsaksisch kletto, ablatend oudengels clate, naast oudhoogduits kletta, kledda, oudsaksisch kleddo, welke vormen afgeleid zijn van de stam van klei.
etymologiebank.nl

aan deze bewaarschool, brengen wij bij dezen gaarne onze openlijke hulde toe.

Wij eindigden onze morgenwandeling met de beschouwing van 't badhuis, des heeren Schaepman, insgelijks in 't wandelperk gelegen: een sierlijk gebouw, dat de nederigheid te verre drijft, met zich van de stadszijde achter een' molenberg een paar ellendige woningen te verschuilen. Van af de singels maakt het eene goede, vrolijke vertooning. Nog eens kozen wij de buitensingels met hunne onvolprezen breedgetakte boomen als wandelpad naar naar "de zeven provinciën," alwaar Berend-oom's vrolijke luim en zijne bekende sympathie voor alles, wat tot de viervoetige bewoners van dit tranendal behoort, eene geweldige proef hadden door te staan.

Op dezen aangenamen weg door dit leven werden met eene lijdzaamheid, die een Socrates¹⁹⁴ zou beroemd gemaakt hebben, eenige jonggeboren kalveren op een kruiwagen in de erbarmlijkste positie ter wereld slagterwaarts gebragt. Dit aandoenlijk gezigt maakte een ontzettenden indruk op Oom's zenuwgestel. Hij gaf zijn gevoel voor dit kalvertooneel in eene ontboezeming lucht, die we hier zouden inlasschen, als wij er een oor der aandacht aan geleend hadden. Inderdaad, het was ook een treffend gezigt, die dood-onschuldige schepselen in zulk eene gesteldheid te aanschouwen. Martelaars der gastronomie, die ze waren! Welligt zat nu reeds een tweede Jan de Regt¹⁹⁵ doodelijk *en peine* over eenen tafelzang, tegen het oogenblik, dat hunne koppen op den disch der lekkerbekken zouden opgedragen worden! De vier pooten door een hennepkoord zaamgetrokken, lagen ze op hun voertuig, stemmeloos en met eene onderwerping, die een redelijk schepsel tot eer zoude verstrekken.

194 Socrates (Athene, ca. 470/469 v.Chr. - aldaar, 399 v.Chr.) was een klassiek Grieks Atheense filosoof. Hij wordt beschouwd als een van de stichters van de westerse filosofie.

195 Jan de Regt 1665-1715 REGT (Jan de), in 1715 te Amsterdam overleden, beoefende de Nederduitsche poëzy. Schoon er iets goeds in is, verdient hij echter niet bij Martialis, Flaccus en Plutus vergeleken te worden.

<http://test.bioport.Huygens.knaw.nl/persoon/42842421>

<http://resources.Huygens.knaw.nl/retroboeken/nnbw/#source=9&page=431&view=imagePane>

Wij zetten ons weer in beweging. Oom ging in 't midden en om zijn goede luim te doen herleven, maakten wij hem opmerkzaam, hoe vrolijk de lentezon zijn nieuwe lakensche broek, een kunstgewrocht van onzen dorpssnijder,¹⁹⁶ bescheen. Al vroeger hadden we onze prettige bovenkamer de Kamperpoort bereikt; maar Oom bekeek met al zijn verstand de zeven stijve laantjes, de verschrikkelijke kuipen der azijnmakerij, luisterde met wellust naar de nieuwstijdingen van den stads-omroeper (waarbij wij de opmerking maakten, dat de Zwolsche straat-eloquentie zeer veel te wenschen overlaat) en teekende alles naauwkeurig in zijn zakboekje op.

¹⁹⁶ snijder = kleermaker.

Groote kerk en Stadhuis

Groote kerk. Schilderstuk. 't Stadhuis. Wandeling naar 't Groote Spoolderberg. Logement aan den IJssel, Blik op Hattem. Triefzelberg. Stoomboot de Drusus. Van der Weerd giet een' droppel proza in Berend-ooms poëtischen levensbeker. De heer Scheuer is medicijnmeester van Ooms knorrige luim. Hullsche reederij. Zwolle's regering en oudheden.

Des namiddags bezochten wij de groote kerk en deze beloonde onze belangstelling uitermate. Inzonderheid waren 't de predikstoel en 't orgel, waarbij onze aandacht 't langst en 't meest gespannen verwijlde. De eerste is om deszelfs kunstig snijwerk overal bekend en uiterst bezienswaardig; de uitkanting der tallooze sieraden, vooral de leuning van den trap, een zwaar uit hout gebeiteld touw verbeeldende, de figuren in de nissen boven 't klankbord, – dit alles verdient eene naauwkeuriger beschouwing, dan wij daaraan mogten wijden. 't Donkerbruine glanzige vernis, waarmede al 't houtwerk overdekt is, doet de fraaiheid des geheels voortreffelijk uitkomen. Ook 't orgel is elks aandacht overwaardig. 't Bestaat uit drie boven elkander aangebragte rijen van pijpen, met smaakvol versierde en geverfde tusschenranden. Over zekere overladenheid van beeldwerk, die elders wel eens 't smaakvolle op den achtergrond schuift, valt hier niet te klagen. De weinige beelden, die op 't orgel tot versiering zijn aangebragt, zijn wel gekozen en zetten 't geheel niet weinig luister bij, volkomen in overeenstemming met de deftigheid van het gebouw. Onder 't orgel is de ingang tot de consistoriekamer waar 't oog van den binnentredenden bezoeker al aanstonds gevestigd wordt op een groot schilderstuk boven den schoorsteen. Hetzelve moet vergadering van Zwolsche predikanten uit een der vorige eeuwen voorstellen. De vijf wel-eerwaarden, in amtsgetuig

gedost, hadden eene gewigtige zaak in deliberatie en droegen er den indruk van op hunne aangezigten. Naar onze geringe ervaring in de schilderkritiek, aarzelen wij niet, het werk van den ons onbekenden vervaardiger hoogen lof toe te zwaaijen, zoowel om 't levendige koloriet van 't geheel en de oordeelkundige mengeling van licht en bruin, als om de karakteristieke, fiks-ausgepinselte¹⁹⁷ gelaatstrekken der beelden in één woord, om de zorgvuldige behandeling der détails. De vreemdeling, die deze kerk bezoekt, mag vooral niet den kunstigen wenteltrap in den toren onopgemerkt laten. Onze cicerone verhaalde ons daarbij van een Hollander, die wel van zulk een kunststuk gehoord had en begeerig was 't met eigen oogen te zien. Hij was daartoe naar Italië gereisd, om daar niet te vinden, wat hij met geringe moeite in zijn eigen vaderland kon aantreffen.

Daarna begaven wij ons naar 't stadshuis. Ware dit gebouw aan de markt geplaatst, dan zou 't een beter effect doen dan thans 't geval is. Ter regterzijde van eene zeer ruime, maar niet vrolijke vestibule, waar Berend-oom zijn leeslust bot vierde aan de achter ijzeren tralies, in poppige houten kasten vastgenagelde publicaties van Zwolle's burgervaderen, daarbij niet zonder zelfvoldoening de kanselarijstukken zijner eigene gemeente herdenkende, door hem als assessor, locoburgemeester, onderteekend, ter regterzijde dier vestibule werden wij door een stadsbediende in eene kamer gebragt, alwaar weleer de regtbank hare zittingen hield, en bezigtigden er boven den schoorsteenmantel eene schilderij, 't jongste oordeel voorstellende. Het schuins daarop vallende daglicht verhinderde ons, dit stuk behoorlijk in oogenschouw te nemen. Vandaar dan ook, dat het op ons niet die indruk maakte, welken wij van een dergelijk onderwerp verwachtten, te meer, daar er ons door een' kenner veel goeds van medegedeeld was.

Opmerking verdienen ook de fraai gekleurde houten beeldjes, dwergen en andere mismaakte wezens vertoonende, die als consoles onder de balken zijn aangebragt. De

¹⁹⁷pinseln (Duits), penselen, geschilderd.

krachtsinspanning en de pijnlijke trek op 't gelaat, door hunne moeilijke positie veroorzaakt, zijn voortreffelijk uitgedrukt. Berend-oom stond in diepe mijmering verzonken voor het kastje met zwaarden, weleer bij de schavottaadje van halsmisdadigers met succès gebruikt.

Terwijl hij daar zoo peinzend stond, herinnerden wij hem ons plan, om aan het groote veer, een geliefkoosd uitspannings-oord der Zwollenaren, een kop koffij te gebruiken, en dadelijk was hij tot die wandeling gereed. De weg derwaarts is bestraat en opent de correspondentie der stad over land met Amsterdam. Hij biedt weinig merkwaardigs aan. Alleen is 't de Spoolderberg, welken gij des verkiezende kunt balkaniseren,¹⁹⁸ en die nog oude herinneringen hervoroeft, al is hij thans in eene zandige modieuze Engelsche partij¹⁹⁹ herschaperen.

Vroeger toch, onder anderen in 1517, werden daar onder den blooten hemel, in eene vergadering van 's landschaps edelen, drosten, schouten en afgevaardigden der kleine steden, de bisschoppen van Utrecht als landheeren van Overijssel gehuldigd (*).²⁰⁰ In 1308 was daar ter plaatse de eerste landdag gehouden (+).²⁰¹ Berend-oom vond deze plegtigheid onder Gods vrijen hemel zeer doeltreffend en jammerde den geheelen weg over 't Asser paleis van justitie; eene gedachte, waaraan hij onmiddelijk f 70,000 verbond.

Ter linkerzijde van den weg is de Willemsvaart, welke met fraaije en hoogst kostbare sluizen gemeenschap met den IJssel heeft. Watertandende naar 't gezigt op de rivier en hare oevers, dat ons 't op den dijk gelegen logement beloofde, beklommen wij de trappen, en plaatste Oom zich in de behagelijkste ligging van 't zalige niets-doen aan een der vensterramen, waaruit men een onbelemmerd gezigt heeft op de rivier en 't landschap,

198Balkaniseren, een rijk in kleine, elkaar vijandig gezinde stukken verdelen, waardoor er wanorde en terreur ontstaat. Dit gebeurde op de Balkan door het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk in de jaren voor en na de Eerste Wereldoorlog. Het woord werd in Duitsland voor het eerst gebruikt (balkanisieren) en later in het Engels opgenomen (Balkanize). Etymologiebank.nl

199Engelse tuin.

200(*) Zie Moulin, *Histor. Kamper Kronyk* (2° druk), I, blz. 317.

201(+) Zie Oostkamp, *Geschiedk. schoolb. van Overijssel*, I, blz. 55, 56

aan gene zijde van den IJssel gelegen. Ook wij, zijne pupillen, genoten met volle teugen 't bekoorlijke van dien aanblik. Op weinige schreden van ons stroomde de zilvergolvlige rivier, kalm en statig langs hare groenfluweelen boorden. 't Vrolijk zonlicht flikkerde lustig in haren bewogen spiegel en kuifde hare golfjes met levend goud.

Links van ons aan den overkant van den stroom, stak het vervallen Hattem zijn' fraaijen kerktoeren kregel in de lucht, alsof 't daardoor de ellende wilde vergoelijken, welke ten zijnen opzigte bijkans tot een spreekwoord werd. Een likdorenmartelaar moet Hattem slechts tot voor deszelfs poortdeuren naderen; 't plaveisel der straten zoude hem anders dat bezoek nimmer uit het geheugen wisschen! Nog meer links vertoont zich ook 't spitse kerktoorentje van Wijhe, terwijl vóór ons de Triefelberg, alwaar de *fêtes champêtres*²⁰² der Kampers, Zwollenaren en Elburgers gehouden worden, zijne kruin met kreupelhout beplant op den blaauwenden achtergrond scherp afteekent. Nog verder wordt de horizon door den valen bergrug der Veluwe beperkt, terwijl meer regts de straatweg naar Holland zich voortkronkelt, Elburg 's logge toren een flauw bewijs van zijn aanwezen geeft, hier en daar bosch en geboomte 't tooneel afwisselt en de statige IJssel zeewaarts afzakt, nadat hij Zalk, Wilsum en Kampen zijne groete gebragt heeft.

't Was een levendig tooneel, dat ons hier aangenaam verlustigde en dat nog meer verlevendigd werd door 't onophoudelijk oversteken der pont, de drukke passage van allerlei rijtuigen en eindelijk door de vogelsnelle stoomboot de Drusus, die hare aankomst reeds van verre aankondigde door eene dikke pikzwarte rookwolk, welke, zich uitbreidende aan den lagen gezigteinder, allerlei gedrogtelijke en spookvormige gedaanten te voorschijn riep. Onze mentor kon zich niet verzadigen aan²⁰³ 't geen hij zag, en welligt werd hij nimmer sterker

202 tuinfeesten met muziek. Populair in de 18e-eeuw.

203 niet genoeg krijgen van.

aangevochten, om van woonplaats te veranderen dan juist nu. Helaas! dat de poezij des levens dan toch altijd vergald moet worden door proza! Nog half in zijne mijmeringen verzonken, liet Oom zich de kosten onzer vertering opgeven; maar hoe rimpelde zijn voorhoofd, toen de dochter des huizes hem voor de genoten versnapering een' prijs afvorderde, waarmede zelfs te Zwolle 't dubbele dier ververschingen rijkelijk zou betaald zijn. Wij namen afscheid van dien geweldigen kastelein, met de verzwegen belofte, dat wij hem in gedachtenis zouden houden, en wisten geen geschikter belooning voor zijne rekenkundige talenten, dan hem in onze reishertinneringen welmeenend den raad te geven, dat hij ons de laatste slagtoffers doe zijn zijner groot-veerachtige eischen.

De knorrige luim van Berend-oom verdween nog al spoedig door allerlei vrolijke vertelsels van den heer Scheuer, bij wien hij wel een Zeeuwschen rijksdaalder²⁰⁴ in de week wilde verteren; en dit was al een grootgeestig aanbod! Hij ging zeer vertrouwelijk naast onzen gastheer zitten en inisterde,²⁰⁵ als een jongen aan de voeten van zijn meester, naar diens uitlegging van eene stoomboot, hoe en waardoor ze drijft en gedreven wordt, wat er in en op is, hoe men er gaat en zit, eet en drinkt, en met zulke levendige gebaren, dat Oom spoedig in 't nachtjak kroop en reeds half zeeziek was van al 't nieuwe, dat hij hoorde.

Intusschen maakten wij met hem de afspraak om den volgenden dag een klein uitstapje naar Kampen te doen, maar schreven eerst nog 't volgende over Zwolle ter neder: eene stad van bijkans 17,000 inwoners, waaronder een vijfentwintigtal door "deugd" en "moed, beleid en trouw" geadelden, dit is het resultaat onzer vluchtige waarnemingen, — Zwolle behoort tot de fraaiste en levendigste steden van ons vaderland. 't

204 De Zeeuwse rijksdaalder was door de Staten van Zeeland vastgesteld op 51 en later 52 stuivers, en was zo tegen 1800 de enige rijksdaalder die zich nog in de omloop kon handhaven: de oorspronkelijke waarde van 50 stuivers maakte dat de intrinsieke waarde van de rijksdaalders van de overige gewesten groter werd dan de nominale waarde.

205 benadrukte.

Is eene plaats, waar men in 't algemeen vooruitgang leert en ook beoefent, waar men een aanzienlijken handel drijft en ondernemingen doet, die elke andere groote stad tot eer zouden verstrekken. Hiervan is onder anderen de Hullsche scheepsreederij een sprekend voorbeeld, hoewel deze in den laatsten tijd geleden heeft door de mindere werkzaamheid der Twenthsche fabrieken. Die vooruitgangszucht is ook blijkbaar in de zorg, welke allezins door het stedelijk bestuur voor de verfraaijing der stad aan den dag wordt gelegd. Getuige de slooping der wallen en derzelver herschepping in behagelijker wandelwegen; getuige 't plan, waarvan de regering, zoo men zegt, thans zwanger gaat, om ook de overige poorten, b. v. de Kamper, aan het vernielingsvermogen van moker en koevoet prijs te geven, – iets, wat Berend-oom dan zoude toejuichen, als er geen nieuw des avonds te sluiten hekwerk in de plaats kwam, ten einde de voorsteden geheel af te scheiden, alsof ze des nachts niet tot Zwolle behoorden, – een gebruik, dat, bij al 't lastige er aan verbonden, nog in den aard der zaak schreeuwend onregtvaardig is, dewijl aan de bewoners der voorsteden, naar Ooms informatie, toch ook hun penninkske in de stedelijke schatkist niet wordt kwijtgescholden. Gelijke lasten, gelijke regten, zeide de assessor en een regeringslach speelde bij deze aanmerking zelf behagelijk om zijne lippen.

Het blijkt evenwel hieruit niet, dat Zwolle's bestuur ooit onder de begunstigers en voorstanders van oudheden-museums zal worden gerekend. Trouwens, ons vaderland heeft voor als nog geene vrees te koesteren voor te groote concurrentie van mannen, die in de zorg voor de instandhouding van gedenkstukken des glorieijken verledens elkander de loef trachten af te steken. Of zou't eene soort van medelijden zijn gelijk aan dat der Eskimo's, die hunne ouden van dagen slagten,²⁰⁶ opdat deze niet de ongemakken en ongeneugten des ouderdoms te dragen hebben? Een medelijden, dat het werk van den tijd wil te gemoet komen, door in één oogwenk spoorloos te vernielen, wat eerst de vrucht veler jaren zijn moest?

206 doden.

Nederlanders, die trotsch zijt op dien naam, omdat daaraan herinneringen van roem en kracht en grootheid zijn verknocht, slaat niet de verwoestende hand aan die stoffelijke overblijfselen van een' voortijd, die óók zijn overwigt heeft boven onze dagen, zij prediken ook; ze zijn apostelen der vergankelijkheid van alles, wat door menschenhanden wordt daargesteld. Of wilt gij u zoo diep in uwe aardsche belangen begraven en daarom alles sloopen en verwoesten, wat eens in bouwval en puin hoop herschapen u ook de ernstige waarheid aanschouwelijk voor oogen zou stellen:

Hier beneden is het niet!²⁰⁷

207 1 Hoog, omhoog, het hart naar boven!

Hier beneden is het niet:

't Ware leven, lieven, loven

Is maar, daar men Jezus ziet.

Wat men hoor' of zie op aard',

Is ons kostlijk hart niet waard:

Wil men leven, lieven, loven;

Hoog, omhoog, het hart naar boven!

... zes strofen.

t Oog omhoog, het hart naar boven! is een inkorting en bewerking van Hoog, omhoog, het hart naar boven, een lied van Jodocus van Lodenstein (1620-1677) dat als gezang 43 is opgenomen in de Evangelische Gezangen (1806). De melodie is de Geneefse psalmmelodie van Psalm 42.

https://kerkliedwiki.nl/%27t_Oog_omhoog,_het_hart_naar_boven!

Fraaije letterkunde

*Eigendommelijk lekkers en letterkunde. Sloet tot Oldhuis. Büser.
P.R. Feith. Van Senden. Van Deen. Bruce van Sonsbeek. Van Roijen.
Van Rechterer. Luttenberg. Herzveld. Spijckerman. Oostkamp.
De conversatie. Droevig uiteinde van 't leesgezelschap: genoeg ons doel
enz. Aristocratie en burgerij.*

Doch, wij wilden van Zwolle vertellen en verhaalden reeds, dat bij deszelfs inwoners een loffelijke ijver bestaat, om met den geest des tijds op 't *alignement* te blijven.²⁰⁸ Mogten wij dit ook van haar zeggen in een letterkundig opzigt! Maar dit is hare schaduwzijde. Eigendommelijk lekkers, zoo als Utrecht zijne theerandjes, Dalfsen en Weesp hunne moppen, Hardenbergh zijne plasjes,²⁰⁹ Deventer zijn koek en 's Gravenhage zijn beschuit heeft – eigendommelijk lekkers en (hoe vreemd de combinatie ook klinke) eigendommelijke fraaije letterkunde heeft Zwolle niet. Sloet tot Oldhuis,²¹⁰ Büser²¹¹ en Feith²¹²

208 in de pas te lopen.

209 soort (bikkelharde) koekjes.

210 Sloet tot Oldhuis, Mr. B.W.A.E. baron -, 1808-'84, geb. op De Beele onder Voorst, trok mee uit tegen de Belgen, vervulde verschillende betrekkingen in Overijssel, stichtte 1840 het Ts. voor Staathuishoudkunde; lid der IIe Kamer, voorzitter v.d. Rechtbank te Zwolle. Gaf 1835 een bundel Poëzy uit. Onder zijn drukke ambtswerk door dichtte hij Veluwe Sagen en Legendes en vooral natuurpoëzie; de latere bundels zijn evenwel niet in de handel gebracht. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952) –K. ter Laan dbnl.org

211 Liederen van Anakreon en Saffo. Uit het oorspronkelijke in Nederduitsche verzen gevolgd, met Aanteekeningen, benevens eenige losse Dichtstukjes. Door J.T. Büser, gepensioneerd Officier en Griffier bij het Vrederegert in het kanton Hasselt. Te Zwolle, bij J.J. Tijl. 1836. In kl. 8vo. 153 Bl. f 1-25.

Oden van Anakreon. Door J.J.L. ten Kate en S.J. van den Bergh. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1837. In 12mo. 96 Bl. f 1-25. Recensie in *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1838 dbnl.org

212 Pieter Rutger Feith (1773-1853), was achtereenvolgens rechter te Almelo en Zwolle. Deze oudste zoon van een beroemde vader was natuurlijk lid

zijn thans de vertegenwoordigers der poëzij in Overijssel's hoofdstad, sedert Rhijnvis Feith,²¹³ Pruimers²¹⁴ en Rietberg²¹⁵ onder de zoden sluimeren en Doyer²¹⁶ de lier aan de wilgen opknoopte.²¹⁷ De wetenschappen in hare onderscheidene vertakkingen hebben er overigens ijverige priesters. Wat Van Senden²¹⁸ voor de godgeleerde wereld en in andere opzigten is, mogen zijne menigvuldige werken getuigen, – als theoloog verwierf hij zich een vermaarden naam door zijne Verdediging van Bijbel en Openbaring, als kanselredenaar door zijne Leerredenen over 't lijden van den Heiland en een anderen bundel, als reisbeschrijver door zijne Alpenrozen,²¹⁹ terwijl

van het Nut en hij dichtte zelf ook.

213 literaire reus Rhijnvis Feith (1753-1824)

214 PRUIMERS (Mr. Janus Conradus) overleed te Zwolle, den 31 Januarij 1822 in den ouderdom van nog geen 23 jaren, na te Utrecht tot meester in de regten te zijn bevorderd. In 1821 gaf hij te Amsterdam een bundeltje met 33 dichtstukjes, onder den titel van Rymen in het licht. Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 15(1872)–A.J. van der Aa. dbnl.org

215 RIETBERG (mr. Lubbertus), in 1784 te Zwolle geboren, studeerde in de regten en letteren, verwierf in beide vakken den doctorgraad, en beoefende de Nederduitsche poëzij. Op 24 jarigen leeftijd verscheen zijn eerste gedicht Het geluk der liefde (Haarlem 1808). Hierop volgden in 1810 Lenteliederen, in 1814 zijne Poëzij, in 1825 zijne Dichtbloemen. Hij had zich vooral in de school van Feith, wiens vriendschap hij genoot geoefend. J. Immerzeel noemde zijne gedichten zinrijk en gespierd; zij droegen ook blijken zijner geleerdheid, waarvan zijne voortreffelijke dichtstukken, De Jeugd van Cimon, zoon van Miltiades den Athenienser en Epimenondas ten bewijze strekken. Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 16(1874)–A.J. van der Aa. dbnl.org

216 Boekhandelaar en uitgever Hendrik Doyer (1791-1866), zat het als dichter niet mee. Hendrik was, in tegenstelling tot de ernstige Jacob, een pretlichter, die vooral werkte binnen het kader van de Zwolse Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Toch frustreerde het luchthartige genre hem, want hij wenste hoger op de Parnas te komen, maar ernstige poëzie lukte hem niet. Hij wist waaraan dat lag. Tegenover collega Johannes Immerzeel, uitgever van de Muzenalmanak, bejammerde hij het literaire klimaat in Overijssel: het 'provinciëalisme' bedreigde hem 'nu en dan'. Dat 'nu en dan' verraaft, dat hij zijn dichterlijk talent grotelijks overschatte. Al ver voor zijn dood zegde hij de poëzie vaarwel en legde hij zich toe op het schilderen van landschapjes. *Het Bilderdijk museum*. Jaargang 26. dbnl.org

217 stopte met dichten en ging schilderen.

218 Senden, G.H. van -, 1783-1851, Citadelpoëet, predikant te Middelbert bij Groningen, later te Zwolle; schreef over het Heilige Land.

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid(1952)–K. ter Laan dbnl.org Een citadelpoëet was een 'dichter des vaderlands' met voorkeur voor belegeringen.

219 Alpenrozen, door G.H. van Senden. 2 Deelen. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck. 1842. Diverse besprekingen op dbnl.org

zijne stadgenooten en zeker overigens alle historienavorschers verlangend uitzien naar de verschijning eener geschiedenis van Zwolle, door hem op 't touw gezet en waartoe hem een schat van oude, niet bekende documenten ten dienste staat.

Aan Van Deen²²⁰ heeft de geneeskunde groote verplichting. Bruce,²²¹ Van Sonsbeeck²²² en Van Roijen,²²³ de laatste (en dit streelt ons provinciaal eergevoel uitermate) in Drenthe geboren, zijn voortreffelijke regtsgeleerden; Van Rechteren,²²⁴ Overijssel's voormalige gouverneur, verheft met mannelijke

220... Izaak van Deen (1805-'69), de zoon van de toenmalige opperrabijn te Groningen, Abraham Tiktin Izaäksen, die uit Kopenhagen afkomstig was, hetgeen zowel de nieuwe naam van de zoon verklaart als ook het feit, dat hij in 1831 in de Deense hoofdstad zijn doctorale graad in de geneeskunde heeft behaald. Ten einde ook in Nederland de bevoegdheid tot de uitoefening der geneeskunde te verkrijgen, promoveerde hij in 1834 te Leiden opnieuw, op een proefschrift over het zenuwstelsel.

Hierop vestigde hij zich te Zwolle, waar hij niet alleen een drukke praktijk verzorgde, maar zich ook toeleigde op experimenteel-fysiologische proeven. Reeds enkele jaren later kon hij als hoogst belangrijk resultaat van zijn onderzoekingen op jonge kikvorsen in een artikel *Over de voorste en achterste strengen van het ruggemerg* aantonen, dat de achterstrengen dienen voor de geleiding van het gevoel, de voorstrengen voor die der motorische prikkels - een destijds volkomen nieuwe notie.

Geschiedenis van de medische wetenschap in Nederland (1972) - G.A. Lindeboom. dbnl.org

221 BRUCE (Mr. George Isaäc), zoon van Steward Jean Bruce, geboren te Deventer den 9den October 1803, legde zich eerst aan het Athenaeum zijner geboortestad, en later aan de Hoogeschool te Leiden op de Regtsgeleerdheid toe. ... en in 1847 tot Kommissaris des Konings in de provincie Overijssel aangesteld. Bij Koninklijk Besluit van 19 November 1849 tot Gouverneur-Generaal van Neêrlands Indië benoemd,.... ofschoon de toenemende ziekte het ergste deed vreezen, bleef hij aan boord van de korvet Sumatra, zeilree liggende in het Nieuwe Diep, op welken bodem hij den 30sten December overleed. Zijn stoffelijk overschot werd den 3den Januarij 1851 naar Deventer overgebracht en aldaar ter aarde besteld.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 2. Derde en vierde stuk (1855) - A.J. van der Aa. dbnl.org

222 Bijdrage ter regeling van het beheer der dijk- en polderbesturen en van de conflicten van attributie, door Mr. H. van Sonsbeeck, Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof van Overijssel. Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink. 1841. 65 blz. *De Gids*. Jaargang 5(1841). dbnl.org

223 Openingsrede tot het Feest, gevierd te Groningen den 19-23 Junij 1844 ter herinnering van den Akademischen leeftijd over de jaren 1820-1830, door Mr. J.A. van Roijen, Advokaat te Zwolle. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1844. In gr. 8vo. 31 bl. f.-30.

Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1845. dbnl.org

224 Jacob Hendrik van Rechteren van Appeltern (1787-1845)

<https://www.wieiswieinoverijssel.nl/zoekresultaten/p2/45-jacob-Hendrik-van-Rechteren-van-appeltern>

fierheid, met bewustheid van 't verhevene zijner roeping en met belangelooze vaderlandsliefde in 's Lands vergaderzaal en in openbare geschriften zijne kernachtige en overtuigende taal tegen 't kwaad, dat Nederland ondermijnt en ten val doet neigen; Luttenberg, de philanthroop, behartigt vooral de belangen der lagere volksklasse, gelijk de waardige en bekwame Hertzeveld dit voor zijne geloofsgenooten doet, terwijl de staatshuishoudkunde in Sloet tot Oldhuis een' priester heeft, die door 't uitgeven van en eigen medewerking in een tijdschrift, aan die wetenschap gewijd, tot derzelver bloei krachtig medewerkt. De departements-school heeft in Spijkerman een in alle opzichten verdienstelijk onderwijzer, en dit zegt veel. Tot ons leedwezen vernamen wij den ziekelijken toestand van den waardigen Oostkamp,²²⁵ vroeger een godsdienst-onderwijzer en kundig schrijver van vele werkjes; een leedwezen dat nog vermeerderde, toen we hoorden, dat de avond zijns levens niet zoo onbezorgd is als hij 't verdiende. Het zij Zwolle aanbevolen, Oostkamp's verdiensten in dit opzicht te beloonen!

Ziedaar u, zoo vlugtig als wij 't doen konden en zonder ongenoemden in hunne verdiensten te willen verkorten, de reeks van Zwollenaren opgeteld, die met hunne talenten en in den hun aangewezen werkkring aan het heil en nut der menschheid arbeiden. De conversatie is te Zwolle niet zeer vrij, en wij gelooven, dat een vreemdeling er niet zoo spoedig georiënteerd is als in andere Overijsselsche steden. Er zijn er, die de Zwolsche uitspraak behagelijk vinden; wij voor ons waren van dat gevoelen niet. Niet alleen het brijachtige, maar ook de harde klank, dien ze aan de klinkletters geven, hadden niets aangenaams voor ons.

Bij den Zwolschen middelstand heerscht echter niet veel zucht tot geestbeschaving. Het Nut is, zoo ver wij weten, de eenige inrigting, die tot dat oogmerk bevorderlijk is; evenwel worden deszelfs bijeenkomsten of sober of met zekere lusteloosheid

225 Oostkamp, Jan Antonie -, 1778-1845, godsdienstonderwijzer te Zwolle, schrijver van ± 30 veel gelezen werken voor de jeugd. Zeereizen. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan. dbnl.org

bezocht. Leesgezelschappen vegeteren te Zwolle even welig, als myrthen en citroenen op de Drenthse heide zouden tieren. Men heeft nog voor weinig tijds eene dergelijke onderneming in 't water zien vallen, welke den veelbelovenden doopnaam droeg: "Genoegen ons doel, beschaving ons streven."

Indachtig aan 't vers van Loots:²²⁶

't Is eene overoude wet,
Bacchus heeft haar ingezet,
En de bolle God van 't eten
(Nooit heb ik zijn' naam geweten)
Heeft een eed er op gedaan,
Dat zij eeuwig zou bestaan.

Van die wet is 't hoogst gebod,
Dat bij elken keer van 't lot,
Bij elk' omzwaai van de tijden,
't Zij ze ons grieven of verblijden,
Telkens met een zee van wijn
't Nieuwe zou bevochtigd zijn.

Alle onze oude bestevaars
Maakten, want de druif was schaarsch,
Maakten, uit des brouwers bronnen,
Van hunn' balken ronde tonnen;
Zwelgden bier, bij brood en kaas,
Dat de steen groeide in de blaas.

Wij, hun kroost, van aard meer fijn,
Volgen hen maar drinken wijn:
Wij, wat of er moog' gebeuren,

226 Loots, Cornelis -, 1765-1834, in 1796 makelaar te Amsterdam; anders dan zijn vrienden Kinker en Van Hall moest hij hard werken voor zijn brood. Ook droeg hij de zorg voor de nagelaten kinderen van zijn zwager Helmers. Desondanks was hij de dichter van heel wat goede verzen. Man der Verlichting. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan. dbnl.org

Vieren feesten uit den treuren;
En voor steen en voor graveel,
Is de podagra²²⁷ ons deel.

Keert een held, van kling beroofd,
T'huiswaarts, met de kous op 't hoofd;
Komt bij binnen zonder schepen,
Die zijn vijand mee ging slepen,
Wat voegt hier, tot zijn onthaal,
Beter dan een vriendenmaal?

Is het vaderland verkocht
Aan een Korsikaansch gedrogt,
Bij de leevring moet men drinken,
Feesten vieren, 't glas doen klinken:
Als het hoofd door duizling draait,
Is 't geweten ligtst gepaaid.

Erft een wettig vorst de kroon,
Feesten dartlen om zijn' troon;
Haters, die in afgunst blaken,
Dansen, dat hun knieën kraken;
Spreken, drinkend', van zijn faam,
't Hart vol van zijns vijands naam.

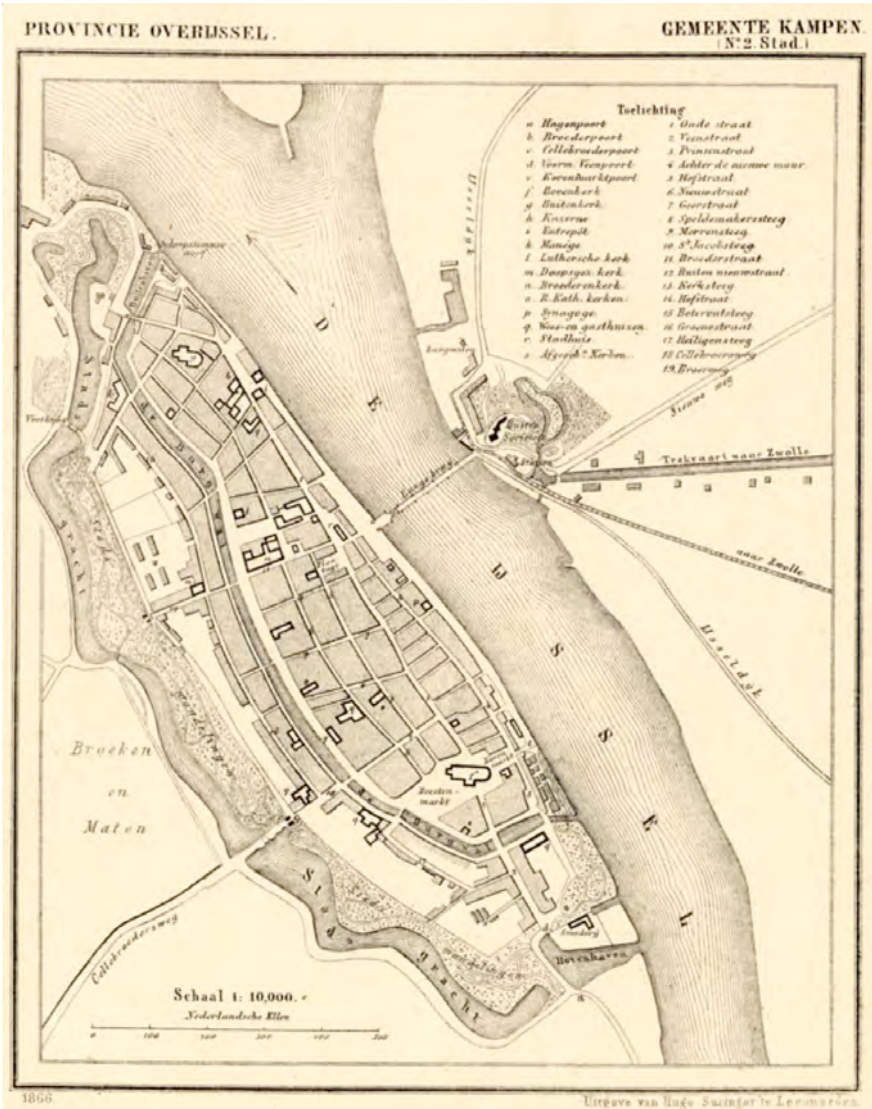
Alles, wat er ook mag zijn,
Gaaf bij eten en bij wijn;
Zelfs het trouwen en het sterven,
En het doopen en het erven:
Geen geloofsbelijdenis
Zonder feest, hoe arm het is.

hield dit lezend gezelschap een etende en drinkende soirée
bij 't einde van 't leesjaar. Een gans – goed zinnebeeld voor
ieder leesgezelschap – figureerde op den hoofdschotel,- de

227voetjicht. Rheuma door overvloedig drankgebruik. Drie pdagristen.
Zie *Reis door Drents erfgoed* 2020.

champagne bruiste in de glazen tot streeling van 't gehemelte en op 't dessert verscheen een deficit van plus minus tachtig gulden; en toen ontsliep het leesgezelschap: "Genoegen ons doel en beschaving ons streven."

Opmerking verdient het, ter eere van Zwolle's burgerij, dat de geest van vooruitgang in 't industriële en mercantiele bij haar zich openbaart en ontwikkelt, hoewel de aristocratie denzelven een' breidel in 't gebit wil leggen. Deze middeleeuwsche nachtmerrie is hier vooral werkzaam, om zich allen invloed en elk overwigt toe te eigenen en daardoor haar domein uit te breiden. Zoo verklaarde onlangs een lid van dit antiek ligchaam, toen er over het Zwolsche ondiep geklaagd werd, "dat er te Zwolle geene zeeschepen noodig waren!"

Hoofdstuk IV

Uitstapje naar Kampen – Blik op Kampen – De IJsselbrug –
Terugkomst te Zwolle

We vernemen dat de landaard van de Drenten een onverzettelijke vasthoudendheid aan het oude in zich draagt. Toch lijkt vooruitgang niet tegen te houden, de trekschuit maakte plaats voor rijtuigen over verbeterde wegen. Er volgt een lofzang op de natuur en kunst in en om Kampen. De reizigers bezoeken tuinen in Engelse stijl aangelegd het *Engelsche werk* met daarin een *Turkse tent*; een theehuis in de stijl van een Turks gebouw.

Het onderwijsinstituut van de heer J van Wijk krijgt uitgebreid aandacht, geen wonder, Lesturgeon volgde voor de opleiding tot predikant onderwijs in Kampen. Boom was er 10 jaar onderwijzer. Hij leerde Kampens pasgebroekte jeugd het abc tot aan de klootsche driehoeksmeting.

Kampersteur is een gerecht van harde eieren met mosterdsaus. Misschien het favoriete gerecht van Lesturgeon, zijn naam is afgeleid van steur. We vernemen de oorsprong van dit visloze gerecht.

Gepensioneerde oud-militairen hebben het niet gemakkelijk in Kampen, vooral niet als “de kinderen Israëls uwe deur belegeren om over uw afgedankte galarok te sjagcheren”. Met enige regelmaat spelen Joden een rol in het reisverhaal. Aandacht voor de *Kamper Courant* en voor andere kranten laten de journalistieke achtergrond van Harm Boom zien.

Berend-oom ziet op tegen de stoombootreis naar Amsterdam, gelukkig biedt het gedicht *Meineed* van Carel Gottfried Withuys enige troost. Poëzie als eeuwige vriend.

Uitstapje naar Kampen

*Berend-oom stelt een uitstapje voor naar Kampen. Grintweg.
Bespiegeling over de trekschuit.*

‘t Was op aanraden van Berend-oom, dat wij nog uit Zwolle een togtje deden naar Kampen, de meest besprokene stad welligt van ons gansche vaderland. Zóó digt in hare nabijheid te zijn en haar niet te bezoeken, scheen hem even onvergeeflijk als... (wij vervolgen den zin, daar Oom bleef haperen, zoo als dikwijls gebeurt,) als naast een heel lief meisje een uurtje te zitten schemeren, zonder met haar iets meer dan een zoet wordeken te wisselen.

De heer Scheuer bezorgde ons een open rijtuig, dat ons langs den fraaijen grintweg in een uurtje tijds te Kampen bragt. Oom wreef zich de huid van de handen, uit louter genoegen, toen ‘t ligte wagentje zoo lustig en glad over den effen weg rolde. Dat genot was, zeide hij, toch verre te verkiezen boven ‘t geschommel in ‘t gulle zand, waaraan Drenthe bij vele pruttelaars den naam van Neerlands Woest Arabië²²⁸ heeft te danken. Indien men zijn levenswegje en doornen en distelen altijd zóó kon berijden! Wat hebben onze voorvaderen zich toch moeten behelpen! Hoe onze Mentor op eens zoo vrijzinnig was geworden, begrepen wij slechts ten halve. Wij gelooven, dat onze Zwolsche kastelein er een groot deel aan heeft; trouwens, deze is zeer geschikt, om *proselieten*²²⁹ te maken voor zijne idées, en Oom zat altijd naast hem broederlijk alles te bepraten.

De algemeene landaard der Drenthen is anders eene

²²⁸ Op het web en bij dbnl.org geen treffers.

²²⁹ Proselitisme is het proberen te bekeren van mensen tot je eigen mening. Het begrip wordt meestal gebruikt in verband met religie.

onverzettelijke vasthoudendheid aan 't oude, en ook Berend-oom had altijd een zekeren eerbied voor den stijfhoofdigen boer van Staring.²³⁰ Maar ook in deze streken zijn nog voorvechters van 't oude. Daar zijn door menig' Zwolschen loftrompetter van den ouden dag, op wien van ouder tot ouder afkeer en verachting van alle nieuwigheid als koepokstof is overgeënt, — door menig' Kamper paalburger,²³¹ die niets liever wenscht, dan zijne vooroordeelen mede in 't graf te nemen, — daar zijn door die allen wat jeremiades²³² aangeheven, toen de voormalige zandweg van Zwolle naar Kampen begrind en deszelfs afstand door regtlijnige rigting verkort werd! Men zou, zegt men, met de verwenschingen, daarover uitgesproken, eene' *chaussée*²³³ kunnen plaveijen, driemalen langer, dan die, waarlangs wij nu zacht schommeland werden voortgetrokken.

Arme trekschuit! dachten wij, toen wij 's morgens dien eerwaardigen oudvader voorbijreden; u is de kroon van 't hoofd gevallen, sinds ook in deze oorden de zucht naar snelheid het menschedom aangreep. Arme trekschuit! die u de gunst eener grijsheid in eere door een ligtvaardig geslacht misgund en onthouden ziet, die uw' eigen' roem overleeft en op geene nakomelingschap kunt bogen, die na uwe afreize van 't tooneel dezer wereld u eene eerzuil stichten zal. Of op den uitgeputten klepper, die soms uw stervend rif nog eens langs de enge trekvaart voortsjort, 't jagertje²³⁴ in den blikken hoorn blaze, 't is niet meer 't bazuingeschal uwer glorie; want, het personeel, dat in de holte uws buiks logeert, "een garenkooper,²³⁵ een gepensioneerd luitenant uit den tijd van Willem V," een deurwaarder, die te halfweg zijn moet, en een

230 Anthony Christiaan Winand Staring, heer van de Wildenborch (Gendringen, 24 januari 1767 – eigen landgoed Kasteel De Wildenborch in Vorden, 18 augustus 1840) was een Nederlandse landheer, landbouwkundige en dichter. Misschien wordt een nazaat bedoeld.

231 Landpoorter, buitenpoorter.

...wordt haegh gebezigd in den zin van buiten: een haeghpoorter heet by hem een buitenpoorter, suburbanus, of gelyk men thans zou zeggen, een bewooner der buitenwyk. *De Vlaamsche School*. Jaargang 6(1860). dbnl.org 232 klaagzangen.

233 Frans voor straatweg.

234 scheepsjager die een trekschuit voorttrok?

235 Misschien is het woord gaorenklopper (sukkel) afgeleid van garenkooper.

oude vrijer zonder zakgeld is doof voor uw hoorngeluid. Arme trekschuit! gij hebt hier uwe aardsche bestemming volbragt; ontluiken, bloeijen en vergaan, dat is in drie woorden de geschiedenis van al 't ondermaansche!.... Maar gij wordt niet vernietigd. 't Denkbeeld, dat u in 't aanzijn riep, is ook de levenskiem van wat u vervangt op de wateren. Die blijft, maar wordt slechts in volmaakter vorm ingekleed. Ook 't gering aantal uwer vrienden zal eenmaal opgehouden hebben te bestaan. Die zullen plaats maken voor anderen of ontrouw aan u worden en een nieuwen tijdgeest huldigen. Beide, gij, die hen in uwe gezellige binnenkameren ontvingt, en zij, die er zich zachtens in neêrvlijden, beide zijt gij kinderen der vergankelijkheid.

Blik op Kampen

Nieuwe stads-herberg. Blik op Kampen. Bruggetol. Wandeling door 't Engelsch werk. De architect Plomp. Stads instituut voor opvoeding en onderwijs. J. van Wijk. De Bovenkerk. De Oudestraat. 't Stadshuis. 't Collegie cum annexis.

Spoedig stapten wij te Kampen aan de Nieuwe Stadsherberg af, en stonden weldra opgetogen onder de kolonnade van dat vrolijk-verheven gebouw, om ons in den aanblik van al 't schoone, dat zich vertoonde, te verzadigen, Beter en naïver schildering van 't genot, dat hier natuur en kunst aanbiedt, kunnen wij niet geven, dan door een uittreksel uit de *Kamper Courant* (*)²³⁶ mede te deelen, en genomen uit een stukje, getiteld de Eikelboom, in 't welk de schrijver alles opsomt, wat het oog hier ziet.

“Gij ziet hier frisch water met op- en afvarende scheepjes, en de kerktorentjes van Hattem, van Zalk en van Wilsum staan in 't zonnige verschiet. En nog verder, zoo wijd het vermogen uwer oogappels reikt, aanschouwt gij blaauwende hoogten: dat zijn de heidevelden der Geldersche Veluwe met den Rijzenberg, den Zwijnenberg, den Duivelsberg en al de andere bergen in 't Overjordaansche, die aan gene zijde des Hattermerbroeks hunne kruinen eenigermate trachten te verheffen. Boven uw eigene kruin nestelen zwaluwen met klei, gezellige beestjes, die hun hangend bed en vruchtbaar wiegje liefst bij de woningen der menschen aanbouwen. Als uw zondaagsche hoed nieuw is, 't welk om pinksteren ligt het geval kan wezen, ga dan liever een beetje ter zijde; want deze vogel gebruikt geen aanzien des persoons, – en wend

236 (*) No. 105, jaargang 1838. Ook in *De huisvriend* 1844 via delpher.nl

uwe blikken regts van de verhevene stoep van J. D. Ten Brummelaar; dan ziet gij tusschen den Pipert en de Greente het Regter diep, waaruit de Ketel zijn water ontleent en waarin men ten jare achtentwintig menigmaal eene houten stoomboot zag en over een maand of anderhalf een ijzeren met veel passagiers hoopt te zien varen. Iets verder blinkt de Zuiderzee; ten minste als het weêr (Weder) zoo stil en het uitspansel doorschijnend blijft, zal zij straks, als de zon de kim genaakt, blinken, gelijk een zilveren stroom langs den horizon, en een eiland met huisjes als langwerpige brokjes kurk drijft op dat zilvermeer. Dat is het van ouds vermaarde Emeloert, heden ten dage Schokland geheeten, waarvan de kronijken moeten geschreven hebben, dat het overvloede van goudgele boter en zogaanbrengende karnemelk. Die vettheid is er door den loop der tijden en des zeewaters schoon afgespoeld; want nu is het mager, en magerder zijn de zeven of acht koetjes en de dungezaaide schapen, die er elken zomer onvermoeid pogen te grazen. En de mannen zijn daar visschers, rare apostelen, ofschoon zij zelden veel en ook menigwerf niet-met-al vangen: weshalve, vreemdeling! indien uw gesternte u te eenigen dage naar die houten kust mogt voeren, zie dan, dat gij zulks op het liefelijke pinksterfeest gedaan krijgt; want dan heerscht er kermis en drie dagen lang geen gebrek. Doch moet gij er heen over ijs en sneeuw, voorzie dan, bid ik u, uwe zakken van klinkende specie, en kan het zijn, niet altemaal van de kleinste soort.... Zie niet om, het is niets anders dan eene langwerpige, lichtgroene flesch met verkoelenden Rüdelsheimer, wier ontkurking en daarop volgend geklok uwe aandacht dreigt af te leiden; neen, kijk voor u uit, daar beneden vloeit het IJsselwater, 't welk meerendeels van de Alpen gedaald, door den Rijn en de gracht van Drusus hierheen loopt, en in wiens gladgekemd oppervlak het zuiver azuur der hemelen met de witte wollige schaapjes, die er in 't zoetste der maanden Mei en Junij weiden, zich afspiegelt. Zoo doen ook die beide zwanen, en gindsche turfpraam met haar bruinachtig zeil vol gaten, die van gisteren om dezen tijd tot voor een groot

uur aan den grond zat. In den graauwen man, die met zoo veel kracht en ijver boomt, en die van de huidige genoegens niet mag medejouïsseren,²³⁷ ziet gij den reeder, den kapitein, den onderstuurman, den bootzman, den bootsmansmaat, den bottelier, den supercarga en den assuradeur van dien bodem vereenigd; terwijl zijne vrouw, eene bruinet, er kok en opperstuurman van is: iets, dat in een oneenig huwelijk niet wel mogelijk kan zijn.”

Aan den anderen oever ligt de lange, nijvere stad Kampen, met hare gebouwen en bolwerken en zeventien poorten (van dewelke er echter in het jaar 1837 vier zijn afgebroken). Zij prijkt, als van ouds, hoog in de helderblauwe lucht met haar wapen, drie torens, en de middelste, die tevens de jongste is van de drie, speelt op ‘t half uur “heel vermakelijk van Loogchie.”²³⁸

Maar gaan wij de stad binnen, die u zoo vriendelijk lokt en wier inwoners, zoo men zegt, zeer voorkomend en beleefd zijn. De eerste toespraak, die wij uit een’ Kamper mond hoorden, was dan ook in beleefde termen gekleed. De brugwachter vroeg van ieder persoon een stuiver. Berend-oom maakte de mine,²³⁹ als of hij iets zeggen wilde bij deze kontante betaling, maar er was geen tijd. Hij zou ‘t ons later wel eens influisteren. Onze geleider wilde ons ter regter zijde langs den waterkant onder stijve, poppige lindeboomen in ‘t zoogenoemd Engelsch werk²⁴⁰ brengen, ten einde aan de andere zijde de stad weêr in te komen. Eene barrière met kolommen, ettelijke onder één dak gebragte woningen, twee smaakvolle tolhuisjes, de leuning

237 jouir, lichamelijk - seksueel- genoeg, genieten. (Fr.)

238 Het derde [lied] is: “Loogchie,” - en goede hemel! als ik dat hoor - dan is de boel glad fout. Dan loopen allen half op een sukkeldrafje, als waren ze op eene Jodenbegrafenis, en werktuigelijk maat houdende met het stichtelijk lied, dragen zij het hoofd vooruit en hangen voorover, alsof ze in de lijn trokken, terwijl nu en dan werkelijk een de proef neemt, of zijn neusbeen harder is dan de straatsteen. Zóó is ons Hollandsch straatgezag!

Ons dorp 1861 Thineus (T. van Duinen). via delpher.nl

239 mine znw. v. ‘gelaatsuitdrukking’ < fra. mine (sedert de 15de eeuw), dat oorspr. ‘snavel’ schijnt betekend te hebben en uit bretons min ‘snavel, snuit’ afgeleid wordt. etymologiebank.nl

240 Tuinen.

der brug, waarop groote sneeuwballen schijnen te zweven, en de nieuwe Stadsherberg, – dit alles, met eene vrolijke helderwitte kleur overtogen, vormt een zeer behagelijk geheel. Waarlijk, de architect, de heer Plomp,²⁴¹ verdiende wel, in de broederschap der orde van den Nederlandschen Leeuw opgenomen te worden, en de lofspraak, die wij hier op zijne werken hielden, kwam ons vooral te krachteloos voor, toen wij ‘t Engelsche werk doorkruisten. “Dat is verrukkelijk,” – riepen wij, toen wij de waarlijk schoone wandelingen, waarin de voormalige bolwerken hertooverd zijn, in ‘t oog kregen. “Hoe veel partij is hier van de aanwezige ruimte getrokken en hoe smaakvol zijn rustbank en treuresch en wilg, hoe verrassend de oneindig rijke verscheidenheid van bloemen en heesters aangebragt!” – “Hier,” riep onze Mentor, “heeft elk mensch eene buitenplaats: – dat is prijselijk van Kampen’s regering, die zorgt voor eene uitspanning ook voor de armen. Hier toch verlustigen zich de rentenier en de ambachtsman, de heer en zijn knecht, de soldaat en zijn overste in ‘t zelfde genot; hier bloeijen de bloemen en spreiden zij hare geuren ook voor den mensch, die zich dagelijks de paradijstaal herinnert: “In ‘t zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten!” – Hier kan deze op den rustdag, als hij door Gods woord in het bedehuis versterkt werd, Gods goedheid en grootheid in de schoone natuur bewonderen en frissche levenskracht inademen voor zes zure dagen. Hier roept de natuur hem met haar welsprekend zwijgen toe: ook gij zijt van Gods geslachte, hoe ook soms de liefdeloosheid uws magtigen medestervelings u dien verheven rang schijnt te betwisten. Hier mag hij den ballast van

241 stadsarchitect Nicolaas Plomp.

wereldsche zorgen onder Gods vrijen hemel afwerpen en met zijn' Hemelschen Vader spreken van aangezigte tot aangezigte, Diens stem hooren in 't gegons der bijen en in 't gezang der vogelen, in 't gemurmel des waters en in den wind die door de bladeren van 't geboomte suizelt. Hier mag hij Gods grootheid en liefde aanschouwen in den' blaauwen hemel, die zich boven hem welft, in de bloemen, die daar met grooter pracht bekleed zijn dan Salomo in al zijne heerlijkheid. Hier moet het hem, den arme naar de wereld, op den zevenden dag der weke zijn als de zalige voorsmaals van dien grooten Sabbath, wiens eeuwige lamp voor hem zal worden ontstoken, zoodra de Engel des doods bij zijne sponde²⁴² neêrdaalt!

Op den heuvel, wiens kruin eene Turksche tent²⁴³ draagt, hebt ge een bij uitstek fraai gezig op de Celle-broërspoort,²⁴⁴ wier naaldvormige torens, met donker-blaauwe, glanzige leijen gedekt, romanesk tusschen 't groen der slanke populieren en ander geboomte heengluren. Wij wenschen hartelijk, dat dit gedenkstuk der oudheid, 't welk hier zulk een fraai effect doet, voor de afbraakswode dezer dagen verschoond blijve. Van uit die tent ziet gij soms ook, ten westen van u, de Zuiderzee en welligt hare deining, en als er een storm ophanden is, dan hoort gij wel eens haar gebruis, hol en dof, als eene stem der

242 sponde [bed] {spond(e) [beddenplank, sponning, trottoirrand] 1265-1270} < oudfrans esponde [rand] < latijn sponda [onderstel van een bed, rustbed]. etymologiebank.nl

243 Op het hoofdgestel boven de pijpenbundels zitten zes putti met muziekinstrumenten onder een afhangende draperie, in de anonieme beschrijving uit 1764 een 'Turksche Tent' genoemd.

Gouda (2001)–Wim Denslagen over St. Janskerk. dbnl.org

Bij delpher.nl al vanaf 1692.

Theekoepels of luchthuizen kenden in de 18e en 19e eeuw in de Zaanstreek een grote populariteit. Rond 1790 ontstond er een specifieke architectonische vorm voor dit soort paviljoens, die hier te lande te boek stonden als 'Turkse, Tartaarse of Chinese tent'. Dit had te maken met de vorm van het dak, die een nabootsing leek van een baldakijn van tentdoek. Het oriëntaalse voorkomen werd vaak versterkt door decoratief hekwerk rond het balkon en de daklijst.

<https://www.dezaanseschans.nl/turkse-tenten-zaanstreek-anno-1850/>

244 Na de bouw van het Cellebroedersklooster in 1475 wordt de naam Horstweg gewijzigd in Cellebroedersweg. Vanaf 1527 noemt men de poort daarom ook Cellebroederspoort.

<https://stad.kampen.nl/nl/beleef/bijzondere-gebouwen/9470-cellebroederspoort.html>

profetie en der waarschuwing voor de bewoners van haar strand, om zich tegen de woede en 't geweld harer wateren te wapenen.

Wij vervolgden onzen weg langs de fraaije Engelsche partijen, van in- en uitheemsche heesters aangelegd en uit vrijgeviger hand dan die te Zwolle bekostigd, totdat wij door de voormalige Veenpoort in de stad terugkeerden.

Wat wij vooral niet verzuimden met belangstelling te bezigtigen, wàs 't Instituut van den heer J. Van Wijk Rz²⁴⁵ en dan de Boven- of st.-Nicolaas-kerk. Een onzer Drenthsche neven,²⁴⁶ die vier jaren 't onderwijs des heeren Van Wijk genoten had, verhaalde ons zoo veel van deze inrigting en haren bestuurder, dat wij ons gedrongen voelden, al onze aandacht hierop te vestigen. 't Schoolgebouw heeft twee verdiepingen; beneden zijn drie ruime lokalen voor even zoo veel klassen; boven twee luchtige slaapkamers, eene kleed- en muzijkkamer. Achter dit gebouw is een zijvleugel aangebouwd, waarin gij eene groote eet- en danszaal vindt en wier bovenste verdieping door eene der slaapkamers ingenomen wordt. Een vierkant plein, met de noodige werktuigen voor de gymnastiek, dient tevens tot speelplaats. Behalve de Hollandsche en Fransche talen, wordt er zeer doelmatig onderwijs gegeven in 't Engelsch en Hoogduitsch, in de wiskunde, muziek, het teekenen, dansen, in

245 Jacobus van Wijk Roelands Zoon, sinds 1835 Lid onzer Maatschappij en op den 25 September 1847 als Kostschoolhouder te Kampen overleden, verdient, zoo iemand, eene eervolle vermelding. Te Woerden op den 28 Januarij 1781 geboren, werd hij opgeleid voor eenen stand, van welken hij geen' luister ontleende, maar dien hij zelf vereerd en verhoogd heeft. Reeds op dertienjarigen leeftijd werd hij ondermeester op de Stadsschool te Oudewater,... werd in 1817 kostschoolhouder te Hattem, en in 1828 te Kampen, waar hij de twintig laatste jaren zijnes levens, in onvermoeide werkzaamheid en tot uitgebreid nut, ook voor de wetenschap, doorbragt. Aan zijne roeping getrouw, heeft van Wijk vooral aan het school-onderwijs, door eene menigte van geschriften, groote diensten bewezen. Maar niet minder groot was zijne lust inzonderheid voor aardrijkskundige studie. Zijn Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek (Dordrecht 1821-1826. 7 Deelen 8o), gevolgd door een Supplement, in 4 deelen (Amsterdam, 1835-1842), enz...[Levensbericht van Jacobus van Wijk Roelands Zoon] *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1848 dbnl.org

246 Alexander Lesturgeon, mede-auteur van dit boek, ging vier jaar naar school bij Van Wijk. Harm Boom was tien jaar onderwijzer in Kampen.

één woord, in alle vakken, welker beoefening den jongeling tot nut en tot een aanbevelingsbrief verstrekken in de beschaafde maatschappij. De woning van den onderwijzer is naast het schoolgebouw gelegen, en zeer fraai en regelmatig ingerigt, met hooge stoep en balkon en daarachter een netten tuin.

Toen wij, op de Korenmarkt, ons oog op dit opvoedingsgesticht lieten rusten, dachten wij aan de schare van achttingwaardige burgers, die uit deze kweekschool zijn voortgekomen. Hoe veel heeft kerk en pleitzaal, handel en krijgspark te danken aan hem, die, aan haar hoofd geplaatst, in de hoofden en harten van velen de eerste grondslagen gelegd heeft van kennis, godsdienst en wetenschap!

Heeft Van Wijk een grooten naam als opvoedkundige, staat hij te regt bekend als de eerste aardrijkskundige van ons land, – ook in den vreemde werden zijne verdiensten erkend; 't lidmaatschap van zoo vele buitenlandsche maatschappijen is daarvan een blijk. Niemand zal hem dezelve onwaardig keuren, wien zijn reuzenwerk niet onbekend is; wij bedoelen 't *Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek*, 't welk hij, aanvankelijk zonder hulp van anderen, geheel tot stand bragt en waaraan hij nog onlangs een zeer volledig supplement toevoegde: een werk, zoo volkomen, als deszelfs aard en de stand dier altijd wisselende wetenschap zulks toelaten. Verdient nog iets hierbij melding, dan is 't dit, dat hij daaraan slechts in zijne snipperuren arbeidde, in die weinige oogenblikken, welke hem van zijn' druk bezetten schooltijd en zijne uitgebreide correspondentie overbleven, die oogenblikken, welke door den mensch van gewonen stempel als onnut worden weggeworpen. Voeg hierbij nog eene aanhoudende en pijnlijke lichaamsongesteldheid, en uwe achting voor zoo onvermoeid veel vlijt en volharding zal grooter door worden. En van hoe vele andere werken nog is hij de auteur, die tot de aardrijkskunde of geschiedenis betrekking hebben, 't zij reisbeschrijvingen en natuurtooneelen behelzende, tot schoolgebruik of over de opvoedkunde loopende! Getuige daarvan uit den laatsten tijd zijne verhandeling over 't verband tusschen de huisselijke opvoeding en die der school, door

de Maatschappij “tot Nut van ‘t Algemeen” met den gouden eerepenning bekroond, nadat de prijsvraag daartoe eenige malen te vergeefs was uitgeschreven.

Ziedaar eene korte schets van ‘t werkzaam leven des mans, dien we reeds daarom alleen hoogachten, omdat hij vele nuttige burgers voor de maatschappij heeft opgevoed.

Nu traden wij de Bovenkerk binnen. Een gevoel van eerbied beving ons, toen wij onder de trotsche en hooge gewelven voortwandelden, die onze voetstappen in ‘t Godshuis weërgalmen deden. Wie met zulke gewaarwordingen den tempel des Heeren intreedt, wiens aandoeningen reeds terstond bij die intrede op zulk eene wijze worden opgewekt, voor dien kan ‘t woord des Heeren, dat hij zal hooren, geen doode klank, geene stem des roependen in de woestijne zijn! Bij dien is reeds de grondslag zijner Godsdienstigestichting gelegd, doorden indrukwekkenden aanblik van ‘t meest verhevene en schoone en grootsche, wat menschenhanden in staat waren te scheppen.

‘t Orgel is fraai, en in ‘t schip der kerk geplaatst. Wij mogten juist het orgelspel des bekwamen Van der Dussen hooren en konden dus tevens over den voortreffelijken klank oordeelen. De predikstoel is uit steen vervaardigd en verdient opmerking. In de kerk vindt men, behalve eenige grafsteden, eene urn, die ‘t hart van den admiraal De Winter²⁴⁷ bevat. ‘t Koor is ruim en van een afzonderlijk spreekgestoelte voorzien. De predikanten geven er ‘s zondags-namiddags een onderwijs voor eenvoudigen.

Dit gebouw is 245 voet lang, met de zijportalen 85 voet

247 Jan Willem de Winter, graaf van Huessen (Kampen, 23 maart 1761 - Parijs, 2 juni 1812) was een brigadegeneraal van het Franse leger ten tijde van de Franse revolutionaire oorlogen en admiraal van de Hollandse vloot ten tijde van de Napoleontische oorlogen. Hij is de enige Nederlander die in het Panthéon begraven ligt. wikipedia.

De Zeeslag bij Kamperduin op 11 oktober 1797 tussen de Bataafse vloot onder bevel van viceadmiraal Jan Willem de Winter en een Britse vloot onder admiraal Adam Duncan. Op de voorgrond het mastloze schip de Vrijheid van De Winter.

<https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-86.646>

breed en tot aan 't kruisgewelf 100 voet hoog. Berend-oom was sprakeloos van verwondering en achtte 't eene zaligheid in het doophek van zulk eene kerk als ouderling te zitten!

Langs de Oudestraat, waar bijna elk huis zijne bank heeft, waarop vader en moeder in de vertrouwelijke schemering 't nieuws van den dag bepraten en de jeugd van beider sekse iets minder ernstige zaken behandelt, – kwamen wij aan de Plantaadje, een bestraat en door linden overschaduwd vierkant plein, waar de botermarkt gehouden en jaarlijks omstreeks 350,000 Ned. Ff²⁴⁸ boter aangevoerd en verkocht wordt, Neurenburger kraampjes²⁴⁹ staan en eenige genaturaliseerde Munsterlanders boerenkleeraadje uitstallen. Een weinig verder, ter regter zijde, vindt gij 't stadhuis, dat zoowel den stijl van onze dagen aanschouwelijk maakt, als 't den “goeden ouden tijd” vertegenwoordigt. Het jongere gedeelte heeft een vrolijk aanzien; maar 't kwam ons voor, dat de architect zich hier niet naar hartelust heeft kunnen of mogen bewegen; wij althans hadden 't liever wat meer uit den grond opgetrokken gezien.

Op de boven-achterzaal heeft men een ruim uitzicht op den IJssel, de brug, 't eiland, de nieuwe Stadsherberg en 't bekoorlijk IJsselmuiden; ook troffen wij hier eene groote uitvoerige kaart van 't Kamper-eiland aan, benevens eene net-bewerkte model-

248 speciaal teken voor ponden?

249 huishoudelijke artikelen en prullaria. Het waren stevast producten van thuisvljijt uit het in korte tijd hierdoor beroemd geworden Neurenberg. Poppen, toverlantaarns, miniatuurwinkeltjes, bewegend speelgoed etc. etc.. Ingenieuze en zeer kostbare sierstukken en prullaria, die tegenwoordig nog vaak voorbij komen in “Kunst en Kits” en die we in moderner vorm terugvinden op elke braderie van enige betekenis. Maar in de tweede helft van de 18e eeuw waren die Neurenberger Waren zo populair geworden dat de leden van stedelijke ambachtsgilden, zilversmeden, tinnegieters, koperslagers de gevolgen voelden in hun omzet en veel stads- en kreisbesturen de import van Neurenberger spullen verboden.

Op 24 december 1788 schreef Hendrik Willem van Loon (uit Tiel) aan de magistraat dat hij zich was gaan toeleggen op “Neurenberger galanteriën, bestaande in verscheijde kleyn gemaakt houtwerk, van allerhande poppegoed in het kleyn, kindewagentjes, enig verlakt en onverlakt blikwerk, theeblaadjes, theestoven, blikke lantaarns, verlakte tabaksdozen, vilte muylen etc”. Hij vroeg ontheffing van het verbod, maar kreeg het niet. <https://detielenaar.nl/historie/2015/10/neurenberger-waren/>

zeesluis. 't Antieke gedeelte werd in 1545 gebouwd, nadat het vroeger door een brand vernield was, terwijl de stadsdienaren zich vrolijk maakten. Vele gewigtige documenten werden hierdoor verwoest, maar de voornaamste oude stadsbrieven bleven bewaard in een vertrek, gesloten met de ijzeren deur, die Kampen van bisschop Jan van Arkel²⁵⁰ tot eene gedachtenis kreeg van 't ook door hare hulp verwoeste kasteel Voorst. Dit vertrek is nog aanwezig en in functie, hoewel geene schriftelijke oorkonden bewarende, maar wel eenige oude trommels, geweren en kogels. Zoodra gij uit het nieuwe stadhuisgebouw in dit eerwaardig overblijfsel der oudheid uwe voeten zet, overvalt u bij een geheimvol schemerlicht eene zekere huivering. In de eerste zaal staat eene oude lange tafel; vaandels, pieken en enterhaken prijken aan de wanden. Ook vertoont men u daar eenige koperen spuiten, waaruit in den Spaanschen tijd kokende olie is gespoten, – zegt onze cicerone. En nu onverwachts een paar luiken van een houten beschot openende, vergunt het voorkomende kleine mannetje, dat u rondleidt, u een' verrassenden blik in de tweede kamer of, zoo als wij ze noemden, de gerechtszaal. Voor deze luiken stonden weleer de advokaten, wanneer zij voor hunne cliënten pleitten. Een flauw licht bescheen de levensgrootte portretten der Oranje-vorsten en der graven Van Egmond en Hoorne, terwijl Willem I schuins neêrzag op de buste van Z. M. graaf Willem Frederik.

Boven een met kunstig snijwerk versierd gestoelte, waarin ten dage des regts de voorzitter gezeten was, ziet ge eene schilderij van 't jongste oordeel, eene aanschouwelijke vermaning tot strenge regtvaardigheid. Eene kolossale steenen schoorsteen, waarin voorstellingen uit de geschiedenis zijn uitgehouwen, de verschrikkelijke ijzeren haard, waarin een Anerveensche wagen met turf overvloedige ruimte zou hebben, de monstertangen, om dien vuurgloed te genaken, – de ijzeren ringen aan den schoorsteenmantel, waarmede de hooge personaadjes zich in balans hielden, als ze hunne voeten

²⁵⁰ Jan van Arkel was bisschop van Utrecht van 1342 tot 1364 en bisschop van Luik van 1364 tot 1378.

warmden, dit alles bragt ons geheel in den ouden tijd terug. In een hoek der zaal hingen eenige messen, welke voormaals in beulshanden waren geweest.

Met genoegen gaven wij 't Kamper stadhuismannetje, dat ons met wel te vergeven trots rondleidde, een bewijs onzer erkentelijkheid en verlieten een gebouw, dat wij elken vreemdeling op 't zeerst ter bezigtiging aanbevelen. Den fraaijen Nieuwen toren met zijn voortreffelijke klokkenspel lieten wij links, de hoofdwacht regts liggen, en wierpen toen een' vlugtigen blik op de ruime kazerne en in de R.-Katholijke

GEZIGT OP KAMPEN.

kerk, waarvan in 1369 door burgemeester Jan van Keulen de eerste steen gelegd werd, en wier klokkelooze toren vroeger eene fraaije spits had, die echter om de sterke overhelling van 't gebouw werd afgebroken. In 1810 gaf koning Lodewijk deze kerk, die er van binnen tamelijk wel uitziet, aan de R.-Katholijke gemeente.

Door een naauw straatje veranderden wij van front en volgden

den Burgwal, die ons langs eene gracht, voorbij eene nieuwe school, op de Nieuwe Markt bragt, waar wij al dadelijk een gebouw in 't oog kregen, onder welks dak, gelijk men ons verhaald heeft, Kampen's pasgebroekte jeugd²⁵¹ 't A B C leert en het tot aan de klootsche driehoeksmeting,²⁵² of verder nog, brengt, -waar de kerkeraad zijne vergaderingen houdt en de vrijmetselaars hunne loge hebben, — waar de jeugd met de moedermelk op de lippen in den dans wordt geoefend en de fiere Latijnsche jongelingschap de taal der ouden leert, de kastelein van 't kollegie resideert en de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zitting neemt, – waar de garderobe der manhafte schutterij berust en concerten gegeven worden, waar de rector der Latijnsche school woont en de Commissie van Algemeenen Onderstand bijeenkomt, waar de stadsleesbibliotheek huist, de groote societeit vergadert, zangschool gehouden wordt en de Godsdienst haar bedehuis heeft! Waarlijk, ons vaderland heeft welligt geen tweede gebouw aan te wijzen, binnen welks muren zoo vele ongelijksoortige zaken worden verhandeld!

Onzen weg vervolgende langs den Burgwal, waar vrij aanzienlijke gebouwen staan, bereikten wij 't Muntplein, dat thans bestraat wordt, en sloegen de Nieuwstraat in tot aan den Dom van Keulen, een goed ingerigt logement, dat tevens de aanzienlijke burgersocieteit bevat, die ongelijk drukker bezocht wordt dan de zoogenoemde groote.

251 net zindelijk.

252 KLOOTSCH, bn. (veroud.) klootsche-driehoeksmeting, nu bol driehoeksmeting of bolvormige-driehoeksmeting (spherische trigonometrie, planimetrie, stereometrie) geheeten. Kloot, kloet, bal. etymologiebank.nl

De IJsselbrug

De IJsselbrug. Het sprookje van den Kamper steur. Conversatie en uitspanningen. Gepensioneerden. Kampen's jufferschap. De Kamper Courant.

Wij begaven ons, na eenige nieuwspapieren gelezen te hebben, weder naar de Stadsherberg, terwijl de even beleefde tolambtenaar weer een stuiver van elk onzer aan de IJsselbrug vroeg.

“Ik meende, dat Kampen zoo verschrikkelijk en verbazend rijk was,” zeide Berend-oom, toen hij weer drie stuivers overreikte; “maar die bruggetol doet mij hieraan twijfelen. Als ik hier assessor was, werd die drukkende contributie, alleen den vreemdelingen opgelegd, vernietigd.”

“En die opbrengst der bruggestuivers,” viel een medewandelaar naar ons logement hem in de rede, “is daarenboven zoo onbeduidend, dat ik, hoewel maar een nietig burger, nooit zou dulden, dat ze langer aan den roem onzer goede stad knaagde.”

Op den 19 April 1448 begon men de palen der brug in te heijen met een heiblok van 790 pond, en 's maandags na st. Jacob²⁵³ waren de jukken, 18 of 20 in getal, voltooid. De kosten beliepen 17,000 Rijsche guldens. In Januarij 1451 dreven er dertien jukken door ijsgang weg. Nu begon men op nieuw, en op st. Marten²⁵⁴ was de brug weder hersteld. 't Is thans eene der schoonste in ons land, zeer lang en breed, maar nog niet lang en breed genoeg, zeide de *Kamper Courant* eens, om al de gekken te laten passeren, die er een scheef oordeel over vellen.

Onder de kolonnade onzer herberg gebruikten wij eene

²⁵³ 25 juli.

²⁵⁴ St. Maarten 11 november.

versnapering en herinnerden ons, dat in de 13de eeuw Zwolle en Kampen stadsregten verkregen en reeds drukken handel dreven, toen Amsterdam nog een visschersdorp was; dat Kampen in de 15de eeuw 130 zeeschepen had en eene voorname rol speelde in de gebeurtenissen van dien tijd; dat ze vooral prat was op haar waterregt, strekkende zich dit uit in de Zuiderzee tot op eene diepte van drie en eene halve el²⁵⁵ dagelijksch water.

Even als nu, had Kampen altijd eene aanzienlijke vischmarkt; de visch werd vooral in de vasten tot een' hoogen prijs verkocht en met kaaischepen²⁵⁶ den IJssel opgevoerd. De zalm werd op denzelfden dag, dat ze gevangen werd, ter markt gebragt en aldaar gesneden naar eene ijzeren maat, die in de poort was opgehangen. Ook werd er vroeger zeer veel steur aangevoerd; deze hieuw men aan moten vóór ze verkocht werd; 't was toen een gereg voor de aanzienlijken, terwijl men van den afval peelmoes²⁵⁷ bereidde. De onverkochte visch werd gemerkt en aan lijnen in 't water bewaard. Vandaar welligt het sprookje van den Kamper steur, die, voor een groot feest in den IJssel aan eene lijn bewaard en onbewust van de hooge eer, die hem wachtte, even vóór den maaltijd ontsnapte, tot geene geringe teleurstelling der stedelijke regering, die nu niet wist, wat ze haren hoogen gast zoude voorzetten. Men redde zich en gaf, in plaats den deserteur harde eijeren met mostaardsous wat dan ook nu nog bij alle kookkunstenaars onder den naam van Kamper steur bekend staat. Overigens worden er nog dagelijks in diligences en trekschuiten allerlei staaltjes van menschelijke domheid op rekening van Kampen gedebiteerd, die veeltijds niet-met-al aardig en zeer geesteloos zijn.

255 De el was in Nederland ongeveer 69,4 cm. Iedere stad of ieder dorp had zijn eigen lengte van de el vastgesteld zodat er ook in Nederland verschillen optraden. Wel werd in 1725 de Haagse el de nationale standaard. Door een nationale standaard in te stellen voor de el, kon er door heel Nederland met dezelfde maat worden gemeten.

<https://wetenschap.infonu.nl/diversen/157549-oude-nederlandse-lengtematen.html>

256 kaai = kade.

257 ook: oude naam voor kaviaar. Kuit van de steur.

De conversatie²⁵⁸ moet te Kampen zeer aangenaam wezen. Men kent er dien dwang van etiquette en ceremoniëel niet, die in grootere steden 't levensgenot in een keurslijf ten tooneele voert. De burgerij is er beschaafd en welwillend jegens vreemdelingen. Men heeft er, naar men ons zei, alle week een goed concert, dat grootendeels door liefhebbers wordt uitgevoerd. Om de veertien dagen zijn er ook dames tegenwoordig. Hier wordt, zegt men, dan nog wel eens een zekere voorname houding aangenomen, die echter over 't algemeen weinig opgang maakt.

Vermogende of adellijke familiën zijn er te Kampen weinig; de fatsoenlijke handeldrijvende stand staat er goed op de hoogte van den tijd en weet zich op dat standpunt wel te handhaven. De Nuts vergaderingen, die door de dames worden bijgewoond, zijn vrolijk en ongedwongen en worden ook door muziek opgeluisterd. Na 't eindigen der meestal stichtelijke redevoering plaatsen zich de verschillende gezelschappen aan tafels en gebruiken warmen of kouden wijn, chocolade of koffij. De stilte, welke de rede eischte, wordt eensklaps door een nu luid, dan zacht gemurmel afgebroken de redenaar van ganscher harte met zijn doorwrocht of aardig stuk gefeliciteerd, en de heerlijke voordragt geprezen, terwijl aan 't tafeltje daar naast elkander heimelijk wordt ingefluisterd, dat de rede niet zoo bijzonder mooi — ja, dat ze eigenlijk naar de voordragt lam en de gesticulatie bespottelijk was. De jonge heeren begluren de dames, doen de ronde eerst bij de heele lieven, dan bij de achterhoede, spreken de mama's en moeders een kort staatkundig woordje toe, redeneren veel over 't aanstaande bal, een weinig over den redenaar en diens werk, kijken met schuinschen blik naar de flesch en komen eindelijk, na zulk eene doorworsteling van den Nutsdoolhof, weder van de been, als de bijdrager de catheder beklautert om 't tweede bedrijf te openen.

Is deze weder afgetreden, dan volgt menigmaal een derde en een vierde hem op, aangemoedigd door den bijval des eersten redenaars en stout geworden door den almagtigen

258 ook: taalgebruik.

zorgverdrijver, den wijn, en den zoeten glimlach zijner allerliefste. Overigens worden de entr'actes met discoursen van allerlei aard aangevuld, zoo als dat overal 't geval is, – en waarbij voor de Van Effens²⁵⁹ en dergelijke waarnemers onzes tijds vrij wat zou vallen op te merken.

Kampen is, gelijk wereld bekend is een toevlugtsoord voor gepensioneerden van alle rangen en wapens. Een fijne flesch, als u bij de vijftig eerste schreden, die ge onder de poppige lindenboompjes aan den buitenkant of op den Zandberg of in 't Engelsche werk doet, niet een dier (wij zouden haast zeggen) ongelukkigen te gemoet komt. En ja – velen zijn inderdaad ongelukkig! Ze behooren noch tot den burgerstand, noch tot dien der krijgslieden. Ze zijn halfslachtig; figuranten, die voorbijgegaan worden ter wille der acteurs; bijzonnen en bijmanen, die ge nog eerder vergeet dan eene coquette hare eerste, tweede en derde liefde. – Ongelukkigen! wij dragen u een hart vol medelijden toe. Zoo lang gij in werkelijke dienst met de uniform van uwen rang mogt verschijnen, boog men zich ten gronde toe voor uwe epauletten en uwen grimmigen knevelbaard. Maar naauwelijks had het *Handelsblad* in koffijhuis en societeit 't gerucht verspreid, dat Z. M. uwe dienst kon ontberen, of het is ter naauwernood, dat men de regterhand tot een groetje aan den hoed brengt; – de melkvrouw naast u, die vroeger zoo beleefd neeg, vergeet dat nu wel eens, en zegt tegen des schoenlappers echtvriendin,

259EFFEN (Justus van), zoon van Melchior van Effen, Luitenant der Kavallerie in Nederlandsche dienst en van Maria Bon, werd geboren te Utrecht den 11den Februarij 1684. (... en overleed den 18den September 1735.) Zijn vader vroeg verloren hebbende, legde hij zich aldaar op de letteroefeningen toe, en verwierf zoo veel roem door zijne kunde, dat er, vóór het eindigen van zijnen studietijd, sprake was om hem tot Hooggeleeraar te Utrecht te beroepen.

Van Effen mag in den volsten zin van het woord een man van smaak genoemd worden. Door zijnen Hollandschen Spectator verdient hij den naam van Hollandsche Steele. In dit werk, hetwelk het licht zag om de oude vaderlandsche zeden en de vaderlandsche letterkunde te handhaven, toen, door Franschen invloed en het doordringen van den Franschen geest, het oorspronkelijke en eigendommelijke hier te lande bijna geweken was, zag men voor het eerst eenen lossen, gemeenzamen, natuurlijken Hollandschen stijl, geheel vrij van wansmaak, valsch vernuft en gemaaktheid.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 5(1859)–A.J. van der Aa dbnl.org

als gij voorbijgaat: hij is gepensioneerd – en kijkt dan zoo geheimzinnig, of ze nog meer wilde zeggen. – Men vergeet u als kommissaris op bal of concert te kiezen; de lijst wordt u ‘t laatst aangeboden; men zou u nog wel eens uit medelijden binnen willen smokkelen; de kinderen Israëls²⁶⁰ belegeren uwe deur, om over uw afgedankten galarok te schagcheren; de schoenmaker zendt u de nieuwaarsrekening reeds in ‘t midden der hondsdagen. Dat is belooning voor veertig jaren trouwe dienst! Zelfs de minste karreman vestigt op u zijne aandacht; want als hij des avonds met zijne wederhelft de zuurgewonnen daghuur natelt, dan zijt gij ‘t referein zijner mismoedige luim en hij noemt u een’ doodeter,²⁶¹ wien hij ‘t genadebrood benijdt, voor u en de uwen naauwelijks toereikend echter, om te leven naar uwen stand. Tweeslachtige wezens, die gij zijt en die dat karakter tot zelfs in uw toilet²⁶² laat doorschijnen. Er klopt nog te sterk een krijgsmanshart in uwe linkerborst, Om terstond volstrekt afstand te doen van alle teekenen van uw voormalig militair bestaan, en gij zijt nog te weinig burger, om u geheel in dien nieuwen en moeilijken vorm te wringen. Gij

260 Joden.

261 ‘Doodeter, m. (-s), *...EETSTER, v. (-s), lediglooper, -loopster, die ten laste van een ander leeft; oud nutteloos paard, knol. *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal* (1864)–I.M. Calisch, N.S. Calisch dbnl.org

Zijn wij niet bijna allen gedwongen, te doen, wat ons mishaaft, zonder te verkrijgen, wat wij wenschen? Wij moeten onze veroveringen met gelijke munt betalen, en verrigten, wat ons verveelt; eene waarheid, welke ik u raad op uw gemak te overwegen. Wat mij betreft, ik (Walter Scott) ben sedert lang aan arbeid gewoon; het meer of min hindert mij niet. Ik zie niet, waarom mijn land in mij eenen doodeter zou moeten voederen. Gij zegt, dat ik te veel tijd aan mijne letterkundige bezigheden besteed. Wat zou ik met dien tijd wel uitvoeren, bid ik u? Waar zou ik dien toe gebruiken? Zoudt gij dan willen, dat ik dien met whistspelen versleet, even als onze vriend Hamilton? *Het huiselijk leven en de laatste oogenblikken van Walter Scott. Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1837

Hum alles toestoppen! hum altied veurspreken! hum! den doodeter, die geen A veur ‘en B kos; die tot schoai van de andere kienders as ‘en onneuzele noalooper ien de wereld was gekomen en d’r al lang weer had uutgemotte! - Tot Janneke op smadenden toon:

‘Welzeker, Joapikske, hê? Ge most ‘em moar ien de gloasdere kast of op sterk woater zetten.’ Tot den jongeren broeder terwijl hij den houten broodbak vat en hem dien grinnkend toeschuift: ‘Zeg wi’j ook alles!’

Romantische werken. Deel 12: Overbetuwsche novellen (1881)–J.J. Cremer dbnl.org

262 kleding.

verzaakt daarom nog niet de koperen gladgeschuurde sporen aan den hiel uwer laarzen, ofschoon uw paard lang voor de postkar loopt; gij kwispelt nog gaarne met de karwats, hoewel geen rijknecht meer op uwe wenken vliegt, om den beugel in 't opstijgen vast te houden, terwijl uw pantalon nog de bataillons-maat verraadt, uw jas onder de schaar een genialen kleederhengst in een lijfstuk wordt veranderd, dat volkomen neutraal is, dat geenerlei navolging dicteert van Parijzer of Berlijner modejournaal. Gij kunt ze hier zien, waarde lezer, die nu met een netje in de hand voor moeder een zootje bot op de vischmarkt koppen, en eertijds op een moedig paard gezeten hunne benden tegen den vijand aanvoerden, die Napoleon hebben verzeld toen hij in Spanje streed of den Russischen Czaar voor zich wilde doen buigen. Waarlijk! wij benijden het leven derzulken niet.

Kampen's schoonen zijn beroemd en haar aantal is zeer aanzienlijk. 't Gebeurt, – zeide iemand in onze nabijheid (een oud jong heer van veertig jaren, dacht ons,) dat er bij mooi zacht zomerweêr driehonderd dames over de brug naar den geliefkoosden Zandberg wandelen, waarbij 't scherpstziende oog geen enkelen *chapeau* kan ontdekken, terwijl in 't Engelsche werk ook nog ettelijke dozijnen door 't gebladert zweven. Dit komt ook al van de gepensioneerden, die soms talrijke familiën van 't vrouwelijk geslacht te huis hebben; de jonge heeren worden al vroeg volontair of varen op goed fortuin naar Oost-Indië. Wij althans telden alleen op de Oude straat voor de geopende gordijntjes: negenentwintig heel lieve kopjes, achtentwintig achtentwintigers met eenige teekenen van spijt en wanhoop op 't gelaat, en elf antiquiteiten, die in dezen tijd van afbraak een gevaarlijk oogenblik beleven.

Gelijk meest alle steden van ons miniatuur koninkrijkje, heeft Kampen thans ook een eigen dagblad, opgericht in 1836, – eerst den zedigen doopnaam van “Weekblad” voerende, nu met dien van “Courant” en daartusschen met het stadswapen prijken. En inderdaad was het hoog noodig, dat Overijssel

onder de journalen gerepresenteerd wierd door een blad van ander allooi, dan hetgeen in de hoofdstad van 't gewest verschijnt, een blad met oud nieuws, flauwe mengelingen en weinig meer Overijsselsch, dan het wapen en de geboorteen doodadvertentiën. De *Kamper* begon hare loopbaan zonder eenige vooruitzichten, in een landje, dat nog nimmer de dagbladen eere toegedragen en als organen der openbare meening op prijs gesteld had. Ze begon te leven op een punt des tijds, dat de natie nog te goed geloovig en onergdenkend was, niet in 't harnas te worden gejaagd tegen 't nederig kwartoblaadje,²⁶³ dat eerst slechts eenmaal per week verscheen en zich al spoedig op 't terrein van oppositie bewoog, zonder evenwel eene staatkundige kleur te voeren; dat met één enkelen speldeprikk dwalingen en zotheden, door wie dan ook gepleegd, scherper ten toon stelde, dan sommige dagbladen in ellen- en vamenlange vertoogen. Onder ongunstige voorteekenen kwam zij alzoo ter wereld en had daarenboven nog 't vooroordeel harer geboorteplaats tegen zich. En evenwel is er thans welligt geen dagblad in ons vaderland, dat algemeener gelezen wordt, behalve de *opregte Haarlemer* en 't *Handelsblad*. In dorpjes, waar men nooit van couranten droomde of er zich aan bekreunde, leest men de *Kamper*. In de geringste dorpsheberg, zoo wel als in 't vermaardste koffijhuis, ja in de *antichambre*²⁶⁴ des ministers vindt gij 't blaadje. Om harentwille zijn bij ons de dingsdag en vrijdag vierdagen;²⁶⁵ want dan komt zij tot ons, om kort en gepeperd te verhalen, hoe 't elders in de groote wereld toegaat, en wat er niet als kool²⁶⁶ verkocht wordt, en wij gevoelen ons te sterker verbonden aan 't stil en eenvoudig dorpsleven, dewijl men er voor zoo veel buitensporigs bewaard blijft. Afgekeurd en geweerd, ja gehaat. door sommigen, omdat de geesl harer satyre niet zelden tot op 't gebeente doordringt, waar zij de waarheid handhaaft, vooroordeelen bestrijdt, dwaasheden hekelt, domheden aan 't

263 klein papierformaat.

264 opkamer, voorkamer.

265 feestdagen.

266 apekool, onzin.

licht brengt, – en evenwel door hen met verlangst te gemoet gezien, of een goede kennis ook zijn aandeel kreeg, is zij dezen eene rots van ergernis en tevens de zwarte man, de bullebak, de molik,²⁶⁷ die hen zoet en bedaard houdt. Menigeen, wien ‘t op zekere plaats popelt, leest met een valkenoog de gemengde berigten, slaat een’ vlugtigen blik op ‘t mengelwerk,²⁶⁸ kijkt in de correspondentie, voordat hij gerustgesteld zich ‘t genot des levens kan laten aanleunen. De *Kamper-courant*, in ‘t kort, is een zeker soort van politie-kommissaris, schoolopziener, officier van justitie of scherpregher, voor wien alle stoute groote kinderen eerbiedig ‘t hoofd ontblooten en zich als knipmessen buigen. Zij is vrijzinnig in den hoogsten graad, en gaat van ‘t beginsel uit, dat alleen het waarachtig talent aristocratisch mag zijn, in welk vak, in welke betrekking der maatschappij dan ook. Zoolang gij dat beginsel huldigt en handhaaft, bidden wij u een lang leven toe, Kamper blaadje! en daarvoor het behoud eener redactie, die met zoo veel en zulk een zeldzaam talent hare taak weet te vervullen! –

267 molik [vogelverschrikker] {moloc [afgodsbeeld, vogelverschrikker] 1357} van grieks Moloch [vogelverschrikker, de bijbelse Moloch] < hebreuws mōlēkh. etymologiebank.nl

268 vrij willekeurige - tijdloze - verhalen.

Terugkomst te Zwolle

*Terugkomst te Zwolle. Kampervoorstad aldaar. Berend-ooms
toebereidselen tot de reis en zijne zeebenaamdbeden bij voorraad.*

Zeer tevreden van ons uitstapje keerden wij tegen den avond in Overijssels hoofdstad terug, om er de noodige aanstalten te maken tot de groote reis over de geweldige wateren. – Oom was vol goede luim, maar ach! er is vaak zoo weinig noodig, om die in een oogwenk te doen verdwijnen. Nu was 't de Zwolsche voorstad, die hem op den pruttelstoel zette. En inderdaad, ons schoonheidsgevoel, dat te Kampen zeer opgewekt was, leed bij het inrijden der hoofdstad een' geweldigen schok.

“t Oog wil toch ook wat hebben,” zeide Oom; “waarom zoude ik, goed gekleed zijnde, een' gelapten mantel om mijne lenden hangen?”

Zwolle gaat vooruit, de stad bloeit, de aanbouw van knappe gebouwen bewijst het; maar de voorsteden zijn zeer onoogelijk en vooral de Kamper beklagenswaardig, iets dat nog meer stof tot hooge verwondering geeft, als men bedenkt, dat bijna de geheele passage van Holland naar de noordelijke provinciën en verder door deze voorstad loopt. Tallooze mesthoopen variëren iets anders, wat wij niet zullen noemen, terwijl eenige lantarens, in den laatsten tijd tot een goed doel hier opgehangen, de jammerlijke onzindelijkheid met eene schemering van licht beglinsteren, welke hoop geeft op beter tijden. Waarlijk, der regering van Zwolle, die 't goede toont te willen, rest hier nog eene krachtige bemoeijng, waarvoor zij den dank van velen harer inwoners gewis zal inoogsten.

Ons rijtuig hield reeds stil, toen wij nog in onze mijmeringen over Zwolle's voorstad verdiept waren. Naauwelijks – hadden wij ons in de gelagkamer bij eenige avondversnapering

geplaatst, of Berend-oom was met onzen gastheer in levendige discussie over de stoomboot. Dat was nog een scherpe doorn in 't vleesch van den dikken assessor! Ons verder verhaal zal 't ons zeggen, of zijne bekeering van de stoomboots-vrees, door den heer Scheuer zoo heldhaftig aangevangen, proefhoudend en echt was. Wij begaven ons vroeg ter rust, en ontwaakten des morgens, terwijl de wind door de jalousiën floot en een vrij erge regen uit den hemel viel. Om vier uren zat Oom reeds bij zijn sluitmand en pakte onze bagaasje in, die later weer uitgepakt moest worden, dewijl hij al wat wij 't eerst hebben moesten ook 't eerst borg. Om zes uren was onze reismachine voor de derde maal gepakt, toen zij nog eens ontruimd moest worden, vermits Ooms brilleddoosje er onder in zat. Onze kastelein nam onzen welvarenden Mentor onder den arm en begeleidde ons naar de stoomboot, tevens allerlei troostgronden voor Ooms zeebenaauwdheden opschommelande, als repetitie van 't hoofdstuk over dat onderwerp, reeds den vorigen avond in 't breede beredeneerd.

Daar lag de stoomboot! Wij herinnerden ons bij haren aanblik een fragment uit den "Meineed" van Withuijs.²⁶⁹

269 Withuys, Carel Godfried -, 1794-1865; citadelpoëet. In 1849 directeur der Landsdrukkerij. Van 1837-'39 was hij redacteur geweest van de *Avondbode*, gesteund door de Regering. Ook was hij redacteur der *Letteroefeningen*. Schreef gedichten in de almanakken. Hij preee de lof van Washington en dichtte *Verhalen*, *Romancen* en *Vertellingen*. Spotnaam 'Windhuis'. Zijn verzen van 1830 en '31 bracht hij bijeen in een Gedenkboek; in 1856 niet met de andere herdrukt, 'pamfletten op rijm.'

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid (1952)–K. ter Laan dbnl.org De lust om belangwekkend te schijnen is hem bijgebleven. De goede meening die hij van zichzelf en van zijne talenten koestert is hem voor en na te magtig geweest. Zij moest in beeld gebracht worden. De omstandigheden hebben er toe bijgedragen om den heer Withuijs te stijven in dit gebrek. Sommigen van zijne gedichten zijn vertaald geworden in het engelsch, anderen in het fransch of duitsch. Hijzelf verhaalt ons dat alleen aan den Meineed 'de onderscheiding is te beurt gevallen van overzetting in drie talen'; en zoo groot is het ontzag waarmede deze omstandigheid hem ten opzichte van zijn eigen werk vervult, dat hij op die mededeeling laat volgen: 'Ik heb daarom gemeend er niet veel in te mogen veranderen.' Recensie van: *Gedichten van Bernard Ter Haar, Eerste en Tweede verzameling*. Arnhem, 1851. - Mr. A. Bogaers, *Gedichten*. Haarlem, 1859. - C.G. Withuijs, *Verhalen, Romancen en Vertellingen*. Amsterdam, 1863. - *De Gids*. Jaargang 28(1864)

.....het laatste vat
Der lading rolde op 't dek;
De laatste gast vloog aan uit stad
En 't uur sloeg tot vertrek.
Nu klonk de bengel schel en luid,
En knaap en grijsaards snelden uit.
De kaai klonk van, 't gedruisch;
De boot lag hijgende op den plas;
Het wentlend rad dreunde op zijn' as;
De rook brulde uit zijn buis.

Toen door één wenk van tou bezielde,
Wrong 't volk den taaijen tros,
Die 't worstlend vaarttuig tegen hield,
Van boei en spiegel los.
Daar schoot en stoof 't op eens naar zee.
Aan boord klonk 't hoera! en de ree
Zag 't wonder starend na.
Drie vlaggen droeg het op den stroom,-
Een vlag van rook, een vlag van stoom,
De derde Amerika.

En pijlsnel verder voort, al voort,
Al verder vliegens vlug,
Week de oever links en regts van boord,
Vloog 't op der vloeden rug;
De wind rustte ademloos op 't zout,
Maar bruischend in de borst van 't hout
Door ad'ren heen van staal,
Bewoog en dreef een ademtogt
Met vuur gevoed, met vuur gewrocht,
Gewrochten van metaal.

Daar gloeide en loeide een laaije hel,
Die wat ze greep verslond;
Daar joeg de stoom het raderstel
Met ijzren armen rond.

Ter weerzij, buiten over 't ruim,
Groef 't rollend rad een kolk van schuim,
En sloeg in 't golvend spoor
Zijn breede spanen keer om keer
En roeide raatlend over 't meer
En wentelde eindloos door.

't Kantoor, waar wij onze kaartjes namen, scheen een hulpgebouw. Men wees ons een aanzienlijk huis op 't water, dat gereed gemaakt werd, om deze dienst te vervullen en er ook bijzonder geschikt toe scheen. Wij namen nu een hartelijk afscheid van onzen gastheer, die eerst Oom over de plank op de boot geschoven en eene goede zitplaats op 't dek bezorgd had; en weldra verlieten wij den wal. Eene aanzienlijke schaar toeschouwers was in 't vroege morgenuur bij de plegtigheid tegenwoordig. Oom wuifde met zijnen blaauwen zakdoek den heer Scheuer nog eens toe, met wiens troostgronden hij nu in zee ging, en 't sierlijke stoomschip schoot met gezwinde vaart door 't ontstoken water, en tegen de beide oevers gonsde en zwalpte de golvende stroom, vergramd, dat hij in zijne eeuwen-oude eentoonige rust nu gestoord werd door zulk een uitheemsch en verschrikkelijk watergedrocht. Vóór de vaart op Hull in geregelde werking kwam, was toch de beurtman hier matador: 't eerwaardig, breedgeschoft vaartuig, dat dagelijks zich over 't Zwarte Water bewoog, en, verwaand als een kalkoensche haan op de hoenderplaats, met een *air de maitrise*²⁷⁰ op de Vechtzompen²⁷¹ en turfpramen nederzag.

270 schijn van meesterschap.

271 platbodems op de Vecht. Vechtzompen hadden aan 25 cm water voldoende.

Hoofdstuk V

Hasselt, Zwartsluis en Genemuiden – Kamper-eiland – Schokland en Urk – Land in 't gezigt

De zeereis van Zwolle naar Amsterdam is voor Berend-oom één groot avontuur. Hij geeft er aanvankelijk de voorkeur aan om in de kajuit te blijven, om mensen te bekijken en te beoordelen. Een verlakker is geen bedrieger, maar een lakkeerder.

Onderweg krijgen we het een en ander te horen over bestuurlijke ruzies die uiteindelijk hebben geleid tot het ontstaan van Kampereiland. Schokland en Urk waren nog eilanden in de Zuiderzee, elk met een eigen typische bevolking. De stereotypering van de eilandbewoners heeft een lange geschiedenis.

Berend-oom is af en toe kort voor de kop, hij is eigenzinnig en staat op zijn strepen, dat levert hem conflicten op met medepassagiers en bemanning. Zijn angsten voor de stoomboten en voor de zee verdwijnen als sneeuw voor de zon. Amsterdam komt in het gezicht. *Daar stijgt ze op uit de wateren, als een koningin. Golven besproeijen hare voeten; rook omhult hare kruin.* Met het gedicht *Spelevaren op 't IJ* van Lesturgeon nemen onze reizigers hun intrek in de Nieuwe Stadsherberg aan de oever van het IJ.

Hasselt, Zwartsluis en Genemuiden

*Afreis met de stoomboot. Personeel daarop. Hasselt.
Heeren- en dames-kostschool. Dakvenster-verschijning. Bouwvallig
voorkomen der stad. Een Hasselter verlakker. Eereboogsgeschiedenis.
De knecht van den agent van den heer hofmeester. Zwartsluis.
Genemuiden. Vroegere regtspleging aldaar.*

Daar schoot nu 't rookend tweeslachtig monster door 't kokende nat, triumpf kraaijende over zijne overwinning en 't verworven meesterschap boven alles, wat vroeger eeuwen hebben uitgedacht, de drijvende kolos der wateren zijn hoofd verbergende in een pikzwarten sluijer van rook, tot een overtuigend bewijs, dat er niets te hoog of te verheven is, wat niet opklimt in 't menschelijk brein. Hoe blijkt het hier vooral, dat de mensch heer der schepping is, dat hem de hoofdstoffen en de krachten der natuur zijn onderworpen, dat hij ze mag gebruiken, beheerschen, breidelen, temmen, naar 't hem goedddunkt!

De oevers, langs welke onze boot voortgleed, hebben niets wat de aandacht sterk treft of lang boeit. Meestal zijn 't vlakke weide- of rietlanden, die er nog dor en winterachtig uitzagen. Wij verkenden liever 't personeel, waarmede wij ons aan boord bevonden. Oom zat nog onbewegelijk tegen eene raderkast, den hoed diep in de oogen gedrukt, en sprak geen woord. Om met de dames te beginnen: eene Amsterdamsche gasthuisschoone, een Overtoomsch juffertje en een wélbespraakt naaistertje maakten 't vrouwelijk voorkajuit-stoomboot-personeel uit; terwijl een twintigtal heeren alle nog eene zwijgbeurt hielden: een schoolmeester, die in Noord-Holland ging solliciteren, – een ossenkooper uit Munster, een rentenier uit Meppel, die te Alkmaar een

erfenis ging halen, drie miliciens, - een magere spekslager, die aanhoudende jeremiades ontboezemde over de halszwelling der Drenthse varkens, - twee *beaux-esprits*,²⁷² naar hunne anecdoten te oordeelen, - een *negotiant*²⁷³ in breukbanden, - drie individu's zonder publiek karakter, zooals ze zich-zelve aan 't bureau betitelden, een gepasporteerd tamboer van de koloniale, een Hasselter verlakker,²⁷⁴ - en twee aamborstige²⁷⁵ bloedzuigercommissionairs, elk met een apotheek van pillen en poeijers onder den arm. - Zoo naderden wij 't oude Hasselt. Reeds lang te voren hadden ons de blaauwe leijen van deszelfs eenvoudig netten toren in 't oog geflikkerd. Was 't om ons uit te noodigen tot eenig vertoef in zijne gastvrije wallen? Maar de boot ankerde niet voor zijne kade, noch bekreunde zich in 't minst om 't stedeken, dat voormaals een voornamen rang onder Overijssels steden innam en in de laatste jaren door de Dedemsvaart zeer in bloei toegenomen is. Een der passagiers op de stoomboot, de Hasselter verlakker, verhaalde, dat in dezen tijd om de twintigduizend bovenlanders²⁷⁶ hier scheep gaan naar Holland. De trekschuit, welke deze voorname gasten aanvoert, is er altijd mede volgepropt en gelijkt in de verte eene drijvende uijenrist.²⁷⁷ Bij hunne aankomst worden ze in de straten behoorlijk ontvangen door de eigenaressen der hotels, die ze wenschen te betrekken, en de concurrentie is zoo groot, dat deze dames niet zelden eene welsprekende straatlofrede op haar etablissement voor dit moffengehoor houden

272 goed gestemden, goede geesten.

273 vertegenwoordiger, handelaar.

274 schilder (van schepen). Lackirer, Lack-wercker, Lack-werck-macher, Lakkeerder, Verlakker. *Das Königliche Hoch-Nider-Teutsch-, und Nider-Hoch-Teutsche Dictionarium* (1719)–Matthias Kramer. dbnl.org

275 aamborstig [kortademig] {amborstich 1351-1400} het eerste lid is ontstaan uit ang-, eng-, vgl. hoogduits engbrüstig, dus: met nauwe borst. etymologiebank.nl

276 bovenlander 'bewoner van een hoger gelegen gebied' -> Caribisch-Engels boviander, boveyander 'iemand van wie een van de ouders, meestal de moeder, indiaan is en de ander een zwarte of soms Europeaan'. etymologiebank.nl

277 Rist, takje waaraan druiven, bessen hangen. Uijenrist: een bundeltje uien, met stro (met het gedroogde loof) samengebonden. *Nederduitsch taalkundig woordenboek* via delpher.nl

en dan triomfantelijk aan 't hoofd der begeisterde²⁷⁸ schare binnen trekken. Men durft aannemen (en wij gelooven niet, dat deze berekening te gewaagd is), dat elk dezer bovenlanders dertig cents in Hasselt verteert, en dit maakt nog al een aardig sommetje uit.

't Eerste gebouw van de Zwolsche zijde, dat zich iets uitstekend voordoet, is witachtig gepleisterd, en werd ons aangeduid als de kostschool voor jonge jufvrouwen. Wij twijfelden ook te minder aan de waarheid dezer opgave, toen wij boven voor het geopende dakvenster een vrouwelijk wezen gewaar werden, dat met nieuwsgierige blikken ons vaarttuig naoogde, alsof 't daarop een ridder of iets dergelijks vermoedde, die met lans en zwaard en in 't koper geharnast op avonturen uittrok, en ook haar uit Hasselts kostschoolslavernij zoude verlossen. Er ontbrakslechts 't wuiven met den zakdoek aan, om 't vermoeden meer grond te geven, dat die dakvenster-verschijning in den vroegen morgen met de stoomboot in betrekking stond, hoewel wij bekennen, dat deze verdenking door 't alledaagsch uiterlijk van 't mannelijk personeel aanmerkelijk verzwakt werd. Hoe dit zij, wij waren gevoelig voor de attentie der Hasselter dame, die der smalle gemeente in nieuwsgierigheid niets toegaf. Deze toch stroomde op het oogenblik, dat wij voorbij stoomden, uit alle grijze stadspoorten, keek uit alle oude gaten, en liet op de brug geen ledig plaatsje over.

Hasselt doet zich van de rivierzijde zeer vervallen voor. De oude stadsmuren, met schietgaten en poorten voorzien, worden ongestoord aan den knagenden tand des tijds ter prooi gelaten, en niemand der inwoners schijnt er zich aan te ergeren, dat het oordeel der vreemden over hunne stad uit dien hoofde niet gunstig zijn kan. Aan de vaartzijde draagt men meer zorg voor 't uiterlijk aanzien der stad; maar van dien kant komt ook de armée grasmaaijers²⁷⁹ met gezang en snarenspeel binnen, en met haar vrolijkheid en wel.

Ook passeren hier de aspirant-kolonisten, die bij gebrek aan werk uit Holland naar de Ommerschans verhuizen en

278 Bovenlanders: blijkbaar Duitsers. Begeisterd = enthousiast.

279 seizoenarbeiders uit Duitsland / Munsterland.

niet zelden de Munsterlanders kruisen, die in Holland werk genoeg vinden!

De kerk doet zich goed voor en verheft zich met de pastorie boven den ouden braak,²⁸⁰ om 't scherpst-mogelijk contrast daar te stellen. Berend-oom, die gewaagd had, de oogen eens te openen, klampte den verlakker aan boord, om eenige geschiedkundige bijzonderheden van Hasselt te vernemen, en liet zich door dezen vertellen, hoe er voorheen geld gemunt werd; hoe 't vroeger in de 13de eeuw in 't Hanse-verbond was opgenomen en een aanzienlijken handel dreef; in 1328 met Zwolle en Kampen vrijheid van tol door geheel Twenthe en in 1370 dezelfde gunst van den koning van Denemarken in diens staten verkreeg; hoe in 1521 de Zwollenaren een aanslag op 't stadje bij verrassing beproefden, maar door de dapperheid der burgers gedwongen waren, met bebloede koppen af te trekken; hoe 't daarna werd belegerd en zes jaren lang zich onverschrokken tegen de overheersching van Karel van Gelder verdedigde en eindelijk voor diens verraad bezweek.

De regering van Hasselt had in 't begin der zestiende eeuw eene brug over 't Zwarte Water doen leggen, maar werd door de regering van Zwolle gedrongen, die weder af te breken, 't welk zij weigerde. In 1531 werd deze eisch bij vonnis van de landsklaring herhaald, maar ten tweedenmale geweigerd.

De brug, die er thans over de rivier ligt, is zeer goed in orde en heeft in den laatsten tijd, om de stoomboot, aanzienlijke veranderingen ondergaan. Er passeren te Hasselt alle dagen gemiddeld zestig schepen.

Een ander onzer medereizigers, die eene Kamper-Courant-achtige physiognomie²⁸¹ had, een der publiek-karakterlooze individu's, luisterde met Berend-oom zeer belangstellend naar den verlakker, en vroeg, toen deze 't punctum achter Hasselts geschiedenis gezet had, waarom diens stadgenooten bij de verwachte komst van Z. M. Willem II een eereboog in de kerk hadden opgericht, waarvan dan ook natuurlijk de koning niets

280 [onbebouwd] {braeck 1562, vgl. brake [braakland] 1269} oudiers branan [braakland], van braak, denk aan land openbreken. etymologiebank.nl

281 gezichtsuitdrukking.

gezien had. Dat was toch het licht onder de korenmaat zetten. De verlakker maakte zich zeer boos over deze vertelling, en verzekerde heilig, dat dit Kamper stukje verdicht²⁸² was, alsof de naam, waarmee hij 't betitelde, dit niet reeds genoeg aanduidde. Men bewaarde een' ouden eereboog, die reeds, even als zijn Zwolsche ambtgenoot, voor Napoleon en koning Lodewijk in activiteit geweest was, in de kerk, dewijl 't pronkstuk van bouwkunde nog te goed was om voor afbraak verkocht te worden; daardoor zoude 't sprookje geboren zijn, dat men dien voor den koning in de kerk opgericht had, tijdens Zr Ms. laatste bezoek. Hij had wel degelijk in de opene lucht gestaan.

GEZIGT OP HASSELT.

Hasselt heeft thans eene druk bezochte kostschool van den heer Soeters (van 't jufvrouwen-instituut, dat een zeer goeden naam heeft, spraken wij reeds bij de vermelding van eene "zuster Anna" uit het dakvenster),²⁸³ terwijl de politie zeer waakzaam moet zijn. De dienaar der gerechtigheid althans van deze stad moet diepe inzigten hebben in de politiek en om dezen tijd zeer vertrouwelijke berigten hebben ingewonnen omtrent de Maatschappij van Weldadigheid. De verlakker deelde in zijn vertrouwen en was er trotsch op en wij in 't zijne, dat ons niet minder verhoovaardigt, zoo als onze lezers in 't onze, waarvoor wij op hunne dankbaarheid rekenen. Zegt het voort!

²⁸² verzonnen. Geromantiseerd.

²⁸³ Harm Boom herhaalt vaak de geschiedenis van Blauwbaard. Anna, ziet gij al iets komen?

Toen Oom alles, wat belangrijk voorkomt aan een Drenthsch assessor, ouderling en iemker, aan iemand, *qui n'a vu que le clocher de son village*,²⁸⁴ – had ondervraagd en vernomen, nadat menige Hasselter kwinkslag hem van lagchen had doen schudden, begaf hij zich in de nette en gemakkelijke kajuit, en had den moed, om aan den hofmeester of een' van diens agenten – een levend beeld van koude en ongemak in den overtreffenden trap zijn voormiddagsnaps te ordonneren. Wij merkten aan, dat het nog veel te vroeg was; maar Oom wilde nu eens aardig zijn en noemde 't een stoomborrel. Een uur verder 't Zwarte Water op stoomden wij Zwartsluis voorbij, een open dorp, in twee buurten gesplitst, de Oude- en de Nieuwesluis geheeten. 't Doet zich vrij wel voor, althans beter en welvarender, dan Hasselt. Er is veel scheepvaart, terwijl de kalkbranderijen nog al eenige levendigheid veroorzaken. Ook heeft men er een' winkel, waar *Ootte Colonne*, dat is: *Eau de Cologne*, verkocht wordt. De inwoners staan niet voor zeer vriendelijk bekend. 't Nederig stedeken Genemuiden lieten we links liggen, een zeer rijk stadje, welks inwoners meest mattemakers zijn. Staaltje van regtspleging uit de 15de eeuw, leest men, dat, wanneer iemand te Genemuiden ter dood gebracht moest worden, de drost of zijn schout met de schepenen voor 't stadhuis gingen zitten, den misdadiger voor zich lieten brengen, waarna de secretaris zijne bekentenis voorlas, en de drost den beul afvroeg, hoe zoodanige misdaad moest gestraft worden, die daarop antwoordde: "Ick sal hem nemen en sal hem houwen an twee stukken, setten 't Hooft op een staeke en 't lichaam op een radt"; waarna bij dit voornemen dan ook getrouwelijk uitvoerde!

284 Die niet meer heeft gezien dan de klokkentoren in zijn dorp. Clocher, m. Toren, klokketoren, m. || (Prov.) Tirer du cl-, de laatste hulpmiddelen gebruiken. || Course au cl-, wedren m. over heg en steg. Esprit de cl-, enggeestigheid, kleinsteedsche bekrompenheid, f. || Il n'a vu que le cl- de son village, hij heeft van de wereld niets gezien. *Callewaert's groot Nederlandsch-Fransch en Fransch-Nederlandsch woordenboek inhoudende de woorden der gewone spreektaal* (1909)–Jan van Droogenbroeck, Willem Duflou. dbnl.org

Kamper-eiland

Blik op Mastenbroek. Kamper-eiland. Wittewaal van Stoetwegen.

De natuur biedt hier, vooral in dit jaargetijde, weinig belangrijks aan. Trouwens, ergert u elders reeds de verbazende effenheid van den vaderlandschen bodem, hier zou u 't eeuwig eentoonig vlakke, zoo ver uw blik zich uitstrekt, tot vertwijfeling kunnen brengen. Maar niet alle rivieroeveren zijn romantisch schilderachtig: dan zouden die van 't Zwarte Water het ook wezen. 't Effene van den grond veroorlooft u toch een' vrijen blik in 't rond en stelt u in staat, om links van u de torenspitsen van Mastenbroek en Kampen, regts die van Vollenhoven en Meppel onverhinderd te zien. Mastenbroek, in de verbeelding van den Drenthschen boer 't Overijsselsch Kanaän, dat overvloeit van melk en boter, waar de Rotschilds der landbouwer's wonen, die rijke polder, welks indijking reeds in 1330 door den bisschop Jan van Diest beraamd werd, maar onuitgevoerd bleef ten gevolge van den wederstand der edelen, die er zich door benadeeld achtten.

De stad Ommen vond zich in gemoede verplicht, om in deze gewigtige zaak de partij des bisschops te kiezen, en werd daarom door de heeren Van Voorst en Rechteren verbrand. De bisschop zag toen voor 's hands van zijn plan af. In 1363 echter was bisschop Jan van Arkel gelukkiger. Deze prelaat verstond zich eerst met de edelen in der minne over de bewuste bedijking, en deed toen bij de steden aanzoek, om 't werk op gemeene kosten te ondernemen. Deze echter vonden er geene speculatie in en lieten 't alleen aan den bisschop over, die het dan ook ondernam. De boeren uit den omtrek wierpen, onder 't opzigt van den landmeter Hendrik Stouwen, den ringdijk van Mastenbroek op en in 1364 was de onderneming voltooid. De

goede lieden van Kampen kregen, omdat zij van de voordeelen der bedijking hadden afgezien, de eilanden, tusschen de uitwateringen van den Yssel gelegen, benevens den aanwas, kommervrij en zonder bezwaar of onraad. Die eilanden, toen slechts een' halven voet boven dagelijksch water liggende, waren 't beginsel van die schoone en uitgestrekte landerijen, thans welbekend onder den naam van Kamper-eiland, en 't aanzienlijkste gedeelte van 't stads domein uitmakende. Men verhaalde ons, dat dit eiland telken jare door aanspoeling 25 morgen²⁸⁵ lands aanwint.

't Bestuur van 's Rijks domeinen kreeg onlangs zin aan dien aanwas, en eischte dien der stad af. Deze vond in den advocaat Wttewaal van Stoetwegen²⁸⁶ een even bekwaam als welsprekend verdediger van haar goed regt en werd in 't gelijk gesteld. Genoemde advocaat is thans burgemeester der stad; waarmede wij haar geluk mogen wenschen. Een der eerste en ook gewichtigste maatregelen van zijn bestuur was het benoemen eener kommissie van deskundigen tot bevordering van den bloei der landen, welker regten hij vroeger zoo gelukkig verdedigde.

285 Een morgen, ook wel morgenlands genoemd, is een oude Europese oppervlaktemaat. Een morgen is vaak iets minder dan een hectare groot. De precieze grootte is echter streekgebonden. Kon in een ochtend worden geploegd.

286 Zijn burgemeester-secretarisschap van de gemeenten Wilsum, IJsselmuiden en Grafhorst verviel toen Wttewaall van Stoetwegen per 1 januari 1843 burgemeester werd van de gemeente Kampen. Vanaf 9 mei 1865 was hij tevens lid van de Provinciale Staten van Overijssel voor het kiesdistrict Kampen. ...bekritiseerd vanwege zijn conservatisme en vriendjespolitiek.... conservatief in de periode 1866: lid Tweede Kamer.

Schokland en Urk

*Hoe de heer hofmeester zijn gezag handhaaft. Vierguldens personeel.
Schokland en zijne bewoners. Urk. Berend-oom brouilleert zich met den
Hasselter verlakker.*

Spoedig waren wij ter plaatse gestoomd, waar de zee in hare regten treedt en den aanvang van haar domein aanduidt door de groene kleur des waters. De zee! welk een ontzettend denkbeeld voor ons, die haar nimmer hadden gezien, die van onze kindsheid af slechts heidevelden hadden doorkruist. Dáár breidde zij zich voor ons uit, de verhevene, prachtige, de ondoorgroendelijke, de geheimzinnige, de bruisende, wijd in de verte, alsof zij de oneindige ware, zonder grens, zonder perk, zonder eindpaal. Links van ons nog altijd 't gedrietorende Kampen en deszelfs schoon eiland, als 't ware vlottende voor den mond des Yssels. Regts flaauw zichtbaar Vollenhovens toren en daken en Overijssels kusten. Regt voor ons niets dan de zee, die hare groene witgekuifde golven ons te gemoet rolde, alsof ze ons welkom heette op haar gebied.

Berend-oom was ijlings uit de kajuit op 't verdek geklommen en scheen zich te verlustigen in 't voor ons nieuw en trotsch schouwspel. Met groote belangstelling liet hij zich door den vriendelijken kapitein der boot omtrent de zee en hare verschijnselen inlichten, en zoo kordaat werd hij, dat hem de wensch naar een' storm ontglipte, uit zuivere begeerte, om 't geweldige element in deszelfs verschrikkelijkste kracht en majesteit te aanschouwen. Hoe langer zoo meer verscholen de kusten zich in een graauwen nevel, die als een sluijer over haar scheen te zweven. Weldra waren wij in 't ruime sop en frisch woei ons de zeewind om de ooren.

Zoo als men weet, is de achter- en voorkajuit op de booten gescheiden, en ook op 't dek heeft ieder haar eigen domein. De Zwolsche heeft hiertoe een ijzeren ketting noodig geacht, zoo als men wel op ossenmarkten ziet. Die afscheiding, welke ieder op zijn eigen gebied doet blijven, is nuttig en noodzakelijk; maar of de heer hofmeester wel naar den geest zijner instructie handelt, wanneer hij een' passagier, die de grenzen overschrijdt, blijkbaar enkel met het eenig doel, om voor een oogenblik de werking der machine te zien, dadelijk verzoekt weer achter de kettingen te keeren en daarbij eene beweging maakt, die aanduidt, dat er ook nog wel haast bij is, dat gelooven wij niet. Wij hadden de waarschuwing wel gelezen; wij durven ook betuigen, niet indringend te zijn en gaarne ieders regten te eerbiedigen, maar hadden te goed vertrouwen op 't *savoir-vivre* van den ambtenaar der stoomboot-policie, dan dat we er gevaar in zagen, om even tot aan den mast door te wandelen. – Ofschoon nu op dat oogenblik zich niemand op 't achterkajuits-terrein bewoog, dan de heer hofmeester en een rookend jong heer, zoo werd onze vrijpostigheid toch als een zwaar vergrijp beschouwd, even alsof het *to be or not to be* der Zwolsche boot er van afhing. 't Ware te wenschen, dat allen, die met eenig gezag bekleed zijn, altijd naar omstandigheden daarvan gebruik maakten. Wij gelooven ten minste niet, dat de directie der Zwolsche stoombootmaatschappij eene overtreding, zoo als wij pleegden, die niemand hinderde en aan niets schaadde, aan iemand ter wereld euvel zoude duiden.

De kapitein, dien wij er over spraken, zeide met een ontzettend ernstig gezigt, dat het verboden was, onder dien ketting door te komen, en scheen zich niet met des hofmeesters departement te durven bemoeijen. Onze Mentor vond 't ook zeer ongepast, dat het vierguldens-personeel overal vrije wandeling had, en zelfs bij ons in de kajuit kwam rooken, alsof wij met twintig gouwenaren²⁸⁷ nog behoefte aan rookwolkjes hadden. Zoo kwam er gedurig een dik burgemeesterachtig heerschapje om 't hoekje der deur staan, posteerde zich daar zeer zelf behagelijk, rookte heel deftig de pijp schoon uit, snoof

287 Goudse pijp.

dan tweemaal en verdween. De kajuiten der Zwolsche boot zijn overigens goed en zeer tot gemak ingerigt. De couranten werden ons, toen Amsterdam in 't gezigt was, binnengebragt Ze waren eerst achter gelezen en passeerden toen de ijzeren linie.

De boot heeft grooter snelheid dan de Kamper, vertelde men ons en weinig schudding. De kracht harer machine is gelijk aan die van zestig paarden. De overvaart deden wij in acht en een half uur.

Onze Mentor, dien wij naar boven geroepen hadden verlustigde zich met ons in 't nieuwe schouwspel, dat zich aanbood. Reeds doemde Schokland uit de baren binnen weinig tijds waren wij tot onder deszelfs wal genaderd. Drie hoopjes huizen zagen wij eerst in de verte, als op de oppervlakte des waters drijven. Ter regterzijde lieten wij op eenigen afstand de buurt Emmeloord liggen, waarop zich de nieuwe R. Katholieke kerk en pastorijskoning duidelijke vertoonde. Vroeger was dit een uitgestrekt en aanzienlijk eiland, waar de heer Van Voorst, wien 't met Urk in eigendom toebehoorde, een schout en onderschout had. Deszelfs bewoners waren niet alleen schippers, maar ook boeren, die een aanzienlijk getal rundvee op stal hadden en de melk en boter te Kampen ter markt bragten. Den middelschakel maakt Ens uit, dat de kerk der Hervormden en de woning des leeraars bevat.

't Laatste groepje, ook 't onaanzienlijkste, heet Molenwijk, hoewel ons oog geen gebouw ontdekte, waarvan 't dien naam kon dragen. Aan 't einde van dit eiland vindt men ook nog den vuurtoren en de woning van diens wachter met verbaasend heiwerk en eenige vervallen steenen muren, die van een versterkt kasteel de sporen schijnen te dragen. Toen wij op deze hoogte genaderd waren, konden wij ongehinderd een' blik werpen op 't eiland. Waar geen huizen staan, is 't een dorre schrale bodem met kwijnende grasspruiten bedekt en voor een gedeelte nog onder water staande. Hier en ginds tracht een schaap zich den buik te vullen met de weinige planten, die de stiefmoederlijke natuur aanbiedt. Door hecht en stevig paal- en

rijswerk, dat, voor zoo verre wij zien konden, 't gansche eiland "omgevelt", wordt het tegen de luimen van 't groote element beschermd. Menschelijke wezens zagen wij niet, behalve den torenwachter, die met zijne dochter in de deur zijner woning 't dampende schip, dat ons droeg, naogde.

"Ongelukkige schepselen!" zuchtte zeer sentimenteeltjes het nuvere naaistertje (misschien had ze wel eens in Clauren²⁸⁸ geneusd), toen wij tot op een steenworp 't eiland waren genaderd; "van de bewoonde schepping als 't ware afgescheiden en omringd van een' valschen vijand, die elken oogenblik zijne geweldige kaken dreigt open te sperren, om eiland en bewoners in één punt des tijds te verzwelgen! Och hé!"

De mannen zijn over 't algemeen schippers en visschers van professie. Zij dobberen met wellust in hunne ranke scheepjes op den wijden plas; de zee is hun terrein; dáár zijn ze thuis. In menigte lagen zij met hunne vaartuigen rondom 't eiland, om de schubbighe bewoners der diepte te verschalken. Zoo verloopt hun levensuurglas, in denzelfden eentonigen gang, en, hoewel onderworpen aan allerlei ontberingen, verlangen zij niet te ruilen met eene andere levenswijze. Zij verlaten hunne schrale zandbank niet voor ruimer en vaster grond, en, hoe ook 't nijpende gebrek hen teistert – getuige menig winter der laatste tien of twaalf jaren zoeken ze toch geen ander toevluchtsoord.

Zeër vriendelijk zijn ze niet, en ons werd verhaald, dat bij storm en onweer hunne hulp, door in nood zijnde schepen ingeroepen, vooraf betaald moet worden. Wij gelooven dit niet; de zee geeft geen voedsel aan kleingeestigheid! Schokkerinnen

288 In vijf maanden één tweede druk in Duitschland! dus moeten wij ons met de aanmelding haasten, want onze Schoonen moeten, ook in de lecture, geene mode ten achtere zijn. Het boekje heeft ook alles, wat aanbeveelt. Vooreerst, de lieve Mimili, in haar bevallig Zwitsersch gewaad, regt bekoorlijk voor de liefhebbers op den titel afgemaald; en dan haar eenvoudig, zacht, Zwitsersch karakter, vurige, teedere liefde en trouw, hare krachtvolle, echt-Zwitsersche vaderlandsliefde en heldengeest; en hare geschiedenis grootendeels medegedeeld door de bekende en bekwame pen van De Vrijmoedige; terwijl eene, geheel onverwachte, vrolijke uitkomst, van eene andere hand, de laatste bladzijden vult, en het genoeg van lezer en lezeres ten top voert. (uit recensie).

Mimili, of het Zwitsersche Bergmeisje; naar het Hoogduitsch van H. Clauren. Te Amsterdam, bij de Wed. H. van Kesteren en Zoon. 1817. In gr. 8vo. 118 Bl. f 1-16-: *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1817 dbnl.org

echter verlaten in dienstbaren leeftijd 't eiland, om hare fortuin elders te zoeken. Weet gij hoe ze er uitzien? "Die met die breede boezems," zegt de reeds aangehaalde schrijver in de *Kamper Courant*, "zijn Schokkerinnen, van bataviesch bloed, met geel haar en drie korte rokken, een onverbasterd geslacht,²⁸⁹ kuisch, welgeheupt, onverfijnd van manieren en zeer gezocht in allerlei schuurwerk, in affaires vooral, die zonder metalen maten en gewigten niet wel kunnen gedreven worden. Deze hebben echter op den duur ook weinig tier op het vaste land van Europa, maar zeilen, wanneer zij ten minste niet te lang achter den nieuwen muur (te Kampen) worden opgehouden, na volbragte dienstjaren welgemoed weder naar heur drijvend vaderland en niet lang daarna, of men hoort van andere Schokkertjes, kleinere voorwerpen der welwillendheid hunner tijdgenooten.

Langzamerhand verdween nu 't magere eiland uit ons oog, en eindelijk zagen wij niets meer dan lucht en water en in 't blaauwende verschiep de kust van Urk. In volle zee is weinig stof tot waarnemingen. Ginds kruipt, in vergelijking van de vogelsnelheid eener stoomboot, een beurtman of visschersvaartuig langs 't waterspoor, en verder, op een afstand, verraaft eene zwarte rookwolk in de lucht de vaart der Kamper zuster, die lustig hare raderen klept; maar overigens wordt de ruime blik door niets getroffen.

Begeeft ge u in de kajuit, daar boeit u een ander schouwspel, en 't zeeziek gelaat uwer reisgenooten, voor eene wijle tijds althans, is wel in staat om uwe eigene verveling te temperen. Zie, de gasthuisvrouw heeft zich in een' hoek der kajuit op de groene bank neêrgelegd, in eene houding, die ge allerbevalligst zoudt vinden, als er dertig zomers minder over haar hoofd waren gerold. En hoe dichterlijk ook nu hare positie is, zij is met het voor vrouwen ondichterlijkste werk bezig: zij heeft haren provisie-reiszak geopend en laat zich de Zwolsche kadetjes, met Wijher saucijs bedekt, overheerlijk smaken. Haar voorbeeld is besmettelijk, zoo 't schijnt; want zie, een eeuwige woelwater, een perpetuum mobile, die zoo straks

289 Dus niet met andere volkeren gemengd. Van vreemde smetten vrij.

nu met dezen, dan met genen stoombootreiziger een praatje aanknoopte, zijne hoorders steeds op den schouder klopte of aan den roksknoop tornde, nu den kapitein met zijne vragen aan boord klampte, dan den hofmeester tot het verklappen der keukengeheimen zocht te verleiden, die woelgeest is plotseling tot rust gekomen. Hij ontsluit eene groote trommel en eet zoo schrikbarend, alsof alle Amsterdamsche bakkersovens koud en de gaarkeukens op de flesch zijn, terwijl 't lieve naaistertje met de topjes der vingertjes een gesuikerd beschuitje uit een helderwit papiertje ontwikkelt en 't zeer bevallig orbert. Ook Berend-oom ontsloot op dit pas de oude sluitmand en verlostte uit een' helderwitten handdoek drie monster-boterhammen van Drenthsche stoet met ham. Wij bedankten voor ons aandeel, waarop hij, om van 't weder-inpakken bevrijd te wezen, ze alle drie zeer smakelijk consumeerde.

"Gij eet als de Hessen,"²⁹⁰ zei de Hasselter verlakker, "niet tot ge verzadigd zijt, maar totdat ge weer honger krijgt," – waarop Berend-oom antwoordde:

"Ik eet mijn eigen brood, sinjeur!"

En van deze ure af was hij met den verlakker gebrouilleerd.

290 Geeft gij nu een antwoord, zoo als men het ten hove wenscht en verlangt; dat gij namelijk een vreemd potentat zijt, of daarvan de uiterste en onderste adjudant, dan wordt gij gedwongen een diner-invitatie aan te nemen, waar gij zoo goed eet, als een moffenprins het schaffen kan. Aangezien wij nu het geluk hebben, van prinsen, noch van prinsessen afhankelijk te zijn, moet gij mij naar mijn logement volgen, waar niets merkwaardigs is dan twee Groningers, echte runders, die voor hunne gezondheid reizen, wijn drinken bij flesschen, met Duitschers, Franschen en alle andere natiën Hollandsch praten en uit den Hamburger Correspondent het vreesselijke attentaat tegen den koning van Pruissen der gansche tafel voorlezen, zonder eene enkele poging te doen, om het Duitsch op zijn Duitsch en niet op zijn Hollandsch of liever Groningsch uit te spreken. E.J. Potgieter. *Schetsen, op reis verzameld. De Gids.* Jaargang 10(1846) dbnl.org

Land in 't gezig

*Land in 't gezig. Nieuwendam en Durgerdam. Vuurtoren.
Amsterdam. Gedachten bij den aanblik der hoofdstad. Nieuwe-Stads-
herberg.*

De magere agent van den heer hofmeester berigtte nu der vergadering, dat er weer land in 't gezig was, en weldra waren bijna allen op 't dek. Flaauw in de verte werd de toren van Edam zichtbaar, terwijl links de kerk van Naarden schemerachtig te voorschijn kwam. Van nu af was de bevolking der kajuitsholten altijd in beweging, behalve twee reizigers, de solliciterende schoolmeester en de kinderachtigste der beide *beaux esprits*, die een duo hoestten en 't niet waagden om uit de warme kajuit eensklaps in de koude zeelucht over te gaan. Een edele naijver rigtte aller blik naar den kant van Amsterdam, wie 't eerst het doel van aller wenschen in 't gezig kreeg, ja, Oom had bijkans eene weddingschap met den eeuwigen woelwater verloren, als wij ons niet tijdig genoeg in de zaak gemengd hadden.

Oom was echter de gelukkige, die, met een goeden Neurenberger knijpbril gewapend, den Amsterdamschen westertoren 't eerst bespeurde. Met elken raderslag, dien de stoomboot deed, werd dat hoog gevaarte meer zichtbaar. Langzaam ontzwachtelde zich de gansche stad uit het blaauw nevelachtig floers, dat haar, van zekeren afstand gezien, onsluijert. Eerst nog, vóór gij 't IJ binnenstoomt, kunt gij regts van u den vuurtoren, op den hoek daarvan opgericht, en de twee kerkdorpen Ransdorp, hier Rarop genoemd, en Schellingwoude op uw gemak opnemen, met houten huizen, stompe en spitse torens, spaarzaam geboomte en veruitgestrekte weilanden.

Dat is de voorproef van Noord-Holland; daar betreedt gij

den drempel van ‘t heiligdom der zindelijkheidsgodin, die hier hare priesters en priesteressen in grooter getale heeft, dan ergens anders ter wereld.²⁹¹ Ook stoomt gij Nieuwendam en Durgerdam voorbij, twee knappe, welvarende dorpen. En hoe zoude ‘t ook anders kunnen zijn? Beide liggen zij in Amsterdams onmiddellijke nabijheid, in den atmosfeer dier ontzagelijke wereldstad, in den eersten stralengloed, die van haar afschijnt. Wat zou niet gekoesterd worden, dat, gelijk zij, zoo regtstreeks door die glansrijke en alles bezielende zon beschenen wordt? Heeft de natuur aan gene streken haar poëtisch sieraad onthouden; zoekt uw oog vergeefs naar eene slingerende beek, waarin Najaden²⁹² spelen, naar een bosch, waarin de tortels trekkebekken en de nachtegalen kwelen, – de kunst heeft die stiefmoederlijke spaarzaamheid door hare gaven vergoed en er haar beschaafd en bijna dichterlijk proza voor in de plaats gesteld. Dat is die vrolijke glans van welvaart, die gindsche dorpen op ‘t gelaat ligt. Ze hangen als ‘t ware aan de spenen dier reuzenmoeder, Amsterdam; zij hebben hare melk van kindsbeen ingezogen en nu handelen zij en varen zij ter zee en tarten de hoofdstoffen en trotseren de gevaren en verachten voor gewaagder genoeg ‘t omkrentelen en rondrentelen aan ‘s vaders haard. Wij spreken hier van Nieuwendam en Durgerdam, die er op hunne wijze ook een mastbosch²⁹³ op nahouden en hunne kinderen opkweeken in de schaduw dier vlag, die overal geëerd en gevierd wordt, waar zij van Neerlands scheepssteng²⁹⁴ op den adem des winds hare wrongen ontplooit.

Aan boord van ons stoomschip duidde een aangenaam gewoel ons aan, dat wij meer en meer de stad naderden. De driekleurige vlag, met den doopnaam der boot, *Stad Zwolle*, in hare middelste baan, werd weder voor den dag gehaald en in top geheschen; de kapitein nam ‘t roer in eigen hand;

291 Deze ‘Hollandse’ properheid komt terug in Deel II. In Wetenschap van NRC van 6 februari 2021 staat een fraai artikel gewijd aan deze poetsmanie.
292 waternimfen in de Griekse mythologie.

293 bos van scheepsmasten.

294 steng, stang, houten staak.

de heer hofmeester verruilde den scheepspijakker tegen een modieusen frak. Bij diens agent evenwel behield de gelijkenis van koude en melancholie hare oude consequentie; 't personeel schommelde zijne bagaadge uit alle hoeken bijeen; de eeuwige woelwater draaide zich op één been driemaal in 't rond, tot groote verbazing van Berend-oom; de Overtoomsche schoone schikte haar kapsel; 't naaistertje boog de gekarkaste kant harer neepmuts weder in den ouden plooi; 't burgemeesterachtig heerschapje had Berend-oom bij zijne jasknoopen en vertelde hem van 't Nieuwe Diep; de Hasselter verlakker deed moeite, om zich weêr in de gunst van onzen Mentor te herstellen; de scheepsbedienden maakten de brug gereed, die ons aan den wal zou brengen, en eer wij onze pakkaadge in vervoerbaren staat hadden gebragt, lagen wij aan den Amsterdamschen steiger!

Doch — onze lezers zullen den indruk verlangen te kennen, welken de aanblik der prachtige stad op den vreemdeling maakt, zoodra zij zich duidelijk in de verte vertoont?

Daar stijgt ze op uit de wateren, als eene koningin. Golven besproeijen hare voeten; rook omhult hare kruin. De baren der peillooze, onmetelijke zee, die 't lied harer grootheid murmelen, die vloot bij vloot haar te gemoet voeren, die haar hebben gemaakt, wat ze thans is, uit hetgeen ze was vóór vijf eeuwen een dorp, door armoedige visschers bewoond, verscholen in slijk en biezen, zonder naam of zweemsel van roem; duizende van schepen wiegelen op den stroom, die hare voeten wascht; duizende vlaggen en wimpels vlechten zich in één tot eene kleurige gyrlande, die haar voorhoofd omslingert: 't zijn de onwraakbare teekenen harer wereldvervaardheid, dat haar naam en faam gevlogen zijn van pool tot pool; dat er geen oord is op aarde, 't welk geene kennis draagt van 't groote, van 't prachtige, 't rijke, 't magtige, 't eenige Amsterdam.

Ziet ge die rookwolk, die over de trotsche Y-bruid heendwarrelt? Het is de adem des levens, die aanduidt, dat het geen doode, onbezielde klomp is, welke ginds uit de baren

opstijgt. Amsterdam! Daar lag zij dan voor ons, de stad bij uitnemendheid, waarvan wij zoo dikwijls spraken en zoo menigmaal droomden. Ja, ze overtrof nog onze verbeelding! Met geen blik te omvademen, met niets, wat we gezien hadden, te vergelijken, aan geenerlei te voren gedroomd ideaal beantwoordende!.....

We drukten Berend-oom hartelijk de hand, die met zijn' geliefkoosden knijpbril in stille verbazing 't tooneel aanschouwde. Nergens hebben wij ons later zoo verheugd over onze reisonderneming, als juist bij dezen eersten aanblik. Hoe zwol ons het hart van trots! Want zij, die gindsche wonderstad door den tooverstaf van hunnen wil, vlijt, ijver en volharding, op dras en moeras hadden te voorschijn geroepen, zij waren met ons van één geslachte. Als hunne broeders zijn ook wij gerechtigden tot de bewondering en den roem, die ze daarvoor hebben ingeoogst bij tijdgenoot en nakomeling. Is dat door menschenhanden gesticht, of hebben gediensstige feeën hare hulp daartoe geleend? Vermag de kunst zoo veel stouts en schoons te scheppen, waar de natuur niet medewerkt, ja zelfs haar vijandig is? Durft de menschelijke wil zich zóó hoog, verheffen, zonder bevreesd te zijn voor een' val met geknotte vleugelen? Of was 't een droom, welke onze oogen toebond en in een gezig des geestes tooverpaleizen en tooverbeelden daarvoor riep? Was 't een bedrog des gehoors, toen ons uit Amstels veste een dof en verward gegons van allerlei geluiden over de spiegelvlakte des waters te gemoet rolde? Waren wij in de werkelijke wereld of in die der droomen?

Een gevoelige stoot in de lenden bragt ons te binnen, dat wij wel degelijk tot de eerste behoorden, en nog zagen wij de stad voor ons liggen, zoo als zij zich voordeed, toen wij over onze gewaande zinsverbijstering in twijfel verkeerden. Wij stapten aan wal, naar de Nieuwe Stadsherberg koers rigtende. Oom stond versuft en verslagen, toen hij bei zijne beenen op vasten grond had geplaatst. Bij al 't geroep en gejoel van den wemelenden steiger, bragt hij eenige malen de linkerhand aan zijn hoofd en stapte toen, zonder iemand eenig antwoord te geven, volkomen naar de instructiën van' onzen Zwolschen

gastheer, achter den braskorf aan, totdat de vrolijke Nieuwe Stadsherberg ons hare deur ontsloot en wij weldra onze kamers betrokken, welke een ruim en fraai uitzigt hadden op 't Y, den stroom, waarvan onze gewestgenoot, Lesturgeon,²⁹⁵ gezegd heeft:

Dat er geen woud van olijf en citroenen
Schaduw en luwte verwekt aan de kust,
En geen prieelen van rozen ze omgroenen,
Die in hun lommer ons nooden ter rust:

295Mede-auteur van dit boek en een van de drie podagristen. Hij werd den 16den October 1815 geboren te Venlo, van waar zijn vader eerlang, als kapitein der genie, naar Koelvorden, destijds nog eene vesting, vertrok. Te dier stede genoot hij zijne eerste opleiding, vooral onder 't oog en den invloed eener vrome moeder, de dochter van een predikant, die hem eene diepe, maar gezonde godsvrucht inboezemde, waardoor hij vroegtijdig lust begon te gevoelen om tot godsdienstleeraar gevormd te worden. Aan dien wensch werd gereedelijk gehoor gegeven. Ter voorbereiding bezocht hij van 1829 tot 1831 de in die dagen algemeen bekende kostschool van J. van Wijk Roelandsz. te Kampen, om, na zijn terugkeer onder 't ouderlijke dak, van Ds. C.H. Pelinck 't noodige onderwijs in de oude talen te ontvangen. Te Deventer, dat toen ter tijd nog in 't bezit van zijn aloud Athenaeum was, volbracht hij van 1833-35 zijne propaedeutische, aan de hoogeschool te Groningen van 1835-40 zijne theologische studiën. In 1841 tot den kerkdienst toegelaten, werd hij 1843 hulpprediker en ten volgenden jare predikant te Oosterhesselen in Drenthe, welke standplaats hij 1854 met het naburige Vledder verwisselde, evenals deze in 1864 met Zweeloo, waar hij den 18den Junij 1878 in 62jarigen ouderdom aan eene beroerte bezweek, eene weduwe (die hem 't verlies zijner eerste echtgenoot vergoedde) en zeven kinderen in diepen rouw achterlatende.... De eerste proeven van zijn dichterlijken aanleg verschenen onder de oogen van 't publiek in een bundeltje, dat wij met ons drieën; Lesturgeon, Janssonius en ik (W. Heck), als studenten, in 1836, dus vóór meer dan 40 jaren bijeenbrachten onder den titel van *Dichterlijk Mengelwerk* of, zooals wij 't later zelf herdoopten: *Ondichterlijk Bengelwerk*.

Zijne vroegere en latere prozawerken (grootendeels anoniem uitgegeven) leggen een niet minder sprekende getuigenis af van zijne warme belangstelling in al wat Drenthe betreft. In 1842 lei hij de eerste hand aan: 'Drenthe in vluchtige en losse omtrekken geschetst door drie podagristen,' dat, uit 2 deelen bestaande, in 1851 voltooid werd en, had zijn dood het niet verijdeld, herzien en omgewerkt op nieuw in 't licht verschenen ware. Tot deze rubriek behoort zoo al niet rechtstreeks, dan toch zijdelings: 'Een Drentsch gemeente-assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam' (2 dln. 1843), waarin de eigenaardigheden van den Drentschen volksaard, te midden van allerlei ontmoetingen en avonturen, ons à la Dickens met levendige trekken voor oogen gesteld worden. ... en 'Brieven uit den zuidoosthoek van Drenthe' (in de Gron. Stadscourant), die alle om hun aantrekkelijken, met geestige invallen gekruiden inhoud met graagte gelezen werden.

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1879 dbnl.org

Dat niet de glooiing van zachte valleien,
 Met het bekoorlijkst gebloemt geborduurd,
 Lachend ons lokt er een leger te spreien,
 Niet door het oog van verspieters begluurd.²⁹⁶

296 SPELEVAREN.

OP 'T IJ.

Of niet de lustige zuchtjens van 't Zuiden
 't Zeiltjen doen zwellen der boot die ons draagt;
 Of niet de geur van welriekende kruiden
 Ons van het land te gemoet zweve, o maagd!
 Of in de verte geen bergen de kruinen
 Moedig_ verheffen in 't blauw van de lucht
 En er geen wingerts den oever omtuinen,
 't Harte verlokkend door 't goud van hun vrucht:
 Toch is het zoet op uw baren,
 IJ stroom ! al schommelend te varen.

Of er geen woud van olijf en citroenen
 Lieflijke schaduw verbreide aan de kust,
 En geen priëlen van rozen ze omgroenen,
 Die in hun lommer ons nooden ter rust;
 Of niet de glooiing van zachte valleien,
 Met het bekoorlijkst gebloemt geborduurd,
 Lachend ons lokt er een leger te spreien,
 Niet door het oog van verspieters begluurd:
 Toch is het zoet op uw baren
 Wiegend in 't bootjen te varen.

Of er de hemel niet dauw van genuchten,
 En er het jaar niet bij rozen ontwaak;
 Of niet de lichtgloed van oostersche luchten
 's Morgens en 's avonds aan 't uitpansel blaak;

Nu, wij vonden er onze herberg niet te slechter om en wenschten uit het volle hart onzen braven Oom welkom met den goeden afloop tot hiertoe van onze reis.

Of er het oor geen fonteinen hoor klateren,
En mandolijn noch guitar ons verras;
Of er geen echo's de dreven doorschateren,
Nymf noch Najade in uw waterkom plàs:
Toch is het zoet op uw baren
Kussend en kozend te varen.

Of er geen bergen uw stranden begevelen;
Of er geen Etna de kimmen bepaal;
Of u de zomer in dampen en nevelen,
Land mijner vaadren ! zijn schatting betaal;
Of ook de golvèn uw bodem belagen,
Gram op de buit, die ge haar hebt ontscheurd;
Of gij de glorie van vroegere dagen
Nog als rouwdragende weduw betreurt:
Toch, pronkjuweel van Europe,
Blijft ge mijn liefde en mijn hope!

Waarschijnlijk zijn bundel *Ondichterlijk Bengelwerk* (zie vorige voetnoot)
Het gedicht staat niet in de bloemlezing door W. Hecker en J.J.A.
Goeverneur uit 1879. Via google books als pdf.

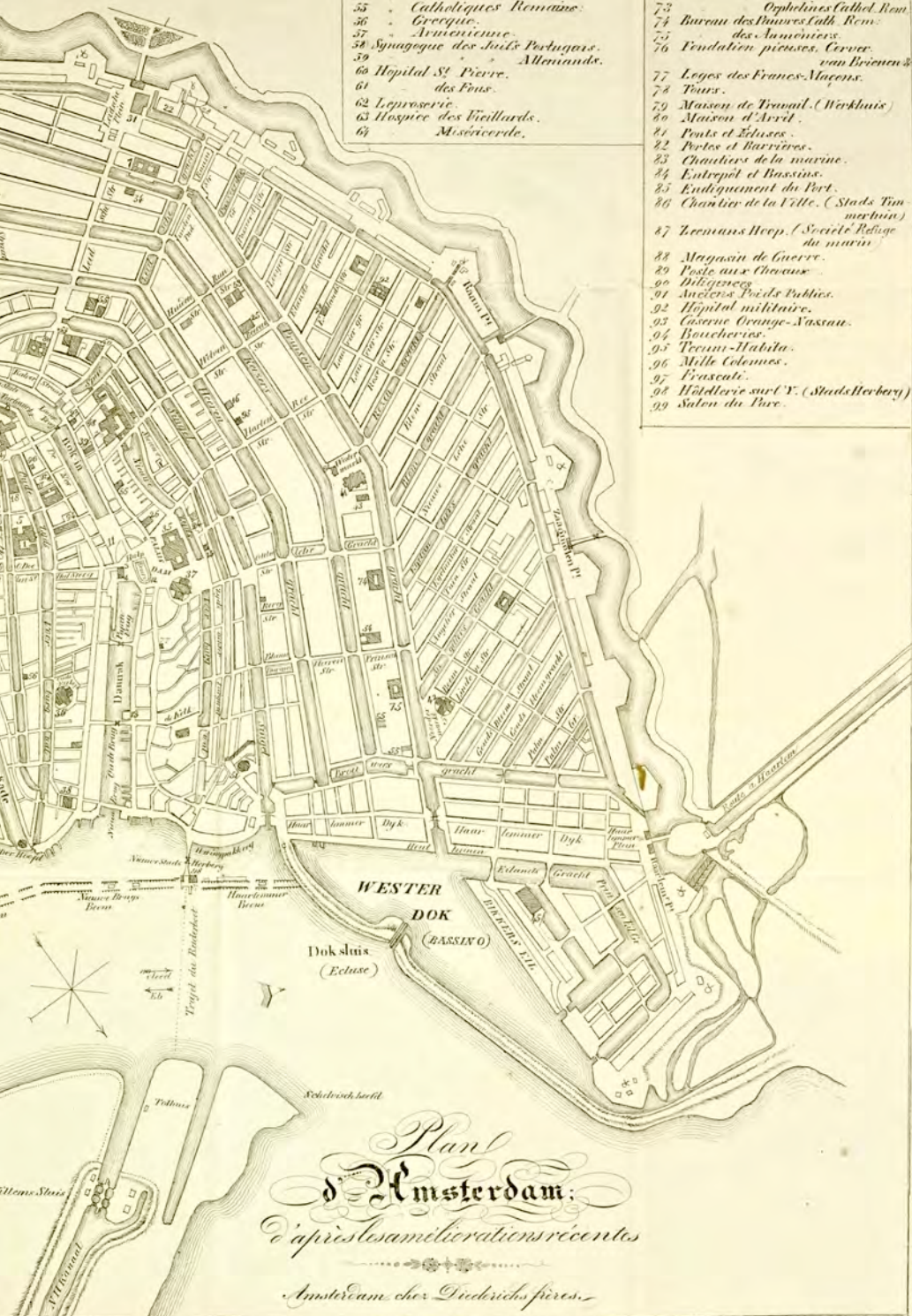
EDIFICES PUBLICS etc.

- 1 Hôtel de Ville.
- 2 Direction gén^{le} de la Police.
- 3 Hôtel du Command^{ant} militaire.
- 4 Bureau des Passports et Visas.
- 5 Perception des Impôts.
- 6 des Hôtel des Indes Orientales.
- 7 Palais de Justice.
- 8 Grand Livre de la Dette Nationale.
- 9 Banque Néo-Néerlandaise.
- 10 Sigilair d'Amsterdam.
- 11 Bourse (ancien emplacement).
- 12 Bourse (nouvel emplacement provisoire).
- 13 Bourse aux lés.
- 14 Maison de Ventes Publiques.
- 15 Bureau des Postes aux Lettres.
- 16 Institut pour l'Enseignement des Aveugles.
- 17 Gymnase.
- 18 Musée d'histoire.
- 19 Jardin botanique. (Hortus)
- 20 Musée d'Hist. Naturelle.
- 21 Théâtre Anstomique. Salle d'opéra.
- 22 Académie d'agriculture.
- 23 École de Marine.
- 24 Société pour le Bien-Public (et Nat. et Moy).
- 25 Société hollandaise des beaux-arts. de l'Art Moderne.
- 26 Docteurs & Amateurs.
- 27 Cabinet de lecture & de muséum.
- 28 Société F. W. Société d'histoire.
- 29 Institut Royal Néerlandais.
- 30 Académie des beaux-Arts et métiers.
- 31 Philharmonic National.
- 32 Français.
- 33 Allemand.
- 34 École royale de Musique.

- 35 Palais Royal.
- 36 Vieille Église.
- 37 Église Neuve.
- 38 Chapelle St Odolphe.
- 39 du St Liou.
- 40 Église méridionale.
- 41 occidentale.
- 42 septentrionale.
- 43 orientale.
- 44 de l'Amstel.
- 45 de l'Al.
- 46 de l'Hôpital.

- 65 Hospice Wallon.
- 66 Anglais.
- 67 Luthérien.
- 68 Mennonite.
- 69 Couvent des Beguines.
- 70 Hospice des Orphel. Bourgeois.
- 71 (non Bourgeois).
- 72 Cathol. Rém.
- 73 Orphelins Cathol. Rém.
- 74 Bureau des Pauvres Cath. Rém.
- 75 des Américains.
- 76 Fondation pieuses. Cervee.
- 77 van Bienen &
- 77 Leges des Francs-Maçons.
- 78 Tours.
- 79 Maison de Travail. (Werkhuys)
- 80 Maison d'Arret.
- 81 Ponts et Ecluses.
- 82 Portes et Barrières.
- 83 Chaisiers de la marine.
- 84 Entrepôt de Bassins.
- 85 Entassement du Port.
- 86 Chantier de la Ville. (Stads Timmerhuis)
- 87 Zeevaars Hceep. (Société Relège du marin)
- 88 Magasin de Guerre.
- 89 Poste aux Chevaux.
- 90 Diligence.
- 91 Anciens Poids Publics.
- 92 Hôpital militaire.
- 93 Caserne Orange-Nassau.
- 94 Boucheries.
- 95 Tecum-Habita.
- 96 Mille Colomes.
- 97 Frascate.
- 98 Hôdlerie sur l'Y. (StadsBerbery)
- 99 Salon du Lux.

Hoofdstuk VI

Een eerste wandeling – Venetiaansche nacht in Frascati

Een korte eerste wandeling door Amsterdam maakt zoveel indruk op Berend-oom dat hij graag terug gaat naar de Nieuwe Stadsherberg om de nieuwe indrukken te verwerken. Het drietal bezoekt een Venetiaanse nacht in Frascati. Het is een gemaskerd bal met zang, dans, een goochelaar, een loterij, een vrolijke avond met muziek en met de nodige versnaperingen. Berend-oom laat zich aanvankelijk imponeren, maar zijn karakter verradt hij nimmer. Nieuwe indrukken, een andere mores en onbegrip vertalen zich al snel in verontwaardiging en teruggrijpen op de eigendommelijke ervaringen. Als op het einde van de avond de maskers af gaan, raakt Oom teleurgesteld in de schoonheid van de danseressen. Het zijn gewone meisjes van het volk. Na een gesprek met een snoevende Amsterdammer, denkt Oom terug aan het Drentse land. Er volgt een lofzang op de schone natuur, daar kan geen Venetiaanse nacht aan tippen. Bij ons is alles beter. De neven zwijgen, ze laten Oom in de waan. Het is niet gemakkelijk de eigen niche te verlaten.

Opmerkelijk is de verontwaardiging in het Nederlands. Oom vergeet in zijn emotie zijn moerstaal als hij over de polonaise spreekt.

“Galopperen, kinderen! dat is paardenwerk, en zoo iets voert de zwakke Amsterdamsche fatsoenlijke schoone sekse uit?! Meisjes, die nooit hare teedere voetjes op ‘s heeren straten zetten, maar in zacht-gevoerde wagens hare visites en wandelingen afleggen? Zulk eene galoppade staat gelijk met een zelfmoord; de overheid moest het verbieden.”

Een eerste wandeling

Oom kleedt zich voor eene wandeling. Zijn tweede debuut op 't groote wereldtooneel. Hulpbeurs. Paleis. Kalverstraat. Spoedige terugreis naar de Nieuwe Stadsberberg. Publicatie van den heer Hartmann en wat zij behelsde.

Daar 't pas vier uren op den middag was en wij geene vermoeidheid gevoelden, stelden wij al aanstonds eene wandeling voor, waaraan Oom maar half zin had, dewijl hij met eene dampende pijp voor 't raam zat en in den Steenwijker, met wit papier doorschoten almanak de schepen optelde, die geankerd waren of voorbij stевenden. Spoedig bragten wij onze kleeding in een' staat, welke voor Amsterdam voegde.

Oom ontsloot met deftig wezen de sluitmand, ontwikkelde zijn garderobe uit de luijers en stond kort daarna voor ons met eene korte gesp- en kuitbroek, die de blaauwe, zoo glanzig door 't Zwolsche zonnelicht beschenen, had vervangen, terwijl 't groene jagtbuis voor een' fijnen blaauwen jas had plaats gemaakt. Een helderwitte doek, waarop Oom altijd bijzonder gesteld is, ontving in deszelfs gapende golving onzes Mentor's kin en liet de breede opengewerkte tippen zorgeloos op den zwarten vest-achtergrond fladderen. De zilveren horlogieketting met sleutel en signet gluurde door de reet, welke de blaauwe jas van onderen formeerde en hing lusteloos ter plaatse, waar gij ze bij den Drenthschen landman gewoonlijk aantreft.²⁹⁷ De ronde hoed eindelijk stond regt, zoo carré, als 't in een mathematisch brein kan uitgebroeid worden, tegen Ooms gewoonte, dewijl hij dien anders in ons dorp altijd iets scheef draagt; maar eene aanmerking van Van Bobbel, dat de zielverkoopers in vroegeren tijd vooral hen, die

297 kruishoogte?

den hoed op drie haartjes droegen opligtten, was genoeg om voor eene regtstandige dragt te waken. De smalle rand van 't hoofddeksel bewees, dat het laatste modeplaatje nog niet tot ons was overgewaaid.

Aldus zetteden wij ons in beweging, en onder geleide van den kruijer, een' genaturaliseerden mof, die aan de Nieuwe Stadsherberg geattacheerd scheen, zouden wij eene kleine wandeling doen. Wij verzochten Oom, om niemand te groeten, zich te houden, alsof hij in de diepste eenzaamheid over 't Ellertsveld wandelde, en op geene enkele vraag te antwoorden; maar, helaas! we waren nog niet aan de Nieuwebrug, of onze Mentor, die tot hiertoe bezwaarlijk, maar nu vooral dien naam niet verdiende, was reeds zoek geraakt: wij keerden terug en zagen hem in de verte ter prooi aan twee schoenpoetsers en omringd van een paar dozijn spotvogels, de beide voeten op twee stoofjes geplaatst en voorover liggende, met de beide handen op de respective schouders der twee industriële Amsterdammers leunende, ten einde zijne vetlederen riemschoenen voor de eerste keer huns levens te laten vernissen. Hij had, zeide hij, 't inderdaad vriendelijk en dringend aanzoek dezer menschen niet kunnen afwijzen, en betaalde voor de behandeling van elken schoen een dubbeltje.

Niet zonder eenige wederwaardigheden, ettelijke uitroepingen van Ooms verwondering of opgewekt gevoel, bereikten wij de elegante Kalverstraat, die reeds van het helder en vrolijk gazlicht schitterde. Ter zijde van de hulpbeurs had eene zuurvrouw²⁹⁸ hare kraam opgeslagen en met een stuivers kaarsje in eene papieren omtuining verlicht, of een koopman in noten en china's appelen²⁹⁹ had er zijne waren uitgestald terwijl hij ze met krijschende longen den voetgangers aanprees.

Onophoudelijk bewoog zich eene ontzettende massa over den Dam, gedurig uiteengejaagd door snorrende vigilantes of prachtige calèches of logge diligences. En boven dat alles verhief zich 't kolossale gebouw, Amsterdam's paleis, ernstig en trotsch, deftig en stilzwijgend. Wil 't daardoor een scherpen

²⁹⁸ Bijv. augurken op zuur in de verkoop.

²⁹⁹ sinasappelen.

trek toevoegen aan 't contrast, 'twelk deszelfs sombere wanden maken met de lichtkleur der overige voorwerpen? Is 't een voogd, rijper van jaren en verstand dan zijne pupillen, die als vlinders rondom hem fladderen, vrolijk en zorgeloos, zoo als 't der jeugd betaamt? Is 't eene spookgestalte uit het rijk der phantasie, afgevaardigd uit bovenzinnelijke sferen, om den bewoners der aarde eene profetesse te wezen? Verheft het zich daarom zoo stout, omdat verscheidene menschengeslachten voorbij zijn gegaan, maar de tand des tijds nog niet aan zijne kolommen knaagde? Is 't meewarigheid? Is 't trotschheid? Is 't aanmatiging? Eene zonderlinge tegenstrijdigheid: een koninklijk paleis naast eene vergaderplaats van kooplieden, vergulde slavernij tegenover vrijheid en zelfstandigheid zonder uiterlijken praal; de laatste de borst, die de eerste laaft en voedt!

Wij hadden naauwelijks een' blik geworpen in de eeuwigwoelige Kalverstraat, of Oom verzocht ons op eene roerende wijze, om de Nieuwe Stadsherberg weder op te zoeken. Hij wilde liever een paar uur rusten en dan later eens uitgaan. En waarlijk, de overspanning was voor hem ook te sterk. We voldeden aan zijne bede en zetteden ons, na behouden aankomst, in de koffijkamer (jagtweide, zouden wij Drenthenaren zeggen) neder, alwaar ons oog weldra op een verbazend groot aanplakbiljet (publicatie noemde Oom 't) rustte, dat des avonds een feest in 't bekende Frascati aankondigde.

M^r. Hartmann,³⁰⁰ acteur aan den Franschen schouwburg, zou 't publiek vergasten op een' *Venetiaanschen nacht*, – lezer, bedenk eens, een Venetiaansche nacht in 't koude, nevelige, barre klimaat van Amsterdam!! Deze zou bestaan in een groot kermisfeest, een' bacchanalischen dans en eene monster-

300begaamd acteur, vaak in kluchtige rollen. Recensies in *Handelsblad* 19e-eeuw. o.a. *Algemeen Handelsblad* 29 september 1842

Fransche schouwburg Amsterdam. ...In het vaudeville *On ne passé pas* heeft M^{ll}. Helene door spel en zang uitgemunt; de talenten van den Heer Hartmann, die haar in dezen ter zijde stond, worden sinds lang erkend en naar waarde geschat. Men heeft alleszins redenen, om zich van dit nieuwe gezelschap de schoonste vruchten te beloven.

Delpher.nl Zoektermen: Hartmann, acteur, Amsterdam.

galoppade³⁰¹ door honderd gemaskerde personen uitgevoerd, terwijl de hofgoochelaar Bamberg³⁰² (dezelfde, die vóór de benoeming des heeren Rochussen³⁰³ als minister van financiën werd gedoodverfd,) zou goochelen. Wij vonden 't niet raadzaam tegen Oom in meerdere details over de over dezen Venetiaanschen nacht te treden, dewijl alleen de ontzettende “publicatie” hem eene rilling door de leden joeg. Tegen onze verwachting haalden wij hem nog al spoedig over, om van de aangeboden gelegenheid gebruik te maken. In plaats toch, dat Oom klokke tien uren zijne slaapmuts over de ooren trok, moest de hoed weêr op en de das van nieuws geplooid worden.

301 polonaise.

302 D.L Bamberg. Goochelaar. Acteur en zanger Eduard is zijn zoon. ROTTERDAM, 28 Jan Het sedert Jan. 1842 opgerigte Theatre de Varités , in het Locaal Concordia, onder directie van den verdienstelijken Hr. Bamberg, Hof-Mechanicus van Z.M. den Koning, blijft een toenemenden bijval genieten; deszelfs zoon E. Bamberg behoeft als Eerste Komiek voor geen ander te wijken; zijn baryton stem is welluidend en aangenaam. Dingsdag worden voor het publiek bevallige Vaudevilles opgevoerd; dan het rooken is niet alleen voor het talrijk opkomend publiek hoogstonaangenaam , maar bijzonder hinderlijk voor de werkende leden van dit gezelschap , vooral in den zang; mogt men dit toch nalaten. Bij een partikulier abonnement van hetgrootste getal leden eener sociëteit ter dier plaatse, waarbij steeds een aanzienlijk aantal Dames tegenwoordig zijn, onthoudt men zich er van in de Tooneelzaal, en werkt aldus gunstiger op de voorstellingen der Tooneellisten.

Eenige Geabonneerden op de Toneel-Representatien.

Algemeen Handelsblad 31 januari 1942 via Delpher.nl

Eduard Bamberg. Er waren acteurs die beter zongen dan de anderen en die daarom bekend stonden. Nathan Judels en Eduard Bamberg waren de bekendste vaudeville-artiesten en zij reisden 's zomers langs de kermissen en speelden dan de meest succesvolle scènes en liedjes uit de vaudevilles.... Opmerkelijk is dat de artiest hoogst zelden werd genoemd op de omslagen van de stukjes bladmuziek. Alleen de namen van Judels en Bamberg waren kennelijk een extra aanbeveling. De liedjes klinken voort. *Hoe het lied is verdrongen door de zanger Jacques Klöters Literatuur*. Jaargang 21(2004) *Nieuw Goochelaars Handboek, of de geheimen der tooverkunst ontsluitend*. Te Amsterdam, bij de Gebroeders Diederichs. 1853. In kl. 4to. 182 bl. f 1-50. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1853. (recensie; o.a. van Bamberg.). dbnl.org

303 Jan Jacob Rochussen (Etten, 23 oktober 1797 – Den Haag, 21 januari 1871) was een Nederlands politicus. Hij was een typische vertegenwoordiger van de Amsterdamse handelswereld, die zowel onder Willem I, Willem II als Willem III minister was.

Venetiaansche nacht in Frascati

Frascati. Venetiaansche nacht. Tombola. Bal. Goochelpartij. Moffen in Frascati verschrikt. Hoe monsieur Hartmann Berend-oom vertoornde. De notenvrouw. Bamberg zwicht voor de concurrentie. Monstergaloppade en Ooms jeremiade. Vertrek uit Frascati.

De kruijer bragt ons tot aan de deur en wij traden 't portaal van Frascati binnen, om ons van kaartjes te voorzien. Oom betaalde zes guldens, ongeveer met een gezigt, alsof hij op zijne eksteroogen getrapt werd; beantwoordde 't Fransch,³⁰⁴ dat men hem toesprak, met de aanmerking, dat het niet te pas kwam eene vreemde taal te spreken bij goede ronde Hollandsche guldens; maar de golvende menigte deed het effect zijner ernstige rede verloren gaan, en wiegelde ons de prachtige zaal binnen.

Wij namen dadelijk regts van den ingang aan den muur plaats en wierpen een blik van bewondering op de grootsche vertooning, die zich aanbood. Verbeeldt u eene helder witte, 120 voet lange, 60 voet breede en 26 voet hooge zaal, versierd met negentien groote spiegels en door zestig gazvlammen verlicht, waarin eene kermiskraam was opgeslagen met tweeduizend voorwerpen van allerlei aard, die straks zouden verloot

304 Diverse voorstellingen waren in het Frans. Ook advertenties en aankondigingen van voorstellingen waren in het Frans opgesteld. Via delpher.nl na te lezen. *Algemeen Handelsblad* vrijdag 5 maart 1841

Grand Frascati. Samedi 6 Mars. POUR LA CLOTURE DE LA FÊTE DU CARNAVAL, le Cinquième et Dernier GRAND BAL, PARÉ ET MASQUÉ, sous la Direction de Messieurs Oberg et Maltait. l'Ordre des danses sera affiché dans la salle, l'orchestre Composé et Etudié sous la Direction de Mr. E. Stümpff. On commencera a Onze Heures du soir. – 'Entrée f 2 par personne. – l'On peut se pourvoir des Billets d'Entrée Vendredi et Samedi depuis 10 jusqu'a 4 heure. Veuve Samson: Costumière et Magasinière au Théâtre Français, se trouvera dans le dit Local, munie de tous genres de Costumes, et du premier Choix.

worden; waar Bamberg zijne goochelstellaadje had opgerigt en een wélvoorzien schitterend buffet de gasten tot kitteling van 't gehemelte uitlokte, terwijl achter de kermiskraam een goed bezet orkest het gehoor streelde. Verbeeldt u dit, zoo ge kunt, en tevens drie Drenthenaren, uit het stille woonvertrek, des avonds door eene hanglamp twijfelachtig verlicht, met den slapenden grootvader in 't hoekje van den haard, Van Bobbel tegenover hem met ons en de overigen stilzwijgend in de vlam starende, terwijl de scheper zit te breijen en de meiden knikkebollende spinnen, – zoo eensklaps overgeplaatst in Frascati, terwijl er door den vriendelijk-speculerenden Hartmann een *Venetiaansche nacht*,³⁰⁵ kermis (tombola), bal en goochelpartij wordt gegeven.³⁰⁶ Als ge dit kunt, zult gij iets

305 Amelie aan Clotilde.

Antwerpen, 18 November 1843.

Gij zult u nog wel het feest herinneren, dat over twee maanden, bij het bezoek der koningin van Engeland, te Antwerpen, plaats greep. Gij weet hoe schoon onze Schelde is en wat een Venetiaansche nacht zeggen wil. Verbeeld u, bij hoog water, dien schoonen stroom in de duisternis des nachts gedompeld, zonder dat zich maan of starren aan den hemel opdoen. Eensklaps worden op den Vlaamschen wal met honderden pektonnen ontstoken en deze maken eenen lichtkrans op den horizon; doch zijn echter slechts sterk genoeg, om aan den stroom een half weifelend licht te verleen, dat aan het oog de wemeling der schepen en lichte bootjes, die den stroom doorklieven, doet gewaar worden.....

Volledige werken. Deel 1(1869)–Pieter Frans van Kerckhoven. dbnl.org

306 Wellicht de voorstelling zoals beschreven in *Handelsblad* van 3 en 5 maart 1841. Zoek op delpher.nl in de 19e-eeuw met trefwoorden: Bamberg en goochelaar.

Uit de *Avondbode, Algemeen nieuwsblad voor Staatkunde, Handel, Nijverheid, Landbouw, Kunsten en Wetenschappen*. 27 feb 1841

Het tweede en derde *bal masqué et paré*, (vijf 'carnavalsavonden' met variété [Wegens succes ook een zesde keer GS] in Frascati, heeft de verwachting nog overtroffen; op hetzelfde heerschte een algemeen regt vrolijke geest. Koddige maskers, een talrijk gezelschap, een buitengemeen wel bezet orkest en eene smaakvolle inrigting, gaven allen de aanwezigen stof en gelegenheid, om zich in de uitgestrekte zaal zoowel in den dans als in gezellig verkeer te verlustigen. Tot laat in den nacht werden de fraaijen quadrilles, walzen en galoppades gedanst, en hetgeen boven alles opmerking verdient, is dit, dat er geen andere dans-muziek is uitgevoerd, dan van de compositie van onzen jeugdigen bekwamen stadgenoot Broekhuijzen jr. Het is te verwachten, dat het bal op morgen avond niet minder bezocht zal worden. Alle voorbereidselen worden gemaakt, om hetzelfde, ware het mogelijk, nog fraaijer en aangenamer dan de vorige te maken.

Algemeen Handelsblad 13 maart 1841 Amsterdam, Donderdag 11 Maart.

gevoelen van de verbazing, die ons aangreep, toen ons oog door de zaal, 't verblindend tooneel van zoo vele voor ons geheel vreemde zaken, rondweidde!

Spoedig was de ontzettende ruimte gevuld. Aan tafeltjes gezeten, kunnen er ongeveer duizend personen plaats nemen; maar thans, in 't midden geheel vrij, bewogen er zich meer dan vijftienhonderd personen. De maskers van beider kunne zwierven vrolijk door de golvende menigte. Zie, daar vliegt *en pas de zéphir*³⁰⁷ eene Zwitsersche *bergère*³⁰⁸ aan den arm van dien middeleeuwschen ridder, ginds verdiept zich die statige kloosterzuster in een ernstig gesprek met een' hoveling uit den tijd van Louis XIV, – dáár schertst eene Noord-Hollandsche melkmeid met dien stroeven beëvaartganger, hier wederom gaat die starrenwichelaar gearmd regts met eene Parijzer *grisette*,³⁰⁹ links met een oud moedertje, in dien hoek brengt Jan-Maat³¹⁰ zijne aardigheden ter markt bij een preutsch boerinnetje, terwijl die grijze Israëliet³¹¹ om die Venetiaansche mandolijnspeelster strompelt, om haar een enkel gunstje af te troonen, ginds biedt er een, die blijkbaar bij zijn toilet 't afbeeldsel van den ouden Frits³¹² bestudeerde, zijn' gegalonneerden³¹³ arm aan eene Keulsche pottenvrouw,

De zaal van Groot-Frascati biedt op het einde dezer week drie vermakelijke avonden den Amstelaren ter uitspanning aan, te weten 1°. Vrijdag eene vertooning van mechanische en phijsische proeven, tours d'adresse enz., door den Heer K. M. Heesbee, onze stadgenoot, die reeds vroeger gunstig bekend, zich door veeljarige reizen buitenslands vele nieuwe bekwaamheden aangaande zijn kunstvak verworven heeft; 2) Zaterdag, een zesde Bal masqué, tot het geven van hetwelk de Heer Stümpff door het talrijk bezoek van het voorgaande op Zaterdag jl., en door het verlangen van vele dansliefhebbers is uitgenoodigd geworden; en 3.) Zondag buitengewone Soirée Musicale, waarop zich de beroemde clarinettist en basset hoornist, de Heer Beerhalter van Stutgardt: op nieuw zal doen hooren.

307 Zephir; Griekse god van de westenwind.

308 herderin.

309 Vrouw uit de werkende klasse. Grijs vanwege de (werk)kleding.

310 Wellicht aanduiding voor Jan Modaal, doorsneeburgerman. Jan was in die tijd ook aanduiding van kellner. – Dertig jaren geleden begon het o.a. met kellner; later was het kellner met eene 1: het gemoedelijke Jan, of Aannemen komt op den achtergrond. – Commissie tot bevordering van het gebruik van zuiver Nederlandsch. *Neerlandia*. Jaargang 19(1915) dbnl.org

311 Jood.

312 Beeldhouwwerk of schilderij van Frits? Stichter van Frascati?

313 galon znw. o. m., eerst nnl. < fra. galon (sedert de 17de eeuw) gevormd

en dáár slentert een klein wélbespraakt notenwifje door de menigte, en veilt met krassende stem hare goedkoope waar aan 't publiek.

In gindschen hoek, bij 't buffet, merkt ge twee heeren, wier kleeding u verraad, dat ze uit overzeesche streken kwamen, en die men daarom hier in 't algemeen moffen³¹⁴ gelieft te noemen. Ze hebben reeds hunderde glas punch gelegegd, hoewel 't pas middernacht sloeg, en de gediensige geest met dien genommerden armring brengt aan den zwaarlijvigste hunner eene boterham met kalfsvleesch. Doch nauwelijks heeft hij die verkwikking aan den mond gebragt, of een bekoorlijk maske³¹⁵ tikt hen vertrouwelijk op den schouder. De overzeesche vreemdelingen verbleeken, maar luisteren evenwel met gespannen aandacht naar 'tgeen de onverwachte verschijning hun in 't oor fluistert. Zij verneemt met blijkbare belangstelling naar de echtgenooten van 't tweetal en of beide nog welvarend zijn en de een reeds haar kerkgang gedaan heeft, na hare jongste bevalling.³¹⁶ Vijftig vragen tegen één enkel antwoord; want de goede zielen zijn *stupefait*³¹⁷ als een staatsraad, van verbazing. Ze wisten niet beter, of ze waren geheel onbekend in de groote stad, niemand kende hen. Een booze geest moest hieronder spelen! Ze dwaalden. Er was een neefje met hen over den plas gekomen, die bij vorige gelegenheden de intrigues van een gemaskerd bal had afgeneùsd, en zijnen vreedzamen ooms die verschijning bezorgde, door tusschenkomst eener welbespraakte schoone, vooraf door hem ingelicht. De beide echtgenooten verdiepten zich in gissingen en 't naast hielden

van galonner 'met galon versieren', ofra. 'met gouddraad versieren, met banden versieren', dat niets met gala te maken heeft, maar waarschijnlijk een assimilatie uit *garlonner bij garlander 'versieren, bekransen' is (Gamillscheg 455). — Zie ook: guirlande. etymologiebank.nl

314 Haar hert is haar te gróót. Maer Moffen, Poep en knoet

Dat syn troggelaars tot bedelen opgevoet

(Poep en knoet: scheldwoorden voor Duitsers)

Spaanschen Brabander(1974)–G.A. Bredero Blijspel uit 1618. dbnl.org

315 meisje, jonge vrouw. Misschien ook: gemaskerde (op het gemaskerd bal.)

316 De kerkgang na de bevalling was een ritueel. Lees ook in *Reis door Drents erfgoed*.

317 met stomheid geslagen.

zij het er voor, dat een hunner vrouwen hen was nagereisd, om met eigene oogen haren gemaal te bewaken. Hoe 't zij, met verontruste gemoederen keerden ze van 't bal naar hun logement in de Warmoesstraat terug, en voorzeker heeft de zoete slaap hun dien nacht 't genot eener verkwikkende rust niet gegund!

Oom had zich tegen den muur geposteed. Zijn angst was gegroeid met elk maske, dat geheimzinnig binnenkwam, en toen zijne ontsteltenis haar hoogste toppunt bereikt had, haalde hij den Steenwijker zak-almanak voor den dag en zocht naar de Norger paardenmarkt. Wij vroegen hem om zijne beurs, ten einde hem niet elk oogenblik in zijne studiën te hinderen; hij gaf die dan ook gereedelijk, met de enkele bede, dat we ons niet met den koninklijken hofmechanicus Bamberg³¹⁸ zouden familiariseren, die een goochelaar van zijn ambacht was.

Om elf uur werd het bal geopend en een half uur later begon het kermisfeest, waarbij wij duidelijk bemerkten, dat de heer Hartmann het Amsterdammer publiek zeer goed kende. Elk bezoeker had bij zijn twee-guldens-entréekaartje een ander dito gratis ontvangen, waarvoor hij een lot ontving in de niet-looze³¹⁹ kermis-loterij. Men ontving dus altijd iets, van hoe geringe waarde dan ook, Zoo bestonden de prijzen uit bloemvazen, bon-bons, blikken trompetjes en dergelijke. De welbespraakte Franschman gaf bij vele prijzen een *bon-mot*³²⁰ op den koop toe, dat soms veel gelach verwekte.

Berend-oom kon de bewuste markt, die hem ook eigenlijk op dit oogenblik weinig interesseerde, niet vinden; want de letters dansten hem in allerlei gestalten voor de oogen; maar toen wij hem een glas wijn en een broodje bragten en onze prijzen uit de goedkoope loterij lieten zien, besloot hij ook zijn kaartje in te ruilen, te meer daar geen enkele der gemaskerden een bezoek bij hem had afgelegd en hij nu begon te begrijpen, dat alles gekscheren was.

318 D.L. Bamberg, de goochelaar, had connecties aan het hof.

319 altijd prijs.

320 goed woord, opwekkend grapje.

Bovennatuurlijke wezens toch, zeide hij, hadden hem reeds lang in 't oog gehad, zijn' zielenangst gezien en er partij van getrokken, om een eenvoudig Drenthenaar met een schrik onder de leden, die er nooit weer uitging, naar zijn zanderig vaderland terug te jagen. Hij bond met het groene lintje zijn geliefkoosden Steenwijker digt, en wilde met ons de kermis bezoeken, waar prijzen voor niet³²¹ te krijgen waren.

Langzaam wandelden wij naar het woelige tooneel; maar de kraam was vooreerst niet te genaken. Vier of vijf rijen boden als om strijd hunne kaartjes aan, ten einde uit den geheim vollen hoed te ontdekken, of de grillige fortuin hun gunstig was.

Gedurig ontstond er een algemeen gelach, wanneer Mr. Hartmann eene aardigheid debiteerde, die juist ter snede kwam, of er ten minste voor werd gehouden. Wij stonden in 't vierde gelid en konden er niets van hooren, maar ook in deze rij werd hartelijk van den weêromstuit gelagchen. Oom echter vertrok zijn gezigt niet in 't minst, en toen hem een bleek heertje met zwaren baard en dunne beenen vroeg, waarom hij niet meelachte, antwoordde hij kortaf: "Ik behoor niet tot de Amsterdamsche gemeente en ben er dus niet toe verplicht."

Eindelijk stonden ook wij voor 't aangezigt van monsieur Hartmann. Oom gaf zijn kaartje; men trok voor hem uit den gewigtigen hoed en ziet eene pop was de prijs. De Amsterdamsche acteur, die een' Franschen blik op den Drenthschen assessor geslagen had, gaf hem de jonge jufvrouw met eene sierlijke buiging over en sprak van de blijde verwachting, welke Oom gewis mogt koesteren en waarvan deze pop het treffend zinnebeeld zijn kon..... Algemeen gelach!

"Heb je iets van mij te pretenderen?" vroeg Oom verontwaardigd, terwijl hij de pop in den keel kneep; maar de vlugge acteur had wel reeds tien andere koopjes verkocht en dacht aan onzen goeden dikken Oom niet meer. Ongelukkig verergerde de knorrige luim van den beleedigden oude nog eenige – graden, toen het snaaksche notenvrouwkje hem ter loops in de andere hand een rammelaar stopte en daarop

321 gratis.

ijlings verdween. Wij namen den heviggeschokten assessor onder den arm, en hoorden hem mompelen over den bedorven geest des tijds, als vertrappende allen afstand, die er dan toch altijd en overal behoorde te blijven bestaan tusschen een regeringspersoon en een notenwif; wij bragten hem op zijne afgezonderde rustplaats met een kop sterke koffij weder eenigzins tot bedaren.

Nu begon de vingervlugge Bamberg zijne *tours d'adresse*;³²² maar de behendige kunstenaar kon de aandacht niet boeijen. Hartmann, die tweeduizend prijzen in zijne kraam had, was gelukkiger; want niet alleen, dat ieder zijn kaartje verwisselde, maar er waren ook, die telkens weder nieuwe loten kochten en daarmee twintig à vijfentwintig gulden te zoek bragten. De koninklijke hofmechanicus verhief zich echter met filosofische gelatenheid boven de onheuschheid der opgewondene menigte en wandelde met al het air, dat zijn weidsche titel en 't geheimvolle zijner affaire gedooft, door de bonte rijen der vrolijke feestgenooten, terwijl 't verheven stellaadje, waarop hij, met zoo weinig gevolg, de vertooning zijner kunstvaardigheid had aangevangen, alda in een buffet veranderde, waar de vermoeiden rustten, de dorstigen zich laafden en later een lief masker, als eene koningin ten troon gezeten, de hulde der voorbijzwierende menigte ontving.

Toen de pendule-wijzer 't cijfer van een uur na middernacht wees, kondigde eene oorverdoovende muziek en 't kommando der balletmeesters ("onbeduidender wezens heeft de beschaving misschien niet in haren nasleep," merkte een knorrig vitter later op;) het begin aan der monster-galoppade.³²³ De affiches berigttten, dat zij door vijftig gemaskerde paren zou uitgevoerd worden. Als een steeds steigerende en in geweld steeds aangroeiende stroom, bruiste de danslustige, door de wilde muziek verhitte menigte in hare eivormige renbaan voort.

Al sneller en levendiger verhief zich van 't orkest de rommelende trommel, sneller en levendiger golfde de bonte massa ons voorbij. Hooger zwoegden de boezems der

³²²vaardigheidstrucs.

³²³polonaise.

luchtiggekleede danseuses, hooger rood kleurde hare kaken
en schouders, – wij stonden duizelend en als wezenloos en
beschouwden 't verbazend tooneel en wreven onze oogen eens
uit, om ons te overtuigen, of we ook sliepen en ons in eene
wereld van geesten bevonden.

Quelle danse et quel nom! D'abord c'est une lutte:
Les accents du clairon, les soupirs de la flûte,
Les violons aigus et les tambours ronflants
Irritent tous les corps, agitent tous les flancs;
Puis, le signal donné, les haleines fumeuses
Versent de tous côtés des paroles vineuses.
Bientôt le masque tombe ainsi que la pudeur.
La femme ne craint pas de tendre avec ardeur
Au vin de la débauche une lèvre altérée,
Et là nulle ne fait la longue et la sucrée;
L'homme attaque la femme, et la femme répond.
La joue en feux, les yeux luisant à chaque bond,
Et la jambe en avant, elle court sur les planches;
Elle arrive sur l'homme en remuant des hanches;
Et l'homme, l'animant du geste et de la voix,
Par ses beaux tordions la met toute aux abois.
Comme un triton fougueux prend une nymphe impure,
Il la saisit au corps, et forçant la nature,
Simule à tous les yeux ce que les animaux
N'ont jamais inventé dans leurs plaisirs brutaux,
Horreur! Cette luxure est partout applaudie,
Et l'imitation court comme l'incendie.
Puis la salle chancelle, et d'un élan soudain,
Le bal entier se lève, une main dans la main.
Les corps joignent les corps; comme on torrent qui roule,
Sur le plancher criant s'éparpille la foule.
Alors une poussière immonde, en longs anneaux,
Enveloppe la salle et ternit les flambeaux;
Le plafond tourne aux yeux ainsi que dans l'ivresse
La chair a tout vaincu, l'âme n'est plus maîtresse,
Et l'homme n'est plus froid en cet emportement,

Car c'est la mer qui gronde en son lit écumant,
 C'est le vent qui tournoie en hurlantes rafales,
 C'est un troupeau fumant de bouillantes cavales,
 C'est la fosse aux lions. Malheur, hélas! malheur
 Au pied de l'apprenti qui n'a pas de vigueur!
 Malheur au faible bras qui délaisse une taille!
 Ah! c'en est fait ici comme au champ de bataille,
 Du maladroït qui tombe; aux clameurs du plaignant
 Tout est sourd, et le père, et la mère, et l'enfant,
 Personne n'a d'entraille en ce moment terrible,
 Et la ronde aux cent pieds, impitoyable, horrible,
 Passera sur le corps, et sous ses bonds puissants
 Meurtrira sans effroi des membres tout vivants.

Tot onze verwondering gluurde Oom over de schouders van twee eerzame Amsterdammers naar 't vreemde schouwspel, en toen wij hem een oogenblik later eens opzochten, om bij een' ontkurkten langhals eenige oogenblikken te keuvelen, zeide hij: "Galopperen, kinderen! dat is paardenwerk, en zoo iets voert de zwakke Amsterdamsche fatsoenlijke schoone sekse uit?! Meisjes, die nooit hare teedere voetjes op 's heeren straten zetten, maar in zacht-gevoerde wagens hare visites en wandelingen afleggen? Zulk eene galoppade staat gelijk met een zelfmoord; de overheid moest het verbieden. Ook de kleeding is ergerlijk. Het gezigt, dat open en onbedekt moet zijn, is gemaskerd," zeide hij: "en wat de zedelijkheid gebiedt, ten ernstigste gebiedt te omsluijeren, is voor elks oog zichtbaar. En....." Hier kreeg Oom eene spraakbelemmering; want een kolossaal ridder met rijbroek en sporen hield het oog door een – zwart masker op hem gerigt en dit voorspelde weinig goeds. Oom vond dus beter, op deze vreemde plaats zijne meening niet verder publiek te maken en bewaarde wijselijk het stilzwijgen.

Niettemin, Ooms aanmerking was gegrond en hij oogstte gereedelijk onzen bijval in. Galoppades? Is dat niet wedijveren met de gedierten des velds? is dat onze redelijke natuur niet onwaardig? Meisjes, pas den kinderschoenen ontwassen,

FRASCATI.

(Plaat IV, bladz. 86.)

vrouwen uit de eerste standen der maatschappij, zich op die wijze te zien inspannen, vermoeijen, uitputten, haar in woeste drift te zien voortstormen, neen, dat kan geen blijk van beschaving en vooruitgang in de veredeling onzer natuur heeten! Moesten wij eene keuze doen, Frascati zou ons niet in zijn prachtige zaal zien verschijnen, om er eene levensgezellin te zoeken wij willen 't ernstige leven niet door galopperen!

Gevleugeld van voeten, al hijgend en moê,
Te zwieren, te zwaaijen, lacht hemelsch ons toe;
Gesprongen, als razend, in vollen galop,
Het hartje wipt henen, al kloppend:
Hop, hop!

Gedraaid en gezwaaid door de schitterende zaal,
Al hupplend, wegslingrend én balsdoek én shawl,
Al blozend en zweetend, in snellen galop,
De kieschheid sluipt henen, al roepend:
Hop, hop!

De hairlok ontsnoerd en gehavend en los,
Al zwevend als heksen in gaas-witten dos,
Met oogen bacchantisch, in wilden galop,
De schoonheid vliegt henen, al roepend:
Hop, hop!

De boezem, al zwoegend, wellustig in gloed,
Al de aders gezwollen van 't kokende bloed,
De blikken vol vuur door den dollen galop,
De deugd vliegt daarhenen, al roepend:
Hop, hop!

De bals en de wangen nat druipend van zweet,
Het voorhoofd hel gloeiend, de tong droog en heet,
Verzwellegt den bal-drank' in heeten galop,
Het leven ijlt henen, al roepend:
Hop, hop!

Tegen drie uren in den morgenstond, toen de nieuwsgierige schemering zich verstoutte door de vensterreten te gluren, werd er verlof gegeven om zich te ontmaskeren. Berendoom had dit oogenblik met ongeduld afgewacht en gedurig naar de pendule gezien; want hoewel hij nog nimmer voor Hymen's³²⁴ altaar nederknielde, verstaat hij zich tamelijk wel op 't vrouwelijk schoon, en recenseert hij de bevalligheden der boerinetjes, die hij als assessor soms in den huwelijksstaat inlijft, met veel tact en kunstzin. Eene bruinlokkige maske, die 't karakter eener Spaansche bergbewoonster uitmuntend volhield, trok vooral Ooms aandacht.

Deze was ook een der eersten die haar masker aflegde; maar hoe werd onze Mentor teleurgesteld! "Ze had verstandiger gedaan," zeide hij, "als ze hare rol tot het einde toe had volgehouden. Nu beleedigt zij zich-zelve."

Allengskens dunde de schare, zoowel der toeschouwers als der maskers. De tombola was afgeloopen. Bamberg had zijn' tooverwinkel ingepakt en verliet, door echtgenoot en kinderen gevolgd, de danszaal, 't orchest werd dommelig, maar 't gazlicht vlamde even lustig en helder, alsof 't zoo aanstonds eerst was ontstoken. Aan menig tafeltje zaten nog onder den schuimenden beker gemaskerde en maskerlooze feestgenooten, schertsende en lagchende, – bekoorlijke

324 Geen vrouw bekend. Hymen: maagdenvlies.

... Bij de mannen bestaat soms een andere drijfveer tot het sluiten van een huwelijk zonder liefde, een drijfveer, die minder onedel is, maar evenveel ellende na zich sleept. Wanneer een nauwgezet man het spel van het courtiseeren te ver gedreven heeft, kan hij zich verplicht gevoelen het meisje te huwen, al heeft hij haar niet meer lief. Met een vertoon van hemelsche berusting biedt hij zichzelf ten offer op Hymen's altaar.

Natuurlijk heeft een man het recht niet met een vrouwenhart te spelen, maar geen meisje moest toch zulk een offer aannemen. Zij, die het doet, stelt hare waardigheid en haar geluk in de waagschaal.-

Een boerenvrouw had een vrij onverstandig huwelijk gedaan. Toen iemand haar vroeg, wat haar daartoe had doen besluiten, gaf zij een zeer voldoende reden op.

'Ja, ziet u, mijnheer, ik had zulk een groote wasch, en zelf was ik verplicht thuis te blijven; als ik dus hem niet genomen had, zou ik een ezel hebben moeten koopen.'

De schoonste gaven der vrouw (1889)–Johanna van Woude dbnl.org

meisjes, die hare aangevangene *conquêtes*³²⁵ voortzetterden, ridders en kanoniken, pelgrims en matrozen, opgewonden door vrouwen en wijn, door dans en snarenspeel.

Wij verlieten hen; ook als werkelooze aanschouwers waren wij vermoeid, meer welligt dan die teedere schoonen, die we nog zoo schijnbaar gelukkig 't vermaak zagen najagen. Een officier, die ook in de Nieuwe Stadsherberg logeerde en beter in de geheimen van een Amsterdamsch *bal masqué et paré*³²⁶ was ingewijd, verhaalde ons, dat de gemaskerde dames, die we gezien hadden, niet tot den eersten stand der hoofdstad behoorden, maar overigens – zoo als van zelf spreekt en wij ook niet ontkennen zullen – zeer fatsoenlijke meisjes waren.

Wij zwijgen verder van 'tgeen wij zagen en hoorden laten 't oordeel over aan anderen. Er zou meer van te zeggen en te schrijven zijn.

De frissche buitenlucht woei ons bij 't uitgaan der zaal verkwikkend tegen, en met aandoeningen van onderscheiden' aard bereikten wij onze herberg, om achter den kunstnacht, dien onze zware gordijnen schiepen, eene verademing in de armen des slaaps te zoeken.

“Het moet u spijten,” had de zoo even genoemde krijgsman die ons naar ons logement vergezelde, tot Oom gezegd; “het moet u spijten, dat gij de heerlijke zaal Frascati niet gezien hebt, zoo als ik ze in 1841 zag, – door het vindingrijk vernuft en den kieschen smaak des heeren Stümpff³²⁷ veranderd in eene betooverende lustwarande, waar natuur en kunst elkander de hand reikten, om de wandelaars te verrukken.”³²⁸

325 veroveringen.

326 Gasten en spelers gemaskerd. Geïnspireerd op carnaval in Venetië.

327 E. Stümpff, fagotist. Handelsblad 21 januari 1841 via delpher.nl

? Amsterdam. - In den schouwburg van den heer Van Lier is, namens de Vereenigde tooneelisten, onder het bestuur der heeren Stümpff en Veltman, medegedeeld dat Z.M. de koning het vroeger door hem aan het Amsterdamsch schouwtooneel toegekende hulpgeld van 10,000 gulden opnieuw, voor het volgende speeljaar aan die tooneelisten heeft verleend.

De Vlaamsche School. Jaargang 20(1874) dbnl.org

328 *De Avondbode* van 6 februari 1841. *Algemeen nieuwsblad voor Staatkunde, Handel, Nijverheid, Landbouw, Kunsten en Wetenschappen*. De Duitse dagbladen leveren dagelijks in de drolligste advertentiën

“In de kermis toch van dat jaar,” zoo ging de praatvaâr voort, “kwam die heer op het gelukkig denkbeeld, eene allée van altijd-groene sparreboomen, ringswijze in ‘t ronde der zaal te improviseren, in ‘t midden een grooten, weligen en prachtigen laurierboom te doen verrijzen, door smaakvolle bloemgyrlandes de wanden tusschen de deftige spiegels te maskeeren, het orchest achter een amphitheater van de zeldzaamste en schoonste bloemen, uit voorname kruidtuinen én broeikasten vergaderd, te verschuilen aan de overzij een waardig tegenhanger daarvan aan te brengen. De kermisgasten, die des daags over de harde keijen van Amstels straten de onderscheidene gemakelijkheden hadden bezigtigd, konden zich hier in ‘t avond- of nachtelijk uur door eene wandeling onder groene dennen en langs welriekende bloemen en heesters vermeijen, en ‘t eentoonig gebrom der rommelende trom, of ‘t gepiep der duizenden-één draaiorgels, of ‘t oorverscheurend orchest der Botermarkt, gevariëerd door het krijschend geschreeuw van den *paillasse*,³²⁹ vergeten bij ‘t liefelijk murmelen van een’ waterval, die hier kabbelde en er tevens eene verkwikkelijke koelte schonk, terwijl eene fontein een milden regen van echte eau-de-cologne uitspoot en de

bewijzen op van de belangstelling, die het carnaval elders op werkt. Hier te lande hebben de festiviteiten daartoe betrekkelijk in den laatsten tijd niet veel te beduiden gehad; doch eenige verandering daarin schijnt nu te worden voorbereid. De eigenaar van het lokaal Groot Frascati altijd bedacht om het genoeg van hen, die zijn zaal bezoeken, door alle middelen die hem ten dienste staan, te vermeerderen, geeft ook weder in dezen een voorbeeld, het welk waarschijnlijk navolging uitlokken, en het carnavalvermaak veel verhogen zal. Voor den heer Stumpff was de vinding bewaard den dans te verzekeren op de bals, die te dezer gelegenheid in zijne zaal plaats hebben. Op de gemaskerde bals vooral liet de dans doorgaans de wensen over, waardoor een ledig ontstond, hetwelk zelfs door de menigte en vrijheid van kostuums niet geheel vervuld werd. Voor de eerste maal zal nu onder directie der Heeren Oberg en Maltait, in groot Frascati een bal Paré en masqué plaatshebben, met uitvoering ten deele van opzettelijk gearrangeerde en door een aantal heeren en dames bestudeerde dansen, welke de ruimten tusschen de Françaises, walsen en galoppen zullen aanvullen. De advertentie deswege geeft er de karakters en nadere bijzonderheden van op. Wij vernemen, dat deze dansen ongemeen fraai zijn, zowel van vinding als uitvoering, en een effect doen, dat in zijne soort enig is. Men verwacht uit dien hoofde, dat dit bal zeer sterk bezorgd zal worden. Via delpher.nl

329 paljas.

geheele zaal met de lekkerste geuren vervulde. Voeg hierbij, mijnheer, de schitterendste verlichting en de streelendste muziek, door de eerste meesters der hoofdstad uitgevoerd, en gij zult het gewis bejammeren, dat gij Frascati niet hebt mogen binnentreden, in zulk een paradijs herschappen.”

Armoedig Amsterdam! bij al uw rijkdom. – Zoo veel moeite, zoo veel slovens om uwen bewoners een nevelachtig idee te geven van hetgeen binnen uwe wallen nergens te aanschouwen valt, – de levende natuur, met hare tallooze wonderen en oneindige schoonheden. Stümpff hebbe zijn talent op woeker gezet,³³⁰ om uwe Nabobs³³¹ te doen droomen, dat Frascati plotseling verwandelde in een lusthof, oorspronkelijk door de hand der Natuur voortgebracht, – ‘t was een genot, dat bedorven moest zijn, zoodra in hun brein de vluchtige gedachte slechts oprees, dat hier de kunst gewillig zich een masker liet voorbinden. Bedrog is hun genot geweest. Zij werden de dupes eener huichelares!

Neen, niet alzo in ons gezegend Drenthe, al zij ‘t ook eene halve eeuw en meer nog misschien bij uwe beschaving en verlichting ten achteren. Komt tot ons, ons genot is geen vrucht van verbeelding; wij betalen ‘t niet met de schaamte voor ons-zelve, dat wij misleid en begoocheld werden door ‘t talent van een kunstvaardig vernuft, en ook haar, die ‘t ons verleent uit vrijgevege en nooit geledigde volheid, ook haar heeft het nachtrust noch zweetdruppelen, inspanning noch vermoeijning gekost. De eiken, die om onze ouderlijke woning geplant staan, zien reeds op ‘t derde geslacht van menschen neêr en elke lente tooit ze weêr met nieuw en frisch lover. Daar nestelen, de gepluimde zangers, die niet als de uwe hun talent veil hebben³³² voor eene handvol blinkend metaal, maar met hunne muziek de goede gaven des grooten Gevers loven, alsof ‘t de dank is, Hem daarvoor geofferd; zangers, niet onderwezen of gevormd als de uwe in eene leerschool van menschen, maar in wie de volmaakte Meester des heelals

330 De *Avondbode* 6 februari 1841 via delpher.nl

331 dandy. Bestuurder.

332 te koop.

zelf den aanleg voor zingen heeft geschapen, lang nog voordat uwe kunst in windselen en zwachtelen, onbewust van hare wording en roeping, lag gedoken. En wilt gij gyrlandes en festoenen van gebloem zien, hier kan uw oog weiden langs beemden en velden, langs akkers en tuinen, en zegt ons dan, of uwe kunst dat levend schouwspel evenaart! Plaats u met ons onder de linde, door onzer vaderen vaderen geplant, en zeg gij dan, grootmagtig Amsterdammer, of uwe kunstwateren wedijveren mogen met de geuren van haren bloesem.

Armoedig Amsterdam! bij al uw rijkdom, — gij, die in uwe wijde wallen de natuur nog slechts door nabootsing, door misleiding, door begoocheling moogt genieten!

Hoofdstuk VII

't Paleis – Kalverstraat

Na enig ritueel gemopper bezoekt ons drietal het paleis, het voormalig stadhuis, van Amsterdam. De bouw begon in 1648 en werd in 1655 voltooid. Joost van den Vondel schreef een lang gedicht *Inwydinge van 't stadhuis t' Amsterdam*. Berend-oom verwondert zich over de inrichting van het stadhuis; met Drentse ogen bezien vindt hij het hier en daar van overdaad getuigen. De Drentse reizigers maken, niet voor het laatst, kennis met Van Speyk. Van Speyk is bekend van zijn uitspraak: dan liever de lucht in. Dat was bij het beleg van Antwerpen in 1831. Ook bewonderen ze de grauwtjes van De Wit, schilderwerk dat lijkt op beeldhouwwerk. Er volgt een uitgebreid kunsthistorisch overzicht met aandacht voor helden als Tromp en De Ruyter. Berend-oom ergert zich aan de Amsterdammers die hoog opgeven over het paleis, maar die er zelf nog nooit een stap binnen hebben gezet.

Na de kunstgeschiedenis is het goed toeven in de diverse horecagelegenheden in Amsterdam, met bediening door gekornette schoonen. De serveersters dragen mutsen met hoorntjes als van een kornet. Berend om is verrukt van de leestafel in Allebrandi, waar hij ook de *Drentsche Courant* aantreft de meest betrouwbare krant. Het drietal gaat uit eten bij Peter. Oom bestelt gestoofde paardebloemen en geforceerde snoek. *"Ik ben te Amsterdam," zeide hij, "en wil geen dagelijkschen kost eten."*

‘t Paleis

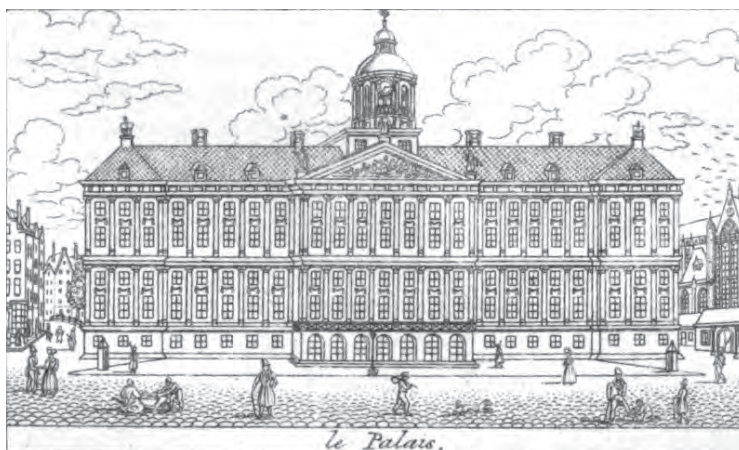
Ooms berouw over tijdverlies en zijne veelsoortige ergernis. Een bezoek in ‘t Paleis. Oom wordt er heusch en oplettend behandeld. Vlugtige beschouwing. Sombor uiterlijk van het Paleis.

Des middags om twaalf uren traden wij Ooms slaapkamer binnen en vonden hem met gevouwen handen staan voor zijn zilveren monsterruurwerk, dat aan den muur hing. “Twaalf uren,” herhaalde hij hardop, “dat is de eerste keer zijns levens, beste jongens! dat uw Oom met een gezond ligchaam op de middagklok van zijne legerstede opstaat, en dat zal, hoop ik, ook de laatste zijn. Ik heb in de danszaal van Frascali bittere ervaringen opgedaan, en ben haast geneigd den catechiseermeester van E. na te zeggen, dat de wereld hoe langer hoe slechter wordt. ‘t Ergert mij nog, als mij ‘t een of ander tooneel van dezen nacht, in stilte door mij waargenomen, weder voor den geest komt. Ja, ik heb in mijn’ tijd ook menig jaarmarkt bijgewoond, en dan ging ‘t in de herberg onder ‘t jonge volk ook wel eens zóó toe, dat Dominé’s preek op den volgenden zondag niet ernstig genoeg wezen kon. Maar, dit zeg ik ter eere van de jonkheid onzer oorden, is Amsterdam haar in beschaafde manieren vooruit: Goddank, zij wint het van de groote koopstad in eerbaarheid en tucht!”

Wij trachtten den goeden oude, die, wat ook op hem zou kunnen aanmerken, hoogen prijs stelt op Godsdienst en zedelijkheid, te bedaren, en rieden hem onverschillig te blijven, waar men ‘t ook omtrent hem was. Doch wij moesten eerst nog een vreesselijk langdradig vertoog aanhooren over ontstichting van den zondag en wat meer over die schijven loopt. “Of (en hier dreef de wetgeleerdheid bij hem boven;) is dan,” ging hij voort, “op Amsterdam niet van toepassing

‘t vierde artikel van ‘t besluit van den Souvereinen Vorst van den 1 Maart 1815, alwaar gezegd wordt, “dat er geene openbare vermakelijkheden, zoo als schouwburgen, publieke danspartijen, concerten en harddraverijen, op de zondagen en algemeene feestdagen zullen gedoogd worden,” – terwijl in G. de kastelein uit het Witte Paard onder de namiddagspreek geen borrel zou inslaan, uit vrees dat de dorpsveldwachter op hem de onbarmhartigheid dier loffelijke wet zal toepassen...?”

Gelukkig trad onze kennis van gisteren, die Stümpff’s lofredenaar was geworden, in de algemeene ontbijtkamer. Zijne verschijning deed het gesprek van rigting veranderen en wij hebben sinds Oom niet weder over ‘t bewuste onderwerp hooren redekavelen.

Nu maakten wij ons gereed om ‘t paleis te bezigtigen, en vervoegden ons daartoe aan den achteringang van ‘t gebouw, die op den Nieuwe-Zijds-Voorburgwal schuins tegenover ‘t postkantoor uitkomt. In een spreekkamertje links zult ge een wêlvarend mannetje vinden, in een’ licht-blaauwen rok met groote koperen knopen, waarop eene gekroonde W aanduidt, dat hij tot het hofpersoneel behoort. Hij geleeke wel een broeder van den cicerone op ‘t Zwolsche stadshuis en was even beleefd. Hij zal u eerst verzoeken uwen naam in een daartoe bestemd boek te schrijven. Oom deed dit met een bijzonderen zwier en

met de overvloedige vermelding zijner magistraatsbetrekking te G. Hij spreekt er, terwijl wij dit in onze stille binnenkeuken schrijven, nog tegen korporaal Van Bobbel van, als van eene zaak van groot gewigt, vooral dewijl de hoveling verzekerde, dat Ooms handteekening genoegzaam was en de onze niet vereischt werd. Dit blijkt van menschenkennis was zeer vereerend voor onzen Mentor, en de man met gekroonde knopen zal hierdoor altijd in aangename herinnering bij hem blijven.

Daarna vangt gij, onder de vleugelen van uwen hoffelijken geleigeest, de wandeling aan door de vertrekken

..... van 's werelts achtste wonder,
Van soo veel steens om hoogh, op soo veel houts van onder,
Van soo veel kostelijcks, soo kostelijck verwrocht,
Van sou veel heerlick heyts tot zoo veel nuts gebrocht.³³³

Ons oogmerk is niet, eene getrouwe beschrijving te geven van 't fraaije gebouw, dat in 1648 begonnen en in 1655 voltooid werd, onder het opzicht der bouwmeesters Van Campen en Stolpaert. De eerste steenen werden er op den 28 October 1648 aan gelegd door Gerbrand Pancras, Jacob De Graeff, Sijbrant Valkonier, en Peter Schaep, zonen en neven der toenmalige burgemeesters. Vondel vervaardigde bij die gelegenheid een' bouwzang, waarin hij, onder anderen, zegt:

Zy (Amsterdam) mint den vrijdom als haer ziel,
En na dien dierbevochten schat
Zoo kroontze 't merkvelt van de stadt,
Den Visschersdam, met een gebouw
Waer voor d'Athener strijken zou,
En stom staen met zijn open mont.

Anderen hebben vóór ons het voormalig stadshuis beschreven, en beter, dan wij erons toe in staat gevoelen. Het gebouw rust op 13,659 masten, en heeft met den toren eene hoogte van 183, eene

333 *Inwydinge van 't stadthuis t'Amsterdam* (1982)–Joost van den Vondel. In 1655. dbnl.org

breedte van 282 en eene diepte van 235 voeten. 't Was 't vierde raadhuis, dat Amsterdam sedert zijne opkomst in zijne veste zag verrijzen. Vondel meldt ons van de drie voorgangers 't volgende:

Gelijck Heer Gijsbrechts stadt van visschers is begonnen,
Door haer gelegenheit, en na heeft aengewonnen,
Zoo wert haer Raethuis oock tot driewerf weer verzet.
Het eerste stont daer 't Y zich uitstreckt in zijn bedt,
Met biezen, riet en helm geboort, van wederzijde;
Daer d'Aemstelheer, van outs, de zeekapelle wijdde,
Ter eere van Godts Held, Sint Olof,...

Het tweede Raethuis stont, daer nu de kant gesleeten
Wort van het waterraek, dat, naer den Dam geheeten,
Allengs ten Zuiden, van het Y, te rugge springt:
Tot daer de middensluis en duicker 't water dwingt,
Of weder uitgiet, als de stercke wint van 't zuien
Den Aemstel viert den toom, en afjaeght met zijn buien;
Gelijck de stroomen staen ten dienst van weer en wint,
Naer dat der winden Vorst hen uitlaet, en ontbint.
Men zaghe de derdemaal het Raethuis weer verrezen,
Als of Natuur den gront had met haer hant gewezen.
Daer Kalverstraet en Dijk noch uitzien naar den Dam,
En reicken aen de merckt, daer 't Sticht te merreect quam,
De Goier, Aemstelaer, de Veene- en Waterlander.

Toen 't tegenwoordige voltooid was, dichtte Vondel eene "inwydinge", geweldig lang van stijl, niet zelden plat van uitdrukking, maar naauwkeurig, bij onze hedendaagsche belastingsaanslagbiljetten af, in de beschrijving der onderscheidene vertrekken. Wij verwijzen u derwaarts, indien gij u een vervelend uurtje wilt getroosten.

Zoo als 't paleis nu is, was het nog niet voor dertig, veertig jaren. Toen moet het meer nog dan nu een allersomberste

vertooning gemaakt hebben uitwendig door de kleine oudvaderlijke glasruiten der vensterramen, in lood gelijst, en waarop de scherpstgewapende blik te vergeefs mogt turen om er een voorwerp achter te ontdekken, – inwendig door de donkere en laaggezolderde gangen, de dompige en duistere hollen en gewelven beneden, even zoo veel kelders en kerkers. Ging deze ongunstige toestand voor het oog van den Amsterdammer verloren, zoodat het stadshuis een permanent status quo bleef behouden, den Franschen Lodewijk ontglipte het geenszins, en 't was der zorg van dezen vorst te danken, dat daarin eene loffelijke verandering gemaakt werd. Om slechts iets te noemen, werden de donkere kerkerhollen onder den grond herschapen in ruime en geschikte woonplaatsen en bediendenwoningen terwijl het venster, waaruit voorheen de ter dood veroordeelde misdadiger het schavot betrad, thans een balkon is geworden, waarop in 1813 Willem I als Souverein Vorst werd geproclameerd, en Willem II in 1841 zich aan Amsterdam's opgetogene bevolking in koninklijken staatsiedos zien liet.

Doch, laat ons nu onze wandeling door 't gebouw-zelf aanvangen!

't Eerst brengt uw cicerone u door eene lange gaanderij, met schilder- en beeldhouwwerk rijkelijk versierd en van hooge breede spiegels, kristallen kroonen en met satijn overkleede stoelen voorzien, tot in het slaapvertrek van den koning.

“Wat al pracht,” riep Oom uit: “met zulk een gerak³³⁴ (ameublement) kon eene gansche provincie Drenthe gestoffeerd worden.” En ter sluips, terwijl onze geleider 't niet zag, plaatste hij zich op eene der sofa's, om naderhand in ons dorp te kunnen verhalen, dat hij in een van 's konings gestoelten gezeten had. 't Kwam ons voor, dat men de stoffaadje eenvoudiger had kunnen aanbrengen; niet dat het vertrek met meubels overladen is, maar de kleur van 't geheel, 't hoog geel der draperiën, 't opzigtelijke der zoldering, 't flonkeren van candelabres en lustres,³³⁵ 't kwam ons te prachtig voor. Maar

334 Ook: gereedschap.

335 lustre [weefsel, glans] {1824 in de betekenis 'glans'; de betekenis 'weefsel'}

we zijn eenvoudige Drenthenaren, die over zoo iets zeker geen oordeel kunnen vellen, dat eenige waarde bezit. Al wederom door gaanderijen bereikten wij de audientiekamer, waar nog de troon stond opgericht, die bij de laatste inhuldiging in activiteit geweest is. De zorgvuldigheid der paleiswachters heeft er eene houten balustrade om heen gezet, opdat de nieuwsgierige bezoeker niet te dicht dien koningszetel genake.

In eene andere zaal bewonderden wij de fraaije schilderij, welke Van Speyk³³⁶ voorstelt, terwijl hij met de brandende lont naar de kruidkamer gaat om zijn' eed³³⁷ gestand te doen. Het gelaat van den jeugdigen held vertoont zich hier geheel anders, dan hij elders en in zoo grooten getale op tabaksdoozen of tafelborden afgebeeld wordt. Wat moet en mag men nu voor 't meest juiste aannemen? Bovengenoemd schilderstuk heeft de vaderlandsche kunst te danken aan 't meesterlijk penseel van den ridder Pieneman.³³⁸

1863} < engels lustre < frans lustre < italiaans lustrò [idem] (vgl. luster).
etymologiebank.nl glansstof.

336 SPEYK (Jan Carel Josephus van), den 31 Januarij 1802 te Amsterdam geboren, en in het weeshuis aldaar opgevoed trad op achttienjarigen leeftijd als stuurmansleerling in zeedienst,... en hem, toen effectief luitenant ter zee 2e klasse, vervolgens het bevel opgedragen over de kanonneerboot no. 2 op de Schelde voor Antwerpen. Met deze werd hij door een stormvlaag op den 3 Februarij 1831 tegen den Antwerpschen wal geslagen. De Belgen beklommen de boot, hun eisch was 'strijkt de vlag', een Belgisch officier eischte zijne papieren, van Speyks antwoord was 'wacht een oogenblik, dan zal ik mijne papieren halen en ze u laten zien', waarop hij zich naar beneden begaf, den brand in het kruid stak, waarna de boot in de lucht sprong, en hij de eer der vlag, door opoffering van zijn leven, handhaafde.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 17. Tweede stuk(1874)–A.J. van der Aa dbnl.org Hij werd 29 jaar oud.

337 Dan liever de lucht in. (fragment) *Hulde aan Van Speyk*.

Dan, hy herdenkt, getrouw, den nooitverbroken eed,

Dien hy aan Vaderland, aan Vorst en wimpel deed.

Hy zwoer met vasten zin, dat nooit, dan met zijn leven,

Hy aan uitheemsch gezach zijn boot zou overgeven.

Hy peinst: 't besluit staat vast: hy roept den zijnen toe:

'Gaat! redt u! bergt het lijf, wijl ik mijn plicht voldoe!' -

Hy spreekt, en snelt omlaag. Nu juichen blij de roo'vren

En wenschen zich geluk om 't lichte prijsveroor'en.

Een eervergeten schelm haalt voor hun aller oog

De vlag van Holland neêr; maar neen - zy vliegt omhoog,

Poëtische werken. Deel 9. *Treur- en blijspelen*. Deel 2 (1862)–Jacob van Lennep. dbnl.org

338 J. W. Pieneman 1779-1853

Ook werd onze aandacht in een der menigvuldige vertrekken door onzen wegwijzer bepaald op de groepen kinderbeeldjes boven een paar deuren.

“t Waren,” zeide de conciërge, “de zoogenaamde graauwtjes van De Wit.”³³⁹

Toen wij er eerst ‘t oog op vestigden, geleeke het ons beeldhouwwerk. ‘t Was, alsof de hoofden dier kinderen en relief waren uitgebeiteld, zoo kunstig en natuurlijk tevens was de schaduw aangebragt, welke dit optisch bedrog veroorzaakt; zelfs zoo digt mogelijk bij de schilderstukjes, zult gij staande houden, dat gij gebeiteld marmer ziet, en Oom is met zijn ongeloof de wijde wereld weder ingegaan. Wij bezigtigden voorts het slaapvertrek van Hare Majesteit en mogen daarbij dezelfde aanmerking van zoo straks niet achterwege laten.

‘t Kunstoog wordt er niet gestreeld, niet vermaakt, maar verbijsterd. Eene lofelijke uitzondering maakt hier echter de zoldering, welke uit een eenvoudig wit plafond in vakken, met gouden lijsten, is zamengesteld. Oom kon de aanmerking niet verzwijgen, dat het regeren toch niet zulk een vermoeijend werk zijn moet, als men op zulke zachte bedden en bij zoo veel gemaks er van mag uitrusten. Uitrusten – ja! – maar van zulke zorgen!

Eindelijk bragt onze cicerone (en hij handelde zeer menschkundig door dit voor ‘t laatst te besparen) ons in de dansaal. Wij hadden geene oogen genoeg om ons aan ‘t verrukkelijk gezigt te verzadigen. Welk een stout en verheven aanblik, wanneer eensklaps de breede deuren dier zaal zich openen! Kunt gij u een vertrek voorstellen van 100 voeten hoogte, 56 breedte en 120 lengte? Met dubbele rijen kroonlampen, en, wanneer hier feest wordt gehouden, aan de bovenste kroonlijst, vanwaar het gestarnde gewelf begint, nog met een’ rondgaanden schakel van lustres verlicht? Met breede en hooge spiegels, regts en links van den ingang en daar

339 In de 17e en 18e eeuw worden grauwschilderingen meer en meer gebruikt als imitatie van sculptuur en ornament bij de versiering van een woning. Vaak zijn grisailles boven deuren of in de hoeken van een plafond als paneelvulling aangebracht. Een specialist op dit gebied was Jacob de Wit (1695-1754). Vaak wordt er dan ook van “witjes” gesproken.

tegenover, die 't geflonker der lampen vervierdubbelen? En slaat gij bij 't binnenkomen uw oog op de tegenovergestelde zijde, gij ontwaart er een trofee van zegeteekenen uit dien roemrijken krijg, dien 't voorgeslacht tachtig jaren heeft gevoerd, en zoo gij een vaderlandsch hart in u omdraagt, dan streelt die aanblik uw nationaal gevoel en gij verheugt er u over. Ook boven den ingang-zelfen der zaal zijn dergelijke vaandelen, op de Spanjaarden veroverd, opgehangen daaronder, treft eene fraaije, uit marmer gebeitelde groep uwe aandacht, de Gerechtigheid voorstellende, die in hare regterhand een zwaard, in hare linker eene weegschaal draagt, en twee andere beelden, Midas³⁴⁰ en de Tweedragt, met den voet vertreedt. Aan hare regterzijde ziet gij de verpersoonlijking van den Dood, een geraamte, dat van af 't oogenblik, toen deze zaal (voormaals de groote burgemeesterseetzaal) eene andere bestemming ontving, kunstiglijk met een wit linnen laken werd omsluijerd. Ook de vloer moet allerbezenswaardig zijn;

Hier wort de hemelkloot en aerdtkloot met de voeten
Getreden, en men ziet hier aerde, en Oceaan,
Twee werelden, gevloert: de starren, zon en maen
De twalef tekens mee, waerdoor de zon haer ronden
Voltreckt, van jaer tot jaer.

Voor ons, en zeker ook voor elk ander bezoeker, was dat schoon verborgen door een hatelijk tapijt. "Hoe gelukkig zijn toch de grooten der aarde," merkte een onzer aan, "voor een' enkelen feestnacht mogen vrijelijk beschikken over eene zaal, waarin vijftig, zestig behoeftigen huisvesting konden vinden!"

Ja wel gelukkig, althans naar den schijn! Wie toch weet, hoeveel benaauwde zuchten er verkropt moeten worden, wanneer hoffelijke etiquette hier de rijken der aarde oproept, die liever hunne inwendige smart zouden begraven in hunne verborgen binnenkameren?

Doch voor bespiegelingen is hier geene plaats.

³⁴⁰Koning uit de Griekse mythologie veranderde, wat hij aanraakte, in goud.

Vraagt gij daarentegen een naauwkeurig verslag van 't geen wij gezien hebben in Amsterdam's paleis? Wij belasten ons niet met die taak, maar willen u in 't algemeen gaarne verzekeren, dat onze stoute verwachting nog overtroffen werd. Wel hebben de zusterkunsten, die van 't penseel en van den beitel, hier met elkander gewedijverd. Of zoudt gij niet – gelijk wij – 't prachtige beeldhouwwerk bewonderen, dat overal in de gaanderijen, zoowel als in de zalen, met vrijgeveige hand is aangebragt? Zou uw smaak voor 't schoone niet bevredigd worden, waar gij het doode marmer door de kunst bezielde en levend voor u aanschouwt? Hadt gij dan met ons geene sympathie voor de penseelgewrochten onzer beroemdste meesters? Wenscht gij niet met ons te vertoeven voor de tafereelen uit de gewijde en ongewijde geschiedenis en uit die van onzen eigen geboortegrond, met fiksche trekken en levendige kleuren op paneel en hout geteekend? Hier, waar Salomo, naar de wijsheid, hem op zijn gebed van God geschonken, regt spreekt tusschen twee moeders³⁴¹ dáár, waar gij Simson³⁴² en David de zege ziet behalen op Israëls vijanden; ginds, waar Mozes met de tafelen der wet van Sinaï's top tot het weêrbarstige volk afstijgt; hier, waar Brutus³⁴³ 't vaderlijk gevoel onderdrukt, om een regtvaardig regter te zijn; ginds, waar Suessa zijne pligten als consul boven die als zoon weet te volbrengen,³⁴⁴ of Fabricius, onomkoopbaar door goud

.....noch schandelijke zucht
 Noch elefantsgebriesch en felle dreygementen,

341 Bijbelse koning. Twee vrouwen beweerden moeder te zijn van een kind. Salomo stelde voor het kind doormidden te snijden.

342 Bijbels figuur. Duwde pilaren van een tempel opzij en kwam om. Herdersjongen David versloeg geweldenaar Goliath.

343 Bruti ende Cassij doodden Julium Cesarem.

Lof der Zotheid (1560)–Desiderius Erasmus dbnl.org

344 Voor de burgemeesterskamer, ten Zuiden aan vierschaar en pui grenzend, schilderde Lievens een schoorsteenstuk met de geschiedenis van den consul Quintus Fabius Maximus, die in zijn kamp te Suessa zijn vader Quintus Fabius Maximus Cunctator beveelt van zijn paard te stijgen.

Drie eeuwen vaderlandsche geschied-uitbeelding, 1500-1800 (1952)–H. van de Waal. dbnl.org

stand houdt

.....in Pyrrhus legertenten.....?³⁴⁵

En vaderlandsche stukken?

Getroost u dan voor den enkelen keer nog den waan, dat wij Bato's³⁴⁶ nakroost zijn en gij moogt u in den geest terugdenken in 't gewijde bosch, waar Claudius Civilis, warsch van Rome's tirannij, zijne stamgenooten opwekt, om dat ondragelijk juk te verbrijzelen. Gij vindt u verplaatst in de nabijheid van Vetera en gij schaart u onder de zegepralende benden der Batavieren, terwijl Rome's adelaar terugdeinst.³⁴⁷ Over het schilderstuk, dat Van Speyk's heldendaad voorstelt, spraken wij reeds.

Ziedaar eene schrale schets van 't geen wij gezien hebben! Amsterdam's paleis is een nationaal gebouw: door Nederlanders werd het ontworpen en gesticht, uit de geldmiddelen van vaderlandsche burgers bekostigd, gebouwd tot een doel, dat den Nederlander geheel waardig is en hem kenmerkt. Nederlanders hebben beitel, stift en penseel geleend, om het in- en uitwendig te versieren. Hadden deszelfs bouwheeren eene eeuw later geleefd, – nationaler onderwerpen waren alsdan gewis, door onze meesters op 't doek vereeuwigd, in die

345 Fabricius houdt stant, in Pyrrhus legertenten.
Het gout verzet hem niet, door schandelijke zucht,
Noch elefants gebriesch, en felle dreigementen.
Zoo zwicht geen man van Staet voor gaven, noch gerucht.
J. V. Vondel.

Fabricius hield stand, toen Pyrrhus, koning van Epirus hem goud aanbood en daarna schrik trachtte aan te jagen door de plotselinge verschijning van een olifant. *Op de Romainsche Historischilderyen, Opgehangen in de bvrgermeesterskamer, en haer vertreck; geschildert door Ioan Lievensz, Govaert Flinck, en Ferdinandvs Bol. De werken van Vondel.* Deel 8. 1656-1660(1935)–Joost van den Vondel dbnl.org

346 De 'oer-Batavier'.

347 *Batavische Gebroeders of Onderdruckte Vryheit....* Het stuk speelt te Castra Vetera. De inhoud vat Vondel aldus samen met de woorden van Tacitus' vierde boek: 'Julius Paulus, en Nikolaes Burgerhart' (dat is: Claudius Civilis), 'uit koningklijken stamme, overtroffen verre alle anderen. Fonteius Kapito benam Julius, onder valschen schijn van misdaedigh aen rebellye, het leven, en zondt Burgerhart geketent naer Nero'.

Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden. Deel 5 (1952)–G.A. van Es, Edward Rombauts. dbnl.org

prachtige zalen opgehangen. De Ruyter en de Trompen, Van Galen en de Evertsen zouden ge er ongetwijfeld de eereplaats zien bekleeden, thans door Israël's en Rome's veldheeren ingenomen. Gij zouden de hulp der Heidensche fabelleer niet zoo zeer zien ingeroepen, dan in zinnebeeldige taal tot het hart der magistraatspersonen, weleer hier vergaderende, te spreken.

Maar heil nogtans den vorsten, die, rondwandelende door deze gaanderijen en vertrekken, ook wijsheid willen leeren van de vroege aloudheid, – wijsheid in den raad, regtvaardigheid in 't gerigt, kalmte in gevaren, moed op het slagveld, getrouwheid aan hunne pligten. Heil hun, wanneer zij niet koud blijven bij dien aanblik! Kon 't nationale gebouw nationaler zijn, indien vaderlandsche kunst uitsluitend vaderlandschen roem had vereeuwigd, wij willen ons dit gemis getroosten, als maar dat, wat thans voor 't oog is ten toon gesteld, edele gevoelens in 't hart aankweekt, en liefde tot deugd, liefde voor 't vaderland liefde voor 't goede en schoone in veler, ja ook in der vorsten gemoed opwekt en bevestigt en volmaakt, zoo 't de laatsten maar vuriglijk aanspoort om voor Nederland te zijn, wat David, Salomo, Brutus, Fabricius, Curius en Fabius voor hun volk geweest zijn.

Te bejammeren is het, dat het trotsche gebouw met deszelfs inwendige pracht en weelde thans zoo zelden tot het oogmerk wordt gebezigd, waartoe het van stadswege in 1814 is afgestaan en ingerigt. Eenmaal toch slechts in 't jaar, en dan doorgaans niet langer dan acht dagen, huisvest er de koninklijke familie met haren nasleep van hofdames, kamerheeren, adjudanten, lakeijen, enz.

Een volkssprookje zegt, dat de koning, acht dagen hier vertoevende, vrije vertering heeft voor stadsrekening, maar na de middernachts – klok van den negenden dag uit eigen beurs moet leven. De Amsterdamische overlevering verhaalt echter verder, dat Amstels grootmoedige burgervaderen nog nimmer hunnen koninklijken gast daartoe hebben verplicht.

Zeiden wij hierboven, dat het paleis eene trotsche vertooning maakt op den Dam, wij moeten evenwel bekennen, dat het,

ook nu nog, in spijt der door Koning Lodewijk verordende veranderingen, een somber aanzien heeft. De graauwe hardsteen, waaruit het gansche gebouw is opgetrokken, brengt zeker hiertoe veel bij. Ook konden de marmeren groepen in den voor- en achtergevel beter uitkomen.

Trotsch, tot het belagchelijke toe niet zelden, is de echte Amsterdammer op het kolossale gebouw, – eenmaal en te regt als

.....’s werelts achtste wonder

gevierd, – eens toen gij er elders in ‘t beschaafd Europa te vergeefs de weêrga van zoudt zoeken, toen Amsterdam niet enkel in naam vorstelijk aan ‘t hoofd aller andere steden blonk, magtig door rijkdom, magtig door ‘t zedelijk overwigt van ‘t talent en de wijsheid zijner Hoofts, Witsens, De Graeffs, Huydecopers en Van Beuningens, Metternichs en Talleyrands van hunnen tijd, die ‘t lot der wereld regelden, en oorlog en vrede voorschreven, naar ‘t hun goed dacht, – eens, toen Amsterdam’s luister volstrekt eenig was en ‘t poorterschap zijner veste de begeerlijkste kredietbrief aan elke handelsmarkt, – eens, toen de Zeven Gewesten zelfs bij ‘t voormalig visschersdorp in de schaduw stonden en ze, gelijk Vondel zong, moesten

bekennen dat hun heil, van Godt en Amsterdam,
Gelyck een morgendau en zegen, neêr kwam vallen,

toen de naam van ‘t laatste

.... de weerelt door gevlogen, en bekent,
Zoo wijt zy ‘s weerelts oeghst op alle merckten zend,
En inhaelt uit der zee, met overlade kielen
Gestuurt van Watergoôn,³⁴⁸

³⁴⁸ *Inwydinge van ‘t stadhuis t’Amsterdam* (1982)–Joost van den Vondel.
dbnl.org

tegen dien der eerste op woog. Wij kunnen om zulk een schoon voorleden 't den Amsterdammer vergeven, dat hij trotsch is op zijn stadshuis, binnen welks muren weleer eene taal klonk, die nu zelfs in de kabinetten der monarchen niet gehoord wordt. Doch de tijden zijn veranderd en daarvan draagt ook Amsterdam likteeken bij likteeken. De Roomsche-keizerlijke kroon, gifte van vorstelijke gunst, prijke nog op 't schild van keel³⁴⁹ boven de drie zilveren kruisen, – er straalt geen glans meer van af, die, gelijk vóór twee eeuwen, zowel den nijd van den magteloozen wedijver ontvlamde, als ze de bewondering van eerlijken lof opwekte, – die zoowel de vleitaal uitlokte der kruipende en vuige baatzucht, als ze eerbied afdwong voor den stalen moed, de rustelooze vlijt en de onverslachte volharding van hen, die uit wier en dras een

Tweemaal-Venetien

hebben geschapen. Wat is nu de afgoderij, aan zijn voormalig stadshuis gepleegd, meer dan de idee fixe van den krankzinnige, – dan 't beuzelspel van den kindsch-geworden grijsaard, door 't gezond verstand met een medelijdend glimlachje aangezien? Nu daar ook elders de kunst van beitel en hamer eenen gelukkigen wedstrijd aanving en volhield met het talent van Van Campen en Stolpaert, – nu, daar Huygens' woorden vóór twee eeuwen Amstels stedemaagd in den mond gelegd:

Die schicklickst van my swijght heeft allerbest geseit,³⁵⁰

eene geestelooze grootspraak zijn zou voor elk, wie zijne ervaring niet enkel binnen Neerlands landpalen opdeed? Kleinsteedsch, in verhouding tot zijne tegenwoordige

349 keel [rood (in wapenkunde)] {kele, keel 1350} < frans gueule [keel, de rode keel van wilde dieren] < latijn gula [keel] (vgl. keel). etymologiebank.nl
350 Bekend zijn de slotregels van Huygens' bijschrift op Amsterdam:

'Roemt Roomen, prijst Parijs, kraeyt Cairos heerlickheit;
Die schrick'lickst van my swijght heeft aller best geseit.'
Letterkundige aantekeningen, door A. de Jager. *De taal- en letterbode*.
Jaargang 3 (1872) dbnl.org

bestemming, de minste der broeders, misschien, onder de koninklijke paleizen, — blijft het, spijt aller oordeel, 't wonder der stadshuizen, en eenig nog zou 't zijn in 't getal van deze, indien, als ten dage van Henrik Hooft, hier Amstels burgervaderen nog hunne bijeenkomsten hielden. Immers,”

steekt het schooner af op 't schoon;

.....

Het stercke op flauwer licht,.....³⁵¹

wat zou de reusachtige klomp met zijne gouden ingewanden anders, dan er bij winnen? Want, de burgemeesters onzes tijds, – zijn ze, aanzien- en invloedshalve, iets meer dan de schaduwen en geraamten hunner magtige naamgenooten uit de 17de eeuw? Wij zullen de eersten zijn, die Van Campen's³⁵² gewrocht weêr onder de mirakelen opnemen, indien nogmaals de naneven der Bickers,³⁵³ Hoofts en anderen op 't burgermeesterlijke en raadsheerlijke kussen mogen zitten, – daar, waar nu de troon van een constitutionelen vorst staat opgericht. Doch neen! de satyre werd te stekelig, 't contrast te opvallend. Toen besliste men er over oorlog en vrede, – nu zou men er opcenten berekenen en 't tarief der broodzetting in schrift stellen, — en daartoe is de plaats 't voormalig Prinsenhof, werwaarts de koninklijke hofhouding de schare der wel-edel-achtbaren deê verhuizen, zeker aanzienlijk, prachtig en deftig genoeg.

We zeiden, dat de Amsterdammer trotsch is op zijn paleis... Maar wie noemt dien hoogmoed niet onvergefelijk, niet ergerlijk, niet onzinnig, als gij weet, dat er burgers zijn, van ouder tot ouder Amsterdamsch, die nimmer een' voet binnen dat gebouw hebben gezet? Hun getal is zeker overdreven, door

351 Dus steekt het schooner af op 't schoon; de kleur op kleur;

De diamantsteen op turkoisblauw; geur op geur;

Het stercke op flauwer licht; gestarrent tegens starren.

Ons schicken is den Staet van dit Heelal verwarren,

Uit: *Lucifer. De werken van Vondel*. Deel 5. 1645-1656(1931) dbnl.org

352 Het ontwerp van het stadhuis was van Jacob van Campen (1595-1659),

353 Andries Bicker werd in 1616 lid van de vroedschap, in 1620 schepen en in 1627 voor de eerste keer burgemeester van Amsterdam.

den physiologist, die, gewis niet tot lof van zijne stadgenooten, schreef, “dat er van de tweemaal honderdduizend inwoners naauwelijks vijftigduizend de koninklijke woonstede van binnen hebben gezien.”

Maar ze zijn er toch, en wij-zelve hebben later een praatchtig heertje ontmoet, die tot ergernis toe zich over de onverschilligheid van een onzer reisgenooten verwonderde, toen deze Amsterdam bezoekende verzuimd had, ‘t paleis inwendig te bezichtigen, maar die echter, daarnaar gevraagd, tot zijne schaamte bekennen moest evenmin iets meer van ‘t gebouw te hebben gezien, dan den Atlas op den achtergevel, die de wereldkloot draagt, en de zoo veel uitgebeitelde schoorsteenen voor en achter, en ‘t ijzeren balkon en de schildwacht, die er “landziekig” bij open neêrdrentelt. De geschiedenis is voor velen toch niets meer dan een dood kapitaal.

Voldaan, ja ten uiterste voldaan, – moeten wij als Drenthenaren zeggen, – over ons bezoek, in ‘t merkwaardige gebouw afgelegd, beloonden wij (en Berend-oom met eene extragift,) de gedienschtigheid van den geblauwrokten paleis concierge, en begaven ons weder op weg, om onze afgebrokene wandeling door de Kalverstraat te volbrengen en bij Peter in “de jonge Graaf” te middagmalen. Wij hadden dit laatste voor Oom geheim gehouden, om hem eens te verrassen.

Kalverstraat

*Aanvang eener Kalverstraat-wandeling. De winkel van Hijmans
Welsprekendheid van eene der winkeldochters. Berend-ooms inclinatie
voor haar. Het Nieuwe Amsterdamsche Koffijhuis van Allebrandi, en
hoe Oom er zich vermaakte. Open tafel bij Peter in de Jonge Graaf.
Oom eet met lusten en wat hij at.*

Het eerste gebouw, dat de Kalverstraat ter regterzijde op eene waardige wijze opent, is de winkel van den manufacturier Hymans. Bij 't publiek schijnt dit magazijn in een' goeden reuk te staan, want het wordt druk bezocht. Wij hadden de gelegenheid om de toonbank-eloquentie³⁵⁴ van eene der jufvrouwen te hooren, en gelooven vast, dat de heer Hymans in deze dame een talent bezit, hetwelk hij wel op prijs mag stellen. 't Onderwerp, dat zij behandelde, was het hatelijk "afdingen", haar auditorium bestond uit twee Amsterdamsche wildmutsige dienstmeiden.

In zeer rappe bewoordingen somde zij de goede hoedanigheden van den omslagdoek in kwestie op; ging toen in gemoedelijken toon over op 't plegtigst te verklaren, dat ze niet overvroeg, gevolgelijk dat ze zich niet kon laten afdingen, gevolgelijk dat de prijs van den fraaijen deugdzamen doek zeer billijk gesteld was. Ten slotte voegde zij er eene welsprekende toepassing bij over de weinige winst, die er ten huidigen dage op modeartikelen overschiet, en zij smaakte ten leste met ons het genoegen, dat de gekornette³⁵⁵ schoonen, na eerst

³⁵⁴welsprekendheid.

³⁵⁵kornet I (vaandrig), begin 16.eeuw cornette. Uit fr. cornette, oorspr. "ruiterijvaandel", dan "vaandrig", waaruit ook nhd. kornett m. "id.". Fr. cornette komt van cornet "hoortje" (demin. van cor, lat. cornu "hoorn"), dat ook in allerlei overdr. bett. voorkomt. Hiervan de ndl. instrumentnaam kornet II, Kil. cornet; uit cornette met de bet. "een soort muts" kornet III "id." (reeds mnl.?). Muts met 'hoortjes'. etymologiebank.nl

achter een pilaar in geheim committé te zijn geweest, den omslagdoek hielden en betaalden, om er 's middags mede in de Plantaadje te dreutelen aan den arm van Hein, den zoon van Arie den kruijer. Berend-oom stond met den mond open, tegenover de talentvolle winkeldochter. Zoo iets had hij nog nooit gehoord. Zelfs de meestersche vrouw Krieuwel, was niet zóó wélbespraakt. Hij maakte bij ons vertrek eene diepe buiging voor mejufvrouw...., en nam later altijd, ook zonder dat hij haar zag, eerbiedig tweemaal den hoed af voor Hymans' winkelkasten, eens op den Dam en eens in de straat.

Vlak tegenover dezen winkel ziet ge de doodsche societeit de Vriendschap, geen zinnebeeld, zoo als ze daar staat, voorzeker van die vrolijke gezellige deugd. Wie of daar binnen vriendschap voor elkanderen gevoelen, begrijpen wij niet; want – 't is mogelijk toeval maar wij hebben gedurende acht dagen geen enkel menschelijk wezen de trappen zien op of af klimmen. Naar wij hoorden, moet het gebouw er van binnen zeer goed uitzien en zou er eerlang een koffijhuis en restauratie op groote schaal voor het publiek in geopend worden. De huur moet ongeveer f 7000 bedragen.

Een weinig verder noodigt u het Nieuwe Amsterdamsche Koffijhuis van Allebrandi³⁵⁶ tot een kijkje in meer dan honderd Hollandsche, Fransche, Engelsche, Duitsche, Deensche, Italiaansche, Spaansche, Belgische, Afrikaansche, Aziatische en Amerikaansche couranten, tijdschriften, kaarten, schilderstukken, enz. De tafels zwoegen onder den last van al deze bekende en vreemde nieuwsvertellers, en 't geroep der talrijke koffijhuisbezoekers om de dagbladen zette het tooneel eene woeligheid bij, die Oom deed duizelen. Hij dronk in zijn dorp nog, wel eens een borreltje in “'t witte Paard”, alwaar de *Haarlemmer courant*, die vóór zes maand 't aanwezigen ontving, en soms de *Kamper*, ter lezing lagen, met

356 S. Allebrandi, koffiehuisshouder in de Kalverstraat in Amsterdam. Wat '51 (of: 51) betekent, laat ze in het midden. Tot zijn dood (op 47-jarige leeftijd) op 27 mei 1843 was Sebastiaan Allebrandi inderdaad uitbater van het Nieuwe Amsterdamsche Koffijhuis, Kalverstraat, tegenover Doctrina. Dick Welsink *Kanttekeningen bij Aantekeningen. Over Multatuli*. Delen 38-39(1997) dbnl.org

den diender der gemeente en Van Bobbel, en dan konden zij het de manke vrouw, die bediende, druk genoeg maken; maar zóó veel beweging, zulk een geschreeuw om nieuwstijdingen en versverschingen was voor zijn zwak hoofd niet uit te staan.

Gelukkig riep de beursklok hare bezoekers op den Dam, en spoedig zat onze Mentor met den *Times* in handen, om te zien, of zijne gemeente nog van de longziekte was verschoond gebleven; een oogenblik later bekeek hij de Deensche *Kjobenhavns Kongelig* alene priviligerede of er ook reeds eene oproeping van sollicitanten geplaatst was voor de vakante bijschool van D. Geen van beide bevredigde zijne nieuwsgierigheid, en daarom verklaarde hij kortweg aan Jan,³⁵⁷ dat de *Drenthsche courant* veel secuurer was, en ziet dadelijk overreikte de vlugge bediende onzen Drenthschen assessor zijn provinciaal blad. Dat streelde de ijdelheid van den goeden oude; hij zette zich in eene gemakkelijker positie neder, eischte een glaasje “rooije jannever van bessen met witte broodsuiker” en hield tegen ons eene vrij welsprekende lofrede op Allebrandi’s compleet courantenmagazijn en op de gedienschtigheid zijner bedienden. Bij ons vertrek besprak Oom de *Drenthische courant*, die over vier dagen zoude aankomen, borg zeer zorgvuldig een courantenlijstje, dat hij van den nog onvolprezen Jan ontvangen had, en verheugde zich reeds bij voorraad, dat we spoedig hier een avondje zouden doorbrengen, opdat hij dan de *Boekzaal der geleerde wereld*, waarvan een kersversch nommer, natuurlijk onopengesneden, in de kast lag, eens op zijn “dooije gemak” kon lezen.

Schuins tegenover Allebrandi vindt ge *Doctrina et Amicitia*,³⁵⁸ eene voorname societeit, die wij even vóór drie uren, op ‘t geluid der beursklok, zagen leeg loopen. Jan zei, “dat de heeren zoo hard liepen, om het vijfje, tot boete voor het telaar komen, uit te zuinigen.” Regt Amsterdamsch! Des morgens wijdt men hier zijn uurtje aan den handel of een spelletje, en ‘s avonds offert men er soms op het altaar der

357 Destijds gebruikelijk benaming voor kellner.

358 *Doctrina et Amicitia* was een Amsterdams leesgezelschap dat in 1788 werd opgericht.

kunsten en wetenschappen. Een weinig verder leenden wij eenige aandacht aan de stille en onaanzienlijke woning van Spekman, dien we spoedig eene avond-visite toedachten, en met moeite hielden wij Oom terug, om Schuurman's groete op staanden voet aan den grooten eijer-consumateur over te brengen. Nog eenige schreden, en wij stapten den donkeren gang, die naar Peter's ruime eetzaal leidt, binnen, terwijl Oom ons aan de rokslippen nabengelde. Maar welke groote oogen sloeg hij op, toen bij, binnengetreden, aan onderscheidene tafels meer dan honderd personen aan den maaltijd zag, en welk een verplonderd gezigt trok hij, toen hij niets anders dan 't gejoel hoorde van "gereedschap – kaart – geld – aannemen – vlammetje."³⁵⁹ Wij neusden de costumes der publieke tafel eerst wijselijk af en vroegen, toen "gereedschap"³⁶⁰ voor drie personen.

Oom wilde nog eenige bedenkingen aanvoeren die Van Bobbel hem over de Amsterdamsche gaarkeukens had medegedeeld; maar wij drukten hem eene spijskaart in de hand, om daarop eenigzins spoedig uit te zoeken, wat hij zou gelieven te eten. Nu wilde hij eerst even naar de Nieuwe Stadsherberg, om zijn knijpbril te halen, maar wij besloten liever om hem de kaart voor te lezen; dan had hij slechts te luisteren en te kiezen.³⁶¹ Toen het soefphoofdstuk ten einde was, koos hij "gepelde gerstsoep" – zij werd gevraagd en verscheen. — Uit het groenteregister wenschte hij "gestoofde paardebloemen" en "geforceerde uijen" en Jan zette ze hem voor; uit het rijk der visschen "geforceerden snoek" en ook de snoek liet zich niet wachten. – Oom at. – En eer wij er aan dachten, zette hij zich achterover, trok de servet uit het knoopsgat, reikte ons de spijskaart over en verzocht voor hem te ordonneren: "oliekrabben" en "pekelfleesch", om de digestie te bevorderen, zeide hij. Wij hadden volkomen vrede met Ooms zonderbare spijzen-combinatie, maar konden toch niet nalaten, hem te vragen, hoe hij aan zoo'n vreemden eetlust kwam.

359 vlammetje: vuurtje voor de sigaar?

360 bestek.

361 De neven verzinnen namen van gerechten.

BEREND-OOM EET MET LUSTEN.

(Plaat V, bladz. 115.)

“Ik ben te Amsterdam,” zeide hij, “en wil geen’ dagelijkschen kost eten.”

Verder weidde hij zeer in den lof van zoo’n eethuis uit het ging er zeer rustig en vreedzaam toe, zeide hij, en men werd er vlug bediend.

“Wat heeft mijnheer gehad?” vroeg Peter, dien wij een wenk hadden gegeven, om ons gelag uit te cijferen.

“Gerstesoepe en gestoofde paardebloemen en geforceerde uijen en geforceerde snoek en oliekrabben en pekervleesch, meneer!” antwoordde Oom, terwijl de restaurateur een’ natuurlijken lach met alle moeite onderdrukte en zonder te cijferen Oom de rekening opmaakte.

Oom trok den zeemleëren geldzak en telde er eenige geforceerde Drenthsche guldens langzaam en in gedachten uit. Daarna verzocht hij vriendelijk om eene spijskaart op den koop toe, tot eene herinnering aan den gedenkwaardigen dag zijns levens, toen hij voor ‘t eerst te Amsterdam in een ordinaris at, om welligt als modelkaart te gebruiken bij eene op te rigten eetzaal in G.

Hoofdstuk VIII

Dertien hofleveranciers – *salle pour la coupe des cheveux* –
Woarde Anna!

Met een keur aan hofleveranciers biedt de Kalverstraat veel vermaak. Oom is onder de indruk van de verkoopkwaliteiten van de bedienden in een aantal winkels. Hij raakt gemakkelijk onder de indruk van de welsprekendheid van enkele dames. Hij ontdekt dat hofleveranciers ook aan andere klanten dan het hof, hun waren slijten.

De assessor heeft belangstelling voor de kapsalon van Ferminet. Een hedendaagse *coupe des cheveux*, dat zou misschien wel iets zijn. Teunis Plagge kan er, thuis in Drenthe, nog veel van leren.

Terug in de Nieuwe Stadsherberg schrijft Oom een “zendbrief” aan zijn huishoudster Anna. Zijn epistel biedt een Drentse kijk op de gebeurtenissen van de afgelopen dagen. Oom laat zien dat hij zich in Amsterdam, ondank het af en toe vijandige milieu, goed weet te handhaven. Hij laat niet met zich sullen.

Ik goa ook bij 'n stok, om de lotterijjeuden en stokkejeuden af te weeren, moar roak er mangs me. verward tussen de beenen van d'Amsterdammers, inne Kalverstroate.

“Mof! hou je stok voor je!” zee gisteren 'n heer, dee amper gien kuutbeenen had.

Benamingen als: loterijjoden, stokjoden en moffen hoorden tot het gewone taalgebruik. Een mof was iedereen die van elders kwam.

Dertien hofleveranciers

Wandeling door de Kalverstraat. De dertien hofleveranciers, en wat Oom daarvan dacht. Institution Dekker en meer andere dergelijke speculaties.

Volgden wij ‘t nobele gebruik onzer meeste hedendaagsche *beaux-esprits*, of stak ons, even als zeker ander drietal, de lust om onze belezenheid te luchten te hangen, – wij hadden tot motto boven dit hoofdstuk geplaatst, wat wij nu als inleiding tot onze Kalverstraat-wandeling zekeren schrijver³⁶² in *de Gids* nazeggen:

“Eene drukke straat, eene wereld in het klein! Vruchten van het saizoen en voortbrengselen des lands – vruchten uit verre hemelstreken en voortbrengsels van het andere halfond der aarde verrassen er den voetganger bij iederen schred, wisselen zich voor zijnen blik met elke woning af.

We gaven, in ruwe omtrekken, de tallooze verscheidenheden van voedsel aan; maar welk kort begrip zou niet vervelend lang worden, wanneer we gewagen wilden van de oneindige gedaanteverwisselingen, waardoor de mode er voorziet in de kleeding der beide geslachten, der verschillende leeftijden, der standen, nog veelvoudiger dan deze? Nooddruft des levens, – behoeften, uit de beschaving geboren, wenschen, in eischen verkeerd, daar overvloed hunne vervulling tot gewoonte maakte, alle worden door die reeks van winkels bevredigd; liever nog, alles, ter bevrediging van deze gevorderd, bieden ze immers, eene wijle stilstaans, eene poos luisterens, eene vraag is genoeg, om het doel dier tentoonstelling te vermoeden, te doorzien: – het schouwspel blijkt maatschappij; in dien gonzenden korf onderscheidt ge

362 *De zusters*. Deel IV. E.J. Potgieter. *De Gids*. Jaargang 8 (1844) dbnl.nl

de hommels van de bijen; werkzaamheid, die voortbrengt, en weelde, die verteert..... Eene drukke straat, eene wereld in het klein!”

Doch, ter zake!

Hebt gij lust, om ons op onze wandeling door de Kalverstraat te vergezellen? Ga dan met ons uit Allebrandi's koffijhuis, en al dadelijk valt ons 't “bibliopolium” van Joannes Müller in 't oog, een aanzienlijk gebouw, welligt de fraaiste boekwinkel in geheel Amsterdam. Schuins tegenover denzelven verblinden Focke-en-Meltzer's glas- en kristalwerken u 't gezig, en gij weet niet, aan welken wijnroemer of waterkaraf gij de voorkeur zult geven, wanneer moeder de vrouw of een hebgrage en pronkzieke zuster in uw zakboekje daarvan eene bestelling heeft aangeteekend. Zijt gij van den korten afstand van Allebrandi tot hier reeds vermoeid, eilieve, verkwik dan uw dorstig gehemelte aan het wélge vulde buffet in “'t Poolsche koffij huis,” of wenscht ge uw tong een fijner genot te verschaffen, laat Florian Flütsch, confiseur et patissier suisse, u niet vergeefs noodigen in zijn' smaakvollen winkel, waar gij aan alle soorten van ijs en andere ververschingen uw hart ter dege kunt ophalen. Een weinig verder stelt A. Floquet zijne prachtige verzameling van lampen van allerlei gedaante, vorm en grootte, behalve de Drenthsche boeren-hanglamp, ten toon; wij werpen een' belangstellenden blik in dezen winkel des lichts en danken hem, dat hij zoo ijverig tot vervrolijking der winteravonden wil medewerken. Het koffijhuis “de Karseboom”, van oudsher bekend en welligt hetzelfde, waarvan de goede oude en toch vrolijke Abraham Blankaart³⁶³ in zijne brieven spreekt, trekt nog zijne trouwe bezoekers, hoewel wij niet in deszelfs gastvrije haven zullen ankeren. Ook de nieuwerwetsche winkel der gebr. Geelen in manufacturen verdient uwe aandacht, en biedt den voorbijgangers eene ruime verscheidenheid van allerliefst zomergoed aan tegen de warme dagen, die er komen zullen. Het zal u intusschen weinig bevreemden, dat ons vaderlandje gaandeweg met een'

363 Brieven van Abraham Blankaart Betje Wolff – 1787-1789. dbnl.org

milden plasregen van ridderkruisjes wordt overstelpt, als gij er hier een depôt van ontmoet bij den *jouaillier et bijoutier* A. Moussault, wiens beneden glasruit u vertelt, dat hij er hofleverancier in is, terwijl aan deze schriftelijke verzekering een nadrukkelijke klem wordt toegevoegd door het koninklijk wapenbord boven de deur zijner woning. Loopt het seizoen naar Paschen, en vereischt uwe garderobe eene herziening en hervorming, Jörgensen, *taylor* from London, die u dikwijls in 't *Handelsblad* toespreekt, zal gereedelijk die zorgen verhelpen, tenzij gij preferentie hadt om u door de *maitre-tailleurs* gebr. Van der Burcht, die een weinig verder wonen, een' matigen prijs in 't pak te laten steken. In één etmaal kleeden u deze heeren, en zoo ge als wij Drenthers zijt, zoudt ge moeite hebben u-zelve te herkennen. In Amsterdam doet de schaar wonderen. Vertoon u zoo herschapen in Hamel's café français, een der fraaiste koffijhuizen der stad, om er de spiegels en uwe vrienden te raadplegen, of 't modejournaal niet getrouwelijk ten uwen opzigte gevolgd is, — om er u-zelfen te restaureren en 't nieuws van den dag in drie, vier à vijf talen te vernemen. Komt gij er even voor drie uren dan zal 't u goed uitkomen, als gij geen haast hebt. Nu schikt ons echter het vergeefs roepen om de nieuwstijdingen niet; want onze wandeling is nog lang niet ten einde.

De gebr. Lurasco, hofleveranciers, blijkens het wapen des konings boven hunne deur, vragen een' blik der aandacht en der bewondering voor hunne kostbare en allerprachtigste verzameling van pendules. Zoo ge daarbij al niet, als een stroef moralist, de korthed des tijds wilt herdenken, erken dan toch in der haast, dat de menschelijke kunst tot eene verbazende hoogte is geklommen, — dat de weelde en goede smaak onuitputtelijk zijn in 't uitvinden van vormen, om den zinnen eene aangename gewaarwording te verschaffen, ook bij de verkondiging van een verlies, dat met geene schatten is terug te koopen. Vermoei uw oog echter niet te veel; want Buffa heeft zijne glasramen gestoffeerd met meesterstukken van graveer- en steendrukkunst. Hindert u de broodmand van dien bakkersknecht, die met Hein den slager een *coup-*

d'oeil op Napoleon's sprekende gelijkheid werpt, terwijl de laatste bij 't gezigt eener roovergeschiedenis onwillekeurig de hand aan zijn wapen slaat, – heb slechts een oogenblik geduld, zij zullen dadelijk aan hunne kalanten denken en liever bij hun terugkeer hier een langer wijle tijds vertoeven, om de smartelijke wezenstrekken van Mazeppa³⁶⁴ en de havelooze kleeding van *le mauvais sujet*, of de fraaije lokken dier Italiane en de monsterlaarzen van dien Poolschen generaal te recenseren.

Ook Buffa³⁶⁵ heeft vrijheid om met 's konings wapen te pronken, en bekwam Brandon tot dusverre die eer nog niet, zijn winkel is er niet te minder om of te armer aan begunstigers. Dat bewijst ook zijn tweede magazijn tegenover het eerste, en in welke beide ge u naar den laatsten smaak kunt voorzien van handschoenen en foulards en bretelles, zelfs tot spermacetikaarsen inclus. Hebt gij bij Lurasco nog geene keuze kunnen of willen doen, beproef het dan bij Chaste, die mede in uurwerken goed gesorteerd is; en had uwe zondagskamer een nieuw behangsel à la mode noodig, ge kost bij Prot aan uwe begeerte ruimschoots voldoen; maar heb meer smaak dan onze Mentor, die voor de dompige gemeentekamer te G. een hemelsblauw gesatineerd behangsel met zilveren starren uitzoeken wilde, onder voorwaarde van het terug te mogen zenden, als zijne mede-dorpsregenten zwaarigheid ter acceptatie maakten.

Gij verwondert u welligt, dat we bij Johannes Guykens, hofleverancier van Z. M., binnentreden, maar weet, dat we eenig souvenir onzer Amsterdamsche reis wenschen te koopen voor de Drenthsche schoonen, die ons lief zijn. Uw glimlach doet het vermoeden bij ons ontstaan, dat ge onzen vergeten achterhoek geheel vrij waant van Amor's heerschappij, en

364 Diverse verwijzingen. Gedicht van Byron. (Over Ivan Mazepa (1639-1709).) *Geschiedenis der letterkunde. De Britsche letterkundigen van onzen leeftijd. De muzen* (1834-1835)

Opera Mazeppa van P.I.Tsjaikovski. Symfonische gedicht Mazeppa van Franz Liszt

365 *Van eenvoudige prentenkoopman tot gerenommeerde kunsthandelaar: Frans Buffa & Zonen in Amsterdam* (ca. 1785-1951)

J.F. Heijbroek *De Boekenwereld*. Jaargang 23(2006-2007) dbnl.org

dus albums, plaatjes, balboekjes, étuis, languages de fleurs en dergelijke zoete snuisterijen er geheel onbekende voorwerpen zijn. Ge vergist u, en wij zeggen 't u hier in vertrouwen, dewijl uw medelijden ons een weinig kwetst, dat we te Amsterdam vergeefs naar de frissche bloeiende maagden omzien, die ten onzent het stille en eenvoudige landleven zoo zeer veraangenen!

Guykens is goed voorzien; meer dan iemand voor tien liefstes in even zoo vele jaren noodig kon hebben, wordt hier vertoond. Maar volgen wij nu Oom, die ons aan 't rokspand trekt, om voor zijne onvolprezene trouwe Anna een paar kamermuilen te koopen, welke tevens onverslijtbaar moeten zijn, en gaan wij daartoe in 't magazijn van Potaarst hofleverancier in schoenen. Spoediger dan wij dachten is Oom gereed, hoewel hij eerst meende, dat een hofleverancier niet anders dan aan hoffelijke personen mogt verkoopen. Hij was nu zeker, zeide hij, van geen pantoffels te hebben met zolen van Leidsche-kaaskorsten, zooals dominé's jufvrouw een paar uit A. had ontvangen; daarvoor waarborgde hem niet alleen de vriendelijkheid des fabrikants, maar vooral het wapenschild van Z. M. den koning.

Ontbreekt u evenwel nog iets aan 't toilet, L. Pouel en de wedw. W. Van der Hulst, hofleveranciersche, zijn ruim in modes gesorteerd,, en gedooft uwe beurs nog meer uitgaven, voorzie u dan bij de gebr. Buffa en Co. van dat fraaije stel platen; want morgen is het niet meer verkrijgbaar. De oude bekenden de bakkersknecht en zijn kameraad Hein, zijn uwe concurrenten niet; zij hebben aan de leuning eene conferentie, om eene noodleugen te smeden, ter regtvaardiging bij den baas over hun te lang wegblijven; – maar dat jonge echtpaar uit de omstreken van Arnhem wil er zijn optrekje mede versieren. Het is ook zulk eene getrouwe schildering van een gelukkig huisgezin. Zij vinden er hun eigen leven zoo geheel in geschetst. Vóór veertien dagen vereenigde hen de heilige band des huwelijks!

Gij kent Ferminet reeds, den coëffeur et parfumeur. Anders ware 't zonde en jammer, dat zijn breedsprakig

uithangbord geen' magnetischen invloed op u uitoefende. Of is 't u streelender denkbeeld, gecoëffeerd en geparfumeerd te worden door een *coiffeur et parfumeur brevelé du Roi*, ook mr. Etienne is ervaren in de kunst der hairsnijders. Offert gij bij geval op het altaar van de Muze der toonkunst, Van Raay en Zoonen Theune en Co., hofmuzikinstrumentmakers, kunnen u een volledig orkest bezorgen, zoo de landstorm van uw dorp gaarne met Turksche muziek aan 't hoofd wil paraderen of indien uwe heele-lieve er van houdt voor u op de piano te fantasieren. In 't muzikmagazijn der laatstgenoemden kunt gij ook te kust en te keur de laatste snufjes der eerste componisten vinden. Bij Schoyer, den bottier de la cour, geene bestellingen hebbende en geen lust gevoelende om met Burgers, den hofverlakker, in aanraking te komen, laat gij welligt ook Hamacher, leverancier van den prins van Oranje, links liggen en stalt deze zijne juweelen en goud- en zilverwerken te vergeefs voor u uit.

Wilt gij echter gaarne in een' hofzadel zitten, bij welk denkbeeld zeer gewigtige bespiegelingen te maken zijn, treed dan met ons den winkel van E. R. Muller, zadel- en tuigenmaker des konings, binnen. Berend-oom, die gaarne in zijn dorp, naar den buitensporigen smaak van andere gemeenten in ons vaderland, eene jaarlijksche harddraverij, wel te verstaan van paarden, wilde invoeren, heeft reeds den knop der deur in de hand, en zal ons straks verlegen aanzien niet wetende, hoe eene eerlijke retirade te maken uit den tuigen- en zadelwinkel. Misschien koopt hij een gemakkelijker zadel dan zijn gewone paardedeken, als hem de belasting niet als eene nachtmerrie de beurs toedrukt, of neemt hij een sierlijker hoofdstel, dat de hennepen halster in rijkdom en élégance verre achter zich laat.

Wilt gij daarenboven Ferminet, meergenoemden kapper, scheel doen kijken, herinner u dan ter goeder ure den kluchtigen dagbladstrijd, dien deze met Teissier, *coëffeur de la cour*, gevoerd heeft, en laat bij den laatste 't labyrinth uwer hairlokken in een kunstigen krullentuin herscheppen.

Ook in den "kleinen Bazar" zult ge uwe zucht tot weelde en gemak overvloedig kunnen bevredigen, en bij Hartmann den

pasteibakker u ijs en crèmes laten voordienen, welke alle uwe eetzenuwen elektriseren, en confituren en taarten gebruiken, die 't uwe kwade kiezen nog lang zullen doen heugen, dat ge in de Kalverstraat bezweekt voor de verleidingen der smulzucht. Bij Sülpke daarentegen, in den bekenden Hoogduitschen boekwinkel, vindt ge voedsel voor den geest, terwijl ge voor een nietig kwartje u-zelfen in den salon des progrès de l'art kunt overtuigen, of de bewoner werkelijk 't hairsnijwerk tot eene kunst heeft weten te volmaken. Ook Nagel in zijn maison de soeries et shawls, en Bodenheim met zijn koninklijk wapenbord zouden gaarne zien, dat ge iets meer deedt, dan u in 't begluren hunner winkels verlustigen. Verder prijst eene breede plank met reuzenletters u de institution Dekker aan de "nederige man", die nu ook in 't schoonschrijven doet.

Zoo ge 't niet uit de dagbladen weet, dan zult ge daar vernemen, dat genoemde heer professor in talen is, en knaphandig in weinige maanden u 't Fransch in merg en been kan stampen, iets, wat Oom met een "waarachtig" – wat hij hoogst zelden zegt – bezwoer niet te gelooven, al verzekerden en verzegelden 't ook alle hoogleeraren aan 't hoofd van 't gansche Koninklijk Nederlandsche Instituut;) hoewel gij ook tegen betaling van 500 gl. tot hetzelfde oogmerk bij het jaar ten zijnen huize een vrij appartement kunt bekomen. Hij werkt met meer dan stoomsnelheid; want, door zijn "Tabellen-galerij", die 30 gl. kost, kan hij u in twee uren "alle gronden of regels der Fransche taal onderrigten."

Zijne "Taalkunst der taalkunsten" en andere werken, debiteert hij tegen contante betaling, ter voortplanting zijner "in drie werelddeelen verspreide Methode." Die "Taalkunst der Taalkunsten" is volstrekt onmisbaar, "voor hen, die niet slechts de beginselen, maar ook het genie der Fransche taal wenschen te kennen." Voorts bedient de wonderman zich van "berijmde lessen", neemt jonge lieden in den kost, doceert ook Engelsch en Hoogduitsch, en annonceert verder aan het leergrage publiek, dat "geheel het onderwijs gegeven wordt door middel van de Geschiedenis, Aardrijkskunde, kunsten en verdere Wetenschappen."

“Die verfranschte Hollandsche professeur,” zeide onze meester later (denkelijk uit jalousie de métier,) “met zijne wonder-methode zal wel van de parentage zijn der geïllustreerde Uilenspiegels en Moeders de Gans, en van de Cognac-met-Zouters, en van dien Hanauer Cosmopolite met zijne waterige geschriften over ‘t water, en van de industriële heeren Soetens et Fils met hun patentdak en kunstlood, waarover de Asser waterstaatsheeren kunnen meepraten, en van alle andere groote vernuften, die op de ligtgeloovigheid en ‘t goed vertrouwen van den Hollander zoo behendig weten te speculeren.”

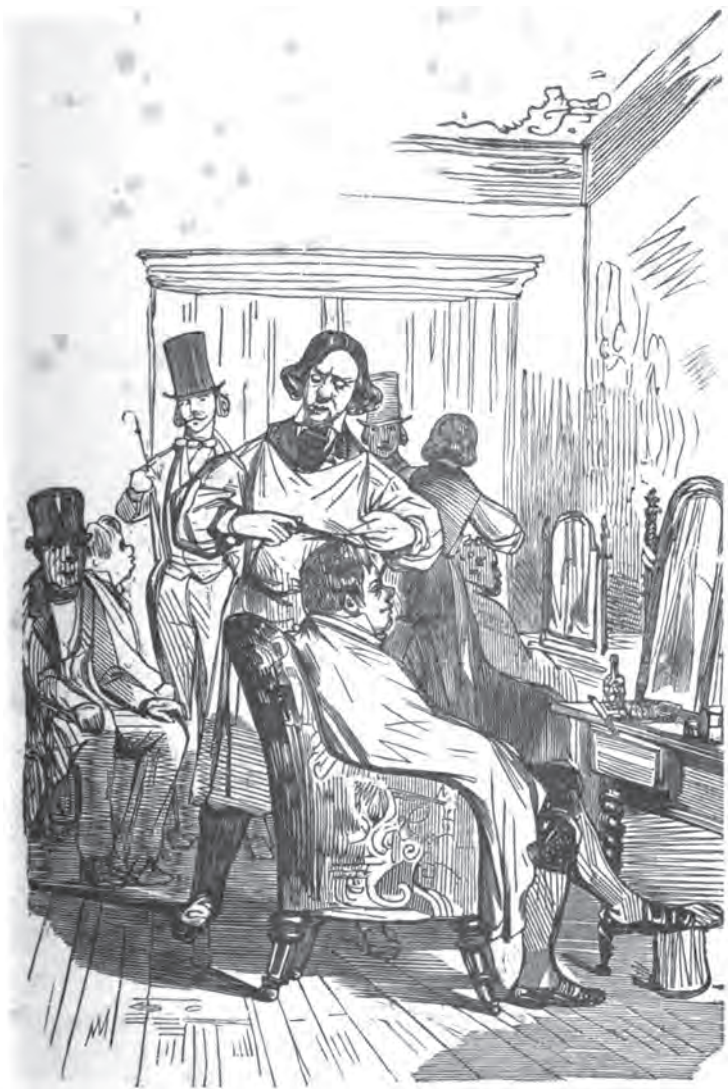
Dáár vertoont zich het Schapenplein, – maar hebt ge u somwijlen door eene heele lieve tot aan den rand der huwelijksfuik laten lokken, en zult ge zoo aanstonds gevangen zijn, weet dan, dat Puttenaar uwe wandeling door de Kalverstraat de kroon kan opzetten, door u van top tot teen in ‘t huishouden te steken, van af het tafeltje voor uw ledekant, tot aan de canapé, waarop ge met uwe aanstaande, althans in de wittebroodsweken, verliefd zult schemeruren; van af ‘t notemuscaatraspje tot aan de koperen theestoof, die zoo prettig ‘s zondags namiddags in de visitekamer naast uwe echtgenootte zal staan te stoomen, als dominé en jufvrouw bij u op theevisite zijn.

Salle pour la coupe des cheveux

Oom in de salle pour la coupe des cheveux. Metamorphose van des assessors hairlokken.

Wij lieten het hier aan Oom over, om de wandeling te eindigen, of ze nog verder te vervolgen. Even als de jongens voor de kermiskijkkast nog eens weêr met gelijke liefhebberij de schoone panorama's, bloedige veldslagen en ijsselijke moordgeschichten aangapen, als de wonderman weder van voren af aan begint met zijn relaas, zoo wenschte Oom nog eens zich met een' vlugtigen blik in de Kalverstraat-wonderen te verlustigen. – Voor de woning van Ferminet gekomen, bemerkten wij echter, dat de assessor nog een bijplan had. Hij hield plotseling stil en stapte de fraaije *salle pour la coupe des cheveux*, waarvan wij hem in 't voorbijgaan eene duidelijke verklaring hadden gegeven, binnen, ons wenkende hem te volgen. De lust om zijn lang sluik hoofdhaar aan de kunstoperatie van den professeur te onderwerpen, kon hij niet langer wederstaan en ook een kwartje, zeide hij al mompelende tot ons, was het altijd wel waard, om bij Van Bobbel, die zoo veel zorg voor zijn kuif droeg, te kunnen pogchen, dat hij door de meesterlijke schaar van Ferminet gekapt was. Met een “goeden dag, heerschap!” stapte Oom de sierlijke zaal binnen, alwaar reeds hier en ginds, in den allerlijdzaamsten toestand ter wereld, verscheidene patiënten onder de handen der scheerders gezeten waren om binnen weinige minuten, met kuiven en krullen gearneerd, Amstels straten rond te dreutelen, en den wierook der hulde van de schoone sekse over hunne verwonderlijke coëffure in te snuiven.

Al spoedig zat Oom zeer zelf behagelijk op een' der elastieke stoelen; op zijn gezigt was de wensch uitgedrukt, hier altijd

BEREND-OOM WORDT GEKAPT.

(Plaat VI, bladz. 125.)

gekapte te mogen worden. Men vroeg hem zeer deftig, of hij een kapsel door stoombewerking wilde vervaardigd hebben, zoodanig, dat de bewerkstelligde frisure aan de vochtigheid, de transspiratie en de beweging bij 't dansen weêrstand konden bieden. Oom antwoordde, dat hij morgen bij welwezen de stoombewerking op den weg tusschen Amsterdam en Haarlem zoude gaan bezien, en dat hij alleen het hair wilde gesneden hebben, zoo als elk fatsoenlijk mensch dit met alle regt tegen contante betaling kon vorderen.

En daarop begon de kunstenaar op het hoofd-terrein Berend-oom te woelen, het te besprenkelen, het met pomade in te wrijven, en dit alles bij 't smeltend geruisch der pianosnaren, terwijl hij nergens zijn opgewonden oog kon slaan, of heerlijke spiegels weerkaatsten 't embonpoint zijner assessorale gestalte. Was 't wel wonder, dat hij, bij 't einde der operatie, als twintig jaar verjongd opsprong en aan zekeren manufactuurwinkel dacht, zijne trouwe Anna haast vergat, die toch geen hoogte zou kunnen krijgen van wat het zeggen wil, gekapt te zijn in den *salon du progrès de l'art*? En voorwaar! niet als de grove knokels van Teunis Tünnis Plagge, Ooms en des geheelen dorps barbier en hairsnijder, lagen de zachte vingers van Ferminet's élèves loodzwaar op de hersenkast van den assessor; als ligte zefirs³⁶⁶ trippelden zij zachtken en luchtig over de topjes van zijn ragebollig maar eerlijk hoofdhair, terwijl vele gediensstige geesten, kruiderig als wandelende wierookschalen, levendig als vloeiend water en buigzaam als meitakken, in Ferminet's schepping vol *élégance* rondzwierven.

Toen Oom in den spiegel zag en zich de hairlokken regts en links glad tegen de slapen aangestroken en er aan vastgeplakt zag door de hemel weet welke specie, terwijl de kuif, door gelijke door gelijke lijmachtige compositie rijkelijk aangesmeerd, eene opwaartsche rigting aangenomen had, en door dit alles zijn eenigzins koolachtig gezigt tot eene raap vergroeid scheen, vroeg bij ons in allen ernst: "Lieve neven! ben ik nog uw eigenste Berend-oom?" Bij een toestemmend antwoord onzerzijds betaalde hij den herscheppenden hair-

366 waternimf.

professeur 't salaris en zweefde met een tevreden lachje de deur uit en de woelige Kalverstraat weer in.

Na de wandeling door de Kalverstraat was onze eerste bezigheid, het logement op te zoeken. In de verte, aan gene zijde der zee, hadden wij meer achtergelaten, dan Amsterdam ons kon geven, kostbare schatten, waartegen geene

bruid van 't Y,³⁶⁷

met al wat ze schoons en prachtigs bezit, opweegt. Wij wilden onze dierbaren, die ons in gedachten over den zoutplas gevolgd waren, onze ontmoetingen melden, en zonderden ons daartoe in de fraai gelegene logeerkamer der Nieuwe Stadsherberg af. In Amsterdam echter zoekt men de stilte te vergeefs, en Oom, die anders plan had, om twee "zendbrieven" te schrijven, één aan Anna en één aan Van Bobbel, kreeg met moeite, vóór de klok tien sloeg, dien aan de trouwe huishoudster gereed. Hij was ditmaal zoo vriendelijk, ons dien epistel te laten lezen, en, er eene hartelijke strafpredikatie aan wagende, nemen wij de vrijheid, dien hier in te lasschen.

367 AMSTERDAM.

Toast.

Voor Amsterdam de glazen vol!
De bruid van 't Y, des Handels stad,
Op deugd en rijkdom even prat;
Haar fierer op haar van de Poll,
Wiens oud en loffelijk geslacht
Voor haar twee eeuwen hield de wacht!

Zij rijze in aanzien, winne in bloei!
Den besten Koning hou en trouw, -
De parel van het Staatsgebouw,
Dat schitterend blinkt in 't stormgeloei,
En vinde in 's Burgervaders zorg
Haar roem en welvaarts beste borg!

P.

Nederlandsche muzen-almanak voor 1843

Woarde Anna!

Oom schrijft een' brief aan Anna.

Ik schrief dij dissen brief oet het magtig Amsteldam en bin gezond en fris; ast met dij anders ware, zult 't mij van herten leed doen. Wi geeft den heelen dag geld oet, van dat d' oogen lös tot dat ze weer toe goat.

De voet oet de veurdeure is de hand in de buutse.³⁶⁸ Hoe ist met de Grönger roobonte? Wi hebt het palleis ook al zien en 'k heb mien noam in 's keunings book schreven. De jonks wolt ook tiekenen, moar 't heufde niet, zee de man met de glende knoope op den rok. Hi zag wal dat ik de boas was en redeneert nog beter as de kopraal Van Bobbel. De neefies glüpen lellik langs de neuze, en hadden niet dacht, dat het kleine mannegien zoo völle fiselemiekennis³⁶⁹ had. Ik ken dij niet beduden, hoe 't palleis er oet zeet, woarde Anna! Ik heb er ook gien enkel vrommes in zien en ook gien katten.

Dan zint wi ook in Vranskatien³⁷⁰ west, 'n plomp groote jagtweide, dat zes gulden kostte veur oes drien, behalve de verteringe. Is de botter nog al geldig, Anna? Doar hek in den veurnacht bittere zieleangsten oetstoan, van wege de spoekgestalten, dee dansten en sprungen datze broesbekten³⁷¹ en ze tierden heur as wilden; moar ze drunkt ook wien en wuerden nog al plezierig.

'k Zal 't nums³⁷² vergeten, moar 'k begreep er niks van, woarum hier tweedoezend mensche bij medoar kwamt, en er zoo völle andere angezigten druegt, as de lieve God ze geven

368 in de (broek)zak.

369 fysionomie, kennis van gezichten.

370 Frascati.

371 schuim op de lippen.

372 soms, later.

hadde. Gien mense zee 'n hartlijk woord tot het volk, as 'n keukelder,³⁷³ Bamberg, dee 'n ambtenoar is van 't hof, moar dou wetst wal dat 'k een ingevreten gruwel van alle teuvenoars en duvelbanders hebbe, sints mij bij zukke kunsten 'n putien met drieguldens, op Damster mart,³⁷⁴ op 'n slinkse mannier oet de bokse³⁷⁵ teuverd wuur, en doarum hek mij in 't verscheet hollen. Zi had er ook 'n lötterije, en ik won een poppe, waarbij een franse heerschop, dee wal zoo wat opreteur³⁷⁶ van 't spul schien, een predekoasie tegen mij hól, waarover mennig malle Amsterdaminer lachte. Een lutke vrommes met 'n neutenmand annen arm, dee doar op agotie spikkeleerde, stopte mij stillegies 'n roateltien in d'andere hand. Ik kende 't mensch neet, en nam 't heur heel euvels, dat ze zoo fammeljoar tegen 'n assester duurde proaten.

Deze jonks gungt zoo gerust, mank 't volk rond as op Zuudloarder-mart. In 't lest loopt op vrijoazie oet, zoo as te Rolde op de martdoagen bij Rebbers. 't Woar aâns alle moal groote juffers, zee 'n heer, dee 'k er noar vrueg en dee allerlei malle gezigten tegen mij trök, alhoewal ik hom mien kwaliteiten opnuemd hadde. Wi gungt in den noanacht kant of hen hoes en te bedde, en ik stund op 's middags om twalf uur – om twalf uur, Anna, 's middags om twalf uur. Dat knoagt mij nog an de consjiensie. Hoe is 't met de longziekte, kind? Mien vetleeren riemschoeën glimt tegenswoordig ook, doarum hueft de kruuke niet meer vol troan³⁷⁷ kocht worden. Wi hebt an een ordenaris den middag doan³⁷⁸ bij meneer Peter in de Kalverstroate –wat – dat zek oe niet. Veur vierentwintig stuvers had 'k ordentelik goed mien bekomst, nog al duur, moar dat kwam van 't geforseerd eten van de euliekrabben, zekt de neven; ik heb er ééne stillegies in 't vessies buussien³⁷⁹ moffelt dee breng ik dij met tot een pruefien. d'Ordenarisheer

373 goochelaar.

374 markt van Appingedam.

375 broek. Geld uit de broekzak toveren.

376 operateur. De baas.

377 geen levertraan meer nodig om de schoenen te laten glimmen.

378 lunch gebruikt

379 vestzakje.

is ‘n vreeslik vet halfsleten jongkaerel. Dat hi vet is, is gien wonder, hi kan van ‘t zien eten wal wassen.³⁸⁰ Hi was wal in zien schik en luet mij opzeggen, as ‘n schoelmester, wat ‘k eten hadde, dat onbillik is te vargen bij ‘n kôrte mamorie, moar optellen kon hi goed dat dee hi zölf.

In de Kalverstroate zin ‘k oppen bank goan zitten van wege de euliekrabben en de geforseerde sipels. Ze hebt mij zonder veurafsproak driemoal tegen ‘t lief anleapen, tweemoal tegen de beenen kruud en zeuvenmoal op de teenen trapt, dat ‘k onoordig vinde veur ‘n reisbaar mensch.

In de Kalverstroate kaste alles te koop krigen, Anna – ‘t miggelt³⁸¹ er van volk.

De meiden schrobber in een janpon, met een lint omme musse, krek as oeze doornes-jufvrouws beppe en wizemoêrs³⁸² Annegien oet den Hoag. Wi zit weer op oeze kamers in de Nije Stadsharbarge en lacht de kruuêrs, de lotterijjeuden en de stokkejeuden³⁸³ wat oet.

De keuning komp in disse moand ook t’ Amsterdam en woont dan acht dagen op ‘t palleis – veur stads unkostring, zekt ze. Zien ekselensie zal dan mien noam ook wal in zien book vinden. Is Geesien Oet Hannover al hentied? Veur dat de keuning komp, tied wi hen – dat ruumt dan weer wat op.

Woarum schrif de kopraal Van Bobbel niet? Zeg hom, dat hi zoo groots niet deur ‘t darp hueft te stappen met zien koperen betallies.³⁸⁴ Ze hankt hier veur de venster te koop, krek as oorties stoeties bij de bakker. As hi der nog wat bij wol hebben, zak hom wal ‘n vraggien meebrengen.

Wi woont hier alderdeegst in ‘t water, Anna! De vuurbooten bulkt mij ‘s morgens wakker, veural is er zoo’n dink dat den

380 hij groeit (wassen) als hij anderen ziet eten.

381 miggeln: gestaag regenen. Miegen: urineren.

382 ... moeder van Annegien.

383 Er blijft ons dus thans niets meer te doen over. Wel is er nog een brief van zekeren Mozes - niet den uit Leyden, ook niet den beroemden kleërenfabrikant uit Londen - maar van jonkheer Mozes die een meting wil houden voor een kwartje, misschien voor een nieuwen spoorweg of zoo iets. *De Tijdspiegel*. Jaargang 23(1866) dbnl.org (Stokkejood: wellicht Mozes die met zijn stok water uit de rots sloeg.

384 batailles; onderscheidingen. Veldslagen.

ganscheliken dag van den overkant hen ende weer klettert, dat nog al lastig is. Gelukkig dat de groote Hamburger mogul³⁸⁵ niet met de neuze an de harbarge duurt komen; dee poestte oes aâns wal oet 't bedde. 't Is hier broaf rookerig en smookerig in Amsterdam, en dee zich moar 's zoaterdags woschte, zul wal in körten tied op 'n wandlende stoomboot piepe slagen. Ze droagt hier hoeden met iesboarlik breede randen; de smalen zint opkoft, zee de barbier, op stads rekening, om d'Amsterdammers, dee toch wat vleegachtig zint, d'oogen wat digter bij den grond te hollen. 't Is 'n geleerd man, de barbier, moar ook al 'n roare petries.³⁸⁶ Ligt komp hi in de regering. Ik heb sanderdaags wat wissiewassies mit hom had.

Toe 'k hom 'n halve stuver scheergeld toolee,³⁸⁷ trök hi 'n ieslik snötterig gezigte, en mompelde van fersoen, en een groot heer, en de Nieuwe Stadsherberg, en weet uwé. Ik zeê, dat ik mij van gien Amsterdammer boardschrappert in de lompen luët schuppen en roep doe de neven allennig en dee hebt veur mij akkerdeert. Hi zeê, dat hi geen boer wol scheeren, dat was zien koerakter te min; toe mös ik in mij zölfs lagchien.

Nijsies hewwe ook te hoop innen harbarge west bij meneer Allebrandi in de Kalverstroate. Doar leê wal 'n heuiwaag vol kranten, in alle, toalen van 't oardriek, Franse, Lantiense, Duutse en meer andere. Oes tiezig provinsioal snippertien drohde er onder te stikken. Jan zog hom op en hi zag er krek oet as bij oes. Hi hueft zich ook neet te schoamen, al ist 'n lutke dink. Zi had er ook 'n Engelse krante, fien schrift, woar Van Bobbel, dee eerst alle woorden spelt, wal een joar an had te lezen. Een glaasien bier köst hier drie stuver, moar Jan langt het dij toe in 'n wit pasteinen³⁸⁸ schötteltien, op 'n brettien met schilders.³⁸⁹ Hi moakt dan een soort van striekoasie³⁹⁰ en zeg zonder lagchen hardop: "as je blief, meneer!"

"Dank vrindschop!" zee 'k – moar de jongs zekt, ik mös

385 Grote (stoom)boot uit Hamburg.

386 rare patrijs, vreemde snuiter.

387 toeleggen; fooi.

388 porseleinen.

389 plankje met een prent.

390 lichte buiging. Strijkage.

mij hollen of ik 't niet heurde. O, Anna! ze könt hier zoo smerig vrendelijk proten as ze senten kriegt! De mensen zekt hier menoar niet goejen morgen, of goen oavend, en ze löpt krek of er altied brand is. Wi hebt de neuze nog moar pas in Amsterdam steuken,³⁹¹ zee Jan met de broene rok, oet de Nije Stadsharbarge, dee ook heel vrendelijk tegen mij is.

Ik goa ook bij 'n stok, om de lötterijjeuden en stokkejeuden af te weeren, moar roak er mangs meê verward tussen de beenen van d'Amsterdammers, inne Kalverstroate.

"Mof! hou je stok voor je!" zee gisteren 'n heer, dee amper gien kuutbeenen had.

"Kom in 't gemeentehoes, aste wat wilt!" zee ik toe forsch. Hi lachte en hom döcht wisse: ik kom toch niet! Ik zul hom anders deur oezen biezejager wal moffen! De kaerel had 'n board omme kin as 'n geschören heege, en krulle'n anne kop, krek as ontvangers Dientien.³⁹²

Van de vuurboot schrief ik niks, das 'n duuster stuk veur mij. Wat het was veur 'n old echt Drenther, dee numer wat aans under de voeten hadde as 't onbewegelijk heideveld, te drieven en te vlötten op de golven, de hemel boven, geen spiertien grond, geen bosch of struuk in 't gezigte a'k hier an denke, gaeit mij de grieuwel nog deur de hoed;³⁹³ en 'k mag niet op dien gemoed werken, Anna! Wi goat mörgen in de Zeuven karken van Rome eten; 'k wil dan telken reize een kleinder porsie nemen um 't vol te hollen. Zeedoar, Anna! 'n grooten brief. Zörg veur de sloetung van de deuren. Proot noar strekkelik Hollands met Van Bobbel, aans kaste mij neet meer begripen,³⁹⁴ as 'k thoes kom weet uwé.

Groet dominé en al de vrenden.

t Beste gewenst.
ik blieve altied

391 er is nog veel meer te ervaren.

392 Dientien, vrouw van de (belasting)ontvanger.

393 rillingen door de huid. Kippenvel.

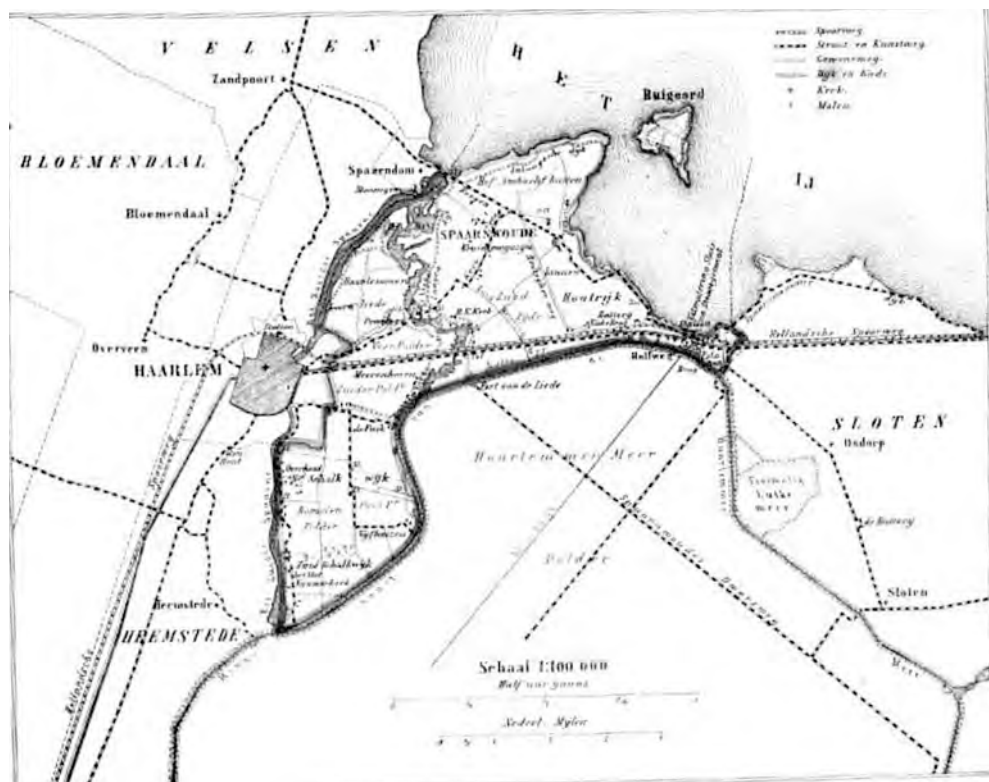
394 praat Hollands met Van Bobbel, ander kun je me straks niet meer verstaan.

Uw opregten vrind
Berend H.

PS. Zeg an Van Bobbel, dat gien mensche hom hier kent. As hi de eerste fioele wil blieven speulen, möt hi moar stillegies in G. blieven. Stuer mij over Hasselt de neije mansesterse bokse. Hef smids Geesiens Roelf 't wief al in bedde?³⁹⁵ Krig d'olde motte zien handrekening wal? Sito.³⁹⁶

³⁹⁵ Is ze al bevallen?

³⁹⁶ Si tót, Frans voor: tot spoedig.

Hoofdstuk IX

Kippenvriend Spekman – Droevige hairlokkenhistorie –
Y-bespiegelingen – Spoorridje naar Haarlem

Eindelijk is het zover. Het drietal gaat eten bij kippenvriend Spekman. Deze internationaal befaamde restauranthouder is oorspronkelijk afkomstig uit Neuenhaus in het Graafschap Bentheim, en dus eigenlijk familie van de assessor. Oom beweert dat hij het verschil kan proeven tussen een ei uit Drenthe en een ei van buiten de provincie. Ja, hij herkent zelfs een ei van het rood gekuifde hennetje dat hij een jaar geleden van Gerrit Koster heeft gekocht.

Het bezoek aan de *coiffeur* is Oom niet heel goed bevallen. Het heeft veel voeten in aarde voor het drietal zich naar het Y kan begeven. Ieder belooft om niet over deze schande te spreken.

Met uitzicht op het IJ volgen diverse bespiegelingen over de soorten boten die het ruime sop kiezen.

De spoorrit naar Haarlem geeft veel ruimte om na te denken over veranderingen in het transportwezen te voet, met de trekschuit, met de diligence, en nu met de trein. We lezen een uitgebreide en gedegen verhandeling over de aanloop naar deze supersnelle verbinding tussen Haarlem en Amsterdam. Ook hier roept elke verandering weerstand op, weerstand die ook weer wordt overwonnen.

Kippenvriend Spekman

Spekman. Bijdrage tot de kronijk van Nenenhaus, voor den toekomstigen geschiedschrijver van dat stadje.

Toen ook wij onze brieven “met de pen, maar niet met het hart” gesloten, en nog een uurtje gekeuveld hadden over alles, wat we hoorden en zagen in de Amstelstad, herinnerde Oom ons het gemaakte plan, om een bezoek bij Spekman af te leggen, en dadelijk waren wij gereed. Buiten de deur van ons altijd woelig logement stonden een paar vigilantes te wachten op passagiers van de Kamper stoomboot, die elk oogenblik kon aankomen, terwijl Hein de kruijer met Ka zijn echtewijf over de leuning der houten brug hingen, het loon van den dag optelden en eene berekening maakten van 'tgeen aan de Kamper boot nog te verdienen zoude zijn.

Hein verwachtte een voornaam personaadje, die, als hij wél onderrigt was, heden avond zoude aankomen, en wiens bagaadje hij naar den Doelen moest brengen, waarvoor hij vier kwartjes dacht te ontvangen. “Jongens, man! is dat niet wat veel?” zei Ka met zeker wantrouwen.

“Waarom gaf hij 't?” antwoordde Hein zegevierend, en telde gerust dat denkbeeldige loon bij het reeds ontvangene op, zijnde een netto bedrag van drie guldens. Of de ijverige man des avonds even tevreden het hoofd ter ruste lei, weten wij niet – maar gunden het hem gaarne. Op de brug, die ons aan den vasten wal zoude brengen, was ook de drukte om de stoomboot algemeen, terwijl de kraampjes met augurken en eijeren op den hoek van het Damrak hun best deden, om de huiswaarts keerende voorbijgangers eene versnapering in te preken. Met verhaasten tred spoedden wij ons over de niet erg verlichte straat langs de korenbeurs naar den Dam,

waar uit hare houten woningen de koopvrouwen in eijers en zuur den voorbijgangers vruchteloos toeriepen, om zich eens te ververschen. Oom had diep medelijden met de van koude bibberende zielen, welke zich voor den scherpen dwarrelwind, die altijd op den Dam speelt, in doeken hadden gewikkeld en geduldig op de gunst wachtten der voorbijgangers, die haar zoo zelden te beurt viel; en ligt had hij kunnen besluiten om hier, in de opene lucht, een haastig souper te nemen, alleen om de arme kraamsters eenige centen te schenken, dienstig tot de vervulling van wie weet welke dringende behoeften. Wij gingen echter voorbij en lieten het bij de klagt, die haar zoo weinig baatte!

Het trotsche paleis, waaruit geen enkel licht scheen, maakte den Dam nog duisterder. Tegen de zwarte buitenzijde van de hulpbeurs wriemelden nog eenige gestalten, die met hunne beweegbare winkels – de kruiwagens – huiswaarts wilden keeren, om morgen vroeg weder bij tijds hunne standplaats in te nemen.

Wij haastten ons, de vrolijk verlichte Kalverstraat, die zoo glansrijk door den winkel van Hymans geopend wordt en van wandelaars en koffijhuisbezoekers wemelde, te bereiken, en stonden spoedig voor de onaanzienlijke woning van den grooten kippenvriend Spekman. Niets kondigt hier de vrolijke zaal, of de goede ontvangst aan, die den binnentredende wacht. Hoe wonder, dat het vindingrijk vernuft des Amsterdammers geen zinnebeeld boven deze eijer-restauratie heeft verzonnen, bijvoorbeeld een verlicht *chassinet*³⁹⁷ met eene leggende en – voegde Oom er bij — kakelende hen, of iets dergelijks. Niets echter van dit alles. Zelfs geen gazlantaarn verlicht het klein portaal, dat den ingang opent.

397 Anecdote, ter gelegenheid eener illuminatie.

Bij het illumineren te Leer, in Oostvriesland, tijdens de regering der Franschen, had een der ingezetenen een Chassinet boven zijne deur geplaatst met de letters Z.W.A.N.G., en hetzelfde zeer fraai verlicht. De Politie hem deswege ondervraagd hebbende, en of hij uit dwang illumineerde, antwoordde hij, dat die letteren als de eersten te beschouwen waren van de volgende woorden: zur weihung an napoleons geburtstag. Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1815 dbnl.org een Chassinet, of doorschynend schildery.

Van binnen echter heeft alles een beter aanzien. Verbeeldt u eene langwerpige, maar rijkelijk smalle zaal, helder door gazlicht opgeluisterd, een' muur, die marmer nabootst, een porseleinen kagchel, een dozijn net gewreven tafeltjes langs de wanden en een smaakvol buffet, waarin allerlei soort van zuur in sierlijk glaswerk u toelacht, (dat natuurlijk altijd een zure lach is;) en daarvoor Spekman en zijne echtvriendin, de bevelen zijner eijerlustige gasten afwachtede.

Oom stapte regelregt op het buffet. Hij wil altijd digt bij de bron zijn, waaruit het goede voortvloeit. Daarom nam hij bij Peter dadelijk bij de deur plaats, dewijl de tallooze Jan's³⁹⁸ door dezelve het eten aandroegen, en, hoewel nu een ei geene verandering zoude ondergaan door eenige schreden verder gedragen te worden, en ook de augurkjes en uitjes wel niets van hunne smakelijkheid op den overtogt zouden verliezen, zoo volgden wij Ooms luim hierin en vroegen eijeren – dat is, vier stuks de persoon – met zuur en een broodje. Op de vraag van Spekman, met een zware basstem uitgebragt, “hoe verkiezen de heeren de eijeren?” proponeerde Oom, om onzen smaak naar de meerderheid van stemmen te regelen; doch de restaurateur verzekerde, dat ieder naar zijn begeeren en dat wel oogenblikkelijk kon bediend worden. Deze zwarigheid nu tot Ooms genoegen en verbazing opgelost zijnde, verlustigde hij zich in de zindelijkheid en netheid van het gereedschap, een term, die hij op rekening van Peter's ordinaris debiteerde en zeer aardig vond.

Langzamerhand vulde zich de zaal met Amsterdammers en vreemdelingen, die in de Variétés of in den Hollandschen schouwburg een flauw gevoel opgedaan, en Peter's of Graeffner's portionsmaaltijd op Amsterdam's eindelooze straten gladweg verteerd hadden. Tot verwondering, maar tevens ook tot groote blijdschap van Oom, zag hij ook dames in ons midden.

“Eijeren, Spekman!”–

“Half zacht, jufvrouw?”

“Zacht, Spekman!”

³⁹⁸ Jan = kellner.

“Hard, Spekman!”

“Zuur, jufvrouw?”

“Een vlammetje,³⁹⁹ Spekman!”

“Geld, Spekman!” klonk het onder een rommelend gemompel door de zaal, terwijl de wélgevoede gastheer en zijne vlugge wederhelft de verwonderlijke kippenproducten met even verwonderlijken spoed aanbragten.

“Wel wet,”⁴⁰⁰ zei Oom, terwijl hij een eitje pikte, “of we niet Drenthsche eijer eet, ja zölfs wal van dat roobont toefd hennegien,⁴⁰¹ dat ik vergangen joar van köster’s Gerriet koft hebbe, en woar Anne zoo maltentig⁴⁰² meê is. ‘t Huef oes niks te verwonderen; want smids Everts Berend, dee mit de benne löp, kof ze van oes op, tiede’r mee hen Moppelt, en vandoar goat ze direkt scheep hen Amsterdam. Wel wet ik zek ‘t je toe of we hier niet te gast goat veur vief stuver op vier eijers, dee ze bij oes opkoopt de negen veur ‘n dubbeltien, en dat nog wal oet mien iegen nust. Moar née,” voegde hij er in éénen adem bij, “loat ‘k niet onbillik wezen, as ‘k de winst bereken; want in zuk ‘n nette keuken, bij zuk duur licht en flinke bedieninge, bij zukke lekkere oagurken en sipelties⁴⁰³ en ‘n half broodtien met weinig botter was het zunde over duurte te knarpen.”

En waarlijk, wij hadden reden den berouwhebbende van harte toe te juichen over zijne bekeering in de rekenkunde. In geheel Amsterdam vindt men geen aangenamer en betrekkelijk goedkoopers versnapering dan die, welke Spekman aanbiedt. Eere ‘t vindingrijke vernuft, dat het eerst op de gedachte kwam, om zulk eene inrigting in ‘t aanwezen te roepen! Omdat dit eijerhuis tot de altaren behoort der *gastrolatrie*,⁴⁰⁴ en de burger’s der “groote natie” befaamd zijn als ijverige

399 vuurtje om de sigaar aan te steken.

400 wie weet.

401 rode hennetje met kuif.

402 ontevreden.

403 uitjes.

404 Gastrolator, een buikdienaar (bij wien eten en drinken boven alles gaat). Gastrolatrie, buikdienst, buikvereering. Gastromanie, zucht tot zwelgend eten en drinken. Gastronoom, een lekkerbek, hij, die zich verstaat op alles wat lekker smaakt en den buik betreft. Gastronomie, de kunst om lekkere spijzen toe te bereiden; lekker-bekkerij. *Kunstwoordenboek* (1858)–Petrus Weiland. dbnl.org

voorstanders der keukenmysteriën, zoudt gij aan Spekman's établissement misschien een Fransche afkomst toeschrijven. Integendeel, deze eijerenspeculatie is in een Hanoversch brein uitgebroed; want de dikke Spekman is afkomstig uit Neuenhaus, 't graafschapper Haagje.⁴⁰⁵ Wel mag het elegante stadje er trotsch op zijn, een' man het levenslicht gegund te hebben, die in de rijke hoofdstad van 't rijke Holland eene restauratie schiep, eenig in zijne soort en zeker te Londen en Parijs te vergeefs gezocht. Eens zal de kronijk van Neuenhaus vermelden: "alhier werd geboren Spekman, die even als zoo vele Neuenhausers naar Amsterdam toog, er een eijerhuis oprigtte, dat allengs in bloei toenam en weldra allentwege vermaardheid verkreeg. Terwijl de fiere Hanoversche, Drentsche en Twentsche haan van af den houten troon, bij 't kriecken van den dageraad, op zijn' geliefden harem nederzag, welks personeel bezig was eijeren op 't tooneel dezer wereld in 't aanzijn te roepen, en zich gereed maakte, om straks met de kraamvrouwen eene morgenwandeling op veld en akker, in straat en tuin te doen, rustte hij met zijne gade in de zachte armen van Morpheus, en als zijne zoete sluimering geweken was, sprak hij: "Vrouwtjelief! verrijzen wij uit de veren; de kippen zijn reeds lang ontwaakt; zij hebben den boer hare pacht betaald, die wij zullen meester worden, om ze tegen ruime winsten in het gezegend avond- of nachtelijk uur in de goede stad onzer inwoning te verruilen."⁴⁰⁶

"En hij kraaide vrolijk," vervolgde Berend-oom, die in gedachten onze alleenspraak had beluisterd, en meende, dat de zin niet sloot en er van een' haan sprake was.

Wij lachten te zamen wij om Ooms zotte *mal-à-propos*,⁴⁰⁷

405 Het Den Haag van het Graafschap Bentheim.

406 Spekman, om eijeren en augurkjes te eten, in een der 'bogen van de Beurs'. 'C'est le bazar des oeufs-au-sur, sous une des galeries de la Bourse', zei de Amsterdammer, 'qu' il nous faut visite, puisque, pour autant que je sache, il est tout particulier à Amsterdam et ne trouve son pareil ni à Paris ni à Londres, ni dans aucune autre ville'. Wat de Franschman niet tegensprak, want hij geloofde wel, dat zulk 'une espèce de cave ou souterrain,' daar niet te vinden was; maar wat hem er 't meest beviel, was 'le sieur Spekman' zelf, 'dont la physionomie brillait de bonhomie'. *De volksvermaken* (1871)–Jan ter Gouw dbnl.org

407 ongepastheid, incorrectheid.

en deze om het gepaste slot, dat hij door zoo weinige woorden der Neuenhauser kronijk op 't artikel Spekman meende aangebragt te hebben.⁴⁰⁸

Berend-oom, die eens van zijn leven Ulser-markt⁴⁰⁹ bezocht en daar eene kortstondige *liaison d'amour*⁴¹⁰ aangeknoopt had met eene eerzame Neuenhauser boerendeerne ('t was zijn eerste en laatste debut op dat glibberige tooneel!), wenschte met Spekman een gesprek aan te knopen over diens familiebetrekkingen in 't genoemde plaatsje; maar alle pogingen daartoe leden schipbreuk op den ijver, waarmee de eijerman zijne aanstroomende gasten trachtte te gerijven. Evenmin werd het Oom vergund, een nieuwsgierigen blik in de inrigting der eijerkokerij te werpen.

Uit het veld geslagen door deze dubbele teleurstelling, verzocht Oom een glaasje sterk bitter, onder voorgeven, dat het gebruik van eijeren hem gewoonlijk in eene melancholische stemming bragt, waartegen zijn getrouwe Steenwijker⁴¹¹ als onfeilbaar middel een gebitterd oorlam⁴¹² aan prees. Den schijn aannemende, dat wij die stoute jokker voor goede munt in ontvangst namen, verlieten wij wél voldaan de zaal, waarin ongeveer vijftig heeren en zeven dames op tweehonderdveertien eijeren bleven pikken. Men berekent, dat Spekman vijfduizend guldens in den eijerhandel brengt, en ook ruim vijfduizend kippen onder opzicht van vijfhonderd hanen in active dienst heeft. Hij zou dus, wat aangaat het getal zijner onderhebbenden, den titel van brigade-generaal kunnen voeren.

408 Geerhard (Gerhart) (Gerrat) Spekman is geboren in Neuenhaus (DLD), zoon van ? Claesz Spickman. Hij is getrouwd op 30 januari 1784 in Amsterdam, Noord-Holland, Nederland met Maria Reijd, ze kregen 5 kinderen. genealogieonline.nl

409 Uelsen in de graafschap Bentheim, vlakbij Neuenhaus.

410 verkering.

411 almanak.

412 Een oorlam is een borrel zoals deze op een schip wordt gedronken.

Droevice hairlokkenhistorie

Droevice hairlokkenhistorie.

De klok van den Dam sloeg elf uren, toen wij huiswaarts keerden, en nog was er leven en beweging op de straten. Ook in ons logement was het daar huisvestende personeel op verre na niet voltallig. Onder eene lustig dampende pijp herinnerden wij ons den verlopen dag nog eens, en maakten het plan voor den volgenden gereed. Oom stelde voor, vroeg op te staan, ten einde in de vrolijke ontbijtkamer het scheeprijke Y eens op ons gemak te beschouwen, de Zwolsche stoomboot te zien afstoomen en daarna een uitstapje naar Haarlem te doen. Wij juichten dezen voorslag van harte toe, en verwonderden ons in stilte over zijn stilzwijgen omtrent den stoomwagen. Vroeger had hij er eens van gerept, om per trekschuit dat reisje te volbrengen, maar hij had in een paar dagen een' onbegrijpelijken moed opgedaan. Na den wensch geuit te hebben, dat de post hem den volgenden dag de beloofde brieven van Anna en Van Bobbel mogt aanbrengen, drukte hij ons hartelijk de hand, wenschte ons een aangename nachtrust en vertrok met de herinnering: "tot morgen ochtend, zes uren!"

Wij hoorden de klok zeven uren slaan, en nog verscheen Oom niet in onze slaapkamer. Zijne belofte "Tot zes uren!" hadden wij anders niet vergeten, en er moest zeker iets buitengewoons gebeurd zijn, wat hem belette, om den slaap van de oogleden te verjagen. In der haast kleedden wij ons, ten einde in persoon van de oorzaak kennis te nemen; maar pas hadden wij de kamer verlaten, of Jan kwam ons melden, dat Oom nog niet te spreken was en wij hem in de ontbijtkamer zouden opwachten.

Hoe geheimvol was dit alles! Ons ongeduld werd echter niet lang op de proef gesteld. Naauwelijks dampte het geurige Chinesche blaadje uit den theepot, of Oom trad binnen, in de beklagelijkste situatie, die gij opzettelijk niet zoudt kunnen uitdenken.

Helaas! in het prachtige Babel⁴¹³ van zijn hoofdtooisel had eene gruwelijke beroering plaats gehad. Onder de blaauwwoollen slaapmuts, die zomer en winter des nachts Ooms hoofd bewaart, was het lijm in vloeibare stoffe overgegaan, die, eindelijk weder opgedroogd, het hoofdtooisel tot een' vormloozen bajert, een' onkenbaren chaos had zamengeplakt en herschapen. Goede raad was hier duur geweest; – de vindingrijke van evenwel⁴¹⁴ was op 't denkbeeld gekomen om, de fatale hoofdhaarrevolutie door een warm zeepbad te dempen, en zoo was, in weinige minuten, het pronkstuk van hairbouwkunst in eene sluik neêrhangende treurwilg herschapen! Deze noodlottige catastrophe gaf ons eene onaangename toekomst voor de ophanden zijnde reis. Daar de goede man bevreesd was dat de kaplust, die hem gisteren zoo onverwacht aanwoei en zulk een' droevigen morgen bereidde, een aanhoudende wrijfpaal⁴¹⁵ voor onzen lachlust zoude zijn, verhaalde hij zeer ernstig doch kort zijn treurig ontwaken, — zijne verbazing, toen hij het hoofd uit de slaapmuts wikkelde, zijn gewigtig mondgesprek met Jan over 't verwoeste Babel en de middelen van herstel, zoo spoedig mogelijk aangewend. Hij verzocht ons verder, geen enkel woord meer te spreken over 't gebeurde, hier, noch te huis, opdat vooral Van Bobbel het nooit te weten kwam, en daartoe wel te zorgen, dat kappers noch kappers-ingrediënten immer weêr in onze discoursen gemengd werden. Hij zou de ramp, die hem trof, als een wijsgeer dragen en elke kwade luim, die er in zijn hart over

413 Toren van Babel; ijdelheid, hoogmoed.

414 van eerder.

415 Zich aan ymand wrijven. Dat is te zeggen, hem aan te doen. De gelijkenis is ontleent van beesten, die zich in de weide aan een paal schuuren en wrijven. Zo verstrekt ymand aan een anderen wel voor een wrijfpaal.

De oorsprong en uitlegging van dagelyks gebruikte Nederduitsche spreekwoorden, opgeheldert tot grondig verstand der vaderlandsche moedertaal. Deel I (1726)–Carolus Tuinman. dbnl.org

uitbroeide, onderdrukken. Wij, van onzen kant, konden er veel toe bijdragen, dat deze historie, onaangenaam als ze was, geenen nadeeligen invloed op zijne vrolijke zielsgesteldheid uitoefende. “Het zal in uw voordeel zijn, neefjes,” zoo eindigde hij ernstig, “als gij den schijn aanneemt en trouw bewaart, alsof uw lief hebbende Oom nooit onder de handen van een Amsterdamsch hairkunstenaar geweest is.”

Y-bespiegelingen

Y-bespiegeling in 't morgenuur. Stoombooten-catalogus.

“Verlustigen wij ons nu in het ruime Y-zigt, tot de wijzer op half negen rust en de stoomwagen ons inneemt, om het stille en eenvoudige Haarlem te bezoeken.”

Wij begrepen Oom, en zetteden het gezigt in dien plooi, waarin hij-zelf het zou gestreken hebben, terwijl wij elkander in stilte geluk wenschten met den gunstigen afloop dezer nare hairgeschiedenis.

Vrolijk scheen het morgenzonnetje op de baren en dreef bij afwisseling de donkere schaduwen der wolken over de oppervlakte van het Y. Alles beloofde een schoonen dag. Woei de wind niet uit het noordwesten, wij zouden de glasramen opgeschoven hebben, om een ruimer gezigt te genieten op 'tgeen ons omringde, maar wij moesten ons nu zonder dat trachten te behelpen.

Aan den steiger, aan onze regterhand, ligt de wakkerste aller stoombooten, Het is die, welke ieder oogenblik twee-en viervoetige passagiers, rijtuigen en vrachtgoederen naar den overkant aan den vasten wal van Noord-Holland brengt. Terwijl wij op het logge, breed gebouwde vaartuig staren en een aantal reizigers met en zonder manteljassen, met en zonder parapluies, met losse en stijve mutsen en ook zonder, van lieverlede de groote houten oppervlakte vult, naderen er ook twee naauwvereenigde vrienden, die onder geleide van twee steekdragers⁴¹⁶ nog eenige uren mobiel zullen zijn, om misschien binnen het naauwe Hoorn op non-activiteit gesteld

416met hoed. Mocht u komende dagen een Vrolijke Drammer, een Griethtreejer, een Nathals of een andere steekdrager tegenkomen, begroet hem of haar dan met een hartelijk 'Alaaf!'. Prins carnaval. Hier: agenten.

te worden. Eene nieuwsgierige schare volgt hen, als de staart eener komeet, en verdiept zich in gissingen, welke misdaad deze beide reizigers wel mogen bedreven hebben, en welke straf het “heilige regt ofte justitie” hun heeft toegedacht. Wie weet, zeiden wij, of deze personen niet het dichtvuur van dezen of genen Y-poëet hebben aangeblazen, en of we niet te huis vergast worden op een “pertinent verhaal van den droevigen moord, gepleegd aan de eerbare jonge dochter Toontje... tot Amsteldam, en wie weet,” vervolgde Oom, “of ik niet eenmaal, in mijne kwaliteit, aan een kermiszanger het verlof zal geven, om deze akelige gebeurtenis op den brink voor mijne dorpgenooten op eene aangename “vois”⁴¹⁷ te mogen uitgalmen.” De beide personen, die zoo zeer in de aandacht der justitie deelden, beschouwden met veel deelneming het nijvere Amsterdam, welligt het tooneel hunner ongewone bedrijvigheid, dat ze nu stonden te verlaten. Wij konden niet bemerken, dat er eenige deelneming onder de menigte over hun vertrek heerschte, en geen enkele zakdoek wuifde hen na, toen de boot “van wal af raderde.”

Vroeger plagt de overtocht naar het tolhek altijd met eene raderboot, door paarden in beweging gebragt, te geschieden, maar deze volbrengt die taak thans nog alleen des morgens vroeg, en, als wij ons niet vergissen, ook des avonds. Menig beurtschipper betreurt het, dat Withuys⁴¹⁸ deze dichtregelen als in vervoering kon uitspreken:

Ja handel! op uw wenk verhief de mensch den stoom
Tot adem, die het hout doet leven op den stroom;
Hij sprak – een vloot roeide om op uitgeslagen vinnen,
En raderde af van wal, of vloog de haven binnen,

Trotsch als het zeegedrocht, dat aan de Noordpool aast,
En wolken vochts en damps ten hoogen hemel blaast, –

⁴¹⁷ voice, stem.

⁴¹⁸ Withuys, Carel Godfried -, 1794-1865; citadelpoëet. In 1849 directeur der Landsdrukkerij. Van 1837-'39 was hij redacteur geweest van de *Avondbode*, gesteund door de Regering. dbnl.org

Voortroeijende als een drift van dartelende zwanen,
Wier borst de golven klieft op zilvren waterbanen.

Maar de ongelukkige dieren, welke als in een gruttersmolen in den buik van het watermonster rondzwierven, applaudiseerden gewis de poëtische beschrijving dezer wonderbare kracht, die hun weêr het daglicht gunde en hen uit de bekrompen cirque⁴¹⁹ der raderboot verlost.

Reeds is het gevaarte, dat de laatstgenoemde heeft vervangen, halverwege het Y, en nog is het witte schuimspoor zichtbaar, dat zijne raderen op den nu nog al rustigen waterspiegel nalieten, en, eer wij de beschrijving van dezen overtocht op 't papier gebragt hebben, is het snuivend waterpaard (zoo als Oom zegt) reeds aan den anderen oever, en stoomt de *poestert*⁴²⁰ (een andere alias, ook een kind van Ooms phantasie!) het vaarwater landwaarts in. Straks zult gij 't weêr zien opdagen en uit zijn buik, gelijk uit dat van Troje,⁴²¹ mannen en vrouwen op 't dek uitwerpen, om Amsterdam binnen te stappen. Op 't midden van den stroom ligt de stoomboot voor anker, die in zesendertig uren de reis naar Hamburg doet, als geen onvoorziene zeegevaren of rampen haar langer op 't water doen vertoeven, een kolossaal vaartuig, welks machine eene kracht kan ontwikkelen van honderdzesig paarden. Hare lengte is honderd zevenenzestig voet. Zij werd gebouwd aan de werf van den heer Boelen, terwijl Schut ze beschoot.⁴²² Ze heeft eene groote- of heeren-kajuit, een salon voor dames, twee eerste kajuiten, die men kan af huren, een voorkajuit voor heeren en dames van de tweede klasse en vijfenzestig bedden. De drie eerstgenoemde kajuiten en de salon zijn van binnen afgezet (met Amerikaansch esdoorn- en satijnhout, met palissanderhouten lijstjes; de heeren-kajuit heeft een wit plafond. Zij zou ook wel voor den steiger, in 't gelid met hare overige zusters, zich scharen en de rol van grootmoeder met eere vervullen, maar de ondiepte houdt haar op dien afstand

419 Cirkus.

420 iemand die blaast.

421 paard van Troje.

422 verzorgde scheepsbetimmering.

van de stad verwijderd, tot groote blijdschap van Oom, die, zoo als wij uit zijn epistel zagen, bevreesd was, door haar stoom uit 't bed geligt te worden. Zij is de matador⁴²³ der stoomschepen voor Amsterdam; drie masten steekt ze lustig ten hemel. Van verre echter heeft ze een zwart, somber voorkomen en mist ze de heldere, vrolijk groene kleur der Kamper en Zwolsche booten. Zie! daar werpt ook de Zaandammer Mercurius zijne touwen uit om zijne gewone ligplaats weêr op te zoeken en straks, na den adem eens ter dege uitgeblazen te hebben, weêr naar de molenrijke Zaan te stoomen. Gij bemerktet reeds hare aannadering van verre; hoewel gij haar niet zaagt, verkondigde 't gebruis van 't water, dat tegen den voet van ons logement woelde, en de toeloop van nieuwsgierigen op den steiger, dat zij in aantogt was. Dagelijks hernieuwt zich deze vertooning, twee-, drie-, misschien viermaal, en nogtans verzaakt de Amsterdammer weetlust nimmer troef, om de komenden en gaanden de revue te laten passeren. Waarom zouden wij het daarom den Hardenberghers kwalijk nemen, als ze ons bij 't aankomen van der Lingenschen wagen bijna op de teenen trappen, om kennis met onze physiognomie te maken en te zien, of er ook een oud bekende van onder het zeildoek voor den dag kruipt?

De Zaankanter heeft eene lading kooplieden gelost, die nimmer een' beursdag laten voorbijgaan. Gij kunt ze aan hunne lange blauwe jassen, groene reiszakken en lange dampende Goudsche pijpen herkennen. De nu aangekomenen zijn echter vroeg bij de hand en hebben zeker in de Pool⁴²⁴ of er naast nog vóór beurstijd zaken te verrigten. De Mercurius stoomt straks terug om het overschot der beursbezoekers af te halen, als deze om het mooie weêr en den gunstigen wind niet met de zeilschuit van negen voor vijf stuivers de persoon zijn vertrokken. Met die zeilschuiten, fiksche zeilers, hebben de vaderen altijd de beursreis gedaan; men zit er niet op kussens, heeft er geen buffet, en bij gevolg ook geen hofmeester, maar de overtogt duurt, bij goeden wind, slechts een uurtje, en er

423 stierenvechter.

424 wellicht hotel Krasnapolski: (de Rode Pool.)

is een komfoor met vuur om de pijp in den brand te houden. Behoeft men meer om tevreden te zijn?

Aan een' anderen steiger links van ons (want onze stoomboot-catalogus is nog niet ten einde) ligt onze kennis, de stad Zwolle, op 't tipje van vertrek. De hofmeester posteert zich reeds bij de klok, en zijn agent ziet ge draven over den steiger; hij loopt lastig; wij hebben reden om te gelooven dat er veel passagiers aan boord zijn. Ze zijn onze aandacht zeker ontsnapt, terwijl wij de Hamburger en Zaankanter onze aandacht wijdden. De stad Zwolle luidt hare klok; "goede reis", riep Oom, "over de groote wateren; spoedig zult gij ook ons, zoo wij hopen in welstand, weder aan gindsche kust brengen!"

Tegenover Zwolle ligt Willem II aan touwen geboeid. Reeds meer dan veertien dagen ligt hij daar, werkeloos en onverschillig. Doch weet, hij is onder behandeling van den meester-verwer en verlakker;⁴²⁵ hij zal eerlang ook over de zee stoomen, op één dag heen en weer, van en naar de Lemmer, en wie weet, of hij dan zijne collega's niet verre achter zich laat. Even als de Zwolsche, is hij te Hamburg gebouwd (omdat buitenlandsch fabrikaat altijd beter is dan inlandsch, – of omdat onze nijverheid overstelpt is met arbeid?), maar van binnen is hij nog prachtiger ingerigt. Men legt zich hoe langer zoo meer toe op de gemakken des levens. Hoe menig een, die nu met looden tred de stoomboot verlaat, waar hij meer dan te huis was, sprong vroeger vrolijk als een eekhoorn uit den muffen beurtman, als de schipper "aan wal!" riep. Tusschen de regtlijnige vaart der altijd stijve stoombooten beploegen allerlei zeilschepen links en regts den vloed, een enkele driemaster komt uit het Noord-Hollandsche kanaal met eene rijke Oost-Indische lading statig afzakken, terwijl in 't verschiet misschien een dertigtal in stille rust, helaas! voor anker liggen en smachtend naar 't oogenblik uitzien, dat ze midden door Noord-Holland's grasrijke beemden naar den oceaen zullen stevenen. Kleine roeibootjes sluipen langs de trotsche kielen heen of hechten er zich aan vast, om proviand aan boord te bezorgen, of den kapitein een bezoek in zijn

425 verver; schilder en lakkeerder.

houten koninkrijk te brengen. Alles is even druk en haastig, en te midden van dit bewegelijk panorama komt de Hasselter beurtman zachtkenks aandrijven met een paar honderd groene pikmaaijers⁴²⁶ (de gediensstige bloedzuigers onzer Hollandsche geldbuidels!) die straks aan wal zullen stappen, met kruisje door den schipper op den rug geteekend, ten bewijze dat ze de vracht eerlijk betaald hebben.

Gij vraagt, wie ze zijn, die daar op den wal klauteren? Het zijn eilanders, bewoners van Marken, die hunne vischvangst hier ter markt brengen,forsch gespierde knapen en mannen, gehard door de stormen, die hun “bakermat” bestoken, geboren en getogen te midden van ‘t gebruis der wateren. De wijde broek, ‘t korte ruime buis, de hairige muts, de gegespte schoenen en de roodgeruite zakdoek om den hals geknoopt, met een afhangende tip op den rug, ‘t is hun eigendommelijke kleedij, die ze gisteren en voor een jaar en ook voor eene eeuw droegen en misschien over tweehonderd jaren niet anders zullen dragen.

Wilt gij nogmaals een’ blik ter linkerzij werpen, gij ziet eene rij onmiddelijk aan elkander gebouwde huisjes, zomerhuisjes, zoudt gij meenen, als er tuinen in den omtrek waren te vinden, klein en nietig, maar sierlijk geschilderd, op paalgebindten gebouwd en allen door eene houten gaanderij met elkander en door eene brug met den vasten wal vereenigd. Onder elk derzelve ligt een bootje. ‘t Zijn plaisir-jagten der Amsterdamsche rijken, en het afgepaalde water rondom dezen schakel van waterlusthuisjes heet ook daarom de jagthaven. Als ‘t nu zomer wordt en het Y in den zoelen togtigen namiddag en avond tot spelevaren uitlokt, dan ziet

426 - In Nieuw-Beerta had een onderwijzer hem verhaald, dat sedert 1866 de betrekkingen tusschen de Groningers en de Oostfriezen nagenoeg waren afgebroken, zoodat men alleen wanneer er behoefte aan werkvolk was, arbeiders uit die streken wilde ontvangen. De welbekende ‘pikmaaijers’ zullen intusschen uit Groningerland nog wel niet geweerd worden, al zijn zij tegenwoordig ‘Pruissen’. Uit recensie van: *De bedreigde grenzen. Een togt door de provinciën Friesland, Groningen, Drenthe, Overijsel, Gelderland en Limburg*, door Henry Havard. - Uit het Fransch, door Mej. S.M. Campbell. - Haarlem, J.M. Schalekamp. *De Gids*. Jaargang 41(1877) dbnl.org Arbeidsmigranten.

gij die kleine vloot met wimpel en vlag getooid over den woeligen stroom drijven. 't Is eene eigenaardige nabootsing van Venetië's gondelvaart. Amsterdam's jongelingschap wedijvert onderling om den voorrang, en schertst en kout met de uitverkorenen aan boord der sierlijk uitgedoste vaartuigjes, dat het over de wateren klinkt en schatert. De zeilvloot heeft dan hare admiraals, vice-admiraals en verdere bevelhebbers, terwijl onderscheidene prijzen aan de snelstzeilende worden toegekend. Dit zoogenoemd admiraalzeilen eindigt, zoo als, volgens Loots⁴²⁷ meergenoemd dichtstuk, alle feesten eindigen, met een lekker souper en een knetterend vuurwerk.

Vraagt gij, waarom van gindschen mast juist heden een tweetal vlaggen waait? Het is eene verjaringshulde van Janmaat aan de echtgenoot des kapiteins, en geheel in de scheepsmanier en naar den smaak des bevelhebbers. Gij kunt er den zeeman uit proeven; bij hem is de vlag alles, de eer van zijn schip, de oogappel, dien hij lief heeft als zijn eigen leven, zijn tolk en talisman. Ook op zondag-morgen levert het wapperende dundoek van de talloze schepen een heerlijk en vrolijk gezicht; het is dan opgeheschen om den dag des Heeren te gedenken. Daaraan herkent gij den oud-Hollandschen zeeman.

Ruw moge hij wezen, de godsdienst leeft in zijn hart. Vroom is hij, al is 't naar zijne eigene wijze, en al begrijpen wij heidebewoners het niet.

427 Loots, Cornelis -, 1765-1834, in 1796 makelaar te Amsterdam; anders dan zijn vrienden Kinker en Van Hall moest hij hard werken voor zijn brood. Ook droeg hij de zorg voor de nagelaten kinderen van zijn zwager Helmers. Desondanks was hij de dichter van heel wat goede verzen. Man der Verlichting. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan. dbnl.org Gedicht staat eerder in dit boek.

Spoorridje naar Haarlem

Aanvang van ons spoorridje naar Haarlem. Ooms gemoedsrust in gevaar. Een machinale vlasspinner. Triomf van een trekschuit op een spoorwagen. Ooms bezwaren tegen spoorwegen. Aankomst te Haarlem.

We hadden ons dermate in onze Y-bespiegelingen verdiept, dat we met schrik den wijzer op onze uurwerk platen tot het cijfermerk VIII zagen gekropen. Nog een half uur, en we moesten aan 't stationsgebouw buiten de Haarlemer-, nu Willemspoort aanwezig zijn, of het uitstapje eenige uren later stellen. Oom prepareerde, terwijl wij nog iets aantekenden, drie broodjes, doch wij hadden geen tijd, om ze in vrede te orberen.

Op een klein drafje sukkelden wij een eindje den Buitenkant langs, en bereikten spoedig den ruimen Haarlemerdijk, waar wij onze vaart niet telkens gestuit zagen door den stroom eener menigte, zoo als zich in de naauwe Kalverstraat onophoudelijk beweegt. We hadden de laatste zoo gaarne de ruimte van genoemden dijk gegund! Hoeveel zouden de heerlijke winkels hierbij winnen, en hoeveel gemakkelijker de wandelaars en kooplustigen er zich bewegen!

In een kwartier uurs bereikten wij de Willemspoort, die de oude kromme Haarlemer van 1615 of 1618 vervangen heeft, en ons zoekend oog ontwaarde al dadelijk de stationsgebouwen, in welke wij ons als passagiers op den "vuurwagen" moesten aanmelden. Men ziet hier, dat de ijzeren wegen in ons vaderland nog in de dagen hunner zuigelingschap verkeerden. Deze stationsgebouwen toch zijn niets meer dan houten loodsen, welke men onder een donkeren dito gang binnentreedt, doch er heerscht in de inrigting van de onderscheidene vertrekken, als bureaux, bewaarplaatsen voor de bagage, enz. eene orde, die verkondigt, dat er bij dit middel van vervoer zeer veel aan

de stipte naleving der voorschriften gelegen ligt. Men heeft drie soorten van wagens: diligences à 24 st.,⁴²⁸ *chars à bancs*⁴²⁹ à 16 st. en waggons à 8 st. de persoon tot Haarlem. Naar wij vernamen, mogt in de beide eerstgenoemde niet gerookt worden, alleen in de waggons werd dit vergund; en hoewel 't niet bij ons in beraad kwam, het acht-stuivers-transport te verkiezen, zoo zoude toch de smakelijke pijp of de geurige sigaar ons daartoe zeker hebben overgehaald. Ook was er, hoe wij 't overleiden, niets wat in 't voordeel der *chars à bancs* of diligences pleitte. Waggon no. 45 zoude ons opnemen.

Met een kloppend hart en eenigzins onrustig oog stond Oom voor de voettrede van den loggen wagen te wachten, totdat de overige spoortreingenooten, wier bloed meer levendig door de aderen stooft, vóór hem waren binnengestapt. Gedurig haalde bij den blaauwen neusdoek uit den zak, en wierp ter rechterzijde een' schuwen blik naar het vuurmonster, dat in zijne dolle vaart alles mede zoude slepen, wat met ijzeren krammen, bouten en schalmen aan zijn achtereinde, als een oneindige staart, werd vastgehecht,

..... dien fellen Salamander!⁴³⁰

Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard.

Hij voert bevolkingen en legers in zijn staart,

Metalen tenten, die met bliksemende wielen

Wat stand houdt, waar hij schreeuwt, verpletten en vernielen,

Hij runt, hij vliegt; hij rukt, verwaten en verwoed,

Afgronden in 't gezicht, en bergen te gemoet,

Die wijken, of, doorboord, een open heirbaan laten.

De steden naadren tot elkander; Volken, Staten

Doorkruisen, mengen zich. Eén zelfde stoomkrachtvaart

Sleept heel ons menschedom voort, en effent heel onze aard.

428 st. stuivers. Eerste, tweede en derde klasse.

429 Hierop volgen 5 à 6 onbedekte *chars-à-bancs*; daarna de overdekte; vervolgens de diligences, en eindelijk de berlines..

Verlag van een togtje op de ijzerbaan van Mechelen naar Brussel. Door L. Rellstab. *Vaderlandsche letteroefeningen.* Jaargang 1836 dbnl.org

430 *Vijf en twintig jaren. Een lied in 1840. Komplete dichtwerken.* Deel 2(1862)–Isaïc da Costa dbnl.org (fragment).

Eindelijk trad Oom binnen, als de tweeënveertigste passagier, die waggon no. 45 herbergde. Wij waren naauwelijks gezeten, of de conducteurs bliezen den horen, beklommen de wagentreden, en... dáár floot het door de lucht, alsof een paauf, ekster of eenig ander onmuzikaal gedierte zijn heesche longen uitzette en een onwelluidenden schellen kreet uitstiet.

“Wat is dat voor noodgeschrei?” was de zeer natuurlijke vraag, die Oom tot een geblaauwjast mannetje, naast hem gezeten, rigtte. Deze antwoordde met een vergenoegd glimlachje en een zweem van 99achtigheid:⁴³¹ “Uwé reist zeker voor de eerste maal met den stoomwagen, niet waar?”

“Och ja,” antwoordde Oom bedrukt, “maar dóárum zal dit miserabel geschrei wal niet gebeuren.”

“Neen, mijn lieve man,” hervatte de ander; “‘t was niets anders dan het laten ontsnappen van den overtolligen stoom, om daaruit de werking der machine van de locomotief te berekenen; begrijpt uwé?”

“Ja wal ik,” antwoordde Oom, ofschoon zijn gelaat verried, dat hij er evenveel van verstond als een Patagoniër van de indifferentiaal-rekening.

“Het hoofd vooral binnen houden, meneer!” zei de conducteur tegen Oom, die naast het portier zat.

“Ja wal,” antwoordde deze, “ik zal wal alle meugelijke muede doen om der in te blieven, heb doar moar geen zörge veur,” en meteen bond hij zijn blaauwen zakdoek om de beenen, om niet in een oogenblik van confusie eene poging tot uitspringen te doen, dat niemand, zoo hij gehoord had, nog goed was gekomen.

“Ter linkerzijde waren de waggonsgordijnen gesloten, en beletteden ons alzoo het uitzigt op de vaart, den straatweg, Zwanenburg, Halfweg-Haarlem, en het meir⁴³² van dien naam. Veel lust tot opmerken hadden wij in ‘t eerst ook niet op dezen ongewonen rid, en eer wij er om dachten, merkten wij aan de verminderde vaart en weldra aan ‘t genoegzaam stilstaan der wagens, dat we te Halfweg waren, om er, zoo er passagiers

⁴³¹ 99achtigheid staat in brontekst. krachtigheid?

⁴³² meer.

wachtten, die in te nemen. Een oogenblik slechts duurde deze stilstand, en nu hernam de locomotief met allen ernst hare taak, en voerde ons met feniksvlugt naar Haarlem's wallen.

Over de inrigting van spoorwegen laten wij ons niet uit; evenmin beschrijven wij die gewrochten van menschelijke kunst, alsof wij een handboek voor bouwkunstenaars en geene reistaferereelen schreven, al waren wij ook daartoe met de noodige kennis uitgerust. Oom is er daarenboven geen liefhebber en was er nu alles behalve toe gestemd, om er een vertoog over aan te hooren. De 99achtige sloofde zich anders dapper uit, sprak van rails en ketels en buizen en ijzeren bruggen, maar preekte voor doove ooren. Hij wendde het daarop over een anderen boeg; een discours moest hij hebben, al zou de spoortrein ook hals over hoofd gaan, Op zijne vraag aan Oom, of de reis verder ging dan Haarlem, was diens lakoniek en twijfelachtig antwoord:

“Dat is te zeggen!”

Wij hielpen den vraagal uit den dut, door hem te verzekeren, dat ons spoortogtje slechts diende om kennis te maken met het nieuwe middel van vervoer en om Haarlem eens te bezigtigen. Nu was hij *au comble de bonheur*.⁴³³ Hij had in 't belang eener machinale vlasspinnerij zaken te Haarlem te doen, bleef er tot het vertrek van den laatsten trein, en bood zich aan, voor verre wij niet daar ter stede bekend mogten zijn, om ons daar te orienteren.

Zoo als wij zeiden, bood het uitzigt ter regterzijde ons niet veel aangenaams aan. Zeer flauw in de verte (want het was dampig in de lucht) schermde de ontelbare molens van het winderig Zaandam, maar toen wij Haarlem in 't gezigt kregen, klaarde de hemel op, en zagen wij de duintoppen vrolijk in de zon blinken achter het nog bladerloos geboomte, waarin hier en ginds eene nederige woning of een meer prachtig zomerhuis lag verscholen.

Onze heenreis was zoo goed als volbragt. Vond Berend-oom er al bijster weinig vermaaks, ja iets verschrikkelijks en ontzettends in, langs een ijzeren spoor door 't leven te stoomen,

433 in de zevende hemel. Toppen van geluk.

wij huldigen desniettemin 't genie van den ontwerper, en laten Oom gaarne over de nieuwigheden onzer eeuw een duo knorren met den dichter Vinkeles;⁴³⁴ want dat deze evenmin als onze Mentor een voorstander van spoorwegen is, blijkt genoegzaam uit elken regel van 't volgend gedichtje:

Overbrug met ijzren banen
De aard' van d' Amur tot den Taag;
Schijn de snelheid der orkanen,
Zelfs kometen-vlugt u traag;
Maak tot werkelijkheid uw droomen,
't Voegt onze eeuw niet stil te staan;
Ook door d'aether moet gij stoomen,
Snel in wed-ren naar de maan!

Waant gij zoo de zorg te ontsnellen,
Die ge op ros noch kiel ontvliedt ?
Hier ook zal zij u verzellen,
Trouwer is uw schaduw niet.
Voere u de ijzren weg door 't leven!
Effen, lijnregt, dor en glad,
'k Zou voor mij de voorkeur geven
Aan een geurig bloemenpad.

'k Prangde met geen ijzren banen
D' aardbol in een' slavenband,
Slingerende rozenlanen
Maakten hem tot lustwarand',
Waar men, onder wijngaardranken
Schuilend voor de middagzon,
Neêrgevljd op rozenbanken,
Kussen, kozen, drinken kon.

434 Vinkeles, Hermanus -, 1790-1855, werkzaam bij de Rijksbetaalmeester te Amsterdam, vertaalde *Sardanapalus*, 1836, en andere gedichten van Lord Byron; schreef zelf gedichten voor de talrijke almanakken van zijn tijd. In zijn *Romantische Poëzy*, 1836, weer navolging van Byron, b.v. *Siege of Corinth*. Vertaalde ook werk van Ossian. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

Gij ziet, de dichter heeft het anders zoo slecht niet voor met zich-zelfen en met zijne medemenschen. Het korte leventje met zoo veel genot en weelde als slechts denkbaar te stoffeeren, is volstrekt geen dwaas of kinderachtig idée. En de wijze, die hij daartoe voorstelt! Gansch kostelijk, overheerlijk! Daarom alleen zou men blij zijn, 't lieve levenslicht te hebben zien aanbreken! Kussen en kozen! – wie zegt het den Duitscher⁴³⁵ niet van harten na:

Wer nicht liebt Weib, Wein und Gesang
Der bleibt ein Narr sein Leben lang.

Maar daartoe is elders ook gelegenheid en er blijven rozenpriëltjes en rozenbanken in genoegzamen voorraad over, al wierd de geheele aardbodem ook met ijzeren banen “overbrugd” of met een ijzeren net van rails overspannen. Anders het moest, dunkt ons, ook eene genoegelijke vrijaadje zijn op een’ spoorweg, voortgetrokken door een vlam- en vonkenuiverd monster, – al voortstoomende voor uwe *Dulcinea*⁴³⁶ op de knieën te vallen, en van hare rozenlippen het ja-woord weg te kussen, vlugger zelfs dan ooit een locomotief op zijn ijzeren pad zal voortschieten. Ons dunkt, de geesten zijn dan geestiger, de zielen begrijpen en verstaan elkanderen te vlugger, naar mate de machinist met halve of volle kracht laat werken. In eene enkele seconde zoudt ge – meenen wij – eeuwen doorleven, eeuwen van genieting en geneuchten, fijner dan elk prozamensch in de dood-ouderwetsche trekschuit ze genieten kan.

De trekschuit ja, daarover was juist de machinale vlasspinner met Berend-oom in gesprek, en geenszins in der minne. De assessor had bemerkt, dat zijn praatzieke reisgenoot een groot voorstander van alle soorten van machines was, en vroeg hem daarom, of voor eenigen tijd een oude trekschuit van Amsterdam op Haarlem niet een’ aanmerkelijken triomf op den nieuwmodischen stoomwagen behaald had, toen de

⁴³⁵ Luther.

⁴³⁶ Platonische liefde van Don Quichote.

laatste, gelijk hij vernam, negen uren onder weg was gebleven. De oude paai had daarvan partij getrokken, en de schipper den knobbeligen rozinant tot verdubbelden ijver laten aanporren, door schoenhiel en zweeps slag; nooit had Halfweg-Haarlem vlugger trekschuit gezien, en toen het oogenblik der crisis gelukkig was doorgeworsteld, kraaide het ambitieuze jagertje in zijn blikken horen zulk een' vervaarlijken triums kreet, dat alle passagiers met doofheid geslagen werden. N'importe, de zege was behaald; het was de zwanenzang der oud-vaderlandsche drijvende kast!

Wij hoorden Oom met genoeg en dit vertelsel in zijne manier van uitdrukking aan den blaauwj as vragenderwijze verhalen, die eerst een schaterend hoongelach voortbragt, toen de oogen naar den waggon-hemel opsloeg, daarna met zijn' blik 't reis personeel te vergeefs tot wraakneming uitdaagde, en eindelijk langzamerhand dien weder op Oom vestigende, welke bezig was zijne beenen uit den zakdoekboei te verlossen, dezen met zekere plegtigheid vroeg:

“Man, geloof je dat?”

“Dat is te zeggen,” antwoordde deze kreunende en in dezelfde positie, – eene spreekwijze, die hij veel gebruikt, als hij 't gesprek wil staken of zich niet weet te redden.

Intusschen ware Oom niet zoo spoedig van zijn nevenmakker op het artikel trekschuit verlost geweest, als wij het eerste ijzeren hek niet bereikt hadden, dat den toegang voor den spoorweg afsluit, zoo lang er een trein op komende wegen is. In een oogwenk lagen wij aan de waarlijk grootsche stationsgebouwen voor anker en toch was de rid niet snel geweest. Volgens Ooms zilveren horologie met twee kasten, een schildpadden en een spinsbekken, hadden wij den togt in ruim negenendertig minuten afgelegd.

En nu Haarlem binnen,

‘t Aloude Harelem, vermaard door soo veel saaken,
Die haar aansienelyk by al de wereld maaken;
Een, stad, die duysend en drie honderd jaaren oud,
Kan roemen datse is van een Konings soon geboud;

Die, binnen haare wal, het Hof had van veel Graven,
Die, om haar rust en lust, sich tot dees plaats begaven.⁴³⁷

Oom stelde voor, eerst van den doorgestanen schrik te bekomen, daartoe het elegant koffijhuis vlak tegenover 't station binnen te treden en er zich door de eene of andere hartsterking te verfrisschen. Wij volgden en toen hij nu niet meer onder de heerschappij der stoomkracht was blies hij deftig groote rookkolommen uit zijne Goudsche pijp, en riep eenigzins spotachtig: "Negenendertig minuten."

En waarlijk, dat was te lang!

Eenmaal deed men, alleen met de locomotief de Snelheid, op dezen spoorweg eene proefvaart, en legde toen het uur af in vier minuten, dat is vijftien uur in één.⁴³⁸ De gewone snelheid der spoorwegtreinen echter is tusschen de zeven en acht uren in 't uur,⁴³⁹ overeenkomende met zevenentwintig minuten tusschen Amsterdam en Haarlem, wanneer men daarbij het oponthoud te Halfweg en de verschillende bogten en afritten in aanmerking neemt.

Op den 6 Augustus 1839 had de eerste proefrid plaats met eene locomotief en een waggon, waarin tweeën veertig personen hadden plaats genomen, van Haarlem tot aan de Leebrug en terug, nadat de weg op den 23 Julij door een' snuggeren aannemer volgens Stevin's manier was bereiden. Deze man, zaken te Amsterdam te beredderen hebbende, kwam op den inval, op een' geschikten spoorwagen een zeil te plaatsen. De wind was gunstig; weldra vulde hij het fladderend doek; de wagen zeilde voorspoedig; te Halfweg nam hij nog eenige passagiers in en allen stapten gezond en wel te Amsterdam af.

Daarna verscheen te Haarlem de hoogleeraar Verdam⁴⁴⁰ als

437 Lud. Smids ... Schatkamer der Nederlandsse oudheden; of Woordenboek, behelsende Nederlands steden en dorpen, kasteelen, sloten en heeren huysen, oude volkeren, rievieren, vermaarde luyden in staat en oorlogh, oudheden, gewoontens en lands wysen 1737 via delpher.nl

438 wellicht: Een uur wandelen in vier minuten. Een uur wandelen is ca. 5m. Vijftien uur in één uur betekent dan $15 \times 5 \text{ km} = 75 \text{ km/uur}$.

439 7×5 of $8 \times 5 \text{ km/uur}$.

440 VERDAM (Gideon Jan) werd den 2den December 1802 te Mijdrecht, waar zijn vader het notarisambt bekleedde, geboren. Eene

gemagtigde, om de locomotief de Snelheid te onderzoeken en te beproeven. In tegenwoordigheid van onderscheidene autoriteiten viel dit examen naar wensch uit, en voorspelde zijn hooggeleerde een gewoonlijken rid van twintig minuten of minder, dat eigenlijk *of meer* moest geheeten hebben. In dat geval zou de profetie solider geweest zijn. Vervolgens werden er den 18 September weêr twee proeftogtjes gedaan. 't Was eene autoriteiten-inspectie; daarom ging het langzaam. Tweehonderd-en-tachtig personen, waaronder vele dames, die de vrees voor 't ongewoon voertuig vaarwel hadden gezegd, namen er deel aan.

Eindelijk zette de inwijding van den spoorweg op den 20 en 21 der genoemde maand de kroon op den proeftijd. Toen wapperden van de stationsgebouwen te Amsterdam en Haarlem vlaggen en wimpels, meer dan men tellen kon. De gebouwen zoowel als de wagens waren met draperiën smaakvol versierd; de genoodigden hadden in eene fraaije diligence in 't midden van den trein plaats genomen. De schutterij blies, en nu stoomden de Snelheid en de Arend met tweehonderd-en-vijftig à driehonderd personen naar Haarlem. De straatweg derwaarts was bezaaid met rijtuigen en aanschouwers te voet en te paard; uit de trekschuiten alleen werd geen juichtoon gehoord. Na eene lange reis van vijfendertig minuten, veroorzaakt door 't loslaten van den voorsten stoomtrekker, stapte men even te Haarlem af, beredderde het noodige voor den terugtogt, en verscheen men weder te Amsterdam in drieëndertig minuten, dus in slechts twee minuten minder tijds dan de heenreis, dewijl er iets in den weg lag. Hier gebruikten nu de feestgenooten een *collation*,⁴⁴¹

militaire loopbaan bij het wapen der genie was het droombeeld zijner wenschen, waaraan gereedelijk werd toegegeven door de plaatsing op de Cadettenschool te Delft, onder de leiding van de Gelder. Toen deze, ten gevolge van oneenigheden met den commandant dier school, door 's Lands regeering ontslagen werd om eerlang in 1819 als hoogleeraar in de wiskunde, bij Leidens universiteit te worden aangesteld, voldeed hij aan de begeerte zijns vaders door van den krijgsmansstand af te zien en zich geheel aan de studie der Wis- en Natuurkunde toe te wijden. Overleden 29 oktober 1866. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 19(1876)–A.J. van der Aa dbnl.org

441 collation. (Fr.) o. en v. verfrissingsmaal ; maaltijd van koud vlees, fruit,

terwijl hun door den heer Serrurier, als vertegenwoordiger van den raad van bestuur der onderneming, een hartelijk woord over het heden en over de toekomst werd toegesproken. Het ijs was gebroken, en reeds in October was de aandrang der passagiers zoo groot, dat op den 13den dier maand vierduizend-eenentwintig personen vervoerd werden, meeste treinen uit vierentwintig rijtuigen bestonden; terwijl in 1840 ruim driehonderd-negenenveertigduizend reizigers van den weg gebruik maakten, en de ontvangst f 168,833.30 bedroeg.

De ijzeren brug over 't Spaarne is opmerkenswaardig. De groote legger van dezelve werd in de fabriek van de heeren Dixon en Co. te Amsterdam, de Allas, gegoten en is vierentwintig Ned. ellen lang. Tusschen negen uren des morgens tot drie uren des namiddags werden daartoe veertienduizend Ned. ponden ijzer versmolten, – een werk, dat op 't vaste land van Europa nooit zoo kolossaal is verrigt. De eerste steen dezer brug werd den 21 Julij 1841 gelegd door den heer Serrurier wien daartoe door het dochtertje van den ingenieur Conrad⁴⁴² steen, troffel en schootsvel, in tegenwoordigheid van vele burgerlijke en militaire autoriteiten, eerbiedig werden aangeboden.

Oom had vele bezwaren tegen den weg; het terrein vooral kwam hem gevaarlijk voor, wegens de vaart ter linkerzijde. Te Amsterdam had hij hooren mompelen van verzakkingen, die toch nooit aangenaam zijn en vooral op geen spoorwegen, zoo zelfs, dat de rails scheef lagen. Een oud Haarlemsch heer, die zijne klagten aanhoorde, haastte zich echter om hem te zeggen, dat dit gemompel op geene gronden berustte, waardoor 't

gebak, enz.; (bruilofts)dejeuner; R.K. licht avondmaal, op de vastendagen toegestaan. 1898. Koud buffet.

442 CONRAD (Hendrik Willem), zoon van den beroemden Inspecteur-Generaal F.W. Conrad en Wilhelmina Brosterhuijzen, den 15den Februarij 1800 te Spaarndam geboren, werd na de oprigting der Artillerie- en Ingenieursschool te Delft in 1814 benoemd tot Kadet en in 1817 tot aspirant-ingenieur van den waterstaat. ... In 1843 tot lid van het Engelsche Instituut van Ingenieurs benoemd, droeg hij aan die vereenigeningen zijne beschrijving van den Spoorweg van Amsterdam naar Rotterdam op, welke beschrijving, door den Secretaris Charles Manby in het Engelsch vertaald, de eer van de bekrooning met de Walker-premie te beurt viel. ... Overl. 1 febrari 1870. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Bijvoegsel (1878)–A.J. van der Aa dbnl.org

geregtvaardigd werd; dat nergens eenige verzakking plaats had, en dat de buitenste rail in de beide bogten bij Sloterdijk en Halfweg opzettelijk boven de binnenste was verheven, tot vernietiging van de middelpuntvliedende kracht; zonder die helling zou de trein in die bogten niet in 't spoor kunnen blijven. Oom bedankte den welwillenden vreemdeling voor zijne vriendelijke teregtwijzing, betaalde de koffij, en haalde opgeruimd zijn memorieboekje voor den dag, waarin hij genoteerd had, wat er te Haarlem merkwaardigs gevonden wordt, en, daar het nog vroeg op den dag was, verzocht hij ons, om eerst de Hout te bezichtigen.

Doch, eerst nog een opmerking, die wij onder weg maakten. De weg van Amsterdam naar Haarlem is inderdaad een blad uit de geschiedenis der kunst, een soort van staalkaart van den vooruitgang der beschaving onzes geslachts. Immers, op hetzelfde terrein hebt gij naast elkander de drie --of zoo gij wilt, de vier, onderscheidene variaties op 't thema: hoe men reist! Op den straatweg, aan de linkerzijde der trekvaart, strompelt met looden schreden over de zandberm een oud man, zwoegende en hijgende onder zijn benne vol Keulsch aardewerk, hij is representant van 't tijdvak uit de historie, toen men geen ander vervoermiddelen kende dan die, welke ieder welgeschapen zoon of dochter meê ter wereld brengt: een paar beenen met voeten. Het is het zuigelingstijdperk van de kunst der beweging. —

No. 2 is de trekvaart, een allervreedzaamst vaarwater, stijf ingeschroefd tusschen twee parallelle oevers. Op haar watervlak beweegt zich een trekschuit, sedert 1 November 1657; in hare inwendige ruimte vervoert deze alleen zoodanige reizigers, die te lui zijn om met gindschen potteman gebruik te maken van hunne voetzolen, en te jaloersch of te bang of te paalburgerachtig om in diligence of spoorwagen een plaats te koopen. Het is de representant van dat époque, toen de kunst van reizen aanving uit de kinderluijers te kruipen. Hoe beschaafder de mensch wordt, hoe weelderiger; althans, daar liggen in de roef reeds kussens op de banken, en er staat een tafel en zelfs hangt er een spiegel aan den wand. —

Aan de eene zijde der trekvaart loopt de gladde prettige chaussée, waar de logge, maar gemakkelijke diligence (vroeger hielden er zestien, nu nog maar vier, de dagelijksche gemeenschap tusschen de twee steden levendig;) over rolt en de veêrligte *tilbury*⁴⁴³ over voortglijdt. Al weder een stap nader tot de volmaking; wederom een sport hooger op de ladder der volkomenheid. Wat is het voeteren, wat een trekschuit er bij? De kunst van reizen trad het tijdperk harer jongelingschap in.

Eindelijk, op den anderen oever van 't vaarwater de spoorweg; de jongeling is man geworden, man in de volle kracht des woords, de ontwikkeling is ten einde; de werking der levensgeesten heeft alle beletselen overwonnen.

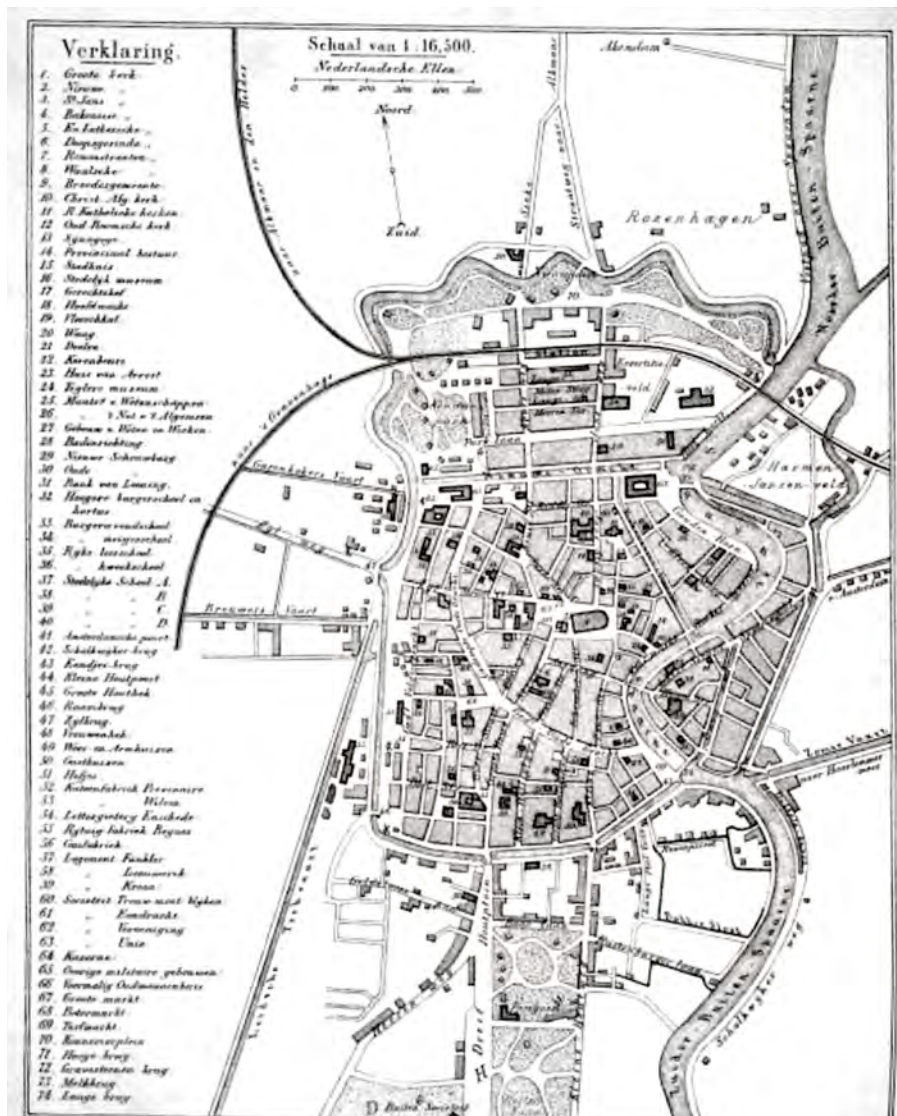
't Is de triumpf der kunst. Voetpad, trekvaart, straatweg, spoorweg, ziedaar de opklimming. Gij hebt ze hier in een klein bestek nevens elkander. In haar spiegelt zich de menschelijke geest af, hoe deze zich van vorm tot vorm volmaakt. Voorwaarts! dat is de leus. Vooruitgang – niets anders is er mogelijk.

Elke schrede achterwaarts, terug naar 't verleden, naar 't oude, is een schrede voorwaarts naar doodslaap en vernietiging. Rusten is roesten. De kuil, waar zich het water des hemels in verzamelt, en die geenerlei opening ter ontlasting verleent, wordt eindelijk een poel, een moeras, waaruit stinkende en schadelijke dampen opstijgen. De rivier van stroomend water daarentegen, brengt leven en wasdom, overal waar ze hare golven langs wentelt. Dat is het beeld van den menschelijken geest, die, geene boeijen duldende, zich hoe langer zoo meer ontwikkelt, om zich eindelijk in de volle kracht, in 't volle leven zijner bestemming te openbaren.

Aanschouw er hier een proef van, lezer, en smoor in uw binnenste den onvoorwaardelijken wensch naar een terugkeer tot het oude. Het zou in 't hartje van den zomer 't verlangen

443 Een *tilbury* is een licht, eenassig, open, eenspannig rijtuig met grote spaakwielen, dat zowel met als zonder vouwkap werd gemaakt.. Het rijtuig was oorspronkelijk ontworpen door Fitzroy Stanhope. Het werd oorspronkelijk vanaf ongeveer 1820 door de Londense wagenbouwer *Tilbury* in Mount Street gebouwd. Gedurende de gehele 19e eeuw was de *tilbury* zonder noemenswaardige veranderingen in gebruik.

zijn naar den winter, in den bloesentijd des levens de begeerte
paar de bladerlooze dagen der kindschheid. Maar nu –
Haarlem binnen!

Hoofdstuk X

De Haarlemmerhout – De St. Bavo-kerk – Haarlem – De Haarlemer courant

De assessoren en zijn twee neven verdiepen zich uitgebreid in de rijke geschiedenis van Haarlem. Haarlem is een oase van rust en een voorbeeld van beschaving, vergeleken met Amsterdam. In deze stad zouden ze wel willen wonen. Maar uiteraard blijft Drenthe de voorkeur houden. Wel vinden ze dat de uitvinder van de boekdrukkunst, Laurens Janszoon Coster, te weinig aandacht krijgt in Haarlem.

De Sint Bavo kerk is, naast het Teylers museum een van de hoogtepunten op cultureel gebied in deze stad. Opnieuw horen we van enkele spotternijen, de zogenaamde Schildburgerstreken, waarin met bewoners van diverse plaatsen de draak wordt gestoken. Haarlem is de stad van Herman Boerhaave, arts, anatoom, botanicus, scheikundige en onderzoeker. Ook de dichter Bilderdijk heeft zijn laatste rustplaats in de St. Bavo gevonden.

De reizigers constateren dat de beroemde Kenau Hasselaar, de dappere weduwe die meegedaan heeft om Haarlem te verdedigen, geen standbeeld heeft in Haarlem. De heer Prinsen van de Koninklijke kweekschool voor onderwijzers krijgt een veeg uit de pan; op veel uithangborden komen de reizigers spelfouten tegen.

Op de valreep, voor de terugreis naar Amsterdam, volgt een beschouwing over de *Haarlemmer Courant*, Haarlemmer olie, Haarlemmer bloemenhandel - met name de tulpenmanie -, en bleekerijen.

De Haarlemmerhout

*De Haarlemmerhout. 't Pavilloen. De hertenkamp en Berendooms
vergelijking daarvan met die te Assen. Iets, dat een gedenkteeken voor
Laurens Koster moet verbeelden. Kloppertjes.*

Zóó lang in 't woelige Amsterdam van de frissche natuur
verstoken geweest te zijn en nu niet met rassche schreden
naar buiten te stappen, om de verkwikkende lentelucht onder
Gods vrijen hemel in te ademen en ons terug te denken in ons
eigen dierbaar geboorte-dorp, dat was eene heiligschennis
de schoone natuur aangedaan, ons Drenthenaren niet te
vergeven; wij voldeden daarom gaarne aan Ooms verzoek en
zeiden het Van Hoogstraten⁴⁴⁴ na:

De blijde Grasmaand noodt de jeugd in beemd en hoven,
Bij 't lagchende gebloemt' en vrolijk lentegroen,
Nu 't baldrend onweer van de groene Maart verschoven,
Den weg gebaad heeft voor het heuchelijkst seizoen.
't Ontloken aardrijk geeft verschot van bloem en kruiden;
De leeuwrik kwinkleert en huppelt door de wei,
Het barre Noorden wijkt voor 't lentebland zuiden,

444 Grasmaand.

DE blyde Grasmaand noodt de jeugd inbeemd' en hoven

By 't lagchende gebloemt, en vrolyk Lentegroen.

Nu 't ruijffend onweer van de groene Maart verfhoven

Den weg gebaad heeft voor het heuglykfte faifoen.

't Ontloken aardryk geeft verfhót van bloem en kruyden.

De Leeuwrik kwinkleert, en huppelt door de wey.

Het barre noorde wykt voor 't lentebland zuyden.

Zoo fpelt de zoete April eerlang een groene Mey.

Mengel-Poëzy. Of Verscheide Gedigten Jan van Hoogstraten 1716

Pdf via Delpher.nl Na zoeken op diverse fragmenten. De letter s lijkt in het origineel een f. Harm Boom heeft enkele correcties aangebracht. Gevonden met "Zoo spelt de zoete April"

Zoo spelt de zoete April eerlang een groene Mei.

Onze beminnelijke geleigeest, de machinale vlasspinner met zijn eeuwige “uwé’s,” trad juist binnen. Wij vonden geen reden, om zijn beleefd aanbod, of hij ons mogt geleiden, van de hand te wijzen. Daarop voerde hij ons door fraaije breede straten over de ruime markt tot buiten de groote Houtpoort, ons in ‘t voorbijdrentelen ‘t een en ander aanwijzende, vooral het schavot. Wij verzochten hem, ons van soortgelijke opmerkingen te verschoonen, totdat wij onze Houtwandeling hadden volbragt en uit de beschouwing der natuur weêr lust geput, om een aandachtigen blik op de werken van menschelijke kunst te vestigen!

Dat de Haarlemers-zelve sympathie voor de schoone natuur hebben, getuigen de menigvuldige zomerhuisjes, koepels en buitenverblijfsjes aan den zoom van de Hout, alle meer of minder elegant opgetrokken. Dit bosch schijnt hun oogappel te wezen en onuitputtelijk toonen ze te zijn in ‘t uitvinden van namen, waarmede zij hunne optrekjes gedoopt hebben; ‘t zijn meestal spaanders van ‘t zelfde blok Hout. Want behalve Rustlust, heeft Oom al wandelende in zijn vademecum opgeteekend: Houtlust, Houtvreugd, Houtzigt, Houtvermaak, Houtmidden, Houtlommer, Houtgenoegen, tot het niet onaardig dubbelzinnig Houtvrede inclus.

Onze vriendelijke cicerone bragt ons eindelijk langs velerlei paden, onder hooge eiken en beuken, tot voor het paviljoen, of het buitenverblijf Welgelegen,⁴⁴⁵ vroeger behoorende aan den heer Hope,⁴⁴⁶ hoofd eener familie, die door ontzettende

445 En toen de bewaker ons een omstandig verhaal deed hoe het Paviljoen, oorspronkelijk als lustverblijf voor den Amsterdamschen bankier Hope, omstreeks het laatst van de XVIIIde eeuw gebouwd, later door koning Lodewijk Napoleon werd betrokken, was de illusie van die smaakvolle vertrekken voor ons eerst recht volkomen.

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. Jaargang 15(1905) dbnl.org
446 Het Paviljoen prijkt nog als vroeger met de gekroonde W op het azuren veld in de frontispice, die Wullem beduidt, en niet, gelijk sommige betweters onder Hildebrands schoolmakers wilden volhouden: welgelegen, als echter de oorspronkelijke naam van dit lusthuis was. Maar de oude Haarlemmers, in zijn kinderjaren, bleven het gaarne het Huis van Hope noemen, naar den bankier Henry Hope, voor wiens rekening het (nu bijna een eeuw

rijkdommen vermaard is geworden, en van dezen door den koopzielen koning Lodewijk voor f 300,000 gekocht. Wat Soestdijk voor hem was als hij te Utrecht, het huis in 't Bosch als hij in den Haag logeerde, dat moest Welgelegen zijn, als Amsterdam hem ter residentie verstrekke; thans heet het weder de lustplaats der koninklijke familie, maar is goedgunstig afgestaan tot een museum van schilderstukken van inlandsche levende meesters. Het is een der fraaiste buitenverblijven, die in ons vaderland gevonden worden, en heeft een trotsch voorkomen. De vochtigheid heeft het echter een morsig en eenigzins vervallen aanzien gegeven; op vele plaatsen is de bepleistering gedeeltelijk afgevalen, en maakt het vorstelijk zomerhuis eene alles behalve vorstelijke vertooning. Overigens deed de ontwerper van het schoone trotsche gebouw wel, dat hij er deze standplaats voor uitkoos, maar wij bejammeren het toch, dat het thans van bestemming veranderd is. Hoe vleijend en heilzaam 't dan ook voor de kunst zij, hier zulk een tempel te hebben, wij zagen het liever tot zijne bestemming van buitenverblijf voor de koninklijke familie teruggebragt, en gelooven, dat de schoone Hout er ook niet bij zoude verliezen, als het doorluchtig huisgezin hier eenige weken 's voorjaars of 's zomers van het stadsgewoel in 't stille landleven kwam uitrusten.

Wie als wij uit het vaderland der boomen of liever uit boomrijke oorden naar herwaarts overkwamen, kunnen 't best het voorregt van lommerrijke wandeldreven op prijs stellen. Meer dan stadbewoners weten wij 't aangename daarvan te schatten, en spoediger dan gene zijn wij georiënteerd om 't aangeboden genot te genieten, zoo als 't genoten moet worden. Kan dat iemand, die jaar en dag in den rookerigen dampkring eener woelige stad ademt en nimmer, althans niet in vele maanden, iets meer van Gods groote en schoone natuur gewaar wordt, dan hetgeen hij daarvan in prent- en plaatdruk

geleden, 1788) in italiaanschen stijl gebouwd was, en wien koning Lodewijk het in 1808, voor drie ton uit de handen had gebroken; edoch voor lands geld, waarom hij ook het later daarover door hem gevoerde rechtsgeding verliezen moest. *Na vijftig jaar. Noodige en overbodige opheldering van de Camera Obscura*(1887)–Nicolaas Beets. dbnl.org (later bank Mees & Hope)

maar dan toch altijd onbezield te aanschouwen ontvangt?’

Daarom wandelden wij, na eenige dagen rondzwerfens te midden van een oorverdoovend en rusteloos gewoel op Amsterdam’s prozaïesche keijen, zoo innig vergenoegd in Haarlem’s dreven, en hernamen voor ‘t eerst den gerusten vredigen tred, waarmede wij onder ‘t lommer van onze dorpseiken dreutelen. Oom keek soms nog eens schuchter achterom, of er hem ook een razende Amsterdammer — gelijk hij zich geliefte uit te drukken! – op de hielen zat, en glimlachte zeer tevreden, als hij niemand achter zich in de schoone laan zag noch vóór zich in ‘tgroenende verschieet. Gelijke gevoelens moeten Van Hall⁴⁴⁷ bezield hebben, toen hij, even als wij in een bosch gezeten, de lier van de wilgen rukte en zijnen vriend Helmers⁴⁴⁸ toeriep.

Hoe Helmers! zou u de Ystad boeijen,
Waar niets dan jammer om u zweeft?
Waar fiere beuk noch eiken groeijen,
Natuur altaar noch priesters heeft?
O kom in deez’ gewijde loovren!⁴⁴⁹

447 Hall, Mr. Maurits Cornelis van -, 1768-1858, zoon van de substituut-drossaard van Vianen, moest voor de Pruisen vluchten 1787. Advocaat in Amsterdam, lid van het Kezengezelschap Concordia et Libertate. In 1795 procureur der gemeente, d.i. hoofdschout, 1798 afgezet om zijn gematigdheid; lid en voorzitter van het Wetgevend Lichaam, tot 1803 in Den Haag, vriend van Wolff en Deken, Loots, Helmers, Bilderdijk en Feith. Napoleon dienen wilde hij niet en hij bedankte in 1815 ook nog voor ‘t lidmaatschap der Eerste Kamer. Maar met de jaren werd de republikein conservatief. Hij werd voorzitter v.d. rechtbank te Amsterdam; in 1842 nam hij het lidmaatschap der Eerste Kamer aan. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

448 Helmers, Jan Frederik -, 1767-1813, de vrijheidsdichter, lofdichter van De Drukkunst, van Socrates, 1790. Hij was metselaar en makelaar te Amsterdam; trad als dichter op met uitingen tegen de ‘sentimenteele wartaal’, en vóór verlichting en verdraagzaamheid. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

449 M.C van Hall schreef een lofzang bij het overlijden van Helmers. De Lofzang van den Heer Van Hall is, in ons oog, een allervoortreffelijkst dichtstuk. Stil, hartelijk en somber is de voorzang, juist in den toon, welke hier voegt, in den toon der plegtig-roerende Elegie. Men oordeele uit den aanhef:

De zwarte dag verjaart, die Helmers ons onttoog!
Toen is die fiere geest ten oorsprong opgevaren!
Wij toefden bij zijne asch, met tranen in het oog;

Inderdaad, de Haarlemerhout is ‘t bezoek den vreemdeling overwaardig. Berend-oom was dan ook extra in zijn nopjes, toen hij onder de hooge beuken over de nog niet geheel vergane dorre bladeren des vorigen jaars krakend heentrapte en met welgevallen den frisschen geurigen lentewasem insnoof, die ons van sommige reeds uitbottende heesters en van struiken tegenwoei. De hertekamp trok vooral zijne aandacht; en weifelde hij of de Hout boven het Asser sterrebosch kon gesteld worden, hierin behaalde Haarlem de kroon der overwinning. De Asser hertenfamilie is ook nog eerst in ‘t opkomen. Wanneer ze zoo spoedig zal bloeijen, als Assenzelf, dan behoeft ze weinig tijds, om met Haarlem te wedijveren.

Minder beviel ons ‘t gedenkteeken voor Laurens Koster,⁴⁵⁰ hier op eene opene plek opgerigt en, hoewel door een hekwerk afgesloten, toch niet beveiligd tegen de schrijfheukte van sommige wandelaars, zoo als de vele namen, die er op te lezen zijn, getuigen. ‘t Is misschien naar kunstregelen gebouwd en heeft eenvoudig zullen’ wezen, maar wij vonden het (en men late ons hierin ons oordeel vrij!) lomp en onbehagelijk en zelfs morsig. Ook anderen deelen met ons dit gevoelen. In ‘t reisverhaal van een’ Duitscher⁴⁵¹ vinden wij de zeer gegronde opmerking hieromtrent, dat dit vierhoekig monument, als nationaal gedenkteeken beschouwd, niet groot en niet trotsch genoeg is.

Alleen om Koster, die in dit bosch op ‘t eerste denkbeeld kwam zijner nuttige kunst, zou de Hout een bedevaart naar hare wandeldreven van elk Nederlander verdienen. Aardig

Maar rouw noch lofgezag ontvloede aan onze snaren!

enz...

Hulde, toegebracht aan de nagedachtenis van Jan Fredrik Helmers. Te Amsterdam, bij Geysbeek & Comp. 1815. In gr. 8vo. 126 Bladz. f 2-4-: *Vaderlandsche letteroefeningen.* Jaargang 1816 dbnl.org

De lofzang *Het Haagsche Bosch* is te vinden met [delpher.nl Schoonheden uit de Nederlandsche dichters der XVIIde, XVIIIde eeuw](http://delpher.nl/Schoonheden/uit-de-Nederlandsche-dichters-der-XVIIde-XVIIIde-eeuw). Pdf. Toets een dichtregel van bovenstaand gedicht tussen “..” en zoek in Boeken.

450 Laurens Koster, (vermeend) uitvinder der boekdrukkunst in den jare 1421, te Haarlem.

451 ga ik nog opzoeken.

heeft Scriverius⁴⁵² daarover gedacht en gedicht. Luister eens:

De vinding van den Druk hebt Gij, o Stadt! alleen,
Waar 't nu in mijne magt, de Boomen te herstellen
Al d' Ypen en den Elst zoud' ik ter nedervellen,
Daar zou niet een Abeel de blaauwe wolken slaan,
Om onze Laurens wil moest 't Hout vol Lauren staan.⁴⁵³

Schreven wij iets meer dan reistaferereelen, wij lieten hier eene lofspraak volgen op die kunst der kunsten. Maar 't werk van bekwamer pen kan al te gemakkelijk onzen arbeid beschamen, en daarom lasschen wij liever hier een vers in van Samuel Sylvius⁴⁵⁴, dat "de Drukkunst" heet:

Van duizend konsten geen zo nut,
Die 's afgronds woeden stuit, en stut
Den vrucht der wijsen voor gevaar,
Als *Drukkunst* met haar letterschaar.
Zij neemt het aardrijk in bezit,
Met gitte zwarten op blankwit;
En drukt bij honderd duizend los,
Meer als ooit ruiters op hun ros.

.....

De Lettertong van ijzer, lood,
En tin, en koper, vreest geen dood,
Nog tijd, nog haat, nog storm, nog brand,
Nog zwaard van éniġ dwingeland.
Zij reikt haar punt, van Druk nooit moê,
Alom den nagebaren toe;
En levert d' eeuwen stof en ligt,
't Geen letterhelden houd verplicht.

.....

De Dienaars nu de Drukkerij,

452 Petrus Scriverius 1576-1660.

453 *Gedichten van Petrus Scriverius* 1738 pdf via delpher.nl Zoek met dichtregel tussen " ..."

454 SYLVIUS (Samuel), dichter uit het laatst der 17e en begin der 18e eeuw.

Zijn in den Druk al drukkend' blij,
En knopen, kopplen jaar op jaar,
Den Druk door Drukken aan elkaar,
Om dus door middel van den Druk,
Te leven in het aardsch geluk.⁴⁵⁵

Bij onze wandeling naar de stad terug, had Oom een zichtbaar vermaak in de zoogenoemde kloppertjes, die we hier daar aan de deuren bemerkten en wie kent ze niet uit elke plaatsbeschrijving van Haarlem, die zoo veelbeduidende teekenen van de aankomst eens nieuwen wereldburgers? Van af 't beleg in 1572 is het gebruik, om bij de geboorte van een kind de kloppers der deuren met gekleurde stof te omwinden, in stand gebleven. Gedurende dat merkwaardige beleg toch werden door dit teeken de huizen, waar zich eene kraamvrouw bevond, aangeduid, om ze van inlegering van krijgsvolk en andere prettige oorlogslasten te verschoonen. Oom vond hierin eene schoone overeenkomst met het Bijbelsch verhaal, hoe de woningen der Israëlieten in Egypte door den slaanden Engel werden bewaard, en had er bijster veel behagen in. Hoewel hij nimmer getrouwd geweest is en bij gevolg nooit de zoete vadvreugde gesmaakt heeft, zoo was hij toch niet ongevoelig voor 't geluk, dat binnen de woning van den jonggeborene heerschte en waarvan de verheugde vader uitwendig door dit zeer gepaste symbool de wereld verwittigde. Bij de geboorte eener dochter wilde hij echter minder ophef hebben gemaakt; althans keurde hij die couleur de rose om den klopper af, van wege de weinige trouwlustigheid onzer dagen.

⁴⁵⁵ *Keur van Nederlandsche letteren*. 1850. via delpher.nl Zoek dichtregel tussen "..." Het gedicht is uit 1706.

De St. Bavo-kerk

*De St-Bavo-kerk. 't Orgel. Ooms uitval tegen de Dökkumers.
Bilderdijk.*

Bij 't inkomen der stad van de Houtzijde, door de groote Houtpoort, heeft men een fraai gezigt op een gedeelte der oude stadsmuren en op de kleine Houtpoort met een' dikken, ronden, van vier kleintjes omringden toren, met schietgaten voorzien. Dáár hebt ge de grijsheid door de jeugd gekroond; want over de oude muren buigen en slingeren zich de takken van 't daar achter verscholen geboomte met bevallige losheid, terwijl hooge populieren, in eene regte lijn geplant, statig hare, toen nog bladerlooze, toppen ten hemel beuren. Men deed wél, de sombere steenen poort te verwisselen met eene sierlijke ijzeren barrière. Moet men nog in onze vreedzame tijden des nachts opgesloten zitten, welnu, bij voorkeur zij 't dan achter smaakvolle ijzeren tralieramen, in stede der logge, huivering aanjagende poortdeuren, – die vertegenwoordigsters van een' ruwer tijd, bij welks herinnering alleen onze fijngevoelige eeuw gevaar loopt van vapeurs en flauwten.

Daar wij over weinig tijds te beschikken hadden, begaven wij ons dadelijk naar de Groote- of St.-Bavo-kerk,⁴⁵⁶ even als vele andere kerken in ons vaderland door een aantal kleine huisjes, waarin allerlei handel gedreven wordt, omzoomd. Wij deelen in de ergernis, door een' onzer vaderlandsche reizigers,⁴⁵⁷ ten aanzien van een dergelijken wansmaak (of

456 Bavo (oorspronkelijk Allowin of Alwin) van Gent osb, België; kluizenaar; † ca 660.. Feest 10 mei (bisdom Haarlem) & 9 augustus (overbrenging relieken) & 1 oktober.. Hij werd rond 589 geboren in een adellijke familie uit Haspengau, het land rond Luik.

457 waarschijnlijk E.J. Potgieter. *Het Noorden in omtrekken en tafereelen*. Roman over een reis, gemaakt door Denemarken en Zweden in 1831 en 1832.

hoe noemt men ‘t het best?) in de hoofdstad van een der Noordsche rijken, in krachtige bewoordingen uitgedrukt. Overigens deed het ons leed, dat de mannen van den hamer en de beitel, aan ‘t kostershuis bezig, het stille heiligdom nu juist van hunnen geruisch-makenden arbeid deden weërgalmen. Ook de zindelijkheidspriesteressen, van emmer, raagbol en glazenspuit voorzien, vierden het Hollandsche feest der reiniging.

Dit alles toch strekte om den indruk te verminderen, die ons in het trotsche en sierlijke gebouw wachtte. Ware ons de gave van schilderen met de pen ruimer toebedeeld! Welke hooge fraaije gewelven! En hoe helder wit, zindelijk gepleisterd die muren en pilaren! Hier gevoelden wij niets van die neêrgedrukte stemming, welke ons wel eens overviel, als wij in bijna even groote en trotsche kerken elders op onze reis binnentraden, maar waar eene somberheid heerschte, die niet opheft, maar ontmoedigt, die niet vervrolijkt, maar ontstemt.

In ‘t ruime koor vindt men een afzonderlijken predikstoel en een’ lessenaar voor den voorzanger, die eene opzettelijke beschouwing verdient. Het is eene kolossale zwaan van meer dan levensgrootte, uit massief koper vervaardigd, met uitgespreide vleugels, en op fiergebogen hals den Bijbel, waarvan zich de voorzanger bedient, dragende.

Wij verdienden ongetwijfeld eene duchtige kastijding, zoo we niet spraken van het wereldberoemde orgel, ‘t pronksieraad van Haarlem’s kerkgebouw, dat in ‘t voorjaar van 1839 het voorregt zeggen de heeren Best en Witkamp⁴⁵⁸ in “de Aardbol” zeer aardig! – mogt smaken, van door de vorstelijke handen der prinses Albert⁴⁵⁹ te worden bespeeld. Naar den roem, die er van uitgaat, en naar de beschrijvingen, die wij er wel van lazen, hadden wij een reusachtiger werk verwacht; volgens Van Bobbel’s zeker niet ondicterlijk verhaal althans waren er pijpen, waarin de gewone paleiswacht te Amsterdam

458 Houtgravure bij Witkamp, Zeventien Provinciën, I 372. Het land van Rembrand (1882-1884) – Cd. Busken Huet *Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw* dbnl.org
459 prinses Albert. waarschijnlijk echtgenote van Albert.

gemakkelijk haar verblijf kon houden, terwijl het orgel eene ruimte besloeg, in welke onze dorpskerk zonder moeite plaats kon vinden. En toch – in weerwil onzer teleurstelling, wat de grootte van ‘t kunstwerk betrof, hadden wij ruime stof tot bewondering; want de uitwendige inrigting is regt smaakvol en behagelijk, eenvoudig en sierlijk. Maar hooger genot was ons voorbehouden! Gelijk bekend is, wordt dit orgel tweemaal ‘s weeks buiten de gewone godsdienstoefening ten vermaken der inwoners bespeeld. Wij troffen juist een dier gelukkige dagen, en hoorden ‘t prachtige kunstwerk door den bekwamen organist een geheel uur lang bespelen.

Ademloos van verrukking stonden wij, toen de goddelijke toonen langs de kerkgewelven galmden. Nu eens was het de zachte, teedere, zoetvloeiende, lispelende triller, ‘t suizen van een naauw merkbaar avondkoeltje, of het tijlpend, zilverrein gefluit van den eersten der gevleugelde boschzangers. Dan weder het majestueuse, schrik-, ontzettingen en huiveringaanjagende geratel des stormwinds of het gewelfdoordaverend, oorverdoovend, zenuwschokkend geloei van den donder of de melancholische, somber-droefgeestige, weemoedige, zielroerende treurgalm, dien ge hooren kunt, wanneer de kerkklok den levenden verkondigt, dat er weder een broeder de eeuwige rust is ingegaan.

In sprakelooze aandacht stond onze goede Mentor tegen een’ pilaar geleund, luisterende naar de heerlijke hemelsche toonen, die de kunstenaar uit het instrument opdiepte.

‘t Was het heerlijke 189ste gezang,⁴⁶⁰ dat door den organist gespeeld werd. Hoe juist het spel des bekwamen mans in harmonie met de kracht en beteekenis van elk woord des dichters!

Hoe gaf het iedere gedachte van dezen in zielvolle akkoorden terug! Eerst die ter nederslaande en toch verblijdende waarheid, dat wij allen, gelijk

460 Mijn Verlosser hangt aan ‘t kruis,
hangt ten spot van snode smaders.
Zoon des Vaders,
waar is toch uw almacht thans,
waar uw goddelijke glans?

.... de landman, moê van 't ploegen,
De neigende avondschauw groet,

even blijde ook zien, dat

na al ons zwoegen
Ook onze dag ten einde spoedt!

En dan in 't tweede vers de zielverheffende troostvolle,
hartopbeurende verzekering:

Eens zullen wij met Jezus leven!⁴⁶¹

hoe sprak toen elke toon tot ons binnenste en werd het ons tot meer dan overtuiging, hoe voerde het ons op boven de wereld des stofs naar het gebied van 't bovenzinnelijke! Het was ons niet meer aardsche muziek, kunst, door menschenhanden voortgebracht, het was eene stem uit het 'rijk der harmonie; 't was niet meer ons oor, dat naar de klanken luisterde, maar de ziel, die ze opving en zich er aan laafde.

Doch 't is onzer tale onmogelijk, u de aandoeningen te schetsen, die met stijgend genot onze zielen, reeds door de schoone ontluikende natuur ontvankelijk gemaakt voor zachte indrukken, bestormden. Ga zelf naar Haarlem, lieve lezer! en verkwik en laaf u aan de bron, die voor ons gevloeid heeft!

Oom stond nog altijd sprakeloos met gevouwen handen en hield den adem in, om geen enkelen toon te verliezen. Er was iets plegtigs in 't gezigt van den man, toen hij daar zoo stond en zijn gemoed gevangen gaf aan den invloed der betooverende muziek. Hadden wij paneel en penseel gehad, we zouden de ootmoedige figuur hebben afgebeeld en gij zoudt u met eigen oogen hebben kunnen overtuigen, dat de goede eenvoudige Drenther een gevoelvol hart heeft.

461 Evangel. Gezangen, 189 en 51. De Nederlandsche taal, voor den zang niet ongeschikt. Eene voorlezing, door Dr A. De JAGER. *De Taalgids*. Jaargang 3(1861) dbnl.org

In 1738 is dit orgel door Christiaan Muller,⁴⁶² van Amsterdam, vervaardigd. 't Heeft vijfduizend pijpen met zestig stemmen of registers. Over de menschelijke stem (vox humana) is het oordeel verschillend. Sommigen verklaren, dat ze hier zoo natuurlijk mogelijk gevonden wordt, doch anderen spreken dit tegen en beweren, dat elke poging om ze na te bootsen overal mislukt is. Er zijn ook wel grootere orgels dan 't Haarlemsche; dat in de hoofdkerk te Straatsburg heeft tweeduizend-eenhonderd-en-zesendertig pijpen, waarvan de grootste veertien emmers water kan bevatten; op het orgel te Rothenburg⁴⁶³ spelen drie organisten te gelijk, en dat van de St.-Pieters-kerk te Rome heeft honderd stemmen. Te York in Engeland zijn de pijpen grooter en wijder, hoewel minder in getal.

Wie van Haarlem vertelt, moet ook van de Damiaten iets verhalen. 't Zijn twee of drie zilveren klokjes, die vroeger in den toren opgehangen waren en alle avonden geluid werden, ter gedachtenis van de belegering van Damiata in Egypte, in de 13de eeuw. Bij die gelegenheid, zegt de historie, hechtten de Haarlemers groote ijzeren zagen aan de voorstevens hunner schepen, om de ijzeren kettingen te verbreken, die den toegang tot de stad beletteden. Onder begunstiging van den vollen wind gelukte het hun, en had dit de overgave der stad ten gevolge. Veel is er getwist over deze historie. Scriverius⁴⁶⁴ streed voor Haarlem en voerde als een gewigtig bewijs aan: de Haarlemers gelooven het en ik ook! Wij houden het daarom ook met dezen geleerden schrijver, en kiezen althans geene partij voor de Dokkumers. Deze vooral knagen sinds lang aan Haarlem's roem te dezen opzigte. Dat is inhalig en zeer baatzuchtig.

462 MULLER (Christiaan), geb. Febr. 1690 te Andreasberg in de Harz blijkens een eigen ingriffeling in den bovenbek van de groot C. octaaf 4 voet van het bovenklavier van het orgel in de Groote Kerk te Haarlem, overl. te Nijmegen (?) na 1771 en voor 1774 (Hess, Dispositien 41), was orgelmaker te Amsterdam, wiens roem gevestigd is geworden door het internationaal vermaarde orgel in de Groote Kerk te Haarlem (aanbesteed 2 Mei 1735; opgenomen 15 Sept. 1738 *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 2(1912)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

463 Een oude Beierse stad, Rothenburg.

464 Petrus Scriverius 1576-1660.

Dokkum heeft, dunkt ons, genoeg aan de eer, Friesland's Schilda⁴⁶⁵ te zijn. "Suum cuique,"⁴⁶⁶ zeide Oom magtig geleerd (hij had die spreuk eens ergens gelezen en door dominé doen vertolken), "laten de Dokkumers in heete zomers voortgaan met het uitvaardigen hunner ordonnantiën, dat de slaggers slechts halve koeijen mogen slagten, om 't spoedige bederf van 't vleesch tegen te gaan. Ik houd er het voor, dat aan Haarlem's burgers de eere toekomt van Damiate's val!"⁴⁶⁷

Er hangen dan ook in de kerk een paar nagemaakte zeilscheepjes met zagen, die de betwiste gebeurtenis in gestadige gedachtenis houden. Oudtijds ook (of het nog geschiedt, is ons niet bekend,) plagten daartoe deze scheepjes, op den nieuwjaarsdag, door kinderen in processie door de stad rondgedragen te worden.

Wij hadden geen tijd, om het verder merkwaardige in deze kerk aanwezig op te nemen, en haastten ons ze door denzelfden uitgang weêr te verlaten, toen aan een' der zijmuren ons een witte marmeren steen in 't oog viel met het enkele opschrift in gouden letters: *Bilderdijk*.⁴⁶⁸ Door de zorg der aloude Rederijkkamer de *Wijngaardranken* werd deze eenvoudige

465 Schildburgerstreken, synoniem met kamperstukjes, Beotima (zie Beötiër), naar Schilda (in Zwaben) of Schilda (in Saksen, registr. Merseburg), waarvan de bewoners, evenals die van Bremen, zich bespottelijk maakten door hunne dwaasheden, die ze opzettelijk begingen, nadat ze om hunne wijsheid aanhoudend overal om raad en hulp waren heengeroepen. Evenzoo Polkwitz (Pruisen, registr. Liegnitz) en Schöppenstedt (in Brunswijk). *Woordenschat, verklaring van woorden en uitdrukkingen* (1993)–Taco H. de Beer, Eliza Laurillard dbnl.org

466 Ieder zijn eigen.

467 Zie voor meer spotternijen over paatsen. *Van Aladdin tot Zwaan kleeft aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties* (1997)–A.J. Dekker, J. van der Kooi, Theo Meder dbnl.org

468 Bilderdijk, Mr. Willem -, 1756-1831, geb. te Amsterdam, zoon van Isaack B. en Sibilla Duyzenddaalders, Orthodox-Christelijk van opvatting. Zijn vader was dokter; zijn praktijk verliep, maar hij kreeg een goedbezoldigd ambt bij de belastingen met een druk kantoor tot ergernis van moeder Sibilla. In huis was 't niet prettig en de jonge Willem zat er door een ongeluk aan zijn voet van zijn 6e tot 16e jaar als gevangen. In die jaren studeerde hij L. en Gr., moderne talen, wiskunde enz. enz. Het waren *bittre stonden*

*In mymrend zelfgevoel
of twisten met mijn lot.*

Maar in die jaren wijdde hij ook zijn aandacht aan de dichtkunst. Enz. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

maar veelbeteekenende hulde aan den grooten dichter gebragt;
zij begreep de wereldvermaarde spreuk van Boerhave.⁴⁶⁹

Is er iets meer noodig, om u den grooten man voor den geest
te roepen, dan slechts het hooren of zien van zijnen naam? Bij
dien naam verrijst u een tijdsgewricht van vijftig jaren, steeds
klimmen' de in roem, maar ook tevens eene aaneenschakeling
van teleurstellingen, rampen, miskeningen en tegenspoeden.
Een leven, dat van de wieg tot aan het graf in smart werd
gesleten, en waarvan hij zoo dikwerf in de roerendste
weeklagten uitborst:

Ach! waartoe 't leven uit den moederschoot te ontfangen??
Geleende gift eilaas! en nooit ons eigendom;
Een nachtwaak van een uur een oogenblik gaat om
En 's levens rag verscheurt; de bos ontvalt de wangen,
De staf den voet, die 't lijf des grijsaarts onderschraagt,
De tand des tijds heeft wat ons aanzijn heet verknaagd,
En 't stof verstuift by 't stof, waaruit het opgeheven,
Zich zelf verwonderd vraagt: waarin beslaat het leven
En de adem? Ach! dien volgt geen oog
In 't steigren naar omhoog!

Een leven vol rampspoed, dat hem, vol van 't geloof in Christus,
den wensch op de lippen lei:

Breek, o morgen! breek my aan.
'k Schäd dit stof kleed voor de wormen,
In een zalig jeugdvervormen
Uit dees nachtkoets opgestaan.
Jezus, Heiland, reik me uw hand,

469 Herman(us) Boerhaave (Voorhout, 31 december 1668 - Leiden, 23 september 1738) was een Nederlands arts, anatoom, botanicus, scheikundige en onderzoeker. Hij was een hoogleraar die een tijdlang drie van de vijf leerstoelen van de medische faculteit bekleedde, rector magnificus was van de Universiteit van Leiden en directeur van de Hortus botanicus Leiden. De spreuk heb ik nog niet gevonden. In *Kortbondige spreuken wegens de ziekten*(1979)–Herman Boerhaave staan tientallen. Een voor elke kwaal. dbnl.nl

Beur me in 't eeuwig Vaderland.⁴⁷⁰

Die wensch is vervuld, hoewel spade; want op zevenenzeventigjarigen ouderdom eerst brak voor hem de dageraad aan van 't leven, waarin der beproeving de tuchtroede is ontvallen en de smart hare tranenbeken ziet uitgedroogd. Hij is ingegaan in de ruste; en de verwachting bevredigd, die hem negen jaren vóór zijnen dood deze regelen deed ontboezemen:

Ja 'k zal dien Heiland zien, en dit mijn stof aanschouwen
De grenssteen van mijn zijn, mijn leven en betrouwen.
'k Zal opstaan uit dit stof in 't dan verheerlijkt klee
Des lichaams! 't Uur verschijnt ter uitvaart, 'k ben gereed,
Laat vuur, gewormte of tijd dee's loggen klomp verdeelen,
De stormwind met zijne asch door 's warelds einden spelen,
De kiem mijns lichaams rijpt door 't eeuwig oog bewaakt,
En geen geschapen macht die ze ooit verliesbaar maakt.
't Verderfbre slechts verwoest, daar 't onverderflijk leven
Zich uitbreidt om tot God (zijn oorsprong) op te streven;
Bazuinen klinkt, ja klinkt, de doode beeft en hoort,
En breekt van uit de zee uit 's aardrijks bodem voort.

Een breede zerk, juist onder den gedenksteen, zoo straks vermeld, wijst u de plaats aan, waar de dood heeft hereenigd, wat hij eerst had gescheiden. Dáár sluimert Bilderdijk aan de zijde zijner Catharina! Zij was voor haren gade in waarheid geweest, wat hij haar in een zijner gedichten toevoegt:

O gy, geliefde van mijn harte,
Wat ware ik zonder in dees afgrijsbre weên;
Gy trouwe leenigster der smarte,
Gy zijt me een oog en oor, gy 't gantsch heelal alleen;
Neen, 'k zoek geen heul in ijdlle klachten,
Die 't leed bedriegen – niet verzachten,
'k Vind in uw schoot alleen, vergoeding voor 't gemis;

470 *De dichtwerken van Bilderdijk*. Deel I. 1857. Gedicht: *Op een kerkhof*.
Via delpher.nl Zoek dichtregel tussen " ... "

Kom tot my, in uw arm omvangen,
 Geketend aan uw hals te hangen,
 Ziedaar wat me in mijn leed des aardrijks hemel is!
 O, kom! en laat my van uw lippen
 De tonen, die gy kweelt, indrinken met den mond,
 Laat ze onvermengd uit d'uw' in mijnen boezem glippen,
 Han tooverende kracht maakt hart er ziel gezond.
 O! roep den kranke zat van dagen,
 En zinkende onder 't wicht der plagen,
 Het leven met den geest (gy kunt het, daar gy zingt
 En ziels- en lichaamspijn in zachte kluisters dwingt)
 In de aadren, in het hart, in de uitgedorde spieren,
 Te rug! Gy kunt het, ja, mijn boezem voelt de kracht,
 Die in uw harptoon dreunt en ingewand en nieren
 Doortokkelt met een 'gloed, die alle wee verzacht!

Catharina⁴⁷¹ was door onvermoeide en getrouwe liefdezorg haren echtgenoot schier onmisbaar geworden. Hij erkende dit ten volle, onder anderen in deze dichtregelen:

Ja zalig rustgenot en even zalig zwoegen,
 Als 't hart een deelster vindt, in d'arbeid en 't genoegten,

471 WOESTHOVEN (Catharina Rebecca), was de dochter van Jan Woesthoven, kornel en later luit.-kol. in dienst van den staat, en Wiepkje Jacobs, van Dokkum, en werd in Mei 1763 te Damwoude in Friesland geboren. Bij groote gaven naar ligchaam en geest, bezat zij ook die over poëzy, blijkens hare ode: Lazarus opwekking, welke te Amsterdam werd uitgegeven in hetzelfde jaar 1785, dat zij met den dichter mr. Willem Bilderdijk, die haar onder den naam van Odilde bezong, in den echt werd verbonden. Beide groote geesten verstonden elkander echter niet duurzaam. Hunne echtscheiding werd in 1802 geregteijk uitgesproken. Zij hertrouwde in 1809 met Johan Libreht van Westreenen, die ook van haar is gescheiden, waarna zij 1 Mei 1828 overleed. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 20(1877)–A.J. van der Aa dbnl.org

Zijn tweede vrouw heette ook Katharina. Bilderdijk-Schweickhardt, Katharina Wilhelmina -, 1776-1830, Bilderdijks tweede vrouw, 1796. Zij volgde in haar groot gedicht over Rodrigo de Goth het Engels van Southey; het behandelt de ondergang der Westgoten in Spanje, 711. Verscheen 1823. In 1820 verscheen van haar afzonderlijk een bundel Poëzy. zie Bilderdijk. Treurdicht bij haar dood, van Beets. In haar jeugd had zij te Londen reeds een E. treurspel gedicht, Fatal Love; het verscheen als Elfriede in het Ned. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

Die de aard verhemelt door haar teêrheid en 't verdriet
 Den angel afneemt, of zijn wonden balsem giet:
 Wier schoot de huwlijkskoets in rank by rank doet bloeien,
 En huis en vollen disch van zegen overvloeien,
 Meer dierbaar dan de most, die in de druiftros zwelt,
 Of waar de vette olijf zijn planter meê vergeldt!
 Waarin we als vuur en kracht zich door zich zelf verslinden,
 Ons zelv in nieuwe vaag' en nieuwe jeugd hervinden,
 En dubbeld leven in een saamgemengeld bloed,
 Uit zuivre moederborst, uit vaderhart gevoed.⁴⁷²

Op den 16 April 1830 ontroofde hem de dood die dierbare echtgenoot, Neêrland's grootste dichteres. Hare meeste gedichten gaf zij tegelijk met die haars gemaals in dezelfde bundels uit. Gelijk de laatste in zijn *Ondergang der eerste wareld*,⁴⁷³ zoo heeft zij in de voortreffelijke overzetting van Southey's⁴⁷⁴ *Rodrigo* haar meesterstuk geleverd. Hare *Kindergedichtjes*, in 1813 voor 't eerst, in 1824 voor de derde maal uitgegeven, zijn gunstig opgenomen, maar blijven, zeggen de kunstregters, beneden die van Van Alphen.⁴⁷⁵ In 1816 werd zij door het Gentsch genootschap bekroond voor een dichtstuk op den slag van Waterloo.⁴⁷⁶

Met haren dood verloor Bilderdijk al den lust zijns moeitevollen levens. Met haar, verliet hem de geest der Poëzij. Van het talrijk kroost hem geschonken, mogten slechts twee kinderen hem overleven. In diepen weemoed riep hij daarom bij den dood van zijn jongste zoontje uit:

472 *De dichtwerken van Bilderdijk*. Deel 13(1859)–Willem Bilderdijk dbnl.org

473 In: *De dichtwerken van Bilderdijk*. Deel 2 dbnl.org

474 Robert Southey 1774-1843. dbnl.org

475 ALPHEN (Hiëronymus van) (3), de eerste onzer kinderdichters, werd 8 Aug. 1746 te Gouda geb. (ged. 12) en overl. 2 Apr. 1803 in den Haag. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 1(1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

476 Mevrouw Bilderdijk heeft den grooten dag van Waterloo's verjaring niet onbezongen willen laten voorbijgaan. Recensie: *Gedenkdag der Zege van Waterloo*. Te Leyden, bij L. Herdingh en Zoon. 1817. In gr. 8vo. 16 Bl. f :-5-8 *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1817 dbnl.org

Hemel! hemel! zoo weldadig Gy, die heil en rampen zendt,
Moet my elke voetstap voeren, tot vernieuwing van ellend'?
Moet land by land doorkruisen, zonder uitzicht, zonder troost,
Om heel de aarde te overspreiden met de lijken van mijn
kroost?⁴⁷⁷

Met eere en plegtig is het lijk van den grooten dichter in de Groote kerk bijgezet, terwijl bij de onthulling van zijn' eenvoudigen gedenksteen hem eene treffende hulde werd toegebracht door zijn' grijzen vriend Jan van Walré.⁴⁷⁸ Wie was er meer bevoegd toe, en wie kon met meer opgewekte geestdrift hem een lijkzang schenken, dan Van Walré, die eene vijfentwintigjarige vriendschap met den grooten Bard had onderhouden, eene vriendschap, niet aangeknoopt in den leeftijd, waarin de heiligste verbindtenissen des morgens gesloten, soms den avond niet overleven (stroovuur, noemt mejufvrouw Toussaint⁴⁷⁹ ze, dat het ijs van het zelfbelang in het rijper leven bluscht;),⁴⁸⁰ maar nadat beiden eene halve eeuw levens achter den rug hadden?

Van Walré mogt bij de onthulling van den gedachtenissteen voor vader Bilderdijk getuigen:

Maar, Dichtervorst! kan ik u gouden lauwrn plukken?

477 By den dood van mijn jongste zoontjen. *De dichtwerken van Bilderdijk*. Deel 10(1858) dbnl.org

478 Jan van Walré (Haarlem, 22 augustus 1759 - Haarlem, 21 december 1837) was een Nederlandse boekhandelaar, schrijver van gedichten en tragedies en provisioneel representant namens Haarlem.

479 Anna Louisa Geertruyda Bosboom-Toussaint, Nederlandse romanschrijfster (Alkmaar 16.9.1812 - Den Haag 13.4.1886). *Schrijvers en dichters* (dbnl biografieënproject I)(2003-....)–G.J. van Bork dbnl.org

480 Hoe konden zij ook weten, dat het niet in hunne magt zoude staan die gelofte te houden, dat de fortuin en de wereld hen vaneen zouden scheuren, hen her- en derwaarts zouden drijven naar verschillende oorden der aarde, om hen later weer bijeen te voegen, maar zóó digt, dat ze elkander den grond niet zouden gunnen, dien ze besloegen, en dat ze zich tegenover elkander geplaatst zouden vinden als grimmige vijanden! Onberaden jongelingsvriendschappen! stroovuur, dat het ijs van het zelfbelang in het rijper leven bluscht; ligtvaardige eeden, die gevaarlijk zijn, omdat men er zijn geloof aan de menschheid van afhankelijk maakt, en omdat de teleurstelling doet twijfelen aan de menschheid. *Het huis Lauernesse* (1840)–A.L.G. Bosboom-Toussaint. dbnl.org

Zou ik de Hooge Luit, ontspannen sinds zoo lang,
Vermetel, magteloos nog van de wilgen rukken,

En kwelen, bij uwe asch, mijn' heeschen zwanezang?
Wat waar' 't, uw duizendtal van wondren op te halen,

Wier glans, zoo heinde en ver tot Neêrlands luister, blinkt?
"Neen; uwe lofbazuin voegt hooger' zangkorallen,

Wier toon, vol vuur en kracht, den Meester waardig,
klinkt!....

Uw bart was, levend, mij genegen, vroeg en spade;
Dat, mij zoo zoet, gevoel verzelde U tot aan 't graf;
Uw afgescheiden geest (slaat mij die hier nog gade)

Stoot wis, ook na den dood, uw gunsteling niet af?...
Neen!... bij uw groeve schijnt me een koele schim te
omzweven

Die mij doet huivren ..., en toefluistert: "Gindsche kust
"Verwacht al kommer is het deel van 't sterflijk leven;

"Zeg 't stof vaarwel; stijg op en volg mij!... dáár is rust!"...
Ja, Eenige uwer eeuw! uw zucht is voorbeschikking!
Mij, Grijsaard, meer dan Gij nog vast aan 's levens zoet,
Roept ook gewis weldra de daagstem der Verschrikking,

Die ons hereenigt en weer vrienden wezen doet;
Haast zal ook mij de kille grafddamp 't hart benaauwen;

De onfaalbre loodeu vuist mijn' schedel nederslaan;
Het klamme doodzweet mijn verstijfd gelaat bedauwen;

Ja, 'k zal U volgen, Vriend! en onbekend vergaan;
Maar... blijve uw groote Naam in Bavo's tempelmuren

Verzelvigd met hun kracht tot eer van Haarlems wal,

Het scherpgetande staal van Kronos' zeis verduren,

Tot dat geen Tijd meer wezen zal!⁴⁸¹

De beroemde beeldhouwer L. Royer,⁴⁸² te 's Hage, vervaardigde Bilderdijk's gelijkend borstbeeld,⁴⁸³ en P. Velijn⁴⁸⁴ schonk ons eene heerlijke gravure naar de schilderij van Michaëlis,⁴⁸⁵ den dichter op zijn sterfbed voorstellende, met de dichtregelen van zijn' leerling Da Costa:⁴⁸⁶

Zijn leven was een strijd; arbeiden al zijn last,

481 Bij het graf van Mr. Willem Bilderdijk. Jan van Walré. *Gedenkzuil voor W. Bilderdijk* (1833)–Willem de Clercq dbnl.org

482 L. Royer, beeldhouwer van koning Willem, belast met het vervaardigen van De Ruiters standbeeld, werd geboren te Mechelen, in 1793. *Vaderlandsche poëzy*. Deel 3(1840)–Prudens van Duyse dbnl.org

483 ... Draagt zijn leven, droegen zijne gevoelens den indruk, het kenmerk van de partijziekte en de onrust onzer dagen, waarvan hij veel te lijden heeft gehad en waarvoor hij zich weinig boog; hun echter, die zijnen naam niet met eerbied uitspreken, zijn afbeeldsel niet met erkentelijkheid en wel gevallen beschouwen, hun en moet me toevoegen de gezegden der ouden:

Weg ongewijde, weg van hier!

Zijn er hier, zijn naam, zijn lof zal toch steeds blijven.

Algemeen woordenboek van kunsten en wetenschappen. Gt. Nieuwenhuis in 8 deelen. 1820-1829 Aanhangsel 1833. Pag. 426. Pdf via delpher.nl

484 Afbeelding van Mr. W. Bilderdijk, ontslapen; naar de Schilderij van Michaëlis, gegr. door Velijn, Haarlem, 1833. een blad folio, proefdruk. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1833

485 Geenebreedevermelding mogen wij daarom (ruimtegebrek) ook van den zeer verdienstelijken G.J. Michaëlis, van deze Stad, maken, wiens landschap bij Lochem(**) lof, en wiens regt natuurlijk gezigt over de duinen, tusschen Overveen en Bloemendaal, op Haarlem(††) bijzondere onderscheiding en goedkeuring verwierf. *Beschouwing van de tentoonstelling der kunstwerken van nog in leven zijnde Hollandsche meesters*, in september en oktober 1813, te Amsterdam. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1813 dbnl.org

486 Costa, Mr. Isaäc da -, 1798-1860, uit Amsterdam, kwam in 1813 als jong Joods dichter in aanraking met Bilderdijk, kreeg 1815-'16 les van hem, 1816 student te Leiden, waar Bilderdijk zich in 1817 ook vestigde. Deze gaf sedert September een college in Vaderl. Gesch. aan Willem van Hogendorp, Da Costa, Abraham Capadose, Nicolaas Carbasius en Joh. Tiberius Bodel Nijenhuis. In 1818 promoveerde Da Costa in de rechten; in 1821 ook in de letteren. Kort daarop trouwde hij met zijn nicht Hanna Belmonte. In 1822 werden zij gedoopt door Ds. Lucas Egeling in de St. Pieterskerk te Leiden, tegelijk met Dr. Abraham Capadose. Hij werd de verdediger van de leer van Bilderdijk, in proza en poëzie; als dichter de man van 'eene lier met ééne snaar' (Busken Huet), waarmee hij zijn orthodox-Gereformeerde beginselen bezong. Enz... *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

De tijd van beiden werd vervuld. Hij leeft – en rust.⁴⁸⁷

Ook voor den catalogus zijner boekverzameling, sedert 1795 gevormd, vindt men almede eene beeldtenis van den grooten zanger, naar Van Bree,⁴⁸⁸ welke zijn vriend Da Costa “eenigermate getroffen “genoemd heeft. Wij zwijgen van Bilderdijk’s godsdienstige en staatkundige begrippen; maar als dichter staat hij hoog bij ons aangeschreven, en ná Vondel⁴⁸⁹ is er zeker niemand geweest, aan wien de naam van dichter met meer regt toekwam, dan aan hem. Nu heeft bij den strijd volstreden, die hem zoo zwaar viel; wij zeggen met Lamartine:⁴⁹⁰

487 De heer Vincent Loosjes, boekhandelaar te Haarlem, heeft in hooim. 1833 aan de intekenaren afgeleverd, de gravure van den heer P. Velijn, voorstellende het afbeeldsel van het lijk van Mr. W. Bilderdijk, op zijn sterfbed; naar de oorspronkelijke schilderij van den heer G. J. Michaelis vervaardigd. Onder het afbeeldsel leest men de volgende dichtregelen van Bilderdijk’s leerling, Mr. I. Da Costa:

*Zijn leven was een strijd: arbeiden al zijn lust;
De tijd van beiden werd vervuld. Hij leeft – en rust.*

Afbeelding

<https://www.bibliotheek.nl/eregalerij/willem-bilderdijk/afbeeldingen.16.html>

Algemeen woordenboek van kunsten en wetenschappen. Gt. Nieuwenhuis in 8 deelen. 1820-1829 Aanhangel 1833. Pag. 427. Pdf via delpher.nl

488 BREE (Johannes Bernardus van), den 29sten Januarij 1801 te Amsterdam geboren, beroemd als virtuoos, componist, orkestmeester en muziekonderwijzer, overleed te Amsterdam den 14den Februarij 1857.

Hij was muziekdirecteur van Felix Meritis en Caecilia, eerlid der Maats. tot bevordering der Toonkunst, der Philharmonische Societeit Santa-Caecilia te Rome en ridder der orde van den Nederl. Leeuw. *Biographisch woordenboek der Nederlanden.* Bijvoegsel(1878)–A.J. van der Aa dbnl.nl

489 Vondel (Joost van den) werd den 17den November 1587 te Keulen in de Weissgasse of Wittestraat geboren. Van zijne eerste kindsheid is niets bekend doch in het laatst dier eeuw begaven zich zijne ouders met het gansche gezin naar Nederland en zetten zich te Utrecht neder, waar Joost ter schole werd gezonden en lezen, schrijven en een weinig rekenen leerde. Doch welbaast verplaatste zich zijne ouders naar Amsterdam, waar zij een kousenwinkel opzetten en Joost zijn vader in de winkelnering bijstond, doch tevens, daar bij vroeg aanleg tot de dichtkunst toonde te bezitten, lid werd der rederijderskamer de Lavendel Bloem, onder de zinspreuk: uit levender uitonst. enz..

Hij overleed den 5den Februarij 1679. Zijn lijk werd in de Nieuwe Kerk begraven. *Biographisch woordenboek der Nederlanden.* Deel 19(1876)–A.J. van der Aa dbnl.org

490 Lamartine, Alphonse de -, 1790-1869, F. romantisch dichter van

Son cercueil est fermé! Dieu l'a jugé. – Silence,⁴⁹¹

Willem Bilderdijk op zijn sterfbed. Gravure door P. Velijn naar G.J. Michaelis, met een tekst van Isaac da Costa (1833).

Europese betekenis. Te onzent gehuldigd en nagevolgd, in 't bijzonder door Siffié, Spandaw, Tollens, Wap en Goeverneur. In 1848 werd De Lamartine minister van Buitenlandse Zaken; hij hield het maar tot 1851 vol en verspeelde er zijn vermogen bij; in 1867 kende de Regering hem wegens zijn verdiensten 700 000 francs toe. De Lamartine was ook geschiedschrijver, vooral van de tijd der grote F. Omwenteling. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

491 zijn graf is gesloten! God heeft over hem geoordeeld – Stilte.

Haarlem

Wat er nog meer merkwaardigs in Haarlem wordt gevonden. Haarlemer orthographie. Bewijs, dat de Haarlemers den tijd hebben. 't Schavot.

Met gemengde aandoeningen verlieten wij de kerk, die ons nimmer berouwen zal, bezocht te hebben. Oom haalde den zilveren tijdwijzer, dien onze lezers reeds kennen, voor den dag, en wij zagen tot onze verbazing, dat de tijd voor ons bezoek te Haarlem reeds bijna verstreken was, en wij aan 't stationsgebouw moesten denken, als wij niet wilden overnachten in de oude stad. Wij zwijgen dus van 't proveniers- of kostkoopershuis, waarin we eenige oudjes druk zagen redeneren, welligt over de Europesche politiek; van 't groote armenhuis, waar in 1825 de groote tentoonstelling van nationale nijverheid, die zes weken duurde, gehouden werd, tot wier gedachtenis in de Groote Kerk een monument is opgericht van het dankbare Noord-Holland aan Willem I; van Jan de Lapper's⁴⁹² huis en diens geschiedenis; van de woning des beroemden schilders Philips Wouwerman;⁴⁹³ van die

492 Gedicht. Lotgevallen van Jan Barends of Jan de Lapper.

Wien 't hart voor Land en vrijheid klopt,

Bezoek' de Stad aan 't Sparen, (aan het Spaarne, dus Haarlem)

En blijv' dan aan de Melkbrug staan,

Om 't hoekhuis aan te staren. (enz.)

Jan de Lapper. *Een verhaal uit de geschiedenis des vaderlands*. Pieter Hermanus Klaarenbeek. 1824. dbnl.org

493 WOUWERMAN (Philip of Philippus), zoon van Paulus Wouwerman, in 1620 te Haarlem geboren, ontving het onderwijs van dezen en van Jan Wynands. Spoedig streefde hij dezen meester op zijde in het afmalen van woeste en duinachtige streken. Welhaast werden die eenzame doch schilderachtige oorden met voorwerpen, die er meer leven en beweging aan gaven, bevolkt. Het landschap werd bijwerk en bestemd om zijne beelden en paarden groepen te beter te doen uitkomen. Nu eens koos zijn onuitputtelijk rijke geest tot onderwerp een deftig landschap met personen van beide kunne, zich met den opgang der zon ter jacht begevende, of tegen het vallen van den avond vermoeid terugkeerende; dan stelde zijn

des beeldhouwers G. van Herstal,⁴⁹⁴ die in 1740 gedrochten van sneeuw maakte, waarover de Amsterdammers zich verontrustten, en die ook het standbeeld van Laurens Koster op de markt in 't aanwezen riep; van 't tulpenhuis voor ééne tulp verkocht; van 't gouvernementshuis, met een grafschrift, vermeldende, hoe J. Bleeker op zijn 111de jaar een jong meisje huwde, bij 't welk hij eene dochter won⁴⁹⁵ en nog 20 jaren in vrolijken echt leefde; van 't stads-gevangenhuis, de waag, de lombard, den kruidtoren, de snijkamer, het tuchthuis, enz. Wij zwijgen desgelijks van de menigvuldige inrigtingen talrijker dan welligt eenige andere stad in Nederland kan aanwijzen, — van weldadigheid. In elke ramp, die 't vaderland of gedeelten daarvan treft, onderscheiden zich de Haarlemers door buitengewoon rijke giften, en wij herinneren ons met genoegen den bijstand, dien in 1841 het door overstroming zoo geteisterde Coevorden van deze goede stad mogt genieten.

Haarlem is eene fraaije stad, en wij aarzelen niet, om haar verreweg de voorkeur te geven boven Amsterdam. Noemt ge deze de hartader des vaderlands, waardoor al de overige gewesten gevoed worden, wij hebben voor Haarlem dan het beeld eener goede conscientie. Wij begrijpen inderdaad niet, hoe Bilderdijk ergens van Haarlem heeft kunnen zeggen:

scheppend vernuft krijgslieden voor, kamperende, na volbragte rust ten strijde optrekkende, of, met den vijand slaags geraakt, proeven van dapperheid gevende, of lafhartig een weerloos gehucht plunderende. Overleden mei 1668. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 20(1877)–A.J. van der Aa dbnl.org

494 HEERSTAL (Gerrit van) was een Haarlemsch beeldhouwer en in 1722 de vervaardiger van het standbeeld van Lourens Coster, vroeger geplaatst in den Hortus medicus te Haarlem, daarna in 1801 op het marktplein aldaar, en eindelijk in 1856 naar deszelfs eerste standplaats terug gebracht. In den harden winter van 1740 vervaardigde hij achter zijn huis fraaije beelden van sneeuw, die met water begoten en hard bevroren zijnde, uit keurig wit marmer schenen gehouwen te wezen. Onder deze beelden bevond zich een Centaurus, die aanleiding gaf tot eene aankondiging door de straatroepsters van Amsterdam en elders, die verhaalden, dat er te Haarlem een uit de lucht gevallen monster te zien was, zijnde half mensch en half paard. Honderden van rondom kwamen daarnaar kijken. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 8. Eerste stuk(1867)–A.J. van der Aa dbnl.org

495 verwekte.

Vol raatlend straalgewoel, by nacht noch dag te stillen:
Vol stemmen, voor het minst als dondrend wolkgekraak,
Drie ladders hooger dan gewone menschenpraak,
Die, wen de klokken slechts een oogenblikjen zwijgen,
Als eensklaps uit de kluft der barstende aarde stijgen!

Veelmin nog, hoe hij er op kon laten volgen:

Ja, zalig Amsterdam, waar beurs- en straatgebrom
In doffer lucht verzacht en als door één gedommeld,
Geen hersens ‘zoo verscheurt noch ingewand doorrommelt,
Noch eindeloos állarm door aders jaagt en bloed,
En ‘t merg in ruggegraat noch beenders schokken doet!⁴⁹⁶

‘t Is er zoo stil en rustig, zoo kalm en zoo vredig, dat uwe
driften geweldig in oproer moeten zijn, zoo de kalmte der
Sparen-stad⁴⁹⁷ niet weldadig op u werkt. Hare inwoners
vliegen u niet voorbij, zoo als de wilde, woelwaterige, eeuwig-
drukke Amsterdammers; zij hebben steeds tijds genoeg, om u
als vreemdeling behoorlijk te monsteren en, zoo, uw uiterlijk
iets mofachtigs⁴⁹⁸ verraaft, wees er dan ook van verzekerd, dat
ge een spotachtig glimlachje om hunne lippen ziet zweven.
Dat ze overigens trotsch zijn op hunne “Halletjes” en op
de “Bloemendaler kruidnoten” (waarvan Oom voor Anna
anderhalve oncen kocht), blijkt u al dadelijk bij ‘t inkomen
der stad. (Door de eerste verzoende zich in der tijd de dichter
Goeree⁴⁹⁹ met de schoone Laura, die hij te onregt beschuldigd

496 Willem Bilderdijk, *De dichtwerken van Bilderdijk*. Deel XIII. A.C. Kruseman, Haarlem 1859. dbnl.org

497 Haarlem ligt aan de Spaarne.

498 Iedereen afkomstig van de andere (oostkant) van de Zuiderzee.

499 Wellicht Jan Goeree. Zie over dezen Paquot T. IV. p. 268-270. La Rue, Gelett. Zeeland, bl 35, 36, 342-344. Hij was geboren te Middelburg in 1670, en overleed te Amsterdam in 1731. Op zijn afbeeldsel vervaardigde hij zelf deze regels:

Wie vragen mogt naar Jan, na dat hij was verdweenen,
En in een Geest herschept, die spieren heeft nog beenen;
Dus was hij van postuur, van oogen, neus en mond.
Geloof dit schilderij - ‘t is of hij voor u stond.

Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde (1810)–Jeronimo de Vries dbnl.org

had van ontrouw.) Bijna ieder winkeliers glasvenster herinnert u die lekkernij en daarenboven nog de smakelijke “roode banketletters”, waardoor Haarlem alleen reeds beroemd zijn zou, al had nimmer een Laurens Koster bestaan, of eene Kenau Hasselaar,⁵⁰⁰ voor welke dappere weduwe tot onze verwondering geen gedenkteeken is opgericht. In ‘t publiceren echter van hun lekkers en over ‘t algemeen van hunne affaires begaan de Haarlemers gruwelijke taal- en spelfouten, en vroegen wij bij de lezing daarvan elkander verwonderd, of niet

... doch na zijn overlijden heeft men alle verkrijgbare losse Dichtstukjes, waaronderze vele, die door hem niet voor den druk beftemd waren en waarvan fommige niet te zedig zijn, bij elkanderen verzameld en uitgegeven, onder den titel van JAN GOERÉE's Mengelpoëzij s Amft. : 1784 . 8°. (1) gelijk ook in : datzelfde jaar een kluchtfpel, getiteld : De Gaudsbloem - fteeg, Dan het is voor ons van meer belang, zijn kunstkarakter als Teekenaar en Plaatfnijder te befchouwen, 200 als zich dat in zijne, werken vertoont, » *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst, sedert de helft der XVIIIe eeuw* Roeland van Eynden Adriaan van der Willigen 1842 via delpher.nl 500 HASSELAAR (Kenau) werd te Haarlem in 1526 geboren. ... Het schijnt dat Kenau de scheepmakerij, na het overlijden van haren man, niet heeft aangehouden; mogelijk echter bleef zij wel handel in scheepstimmerhout drijven, of bezat zij nog het hout, door haren man als scheepstimmerman nagelaten; althans in het begin van 1573 heeft zij een grooten hoop eikenhout geleverd, om zekere galei te bouwen, die gedurende de belegering van Haarlem in 1572 en 1573 dienst moest doen.

Het was gedurende die belegering dat Kenau Hasselaar zich zoo verdienstelijk maakte, dat haar naam sedert dien tijd met eere in 's lands historiebladen geboekt staat, en die steeds zal genoemd worden, daar waar van vrouwelijke moed en vaderlandsliefde sprake is. ... en weldra staan drie honderd heldinnen daar verzameld, om den gemeenschappelijken vijand te bestrijden. Met spietsen en vuurroers gewapend, aangevoerd door de dappere Kenan, streed deze schare op de muren der stad, geen gevaar noch dood ontziende, noch hare krachten tegen die van mannen berekenende. Schrik en dood bragten die vrouwen in 's vijands legerplaats, en in de harten harer stadgenooten ontvonkten zij dien blakenden moed, welke helden vormt en doorluchtige daden doet verrigten. 'Hoe, zijn de vrouwen hier mannen geworden, of zullen wij ons van vrouwen laten kloppen!' riepen de verbaasde Spanjaarden uit,... De afbeelding van Kenau Hasselaar ziet op verschillende wijze het licht. Op den Cloveniers-Doelen te Haarlem vindt men in eene kamer, Kenau's kamer genaamd, haar geschilderd afbeeldsel, in vrouwelijk gewaad, met eene spietse in de hand, een zwaard op zijde en een sjerp over den schouder, met dit onderschrift:

Dit 's Kenau Hasselaar, de Kenmer Amazoon,

Der vrouwen aartsheldin op Haarlemsch veege wallen,

De vrijheid ziet haar beeld met eyndloos welgevallen,

De onsterflijke eer verstrekt haar hooge deugd ten loon.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 8. Eerste stuk(1867)–A.J. van der Aa dbnl.org (Overl. ca. 1588)

hier de heer Prinsen⁵⁰¹ zijne koninklijke kweekschool voor onderwijzers had, en er dus nog al werk van onze schoone moedertaal gemaakt werd. Waren wij er niet zeker van – ‘t zoude ons bezwaarlijk geweest zijn het te gelooven; maar, hoe digter bij Rome, slechter Christen, zegt het spreekwoord. Oordeel zelf, lieve lezer! of wij reden tot twijfel aan Prinsen’s bestaan alhier hadden:

Hier verkondigt eene breede plank met kolossale letters een “staanplaats voor de omnibusse”. Dáár doet een dergelijke heraut u dit buitenverblijfje als “Bosghzicht” kennen. Elders “stald en verhuurd men paarde en reituygen”. Ginds herinnert een wapperend uithangbord u de existentie van een “Logemendt” en een weinig verder debiteert die Westfalinge eikelhammetjes en Boulogner “Souseise”. Wie we iets willen raden, ‘t is den schoolonderwijzers, dat ze toch blind mogen zijn voor Haarlemer uithangborden, in gevalle lot of toeval hen naar de Spaarne-stad heenvoert. Elk derzelve is een nagel aan hunne doodkist, en onze dorpskinderkoning ware ‘t stellig vijftien maal van ergernis bestorven, als hij ons op onze wandeling vergezeld had. Waar Prinsen zijne kweekelingen met alle zorg opleidt tot het onderscheid maken tusschen de regelen der enkele en dubbele e’s en o’s en de spelling met en zonder dt; waar Van den Ende⁵⁰² eens als inspecteur voor ‘t

501 PRINSEN (Pieter Johannes), zoon van Cornelis Prinsen en Yda Kriek, werd den 6den Junij 1777 te Stolwijk in Zuid-Holland geboren. In zijn jeugd oefende hij zich in het timmermansvak, doch daarbij vond zijn steeds toenemende zucht naar kennis geen voedsel. ... Maar zijn roem had zich bereids naar elders verspreid; Haarlem’s departement tot Nut van ‘t Algemeen, beriep hem voor de opengevallen plaats van schoolonderwijzer. Aan deze, even als aan vele andere departementscholen, werden toen alreede kweekelingen tot onderwijzers opgeleid. Prinsen aanvaardde deze betrekking in Mei 1801, in den ouderdom van bijna 24 jaren. In den aanvang telde Prinsen, in de departementschool, 42 kinderen en 8 kweekelingen. Weinig tijds daarna was het getal leerlingen verdubbeld, terwijl de jaarlijksche examens uitstekende proeven leverden voor den goeden gang van het onderwijs. ... Hij huwde in Augustus 1801 Francina van Eyk, bij wie hij een tiental kinderen verwekte. Hij overleed den 6den Januarij 1854. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 15(1872)–A.J. van der Aa dbnl.org

502 ENDE (Adriaan van den) werd den 11den October 1768 te Delft geboren. Zijne ouders, Pieter van den Ende en Wilhelmina Brouwer, waren godvreezende lieden uit den deftigen burgerstand. In 1801 werd van den Ende aangesteld tot Curator der Latijnsche school te Haarlem, aan welke

middelbaar- en lager-onderwijs en Wijnbeek,⁵⁰³ met 't zelfde ambt bekleed, woonachtig zijn of waren; waar Bilderdijk een gedeelte van zijn werkzaam leven aan de navorsching van taal en spelling doorbragt, in diezelfde stad pleegt men, om den anderen stap bijna, in hare straten gedaan, een' manslag aan de regelen der orthographie!

Dat hare goede poorters daaren boven nog groote liefhebbers zijn van noodelooze toevoegsels aan hunne gezegden (ook al een duchtig bewijs, dat zij den tijd hebben), bleek ons insgelijks. Wij ontmoetten op onze wandeling een kollekerenden diaken, voorafgegaan door een' fiks-opgeschoten weesjongen, die hem vooruitliep en de komst des inzamelaars meldde met de woorden: "Roomsche armen! Schlierik met de schaal!" Welke kracht of beteekenis dat "Schlierik" nu had, bleef ons eene verborgenheid, in weerwil van ons onderzoek bij een' Haarlemer-zelv', die niet nalaten kon, met ons over dat toevoegsel te lagchen.

Onder deze opmerkingen stonden wij voor de vleeschhal, een

betrekking ook het opzigt over de lagere scholen aldaar verbonden was; terwijl hem tevens de betrekking van Amanuensis bij de Jaarlijksche vergadering van afgevaardigden uit de Departementale schoolbesturen in 1803 werd opgedragen. Vóór de invoering der schoolwet van den 3den April 1806 was van den Ende bij besluit van den 29sten October 1805 benoemd tot Commissaris tot de zaken van het lagere schoolwezen en onderwijs binnen het Bataafsch gemeenebest, welke betrekking hij onder koning Lodewijk behield met veranderden titel van Inspecteur van het lager schoolwezen en onderwijs,... Hij was den 5den April 1804 op den huize het Blek onder Warnsveld gehuwd met mejufvrouw Anna Gesina Toewater, jongste dochter van den Stads-Secretaris van Zutphen, Mr. Heimrik Wilhelm Toewater en Anna Gesina Bouman, welk huwelijk met éénen zoon werd gezegend. ... Van den Ende overleed op den 28sten Junij 1846 en zijn stoffelijk overschot werd op de begraafplaats te Warnsveld ter aarde besteld. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 5(1859)–A.J. van der Aa dbnl.org

503 WIJNBEEK (Henricus), zoon van Johannes Wijnbeek en Johanna van de Kastele, den 17den November 1772 te Leiden geboren,... In 1816 werd hij commissaris der Latijnsche scholen, welke titel in 1818 veranderd werd in dien van inspecteur der Latijnsche scholen in de Noordelijke provincien. Als zoodanig maakte hij zich zeer verdienstelijk, even gelijk later ook als inspecteur van het middelbaar en lager onderwijs. In 1850 ontving hij een eervol ontslag.

Hij huwde 1. Louise Maria van Alderwerelt; 2. mej. van Tricht en overleed in 1866. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 20(1877)–A.J. van der Aa dbnl.org

oud gebouw, thans eene bewaarplaats voor kleedingstukken van de in Haarlem garnizoen houdende ruitserij. Ter zijde, doch meer naar achteren, is 't raadhuis met het schavot; op dit laatste werden wij door onzen cicerone met zekere ingenomenheid opmerkzaam gemaakt. Hij herinnerde ons hierbij, dat oudtijds de scherprechter van Haarlem voor 't uitvoeren van een lijfstraffelijk vonnis met eene stoop⁵⁰⁴ wijn en een paar handschoenen begiftigd werd. "Teeken dit vooral aan in uwe reisherinneringen," riep Oom ons toe, die ook, in weerwil van zijne zachtvaardige inborst, toch een hartstogtelijk liefhebber is van alles, wat naar 't criminele zweemt. – Wat vooral in menigvuldigen getale binnen en buiten Haarlem gevonden wordt, zijn de heilighdommen der stedelijke accijnsen, droevige argumenten voor de zekerheid, dat de schatkist eener stad in even slechten toestand verkeert, als die van 't lieve vaderland. De berigten aangaande Haarlem's welvaart luiden dan ook alles behalve gunstig. Zoo vonden (om slechts iets te noemen) in 1839 in de drie groote fabrieken, die er na 1830 werden opgerigt, 1517 personen arbeid en onderhoud, – een getal, dat in 1844 tot op 966 was versmolten.

Op de groote markt zochten wij een oogenblik te vergeefs naar Koster's standbeeld en hoopten, dat de slechte indruk, dien 't onbeduidend Hout-monument op ons gemaakt had, hier door een gedenkteeken, den belangrijken man volkomen waardig, zoude worden uitgewischt. Eindelijk – ja – dáár, een weinig afgelegen, dicht bij de Vischmarkt, zagen wij het graauwe, onoogelijke beeld op zijn pedestaal zich verheffen; doch verheffen is 't woord niet, moeite doen om zich van den grond te beuren! – Om het hek was de straat alles behalve zindelijk, terwijl drie uit het gareel ontspannen ezels er aan vastgebonden, rustig met een lodderig oog de voor bijgangers

504 stoop* [vloeistofmaat] {in gelatiniseerde vorm stopus 1227, stope, stoop [kruik, drinkschaal] 1236} oudsaksisch stoppo, oudengels stoppa [emmer], oudengels steap [beker], oudhoogduits stouf [beker], oudnoors staup [knoetige klomp, beker]; verwant met stoof2 [wortelstronk], stobbe; bij het begrip 'beker' moet gedacht worden aan de houten beker uit een dikke tak (vgl. berkenmeier). etymologiebank.nl

monsterden. Een regt leekenachtige groep!

Doch, vragen wij, waarom Laurens Koster in dien vergeten hoek een monument gesticht? Was de man in zijn leven te nederig, om ooit na zijn dood eene dergelijke vergoeding (hoe gering ook) te dulden? Wij noemen die accommodatie der standbeeldstichters aan den nederigen zin des grooten mans overdreven en hadden hem op een verheven voetstuk geplaatst, zoo hoog, als de kunst, die wij hem dank weten, boven alle andere uitvindingen verheven is. Maar – wat doet het er ook toe, of de beeldhouwkunst zich suf denke op een monument, in allen deele den uitvinder der voortreffelijkste kunst waardig? Elke bladzijde druks, ook, van 't allerschandelijkst pamflet, is voor hem eene eerzuil, zoo als ook terecht door Samuel Sylvius⁵⁰⁵ is opgemerkt:

‘s Mans faam vliegt blinkend door de wereld op papier.⁵⁰⁶

In den kruidtuin van 't zoogenoemde Prinsenhof is mede een steenen standbeeld voor Koster te vinden. Had men in plaats van drie onbeduidende monumenten, er één opgericht, Haarlem en den beroenden uitvinder volkomen waardig!

Zoo als men weet, betwist de stad Mentz⁵⁰⁷ aan Haarlem de eer van de uitvinding der boekdrukkunst. Jacobus Koning⁵⁰⁸ echter heeft deze aanspraak in een werk, waaraan hij twintig jaren arbeidde, met alle regt als niet ontvankelijk verklaard,

505 SYLVIUS (Samuel), dichter uit het laatst der 17e en begin der 18e eeuw.
dbnl.org

506 De vinder dan de Drukconst, Koster, praalt alhier,
's Mans faam vliegt blinkend door de wereld op papier.
Gedigten van Samuël Sylvius, 1729 via Delpher.nl

507 Gutenberg uit Mainz.

508 KONING (Jacobus), geb. te Amsterdam 18 April 1770, gest. aldaar 2 April 1832. Hij was als knaap zeer leergierig en begon zich al vroeg zeer veel kundigheden eigen te maken, ook in verband met zijn toekomstige loopbaan, den boekhandel. ... In 1826 zag hij zich genoodzaakt een gedeelte van zijn verzameling (boeken) te verkoopen;... Wat daarvan op de boekdrukkunst en Coster betrekking had, werd door de stad Haarlem aangekocht. Koning was meer liefhebber dan geleerde; hij heeft een en ander gegeven, dat waarde heeft. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 4(1918)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

terwijl ook in onze dagen de heer Schinkel⁵⁰⁹ te 's Gravenhage zijne stem heeft doen hooren, om 't oude pleit ter gunste van ons vaderland te beslissen. Onder de Engelsche geleerden beschouwt men 't als een bewezen zaak, dat aan niemand anders dan aan onzen Koster de roem der schoonste uitvinding toekomt. In 1823 vierde Haarlem haar vierde eeuwfeest, 't welk begon met het uitsteken eener groote witte vlag uit den toren der Groote Kerk, terwijl Van der Palm⁵¹⁰ en Tollens⁵¹¹ in dit gebouw vierduizend menschen op de keurige voortbrengsels hunner kunst vergastten. Toen werd het onaanzienlijk gedenkteeken van Bentheimer steen in den Hout ontbloot en ingewijd door jonkheer D. Hoeufft, burgemeester der stad; vervolgens gegeten en gedronken in het Paviljoen. Onze lezers herinneren zich al weder den Zwolschen ganzenmaaltijd, en het lied van Loots:⁵¹²

't Is een overoude wet,
Bacchus heeft haar ingezet,

509 Schinkel, A.D. -, 1784-1844, drukker te 's-Gravenhage, verzamelaar van boeken en hss., schrijver over geschiedkundige onderwerpen, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

510 Palm, Johannes Henricus van der -, 1763-1840, predikant te Maartensdijk, 1784, kwam in Nov. 1784 in kennis met de kring van Bellamy, over wie hij later zijn Herinneringen schreef. ... Hij werd de redenaar bij alle gelegenheden met Tollens als dichter. Zij hielden Nederland voor 't gelukkigste land; zo in V.d. Palms redevoering op Het Vierde Eeuwfeest der Drukkunst. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

511 Tollens, Hendrik -, 1780-1856, verhandelaar te Rotterdam, R.K. opgevoed, aanhanger der Verlichting, doch reeds in zijn jeugd afkerig van de F. Revolutie. Begon 1799 met een Proeve van Sentimenteele Gedichten in de geest van Feith. ... In 1815 won hij de prijs van Van Kinsbergen voor 't beste volkslied met zijn *Wien Neerlandsch bloed*; er mocht niets in voorkomen, wat aan de oude partijschappen herinnerde. Maar de nationale zelfgenoegzaamheid stond vóór en het geloof in Neerlands God bleef behouden. Tollens was de vertolker van de gevoelens van het volk. Enz... *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

512 Loots, Cornelis -, 1765-1834, in 1796 makelaar te Amsterdam; anders dan zijn vrienden Kinker en Van Hall moest hij hard werken voor zijn brood. Ook droeg hij de zorg voor de nagelaten kinderen van zijn zwager Helmers. Desondanks was hij de dichter van heel wat goede verzen. Man der Verlichting. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan. dbnl.org Het gedicht staat eerder in dit boek.

en wat er meer volgt. Een prachtig vuurwerk besloot den eersten dag. Op den tweeden werden er volksspelen gehouden, de kinderen onthaald, naar den vogel geschoten⁵¹³ en de stad verlicht. Niemand bekreunde zich, gedurende zijne feestvreugde, aan 't laffe gesnork, uit het naijverige Duitschland overgewaaid, dat er tweeduizend studenten vandaar in aantogt waren, om het feest te verstoren, dewijl Holland zich Duitschland's roem toeëigende. Bilderdijk, die, waar zijn' eigendommelijken smaak, weinig ophad met dergelijke vertooningen, als waarvan Haarlem toen de schouwplaats was, vervaardigde destijds de volgende regelen:

Wat zou ik by dat fraaie Feest?
Neen, 'k ben voor Kusters schim bevreesd,
Die nu, na zooveel honderd jaren
Met heilige aarde wel bedekt,
Op eens door zulk rumoer gewekt,
Wel eens verschrikt in 't rond mocht waren,
En vragen, of men met hem gekt.

Zoo ik my op mijn legerplaats
Door zulk een bulderend geraas
Zoo onverwacht eens hoorde stooren,
My dunkt, ik nam het gants niet wel,
En zwoer by Hemel en by Hel,
Dat Haarlem lang daarvan zou hooren
Dat ik mee gedaan had in dat spel.

'k Denk alle harten by het mijn,
En vrees, het mocht er hom'les zijn:
Want (spoken hebben wondre knepen)
Hy kon my, zonder dat ik 't wist,
Is 't niet in zijn vermoldme kist,
Toch in zijn grafkuil met zich sleepen,
En 'k ben daar gants niet op gespitst.

513 kermisspel.

Een doode laat maar ruw in 't wild,
(Dat 's eigen aan geheel dat gild,)
En houdt het geen hy vat, ter degen.
Hy kon my grijpen uit den hoop,
En 'k was dan aan een slechten koop,
En lelijk met de zaak verlegen.

Of is de man daartoe te goed?
Ik weet niet wat ik denken moet ,
Maar ken wel Heiligen by hoopen,
In 't leven zacht als kinderpap;
Maar, eens verheiligd, o zoo knap!
By wie men lelijk aan zou loopen
Met d' eersten bozen kermisgrap!

Een Schaffer, Guitenberg of Faust,
Mocht' gar von Jachzorn aufgebrauscht,
My mooglijk wel aan flarden scheuren,
En zetten my, wat verr' van honk,
By 't Mentzer klokkespel te pronk.
Wie weet het, wat er kan gebeuren!
Die bang is, ruikt al heel licht vonk.

De Duitschers staan zeer stijf op 't recht,
En, of een Koning 't heeft beslecht,
Zy willen 't toch niet overgeven;
En pootig zijn zy, nog daarby.
Men geef me een levende party;
Maar, dooden! neen, die doen me beven,
Dat 's immers geen portuur voor my.

Ja, lache, en spott' er meê wie wil;
'k Zit op mijn kamer liever stil.
'k Ben vozer dan een rotte mispel,
Al stond me 't hoofd voorheen wat kroes.
'k Waar met één vuistgreep vast tot moes;
Want nooit besprengde my de kwispel

Om 't hoofd te bieden aan den Droes.

En daarom, Vrinden, laat my t' huis:
't Is op een kerkhof zelden pluis.
Want, lang was 't spoken uit de mode,
Maar 't komt nu naar den nieuwen leer
Van 't toovrend Magnetismus weer:
Ik zoek geen questie met een doode,
'k Eerbiedig ze allen al te zeer. —

“Maar zoo Sint koster niet te min,
“Nu recht verheerlijkt in zijn zin,
“Eens opkwam met een fraai mirakel?
“Wie weet het wat gebeuren kan!” —
Ik laat er u het voordeel van
Voor al de kosten van 't spektakel.
Hy doe maar alles wat hy kan!

Doch — al genoeg van Koster en wat er al door en om hem
gedaan en verrigt en gelaten is. Wij vervolgen onze schets!

MONUMENT VAN KOSTER.

De Haarlemer courant

De Haarlemer courant, olie, bloembandel en bleekerijen. Wij stoomen weder naar Amsterdam terug.

Wereldbekend zijn de *Haarlemer courant*,⁵¹⁴ de Haarlemer olie, de Haarlemer bloemen en de Haarlemsche bleekerijen. Over elk dezer iets afzonderlijks!

Gij begroet zeker met ons gulhartig en vriendelijk het oud-eerwaardig nieuwsblad, dat zich zelf als de “opregte” aanprijst en door een veeljarig krediet het spreekwoord te schande maakt: eigen lof stinkt. Is u, b. v., de Dingsdagmorgen niet een uitverkoren ochtendje, als gij in uw ciamberloek⁵¹⁵ in den gemakkelijken fauteuil aan de ontbijttafel zit, terwijl de vrolijke morgenzon door uwe met wijngaardranken omlijste glasramen helder in de kamer schijnt en het theewater naast u eentoonig, maar liefelijk fluistert?

Is ‘t niet, omdat gij ongeduldig de aankomst van den Haarlemiet verwacht, die u langs drie à zes kolommen letterdruks door geheel de bekende wereld zal leiden, van af “Duitschland en aangrenzende rijken” tot op uw eigen geboortegrond, ja zelfs tot in het dorp uwer inwoning, als er ongelukkig genoeg een brand woedde, of iemand boven de honderd jaren oud ten grave daalde, of eene vruchtbare huismoeder van drielingen verlost? ‘t Is een zeker genot reeds, het toegevouwen nog eenigzins vochtige nieuwsblad ontplooijen en den reuk der versche drukinkt in te ademen; de letters, waarmede zijn titel gedrukt is, zijn reeds behagelijk; ze hebben iets vriendelijks over zich, dat u terstond voor den nieuwsverteller inneemt.

⁵¹⁴ Alle kranten op delpher.nl

⁵¹⁵ chamber look. Kamerjas.

Zijt gij een echt courantlezer, dan begint gij met de laatste kolom en leest van onder op, eenigzins naar de wijze der kinderen Israëls.⁵¹⁶ Behoort gij tot de zwakke nieuwsgierige helft des menschelijken geslachts, dan trekken de huwelijks-, geboorte- en sterfberigten 't eerst uwe aandacht; doch zijt gij niets meer dan een politicus, dan vermeidt gij u 't eerst in de staatkunde, hoe 't in Servië toegaat,⁵¹⁷ en of de zwijgende maar op zijn' tijd krachtige politiek van Rusland en Oostenrijk er den boventoon houdt; of de Duitsche studenten zich nog tot dollen rodomontades⁵¹⁸ laten verleiden; hoe Ledru-rollin⁵¹⁹ met eene rijke protestantsche juffer in 't huwelijksbootje stapt, en de koning van Pruissen jagt maakt op de dagbladen; hoe de jonge Groote Heer soms eene vertooning schijnt te maken van een eigen-wil; Otto van Griekenland met de financiën worstelt van zijn nieuwbakken koninkrijk; Leopold⁵²⁰ moede wordt van 't reizen evenmin als Taglioni⁵²¹ van 't dansen; Louis Philippe⁵²² zich door zijn' kleinzoon laat daguerrotypiseren, en Nicolaas⁵²³ zijn? Pruissischen zwager eene allerliefste verrassing voorbereidt; dat victoria hare kraamkamer verliet en wél is naar de omstandigheden, en O'Connell⁵²⁴ sir Robert Peel⁵²⁵ een ellendeling en lord Brougham⁵²⁶ doodeter⁵²⁷ noemt; hoe de Hanoveraansche grooten op de bruiloft van den kroonprins met

516 Joden.

517 Servische opstanden tegen Turkije.

518 opschepperij, snoeverij. Naar een kakker in een Italiaans gedicht.

519 Alexandre Auguste Ledru-Rollin (Parijs, 2 februari 1807 - Fontenay-aux-Roses, 31 december 1874) was een Frans politicus die in 1848 enkele maanden minister van Binnenlandse Zaken was.

520 Koning van België.

521 Filippe (vader) en Marie (dochter) Taglioni. Italiaanse balletdansers.

522 Lodewijk Filips I, bijgenaamd de Burgerkoning, was de tweede en laatste soeverein die over Frankrijk regeerde met de titel koning der Fransen van 1830 tot 1848.

523 Nicolaas I Pavlovitsj Nikolaj (Tsarskoje Selo bij Sint-Petersburg, 6 juli 1796 - aldaar, 2 maart 1855), was tsaar van Rusland van 1825 tot zijn dood in 1855.

524 Daniel O'Connell: vrijheidsstrijder van de Ierse katholieken. 1775-1847.

525 Robert Peel (Bury, 5 februari 1788 - 2 juli 1850) was de premier van het Verenigd Koninkrijk van december 1834 tot april 1835, en daarna opnieuw van juni 1841 tot 29 juni 1846.

526 Henry Brougham, 1st Baron Brougham and Vaux. Brits staatsman 1778-1868

527 profiteur, lanterfanter.

fakkels dansten en de Nederlandsche volksvertegenwoordigers over 't zwaarlijvig budget zitten te peinzen, zoodat ge.....

Doch critiseren doet ge niet, voor 't blad finaal uitgelezen is, ja 't liefst laat gij dit geheel achter; want daar is geen einde aan de stof daartoe, en buitendien mogt het u, zoo gij al te bits waart, vergaan als andere al te gepassioneerde courantlezers uit onzen leeftijd 't mogt u eens reis naar Hoorn⁵²⁸ tegen wil en dank bezorgen! De courantzelve zal u trouwens ook niet tot het beoordeelen der politieke aangelegenheden verleiden. Zij gaat stillekens haren gang, als eene eerzame, deftige matrone, die alle coquetterie reeds is afgestorven; met hetzelfde flegma verhaalt zij u den brand van Hamburg, als het resultaat van den koffijpluk op Java; met hetzelfde laconisme beschrijft zij het betreurenswaardig sterven van Frankrijk's troonopvolger, als de aankomst van een wijfjes ourang-outang in den zoologischen tuin te Londen. Vandaar, dat wij geneigd zijn aan 't Haarlemer blad den naam te geven van "de hartstogtelooze par excellence," door de drie "Drenthse Podagristen,"⁵²⁹ dunkt ons, ten onregte aan den "Drenthschon Moniteur"⁵³⁰ geschonken.

Bezoekt gij 's avonds een vriend, die u naar het nieuws van den dag vraagt, beroep u daarom vrij op de *Haarlemer*.

Zij weegt alle tijdingen op het goudschaaltje der zekerheid; zij draagt den naam van "opregte" naar verdienste, en dat reeds sedert 1665, het jaar (zoo men wil) harer eerste verschijning, terwijl de faam harer eerlijkheid zich zoo verbreid heeft, dat, naar men zegt, Louis Philippe⁵³¹ zich door haar aangaande den toestand zijns lands laat inlichten, aangezien de dagbladen van zijn eigen rijk, als de tolken van bijzondere partijen, om 't hardst liegen en derhalve op verre na niet zijn te vertrouwen. Trouwens, de *Haarlemer* is ook, zoo als wij hoorden beweren, door middel van rijkbezoldigde correspondenten in de hoofdsteden van Europa, wel in de gelegenheid, om hare

528 gevangenis.

529 Boom, Van der Scheer en Lesturgeon. *Reis door Drents erfgoed*.

530 Provinciale Drentsche en Asser Courant.

531 Lodewijk Filips I, bijgenaamd de Burgerkoning, was de tweede en laatste soeverein die over Frankrijk regeerde met de titel koning der Fransen van 1830 tot 1848.

nieuwstijdingen uit officiële bronnen te putten.

Achter dit staatsnieuws volgen de zeetijdingen, de..... doch die optelling hebt gij niet nodig. Zijt gij celibataire, gij slaat de huwelijksadvertentiën van zelf over; want deze interesseren u niet. Desgelijks ook de kraamberigten, dorens in 't vleesch, zweetmiddeltjes tegen wil en dank voor menig huisvader, ze gaan u nog minder aan; en ook de sterfberigten verwaardigt gij misschien niet met een' blik, als er geen rijke erfoom of tante, 't zij hier of in Oost of West, uwe droefheid het leven kon afgelegd hebben. Gij spoedt u daarom naar den doolhof van advertentiën, dien hutspot, waarin kop noch staart te vinden is. Ze hebben iets Kalverstraat-achtigs, omdat ze van aller gading zijn. Duizend tegen een, dat gij, na de courant uitgelezen te hebben, niet uiterst voldaan zijt, en reeds naar den Donderdag verlangt, waarop Johs. Enschede & Zonen⁵³² weder een nieuw exemplaar van hun papieren kind in de wereld zenden.

Reeds in 1665 verscheen de Haarlemsche courant driemalen 's weeks, en bevatte zij de nieuwstijdingen van den dag en partikuliere aankondigingen. De opname van geboorte-, huwelijks- en sterfberigten dagteekent eerst van 1794. Het jaar 1811 was voor den eerwaardigen nieuwsverteller een jaar van vernedering. De graaf De Celles,⁵³³ afschuwelijker gedachtenis, vaardigde toen een verbod tegen hem uit, waarop hij van toilet veranderde en als advertentieblad gemetamorfoseerd, tot in 1813, gezegend jaar der verlossing! 't licht zag en (gelijk wij wenschen!) nog eene lange reeks van jaren zal blijven zien.

Haarlemer olie! – Aan wie is ze niet bekend, het panacé⁵³⁴ der kwalen en krankten, wedijverende met de pillen van paus Urbanus en de kruiden van Beerenburg,⁵³⁵ om Adams

532 Enschede-Lettergieterij op het Klokhuisplein. Het bedrijf is bijna 300 jaar lang gevestigd geweest aan het Klokhuisplein vlak bij de Grote Markt in de Haarlemse binnenstad, Uitgever van de Haarlemse Courant.

533 Antoine-Philippe-Fiacre-Ghislain De Vischer, graaf de Celles (Brussel, 10 oktober 1779 - Parijs, 1 november 1841) was lid van het Belgisch Nationaal Congres.

534 wondermiddel. Pan = alles, tegen alle kwalen.

535 De oorspronkelijke Beerenburg (twee e's in de eerste lettergreep) werd begin 17e eeuw gemaakt door Amsterdamse jeneverstokers die een geheim

sterfelijk nakroost tegen ziekten te behoeden of er van te genezen. Haarlemer olie! Het grimmige spooksel, dat alle sterfregisters van den burgerlijken stand, alle geneeskundige faculteiten aan de hoogeschole, alle doodadvertentiën, alle maatschappijen van levensverzekering, alle snijkamers en kerkhoven, doodbidders en doodgravers met een gewissen ondergang bedreigt. Gaat gij in den oorlog, voorzie u van eenige fleschjes Haarlemer olie, vooral opregte, even als de courant, en gij zijt onkwetsbaar. Moet gij ter zee varen, doe desgelijks; al leedt gij schipbreuk, ge zoudt niet verdrinken of eene prooi der haaijen worden. Zijt gij met eenigen overvloed op den rug gezegend,⁵³⁶ drink Haarlemer olie, en het heuveltje der ergernis voor de wereld zal inkrimpen. Moet gij hooge torens beklimmen en zijt gij zwak van hoofd, gebruik eenige droppels van dit vocht en gij zult niet duizelen. Kwellen u de eksteroogen, met één fleschje zullen u de straten van sommige vaderlandsche steden geen gruwel meer zijn.

Ook de lievelingen van Flora⁵³⁷ hebben Haarlem een' beroemden naam gegeven.

Wijd uitgestrekt is de handel, dien de Haarlemsche bloemisten met hunne tuinprodukten drijven, en geen vreemdeling verzuimt de merkwaardige kweekerijen te bezoeken. Het is een bij uitstek fraai gezigt, als gij 't oog laat weiden over de onafzienbare perken, die met hyacinthen, aurikels, tijllozen, narcissen en andere eerstelingen der lente beplant zijn en op een' afstand de vertooning maken van een veelkleurig geborduurd tapijt. Waait er een zacht windje, zoo als ge die in de Aprilmaand kunt waarnemen, en ze 't verkwikkelijkst zijn, dan gaan uwe reukzenuwen te gast op de welriekendste geuren.

Men weet, aan welke dwaasheden onder 't menschedom Flora's schatkamer weleer oorsprong en voedsel gegeven heeft.⁵³⁸

kruidenmengsel van de kruidenhandelaar Hendrik Beerenburg gebruikten.
[1] Deze had een winkel gevestigd aan de Amsterdamse Stromarkt vlak bij de Haarlemmersluis.

536 bochel.

537 plantenwereld.

538 o.a. tulpenmanie.

Daaruit bemerkt gij ook, dat de dikwijls schadelijke invloed van Frankrijk op ons land niet eerst van de curieuse laatste jaren der vorige eeuw dagteekent. De bekende tulpenhandel, die onvergefelijke gril eener overmoedige weelde, waarmede groote kapitalen zoek werden gemaakt, woei immers naar herwaarts uit het land der Carmagnolen⁵³⁹ ten jare 1636. Gelukkig, dat de wijsheid der vaderen alras deze epidemie te keer ging; immers na 1637 heeft die razernij geene slagtoffers meer gemaakt, ofschoon de waarde, aan bloemen toegekend, nog langen tijd buitensporig hoog bleef.

De bruine *Purper* en de *Vice-roi*, uitstekend fraaije tulpbollen, werden destijds met f 2000 à f 2500, de *admiraal Liefkenshoek* met f 4000, de *admiraal van Enkhuizen* met f 5400 betaald. Ook voor eene dubbele hyacinth werd die som verkwest. Nog gaf men voor een *Vice-loi* 2 lasten tarwe, 4 lasten rogge, 4 vette ossen, 8 jonge varkens, 12 schapen, 2 okshoofden wijn, 5 tonnen achtguldens-bier, 2 vaten boter, 1000 ponden kaas, een pak kleëren en een zilveren beker. In openbare veiling verkocht men te Alkmaar voor ruim f 90,000 aan bloembollen, en een Amsterdammer, spekulant won met dezen geurigen handel in 4 maanden tijds f 60,000. Een hyacinth, die thans eenige stuivers kost, bragt in 1730 de som van 275 guldens op. Andere van deze bloemsoorten golden het aas een gouden dukaat. Zoo heeft ieder tijdperk deszelfs eigenaardige dwaasheden, waardoor het zich karakteriseert. Lagchen wij om de tulpenrazernij der 17de eeuw, laat ons toezien, dat onze hedendaagsche porselein-manie en oude-meubelen-woede niet ook de scherpte der kritiek van een jonger geslacht wette!

Hoe eene Duitsche schrijfster in 't bijzonder over Haarlem's bloementeel en in 't algemeen over de bloemenlief hebberij der Hollanders oordeelt, willen wij u nog even hier laten hooren. "Haarlem," zegt zij, "is de wieg van 't systeem van Linneaus."⁵⁴⁰ Hier regelde en vormde deze klassieke geest een leerstelsel, dat

⁵³⁹ Carmagnola is een gemeente in de Italiaanse provincie Turijn.

⁵⁴⁰ Carl Linnaeus is verantwoordelijk voor het wereldwijd gebruik van de dubbele naamgeving (nomenclatuur) van planten. Carl Linnaeus (1707-1778)

de leiddraad is geworden van al de kruidkenners in den doolhof der plantenwereld. Maar wat is de wetenschap en alle mogelijke kunst-classificatie bij den onuitputtelijken rijkdom der natuur? – Zoo dacht ik, toen ik voor de poorten van Haarlem al die narcissen-, hyacinthen- en tulpenvelden aanschouwde, die met hare geuren de lucht uren ver bezwangeren, de aarde met het meestkleurig tapijt bekleeden en alleen in staat zijn, om hevige hartstogten onder de Hollanders op te wekken (?? foei!). Onder al de liefhebberijen komt mij die voor bloemen altijd als de meest dichterlijke voor. Of is aan deze fijn bewerkte wezens, zoo al geen bepaalde vrijheid van wil, dan toch geen stil heilig leven geschonken? Zijn ze niet, als wij, hoogst afhankelijk van die natuurwerking, waardoor ons licht en warmte geschonken wordt? Vorderen ze niet onze verpleging, onze bestendige zorg, onze beschermende liefde zelfs?

Kinderlooze vrouwen moesten, in plaats van honden en katten, bloemen aankweeken; 't zou harer zielen veel weldadiger zijn, haar verstand en hart zachter stemmen en oefenen. In een' der voornaamste tuinen van Haarlem leidde ons de eigenaar-zelf rond. 't Was een zeer vriendelijk mensch, die zich in 't begin nog al iets liet voorstaan op zijn' bloemenschat, maar die daarentegen ook een' lieven, gemoedelijken trek in zijn karakter toonde.

“Men moet de bloemen zacht behandelen,” zeide hij; “zij hebben heur organismus, heur gevoel, heur ziel. Ik laat er nooit een afsnijden voordat zij uitgestorven is, en mijne knechts mogen ze zelfs niet hard aanraken; zij moeten met de bloemen als met kleine kinderen omgaan.”

De omgang met bloemen schijnt ook eene zekere kinderlijkheid in de ziel achter te laten. – Haarlem ligt in bloemenbedden als een eiland in de zee. Van Haarlem tot aan Leiden is de weg als met een' krans van hyacinthenvelden omzoomd. Zoo ver als het oog reikt, enkel bloemen. Ik verwonder mij er niet meer over, dat de Hollanders zoo vroom zijn. Ik vind dezen weelderigen bloemenrijkdom eene openbaring, die u in geestdrift op moet wekken, die u met God vereenigt, die u in de toekomst doet zien, die u vertroost.”

En nu de Haarlemer bleekerijen!

Ze zijn niet meer, wat ze vroeger waren, maar maken toch nog een' voornamen tak van bestaan uit der ingezetenen. Haarlem is om deszelfs ligging in de nabijheid van frissche stroomen bijzonder geschikt tot dergelijke inrigtingen van zindelijkheid. De stad is het groote waschhuis van Amsterdam; want dit laatste brengt zijne onreinheid derwaarts, opdat het stroomend water der duinbeken en van 't Spaarne ze loutere en afspoel.

Luister eens even, eer wij van dit kapittel afstappen, wat Elisabeth Koolaart,⁵⁴¹ eene niet onbekende dichteres, die in 1664 te Haarlem werd geboren, van deze bleekerijen heeft gezongen:

Beneden ziet het scherpst gezicht
Zich blind op sneeuwit linnen laken,
Het geen natuur en konst hier maaken
Zo zuiver, dat geen oord op 't rond
Der wareld, Haerlems weergae vond.
Hoe krielen op de bleekerijen
Des zomers als een zwerm van bijën
De rappe knegten en een stoet
Van meisjes, gaauw ter hand en voet,
Daar Hans het zweet van 't lijf voelt druipen,
Door d'arbeid aan de heete kuipen;
Daar Zwaantjes stem, die vrolijk zingt
Op 't stuiken, uit het waschhuis dringt;
Het heel en halfgebleekte linnen
Word hier gespreid. Daar torscht men 't binnen,
De roode gieter drijft het vogt
Uit reine slooten na de logt,

541 Koolaert-Hoofman, Elisabeth -, 1664-1736, uit Haarlem, trouwde 1693 met de koopman Pieter Koolaert, die beider goed verkwistte. Zij moesten Amsterdam verlaten voor Lisse, tot Koolaert commercie-directeur werd bij de landgraaf te Kassel. Deze † 1730 en kort daarna haar man; zij bleef arm achter. Dichteres. Naagelatene gedichten, 1744 uitgegeven door Willem Kops. In 1871 gaven W.P. Wolters en H.C. Rogge een bloemlezing uit, ook met haar verzen. D. Everts beschreef haar Lotgevallen, 1855. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

Van waar het als een zachte regen,
Met zilvren droppen neergezegen,
Op 't groene veld aan doek of twijn,
't Vereischte vat bij zonneschijn
En drooge dagen mee moet deelen.

Wij bezigtigden verder nog de physische kabinetten, behoorende aan Teyler's genootschap. Men weet, dat Doopsgezind zijdefabrikant, Pieter Teyler Van der Hulst,⁵⁴² bij zijn overlijden, in 1778, zijn geheel vermogen, vele millioenen bedragende, tot nuttige en menschlievende inrigtingen vermaakte. Groote verbazing verwekte hij zijn' dood deze bepaling; want de man had gedurende zijn leven zich enkel op 't bijeenzamelen van groote schatten toegelegd, terwijl de voorbarige menigte, al te dikwijls enkel naar het uiterlijke vonnissende, hem deswege als een baatzuchtig en onbarmhartig gierigaard veroordeelde. Zoo als wij gezegd hebben, werd de edele man eerst bij zijn sterven volkomen geregvaardigd. In de eerste plaats toch moest er uit zijne nalatenschap een zoogenoemd Hofje voor vijfentwintig arme oude vrouwen worden opgericht, waarin bij voortduring zulk een getal noodlijdenden tot aan haren dood gevoed en verpleegd zouden worden. Vervolgens moest uit het nagelaten

542 TEYLER VAN DER HULST (Pieter), geb. te Haarlem 25 Maart 1702, aldaar overleden 8 April 1778, uit een reeds 1580 uit Engeland daarheen gevlucht geslacht, welks stamvader Thomas Taylor of Tyler om zijn doopsgezinde overtuiging zijn geboorteland had verlaten. Th. huwde er met de vlaamsche Trijntje van den Kerckhovenen stierf als vermogend fabrikant in 1655, drie zoons en drie dochters nalatend, allen gehuwd en met talrijke nakomelingen. Pieter was zijn betachterkleinzoon, nakomeling van zijn tweeden zoon Izaäk; P's moeder was Maria van der Hulst. Hij huwde met Helena Wijnand Verschaven en was van verlicht doopsgezinde overtuiging, wat hij toonde bij de oprichting van de Alg. Doopsgez. Sociëteit (1735). In het bezit van een aanzienlijk vermogen, gedeeltelijk geërfd, gedeeltelijk als zijdefabrikant verworven, zuinig, zelfs gierig voor zichzelf, verzamelde hij, gelijk vele aanzienlijken en vermogenden zijner dagen, als liefhebber van kunst en wetenschap, een groot aantal boeken, schilderijen, teekeningen, penningen, instrumenten en andere op kunst en wetenschap betrekking hebbende zaken. Hij verloor vrouw en kinderen en wijdde zich sedert geheel aan zijn studiën. Bij testament, van 1756 dagteekend, vermaakte hij alles aan eene te Haarlem gevestigde stichting, zetelend in zijn nagelaten woning in de Damstraat, voortaan Fundatiehuis van Teyler's Stichting geheeten, waaraan hij zijn vermogen legateerde. Enz... *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 5(1921)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

fonds eene geleerde maatschappij worden bekostigd, in twee afdeelingen gesplitst, de eerste gewijd aan de bevordering der godgeleerdheid, de andere aan de studie der natuurkundige wetenschappen. Teyler's godgeleerd genootschap is overvloedig en gunstig bekend door de uitmuntende verhandelingen, welke, op daartoe uitgeschrevene prijsvragen door hetzelfde bekroond en uitgegeven zijn. Het tweede gebootschap bezit in eigendom de boven vermelde kabinetten van mineralen, physische instrumenten, boekwerken, gravures en zeldzaamheden, jaarlijks door ruime aankopen nog in belangrijkheid en talrijkheid van voorwerpen toenemende. Onder de physische werktuigen verdient vooral melding de reusachtige elektriseermachine met honderd flesschen, waarmede in der tijd de bekende proeven gedaan zijn door den heer Van Marum,⁵⁴³ toen Directeur van Teyler's Museum; voorts een kunstig snijwerk in hout, den Montblanc voorstellende, en verder onderscheidene modellen van molens, sluizen, landbouwkundige werktuigen, enz. Over deze verzamelingen is thans de heer Van Breda⁵⁴⁴ als opziener

543 MARUM (Martinus van), geb. in 1750 te Delft, overl. 26 Dec. 1837, liet zich 31 Dec. 1764 inschrijven als student aan de hoogeschool te Groningen, waar hij 20 Aug. 1773 promoveerde tot med. doctor op een proefschrift *Quousque motus fluidorum et caeterae quaedam animalium et plantarum functiones consentiunt*. In 1776 vestigde hij zich als geneesheer te Haarlem, waar hij weldra tot lector in de natuurkunde werd benoemd. Zijn antwoord op een prijsvraag van Teylers stichting Over de gephlogisteerde en gedephlogisteerde luchten ontving een bekroning (1778), hetgeen leidde tot zijn benoeming tot directeur van het museum en bibliothecaris aldaar. Onder zijn opzicht werd een elektriseermachine gemaakt, die hij beschreef, en de proeven er mede genomen, trokken de opmerkzaamheid ook buiten de grenzen. In 1795 werd hij benoemd tot secretaris van de Hollandsche maatschappij van wetenschappen te Haarlem. Bij de oprichting van het Kon. Ned. Instituut was hij onder de eerstbenoemde leden. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 10(1937)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org 544 BREDa (Jacob Gijsbertus Samuel van), geb. te Delft 24 Oct. 1788, gest. te Haarlem 2 Sept. 1867, zoon van den voorg., bezocht de latijnsche school in zijn geboorteplaats en werd 27 Juli 1806 te Leiden ingeschreven als stud. med., hoewel ook het onderwijs in de natuurkundige wetenschappen, vooral van Brugmans, hem aantrok. Na zijne promotie in de medicijnen op 23 Apr. 1811 en hetzelfde jaar nog tot art. lib. mag. en phil. dr., beide malen op stellingen, vertrok hij met een tweetal academiëvrienden, van Heynsbergen en Hugo Beyerman, naar Parijs, waar eerstgenoemden aan Laplace, Delambre en Albers hunne proeven mededeelden om de draaiing der aarde door de oostelijke afwijking van een vrij vallend lichaam te doen blijken. Na omstreeks een jaar teruggekeerd, vertoefde van Br. nog eenigen tijd te Leiden en zou zich op verlangen zijns vaders te Rotterdam

en bewaarder aangesteld, wiens betrekking het ook meebrengt, kosteloze voorlezingen over de natuurkunde te houden en aan jonge lieden, die daartoe lust gevoelen, 't vereischte onderwijs te geven.

Onder Napoleon was de heer Van Zeebergh⁵⁴⁵ mededirecteur van Teyler's stichting, die, toen de roemzuchtige keizer eens de daartoe behoorende gebouwen en merkwaardigheden bezigtigde, met veel tact de nieuwsgierigheid van Z. M. wist te besturen, als deze van hem nadere inlichtingen aangaande 't geldelijke fonds des genootschaps begeerde. De keizer, zegt men, zou den slimmen directeur bij 't oor getrokken en toegevoegd hebben: "Oude, als ik het weten wil, zal ik 't toch wel gewaar worden!"

Ziedaar dan Haarlem rondgeleid. Gij vergt van ons voor zeker geene naauwkeuriger en vollediger beschrijving, geene optelling der grootere en kleinere fabrieken, wier aanwezen

als arts hebben neergezet, zoo hij niet, op aanraden van Brugmans, benoemd was tot hoogleeraar in de botanie, chemie en pharmacie aan het athenaeum te Franeker, welk ambt hij 15 Oct. 1816 aanvaardde met een rede de Educatione vere liberali et historiae naturalis studio (Leov. 1816).... verliet hij in 1839 Leiden om van Marum op te volgen als secretaris van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem en directeur van Teylers museum. Enz... *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel I (1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

545 ZEEBERGH (Mr. Adriaan van), zoon van Ludovicus van Zeebergh, predikant bij de hervormde gemeente te Gorinchem, werd aldaar den 3den Junij 1746 geboren, studeerde te Leiden in de regten en werd, na het verdedigeneener dissert. de exhibitione et custodiis reorum, doct. in de regten, waarna hij zich als advocaat te 's Hage neêrzette, waar hij samen woonde met den latijnschen dichter en advocaat Janus Grotius. Na een negenjarige praktijk werd hij raad en pensionaris der stad Haarlem, welk ambt hij den 2den December 1773, toen hij slechts 29 jaren oud was, aanvaardde.

Hij bleef niet vreemd aan de woelingen na het jaar 1781 on werd in 1787 afgezet. Sedert wijdde hij zich aan de belangen van Teijler's stichting, waarvan hij sedert 1780 directeur was, die hij vooral na 1795 behartigde. Meermalen na dit jaar geroepen tot het vervullen van gewichtige bedieningen, wees hij die niet geheel af, en was vaderland en stad zijner inwoning in vele aangelegenheden zeer nuttig. Zulks werd door koning Lodewijk, die hem tot ridder van de unie en staatsraad in buitengewonen dienst verhief en door den keizer zelven, die hem tot ridder van de orde der réunie benoemde, erkend. hij overleed den 25sten September 1824. Zijn vrouw, Johanna Maria Kuits, dochter van burgemeester Anthonie Kuits, waarmede hij in 1776 gehuwd was, overleed in 1816 kinderloos. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 21 (1878)–A.J. van der Aa dbnl.org

door kolossale schoorsteen van torenhoogte worden aangekondigd. Ge kunt die elders, in elk woordenboek vinden. Daaruit zullen u desgelijks de Hollandsche maatschappij der wetenschappen ende Nederlandsche huishoudelijke maatschappij, de reeds aangehaalde kweekschool van Prinsen bekend zijn, en wij rekenen ons dus van die taak ontslagen.

Bij Haarlem stond oudtijds een slot, Oud-Haarlem geheeten, even merkwaardig om een prijselijk voorbeeld van huwelijksliefde en huwelijkstrouw, als 't Beijersche stadje Weinsberg, bekend uit Bürger's⁵⁴⁶ romance: *die Weiber von Weinsberg*.⁵⁴⁷ Dáár woonde eens een heer, zegt de oude kronijk, die door geweld en tirannij zich de regtvaardige haat van allen in den omtrek had op den hals gehaald. Kort en goed; de onderdrukten besloten, er den Blaauwbaard voor te tuchtigen en belegerden het kasteel met gewapende benden, 't Beleg duurde lang; – maar daardoor werd de hoop op ontzet hoe langer zoo schraler, terwijl 't gebrek aan levensmiddelen zich te gelijker tijd hoe langer zoo nijpender deê gevoelen.

546 Gottfried August Bürger (* 31.12.1747, † 08.06.1794) Dichter.
Die Weiber von Weinsberg

Wer sagt mir an, wo Weinsberg liegt?
Soll sein ein wackres Städtchen,
Soll haben, fromm und klug gewiegt,
Viel Weiberchen und Mädchen.
Kömmt mir einmal das Freien ein,
So werd' ich eins aus Weinsberg frei'n. Enz..
<https://www.zgedichte.de/gedichte/gottfried-august-buerger/die-weiber-von-weinsberg.html>

547 Hier merkt mijn vriend op, dat deze overlevering herinnert aan de meer bekende van 'Die Weiber von Weinsberg,' welke bij de belegering hunner stad door keizer Koenraad hunne mannen in zakken op den rug naar buiten droegen.

'Ge kent toch Bilderdijks vers:

Wie zegt mij best, waar Wijnsberg ligt?
Het is een stad met eeren:
Zij is door Noach zelf' gesticht.
Daar woont zoo menig lief gezicht,
Zoo menig brave Deeren! -
Indien ik van mijn leven trouw,
Uit Wijnsberg neem ik vast een vrouw
In den Keulschen dom. Door S. Kalf. *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift.*
Jaargang 9(1899) dbnl.org

Toen besloot de edele vrouw des kasteels met den vijand in onderhandeling te treden, beproevende, of zij geen verdrag of iets dergelijks kon treffen, waardoor de beide partijen verzoend en bevredigd werden. 't Gelukte haar. Zij wist, vindingrijk, schrander, vernuftig, als zij was, van de belegeraars de vrijheid te verwerven, om het slot te verlaten met dat, wat haar 't liefste was. Toen pakte zij, geholpen door eene harer kamerjuffers (zoo men er die destijds op nahield), haren lieftaligen gemaal in eene kist of koffer, nam hem op de schouderen en trok er de kasteelpoort meê uit, overigens achterlatende, wat zij bezat van kleederen en sieradiën, en den triumferenden vijand een buit ontkapende, waarop 't juist gemunt was. Jammer, dat de geschiedenis ons den naam dezer brave vrouw niet heeft bewaard! Wij zouden dien aan alle gehuwde bullebakken van 't mannelijk geslacht ter beschaming en tot hunne beterschap in de ooren schreeuwen.

De omstreken van Haarlem zijn schoon, en vele Amsterdammers hebben er hunne lusthuizen. Ook de Hout levert eene druk bezochte zondags-uitspanning voor de bewoners der hoofdstad, vooral nu de stoomwagens ze in eenmaal bij honderden derwaarts kunnen vervoeren voor weinig geld. Ook de singels zijn met smaak aangelegd en getuigen zeer ter gunste der ontwerpers. De indruk, dien Haarlem op den vreemdeling maakt, wordt gewijzigd door de zijde, vanwaar hij de stad inkomt, en door de plaats, welke hij 't laatst bezocht. Komt ge van Alkmaar de Kennemer- of van Leiden de groote Houtpoort binnen, het kan niet anders, of gij moet Haarlem lief en bekoorlijk vinden en ge zult er niet over klagen, dat het er minder levendig en druk is dan ergens anders. Hebt gij daarentegen de laatste uren en dagen in Amsterdam doorgebracht, dan is Haarlem voor u uitgestorven; dan vraagt gij bij u-zelfen, waartoe de stad nog noodig is. Dan heeft ze een voorkomen als mostaard na den maaltijd, als de eenendertig redenen, welke de burgemeester van zeker landstadje wilde aanvoeren, om zich bij den vorst te verontschuldigen, dat men diens komst niet met kanongebulder had gevierd, nadat hij als

eerste der tweeëndertig oorzaken daarvan had opgegeven, dat het stadje geene kanonnen rijk was, noch ooit bezeten had dan heeft, in één woord, Haarlem al 't air eener overtolligheid. 't Was voor deszelfs roem wenschelijker, dat heer Lem,⁵⁴⁸ – of wie er de stichter van zij, – eene andere plek uitgekozen had, dan juist op drie uren afstands van 't alles verduisterend Amsterdam, indien hij had kunnen voorzien, dat het arme Visschersdorp eenmaal Holland's eerste koopstad zoude worden. Dat kon echter heer Lem niet! – Dordrecht, Haarlem, Leiden, Delft waren reeds magtige steden, Staveren, Zwolle, Middelburg, Brugge en Antwerpen dreven reeds een aanzienlijken handel, vóór dat Amsterdam er van droomde, ooit de oogappel van Mercurius⁵⁴⁹ te worden. In weerwil echter harer kleinte, in vergelijking met de kolossale Y-stad, zal hare herinnering steeds in ons eene der aangenaamste zijn onzes levens, en, zoo wij immer ons Drenthsch vaderland verlieten, om elders vaste woningen te bouwen, we zouden ze gewis te Haarlem opslaan.

In de acht-stuiverskamer van 't stationsgebouw, zoo als Oom ze noemde, en door welke benaming wij vooral niet het vermoeden van eenige zweem van minachting tegen dit vertrek bij onze lezers willen opwekken, rustten wij eenige minuten op de daartoe aldaar geplaatste banken uit, terwijl wij door de ramen drukke aanstalten zagen maken voor de op handen zijnde reis. Ooms gezigt was bewolkt. Hij scheidde noode van 't goede Haarlem, en toen wij de stad uitvlogen, mompelde hij haar eene soort van afscheid toe, dat, hoewel wij 't niet verstonden, toch waarlijk van harte gemeend zal zijn.

548 Grapje. Haar-Lem. Haralem, zoals de naam van de plaats in 948 geschreven werd, betekent woonplaats, 'heem', op een kleine zandrug, 'harula'

549 god van de handel.

Hoofdstuk XI

De droogmaking van 't Haarlemmermeer – Op den Nieuwendijk te Amsterdam – Graeffner's portionstafel

De droogmaking van het Haarlemmermeer heeft veel bestuurlijke voeten in aarde gehad. Er is ruim 100 jaar over gedelibereerd. We zien een schoolvoorbeeld van vernieuwingsdrangen behoudzucht, zelfs de kerken bemoeiden zich met de droogmaking van het Haarlemmermeer. Het was belangrijk in verband met het aantal kerken dat gebouwd zou moeten worden. *Ziet gij daar niet reeds menige woning verrijzen, menig huisgezin gevestigd, wonende in vrede en genietende Gods goede gaven met dankzegging? Ziet gij daar niet reeds in menige woning door het woord van God velen gekomen tot de kennis van Jezus Christus? velen in Hem troost, kracht, hope, vrede, zaligheid, leven vinden? velen God dienen met alle krachten?*

De stad Leiden was tegen drooglegging omdat aan de visvangst een einde zou komen. Een enkele afgevaardigde prees de zegeningen van heftige stormen. Zo passeren eigenlijke en oneigenlijke argumenten de revue.

Na terugkomst in Amsterdam stapt het gezelschap in de verkeerde bus; ook in die tijd waren er al verschillende vervoersmaatschappijen met hun eigen kaartjes en eigen tarieven. Het was zaak om de juiste maatschappij te vinden. Voorbijgangers bemoeien zich met de discussie tussen de Drenten en de conducteur.

In het restaurant van Graeffner komt in gesprek met een Twentse katoenfabrikant. Ze bespreken de maaltijd en de verschillen met de maaltijden in Drenthe en Twente. Er gaat niets boven Drentse en Twentse aardappelen met wortelen in hutspot door elkaar gemengd.

De droogmaking van 't Haarlemermeer

De droogmaking van 't Haarlemermeer, hoe die reeds voor twee eeuwen ter sprake kwam en hoe er in 1839 onze Edelmogenden over dachten en redeneerden. Een brokstuk daarover uit eene leerrede van Do. Boon te Sassenheim.

Vóór twee eeuwen reeds was er sprake van het droogmaken des Haarlemermeers. In 1643 schreef Leeghwater,⁵⁵⁰ ingenieur en mr. molenmaker, het beroemde “Meirboek”, waarin hij over den alverslindenden waterwolf in 't breede uitweidt, en de kosten, tot droogmaking daarvan, zoo wij meenen, op negen tot twaalf millioenen schat. Gedurig kwam in later tijd dit ontwerp ter bane; in 1727 betoogde Cornelis Velzen,⁵⁵¹ landmeter van Rhijnland, met klem van redenen, 't noodzakelijke dezer droogmaking; in de jaren 1771–74 gelastte 't kollegie van Rhijnland de daarstelling van een ontwerp daaromtrent; in 1808 sprak de inspecteur-generaal Blanken⁵⁵² daarover een gunstig oordeel uit, terwijl een ander

550 Leeghwater, Jan Adriaensz. -, 1575-1650, toonde zich een goed prozaschrijver in zijn Haarlemmer-meerboek. Hij leidde 1612 de inpoldering van de Beemster; geroepen als raadsman van Bordeaux tot Holstein. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

551 VELSEN (Cornelis) is schrijver van: *Aanmerkingen over de Leidsche en Haarlemsche meer*. Laiden 1727, 2de dr. 8o. Tegen van den Burggraaf. Leiden 1744. Rivierkundige verhandeling betreffelijk den Rhijn, de Maas, de Waal, de Merwede en Lek. Harlingen 1768, m. pl. 8o. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 19(1876)–A.J. van der Aa dbnl.org

552 BLANKEN (Arie) Jansz., geb. te Haastrecht 11 Juli 1766, overl. te Gouda 3 Mei 1824, was de zoon van Jan Teunisse Blanken en Niesje den Blik (geb. 11 Dec. 1735, overl., 92 jaar oud, te Haastrecht 21 Maart 1828; zij liet 109 afstammelingen na), en de broeder van Jan Blanken (zie kol. 357), en evenals hij zeer bekwaam in zijn vak, maar minder geniaal. Hij trad in het laatst van 1779 in dienst bij de militaire genie, eerst in subalternen rang, en voerde later verscheidene jaren de directie over de vestingwerken der utrechtsche waterlinie van Nieuwersluis tot Muiden. *Nieuw Nederlandsch*

niet minder verdienstelijk waterbouwkundige, de ingenieur Brunings,⁵⁵³ de bedijking des meers het natuurlijkste, duurzaamste en zekerste middel tot behoud van Rhijnland noemde. Nog in 1821 schreef de baron van Lijnden van Hemmen⁵⁵⁴ een kostbaar en kostelijk werk, waarin hij de droogmaking als nuttig en noodzakelijk niet alleen, maar als uitvoerlijk betoogde; doch de uitvoering zelve bleef voor onze dagen bewaard. In de zittingen der Staten Generaal van den 18 en 19 Maart 1839, die altijd gedenkwaardig zullen blijven in de geschiedenis onzes lands, werd het voorstel der Regering ter droogmaking van den vervaarlijken waterplas gedaan, en daarvoor een krediet gevraagd van acht millioenen guldens. Onder de bestrijders van het groote plan behoorde vooral de heer Luzac,⁵⁵⁵ die in eene hier en daar ironische rede zijne geduchte welsprekendheid daartegen aanvoerde. Hij koesterde sterken twijfel omtrent de gemakkelijheid, waarmede volgens sommige sprekers het werk volvoerd zou worden, leden, die zich geheel op Leeghwater's zijde schaarden, en parodieerde

biografisch woordenboek. Deel 1(1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org
 553 BRUNINGS (Christian) Junior, (2) geb. te Homburg vor der Höhe 13 Aug. 1756, overl. te Leiden 30 Mrt. 1826, was de zoon van Gottfried Christian Brunings, hofprediker van den landgraaf van Hessen-Homburg, en Rosine Thelusson. Hij kwam, aangemoedigd door het succes van zijn beroemden neef, naar Nederland, en werd in 1782 door het hoogheerraadschap Rijnland in plaats van dr. J. Engelman benoemd tot toezienaar in het kwartier van Spaarndam. In 1797 werd hij benoemd tot directeur van de werken tot droogmaking der Nieuwkoopse Plassen. Deze droogmaking is zijn hoofdwerk geweest. Ook aan de droogmaking van de Mijdrechtse Plassen was hij reeds in den franschen tijd werkzaam. Enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 1(1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

554 *Verhandeling over de Droogmaking der Haarlemmer-Meer*; door F.G. Baron van Lijnden van Hemmen. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1823 dbnl.org

555 Luzac (Mr. Lodewijk Caspar), geb. te Leiden 1 Aug. 1786, overl. te 's Gravenhage 18 Febr. 1861, was de zoon van Mr. Etienne Luzac en Johanna Suzanna Valckenaer. ... Op 3 Juli d.a.v. (1828) kozen de Staten van Holland hem tot lid der Tweede Kamer. Op 29 Nov. 1828 hield hij een belangrijke rede in antwoord op Zuid-Nederlandsche insinuaties omtrent de dwingelandij onzer regeering. Hij zeide: 'Wij zijn geen voorstanders van dwingelandij. Ons gedrag in 1813 kan u daarvan overtuigen. Wij zijn voorstanders van vrijheid in het godsdienstige en het staatkundige.' Enz. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 9 (1933)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

de jammerklagen van velen hunner over de verledene en toekomstende onheilen, door het meer gesticht of nog te berokkenen. Zijn-edel-mogende kwam de droogmaking in geen deele noodzakelijk voor, al las men in Leeghwater ook aandoenlijke passages als deze:⁵⁵⁶ “Nog boven dien, wat zijn daar al menschen, bij mijn leven door ‘t water van de meer verdronken, – over eenige jaren een coopman van Haarlem genaamt Joost Cromlijn, met nog meer gezelschap die bij hem waren, die mede in de Haarlemermeer haar leven gelaten hebben. Nog dat meer is, verscheidene borgers en huislieden, hetwelk niet en is alle te nomineeren. En nog onlangs geleden een visscher met zijn zoon, behalve dien eenige jaren geleden een Oostindienvaarder, die zoo vele groote zeebaren over het hoofd waren gelopen, die moet mede zijn leven op de Haarlemermeer zoo ellendig laten.” – Verder bewees de heer Luzac de ongerijmdheid van ‘t droogmaken des meirs, door aan te toonen, dat men daardoor een belangrijken waterweg voor den handel ging sloopen. “De meir,” zeide hij, “is de groote weg voor de binnenlandsche scheepvaart en de communicatie van geheel het noordelijke deel der Nederlanden met het zuidelijke gedeelte: en deze goedkoope, zekere en korte weg zal, bij de beoogde onderneming, zeker belemmerd, kostbaarder en langduriger gemaakt worden, en wij zullen het singuliere schouwspel opleveren, van aan de eene zijde de kostbaarste middelen van communicatie, door spoorwegen als anderzins, te willen daarstellen; en aan de andere zijde te bederven, dien goeden waterweg, welke voor den handel en het binnenlandsch vertier daar ligt: die de hartader is, waardoor de inlandsche handel leeft en bloeit.” Voorts beweerde de heer Luzac, dat 27,000 schepen, waarvan alleen 21,000 door de sluizen van Sparendam komen, het meir bevaren wat zoude er in ‘t vervolg van die drukke vaart worden, bij ‘t kwijnen van zoo vele andere takken bestaan? Meer in het belang van

⁵⁵⁶ Na te lezen in de *Staatscourant* van 20 april 1823. via delpher. (Zoek op Joost Cromlijn). REDEVOERINGEN, uitgesproken in de zitting van Maandag den 18den Maart jl., over het ontwerp van wet omtrent eene geldleening voor de kosten der bedijking en droogmaking van het Haarlemmer-meer.

scheepvaart en handel dan wel in dat van den landbouw, streed dus de heer Luzac voor 't behoud des meirs. “Zijne redenering,” dus vervolgt hij, “wordt zeker op den achtergrond en in het duistere geplaatst, door de schoone vooruitzichten aan den vaderlandschen landbouw geopend. Deze zal vermeerderd worden met 18,000 bunders welige landouwen; schoone woningen zullen gesticht worden, heerlijke dorpen zullen oprijzen, duizenden op duizenden nijvere inwoners zullen den nieuwen polder komen bearbeiten, en die “groote Goud en Zilvermijn”, zoo als Leeghwater de meir noemt, zal in de eerste plaats de ondernemers en inwoners komen verrijken, om daarna ‘s Lands schatkist te stijven, en aan Rhijnlands ingelanden zelve eene belangrijke verligting van lasten in de toekomst te schenken. Wat zoude het gelukkig zijn, Ed. Mog. Heeren! indien het dichterlijke tafereel, hetwelk men zich van de onderneeming voorspiegelt, stond verwezenlijkt te worden. – Doch hoezeer is niet het tegendeel te vreezen?” En zoo gaat de begaafde spreker al verder voort, om voor deze vrees zijne bewijsgronden aan te voeren en te ontwikkelen.

Een der beste droogmakerij-sprekers was de heer Gevers,⁵⁵⁷ die in eene puntige redevoering, voor de vuist uitgesproken, het nut der grootsche onderneming deed uitkomen en eindigende

557 GEVERS VAN ENDEGEEST (Jhr. Mr. Daniel Theodoor), geb. Rotterdam 25 Aug. 1793, overl. op Endegeest bij Leiden 27 Juli 1877,... werd hij tot commies van staat en vervolgens tot hoofdambtenaar bij het Dep. van Buitenlandsche zaken benoemd. In 1838 vaardigden de Staten van Zuid-Holland hem ter Tweede Kamer af, welk ambt hij ook na de veranderde grondwet van 1848 bleef behouden (als lid voor het kiesdistrict Leiden) tot 1858; slechts gedurende 1 jaar van deze 20-jarige periode verwisselde hij zijn zetel voor een in de Eerste Kamer. In 1842 en 1855 was hij voorzitter der Tweede Kamer. Geheel opgegroeid in - en trouw aanhanger van - de regeringsbeginselen van koning Willem I, heeft hij zich met veel moeite weten te verzoenen met de toestanden, zooals die ná 1848 zijn geworden. Op handelsgebied werd hij zelfs een warm voorstander van vrijhandel. Doch zijne specialiteit bleef: landbouw en waterstaat, daarnaast defensie. ... Van zijne hand verschenen toen de beschrijving der reorganisatie van het Hoogheemraadschap Rijnland, die hij zelf hielp voltooien, en een uitvoerig werk over de droogmaking van het Haarl.meer, waaraan hij sedert 1840 als president der commissie zijne beste krachten had gewijd. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 3(1914)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

Daniel Theodoor Gevers van Endegeest *Over de droogmaking van het Haarlemmermeer* 1849. Pdf via delpher.nl

uitriep: “Holland is het vaderland der droogmakerijen, zijn er zwarigheden, er is niets, of er zal het hoofd aan geboden worden. Laat tijdgenoot en nageslacht van ons kunnen zeggen: toen Europa op een vulkaan stond en de grondzuilen van den staat, door oproer geschokt, nog schenen te moeten waggelen, hebben Neerland’s koning en Neêrland’s vertegenwoordigers kalmte en moed genoeg gehad, om voor het reuzenwerk niet terug te deinzen.” – De heer Van Alphen stemde tegen; hij geloofde aan geene menschelijke onfeilbaarheid in de berekening der mogelijkheid en vooral in die der kosten, en evenmin aan de almacht der stoomkracht, die hier toch weêr wonderen doen moest.

Voor al echter kwam de oppositie uit Leiden. Deze stad had regten op ‘t Haarlemermeir, die wel geëerbiedigd moesten worden; de stad toch was in de registers van ‘t kadaster voor achtduizend bunders van dezen waterwolf aangeslagen. Daarbij bragt ook de gelukkige storm uit den Spaanschen tijd beroering tegen het ontwerp. In de 17de eeuw moesten zelfs de raadsleden aan de vroedschap bij hunne verkiezing beloven, niet voor eene droogmaking te stemmen. Leiden zoude ook daarenboven een gevoelig verlies in hare genoegens ten aanzien der vischvangst treffen, terwijl de droogmaking voor de gezondheid der omliggende plaatsen schadelijk werd geoordeeld. Bovenal waren de opziens van Rhijnland in hevige oppositie tegen de Haarlemermeir-herscheping; de boezem toch tot uitwatering van dit land zoude te veel inkrimpen. Eene naauwkeurig uitgewerkte memorie was tot bewijs daarvan door dit collegie ingediend. Hoogst klachtig luidde daarin de verklaring, dat stormen, vooral wanneer zij lang aanhouden, een zegen voor Rhijnland zijn. Allergepast vinden wij hierop ‘t repliek van den heer Van de Poll: “Ik betuig mijn leedwezen, dat de stellers van deze beschouwing, iets wat anders als een zegen der goddelijke Voorzienigheid wordt aangemerkt, als zoodanig voor Rhijnland niet beschouwen; want wanneer de geheele natie met den Koning aan ‘t hoofd, Gode bij ‘t einde van een afgeloopen jaar dankt, dat Hij het land voor stormen, vlooden en ijsgangen heeft willen bewaren,

kan het hoogheemraadschap van Rhijnland niet in dien dank deelen, want stormen en orkanen zijn voor Rhijnland gunstig, ja langaanhoudende stormen geven voor dat hoogheemraadschap voordeelige resultaten". "Mijn gemoed", betuigde de heer Asch van Wijk, "wordt, bij 't inzien dezer memorie, gedrukt, als het voor de berging van zoo vele kubieken waters geene plaats vindt, en 't hoofd duizelt mij, als de opzieners van Rhijnland ons het gewigt doen berekenen van de millioenen ellen waters, die nog ter berging overblijven". In weerwil echter van dezen angst, stemde zijn-edelmogende met hart en ziel voor de droogmakerij. Van de straks aangehaalde uitdrukking in de genoemde memorie zegt dezelfde heer: "toen ik las, dat Rhijnland in November een vruchtgevend land is, dat men ook December niet moest beschamen, toen dacht ik op eenmaal in eene andere luchtstreek te zijn overgebracht. Toen ik verder den hevigen storm van den 29 November 1836 hoorde vermelden als eene gunst voor Rhijnlands waterstaat, dien van Kersmis van dat jaar als eene tweede gunst; toen ging in mijn hart de bede op: de Hemel beware ons voor de vermenigvuldiging van zoodanige gunstbewijzen." Ook de heer Van de Poll bepleitte het nut der zaak uitvoerig en treffend. "Het smartelijk verlies van Leiden," zeide hij, "aangaande den visch, zal wel overdreven geschilderd zijn, en er zal wel water genoeg overblijven voor het schubbig heir, om er in te spelen en te telen en zoo bij voortduring tot eene aangename spijs aan de Leidenaren te verstrekken." Overigens vertrouwde hij, dat het der stad niet moeilijk zoude vallen, deze opoffering op 't altaar des vaderlands te brengen: "er konden tijden komen, waarin er wel visch, maar geene vischeters meer waren. Voor de droogmaking sprak ook met zalving de heer Luyben. Hij noemde ze een "werk, hetwelk ons nationaal eergevoel moet verheffen na den tunnel onder de Theems misschien het grootste is, wat de zoo snel voortgaande ondernemingsgeest en vaste wil der mannen van deze eeuw om schijnbaar onoverkomelijke hinderpalen uit den weg te ruimen, zal tot stand brengen." Hij zou er trotsch op wezen, aan de aanneming eener wet te hebben deelgenomen die het grandiose van 't

denkbeeld dezer droogmaking moet verwezenlijken.

Holland gaf 600,000 gulden voor de grootsche onderneming. Dit kwam velen te gering voor. Sommigen wilden 't geheele werk aan die provincie hebben overgelaten. "Wien water deert, die water keert," zeide de heer Van Dam van Isselt;⁵⁵⁸ doch de Drenthse afgevaardigde stemde vóór en eindelijk besliste de meerderheid de droogmaking! Deze minderheid bestond, behalve uit de heeren Luzac, Van Alphen, Van Dam Romme, nog uit den heer Sandberg, die insgelijks begeerde, dat de onderneming geheel provinciaal zijn zou, en den heer van Nagell, die, hoewel hij de uitmaling zeer wenschelijk achtte, het ontwerp ontijdig rekende en 't, om geldelijke redenen, wilde uitgesteld zien tot na de eindschikking met België⁵⁵⁹ en de regeling onzer financiën.

In 1531 besloeg de oppervlakte van 't meir 6000 morgen⁵⁶⁰ gronds; het verbreedde zich van lieverlede tot het ontzettend cijfer van 20,000, na aanzienlijke bezittingen, landen, dorpen en gehuchten in deszelfs poel verslonden te hebben! 't Gevaar, waarmede 't voortdurend de omliggende streken bedreigt, is niet te ontkennen; want het ondermijnt verraderlijk den grond; zoo is 't volgens geloofwaardige oorkonden niet

558 Dam van Isselt, E.W. van -, 1796-1860, tweede luitenant in 1813, hoofd van de door hemzelf uitgeruste 'Jagers van Van Dam' in de Tiendaagse Veldtocht, sedert 1829 lid der Tweede Kamer; dichter van krijgsliederen; vertaler van het gedicht Hassar uit het F., tegen de slavenhandel. Vrijmetselaar; in 1837 grootredenaar bij het Groot Oosten; een der Negenmannen van 1844. zie *Uurwerk van 't Metalen Kruis. Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

559 In augustus 1831 rukte het Nederlandse leger opnieuw zonder veel tegenstand op naar Brussel tijdens de Tiendaagse Veldtocht. Nadat een Frans leger de grens overstak, trok Willem I zijn troepen, die al voor Leuven stonden, terug tot Noord-Brabant. Een Nederlands garnizoen onder leiding van generaal Chassé behield met een groot aantal kanonnen en soldaten de citadel van Antwerpen. Willem I verkreeg gunstiger voorwaarden met de vierentwintig artikelen van oktober 1831 maar deze sloeg hij af. Franse troepen namen de citadel wekenlang onder vuur en in december 1832 viel de stad in Franse handen. Nederland erkende de Belgische onafhankelijkheid pas in 1839, bij het Verdrag van Londen, na een lange en kostbare volhardingspolitiek. In het verdrag van Maastricht (1843) werd de grens tussen België en Nederland vastgesteld.

560 oppervlaktemaat: zoveel als een boer in een ochtend kom ploegen (bijna 1 hectare).

vreemd, dat in twee etmalen vijftientig roeden⁵⁶¹ lands in ééns zijn weggezonden. Onder Aalsmeer werd eens in één' nacht een bouwakker met het daarop staande, door het ondergekropen meir opgebeurd en weggespoeld. Om dezen inderdaad gevaarlijken waterwolf te breidelen, besteedt men. 's jaarlijks 30,000 gulden. De gemiddelde diepte van 't meir is 12,5 à 13,5 voet.

Gelijk wij zeiden, werd door de meerderheid op den 19 Maart 1839 besloten, dat het Haarlemermeer zal ophouden te bestaan, en wanneer heeft men in Holland eene waterconclusie genomen, die niet ten uitvoer is gebragt? Zoo werd dan het grootsche plan aangenomen, in weerwil van alle kleingeestige bedenkingen en zwaarwigtiger tegenargumenten, – ja, in weerwil zelfs (en dit te vergeten was onvergefelijk!) van de dichtkunst des luimigen Oosterwijk Bruin's,⁵⁶² die in poëtisch enthousiasme, 't onderwerp waardig, de lier van den kapstok rukte, – de snaren spande, – Apollo's aanblazing natuurlijk eerst afwachtte, en toen, olijk, als bij is, een rekest in dichtmaat opstelde voor de snoeken en baarsen van 't meir, tegen de droogmaking.

Op den 5 Mei 1840 namen de voorbereidende werken ter droogmakerij een' aanvang. Om elf uren des morgens verenigden zich de leden der kommissie van beheer, de gouverneur van Zuid-Holland, eene kommissie uit gedeputeerden en de burgemeesters der omliggende gemeenten op het terrein, waar het werk zou aanvangen; de toenmalige voorzitter der kommissie, de staatsraad jhr. Van de Poll, deed eene aanspraak; de gouverneur gaf antwoord; de voorzitter nam de spade en legde den eersten grond voor

561 roede: ca 10x10 m.

562 Bruyn (Jacob van Oosterwijk), geb. te Amst. 28 Febr. 1794, was makelaar aldaar en overl. er 23 Nov. 1874.

Hij gaf uit: *Luimige dichtstukjes*, 2 dln., Amst. 1824; *Vaderlandsche zangtoonen bij den veldtocht in België in Aug. 1831*, Amst. 1831; *Boertige Zangster*, Amst. 1837, 6e dr. Dev. 1877. Vele zijner dichtproeven zijn ongedrukt gebleven,... *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (1888-1891)–F. Jos. van den Branden, J.G. Frederiks dbnl.org.

Luimige dichtstukjes van J. van Oosterwijk Bruijn 1839 pdf via delpher.nl

den ringdijk, en allen riepen: “leve de koning!” Toen werd er gegeten en gedronken, en onze lezers herinneren zich hierbij wederom den Zwolschen ganzenmaaltijd en het liedje:

‘t Is een overoude wet,
Bacchus heeft haar ingezet, enz.

In vijf jaren tijds denkt men het werk te volvoeren; men is nu (1843) in ‘t vierde jaar met de voorbereidende werkzaamheden, die van verbazenden omvang zijn, en hoopt in 1844 een begin met het uitmalen te kunnen maken. Onderscheidene stoommachines zal men daartoe bezigen, en dan wordt in twaalf maanden tijds aan 18,000 bunders⁵⁶³ land, tot hiertoe onder den loodzwaren last eener ontzettende watermassa bedolven, het genot van ‘t lieve zonlicht geschonken, door menschelijke vlijt in welige landouwen herschapen. Na den tunnel onder de Theems zal er geen kolossaler werk in Europa volbragt zijn. Zestien jaren arbeids heeft de eerste geëischt, het Haarlemermeir zal in vijf jaren droog zijn!

“Een reuzenarbeid is het,” zeggen wij met een onzer tijdschriften. – “zoo moeilijk als noodzakelijk, verheven als voordeelig. Dat het plan daartoe tot rijpheid kwam, dat het werd aangevangen in dezen voor het vaderland in meer dan een opzigt moeilijken tijd, dat mag inderdaad een lichtend punt heeten; het is eene grootsche onderneming, welke van moed en geestkracht getuigt; en indien zij door Gods zegen volbragt wordt, zal zij bij den nakomeling eene eerzuil zijn voor het Nederlandsche volk, voor het geslacht dat nu leeft. – “De eerste Christenpredikers,” – zoo spreekt de heer Boon,⁵⁶⁴

⁵⁶³ bunders is een hectare 100 x 100 m.

⁵⁶⁴ BOON (Cornelis) werd ten jare 1809 geboren te Amsterdam, waar hij het gymnasium bezocht om later als student in de godgeleerdheid te worden ingeschreven te Groningen, alwaar hij in 1834 bevorderd werd tot doctor in de godgeleerdheid, na verdediging van een academisch proefschrift: *Historia conditionis Judaeorum religiosae et moralis inde ab exilio Babyl. usque ad tempora J.C. immutatae*. Hij was achtereenvolgens predikant te Kockengen (bev. 12 Oct. 1834), te Sassenheim (1838-31 Oct. 1846), te Medenblik (7 Nov. 1846-1 Mei 1853), te Zuidwolde (8 Mei 1853-27 Sept. 1857), en te Diever. In deze laatste gemeente heeft hij het langst gearbeid, en wel 19 jaar, van den 4den Oct. 1857 tot den 13den Nov. 1876, toen hij

predikant te Sassenheim, in zijne “Godsdienstige beschouwing van het droogmaken van ‘t Haarlemermeer,” – “leerden onze voorvaderen dijken maken, wegen leggen; nog leert en dringt ons datzelfde Christendom gevaren te voorkomen, onheil in heil, eene vreesselijke watervlakte in welige landouwen, zorg en vreeze in dankstof en aanbidding te veranderen. Wij zien het reeds, wij zien het reeds! Alles beweegt zich dáár, op dien opgedolven grond; de akker draagt dartel vee en goudgeel graan, en boomen, die de oogen streelen en in wier takken der vogelen liefelijk gekweel den Schepper verheerlijkt. Ziet gij daar niet reeds menige woning verrijzen, menig huisgezin gevestigd, wonende in vrede en genietende Gods goede gaven met dankzegging? Ziet gij daar niet reeds in menige woning door het woord van God velen gekomen tot de kennis van Jezus Christus? velen in Hem troost, kracht, hope, vrede, zaligheid, leven vinden? velen God dienen met alle krachten? Ja, ja, gij ziet reeds heiligdommen gesticht; op den dag des Heeren de scharen derwaarts opgaande; wij hooren Christus dienaren tot haar spreken: Ik heb mij voorgenomen onder u niets te weten dan Christus en dien gekruist! Wij hooren allen het lied aanheffen:

Hoe lieflijk, hoe vol heilgenot,
O Heer, der legerscharen God,
Zijn mij uw huis en tempelzangen!

Wij zien hen bidden: Heere God, zegen ons en zegen het werk

afscheid preekte met 2 Cor. V:20b. Na zijn emeritaat vestigde hij zich te Apeldoorn, alwaar hij den 26 Juni 1881 stierf. Boon was in de gemeenten, die hij gediend heeft, om zijn ijver en toewijding zeer geacht.

Hij gaf uit:

Godsdienstige beschouwing van het droogmaken van het Haarlemmermeer in eene leerrede over Ps. VIII:7a, daags na het leggen van den eersten steen aan de Leeghwater, uitgespr. te Sassenheim; benevens de aanspraken bij gelegenheid van het aanleggen der werken voor de droogmaking, gehouden door de heeren Gevens van Endegeest, van de Poel e.a. Gron. 1844. *Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland*. Deel I(1907)–Lambregt Abraham van Langeraad, Hugo Visscher dbnl.org Het boekwerk was voor 50 cent te koop bij Scholtens in Groningen. Delpher. nl Ook: *Waarheid in liefde; een godgeleerd tijdschrift voor beschaafde christenen*. 4 april 1844.

uwer handen! God neigt daarnaar zijne ooren! Gods zegen woont dáár, God gebiedt dáár vrede en eeuwig leven; God verheerlijkt alzoo zijnen naam in velen!”

Op den Nieuwendijk te Amsterdam

Terugkomst te Amsterdam. De omnibussen. Hoe drie Drentbenaren midden op den Nieuwendijk te Amsterdam de risée van 't publiek worden.

Onder dit meir-discours naderden wij Amsterdam weêr; de verminderde snelheid kondigde ons de nabijheid van 't stationsgebouw aan. Bij, den conducteur van onzen wagen hadden wij, op zijne vraag of wij ook van een omnibus zouden gebruik maken, drie kaartjes genomen en daarvoor zestig cents betaald. Met deze stapten wij onder 't donkere houten beschoeisel op het plein, waar de omnibussen gereed stonden, en op het geroep van “den Dam, heeren!” namen wij plaats. De wagen was ingerigt voor twaalf, hoogstens veertien personen, tegenover elkander gezeten, om het uitgaan gemakkelijk te maken.

In 1829 werden deze rijtuigen te Parijs en een jaar later te Londen ingevoerd, terwijl in laatstgenoemde stad eene proefneming, om ze door een stoomrijtuig te doen vervangen, mislukte. De Engelsche wagens zijn in vorm en inwendige inrigting volmaakt gelijk aan de Amsterdamsche. Ieder rid, ongeacht derzelve langer of korter duur, kost zes stuivers Hollandsch, wat in evenredigheid tot den afstand beterkoop is, dan het in der tijd te Amsterdam was. Alleen van Paddington, bij Londen, naar de bank en beurs, een uur gaans, rijden dagelijks vijftig omnibussen elk tien of twaalf malen heen en terug, met een transport van ongeveer vijftien personen.

In 1839 vertoonden zich de omnibussen te Amsterdam, tot groote ergernis van de brommers.⁵⁶⁵ De voerlieden der sleedjes, zegt men, hebben ook bij deze nieuwigheid hun liberaal karakter

⁵⁶⁵ vierwielige koets, tot eind 19e eeuw in Amsterdam.

bewaard. Zij kennen Amsterdam, zoo als het altijd was en nog is, en de Amsterdammers, zoo als ze waren en nog wel eenigen tijd blijven zullen. Daarop is hunne berekening gegrond, en daarom bleven zij, althans voor 't oog, even lakoniek en flegmatiek naast hun dood-ouderwetsch maar verschrikkelijk-secuur rijtuig (glijtuig moest het eigenlijk heeten) aanstappen. Gebeurde 't nu en dan, dat hun eene volgepropte omnibus tergend voorbijreed, dan profeteerden ze wel eens eene toekomst, waarin hun sleedje koning zou kraaijen, maar ze was niet geloofbaar, die profetie. 't Was een binnenmondsch gemompel, dat meer zijn' oorsprong had in jaloezij en afgunst, dan in eene onfeilbare kennis van de toekomst.

De eerste omnibus-onderneming in Amsterdam was die van de firma Jonker en Co., dezelfden, in wier rijtuigen wij ons verbeelden kunnen gezeten te hebben, voor twintig cents de persoon, van af de Haarlemerpoort tot aan bijna den Dam. Ze reed langs achttien hoofdliniën van 's morgens 7 tot des avonds 10 uur, en des zaturdags tot 11 uur; er waren in de stad achttien stations, ieder met eene kamer voor de wachtende passagiers. Op elke omnibus was de route, welke zij volgde, door letterschrift kenbaar gemaakt; de linies hadden daarenboven ook nog eene bijzondere kleur, des avonds zichtbaar door lantaarnen.

Bijna elk half uur vertrok er van ieder station een rijtuig. Reed er eene niet in eene regte lijn naar de plaats, waarheen men zich wilde begeven, zoo maakte men van de respondenten gebruik en ging in eene andere over, zonder verhooging van vracht. Hierbij echter moest een vreemdeling wel op zijn qui vive wezen; althans een Groninger plattelands-heel- en vroedmeester was in der tijd des morgens op den Dam om zeven uur in eene omnibus gestapt, om op den Singel bij de Luthersche kerk te zijn, – ging, op zijn begeeren, gedurig over, en arriveerde 's avonds om acht uur weêr aan het hoofdkwartier, zonder de Luthersche kerk of wat er naar geleeke gezien te hebben. Door dit snelle middel van vervoer bleef hij nu een dag langer in Amsterdam! Het was echter 's mans eigen schuld.

De vracht voor elk passagier was twintig cts., en voor kinderen beneden tien jaren, – die twistappels in alle wagens, schepen, stoombooten, comédies en menageries, betalen ouders of voogden tien cents; daarbij had elk passagier veertig halve Ned. ponden bagaadje vrij. De conducteurs, die achter op een laag hangend bankje stonden, waren — zeide men — alle van fatsoenlijken huize en kenden zeker ook Fransch, zoo als de biljartbedienden. Ze hadden meest den lande trouw gediend, waren somtijds gedecoreerd met het metalen kruis en bezaten attesten van goed gedrag. Geene opofferingen waren er gespaard, om de onderneming zooveel mogelijk in evenredigheid te brengen met de behoefte van onzen tijd, en men had gehoopt dat ze der hoofdstad tot duurzaam gemak en nut zoude verstrekken.

En waarlijk, de omnibushemel scheen eerst vrolijk en helder. Vandaar, dat er zich meer in deszelfs koesterende en zegenende stralen wenschten te bakeren. Althans in November van hetzelfde jaar ontstond er eene tweede onderneming, tot nut en gemak der haastigen en luijen, onder den naam van de Batavier. (In een der restanten van deze omnibus-firma weten wij zeker gehuisd te hebben, toen wij ons verbeeldden ons in die van de heeren Jonker en Co. te bewegen.) Deze wagens werden te Brussel vervaardigd, en konden twaalf tot veertien personen bergen. In elk was eene dubbele wijzerplaat, waarvan de wijzer het getal passagiers aanduidde. Elke linie had twee wagens.

In het gewigtig oogenblik, dat de Batavier in wedstrijd met hare oudere zuster zou treden, ging er van de heeren Jonker en Co een manifest uit aan al de conducteurs hunner wagens, inhoudende de striktste bevelen, om zich te onthouden van alle wedijvering, die hetzij de dienst, hetzij de publieke veiligheid zoude kunnen benadeelen. Deze proclamatie werd in alle omnibussen, aan alle kantoren en stationsplaatsen aangeplakt, tot informatie en narigt. Zij getuigde van de vrees der heeren Jonker en Co., dat het publiek het slagtoffer van overdreven naijver mogt worden.

De omnibussen waren nu in beweging, en ieder, die eene

groote of kleine boodschap in de buurt of aan 't einde der stad doen moest, had maar in te stappen en hij kwam er onder 't rooken van een sigaartje en in 't gezelschap van talrijke medeboodschappers. Wij hebben de lente noch den zomer van het leven der omnibussen gezien; maar weten, dat haar najaar reeds dáár is. Zij zijn in korten tijd tot een droevig verval van krachten geraakt, en of er nog weder eene flikkering in hare levensvlam zal opgemerkt worden, durven wij niet voorspellen. De brommers echter zijn van den aardbodem uitgeroeid. De omnibussen bezorgden aan deze karossen eene slepende kwaal; maar de nette, gemakkelijke vigilantes gaven hun den genadeslag. Ze zijn verdwenen en hadden ook lang genoeg gebromd. De sleedjes echter schuiven als altijd langs Amstel's straten, en zoo lang men geen gemakkelijker en tevens vervelender voertuig kan uitvinden-, is hun aanwezen gewaarborgd. Er zijn Amsterdammers, die in zulk eene raderlooze kast zich naar 't bal laten wiegelen.

Alleen naar den spoorweg loopt nu het levenspad der omnibussen, voor twintig cents in die van Jonker en Co., tien cents in de Batavier. Wij vreezen, dat ze ook op deze route niet lang ademen zullen; welligt zien wij ze dan later nog eens weder tusschen Hardenbergh en Coevorden vice versa, als daar een grindweg zal gevonden worden, of tusschen Coevorden en Assen, langs het groote Drenthsche kanaal, wanneer dat zoo mooi door de heide loopt, als het nu sedert ettelijke jaren over 't kaartpapier of door de hersens der waterstaats-ingenieurs kronkelt. Wij leven in de hope!

Maar wij zouden haast vergeten, dat wij in Amsterdam zitten, althans van onze wederwaardigheden aldaar moeten verhalen!

Een oogenblik toevens slechts, en wij reden met de zoo straks genoemde omnibus af. Nu konden wij op ons gemak de Willemspoort beschouwen, die wij niet schromen fraai te noemen, hoewel sommige Amsterdammers meenen, dat zij een misgeboorte van bouwkunst is, waarover men zich voor den buitenlander behoort te schamen. Zij heeft eene opene doorrij tusschen twee sierlijke wachthuizen, in de Corinthische orde

opgetrokken en uit acht kolommen bestaande. De voor- en achtergevel heeft een uurwerk en de zijden zijn cirkelvormig afgerond.

Zoo reden wij uit het stille Haarlem de woelige hoofdstad weder binnen. De beweging op den ruimen, breedten Haarlemer-dijk gaf ons reeds eene voorproef van 't geen de Nieuwe-dijk opleverde. Even voor den Dam verlieten wij ons rijtuig, en waren reeds eenige schreden teruggegaan, toen ons de conducteur achtervolgde en geld vroeg. Wij vertoonden dadelijk onze kaartjes, die we reeds in den stoomwagen genomen hadden, maar de man verklaarde ons, dat wij in een verkeerden wagen gestapt waren; dat de Batavier, waarin wij de eer hadden te zitten, eene partikuliere onderneming was, en wij in eene der spoorwegomnibussen van de heeren Jonker en Co. behoorden, zoo als blijkbaar was op de kaartjes. Reeds hadden zich een twintigtal nieuwsgierige Amsterdammers om ons geschaard, ten einde den afloop dezer droevige geschiedenis te vernemen, in de stille hoop misschien, dat er een ferm standje uit zou groeijen.

"Wel zeker," zei een koperslager, die uit een' winkel stoof, tegen een aanspreker, die in functie was, "de mensche zijn in een verkeerde wage gestapt!"

"Je bent verkeerd, man!" voegde een kantoorlooper er bij.

"Waarom keek je niet op je kaaretje?" vroeg een kruijer aan Oom, terwijl een gekield jong heertje van een Fransche school⁵⁶⁶ dezen aan de rokslippen trok.

Om nu niet door den halven Nieuwen-dijk en die er passeerden omsingeld te worden, vroegen wij maar kortaf aan den Batavier-conducteur 't bedrag der som, die wij hem dan toch schuldig waren, en voor tien cents de persoon waren wij van de och's en ach's verlost. Het resultaat echter, dat wij van dit abuis opmaakten, was, dat de heeren Jonker en Co. die zeker in kontrakt staan met de directie der spoorwegmaatschappij, wel de noodige zorg dragen om de plaatsen in hunne wagens bezet te krijgen, door onderweg reeds de kaartjes daartoe uit te venten, maar zich er overigens weinig om bekreunen,

566 Vergelijkbaar met mulo, voortgezet onderwijs na Napoleon.

of die passagiers wel in de wagens hunner onderneming te regt komen. Met weinig woorden kon de conducteur zeggen, dat ieder, die een kaartje nam, er op letten moest, om in eene omnibus plaats te nemen waarop “spoorweg-expeditie” te lezen staat, vooral dewijl de wagens eener andere onderneming zich ook op het terrein bevinden, nog te meer, daar hun middel van vervoer het dubbel kost van den Batavier, en daarom ook wel dubbele voorkomendheid en gediensligheid vordert. Soortgelijke onderrigtingen zijn niet noodig voor den Amsterdammer; want deze weet alles en hoort alles, maar hoe vele vreemdelingen maken gebruik van den spoorweg, die aan zulk een onkostbaar onderrigt dringende behoefte hebben? Bij zoodanige handelwijze weten wij niet, waarom de heeren Jonker en Co. het verdienen, door de spoorwegmaatschappij bevoorregt te worden!

Graeffner's portionstafel

Oom zoekt vertroosting over eenige wereldsche wederwaardigheden aan Graeffner's portionstafel. Zijne twee neven bengelen hem aan de slippen na. Kennismaking aldaar met een Twentsch calicotfabrikant

De eenigzins knorrige luim, waarin wij door dit eigenlijk nietige voorval geraakt waren, kreeg nieuw voedsel vooral bij Oom, toen de verwachte brieven uit Drenthe niet aangekomen waren.

Ieder, die, ver van de zijnen, soortgelijke teleurstelling bij ondervinding kent, zal wel willen gelooven, dat wij eenigzins mismoedig onzen blik op het ruime Y-sop lieten rusten, en in onze gedachten allerlei mogelijke oorzaken bijeenzochten, die eene vertraging hadden kunnen veroorzaken. Oom wilde ook niet begrijpen, hoe een brief uit G., aan zijn adres afgezonden, te regt kon komen in eene stad, die dagelijks misschien tienduizend vreemdelingen bevat, en daarom wenschte hij met de directie der posterijen een mondgesprek te houden. Wij hielden hem daarvan terug, en stelden voor, om bij Graeffner, in *de zeven kerken van Rome*, volgens gemaakt plan, het middagmaal te nemen. Het eten bleef toch bij alle wederwaardigheden dezes levens hoogst noodzakelijk; want, zegt zeker poët:

Zoo lang gij eten kunt, durft u geen mensch begraven!⁵⁶⁷

567 *De dag*, C. Loots in de Almanak voor Hollandsche blijgeestigen, voor het jaar 1834. Tweede deel van een samenspraak/toneel. via delpher.nl
Wij zoeken menschen sterk te maken;
Hen maakt een kranke sukkel blij.
De bakkers, met aanbieding.
Wij brengen de eelste vrucht der landen ,
Nieuwbakken brood, het lacht je toe.
De slaggers, aanbiedende.

en dit neuriënde, namen wij den goeden Mentor onder den arm, veinsden om zijnent wille eene gematigde vrolijkheid en stapten over de Nieuwe brug de Warmoesstraat in. Na de Kalverstraat en den Nieuwen-dijk is dit eene der drukste straten van Amsterdam; men vindt er vooral zeer vele logementen, waar men voor matigen prijs goed wordt bediend. Ze wordt meest door neringdoende lieden bewoond, en vandaar dan ook de onophoudelijke beweging, die men er in waarneemt.

Na een eind weegs afgelegd te hebben, sloegen wij regts af naar den Vijgendam waar Canongette's boeken papierwinkel onze aandacht trok en het Engelsch verkoophuis drukke nering scheen te hebben. Nog een weinig verder linksaf gaande, bevonden wij ons op 't Rokin. Een vlugtige blik op etende heeren bij Hamman, prikkelde ook onzen eetlust; wij verhaastten onzen tred, om *de zeven kerken van Rome* te bereiken, en weinige minuten later zaten wij aan Graeffner's lange middeltafel, met het noodige gereedschap voor het doel, 't welk wij ons voorstelden. Wij hadden Oom afgeraden, om de groete van zekeren kapitein op Oost-Indië, dien hij bij Allebrandi leerde kennen, aan de dienstmeisjes, die door de kamers zweefden, over te brengen, dewijl zulk eene pligtpleging herinneringen bij haar konde te weeg brengen, die de oplettendheid voor hare moeilijke taak mogten verminderen, en dit weder tot onaangenaamheden aanleiding geven, die Oom niet zoude wenschen.

Wij hebben hier in onze manden,

Het fijnst van kalf en os en koe.

De Bakkers.

Beschouw dit brood, laat vrij het wegen.

De Slagters.

Zie 't vleesch, van pas met vet doorregen.

Te zamen.

Gaat onzer beider nering goed,

Dan is heel 't land ook wel doorvoed;

Dan is de burger sterk, gezond,

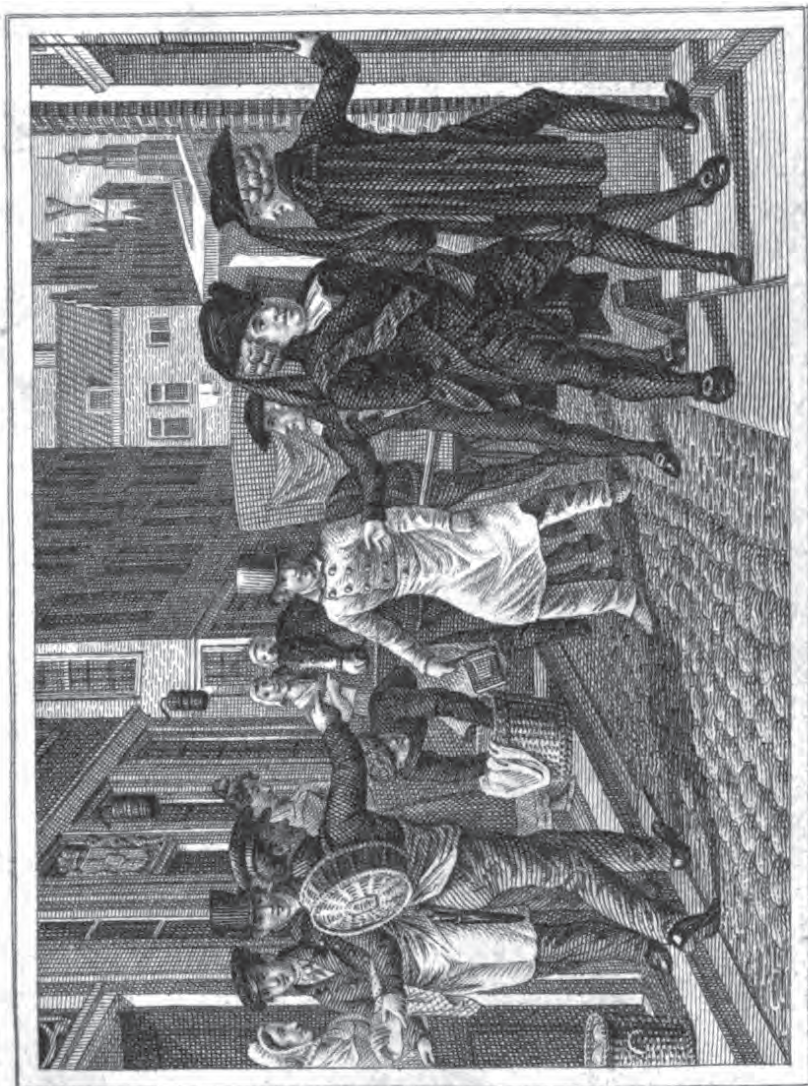
En, als een Duitscher, glad en rond.

Eet vleesch, eet brood, gebruik de gaven.

Zoo lang gij eten lust, durft u geen mensch begraven.

Met een gravure van J. Steyndel naar sculptuur van D. Sluyter.

DE DAG.

D. Nuyter sculp.

Leiden del.
 Het vleesch, eet brood, gebruik de garen.
 Zoo lang gij eten lust, durft u geen mensch begraven.
 bl. 110.

Graeffner ontvangt zijne bezoekers in twee vertrekken en scheen wel in de gunst van stadgenooten en vreemdelingen te deelen. Door de mindere ruimte der vertrekken is het er huiselijker; men is er amicaler, naauwer vereenigd tot hetzelfde doel, dan bij Peter. Oom nam plaats tusschen een' calicotfabrikant⁵⁶⁸ uit Twenthe en een student van het Atheneum Illustre der hoofdstad, die beide met smachtende oogen op de kaart zagen, in wier studie onze Drenther zich verdiept had. Met den Neurenburger knijpbril gewapend, had hij de onderscheidene soepen gemonsterd en gedurig van schildpad gemompeld, totdat dit geluid in een hoorbaren klank overging, die eindelijk het gehoorvlies van eenen der dienstbare geesten bereikte.

Daar hij de lezing hervatte en het scheen, alsof hij een even langdurig groente-consult met zich-zelfen nemen wilde, verzocht de student, of hij nu de kaart een oogenblikje mogt hebben, Oom kon intusschen zijne soep wel orberen, terwijl de Twenther uit wanhoop Ooms smaak volgde en een dito bordje vroeg.

Beide verklaarden, nooit gedacht te hebben, dat een afzigtelijk dier, als de schildpad toch was, zulk lekker vocht kon schenken, veegden zich den mond regt genoegelijk af, en hielden nu de vakante kaart elk met ééne hand vast, om zamen raad te plegen, waarmede zij verder hun gehemelte wilden streelen. Beider lippen bewogen zich met allen spoed; die van den calicot-man geraakten 't eerst in rust.

“Wat zult ge gebruiken?” vroeg hij Oom met een' ernstigen blik.

“Dat is te zeggen,” antwoordde deze; “hoe is het met de fabrieken?”

“Slecht. — Deerentien!⁵⁶⁹ geef mi ees eerappels, gebroaden schinke en sichoreilof!” riep de Twenther.

“En mij”, varieerde Oom, “sichoreilof, gebroaden schinke en eerappels!”

568 Calicot [katoen] {1837} < engels calico of < frans calicot, genoemd naar de havenstad Calicut op de zuidwestkust van India, waar de stof vandaan kwam → kalkoen1. etymologiebank.nl

569 deerntje; meisje.

“Dat is ‘t zölfde,” merkte de fabrikant aan.

“Ten noastebij ja!” was het antwoord.

“Ze bint hier inhoalig op de botter,” ging Oom voort, terwijl de drooge keel den doortogt aan een aardappel betwistte.

“En die sjeu liekt ze wel uut de Zuderzee veur nimmendalle te scheppen,” vervolgde de Twenther.

“Ie möst hier eigentliek sause met een broodtien eten,” hervatte Oom: “dan haije een middagmaal vergeefs, want dat telt ze der niet bij op.”

“Ik ette toch liever eerappels met wortels en huspot deur mekaar kotst,” fluisterde de fabrikant Oom in ‘t oor.

“En ik hadde ook gaern wat meer verslag van èerpels; iene hek er weglegd dee niet goar was; dée der noast is schurftig; an disse egge lig er iene, dee ‘t water hef en onder den rand van de teller hek er twee wegstopt, dee in ‘t zolt en de mosterd zint vallen, somma sommarum,⁵⁷⁰ hol ‘k drie kleine stumperties over, dat te weinig is veur ‘n ‘mensche van gezonden boezem; ‘k wol wal wat sichoreilof buten tegen ‘n half stiege goeije èerpels. Antje!”

En zie, daar stond het vriendelijk kornetje reeds achter hem en vroeg: “Wat blijft meneer!”

“Zoo! Ah! ja wel. Zoo,!” zeide Oom (de ruilhandel bleef hem in de keel), “hoe oold zin i al, kind?”

Ze gaf geen antwoord, maar bezorgde den galanten student een vlammetje, dat hij zei eigenlijk niet noodig te hebben, dewijl hij zijn sigaar wel aan de vlammen, die hare bruine oogjes uitschoten, kon aansteken.

“Antje!” riep de Twenther, “een teller riestenbrij.”

“Pedows!”⁵⁷¹ viel Oom in, “mij ook, met sokker.”⁵⁷²

“Nog een bordje!” schreeuwden beide te gelijk.

“Stokvisch, Antje!” vervolgde de assessor.

“Ik geloof,” zeide de student, “dat gij om eene weddingschap eet, mijnheer!”

“Et i wat meer van ‘t gien de perfester oe opschept!” was

⁵⁷⁰ alles bij elkaar.

⁵⁷¹ Pardoës. Direct.

⁵⁷² suiker.

Ooms ongewoon bitsch antwoord, terwijl zich een lepel gesuikerde brij in zijn chabot⁵⁷³ verschool en hij vergeefs hapte.

“Antje! een chinaasappel!” – dien hij met huid en haar opat, – was des Twenthers laatste ordonnantie, en de beide vrienden ontwikkelden de servetten uit ‘t knoopsgat van den rok en vroegen elk eene lange pijp. Lustig trokken zij den rook uit de gouwenaar⁵⁷⁴ en verdiepten zich in bespiegelingen over de wijze, waarop de kokerij voor zoo vele monden in haar werk zou gaan; waar het ongebruikte zou blijven, en beiden varieerden dit discours met eene jammerklagt over de meisjes, die met den grootst mogelijken spoed en de meeste accuratesse haar moeilijk werk volbragten en toch nog vele harde woorden moesten slikken. Daarenboven bekommerden de beide tafelvrienden zich uitermate over de “temtasie”, die er in gelegen was, altijd met allerlei lekkernij te draven en er geene enkele bete van te mogen nuttigen.

Het gewoel van komenden en gaanden hield steeds aan. Elke ledige plaats was spoedig weder gevuld en de kleine heer Graeffner streek welgevallig de dubbeltjes op, welke hem uit alle hoeken tegenstroomden. ‘t Was reeds laat, een knecht maakte toebereidselen, om de lampen aan te steken, tot grooten schrik van Oom, die met de tijdsverdeling in Amsterdam nog geen’ vrede heeft en met alle geweld “geld!” riep. De heer Graeffner bedankte den assessor vriendelijk en rekommandeerde zich; deze nam een hartelijk afscheid van den nog rookenden calicotfabrikant, wenschte den student, die zuinig aan eene manilla trok, van harte beterschap, en wij vertrokken naar de Nieuwe Stadsherberg, om ons gereed te maken voor een bezoek in de Salon des Varietes, den Amsterdamschen volksschouwburg, waarvan het goede gerucht zelfs tot in ons afgelegen dorp was doorgedrongen.

573jabot, sjabot znw. m. o. ‘geplooid strook aan overhemd’ < fra. jabot (eerst sedert de 16de eeuw); dit betekent eig. ‘krop van een vogel’. Etymologiebank.nl

574 Goudse pijp.

Hoofdstuk XII

Drents dorpsnieuws – Brief van een Drentsche huishoudster – Brief van Van Bobbel

Huishoudster Anna verhaalt van de dagelijkse voorvallen in het dorp; een ziek kind, vee met problemen, activiteiten van de kleermaker. Het gesprek van de dag gaat vooral over de afwezigheid; over de assessor en zijn twee neven in Amsterdam. De brief van Berend-oom is aan het hele dorp voorgelezen en het verhaal wordt langzamerhand verbasterd en veel groter en interessanter gemaakt dan het was. Zo was volgens de overlevering de maan onbekend in Amsterdam aangezien door de hoge huizen het firmament niet zichtbaar was. Een anekdote analoog aan de hoge wolkenkrabbers in Amerika die voorzien waren van een scharnier zodat ze naar beneden geklapt konden worden als de maan voorbijkwam.

Anna zorgt voor milde terechtwijzingen: geef niet zoveel geld uit, laat je niet verleiden tot aanschaf van modieuze kleding en laat de Amsterdamse vrouwen met rust, ze zijn niet te vertrouwen. Daarbij komt dat ze niet in staat zijn om koeien te melken en de mesthokken uit te spitten. Er is ook goed nieuws uit Drenthe. Anna heeft twee koeien gekocht en twee kalveren aan de Asser Jood verkocht. De kalveren gaan als soepvlees naar de Asser notabelen.

Anna besluit haar brief met: Sito, Sito, Frans voor *si tôt*. Tot spoedig.

Korporaal Van Bobbel, de aanstichter van de reis, maant de assessor tot meer discipline en meer respect voor de militaire onderscheidingen. Het is zaak geen modieuze fratsen uit Amsterdam mee te nemen naar Drenthe.

Drents dorpsnieuws

Een hoofdstuk, dat eigenlijk voor den lezer niets aantrekkelijks of belangrijks oplevert.

Hier wachtte ons eene aangename verrassing. Op onze kamer lag een vrij stevig pakket, waarin wij de zoo lang met ongeduld verbeide brieven van huis vonden. De Hasselter beurtman had ze aangebragt, en nu was deze voor Oom de beurtman bij uitnemendheid. Met zekere waardigheid had Oom 't pakket geopend, de brieven aan ons er uitgezocht, en nu stapte hij met die aan zijn adres, een van Anna, een van Van Bobbel – en een dienstbrief – zoo als hij met een assessoraal gezigt geliefde aan te merken, door de kamer. “Jan”, riep de verheugde man in vrij goed Hollandsch, “breng op mijne kamer een kannetje sterke koffij en eene lange pijp.” En tegen ons: “Tot straks, neefjes! ik wil niet gaarne gehinderd wezen; gij zult al het nieuws weten te zijner tijd.” En hij ging in zijn kabinet, niet minder tevreden dan onze minister van buitenlandsche zaken gedurende den conferentietijd in het zijne, als er een gunstig protocol werd aangebragt, wat toch ook tot de witte raven behoorde.

Ook wij zetteden er ons toe, om de woorden onzer vrienden aan gene zijde der zee te lezen; om ons met hen in den geest te onderhouden, 't nieuws van 't stille dorp te vernemen en te hooren of allen, die ons lief en dierbaar waren, nog in welstand verkeerden.

Voor 't eerst in ons leven, op dezen gelukkigen avond, leerden wij de waarde van een' brief schatten.

Ach ! maakt ons 't onderhoud elkandren niet aanwezig?⁵⁷⁵

575 De dichtwerken van Bilderdijk 1858 Gedicht uit 1795. Via delpher.nl

zegt Bilderdijk, en wij roepen met hem in vervoering uit:

Gezegend zij uw huis, o dierbre welbekenden,
Die nog het denkbeeld van uw vriend, uw bloedverwant
Niet achtloos van u schudt of uit uw hart verbant!

Al onze betrekkingen waren in den blakendsten welstand. Voorts behelsden onze brieven het gewoon onderhoud in de korte Aprilavonden van geheel den huisselijken kring. Men wenschte ons verder veel genoeg; deze wensch ging vergezeld van eene krachtige aanmaning tot voorzigtigheid en een hartelijk verzoek, om vooral Berend-oom het leven te veraangename, en eindigde met eenige zaad-, boter- en veeberigten. Het verhaal, hoe 't kind van Zwaantje in eene tobbe met water viel, doch gelukkig gered werd, hoe Berend de klompenmaker zich in 't been hakte, en de krampkolijk van onzen "snieder"⁵⁷⁶ leverde een belangrijk postscriptum op, waarover onze lezers misschien glimlagchen; maar de bevolking van ons eenvoudig dorpje is slechts ééne familie: er gebeurt niets, of allen hebben er belang bij. Er wordt geen kalf verkocht, of 't geheele dorp neemt nota van den prijs, en een ziek paard levert stof van onderhoud en wisseling van gedachten, aan morgen-, middag- en avondtafel, voor meer dan twintig familiekringen.

Wij vooral waren in onze afwezigheid de personen, van wie het meest gesproken werd. Onze brieven werden door slechte lezers aan dito hoorders voorgelezen, door deze op de gediensstigste wijze te huis ex tempore aan vrouw en kroost medegedeeld, op de school door de hoogste klasse gruwelijk verminkt en in de smederij des avonds, waar de jongelingschap vergadert, herkaauwd, als wanneer Van Bobbel, die 't wel beter wist, deze leugens uit klein schietgeweer accompaneerde met ettelijke dito's uit het kanon. Zoo hadden wij, verhaalde men, op een' paleistoren geweest en de handen gewasschen in de wolken; we hadden van dáár Tünnis Plagge's burgemeesters rok in den kersenboom zien borstelen, en wisten, dat onze

⁵⁷⁶kleermaker.

scheper aan den hiel eener grijze kous breidde. Wij hadden aan eene tafel gezeten, waar men de snoeken “forceerde” of dwong om te eten, en de spijzen gebraden en gekookt ons op een’ wenk in den mond vlogen. Berend-oom had te Amsterdam zijn eene been in den stoomwagen gehad en in den tijd, dat hij ‘t andere langzaam omhoog haalde, waren wij reeds van Haarlem terug en reden in eene “olibus” weêr naar de herberg. Om vijf uren des morgens gingen wij naar bed, en als ‘t gazlicht ontvlamde, gingen wij uit. De zon hadden wij niet gezien, dewijl er geen firmament te bespeuren was door de hooge huizen. De maan was te Amsterdam niet bekend. Met eene luchtmachine zouden wij weer in ‘t dorp arriveren als de klok twaalf luidde, Berend-oom droeg een’ hoed, waaronder al de afgescheidenen bij nat weêr wel eene drooge oefening konden houden.⁵⁷⁷ Zulke en een legio andere vertelsels, werden onder de goede gemeente verspreid. Geen wonder derhalve, dat onze terugkomst met smart verbeid werd. Volbragten wij onze reis per luchtmachine, wij waren er zeker van, te midden der geheele juichende dorpsbevolking, daartoe met uitgerekte halzen op den brink vergaderd, ontvangen te zullen worden.

Oom verhoogde ons genot door eene gul aangebodene lectuur der brieven, die hij ontvangen had, en wij hopen onzen lezers geene ondiens te doen met de mededeeling des epistels eener Drenthsche huishoudster en van den gepensioneerden korporaal. Men leze!

⁵⁷⁷plaats voor vrijgemaakt gereformeerde kerkdienst,

Brief van een Drentsche huishoudster

G...,den....April 1843.
Woarde Vrind!

Alhoewel ik nog nummer 'n brief schreven hebbe en 't nou euvels volhandig hebbe, wik⁵⁷⁸ toch een poár letterties schreven.

Doe kast wal denken hoe bliede wij west hebt met dien grooten brief. 'k Luet alle vrenden met de noaberwieven anstond deur oezen grootknecht neugen en doomnee en de mester kwamt er ook op in, doe Van Bobbel hom begüs veur te lezen, dee mangs heel hellig wuer, veural bij het endelschrift. De Rolder, roobonte hef een èerpel inne hals had, moar de nije veeaos hoalde hum er stonds waer oet. Tot mien leedwezen heur 'k dad ie biester vol geld oetgeeft; de botter is in den ofslag, moar 't zoad blif geldig; wi dörst nog alle mörgen. 'k Was eerst 'n tikkeltien hellig, daste mij te dom anzagst 'um mij 't palleis te verbeelden, zoo aste 't mij beschrifst. Hek dan 't nije gerigtshoes t' Assen niet zien? Van Bobbel zee evenwal dat Oom geliek hadde; dat kon geen Drentsch wicht begriepen. Het wondert mij vreeslijk dat z' er geen vrouwlue had um 't oet te hemmelen; katten hueft er niet te wezen; ze hebt er ja niks te eten?

Wat deedste toch moodwillig bij de spooken in Franskaattien? Ie kōnde 'r wat van weg kriegen, daije oe leven niet waer afwisten. 'N hoopen volk met oetgestreken en eenvoudige tronjes zint inwendig al duvels; wat mut dan zuk volk wezen, dat hom verschoelt in allerhande vremd tuug? En doarveur te betalen zes gulden zonder de verteeringe! Ik vreeze, dat er twee mud boekweite mee vort vleugen zint.

578 wil ik.

Dat winnen van 'n poppe beduudt wat zeg Van Bobbel. De beide jongs zint wal ekstrant; moar al dee frans laert, wordt haggies,⁵⁷⁹ zeg de meester. Ze hebt anders mooi schreven an hear olders en vrenden. Beb raerde 't oet. Ik hadde dee heerschup in Franskaattien, dee malle minen trök, netties de rugge toedreit. Van Bobbel zeg, hi verstund de mimika, moar wat hef 'n ander met dee kunsten oet te stoan? Jongs, wat goa ie loate noa bedde, en um twalf uur op!

Het spiet mij dat ik, dee vrögger zoo best koken kös, zoodat 'k altied bij Jaaije mus komen, aster schoelmeestersklassies was, um 't eten te helpen kloarmaken, nou niks meer kan, suns ie an Peters ordenaris veur veerentwintig stuvers hebt eten. Veur 't zölfde geld et oes halve darp hom zat. Smiet d'euliekrabbe, as dee nog in 't vessiesbuusien zit, moar in 't ij – 'k bin niks nij noa dat oetgedreugde dink. Dat de meiden in een jappon schrobt, müg wal aandere wezen; het zint grootse, windrege vrouwlue, dat kaste an de vliegende mussen wal zien, doar ze onder hen koekeloert noa 't man volk. Woarum biste in zoo'n waterige harbarge goan? Amsteldam rizelt toch al op poalen, zeg Van Bobbel, en nou, en nou trekste nog met wilmoed in een losement, dat amper drif en vol vuurboten zit, dee altied roazen en poesten.

De inkelenoasie⁵⁸⁰ veur 'n juffer oet de Kalverstroate zal wal waer overdriven; 't is d' eerste reize niet. Dou duurst et niet ees zeggen. As er ook wat van kwam, zuk moar t' Amsteldam blieven; 't is niet zegd, dat ze kompabel was um veur de Rolder roobonte te zorgen en 't vlas te wiën en dat ze stokvis en riestenbrij veur zoo'n oetnemende traktoasie höl, as dou wal mienst dat 't is. Oeze sub-ontvanger za 'k beginnen leef te krigen, as hi traktement krig of zien oolde oom te Gasselte starft. Hi hef nou al vieftien joar verleeft west, en kan 't nog wal 'n schoffien oetholden; 'k heb anders vol troost en toesproake van hom.

Gisteren hef hi my d'olde motte nog waer in 't schot hölpen en alle oavend komp hi een piepe van dee Amsteldamse tabak

⁵⁷⁹Hagenezen.

⁵⁸⁰genegenheid.

rooken. Bewaor d'oolde hoed veur oeze scheper, dee zonder bolle in den zienen löp en bij slonterig weêr altied nat hoar hef van 't inwateren. Hi was körtens al met zinkens ploagd. D' Amsteldamse boardscheerder is 'n mallen. Tünnis Plagge wil op Zoedloarder mart 'n Engels scheermes koopen; dat zuk dij schrieven.

Ze ziet toeverdans⁵⁸¹ den koeverneur ook in de müte. De zwarte rok en de stevels van oezen scholte hankt in de karseboom te lugten; de veldwagter börselt er alle mörgen 'n zettien an. Hi wol, dat d'assester er waer was; dee zul d' ansproake doen op zien Hollands. Oeze roene⁵⁸² is wat dempig en doomnees jufvrouw hef de rooze;⁵⁸³ doe zust hom 'n flessien opregte Hoarlemer eulie metbrengen. My dunkt, daste vol etst en drinkst in Amsteldam; goat veur de nije Stads harbarge oppe banke zitten rooken en kiekt in de zee; dat köst toch niks. Veur 'n glasien bier dree stuver!! Hoe duurt ze 't nemen? Al brengt ze dat op 'n porselijnen schötteltien en op 'n teller met schilders⁵⁸⁴ en al zeg zoo 'n Amsteldamse heerenknegt: as je blijft, menheer! het blijf toch dree stuver, Wat minder stoasie en wat goedkoopster drank was wal zoo goed. De groetenisse van de bode Noaber veural ook an de jonges. De wever, dee in oeze kamer woont, is anne drank roakt en zien vrouw van sagrein onder de koks⁵⁸⁵ goan. Wi hebt twee nijmelkten⁵⁸⁶ kregen. De kalver hek nijsies an d'Asser jeude verkoft tot soepvleis en gehak veur de grooten⁵⁸⁷ in Assen. De mansestersche bokse is ja niet nei meer; doar heste ja mee hen Gröngerland west. Ik hebbe van dage Boesies Harm te sniederden, um er 'n kruus in te zetten, en dan zak hom sturen met de post. Koop veural t' Amsterdam geen kleeroasie, ze moakt er alles zoo enge, daste zundags geen psalm mee könst zingen, zoo knip oe de halse digt. De kruuke hak al vol troan koft, moar Van Bobbel en de

581 binnenkort.

582 ruin. (paard)

583 verkouden (koorts?)

584 prenten, tekeningen.

585 vrijgemaakten. Geref.

586 koeien die voor het eerst melk leveren.

587 notabelen, elite. Ook: volwassenen.

barbier hebt de hülft overnömen. Heije ook al zielverkoopers zien of lösbandig matrozensvolk en zwarten? Past op de kelders;⁵⁸⁸ de karperoal zeg doar zit ze in. Hi wol niet leuven, daije in de zeuven karken van Rome atten. Z' eet wal in kelders, zeg hi, moar nummer in karken dan oet de buutse. De winterrogge steit goed, moar wat riekelik geil.⁵⁸⁹ Met plezier hek de stokkenrusie lezen. D' Amsteldammers zint bretoal, moar aste ze moar anduurst, kroept ze wal in de schoeën. Loat dij van heur niet in de lompen schuppen. Geesien oet Hanover is vertrokken. 'n Blinde kezeermester⁵⁹⁰ hef hom ophoald. Zörg veural daste Amsteldam oetkömst, veur de keuning er in trek. Doar gengelt altied zoo vol amptenoaren achter an, daste wal in 't gedrang kost raken en 'n ongeluk houwen. En heste ook wal verlöf anvraagd as assester um 't darp oet te goan?

As de keuning 't gewoar wuer, daste op de bonne fooi in Amsteldam waarst, könt 'r nog wal babbelegugies⁵⁹¹ van kommen. Schriefft mi nog eene reize veur dien vertrek en meld mi dan krek den dag van dien waerkomste, dan zak 's oavends d'èerpel anne kook holden.

Hierin ook 'n brief van Van Bobbel. De groetenisse van oeze scholte, van deze doomnee, vanne sub-ontvanger, van ontvangers Dientien, van de doomnees vrouw, de meester en meesters Trientien, van Tünnis Plagge, van Mannus Hinke, van oeze scheper en vanne koejong. Groete an Harm en an Jan.⁵⁹²

Ik teeken mij
Uw opregte Vrendin
Peschripten.

ANNA.
Peschripten
Sito, sito.⁵⁹³

588 ook anno 2020 van toepassing.

589 overbemest.

590 kwartiermeester?

591 praatjes.

592 De eerste (en enige) keer dat de neven bij naam worden genoemd.

593 Si tôt. (Fr.) tot spoedig.

De kinders vanne wever zint anne diejaoknie vervallen.⁵⁹⁴
Brengt 'n half stige bukkens met.⁵⁹⁵ De spieder is an 't water,⁵⁹⁶
en Wilbers paerd hef 't bien bröken. Aste waer kömst mut er
'n nije pinne op 't varkensschot. Ik heb mij verkolden, dat kaste
an 't schrieven wal heuren.

De brief van Van Bobbel was gelakt noch geouweld.⁵⁹⁷ Hij had
dien voorzeker ongesloten aan Anna behandigd, opdat deze
ter sluips zich eens mogt verlustigen in den krachtigen briefstijl
van den ouden snorrebaard. En inderdaad, Van Bobbel schreef
beter dan ook wij vermoed hadden. Uit de lezing van den
volgenden brief straalt een gekwetst point d'honneur⁵⁹⁸ door
en ook iets ofte wat van 't gezegde: "een groot man behoort
zich over niets te verwonderen." De lezer oordeele zelf!

594 armenzorg.

595 een aantal bokkingen mee.

596 de ? heeft blaasontsteking?

597 *Provinciale Drentsche en Asser Courant* 24-01-1855 Nu wordt de brief
digt geouweld, of liever digt gestijfseld met eene overvloed aan stijfsel,
zoodat de brief geheel nat is. Via delpher.nl

598 ponteneur.

Brief van Van Bobbel

Beste Vriend!

Ik heb uw report aan Anna gelezen en voorgelezen aan de verzamelde fremilie. Ze waren allen present op 't apel. Ik heb dit gedaan onder een frissche morgenborrel als in't midden der kompanjie, met eene stem, als waarmede onze kaptein de krijgsartikelen aan jonge melkmuilen voorlas, in groot grantenu, met al de medaljes op de borst, waarop gij in uw brief zoo wat geschimpt hebt en waarop ik trotsch ben; dat scheelt dus nog al iets. Koop gij maar gerust een vracht daarvan te Amsterdam; als er één van allen aan uw knoopsgat hing, zou u spoedig naar Assen transporteren,⁵⁹⁹ al waart gij ook honderdmaal assester. De koning moet het wel espres permeteren, goede vriend! dat gaat zóó niet. Maar ook dat koopen zal zoo druk niet gaan. Denk om het vers van Jorden, dat ik in mijn almenak heb, en dat ik u acht dagen vóór uw vertrek nog voorlas:

Jorden reisde na Amsterdam te mart,
Met een stijve beurs en een moedich hart,
Om al kostelijck beijt te koopen,
Daer ginck hij alle winckels deur loopen,
Hij dede langhen silvere Lampetten,
Vergulde Schroeven, goude Braseletten,
Groote diamanten van veel caraten,
Die keurde hij nauw voor deur, op de straten,
Hij proefde ringen of s' hem oock wel pasten,
Hij sach fluweelen, satijnen damasten,
'Turcksche Tapijten, Milaensche Neerbasen,

⁵⁹⁹opname in gekkenhuis. Licht en Kracht. Of de gevangenis. Gerecht.

Schoone Porcelijnen, Veneetsche glazen,
 Spiegels van ebbenhout, brandijzers wichtig,
 Kopere kroonen, groot en opsichtich,
 Hij taelde naer vermaerde Schilderijen,
 Van de beste Meesters van d'oude tijen,
 Van Lucas van Leijen of van Mabuysen.
 Naer langh ghelooop deur veelderleij huijsen,
 Naer dat hij 't al deurpluijst en becnoeijt had,
 En twintich winckel-knechts vermoeyt had,
 Raedt, wat hij kocht, die sinnelijcke Jorden
 Vier houten Lepels en ses Taeffel-borden!⁶⁰⁰

De man, die het paleis onder zijne orders heeft, redeneert beter als ik – zegt gij, ik geloof het gaarne; aan 't hof leert men mooi praten; een korporaal mag niet redeneren, een soldaat niet eens denken! “Prebeer eens te denken!” zei onze kaptein tegen een volontair, die eerst tot *bel esprie*⁶⁰¹ zou gestudeerd hebben. Wat dat is weet ik niet. Maar hoe zit het? hebt gij bang geweest voor zoogenaamde spoken in Frascaattien? dat spijt mij. Allemaal verkleede Amsterdamsche heeren en dieto juffers, mijn goede vriend! Bamberg goochelt goed. Gij hadt er wel naar mogen luisteren. Hij heeft tellent van spreken als een grootmiejoor; tevens is hij heel beleefd en kent zijn wereld. Het kleine wijfje, dat u het rateltje in de hand stopte een maske en zeker een lieve jolige meid; ik had er dadelijk mee aan den dril gegaan, en de muizennesten uit het hoofd gedanst. –

Assessers kennen ze in Amsterdam niet, en als ze wat willen beteekenen, lacht men ze hartelijk uit. Of het allegaar groote

600 Gedichten van Simon van Beaumont 1843 Via delpher.nl (zoek voor pdf op volledige regel “ ..”
 Beaumont, Simon van Ook Simon Bellimontius, Schoonenberg of Schoonbergius, H.V.D. (Hollander van Dordt), Noordnederlands dichter (Dordrecht 1574-'s-Gravenhage 20.6.1654).

Studeerde rechten in Leiden en Orléans waar hij promoveerde (1596). Pas in 1601 te Middelburg gevestigd als advocaat. Wordt pensionaris (1606-1634), bekleedde dezelfde functie te Rotterdam (1634-1649) en vestigde zich ten slotte in Den Haag. Was remonstrantsgezind en vriend van Hugo Grotius, Caspar Barlaeus en Gerard Vossius. *De Nederlandse en Vlaamse auteurs* (1985)–G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse. dbnl.org
 601 bel esprit, goede geest.

dames waren, zoo als de man zei, die gekke gezigten tegen u trok, zou ik niet gaarne gelooven, maar, bommen en kartouwen! ik had den potsemaker⁶⁰² zulk een Drentschen pompernikkel op zijn tronie gegeven, dat hij geen masker noodig had, om er ekstra ordenares leelijk uit te zien. Laat naar bed gaan is echte Amsterdammer mode; 't is geen hanen- of kippenvolk. Gij hebt duur gegeten in de Kalverstraat, vierentwintig stuivers! 't Is om uw beurs te renneweren,⁶⁰³ goede vriend!

Gaat in de kelder – het derde huis van de hoek van 't Fransche pad – daar eet gij voor een schelling als een goeverneur. Die u tegen 't lijf loopt, moet gij behendig op de teenen trappen met uw onbehouwen Drentsche hakken, en vooral eerst schreeuwen, dan heeft de plisie geen vat op u. In de Kalverstraat moet gij brettaal kijken en vooral niet het zoetsappig gezigt trekken, dat gij gewoonlijk aanneemt, als gij een paar moet trouwen. Uw logement zou mij niet aanstaan. Waarom niet bij de kazerne Oranje-Nassau uw intrek genomen? dan waart gij dicht bij de vetteranen en bij de apen. Zorg vooral, dat gij niet in ernst verliefd wordt; want primus en vooreerst: zou geen Amsterdamsch meisje uwe liefdeverklaring begrijpen; ten secundum zou zulk een vlug en geestig kwikstaartje niet naar uw dorp willen, om achter 't vee te loopen en de varkens te voeren; ten derden zou uw geldzak, die nu al zoo veel tormenten uitstaat, spoedig den bodem laten zien, ten vierden zou uwe huishoudster hier aan de tering of aan de zenuwen sterven.

Denk vooral dat het jawoord te Amsterdam een duur woord is en onthoud dat goed. Het is geen vrijaadje bij een halven oort,⁶⁰⁴ als te Zuidlaren in de herberg of op de straat, dat nog beterkoop is. Dat gij moeite moet doen, om niet groots te worden, spijt mij. Het zou u slecht staan, gij hebt geen houding en iets kalverachtigs, dat u altijd hinderlijk zal zijn, om een gevreesd figuur te maken. 't Mekeert u, mijn goede vriend, aan edukasie van opvoeding. Het paste mij beter, doch ik heb

602 grappenmaker. Poetsenbakker.

603 ruïneren.

604 halve oorlam, halve borrel.

er geen aanvechting toe. Of gij op de kannepee gaat zitten is voor ons eigenlijk weinig bijzonders en te Amsterdam zitten er duizenden op. Wilt gij wat doen dat raar is, loop dan op 't hoofd door de Kalverstraat en meld ons per ekstra post wat de Amsterdammers daarvan zeggen. Te schrijven dat gij op de kannepee gaat zitten is eigenlijk bluffen; Anna meende dat het een luchtmassine was. Maak haar niet ongerust door zulke vreemde poespas, die toch niets om de hakken heeft.⁶⁰⁵ De stoombooten zullen u wel onder de lakens laten liggen. Als ze u mogten opligten, dan hoopt Teunis de barbier, dat ze u hier in uw grooten kraakstoel blazen, met een groote baard, om er zijn nieuw Engelsch scheermes op in te wijden.

De subontvanger maakt sedert uw vertrek veel werk van Anna. De batterij; geen tractement en de Gasselter oom bieden echter hardnekkigen wederstand en ik geloof niet dat de pennelikker bres zal schieten. Onlangs op een morgen zag hij er bleek uit en sprak van zich te verdrinken, als er maar water was. Ik heb toen gepresenteerd hem dood te schieten, maar hij moest eerst nog het kwartaal bijwerken en 't schoolgeld was nog niet allemaal binnen. Breng een pond patenthagel meê! Mij dunkt die hoed met breede randen moet u mal staan want gij hebt een knollentronie; 't is ook geen dragt voor een assester, Men moet de oogen naar 't firmament kunnen slaan. Zulke hoeden zijn sluiphoden. De Amsterdammer barbier redeneert; gij hebt hem verwend. Als hij tegen mij geloseerd zijnde in de Nieuwe Stadsherberg te Amsterdam dorst zeggen: het is mooi weer, dan zou ik hem met zijn eigen scheerbekken mooiweêren, dat er een eerbiedig stilzwijgen op volgde; dat is subberdenasie.

'Neen', goede vriend! Van Bobbel behoeft niet alle woorden eerst te spellen, als hij een krant leest, dat is een lipgemurmur, 't welk mij bijbleef uit de dienst en waarmee wij 't vloeken onzer supperjeuren beantwoordden, als ze weg waren: Om de hevige rusie, die gij hadt met dien Amsterdammer zonder kuit, heb ik gelagchen, gij hebt om hem gelagchen, hij heeft om u gelagchen, en wie nu van ons drieën 't minste regt had

⁶⁰⁵ niets te betekenen.

om te lagchen, wil ik niet bepalen. Hoe gij er aan komt, om in de zeven kerken van Romen te gaan eten, begrijp ik niet. Anna kermt over zeven middagmalen op één dag, à 24 st. 't stuk, somma acht guldens acht. — Zij zegt, dat gij een keutersplaats verteert en ze schreit, dat het Ellertsveld onderloopt. De kaptein, die u wijsmaakte dat zijn nichtjes in die zeven kerken van Romen bedienden, moest gij bij zijn stropdas omgedraaid hebben, in plaats dat het u speet, dat hij jenever in de verkeerde keel kreeg.

Ziedaar eenig nieuws van mij. Groet vooral de jongelui; bedank hen voor de brieven, die ze mij schreven, en die ik bij mijne heilige milletaire dokementen bewaar. Als gij terugkomt ga ik u een eind te gemoet.

Pescripten⁶⁰⁶ te schrijven is een oud-wijvengebruik. Ik wil hier geen eerste viool spelen, maar ik wil op mijn eigen strijken, zoo lang ik kan en zoo hard en zacht als 't mij lust. Ik zal overal zoo veel beteekenen, als ik waard ben. Een gepasporteerd korporaal behoeft zich niets te verbeelden, om wat te beteekenen. En behalve dat, wie niets is, mag zich wel wat doen gelden; want niets te zijn en niets te willen zijn is tweemaal niets. Als er schande in steekt, dat ik maar honderd gulden pensioen heb voor vijfenveertigjarige trouwe dienst, dan draagt het Land die. 't Is de schuld van het busjet,⁶⁰⁷ zei onze kaptein altijd, doch hiervan heb ik geen hoogte. Die mij niet eert om mijne medaljes, eert ook het vaderland niet, dat ze mij gaf omdat ik er mijn leven aan verpand had.

Ik kan niet zeggen, vriend, dat uw brief aan Anna mij extra best bevallen heeft. Gij steekt, dunkt mij, de neus wat hoog in de wind. Nu, Van Bobbel is niet bang voor hoogstappers; maar 't zou mij toch spijten, als een goed opregt Drenther van den ouden stempel op veertigjarigen leeftijd een reisje naar Amsterdam deed en overzeesche kunsten meebragt, die tot niets goed zijn. Evenwel schrijf mij ook eens; ik verlang u weêr te ontmoeten; bij 't weêrzien geven wij elkander broederlijk de hand en vergeten eene kleine schermutseling, die ons eerbied

⁶⁰⁶ Post scriptum.

⁶⁰⁷ budget.

voor elkanders krachten leert hebben, doch geene wonden nalaten mag.

Adie.

Uw Vriend:

Van Bobbel,

gep. Korporaal.

Oom was met deze beide brieven zeer ingenomen. Van den dienstbrief sprak hij geen woord, en wij maakten ons daarover ook niet ongerust; de tijd der openbaring daartoe was welligt nog niet gekomen en eene ontijdige verklaring kon schade doen aan den loop der politieke lands- of dorpsgebeurtenissen. Er waren echter enkele punten door Van Bobbel behandeld, die Oom dadelijk wilde toelichten en nog per post verzenden, maar wij maakten hem aan den Salon des Variétés indachtig, waarop hij van plan veranderde.

Hoofdstuk XIII

De Salon des Variétés

We krijgen een indringende beschrijving van het publiek in de Salon des Variétés. Ook lezen we toneelrecensies van de voorstellingen.

De Salon des Variétés

Om zes uren begaven wij ons op weg, en bovenmate was Ooms verwachting gespannen, toen wij in de Nes halt hielden voor een gebouw, op welks vleeschkleurig gepleisterden voorgevel in groote letters geschreven stond: Salon des Variétés, terwijl twee gipsen beelden, Thalia⁶⁰⁸ en Mepomené,⁶⁰⁹ den voorbijganger meldden, waaraan dit gebouw geheiligd was. De goede man had nog nooit eene tooneelvertooning bijgewoond, en wat hij er van gehoord had, strekte juist niet om hem er een zeer gunstig idee van te geven. Eene comédie is toch bij vele eenvoudigen een spel des duivels waarover zware oordeelen te wachten zijn. Vandaar dat onder de menigte 't verhaal zoo gereeden ingang vond aangaande den verschrikkelijken brand van den vorigen stads-schouwburg. Men zoude toen 't laatste oordeel gespeeld hebben en 's Hemels wraak strafte met eene onmiddellijke verwoesting het tooneel van zulk eene lichtzinnige nabootsing! Ook wij zelve waren er bijster weinig van vergeten, sedert wij te Assen op ons achtste jaar even achter in de tent van mejufvrouw Otting waren, toen juist de gordijn nederviel, bij de voorstelling van *Menschen haat en Berouw*.⁶¹⁰

De zaal was reeds goed bezet, en nog bij voortdurend stapten de tooneelliefhebbers in massa naar binnen. Sommige haalden dadelijk hunne lorgnetten voor den dag, begluurden 't reeds aanwezige personeel en plaatsten zich na veel en lang zoeken eindelijk op een uitverkoren plaatsje.

608 Thaleia was de naam van zowel een muze, als een van de Charites, een nimf en een van de Nereïden Griekse mythologie.

609 Melpomene was een van de negen muzen uit de Griekse mythologie. Haar naam betekent 'koor' of 'zingende', en ze was de muze van de zang en dans.

610 'Menschen-haat en berouw' (toneelspel in vijf bedrijven van A. von Kotzebue) *Jaarboek De Fontaine*. Jaargang 2003-2004 (2003)– [tijdschrift] Zoek op Delpher.nl met "Menschen haat en Berouw"

DE SALON DES VARIÉTÉS.

(Pl. VII, blad. 212.)

Wij hadden ons eene plaats gekozen op de galerij aan een' pilaar, in de nabijheid van een tafeltje, waarop al spoedig eene flesch met edel druivennat in 't midden van een kwart dozijn roemers prijkte. Oom voorzag zich van een gouwenaar, die hij rookende in de volle lengte over de leuning liet hangen en waaruit hij het zwart zijden hoedje eener lieve brunette met eenelaag baai-asch bestrooide, hij al spoedig in een min of meer hevig *pour-parler*⁶¹¹ met haren galant, een apothekersbediende in een' bruinen rok met glimmende knopen, geraakte. Oom beweerde, dat, als de heer Duport⁶¹² het tabaksrooken toestond, hij ook de noodige ruimte voor de pijp moest gunnen; dat hij gewoon was de pijp omlaag en niet naar boven te houden en niet verplicht kon worden de verbrande deelen des tabaks te surveilleren.

Tot Ooms blijdschap zagen wij ook een kennis uit den omtrek der Nieuwe Stadsherberg, een spetie⁶¹³ van klerk of commissaris aan een der kantoren voor de beurtschepen. Hij zat er op 't achterste bankje met de handen op de knieën, pik in 't zwart en in een spanbroek gestoken. Zijn meisje zat regt vergenoegd naast hem en scheen zeer vrolijk. Zij zag den scribent dikwijls verliefd aan, maar deze scheen in gedachten verzonken en mijmerde misschien wel over de groote concurrentie der stoombooten en beurtschepen. 't Duurde dan ook niet lang, of een onderofficier der dragonders, dien Oom voor een' generaal aanzag, schonk het lieve kind de attentie, welke zij van haren galant te vergeefs beproefd had af te tokkelen. Vlak tegen ons zat eene geheele collectie kornetten, onder 't geleide van een slagersknecht, zoo als wij opmaakten uit zijn vrij luid discours over de ossenmarkt, terwijl de beide eerste banken bezet waren met ettelijke Leidsche en Amsterdamsche studenten. Een enkele dandy of wat waren in den Salon verzeild geraakt, maar deze stonden dan veelal in de

611 aanzet voor onderhandelingen.

612 Duport, den eigenaar van den Salon des Variétés te Amsterdam. In de biografie van Jan de Vries. *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (1888-1891)–F. Jos. van den Branden, J.G. Frederiks dbnl.org

613 brokje, stukje, species?

gangen op behoorlijke distantie. Bij Ferminet, naar 't scheen, kerschversch gekapt, met de geelcabretten⁶¹⁴ handschoenen om de tengere handjes, nufachtig de knop van zijn baguette tegen 't voorhoofd wrijvende en nu en dan met de linkerhand ijsselijk vies den tabaksdamp verjagende, dien een tegenover hem zittend trekschuitkapitein uit den langen gouwenaar hem toeblies, of die wolkkolom carambolende met een dito zijner manilla, schijnt gindsche gekleede zwavelstok alleen gekomen om het personeel der Variétés te monsteren; want sinds de gordijn opgehaald werd, heeft hij nog geen oog op het tooneel geslagen: zijn leeuwenblik rust nu op eene dame tegen hem over, die met hare moeder, zoo 't schijnt, ten schouwburge opgegaan is misschien om ook eene zwijgende rol te vervullen.

't Orchest was niet te prijzen, en voerde zijne ouvertures en symfonieën dermate uit, dat Oom in alle onnoozelheid ons vroeg, wanneer dat stemmen der instrumenten ophield.

Inmiddels namen wij het lokaal eens op. De zaal is bijzonder net en kan hoogstens, als alle plaatsen bezet zijn, vijfhonderd menschen bevatten. Eene glazen kroon met twaalf branches, waaruit de vrolijke gazvlammen flikkeren, hangt in 't midden van een helderwit plafond, dat mede niet weinig bijdraagt tot verlichting van het lokaal. Tusschen de banken zijn overal stommeknechtjes⁶¹⁵ aangeslagen, waarop de gezelschappen hunne ververschingen kunnen plaatsen.

Na een paar minuten stampens en scharrelens werd de gordijn opgehaald.

Men gaf *Lize of het bloemenmeisje*,⁶¹⁶ waarover wij met veel ophef hadden hooren spreken, en ook het buitengewoon talrijk opgekomen publiek bewees, dat deze vaudeville⁶¹⁷ nog al hoog bij de tooneelminnaars aangeschreven staat. 't Kan dáárom ook wel zijn, dat onze verwachting te hoog opgevoerd

614 van geitenleer.

615 Een stommeknecht is een desserttafel. De tafel, die in het Frans serviteur muet en in het Engels een dumb waiter wordt genoemd, is een tafel die gebruikt werd aan het eind van het diner als men geen huispersoneel meer in nabijheid wilde. Hier: plankje.

616 Ook Lise. Op Delpher.nl eerste advertentie. *Algemeen Handelsblad* 28-09-1843 Zoek op bloemenmeisje + Tooneel. (Dit boek is van 1843).

617 cabaretière.

was, maar ‘t is zekerder, dat zij zeer te leur gesteld werd. Toen de gordijn neêrviel en een daverend applaussement van parterre en galerij zich hooren liet, keken wij elkanderen verwonderd aan met vragende blikken, waaraan ons te houden. Dat was eene mystificatie voor vijfenzeventig cents. Gul uit: dat *bloemenmeisje* is een tooneel gewrocht van bijster weinig beteekenis: – ‘t geleet veel op een’ aardappelakker, waarover eene felle nachtvorst gegaan is. (Gij herkent in deze beeldspraak van Oom voorzeker den landman!) Wat wij ook als eene grievige aanvoeren tegen dergelijke waterachtige intriguulooze stukjes als ‘t voornoemde, zijn de zangcoupletten, waarmede ze als een schotel spinazie met gebakken broodreepjes gegarneerd zijn. Oom zei, dat de *magerste hazen meestal het sterkst gelardeerd*⁶¹⁸ worden; – dit had hij wel eens van dominé’s jufvrouw gehoord. Heeft men die coupletten er in gelascht om ‘t orkest in de gelegenheid te stellen, met deszelfs talenten te schitteren? Maar dan zij de muziek vooral niet sober, niet iets ergers te noemen. Is ‘t om het eentonige proza door een sprankje poëzij te variëren? Maar wie kan dat in goeden ernst poëzij heeten die lamme, kreupele, in maat en rijm geschroefde volzinnen, die eigenlijk geen zin opleveren, en die onverdragelijk worden, als de zangeres zich naar de toeschouwers wendt en zoo verstaanbaar zingt, dat die poëzij in al hare naaktheid kenbaar wordt? Of zijn ‘t puntige, kernige gezegden, bon-mots, ‘t peper en zout der vaudevilles, en kleedt men ze daarom in ‘t hansworstenpak des rijms? Maar de zang en de muziek beide doen er al ‘t pikante van verloren gaan, en ‘t publiek zoude er meer van genieten, als men goedvond, ze in ‘t doodeenvoudig négligé⁶¹⁹ van ‘t proza op de planken te brengen.

Behooren de zangcoupletten werkelijk tot het geheel van ‘t stuk, dan zijn het lastige hinderpalen en struikelblokken die het effect verzwakken en de aandacht meestal onaangenaam storen. Behooren ze er niet toe, dan willen wij ze gaarne den acteurs schenken, en hun de moeite kwijtschelden van zich in

⁶¹⁸ met vet spek omwikkeld.

⁶¹⁹ halfdoorzichtig (nacht)hemd. Neglected.

eene kunst te oefenen en geweld aan te doen, waarvoor zoo weinigen aanleg bezitten. Is daarenboven het tooneel eene nabootsing van het dagelijksche werkelijke leven, verwringt men dan de waarheid niet, als men de handelende personen zingende ten tooneele voert? Waar ter wereld ziet men elkander zijne aandoeningen van gramschap, toorn, blijdschap of droefheid mededeelen met accompagnement van viool en klarinet in rijm en cadance?

De Salon des Variétés⁶²⁰ staat op 's lands kohier als koffijhuis bekend; men kan er voor vijfenzeventig cents binnentreden, ontvangen eene verversching van die waarde en comédie zien spelen op den koop toe. “Dat is eene surprise, die Duport vrijwillig schenkt,” zeide een hoogwijs Amsterdammer tegen ons.

“Daarom,” ging hij voort, “vindt gij hier ook geene aangeplakte rolverdeelingen, wat ongerijfelijk is voor vreemdelingen, die gaarne de spelers bij hunnen naam kennen. Beschouw vooral de Variétés als koffijhuis als gij er een oordeel over uitspreekt,” zeide de man en waarlijk, wij erkennen, dat dit eenige wijziging in ons vonnis te weeg bragt. In weerwil ook van al 't vroeger aangevoerde en dat ook alleen betrekking heeft op de vaudevilles-zelve, blijft deze geliefkoosde inrigting toch een der doelmatigste van Amsterdam tot uitspanning niet alleen, maar ook tot vorming en verbetering van den smaak des volks.

Zij prijst zich aan – en dit zegt veel – door goedkoopheid, door den smaakvollen tooi, dien men aan lokaal, zoowel als aan tooneel heeft weten bij te zetten, door eene meestal gelukkige

620 Salon des variétés.

Tooneelsmaakgehoorengevoelenjongelui'sbeurzenbedervendinstituut. Een salon des variétés (een woord, dat door Duport in Nederland het hongerregt verkregen, en waardoor deze een' stoel in het koninklijk instituut verdiend heeft) is een gedramatiseerd koffijhuis, waar punsch met roulades, limonade met kooren, koffij en thee met afgeflensde Fransche fratsen verkocht wordt. Een salon des variétés is eene vinding, voortgesproten uit het genie van een Fransch amphibiaansch-exemplaar, dat half uit koffijhuishouders-, half uit lyrisch dichter-substantie zamengesteld is, en alleen bestaat, om den reeds op sterven liggenden smaak voor tooneel en het schoone en ware den algeheelen genadeslag te geven. Enz... *Proeven van een humoristisch-satyriek woordenboek der zamenleving* (1845)–Izaak Jacob Lion dbnl.org

keus der stukken, die niet boven 't bereik van allen gaan en geschikter zijn om 't doel te bereiken, waartoe men te dier plaatse bijeenkomt, dan drama's en tragedies van verhevener trant, in hooge laarzen geschoeid; zij is uitspanning na arbeid. Eene uitspanning in den vollen zin des woords. Zeker niet voor die *habitués*, die, als stéréotype toeschouwers, zich elken avond zonder falen in parterre of galerij laten vinden, voor hen, die zes dagen in de week van 's morgens vroeg tot 's avonds laat zwoegen en zweeten, den zaterdagavond afzonderen, om zich met gade en kroost te verpoozen, – voor deze is de Salon eene ware uitspanning.

Geene hoofdsche etiquette, gelijk elders, verhindert dáár den tabakslustige zijne pijp in brand te steken en zich de zorgen onder muziek en zang gelijk de rookwolkjes weg te blazen, zoo gelukkig als een Turksche pacha⁶²¹ 't zich maar waagt te droomen. Hij mag er ook 't geen hem lust tot verfrissching gebruiken, zonder zich daartoe in eene volgepropte koffijkamer te verwijderen, waar hij van de vijf stellig viermalen gevaar loopt, verkeerd bediend te worden.

“Zeker,” zegt Kneppelhout⁶²² te regt, naar onze meening, “zeker, ik zou niet weten of er, in vele opzigten, voor een' reiziger, bezienswaardiger inrigting in de hoofdstad te bedenken zij, zonderlinger, verrassender; eene inrigting, welker wedergade zeldzamer wordt aangetroffen, in welke zich de zucht tot huisselijkheid, de trek naar gezelligheid van ons volk zich lustiger, prettiger botvieren, waar meer tot gerijf en genoeg van den burgerman wordt gedaan. De groote wereld heeft hare luistervolle gastmalen, op welke ons vruchten en groenten,

621 dorpschoofd.

622 Nederlands prozaschrijver (Leiden 8.1.1814 - Oosterbeek 8.11.1885). Kneppelhout schreef onder het pseudoniem Klikspaan in het Nederlands. Hij stamde uit een aanzienlijke familie en werd vanwege de vroege dood van zijn vader in 1825 ondergebracht op een kostschool in Noorthey. Vanaf 1832 studeerde hij rechten in Leiden, maar deed er geen examens. In Leiden maakte Kneppelhout deel uit van een groep studenten waartoe ook Beets en Hasebroek behoorden. In deze groep werd gedweept met auteurs als Byron en Hugo, de grote romantici. Om die reden werd de groep de 'Romantische Club' genoemd. Later zouden de betrokkenen op deze periode (1830-1840) terugkijken als hun 'zwarte tijd'. Enz... *Schrijvers en dichters* (dbnl biografieënproject I)(2003-....)–G.J. van Bork dbnl.org

ontwongen aan den in het midden van het wintergetij voor den wellust van den smaak kunstmatig gekoesterden grond, op kristallen schotels, in porseleinen vazen toelagchen; de groote wereld heeft hare concerten voor den wellust van het oor, hare bals, hare avondvereenigingen voor den wellust van het oog en van de ijdelheid, hare weelderige partijen, naar welke dravende paarden de gezegenden naar de wereld in glinsterende rijtuigen heenvoeren; de burgerman – niet de zedellooze lediglooper, deze jaagt andere vermaken na maar de bedrijvige, de werkzame, die met tevredenheid zijne dagelijksche taak ten einde brengt, heeft den Salon des Variétés, welke hem, tot voedsel voor zijne opgeruimdheid, eene betamelijke, eene nederige, eene opschuldige, eene smaakvolle, eene goedkoope, eene blijmoedige uitspanning aanbiedt.

Aldaar komt de kantoorjongen, die ten half acht heeft kunnen klaar komen op zijn kantoor; daar de stuurman, die sedert zoo vele maanden niets zag dan zee en uitspanzel; daar de winkelier, die uitrust in den schouwburg van Duport, van zijn daglang staan achter de toonbank; daar de dienstmaagd met hare meuje en hare vriendin of haren tijdelijken of wezenlijken vrijer; daar de boerin uit den omtrek, de aandacht trekkende wegens haar luidruchtig en woest gebaar, waardoor zij het publiek in het geheim stelt harer kunstvervoering. Daar komen de koopman in het klein, de beunhaas, het renteniertje, de zaakwaarnemer, in één woord, al die standen, die behooren tot het merg der burgerij en niet reiken tot aan de groote wereld. Doch tevens ontmoet men in de zaal van de Nes den geneesheer, die zich gelukkig acht zijn' laatsten zieke achter den rug te hebben, maar toch de boodschap gelaten heeft, dat hij eventjes in de Variétés is gaan kijken, opdat men bij een onvoorzien geval weten zou, waar hij te vinden is: den advokaat, die zijn pleidooi af heeft; den notaris, die zijn kantoor heeft afgesloten; den boekhandelaar, die de laatste proef, uit handen van den corrector, naar zijn kitteloorig vernuft, op den post bezorgd heeft; daar, om kort te gaan, allen, die de zorgen des levens uit de ziel wenschen te bannen, en wie de edele Duport

met zijn vrolijken troep het verdriet van het aangezicht veegt en den nog peinzenden mond ten lach plooit.”⁶²³

De verdienstelijke ondernemer en eigenaar van den Salon, Duport, verdient derhalve alle toejuiching en ondersteuning, opdat zijn tooneel bij voortduring een geliefde volksschouwburg blijve, hoe langer zoo meer ‘t ideaal der kunst bereike en ‘t genoeg van vreemdelingen zoowel als van Amsterdammers bevordere. Tot dit laatste kan voornamelijk een met smaak en verstand gekozen répertoire veel bijdragen. Men kan niet te keurig zijn, als men den invloed niet geheel wil ontkennen, dien het tooneel op de zedelijke beginselen des volks en op deszelfs beschaving uitoefent.

Eer wij van den Salon des Variétés scheiden, willen wij nog een enkel woord over de acteurs en actrices zeggen. Het personeel bestaat grootendeels uit Israëlieten, indien men ons wél onderrigt heeft; de hoofd-acteur is voorzeker de heer Judels,⁶²⁴

623 *Verhalen* J. Knepelhout. 1846. Pdf via delpher.nl Zoek met een deel van een zin “...”

624 JUDELS (Nathan), geb. 17 Mrt. 1814 te Amsterdam, overl. aldaar 15 Mei 1903, een der meest populaire tooneelspelers, zoo al niet de populairste, van zijn tijd. Kind van eenvoudige, eerzame ouders met een groot gezin, werd hij aanvankelijk opgeleid voor musicus, maar moest al spoedig trachten zelf wat te verdienen en werd zodoende violist in het orkest van het toenmalige volkstheater ‘Het huis ten Bosch’ in de Nieuwe Kerkstraat, daarna in dat van ‘De Fransche tuin’, den schouwburg van Jan Gras, in de Elandsstraat, en van 1831-1839 in den ‘Grand Salon’ op het Rokin, waar thans het gebouw van Arti et Amicitiae staat. Onderwijl echter had hij kans gezien ook als tooneelspeler zich verdienstelijk te maken, en als zoodanig debuteerde hij bij het troepje van zijn lateren schoonvader Saqui in den toenmaligen Hoogduitschen Schouwburg, thans het Grand Théâtre, in de Amstelstraat; dat moet in 1832 zijn geweest, althans 12 Febr. 1857 heeft hij zijn 25-jarig jubileum als tooneelspeler gevierd.

In 1839 besloot Duport, de directeur van den Grand Salon, een tooneelgezelschap te vormen om daarmee des Zondags ‘s avonds voorstellingen te geven, en engageerde o.a. Judels. Het liep best; maar na korten tijd werd de eigenaar van den Grand Salon jaloersch, wilde de zaak zelf exploiteeren en zette Duport met zijn gezelschap buiten de deur. Duport stichtte toen den ‘Salon des Variétés’ in de Nes. Judels bleef bij hem, werd spoedig een zeer gevierd komiek, en reisde des zomers in de provincie met een eigen gezelschap, waarbij Pierre Boas was en Sam Kapper en Salomon van Biene. Na een jaar of vijf kregen deze vier heeren met Duport onaangenaamheden en stichtten toen, naar het model van den Salon van Duport een eigen schouwburg, ook Salon des Variétés genaamd, in de Amstelstraat. Dat gebouw, 26 Aug. 1844 geopend, is in 1909

vooral in komieke rollen, waarom hij zich ook teekent “eerste komiek.” Wij hebben hem in twee vaudevilles zien optreden en telkenreize met het grootste genoegen. Hij is, zegt Kneppelhout, “de Fortuingod van Duport,” en wie Judels nooit zag optreden, dien willen wij met den grooten man bekend maken, door hier nog te laten volgen, wat die schrijver over hem schreef:

“Een echt grappig, goedmoedig, snaaksch en oolijk voorkomen, veel vrijheid en gemakkelijke op de planken, eene zachte, jeugdige, innemende stem, die zich welsprekend lot het snaauwen van den straatjongen verheffen kan; zietdaar voor het grootste gedeelte het geheim van Judels’ opgang. Veelal toch is hij in de meeste zijner rollen dezelfde; zelden groeit hij met zijn personaadje zamen, maar blijft de heer Judels door al de karakters heen, die hij uit te voeren heeft. Hij doet het mooi, hij is het niet. Gij ziet altijd den tooneelist van den Salon des Variétés, minder het wezen, waarin hij behoort te zijn overgegaan; zijne eigene persoonlijkheid staat al te zeer op den voorgrond, hem als kunstenaar in den weg, en ras ontdekt men, dat hem goede smaak, letterkundige kracht en kennis ontbreken, dat hem – hetgeen niets meer dan natuurlijk is in een land als het onze – goede opleiding vreemd bleef, en hij doet meer de uitwerking van een liefhebber dan van een man van het vak. Ondertusschen zou het onbillijk zijn, wanneer het publiek om dit alles, hetwelk hij trouwens met vele blijspelers gemeen heeft, zijne des te grootere verdiensten, ontbloot als hij was van de gelegenheid om zijne kunst te beschaven, te veredelen, en die kieschheden, die fijne eischen welke het tooneel in Frankrijk eenmaal tot eene ‘school voor de hoogste standen verhieven, aan te leeren, miskende en niet gaarne beled, dat hij het bewijs levert, hoe een vrolijk, kinderlijk-kluchtig spel, eene aanhoudend prettige luim voldoende zijn, om het algemeen iederen avond te boeijen en een schouwburg zonder falen elke vier en twintig uren te doen volstroomen.”⁶²⁵

gesloopt, om plaats te maken voor het café ‘De Nieuwe Karseboom.’ Enz... *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 1(1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

625 Ook in *Verhalen* J. Kneppelhout. 1846. Pdf via delpher.nl Zoek met een deel van een zin “...” En in *Nederlandsche Volksalmanak* 1843.

Hoofdstuk XIV

Felix Meritis – 't Observatorium – Weer naar de Kalverstraat

Gelukkig door verdiensten, dat betekent de naam van het Amsterdams genootschap Felix Meritis. We worden bijgepraat over dichters, schilders en andere kunstenaars. De werkzaamheden der maatschappij zijn in vijf klassen verdeeld, en wel in koophandel en zeevaart met fabrieken en landbouw, in natuurkunde, in teekenkunde, in muziek en in letterkunde. Er volgt een uitgebreide beschrijving van het prachtige gebouw.

Op het gebouw is een observatorium. De assessor en zijn neven menen in de verte Drenthe te kunnen zien. Ze verlangen inmiddels alweer een beetje naar de oude landschap. Want Amsterdam is vol levensgenietingen, maar er gaat niets boven Drenthe.

Na de cultuur volgt opnieuw een bezoek aan de Kalverstraat. Vanuit café de Munt worden de voorbijgangers van commentaar voorzien; winkelen en mensen kijken. En na het bezoek aan de munt eerst naar Allebrandi om de *Drentsche Courant* in te zien om vervolgens weer te gaan eten bij Peter het vertrouwde adres. Zo snel verandert gedrag in een gewoonte.

Felix Meritis

Felix Meritis.

Jan met den bruinen rok⁶²⁶ trad in de ontbijtkamer en meldde ons, dat Hein de kruijer gereed was, ons naar Felix Meritis⁶²⁷ te brengen, en aanstonds vertrokken wij in gezelschap van dezen veelprater derwaarts.

Prachtig rijst het gebouw van vier verdiepingen op, midden van andere fraaije woningen. Gulden letteren vóór den in grootschen stijl opgetrokken en met doelmatige zinnebeelden versierden gevel doen u reeds op een afstand zien, dat hier een tempel, aan de wetenschap en kunst gewijd, zijne poorten ontsluit.

‘t Was de horlogiemaker Willem Writs,⁶²⁸ die in 1776 met eenige zijner vrienden bijeenkomsten hield, waarin allerlei onderwerpen van kunst en wetenschap werden behandeld.⁶²⁹ Weinige jaren daarna kregen deze vergaderingen eene meer uitgebreide beteekenis, en toen vereenigden zich veertig der kundigste en rijkste Amsterdammers, om een genootschap op te rigten, waaraan zij den naam van Felix Meritis gaven, ‘t Fonds, ten bedrage van 300,000 gulden, werd in actiën

626 kellner.

627 gelukkig door verdiensten.

628 WRITS (Willem), een Amsterdamsch burger, richtte in 1787, met slechts 40 leden, het genootschap Felix Meritis op. Hij was een bekwaam plaatsetser en teekenaar. Kramm vermeldt van hem 6 stuks gezigten van Hollandsche dorpen; 6 stuks van de Vechtstroom naar J. de Beyer, twee stuks van Hilversum; de teekenakademie te Amsterdam.

In den Atlas van de voornaamste afbeeldingen van Amsterdam voor kinderen komen er 11 stuks voor. Zijn portret is naar de teekening van W. Hendriks door C.L.B. Claessens gegraveerd. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 20(1877)–A.J. van der Aa

629 *Wandelingen in en om Amsterdam* 1829. C van der Vijver via delpher.nl

verdeeld. Bovendien gaf zekere heer Gildeventer⁶³⁰ nog een geschenk van 100,000 gulden. De bouw van 't lokaal werd aan den kundigen Jacob Otten Hulsly⁶³¹ [Husly] opgedragen, die 't in 1788 voltooide, terwijl op den 31 October van dat jaar de hoogleeraar Van Swinden⁶³² 't inwijdde met eene plegtige en gepaste redevoering.

Doch bezigtigen wij meer naauwkeurig 't gebouw, om ons te overtuigen, of 't inwendige beantwoordt aan 't prachtig en verheven uiterlijk. Treed met ons de ruime vestibule binnen: regts hebt gij de kleine vergaderzaal, waar de directeuren des genootschaps in geheim committé vergaderen en waar ge bovendien vele dagbladen, althans de voornaamste des lands, benevens de tijdschriften van af *de Gids* en *Konst- en Letterbode* tot en met *de Boekzaal* en 't *Letterlievend Maandschrift* kunt vinden en naslaan.⁶³³ Aan de noodige kaarten en platte gronden, wegwijzers en dergelijke ontbreekt

630 niet gevonden.

631 Husly (Jacob Otten), bouwmeester te Amsterdam, was er bestuurder der teeken-academie, ontwierp het gebouw van Felix Meritis, evenals de stadhuizen te Groningen, Leeuwarden en Weesp en overl. in 1795 op de nu gesloopte buitenpl. Oosterholt, onder IJselmuiden bij Kampen.

Schr.: Lotgevallen van de Acad. der Teekenkunst te Amsterdam, Amst. 1768; Redevoering over de Tempelen der Grieken en Romeinen, Amst. 1770. *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (1888-1891)–F. Jos. van den Branden, J.G. Frederiks dbnl.org

632 SWINDEN (Jan Hendrik van), zoon van mr. Philippe van Swinden, advocaat voor den hove van Holland en Maria Anna Tolezan, werd den 8 Junij 1746 te 's Hage geboren. Reeds vroeg ontwikkelde zich zijne geestvermogens en op 14-jarige leeftijd behaagden hem het meest die boeken, welke over aardrijks- en wiskunde handelen en schepte hij behagen in het samenstellen van werktuigen, het ontleden en weder in elkander zetten van horologiën. ... Gedurende zijn verblijf te Franeker legde hij zich met de borst op de wis- en natuurkundige wetenschappen toe, schreef verschillende geleerde werken, vooral over de meteorologie en de magneetkracht, trad in briefwisseling met de beroemdste geleerden in zijn vak, werd lid van de meeste wetenschappelijke akademien en behaalde bij die te Parijs in 1775 de dubbele gouden eereprijs met den beroemden Coulomb en de gouden medaille te Munchen. In 1785 verwisselde van Swinden Franeker met Amsterdam, en sprak bij het aanvaarden van zijn post over de hypothesen in de natuurkunde en hoe men deze in den geest van Newton moet gebruiken. ... Hij overleed den 9 Maart 1823, in den ouderdom van 76 jaren en 9 maanden. Zijne vrouw Sara Riboulleau, met welke hij in 1768 gehuwd was, overleefde hem en stierf in den ouderdom van 82 jaren. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 17. Tweede stuk(1874)–A.J. van der Aa

633 dbnl.org

het evenmin, terwijl de wanden der zaal u al aanstonds doen zien, dat ook de schilderkunst onder de leden van Felix Meritis hare beoefenaars en bewonderaars heeft. Twee schilderijen met studies trokken vooral onze aandacht. Helmers⁶³⁴ en Loots⁶³⁵ herkenden wij dadelijk onder de talrijke portretten. Ook eene biddende oude vrouw door Maas⁶³⁶ was heerlijk

634 Noordnederlands dichter (Amsterdam 7.3.1767-ald. 26.2.1813). Welgesteld handelaar in bouw materiaal; wijdde zich al op jeugdige leeftijd aan de poëzie en werd vooral bekend door zijn groots opgezet episch-lyrisch gedicht in zes zangen. De Hollandsche natie (1812), dat hem, ook na besnoeiing door de Franse censuur, moeilijkheden bezorgde, zodat alleen zijn dood hem voor gevangenneming behoeftte. Reeds met de ode De nacht (1788) en met Socrates (1790) verwierf hij faam. Zijn in 1809-1810 in twee bundels verschenen Gedichten bevestigden zijn roem: Bilderijk beschouwde hem als zijn opvolger.

Uit zijn werk spreekt duidelijk bewondering voor de verlichting (hij vereerde Voltaire) en liefde voor het culturele verleden van zijn land. Zijn poëzie klinkt hol en retorisch, met een klank van zelfoverschatting, maar liep door haar thema's vooruit op de nationale romantiek. *De Nederlandse en Vlaamse auteurs* (1985)–G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse dbnl.org

635 Loots (Cornelis), geb. 6 Juni 1765 te Amst., werd voor den handel opgeleid, doch naar de algemeene wijze zijner dagen en de toenmalige inrichtingen en gelegenheden, legde hij zich bijzonder toe op letterk. studiën en was bevriend met de voornaamste dichters en prozaschrijvers van zijn tijd. In 1796 deed hij zijn eed als makelaar. Zijne vaderl. gedichten wekten dikwijls den argwaan der politie op, en bracht hem zelfs in gevaar, - eene eer, die hij met zijn zwager Helmers deelde. Hij overl. te Amsterdam 10 Oct. 1834. *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde* (1888-1891)–F. Jos. van den Branden, J.G. Frederiks dbnl.org

636 Ook Maes. Een ingezonden brief over het schilderij. Kunst en Wetenschap. Mijnheer de Redacteur !

Het zij mij veroorloofd, naar aanleiding van het geschil tusschen uwen opmerker en den heer d. G. in zake de schilderij van Maes, het volgende in het midden te brengen. Waar De heer de G. zoozeer op nauwkeurigheid in de beschrijving aandringt, dat hij het mootje visch nog nader wil hebben gedefinieerd als "zalm" (overigens geheel juist, hoewel de gevolgtrekking dat het op tafel hebben van dat toen maals goedkoope gerecht voor de opulentie van den eter zou pleiten, minder logisch schijnt), daar diende hij zijne verbeeldingskracht eenigszins in toom te houden, die in eene biddende oude vrouw (Maes behandelde dit onderwerp meermalen) een lijk, of liever eene figuur uit het Panopticum waant te ontdekken. Wanneer de heer De G. zich rekenschap had gegeven van de verschynselen die den dood begeleiden, zou hij onmogelijk zulk een zonderlinge opvatting hebben kunnen verkondigen. Ieder weet toch, dat wanneer de dood intreedt, eene algemeene relaxatie der spieren het onmiddellijk gevolg is; de verstijving komt eerst later.

Zoo ziet men bij een pas gestorvene de gebroken oogen half geopend, evenals den mond; in Maes' kunstwerk zijn beiden gesloten niet alleen, maar zijn de fungeerende spieren onder de huid duidelijk waarneembaar. Van den doodsnijs of de lijkkleur is almede niets te bespeuren; de heer De G. vergelijke het gelaat der oude vrouw eens met dat van den gestorvene

geschilderd. Tegenover den ingang van dit vertrek vindt ge de groote vergaderzaal. Vóór de verhandelingen en concerten vereenigen zich hier de leden met hun gezelschap. Hier kunt gij uw hart ophalen aan de naamlijsten der leden van af de oprigting der maatschappij, aan de verdeelingstafel der werkzaamheden, aan de affiches der penningmeesters, kortom aan alles, wat tot het huishoudelijke der maatschappij behoort. Wij noodigen u echter liever uit, om met ons de concertzaal te beschouwen. En zoo gij haar niet fraai, niet overheerlijk fraai noemt, verklaren wij u zonder omwegen voor een uil. Zij is eirond en tweeëntwintig ellen lang en vijftien breed.

De hoogte is geëvenredigd aan de ruimte, en de klank doet er eene voortreffelijke uitwerking; de regelen der akustiek zijn er bij den bouw beter in acht genomen, dan in 't Zwolsche paleis van justitie en in 't Odeon ter zelfde stede. Dertien glasramen geven er 't noodige licht, 's avonds vervangen door gaz. Ook de inrigting is voortreffelijk en alles even net en keurig en zindelijk onderhouden. Is de opkomst der vrienden van snarenspeel en muziek in de winteravonden zoo talrijk, als

op Rembrandts' lijkopening in de zaal der anatomie-stukken. Hoe een lijk, en nog wel een pas gestorvene, de handen biddend omhoog kan houden in eene zoo tuitelige positie als Maes' oude vrouw (de vingers zijn niet ineengestrengeld maar rusten met de toppen tegen elkaar) schijnt een raadsel; dit te verrichten vermag alleen een levende, en nog wel goed wakkere, of een pop of wassenbeeld. Dat de schilder hier het laatste heeft willen afbeelden is niet waarschijnlijk. De gronden waarop des heeren De G, opvatting verder berust zijn de afgeloopen zandlooper, en de legende "het gebed zonder eind". Enz.

Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage 8 februari 1890. via Delpher.nl
Ook: Biddende oude vrouw, Edouard Taurel, naar Nicolaes Maes, 1834 - 1892 ets en gravure, <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-C-535>

Nicolaes Maes (1634-1693) was een van Rembrandts meest talentvolle leerlingen. Hij kwam op ongeveer 15-jarige leeftijd uit Dordrecht naar Amsterdam om bij de grote schilder in de leer te gaan. Maes schilderde tot ongeveer 1660 vooral genretaferelen in de stijl van Rembrandt, met veel licht-donkercontrasten en warme kleuren. Daarna schakelde Maes over op het schilderen van portretten. Zo kwam hij via een omweg tot hetzelfde specialisme als zijn leermeester. Maes portretten waren aangepast aan de mode van dat moment: gladder en gedetailleerder en ook bonter en lichter van kleur. Die aanpak had succes en Maes werd een veelgevraagd en zeer productief schilder van het barokke staatsieportret. Van 1653 tot 1673 woonde Maes weer in Dordrecht. Daarna keerde hij terug naar Amsterdam, waar hij de laatste twintig jaar van zijn leven doorbracht
<https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/kunstenaars/nicolaes-maes>

dit in deze muzikale eeuw in 't muzikale Amsterdam zijn kan, dan is de zaal te klein, en dit is te bejammeren. De plaats voor 't orchest is ook breed uitgemeten en biedt wel ruimte aan voor tachtig muzikanten, Op de concerten, hier gegeven, laten zich de eerste meesters hooren, en geen uitheemsch muzikaal genie of zanger van Europeschen naam verlaat Amsterdam, vóórdat hij hier der kunst gewierookt en de bewijzen van Amstels erkentelijkheid ingeoogst heeft. In dezen heiligen tempel heeft de echte kunstenaar ook nimmer een ondankbaar gehoor. Men geeft honderd-vijftig gulden entréé bij 't aanvaarden van 't lidmaatschap, en eene jaarlijksche contributie van ongeveer zestig gulden waarborgt genoeg, dat alle leden gevoel en smaak hebben.

Hebt gij hier uwe belangstellende aandacht ruimschoots botgevierd, beklim dan met ons den trap, om in de tweede étage des gebouws, juist boven de concertzaal 't auditorium voor de lessen der proefondervindelijke natuurkunde te bezoeken. Ook deze zaal is eirond gebouwd, terwijl de zitbanken voor de hoorders amphitheatres wijze opklimmen, rondom een kathedraal voor den leeraar bestemd. Belangrijk is voor den ingewijde de verzameling van natuurkundige instrumenten, waarvan we evenwel hier geen catalogus kunnen mededeelen. Vergezelt ons daarom verder naar de groote zaal, voor 't houden der verhandelingen bestemd. Zij loopt over de geheele breedte des gebouws en is waarlijk prachtig en aller bewondering waardig. Twaalf pilaren ter hoogte van ruim achttien voeten ondersteunen 't gewelf. Wij verwonderden ons over de grootsche schaal, waarop dit vertrek is ingerigt, en vroegen den beleefden opzigter, of die ruimte wel in evenredigheid stond tot het gewoon aantal hoorders, die ze gemakkelijk kon bevatten. Zijn antwoord was volkomen toestemmend. 't Getal effective leden der maatschappij bedroeg vierhonderd, behalve die van verdienste en die der andere departementen. De zaal was derhalve zoodanig ingerigt, dat er gemakkelijk achthonderd menschen plaats kunnen vinden. Uitsluitend zijn deze bijeenkomsten aan de beoefening der wetenschappen gewijd, en men handhaaft dit doel die gestrengheid, dat elk

spel tot vermaak of uitspanning 't doodonschuldige dam- of ganzenspel zelfs, hier niet gedoogd wordt.

De werkzaamheden der maatschappij zijn in vijf klassen verdeeld, en wel in koophandel en zeevaart met fabrieken en landbouw, in natuurkunde, in teekenkunde, in muziek en in letterkunde. 't Spreekgestoelte, aan 'teinde der zaal geplaatst, is zeker éénig in zijne soort en verdient aller aandacht. 't Is een geschenk van zekeren heer Taddell,⁶³⁷ vervaardigd uit acajouhout en met onderscheidene gebeitelde zinnebeelden versierd. Wie in zulk een lokaal, op zulk een spreekgestoelte 't woord mag voeren in rijm of on dicht, tot de bloem van Amstel's burgerij, opgeluisterd door de schoone helft des menschelijken geslachts (sedert 1829 werd aan haar de gunst verleend om de gewone redevoeringen te mogen bijwonen), die moet, dacht ons, aller oor aan zijne lippen boeijen. En toch verzekerde men ons, dat de zoogenoemde verhandelbeurten doorgaans geen groot auditorium telden. Wij gelooven 't gaarne; want de meeste menschen willen te gelijk genieten naar den geest en 't ligchaam; wat hun aangeboden wordt, moet een mengsel zijn van zielespijs en ligchaamsverkwikking. En Amsterdam zal op dien algemeenen regel wel geen uitzondering maken.

637 Le second étage forme tout entier le grand auditoire, puisque cette vaste salle s'étend sur toute la largeur de l'édifice. C'est là que se font entendre les orateurs, qu'on fait les lectures des dissertations scientifiques, qu'on récite des pièces en vers. Cet appartement offre un coup-d'oeil magnifique et vraiment admirable; douze colonnes massives, hautes de 6 m. 28 cm., et d'ordre ionien, supportent la voûte. Ces colonnes, peintes en marbre veiné, s'élevant sur des socles de pierre de touche, font un effet merveilleux, surtout le soir lorsque la salie est éclairée par une infinité de lampions. Du côté du Nord, dans une espèce de grande alcove ouverte, de forme sémicirculaire, s'élève la chaire, entièrement construite de bois d'acajou, et qui, ornée de sculptures, fait sans doute le plus bel ornement de la salle. Une inscription latine, gravée sur une plaque en cuivre, indique: que c' est M. Taddell qui a fait à la société hommage de cette chaire, vrai chef-d'oeuvre de l'art moderne, et qui parmi ses sculptures emblématiques est aussi ornée des symboles de cette illustre institution. Dans les parois de la salie sont pratiquées des armoires qui renferment la bibliothèque, contenant les meilleurs ouvrages sur toutes les branches des sciences, et dont les volumes sont reliés proprement et disposés avec élégance.

Manuel des étrangers à Amsterdam, ou Description topographique, historique, politique et statistique de cette capitale; avec l'indication de tout ce qu'il importe d'y connaître ... 1839 W.J. Olivier. Via delfper.nl Harm Boom heeft deze handleiding wellicht gelezen.

Van dáár, dat de tooneelvertooningen in de Variétés zich over talrijker opkomst verheugen, dan de verhandelingbeurten van Felix Meritis. Wij hebben wel van nutsvergaderingen gehoord, die door de schoone sekse en de avontuurlijke jongelingschap alleen dáárom in ruimen getale werden bijgewoond, omdat ze bij de soms dorre voorlezing 't regt prettige nanut in 't oog hadden.

Stijgen wij nu weder, altijd langs denzelfden sierlijken trap, naar de derde verdieping des gebouws. Hier bezigtigen wij vooreerst de zaal, die tot teekenoeeningen naar 't naakte beeld bestemd is. Vlak daarnaast is een vertrek, waarin de kopijen in gips bewaard worden van de beste voortbrengsels der beeldhouwkunde. Bewonder met ons 't afgietsel in pleister der beroemde groep van Laocoon, wier oorspronkelijk onder de puinhoopen van 't paleis van Titus in 1506 te Rome werd wedergevonden en door de beeldhouwers Agesander Polydorus en Athenodorus den Rhodiër is vervaardigd, eene groep, waarvan wij een andere kopij in lood zagen voor het paviljoen in den Haarlemerhout. Bewonder met ons dat ideaal van mannelijk schoon, in 't beeld van den Apollo van Belvedere verwezenlijkt. Waren wij te Rome, we zouden dáár in 't pauselijk Vatikaan 't modelzelf, door de meesterlijke hand van Paidias, gelijk men wil, uit Cararisch marmer gebeiteld, met een oog van verbazing beschouwen. Bewonder verder met ons de Venus, di Medici bijgenoemd, omdat zij 't paleis van dat geslacht te Florence versierde, en zoo ge dien Amor hebt gadegeslagen op wien onwillekeurig na de Godin der liefde uw oog is gevallen, verbaas u dan over den reusachtigen ligchaamsbouw van den fabelheld Hercules, dien gij nog uit gindschen romp u eenigermate kunt voorstellen. Doch alles op te sommen ligt buiten ons bestek.

‘t Observatorium

Eene opwelling van heimwee op ‘t observatorium aldaar.

Wij beklimmen nu den trap, een vertrek met anatomische werktuigen doorgaande, die ons op ‘t observatorium voor de sterrekunde brengt. Van hier hebt gij een heerlijk gezigt over Amsterdam en deszelfs omstreken. De lucht was niet buitengewoon helder, trouwens, dit gebeurt te Amsterdam ook zelden; doch in weerwil daarvan, hadden wij een verrukkelijk panorama voor en rondom ons. Onze geleider, met een scherper oog dan wij gewapend, toonde ons den Utrechtschen dom, hoewel wij dien steenen oudvader niet in ‘t vizier konden krijgen, al voorzag Berend-oom zijn aangezigtsgevel ook met den ouderwetschen knijpbril. ‘t Haarlemermeir den geduchten waterwolf, zagen wij duidelijk, en wij dachten aan den Aalsmeerder boer, die zijne wenschen in de volgende coupletten zoo naïef heeft lucht gegeven:

Groote plas,
Groote plas,
‘k Wou je al leeggemalen was;
‘k Zou mijn hoed wel ligten willen
Voor de molentjes, wier vlugt

‘t Water op het rad zal tillen
En verheffen ‘t in de lucht.
Ik zal lagchen dat ik schater,
Als ik voor mijne oogen zie
Dat er in een maand, twee, drie
Al wat daling komt in ‘t water,
En zoodra het komt te koop

Zal ik vast in jou landouwen,
 Met een welgegronde hoop,
 Hier of daar een hoek bebouwen;
 En zoodra de maaitijd komt,
 En ik mag mijn koren snijden,
 Zal ik hoe je nou ook bromt,
 Op je bodem mij verblijden,
 En ik vier een boerenfeest
 Waar je water is geweest.⁶³⁸

En aan gene zijde van dat vraatzuchtige meir begroetten wij ‘t magnetische Haarlem, ginds het gewiekte Zaandam, alsof ‘t het rijk was van Aeolus-zelven.⁶³⁹ Meer regts ‘t vlakke Noord-Holland, ‘t kaasland, ‘t land der platheid *par excellence*,⁶⁴⁰ en nog verder de bare Zuiderzee, graauw als een Octoberlucht, bezaaid met blanke zeilen en dampende stoombooten. Maar vruchteloos poogden wij uit de schemerende verte ‘t voor ons dierbare plekje te laten opdoemen aan gindsche kusten van ‘t voormalig Flevo; de gezigtseinder ontsluijerde niet voor onzen reikhalzenden blik, wat achter zijn nevelig floers lag verborgen. Drenthe! hoe vloog, met breeder en sneller dan adelaarsvlugt, ons hart naar uwe gezegende heidevelden, toen wij zoo hoog verheven stonden boven ‘t prachtige Amsterdam. Welk een magtig heimwee greep ons aan, toen wij in onze verbeelding uwe nederige landouwen, uwe eerbiedwaardige eiken, uwe vreedzame woningen van achter de golven der zee meenden te zien opblaauwen! Wij waren in eene stemming, als waarin de zoetvloeiende zanger Bennink Jansonius⁶⁴¹ het van huis heeft bezongen:

638 *Bloemen, gegaard uit den lusthof der vaderlandsche poezij* 1842 en ook in de *Enkhuizer Almanak* 1840. Auteur: Aalsmeerder boer. B**** In *Nederlandsche dichtershal* 1858 staat de auteur: Nicolaas Beets. Via delpher.nl Zoek “strofe uit gedicht”.

639 God van de wind.

640 bij uitnemendheid.

641 JANSSONIUS (Roelof Bennink) [dus niet Jansonius] Hij werd op 19 April 1817 te Groningen geboren uit het huwelijk van Pieter Kornelis Janssonius, in 1780 te Zeerijp geboren en op 3 October 1826 te Groningen overleden, en van Margje Roelofs Bennink, geboren te Wirdum den 16en October 1786 en op 13 Februari 1855 te Groningen overleden als weduwe van Hillebrand Cornelis Bosveld, met wien zij in 1829 hertrouwde.

Was 'k op de kruin van 't gebergte gestegen,
Waar voor mijn blik zich de schoonste vallei
Lachend ontrolde in het kleet van de Mei,
Zeg niet, wanneer hier mijn mond heeft gezwegen,
Dat ik verstomde by 't zien van dien glans;
'k Dacht aan de needrige vlakten mijns lands.

Wendde ik langs bloeiende streken mijn schreden,
Waar zich kasteel en paleis aan den zoom
Spiegelde in 't vocht van den kronklenden stroom,
Zeg niet, wanneer daar me een zacht is ontgleden,
Dat ik benijd, wie daar 't leven geniet;
'k Dacht aan het uur, toen 'k mijn dierbren verliet.

Zaagt gy een glimlach mijn lippen omzweven,
Toen ik by 't muziek van 't gevogelte in 't hout
Dwaalde onder 't lommer van 't statige woud,
En my verpoosde in de lieflijkste drevén;

Hoewel zijn ouders van een bloeiende handelszaak leefden, werd Roelof, die meer voor studie voelde, in 1829 op de Latijnsche school gezonden en reeds vier jaar later, 8 Juli 1833, als student in de letteren aan de Groningsche Academie ingeschreven, in welke faculteit hij in 1835 het candidaats-examen aflegde, waarna dat in de theologie op 16 Juni 1837 volgde. ... Na de verdediging van zijn proefschrift, dat o.a. hoog gewaardeerd werd door den toenmaligen Oud-Katholieken aartsbisschop J. van Santen, ontving Janssonius zeer spoedig, en wel op 12 November 1841, een beroep naar Roderwolde, dat hij aannam en waar hij op 3 April 1842 zijn intrede deed, na door zijn vriend T. van Duinen, predikant te Surhuisterveen, bevestigd te zijn met een Leerrede over Rom. 12:10a, die het licht zag (Gron. 1842). Den 29en Maart van genoemd jaar was hij gehuwd met Elisabeth van Giffen, geboren 17 April 1816, dochter van Lambertus van Giffen en Trijntje Klaas Brouwer, die hem echter reeds op 26 Maart 1846 ontviel. Hoezeer Roderwolde hem als woonplaats aantrok en de gemeente hem toegenegen was, toch is het te begrijpen, dat na het verlies door hem geleden, een beroep naar Arnhem hem welkom was, dat den 25en Juni 1846 op hem werd uitgebracht. Hij predikte den 25en October te Roderwolde afscheid en deed op 15 November intrede in zijn nieuwe gemeente, na door Ds. H.J. Veldwijk bevestigd te zijn, daar Ds. J. Steenmeijer door ziekte verhinderd was; de Leerrede over Fil. 8, 9, die deze van plan was geweest bij die gelegenheid uit te spreken, is in druk verschenen in de Maandelijksche Leerredenen, te Arnhem bij Van der Wiel uitgegeven (1847) *Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland*. Deel 4(1931)–Jan Pieter de Bie, Jakob Loosjes dbnl.org Janssonius was bevriend met A. L. Lesturgeon (de laatste – ook studiegenoot – is mede-auteur van dit boek. Ze kwamen vaak samen in Roderwolde.)

Zeg niet: my boeide dees schoonheid en pracht;
'k Dacht aan het welkom, dat ginds my verwacht.

Zou er, zoo dachten wij op dit oogenblik, in de magtige koopstad buiten ons wel iemand zijn, die aan u denkt, of zijn wij welligt de éénigen, die aan den zoom uwer beiden geliefden en vrienden hebben achtergelaten? Zijn wij de éénigen, die op dit oogenblik 't oog vochtig en 't hart ontroerd gevoelen, omdat wij te midden van wereldschen overvloed en rijkdom nog kunnen en mogen denken aan de sobere schraalheid en 't stiefmoederlijke uwer oorden? Hoe verkwijnt bij dergelijke gedachten de luister der wereldstad! Er is dan toch op aarde nog iets anders dan stoffelijke schatten, waaraan zich 't hart vasthecht met onverbrekelijker banden, dan 't klimop om den eik! Arm Amsterdam, dat ons tot walgens toe kunt verzadigen met het volop der levensgeneuchten, dat uwe genietingen dagelijks meer verfijnt en in behagelijker vorm ons aanbiedt, maar ons het éénige niet vermoogt te schenken, wat alleen het schrale en armoedige Drenthe in zich bevat!

Doch, – onze geleider stoorde ons in onze mijmeringen, door ons 't eigenlijke doel onzes bezoeks te herinneren. Intusschen, niemand is meester zijner aandoeningen, en wij namen er gaarne den tijd toe. Berend-oom nam met belangstelling de groote stad zoo als ze zich van de hoogte, waarop wij stonden, voordeed.

Hij betuigde zijne innige tevredenheid aan den opziener, en verklaarde gul weg, dat de heer Felix voortreffelijk gehuisd en ingerigt was.

De aanblik eener groote stad, van een verheven standpunt, heeft iets vernederends voor haar. Hoe klein en nietsbeduidend schijnt dan alles, hoe lilliputtisch de inwoners-zelve, die in hunne straten wriemelen! Wat is de mensch dan eigenlijk bij de bouwwerken, die zijne handzelve gewrocht heeft! ze steken hoog boven hem uit, schijnen hem te dreigen, ze zijn als 't ware zijne beheerschers geworden. Ginds beurt zich de monster-schoorsteen op van de fabriek der heeren De Bruyn

en Zonen,⁶⁴² lang en mager als een spook, zwart van den damp en den smook, die uit zijn binnenste dwarrelt. Slechts van hier en buiten de stad is hij met eenige andere ambtgenooten voor 't oog zichtbaar; want de hooge gevels der huizen verhinderen u, in de straten-zelve hen op te merken. Al deze rookorganen hebben iets minaretachtigs, en gij kunt u verbeelden, aan de oevers der Dardanellen⁶⁴³ te zitten, zoo uw oog, in stede der kruiskerken, koepelgewelven ontwaarde met de halve maan op de spits.

Ongeveer in 't midden dier bonte massa van huizen, torens en schoorsteen en ligt het eerwaardig paleis, ontzag-en eerbied-inboezemende, graauw als een onweder op een heerlijken zomerdag. Wij moeten vrede hebben met die sombere kleur; want de hardsteen,⁶⁴⁴ waaruit het gebouwd is, duldt geen heldere pleister. Van dezen koepel werden in der tijd sterrekundige waarnemingen gedaan op Halley's beruchte komeet, dat langstaartige hemelligchaam, dat zoo vele bewoners dezer ondermaansche dreven zuchten en tranen ontperst heeft. Alleen in dergelijke buitengewone gevallen maakt men van dit observatorium gebruik. De Hollanders, zeggen de vreemdelingen, zijn overigens te materiëel, om zich veel te moeite met de hemelsche lichamen, hoewel, naar 't idee van anderen, Holland even als Chaldea⁶⁴⁵ een bij uitstek geschikt land is, om den loop van zonnen en starren gade te slaan.

642 Mededeelingen en bedenkingen omtrent de gaz-verlichting te Amsterdam 1846 via Delfher.nl. Leverancier gaz.

643 De Dardanellen, Hellespont of Straat der Dardanellen zijn een zeestraat tussen Europa en Klein-Azië, in het noordwesten van Turkije.

644 Kalksteen, CaCO_3 . Dus geen glimmend graniet.

645 Chaldea, Chaldeeën. Oorspronkelijk waren de Chaldeeën de bewoners van het deltagebied van de Tigris en de Eufrat, Chaldea genoemd. Later werden de termen toegepast op heel Babylonië. 'Chaldeeën' duidde daarnaast op een ontwikkelde klasse van mensen die zich bezighielden met wetenschap, geschiedenis, talen en astronomie.

Weer naar de Kalverstraat

Nog weer naar de Kalverstraat.

Dankbaar voor 't fraaije, dat wij in Felix Meritis gezien hadden, verlieten wij 't gebouw. Wij waren wederom bevestigd in onze overtuiging, dat een Hollander geene geldelijke opoffering ontziet, als 't hem waarlijk ernst is, iets goeds en groots daar te stellen. De geschiedenis van den oorsprong van Felix Meritis is echt Hollandsch en een staaltje van den geest des opregten Amsterdammers. Duitscher noch Franschman zou tot zulk een plan komen. Een bewoner van Albion's krijtbergen welligt, alleen om 't originele.

Voor de deur van 't gebouw gaven wij sein den kruijer zijn conge, die zich daarop met een' Amsterdamschen tred naar de Nieuwe Stads herberg het hoofdkwartier zijner operaties begaf. Wij wandelden bedaard de Keizersgracht langs, zochten, volgens Ooms begeerte, zijne geliefkoosde Kalverstraat weder op, ten einde in een der koffijhuizen aldaar eene voormiddagsversnapering te orberen. Even als altijd, was hier gedraaf, geroep, gekrijsch, gerij en gekrui volop. Wij worstelden ons door de golvende menigte en stapten het koffijhuis de Munt binnen, om aldaar van uit de vensterramen een vrijen en gerusten blik op de bonte massa te werpen. En waarlijk, men heeft hier een regt levendig gezigt op de éénige straat.

De pikzwarte koffij in melkweit porselein en de glinsterende melisklontjes lieten zich goed smaken, terwijl 't vergenoegde gelaat van onzen Mentor bewees, dat hij hier toch beter op zijn gemak was, dan op 't observatorium van Felix. Hij blies zeer langzaam en dit is altijd een teeken van inwendige zielskalmte, dikke portorico-rookwolken omhoog, en zag weltevreden den

menschenstroom in onafgebroken dwarreling uit en in de elegante straat op en neêr wiegelen. Oppervlakkig geoordeeld, zoude men zeggen, dat de Amsterdammers onderling afgesproken hadden, om ten vermake van vreemdelingen hier altijd doelloos door elkanderen te krioelen met het air van verbazende drukte, om nu den onkundigen geen erger vermoeden te geven, of welligt 't een of ander Bedlam⁶⁴⁶ losgebroken ware. – Wel een zonderling gezigt! Zoo ontelbaar vele menschen van beider geslacht, van elken stand, zoo hoog deftig-burgerlijk, en zoo laag met de duizenderlei nuances van dien, dwarlen u daar in een korten tijd voorbij, en ontsnappen u elk oogenblik, om straks weêr eventjes zichtbaar te worden. Allen zijn even druk en bezig; slechts weinigen gaan te zamen en spreken onderling. Gaarne zagen wij in de rustelooze menigte die flinke borsten, die de zee bouwen, Jan-maat, breed geschouderd en breed geborst met gekoperd gelaat en gespieerde vuisten. Zij snijden kaas, als ze den breedgeranden, glinsterenden hoed op een hairtje hebben, waaraan een fladderend lint wappert, de witte of blaauwe hemdsboord over den lossen zwarten das geslagen, 't ronde buisje om de forsche leden terwijl de glimmende lage schoenen uit-, niet in de wijde broekspijpen geperst zitten. 't Dienstmeisje kijkt er te nuverder om, als Jan-maat haar een zoet wordeken, wel wat ruw, maar toch geestig en aardig, toevoegt, of haar in 't voorbijgaan in de wang knijpt.

Ieder heeft zijn eigene belangen te bezorgen of doet die van anderen in commissie; slechts zulke vreemdelingen, als waarvan wij de sprekende conterfeitsels leveren, ziet gij er tusschen in- en omslenteren, blijkbaar zonder eenig bijoormerk, en deze zijn 't ook alleen, die en passant een oog over hebben voor de kunstgewrochten, langs de geheele reeks van woningen uitgestald voor de ramen.

646 oproer, gedoe, onrust.

Hoe Mr. Peters seyde; hy wist waar de Konink was.

MEn hoorde hem eens seggen, dat hy wel wist waar den Konink was, soo hy in Engeland was. En zijnde gevraagd, waar, antwoorde hy ongetwijffelt in Bedlam, of het Dolhuys, want soo hy niet dol was, wat sou hy in Engeland doen? *Het toneel der snaaken* (1738)–Jan Pietersz. Meerhuysen dbnl.org

Buffa's vensters echter maken eene uitzondering. Vroeg of laat, – ge vindt er altijd, zoo als wij bij onze vroegere wandeling aanmerkten, eene groote schare nieuwsgierigen verzameld. Oude gepoederde hoofden, in lange blaauwe jassen naar twijfelaars zweemende, die met eene oude wederhelft en manke dochter op eene der achtergrachtjes huizen, in miniatuur rentenieren en waarvan manlief beurs noch collegie verzuimt; policiedienaars, die als verspieders zijn uitgezonden; krijgslieden, die de kazerne-ellende ontvlugten en hier huns gelijken, gelukkig doof voor 't eeuwig gebrom der chefs, op 't papier zien; slagersknechten en bakkersjongens, die de ledige mand op den rug en 't houten bordje onder den arm hebben en een omweg zoeken, om niet te spoedig weer met het blok of met den oven in aanraking te komen; zietdaar de dagelijksche staten-generaal, die zonder kooplust of zonder kooplust of zonder geld en enkel uit sympathie voor 't schoone, Buffa's vensterglazen en stoepsteenen van 's morgens tot 's avonds belegeren. Ook bij die manufactuur-, mode- en galanteriewinkels ziet ge nieuwsgierigen verzameld. Dit kijkziek personeel wordt genuanceerd door een neepjesmutsje of een stroohoedje van 't een of ander modemaakstertje of dagscholierstertje, dat bij 't zien van zoo veel fraais wel eens een diepen zucht loost, of de aanleiding tot moeder Eva's val, de begeerlijkheid, in 't hart voelt wakker worden, maar bij de plotselinge gedachte aan de platheid harer spaarbeurs levendig begrijpt, dat alles voor haar slechts zure druiven zijn.

Van tijd tot tijd spalkt eene omnibus, diligence, vigilante of staatsiewagen van een Amsterdammer Nabob⁶⁴⁷ de bonte massa open. Men wijkt als door een tooverslag uit elkander op de trottoirs of kleine stoepen, en let er niet op, of er soms een onder den voet geraakt en geschopt wordt. Naauwelijks is 't ratelend twee- of éénspannig ligchaam voorbij gesneld, of de drom sluit zich weder aan elkander en golft in dezelfde

647 gouverneur van Bengalen namens de groot-mogol. Nabob = titel der stadhouders in Azië, Oost-Indië, Bengalen, enz.; ook een bevelhebber der troepen des voormaligen Mogols; insgelijks een ambtenaar der Oost-Indische Compagnie. Ook omhooggevalen rijkdaard met geld van onheldere oorsprong.

rigting en met dezelfde snelheid voort. Dank den hemel, zoo gij op uwen weg geene schuifkar met staafigzer ontmoet: uw gehoorvlies heeft dan eene zwaarder proef doorstaan, dan de leden eener teedere dame op den postwagen van Coevorden naar Groningen, of een podagrist⁶⁴⁸ op de straten van Hattem, – beide anders reeds als ‘*t non plus ultra*’ aller ligchaamsfoltering en afgeschilderd. Laat vooral uwe ontevredenheid over ‘t helsch ijzeren geluid niet bemerken aan den karschuiver, gewoonlijk van een paar opgeschoten jongens, die dit pleiziertogtje door de Kalverstraat medemaken, vergezeld; want dan zou hun spottende lach uw kwade luim nog vergrooten en de kruijer, zoo mogelijk, de staven nog harder door elkander doen rammelen.

De groote Nabobs zijn niet gewoon zich van ‘t voertuig, hun door de natuur-zelve verleend, te bedienen. Zij verschuilen zich bij voorkeur in die fraai-verniste koetsen met die gitzwarte, blinkende rossen bespannen, en van voren en van achteren voorzien met gemantelde koetsiers en opgedirkte lakeijen. Zij schommelen liever op de zachte lakensche kussens tegen de elastieke wandvoering hunner equipages, dan op de effen klinkers, regts en links van de straat, zich in everlasting schoentjes likdoorns op te loopen. Maar wie den handel met hart en ziel toegedaan zijn, rijden, althans op werkdagen, niet in koetsen; ge ziet ze tegen beurstijd voor bijdraven en uit de koffijhuizen stroomen, alsof ‘t bijen waren, die heur winterkorf ontvlugten.

En in waarheid zijn zij ook bijen, die de schatten, gepuurd uit Oost en West, in hunne pakhuizen leggen en daarmede vele volken in ‘t leven houden. (Wien ‘t lust, werke deze vergelijking meer uit.)

Welk eene ontzettende massa kooplieden leveren de koffijhuizen van den Nieuwen dijk, den Dam en de Kalverstraat des namiddags tusschen half drie en drie uren niet op! Kwartier voor drie begint de beursklok te luiden; maar ‘t eerste klokgebengel is niet het sein voor den zoon van Mercurios,⁶⁴⁹

648 lijder aan voetjicht. Zie ook hun eerdere boek. *Reis door Drents erfgoed*.
649 God van de handel.

om 't morgenglaasje te ledigen en zich naar 't noodgebouw te begeven. Hij weet juist, hoeveel minuten er noodig zijn, om met den door hem aangenomen tred vóór 't sluiten van 't hek op zijne standplaats te wezen, en ook geene minuut vroeger verkiest hij er te zijn.

't Is voor den drukken Amsterdammer geen behoefte, iets op zijn gemak te doen. Hij zal wel zorgen, vóór de beursbengel in rust komt, binnen de houten loods te zijn; de oppasser zal van hem geen kwartje opstrijken; dat zou hem eeuwig spijten, den man, die straks eene speculatie van duizende, misschien van honderdduizende guldens zal doen!

Een ander schouwspel trekt onze aandacht, of liever, ons oor wordt gestreeld door 't eentonig geluid, dat dreigt te versmoren in 't gegons der zich bewegende menschenmenigte en der voorbijrollende rijtuigen. 't Is een draaiorgel!

Hun aantal in de hoofdstad is ontzettend groot, 't voorwerp eener bijzondere praedilectie der Amsterdammers; eene hatelijke Egyptische plaag voor elken plattelandsbewoner. Wél een zonderling contrast met de overige bedrijvige, levendige, haastige Amsterdammers! Waar deze laatste onvermoeid naar kantoor of beurs ijlen, daar blijft onze kunstenaar als draaijende stereotype aan zijne plaats genageld, totdat de milddadige huismoeder door Mietje de werkmeid hem eene schamele belooning in de hand laat stoppen. Hij ligt dan even de klep zijner pet op en vangt aan 't naastvolgende huis denzelfden dreun aan, even lakoniek en even vervelend. Hebt gij ooit eene opera bijgewoond, dan kunt gij uw muzikaal geheugen bij hem eens uit de asch der vergetelheid oprakelen; want hij bootst al draaijende de liefste aria's na uit de Muette of uit Norma, of hij laat het lied der Alpen zangers uit zijne pijpen galmen, wat u, in weerwil van het teemende, de voeten in den *pas de marche* brengt. Men verhaalde, ons, dat de *bon ton*,⁶⁵⁰ natuurlijk afkeerig van alle straatmuziek, wel eens pogingen heeft aangewend, om al de draaiorgels in den ban te doen, doch dat er zich al spoedig zulk eene hevige oppositie tegen dien maatregel openbaarde, dat die onuitgevoerd

650 elite.

bleef. Berend-oom zou zich ook dadelijk in de gelederen der opposanten geschaard hebben, zei hij. Hij hield wel van zulk een verfrisschenden straatdeun, vooral als hij op de wijze van een zijner geliefkoosde geestelijke liedekens uit de orgelpijpen klonk, en was in zijne kwaliteit als assessor te G. ook altijd bereid aardig, om den rondreizenden liereman of violist de vereischte toestemming tot een muzikalen omgang in 't dorp te verleen.

Niet eeuwig konden wij in de vrolijke Munt plakken, ook onze maag deed hare regten gelden. De trap van Felix Meritis had voordeelig op den eetlust gewerkt en Oom stelde voor, om langs den *Buitenkant* het logement op te zoeken en daarna bij Peter te middagmalen; vooraf echter wilde hij bij Allebrandi even de laatste *Drenth'sche courant* inzien, en bij den heer Hijmans een paar nieuwe zwarte schellings-handschoenen koopen, dewijl hij er één op het observatorium van Felix had laten liggen.

Hoofdstuk XV

Op een Oostindievaarder – 't Oosterdok

Na angstwekkende capriolen lukt het Berend-om en zijn twee neven om aan boord te klauteren van de Oostindiëvaarder. Het schip is groot genoeg om het hele dorp in Drenthe te herbergen. We lezen een uitgebreide beschrijving van het interieur van deze Oostindiëvaarder.

Er volgt een bezoek aan het Oosterdok, met een uitgebreide beschrijving van de waterwerken rond het IJ.

Op een Oostindievaarder

Bezoek op een Oostindievaarder. Duizend angsten voor Oom.

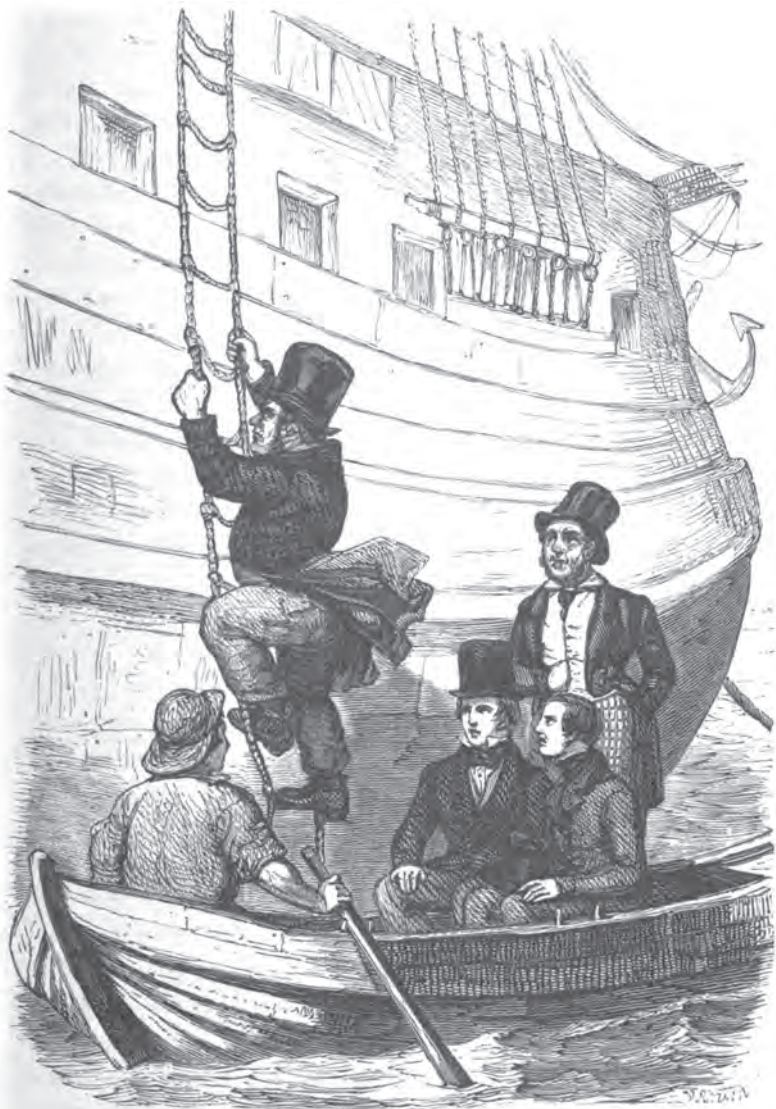
Door vriendelijk toedoen van een hier gemaakte kennis, hadden wij gelegenheid om het schip de Oostindie, gevoerd door kapitein Engelenburg, te bezichtigen, en voor geen prijs ter wereld zouden wij dit verzuimd hebben. In onze jeugd hadden wij te Coevorden vol eerbied een Vecht-zomp aanschouwd, – later ‘t geluk gehad, te Assen eene praam te zien met volle zeilen; te Zwolle zagen wij zeilschepen, die op Amsterdam en Hull voeren; op den ontzettenden plas had ons de stoomboot geherbergd; nu zouden wij een schoon koopvaardijship beschouwen, dat op de Oost voer. Onze verwachting was geëvenredigd aan onze nieuwsgierigheid!

Onder ‘t vriendelijk geleide van den eersten stuurman op het schip, dat wij zouden bezichtigen, gingen wij langs den altijd wemelenden *Buitenkant* en

Voorbij een lang gehuchte en berg van molensteen⁶⁵¹,

naar de plaats, waar een bootje lag, om ons naar den zeebouwer te roeijen. Met meerdere behendigheid dan wij vermoed hadden, geraakte Oom in ‘t wibbelend en wankelend vaartuigje, maar een bleeke tint ging over zijn effen voorhoofd, toen ‘t korselig neutelig dink (zoo als hij de boot noemde,) bij den eersten stap, dien hij er in zette, aanving op en neer te

651 *Alle de gedichten van Joannes Antonides van der Goes* 1748 via delpher.nl Het is een strofe uit een lang gedicht over de Ystroom. Het begint aldus: My lust een tafereel tot lof van ‘t Y te maelen,
Den grooten Koopstroomen zijn’ rijkdom op te haelen,
Te zetten in den dagh, die op den voorgront brandt
In volle krac, en spreit van dae aen allen kant...

BEZOEK OP EEN OOSTINDIEVAARDER.

(Pl. VIII, bladz. 233.)

wiegelen. Een aankomende Jan-maat, een rap varens-gastje in gewoon scheepscostuum gedoscht, een rood-baaijen hemd met opgestroopte mouwen, greep met gespierde vuist de beide roeispanten, nadat het gansche gezelschap aan boord was. Met forscher riemslagen dan men 't van den jongen zeeman zoude verwacht hebben, en die gunstig verrieden, dat er een goed matroos uit zou groeijen, bragt onze vriend ons aan den trap, die van 't verdek des Oostindievaarders af hing.

Met hoorbaar kloppend hart stond Oom overeind en beproefde, of de breede hoedrand het zou gedooogen willen, om 't boveineind des zeemonsters te aanschouwen, – een gevaarte, waarbij onze notendop als in 't niet verzonk. Een tweeden blik, nog schuwer dan de eerste, vestigde hij op den steil-nederhangenden trap, die digt langs den buik van 't schip afgleed. Hij verklaarde; liever in de boot te blijven, dewijl zijn eigen buik geene genoegzame speelruimte tusschen dien des schips en de ladder aanbod, en hij dus bij eene gewisse carambole zou moeten wijken en bij gevolg in den afgrond storten. De stuurman gebruikte met ons al zijne welsprekendheid, om het voor een' Drenther wezenlijk waagstuk uitgevoerd te zien. Oom mompelde iets onder den hoed, greep de touwladder, dacht aan Anna, aan de iemen, aan Van Bobbel, aan den sub-ontvanger en de bijschool, zag ons met een oog vol genegenheid aan, volgde den stuurman ... steeg op boven de bruisende wateren. Wij zagen hem niet zonder angst naar boven klauteren, want wij gevoelden zelve ook eenige zwarigheden tegen die opstijging. Oom wilde niet, dat wij hem voorgingen; wij moesten, zeide hij, als zijne naaste en beste vrienden, zoo digt mogelijk bij 't tooneel van zijn sterven zijn, wanneer hij hier zijn leven moest afleggen.

Had hij gedurfd, hij was voorzeker in 't bootje gebleven. Gelukkig echter bereikte bij 't dek. Met een verwonderlijk crescendo klom hij naar boven. Een diepe, maar dankbare zucht ontglipte zijn beknelden boezem, toen hij vasten grond onder de voeten had, en hij hernam hetzelfde vergenoegde aangezicht als altijd, even alsof hij zoo straks geen greintje angst gevoeld had.

Wij geloofden niet, op een schip te zijn, toen wij de verschansing waren overgeklimmen, en nimmer dachten wij er zulk eene ruimte te vinden, als zich hier voor ons uitbreidde. Ons geheele dorp zoude er plaats hebben, althans voor eene zondag-namiddag-wandeling.

Met belangstelling bezigtigden wij alles, wat de echte zeemans-vriendelijkheid des stuurmans onder onze aandacht bragt, terwijl wij zoo goed mogelijk in onze memorieboekjes opschreven, wat wij ter mededeeling aan anderen noodig oordeelden. Daaronder behoort het volgende:

De groote mast, tegen welken Oom met gevaar eener ruggegraatsbreuk bleef opzien, die alléén vijftig voeten en met de stengen bovendeks pl. m. honderd voeten lang is, kost hier te lande bijna tweeduizend gulden, en in Brazilië daarentegen zesmaal zoo veel. Bij de laatste reis van Java naar 't moederland had het schip in eenen storm dien geweldigen en kostbaren grootvader verloren. De schade en de kosten van herstelling wegens bekomene averij beliepen de verbazende som van 36,000 gulden. Voor 't koperen alleen van 't schip zijn 15,000 gulden benoodigd, terwijl de reeder van de Oostindie, de heer J. P. Jannette Walen,⁶⁵² derdehalf ton gouds ten beste moest geven, voordat het vaartuig in volkomen staat was en geheel uitgerust zee kiezen kon.

Langs een gemakkelijken en breeden trap, dien Oom als een model aanpreef, ook tot gebruik buiten boord, daalden wij af in de kajuit des kapiteins. Het is er regt *fashionable*, en ge zoudt gelooven in den een of ander salon aan den vasten wal binnen te treden. Oom vond er behagen in, om zich terstond in eene dood-gemakkelijke canapé te vlijen en maakte al de mimes om 't overig gezelschap te overtuigen, dat hij niet voor de eerste maal zijn levens zich op een dergelijk figuur bewoog. Of 't nu eene kleine flatterie was jegens onzen begeleider, in wiens magt hij zich thans bevond, of wel overmaat van opregtheid, weten wij niet, maar hij verzekerde, dat de canapé in de Oostindie nog gemakkelijker was dan die in de Nieuwe

652 Almanak van Nederlandsch-Indië voor het jaar 1871 Kapitein van de infanterie op de Batavia. Via delpher.nl

Stadsherberg. Er is in de kajuit wel ter dege partij getrokken van de aanwezige ruimte; tot zelfs in de rugleunings der canapé waren verborgen laden en kastjes aangebragt. Ter regter- en linkerzijde vindt gij de kajuiten der passagiers, alle *niedliche* vertrekjes met eene slaappleats en behoorlijke ruimte voor een stoel en commode. De slaapkamer van den kapitein heeft grooter ruimte en bevindt zich aan de derde zijde der kajuit vis à vis de glasramen, die aan den voorsteven van 't schip geplaatst zijn. De vloer is met tapijten belegd; overigens worden er in de kajuit al die gemakken aangetroffen, die men aan wal slechts kan begeeren. Kortom, de woning van den scheepsbevelhebber heeft zulk een aangenaam en bevallig voorkomen, dat wij in onze verbeelding daarvoor alleen de gevaren eener groote zeereis als hersenschimmig wegcijferden. Daarna verleende onze geleider ons den toegang tot andere lokalen. Vooreerst dan tot eene kamer, welke tot arsenaal en kerk wordt gebezigd. Zonderlinge combinatie! Vrede en oorlog binnen dezelfde wanden opgesloten, – wapenen om den broeder naar het ligchaam te dooden, – artsijen, om uit den geestelijken dood tot een hooger leven op te wekken, beide in dezelfde ruimte vereenigd!

Daarnaast of tegenover (wie kan er in Amsterdam eene onfeilbare memorie hebben?!) is de woning van den kok, in zekeren zin de eerste persoon van 't schip, ook zelfs boven den kapitein! In zijn kookhok heeft hij een kompas, op welks behoud het niet minder aankomt, dan op 't ander, naar welks aanwijzing de koers van 't schip gerigt wordt. Twiste er om wie wil, zonder kompas en zonder kok is de kolossaalste driemaster ons geen duit waard. Want bij den laatste zijn de bronnen des levens; de scheepsmanschap houdt hem dan ook wijselijk te vriend: de verstandigste politiek ter wereld, maar ook de alleroudste. Immers reeds Adam na de Paradijsvlugt heeft ze gevolgd, en geen zijner nakomelingen zal, zoo hij zichzelf lief heeft, daaromtrent de natuur van den weërhaan aannemen; zelfs Talleyrand,⁶⁵³ die anders tamelijk wel de

653 Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (Parijs, 2 februari 1754 - aldaar, 17 mei 1838), hertog van Talleyrand, vorst van Benevento, was een

huik naar den wind wist te hangen, bleef op dit punt uiterst consequent. Vergiffenis, lezer, voor onze omslagtigheid! Wij noodigen u thans uit, om ons tusschendecks te vergezellen, want in de vertrekken van den scheepstimmerman en der overige equipage, gewoonlijk – althans op dezen bodem – uit ruim dertig manschappen bestaande, zullen wij niet lang vertoeven. Hier is de bergplaats voor een gedeelte der goederen, waarmede 't schip bevracht is. Toen 't onlangs uit de Oost terugkeerde zaten er duizenden ponden koffij in zijnen buik, behalve andere handelsartikelen, en als het alleen koffij moest laden, zouden er met gemak 15000 balen in geborgen worden.

Wilt gij met ons in 't ruim afstijgen?

Weder eene bittere beproeving voor Oom, en toch wilde hij niet achterblijven. Gij daalt dan met ons in een duisteren afgrond, niet langs een breeden kajuitstrap, zelfs niet langs zoodanig eenen, als die buiten boord hing. Onze sloeproeijs bevestigde, op last van onzen geleider, behendig en vlug, eene ladder van touw om den mast, waarnaast het groote valluik zich bevond.

Daarlangs zouden wij in den buik van 't waterpaard afdalen. De beide zeelieden gingen ons voor en waren, eer wij er om dachten, beneden. Toen volgden wij, hoewel uiterst voorzigtig en langzamer, dan wij plan hadden, alleen uit naijver, toen wij onze voorgangers langs het touw de diepte zagen inglijden. En eindelijk onze uitmuntende assessor! Had hem de beklautering van 't schip de goede luim aanvankelijk bedorven, hier dreigde zij tot een volslagen eklips over te gaan. Hoe hij er kwam, hij kwam nogtans beneden bij ons en had – o wonder! – nog zóó veel aandacht voor 't geen hem omringde, dat hij met belangstelling luisterde naar de afmetingen, waarover de vriendelijke zeeman ons 't een en ander mededeelde. De binnenhuid, verhaalde hij ons, was drie en een halve duim

Frans diplomaat. Hij werkte succesvol onder het regime van Lodewijk XVI, Napoleon I, Lodewijk XVIII, Karel X en Lodewijk Filips. Omdat hij onder zeer uiteenlopende regimes hoge posten heeft bekleed, wordt Talleyrand wel beschouwd als het schoolvoorbeeld van een opportunist. (Weerhaan, draait met alle winden mee.)

dik, de buitenhuid vier en de inhouten veertien duimen. De geheele diepte van 't schip bedroeg vijfentwintig-en-een halve, deszelfs volkomene lengte honderd-vijfenveertig voet. Hier in dit donkere hol worden ook de onontbeerlijkste meubelen bewaard, die gij naast kok en kompas aantreft: de groote ijzeren ketels ter bewaring van 't drinkwater, benevens zeilen, kettingen, kabels, hout, enz., enz., in één woord alles, waaraan schip of bemanning gedurende de groote reis behoefte hebben.

Het was eene eigendommelijke gewaarwording, die ons beving, toen wij ons in dien atmosfeer van teer en pek bewogen, tot op eene zekere diepte reeds onder water en omgeven van niets dan houten wanden.

Toen onze weetlust bevredigd was, stegen wij weer langs denzelfden steil- nederhangenden trap naar boven. Met Oom ging het nu beter, hoewel hij, op 't dek gearriveerd, niet kon ontkennen, dat zijne hoenders in G. benijdenswaardiger waren, dan hun meester heden zelf, daar deze gevleugelde eijerlegsters langs gemakkelijker lattendrap hare broei- en slaapkameren uit- en in mogten wippen, zonder aan eenig perikel te zijn blootgesteld.

Het Oosterdok

Het drijvend dok. 't Oosterdok.

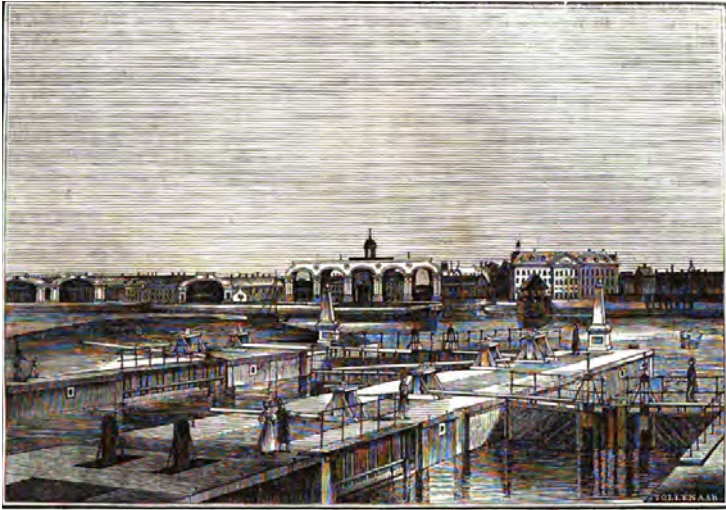
Bij uitstek voldaan over al 't geen wij zagen, verlieten wij de Oostindie. Het voorstel van onzen geleider, om met zijne boot een bezoek af te leggen aan 't zoogenoemd drijvend dok, dat een weinig verder lag, was ons zeer welkom, en na eene gelukkige retirade in den hobbelenden, naauw merkbaren notendop, bragt ons Jan-maat spoedig aan deze nieuw-uitgevondene machine, die, hoe eenvoudig ook, alle aandacht overwaardig is.

Gemakkelijker dan de Oostindie, beklommen wij dit onoogelijk logge ligchaam, dat onbewegelijk daar aan zijne plaats lag vastgenageld. Men had de beleefdheid, ons het gebruik daarvan uit te leggen; het drijvend dok is een werktuig van geheel andere samenstelling dan een gewoon dok, en deszelfs inrigting en gebruik zoo dood-eenvoudig (namelijk nu de uitvinding geschied is), als Columbus' wereldberoemde *tour d'adresse*⁶⁵⁴ met het ei. Had Berend-oom ons met den schat zijner landhuishoudkundige ervaring niet ter zijde gestaan, dan zaten wij misschien nog *en peine*, om de gedaante van een drijvend dok eenigzins, althans voor een' Drenther duidelijk te beschrijven. Het lijkt dan als twee droppelen waters volmaakt op een varkenszomp,⁶⁵⁵ dat is, een houten of zerksteen⁶⁵⁶ voederbak voor dit onreine gedierte. Moet er nu een beschadigd schip ter herstelling worden binnengelaten, dan opent men de beide sluisdeuren, welke aan de eene zijde der lengte van den zomp zijn aangebragt. Door 't indringend water en den ballast

654 kunstje.

655 zomp. boot met weinig diepgang. Zie vechtzomp.

656 In Gronings: zaarkstain, steen van (zwart) kalksteen CaCO_3 voor inscriptie.

OOSTERDOKSLUIS.

van steen die zich in de zijwanden bevindt, zinkt dit tot op eene voldoende diepte, om het schip binnen te laten.

Is dit geschied, dan worden de deuren weder gesloten en het water er door eene stoommachine, mede in het dok voorhanden, uitgemaal. Het gezonken dok verrijst nu weder met het gevangen schip, terwijl men om en onder 't laatste ongehinderd en zonder eenige vrees heen wandelt en 't van alle zijden kan bekijken. De herstelling of verandering, die 't behoefde, wordt nu zonder eenige hindernis en met de grootste naauwkeurigheid verrigt.

Op 't vaste land van Europa moet tot dusverre dit drijvend dok het éénige zijn, hoewel de eer der uitvinding den Noord-Amerikanen toekomt, die 't denkbeeld daartoe ontleenden aan de scheepskameelen,⁶⁵⁷ waarvan men zich hier in vroeger tijd bediende om de zwaar geladene uit- en inkomende schepen over de ondiepten van Pampus te voeren. De kiem derhalve dezer uitvinding is op Nederlandschen bodem gesproten, en wat de Noord-Amerikaan er tot vervolmaking

⁶⁵⁷Een scheepskameel is een drijver of een systeem van drijvers, dat aan een schip verbonden werd om de diepgang ervan tijdelijk te verminderen. De scheepskamelen zijn een uitvinding van Meeuwis Meindertsz Bakker, die zijn constructie testte in april 1690, toen het grote oorlogsschip Princes Maria met een stel kamelen over de ondiepten van Pampus in de Zuiderzee werd gehaald.

heeft bijgevoegd, is niet meer dan eene verdienste van den tweeden graad.

Zeer tevreden over 't belangrijk voorwerp, dat wij in oogenschouw namen, begaven wij ons weder aan boord van 't sloepje, dat ons naar den nieuwen dijk bragt, die het Y van het Oosterdok afsluit, en hier zetten wij weêr voet aan wal. 't Was inderdaad een regt Amsterdamsch idéé, om, gelijk hier geschied is, een dijk op te werpen door 't dikwijls onstuimige Y, ten einde daardoor aan de schepen bij storm en ontijde eene veilige ankerplaats te verzekeren, de voor de scheepvaart nadeelige aanslibbing der Zuiderzee tegen te gaan en de buitendijks gelegene deelen der hoofdstad tegen overstroming te beveiligen.

Is de tunnel een werk dat zijnen beroemden ingenieur op de tong van 't late nageslacht zal doen leven, is 't een arbeid die genie, ondernemingsgeest en wilskracht verraaft, men schatte daarom niet te minder de onderneming, welke hier tot stand gebragt werd. Zoo er iets onder de reuzenwerken gerangschikt wordt, men vergete de beide dijken voor Amsterdam niet, en doe ook den naam van deszelfs ontwerper J. Blanken, J.Z.⁶⁵⁸ en dien van den heer C. W. M. Klijn, toenmalig directeur der openbare werken, prijken op de rolle der historie!

Eerst had men plan, om het Y bij Pampus af te dammen, en had de Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem deswege eene prijsvraag uitgeschreven; de heeren Goudriaan en Mentz⁶⁵⁹ hadden de voldoening hunne antwoorden daarop

658 Jan Blanken (1755-1838), zoon van de timmerman Jan Theunis Blanken en Niesje Ariensdr Blicke (later ook den Blicke genoemd), trad in de voetsporen van zijn vader, die waterbouwkundige was in Bergambacht en vanaf 1762 in Haastrecht. Blanken sr. was belast met het ontwerpen en bouwen van molens, sluizen en dijken in de Krimpenerwaard. De jonge Jan Blanken vergaarde bij zijn vader de praktische kennis voor het ontwerpen, verbeteren en beheren van waterstaatkundige objecten.

659 Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. XIIde Deel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1824. In gr. 8vo. Te zamen 398 Bl. f 4-50.

Dit deel der Verhandelingen van de Haarlemsche Maatschappij is een belangrijk sieraad dier schoone verzameling, welke den roem onzes vaderlands, wat de beoefening der wetenschappen aangaat, uitnemend bevordert en bewaart. Twee stukken maken dit twaalfde deel uit. Het eerste bevat twee verhandelingen over de afdamming van het IJ, de eene van den

bekroond te zien en ontvingen nog bovendien eene premie van 2500 gulden van den koning. Maar, even als bij den aanvang van het Noord-Hollandsche-Kanaal, verhief Amsterdam zich met alle kracht tegen dit ontwerp, beweerde, dat de bedoelde afsluiting nadeelig zoude werken door oponthoud en kosten, de voordeelen daarvan meer denkbeeldig waren dan wezenlijk en de gemaakte raming te laag.

Er werd, zoo als hier te lande altijd, eene commissie benoemd, en deze rapporteerde in 1824 naar de opinie van Amsterdam. Ook de heer Warin⁶⁶⁰ verhief in de staten-generaal zijne stem tegen het ontwerp.

Administrateur van 's Rijks Waterstaat, A.F. Goudriaan, de andere van den Hoofd-Ingenieur van 's Rijks Waterstaat, D. Mentz, aan welke beide Heeren de gouden eereprijs der Maatschappij en de door Z.M. den Koning bepaalde premie van f 2500 zijn toegewezen.

Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1826 dbnl.org

660 WARIN (jhr. Mr. Antoine), geb. te Amsterdam 1 Dec. 1772, overl. aldaar 23 Nov. 1852, was de zoon van jhr. Mr. N. Warin (die volgt) en S.S. Dedel. Waar hij gestudeerd heeft, is onbekend, en eveneens waar hij de eerste jaren na de omwenteling van 1795 heeft doorgebracht.

Op 20 Juli 1806 werd hij auditeur bij den staatsraad en commissaris tot het werk der verponding, in 1808 werd hij commies van het departement van Buitenlandsche zaken en in 1814 rechter in de rechtbank van eersten aanleg te Amsterdam. In Jan. 1827 werd hij rechter ter instructie in die rechtbank, op 21 Mei 1834 vice-president daarvan. Bij de nieuwe rechterlijke organisatie werd hij 16 Mei 1838 rechter in de arrondissements-rechtbank aldaar.

Van meer belang is zijn politieke carrière. Hij werd 1 Mei 1820 door de Staten van Holland gekozen tot lid van de Tweede Kamer. Hier sloot hij zich nauw aan bij G.K. van Hogendorp (dl. II, kol. 587), in het bijzonder wat betreft vrijhandel. De Staten namen hem zijn oppositie bij verschillende gelegenheden in de Kamer zoo kwalijk, dat zij hem bij zijn periodieke aftreding tegen Oct. 1822 op 3 Juli te voren niet herkozen. ... Spoedig had men berouw over het uitwerpen van een zoo bekwaam man. Op 10 Juli 1823 werd hij door de hollandsche Staten opnieuw gekozen en sedert is zijn mandaat alle 3 jaren vernieuwd, ook toen hij na de grondwetsherziening van 1840 voor Noord-Holland zitting had. Op 11 Jan. 1825 kwam in de Kamer het doen ophouden van den wettigen koers der fransche muntspeciën aan de orde. Het betrekkelijke wetsontwerp werd met 47 tegen 42 stemmen aangenomen; van de Noordnederlanders waren alleen Warin en van Renen tegen, van de zuidelijken stemden er 6 voor.

Vooraf nadat van Hogendorp met ingang van Oct. 1825 op 10 Juli te voren op zijn verzoek als Kamerlid niet herkozen was, was Warin de aanvoerder in de Kamer van de voorstanders van vrijhandel, en later was hij ook steeds de kampioen van vooruitgang en van openbaarheid der financieele administratie.

Zijn vriendschap voor den zoozeer door hem vereerden van Hogendorp werd nog versterkt toen hij diens schoonzoon werd.

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 9(1933) dbnl.org

‘t Scheen echter, dat het gouvernement de zaak ernst was, en daarop stelde Amsterdam voor, om vóór de stad, volgens ‘t ontwerp van den heer Blanken, de twee dijken, van kapitale sluizen voorzien, te leggen, vormende twee dokken, ten einde de zoogenoemde Laag of rijen palen te vervangen de zuidelijke modderbank weg te nemen. Z. M. gaf aan dit voorstel gehoor. Nu begon men reeds in Mei van 1828 het werk, in 1833 was het Ooster- en in 1834 het Westerdok gereed. De dijken liggen bijna vier ellen boven de gewone oppervlakte der zee en strekken zich van de Kraansluis tot aan Zeeburg, en bevatten in zich de Rijkswerf en de eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg, terwijl de dijk, vormende het Westerdok, begint bij de Nieuwe Haarlemer-sluis, de westelijke eilanden insluit en aan den Spaarndammer-dijk eindigt. De gemeenschap van ‘t Y met het Oosterdok wordt onderhouden door eene sluis met twee doorgangen; de breedste daarvan dient tot de doorvaart van oorlogsschepen en Oostindië-vaarders de grootste soort; de kleinere voor schepen van ligter bouw.

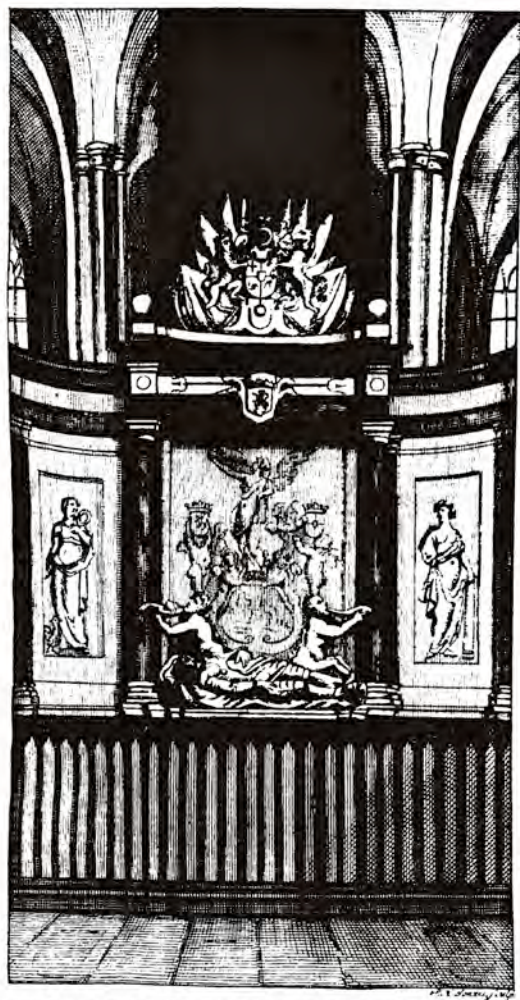
De eerste is eene der grootste sluizen in ons koninkrijk. Op den 11 Junij 1830 werd de eerste steen daarvan gelegd door den tegenwoordigen kroonprins. Binnen twee jaren tijds was zij afgewerkt, want op den 5 Mei 1832 werd de doorgang door dezelve geopend, en was het de korvet van Speijk, die hierin hare zusters voorging. Het nieuwe vaartuig lag in bruidstooi, versierd met de vlaggen aller natiën, maar bovenal met de dierbare nationale vlag. Tallooze vaartuigen, in geregelde orde geschaard, vormden twee rijen, tusschen welke de nieuwe bodem door middel van eene raderboot (dezelfde die nu in ‘t slop aan de overzijde van ‘t Y ligt en alleen in de uilevlugt⁶⁶¹ mobiel is?) zou voortgetrokken worden. Het borstbeeld van Van Speyk prijkte op het galjoen, omringd door acht weesbroeders.

Nadat de heer staatsraad Van de Poll op ‘s rijks timmerwerf vijf koninklijke prinsen gecompimenteerd en vele hooge

661 uilevlugt, f. die Eulenflucht; 2) Dämmerung. Schemering. *Holländisch-deutsches Handwörterbuch besonders für Unstudirte* (1810)–J.G.A. Kirchhoff dbnl.org

staats-, provinciale- en stedelijke ambtenaren begroet had, wandelde deze langs eene daartoe ingerigte schipbrug naar de korvet van Speijk. Met klokslag half twaalf zetten zich de paarden in de raderboot in beweging. Zij begon de werking daarvan te gevoelen, deelde die aan van Speijk mede en nu stevende deze, onder de heerlijkste muziek en 't klaterendst kanongebulder, tot aan de Oostersluis, die hem in haren ruimen boezem opving. Alzoo werd het zegel gedrukt op het grootsche werk, ontworpen door den heer Klijn en uitgevoerd door den heer Wind. Daarna deed de heer Van de Poll eene aanspraak aan de hooge gasten, reciteerde en eindigde met eene gelukwensching; den twaalfjarigen prins Willem Frederik Hendrik toegevoegd, wegens diens besluit om zeeman te worden. Prins Frederik diende hierop, en verklaarde ronduit, dat de jonge prins, om een waar zeeheld te worden, alle rangen zou doorloopen.

Eindelijk opende zich de sluis; de korvet kwam in 't ruime sop, werd allerwege met eene kanonnade begroet, en haar antwoord was het eerste gebulder van het geschut der korvet van Speijk.

Tombe van de Admiraal DE RUYTER, in 't Choor der
Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Hoofdstuk XVI

De Nieuwe Kerk

In de nieuwe Kerk worden diverse grote Hollanders geëerd. Gedenktekens voor Van Speyk, De Ruyter en Vondel zijn hier te vinden.

De Nieuwe Kerk

De nieuwe kerk

Wie de Nieuwe Kerk bezoekt, herleeft daar in de tijden van onzen roem, en wordt er in den geest verplaatst in die dagen, toen Neerlands naam gevreesd en ontzien was onder alle wereldstreken.

Een blik op de kerk-zelve ga echter vooraf. En dan weten wij niet, of wij, gelijk andere vreemdelingen, zullen gewagen van hare weinig opmerkelijke uitwendige bouworde en kruisvormige gedaante, dan wel geheel zwijgen van hare inrigting van binnen met hare tweeënvijftig pilaren, vijfenzeventig glasvensters, fraaijen predikstoel en welluidend orgel, dat drieënveertig registers telt en 't Haarlemsche bijkans evenaart. Aan den predikstoel, uit mahoniehout vervaardigd, heeft de houtsnij- en beeldhouwkunst bijna zichzelf overtroffen, en zoo ge, uit nieuwsgierigheid den trap opklimmende, uwe hand langs de leuning liet gaan, dan vragen wij u, of ge niet een werkelijk touw tusschen wijngaardranken doorgeslingerd meendet aan te raken? Onzes bedunkens evenwel en behoudens onze achting voor alle gewrochten van kunst, is de kansel te overladen, en zou een eenvoudiger klankbord niet tot ontsiering der kerk strekken. Inderdaad, hij, die er onder staat en de gemeente van alle praalvertoon in wandel en leven moet afmanen, geraakt zoo gemakkelijk in verzoeking tot dat, waartegen hij moet vermanen, als hij beseft, welk eene vracht van onnoodige versierselen er boven zijn hoofd is opgestapeld!

Doch nu ons tot de gedenkteeken van vaderlandschen roem gewend!

Bij 't inkomen der kerk van den N. Z. Voorburgwal

links, afslaande, valt onze blik al aanstonds op het fraaije gedenkteken van den admiraal van Kinsbergen.⁶⁶² Het werd in Junij 1821 opgericht en bestaat in de wélgetroffen beeldtenis van dien beroemden man in levensgrootte, rustende op een sarkofaag van fraai statuarisch marmer, geplaatst in eene nis, bij wijze van grafkelder. Het draagt eenvoudig den naam des admiraals tot opschrift, met bijvoeging der waardigheid, die hij 't laatst bekleedde, en eenige der titels, die hij voerde. Den heer Gabriel,⁶⁶³ aan wiens beitel ons vaderland reeds zoo vele andere kunstgewrochten heeft te danken, komt ook van dit gedenkstuk de hoogste eere toe.

Tegenover Kinsbergen's monument, regts van de deur onder 't orgel, wordt gij door een aldaar geplaatst monument een twaalfstal jaren terug gevoerd en verplaatst aan die schoone rivier, die de voeten besproeit van Amsterdam's voormalige mededingster om den wereldhandel, 't beruchte Antwerpen. Behoeven wij u thans nog den naam te noemen van Amstel's wees, die als een tweede Claassens⁶⁶⁴ den dood

662 Kinsbergen (Jan Hendrik van), geb. 1 Mei 1735 te Doesburg, waar zijn vader, Johann Hendrik Kinsbergen, als onder-officier in garnizoen was en dit kort daarna met Elburg verwisselde, koos vroegtijdig de loopbaan van zijn vader, ging echter na genoegzaam daarvoor geleerd te hebben, in 1750 tot den zeedienst over, en verwierf daarin de hoogste rangen, ook in dienst van Rusland en Denemarken. Na de herstelling van onze onafhankelijkheid kon hij, op 75-jarigen leeftijd gekomen, alleen met raad en geld behulpzaam zijn. Voortaan onderscheidde hij zich door groote weldadigheid, krachtigen steun aan vaderl. instellingen en hetgeen vaderlandsliefde kan bevorderen, inzonderheid door zijne inrichtingen voor onderwijs te Elburg, die als voorgangsters van het M.O. kunnen gelden. Hij overl. op Welgelegen bij Apeldoorn, 24 Mei 1819.

Meer nog als bevorderaar van kunst en wetenschap, dan als schrijver, moet hij hier vermeld worden, te meer daar zijne geschr. over zijn vak loopen; daarvan volgen hier slechts: *Consid. van importantie op de propositie van 31 Juli 1782*, Amst. 1782; *Zeemans handboek*, 2 dln., Amst. 1782, 3e dr. 1809; *Beschr. van den Archipel*, Amst. 1794; *Mijne Droomen*, (zonder naam en drukplaats) 1800.

(Mr. M.C. van Hall, *Leven*, enz., Amst. 1844.)

Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde (1888-1891)–F. Jos. van den Branden, J.G. Frederiks dbnl.org

663 GABRIEL (Paul Joseph) was de zoon van eenen Luikschen ornamentalsnijder, te Amsterdam gevestigd, en werd aldaar in Junij 1785 geboren. Gestorven 1833.

<http://test.bioport.huysgens.knaw.nl/persoon/08427711> bioportaal KNAW
664 Régnier Claassens d' Amsterdam, vice-amiral de Zélande, faisant en 1607, partie de la flotte de l'amiral Hautin, destinée à intercepter les flottes

koos boven slavernij? Dáár is het stoffelijk overschot bedolven van een' jongeling, waarop de Amstel-stad te regt trotsch is, een jongeling, wiens verworven naam opweegt tegen het driedubbel aantal zijner jaren. En 't gedenkstuk zelf! Hier vereenigen zich sierlijkheid, goede smaak en eenvoudigheid tot een fraai geheel. Moet het in de harten der Nederlanders van Speyk's nagedachtenis helpen bewaren, ook de naam van deszelfs vervaardiger, Charles Sigault,⁶⁶⁵ is er door

portugaises revenant des Indes occidentales, fut séparé, par le gros temps, du reste de la flotte hollandaise; parvenu à la hauteur du cap St. Vincent, avec six vaisseaux fatigués par la tempête, il tomba inopinément au milieu de huit gros gallions commandés par Don Louis de Fiasciardo.

Bientôt le vaisseau de Claassens fut attaqué par le plus fort gallion de la flotte portugaise, et une terreur panique s'étant emparés des nôtres, ils laissèrent notre Claassens seul, exposé à la furie des huit vaisseaux ennemis. Notre brave combattit pendant deux jours entiers: mais à la fin son vaisseau étant totalement désemparé et sur le point de sombrer, ayant perdu presque tout son monde, et ne voyant plus aucun moyen de salut, Claassens préféra un glorieux trépas, qu'il eût pu se rendre sans honte; de commun accord avec le restant de son équipage, il se fit sauter!!

Uit: *Dagorders en legerberigten gedurende den tiendaagschen veldtocht in 1831* (Boek 1833) Dit is een voetnoot bij het verslag van een vrijwilliger. Via delpher.nl

Mijn vertaling:

Régnier Claassens van Amsterdam, vice-admiraal van de (boot) Zeeland, die in 1607 deel uitmaakte van de vloot van admiraal Hautin, bedoeld om de Portugese vloeten te onderscheppen die terugkeerden uit West-Indië, werd door zwaar weer gescheiden van de rest van de vloot; ter hoogte van Kaap St. Vincent, met zes storm-vermoeide schepen, kwam hij onverwacht terecht temidden van acht grote galjoenen onder bevel van Don Louis de Fiasciardo. Al snel werd het schip van Claassens aangevallen door het sterkste galjoen van de Portugese vloot, en in de paniek die de onzen had bevangen, lieten ze onze Claassens alleen achter, blootgesteld aan de furies van de acht vijandelijke schepen. Onze dappere man vocht twee dagen lang: maar uiteindelijk was zijn schip volledig uitgeschakeld en stond op het punt om te zinken, omdat hij bijna al zijn mensen had verloren en geen middelen tot redding meer zag, gaf Claassens de voorkeur aan een glorieuze dood, hoewel hij zich ook zonder schaamte had kunnen overgeven; in overleg met de rest van zijn bemanning blies hij zichzelf op !!

665 SIGAULT Charleszoon (Jean Francois), verdienstelijk bouwkundige, deed zich gunstig kennen bij gelegenheid der Haarlemsche tentoonstelling van Nederlandsche volks- en kunstvljijt, door zijn toen geleverd Monument ter gedachtenis der belangrijke expositie door koning Willem I aan de stad Haarlem geschonken, en in de Groote kerk geplaatst. Een laatste proeve van 's mans smaak, talent en kunstrijke uitvoering was het Praalgraf van van Speyk in de Nieuwekerk, gelijk ook het eenvoudig gedenkteken in het burgerweeshuis te Amsterdam. Hij overleed aldaar den 20 Januarij 1833, in den ouderdom van 46 jaren.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 17. Tweede stuk(1874)–A.J. van der Aa dbnl.org

gewaarborgd voor de vergetelheid. Het heeft de gedaante eener antieke tombe. Op het voetstuk zijn twee fakkels uitgebeiteld, met de kroon en den drietand van Neptunus. Een der fakkels is ontstoken; de andere daarentegen uitgebluscht. Tusschen deze beide ziet gij eene burgerkroon geplaatst van eikenloof. Onder op het voetstuk der tombe is in gouden letteren dit opschrift ingehouwen:

AAN
JAN CAREL JOSEPHUS
VAN SPEYK,⁶⁶⁶
LUITENANT
TER ZEE,
RIDDER
DER MILITAIRE WILLEMSORDE,
GEBOREN TE AMSTERDAM,
DEN 31 JANUARIJ 1802.

HIJ HANDHAAFDE
OP DEN 5 FEBRUARIJ 1831,

VOOR ANTWERPEN,
DE EER VAN 'S LANDS VLAG

TEN KOSTE VAN ZIJN LEVEN.

Boven deze inscriptie is een scheepsanker gebeiteld, door eene

666 SPEYK (Jan Carel Josephus van), den 31 Januarij 1802 te Amsterdam geboren, en in het weeshuis aldaar opgevoed trad op achttienjarigen leeftijd als stuurmansleerling in zeedienst,... en hem, toen effectief luitenant ter zee 2e klasse, vervolgens het bevel opgedragen over de kanonneerboot no. 2 op de Schelde voor Antwerpen. Met deze werd hij door een stormvlaag op den 3 Februarij 1831 tegen den Antwerpschen wal geslagen. De Belgen beklommen de boot, hun eisch was 'strijkt de vlag', een Belgisch officier eischte zijne papieren, van Speyks antwoord was 'wacht een oogenblik, dan zal ik mijne papieren halen en ze u laten zien', waarop hij zich naar beneden begaf, den brand in het kruid stak, waarna de boot in de lucht sprong, en hij de eer der vlag, door opoffering van zijn leven, handhaafde.
Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 17. Tweede stuk(1874)–A.J. van der Aa dbnl.org Hij werd 29 jaar oud.

slang, die zich in den staart bijt, omslinderd; een palmtak en een dito immortellen⁶⁶⁷ versiert het ter wederzijden, terwijl deze beide door een fladderend lint zijn vereenigd, waaraan het ridderkruis der Willemsorde hangt. Boven deze allegorie zijn drie kransen of guirlandes, twee van klimop van lauweren, op ééne rij aangebragt. De kroonlijst is door eivormig loofwerk versierd, “streckende het ei” – lazzen wij ergens – “tot beeld van overvloed en vermenigvuldiging, als zinspelende op de onberekenbare heilrijke vruchten, welke Van Speyk’s heldendood den Nederlander moet aanbrengen.” De twee hoeken van ‘t gevel dak zijn met schelpvormige palmladeren versierd, terwijl in ‘t front van dezen deksteen het wapen van Amsterdam prijkt. Het geheele stuk is uit wit gepolijst Italiaansch statuarisch marmer⁶⁶⁸ vervaardigd; de versierselen daarentegen zijn mat. Het steekt fraai af tegen een achtergrond van blaauw Bardille-marmer. Het geheel is afgesloten door een ijzeren hek, uit antieke speren zaamgesteld.

Op den 5 Mei 1832 werd dit praalgraf voor het publiek onthuld, nadat de toenmalige burgemeester Van de Poll eene treffende aanspraak gedaan had. Daarop werd, onder het koorgezang van vierentwintig heeren, het lijk des gesneuvelde helds in den grafkelder, onder het monument, neder gelaten. Die dag was een der aandoenlijkste, die er in lange jaren binnen de hoofdstad gevierd werd; algemeen was de deelneming in de plegtigheden, waartoe hij bestemd was. In den vroegen morgen reeds had de geheele stad het rouwgewaad aangenomen. Van alle schepen, torens, openbare gebouwen en vele bijzondere woningen wapperden vlaggen met en zonder rouwfloers en rouwkrip; salvo’s en kanonschoten werden er gelost, treurmuziek aangeheven en treurgezangen gezongen. De kerk was gedecoreerd, trofeeën van vlaggen, wapenschilden met scheepsteeken, draperiën, katafalken, memento-mori’s met lauriertakken en doodshoofden, fakkels en zandloopers,

667 Immortel, Fr., onsterfelijk; eene immortelle, eene stroobloem. Droogbloem = 1) Gedroogde bloem 2) Geneeskrachtige plant 3) immortelle 4) Kattenpootjes 5) Plant 6) Roerkruid 7) Strobloem 8) Voorjaarsroerkruid. 668 wit marmer voor (o.a.) standbeelden. Gemetamorfiseerd kalksteen. CaCO_3 .

ziedaar u eenige voorwerpen opgenoemd, die ter doeltreffende versiering van 't tempelgebouw aldaar waren aangebragt, in betere orde voorzeker dan wij ze hier hebben opgenoemd.

Doch te lang reeds stonden wij stil bij Van Speyk's praalgraf. Het gedenkteeken van een ander vaderlander, die evenzeer als de burgerwees van Amsterdam, doch niet in buskruidsmook en sulferdamp, ten hemel steeg, vraagt onze aandacht. Wij hebben de antieke urn op 't oog, uit wit marmer vervaardigd, versierd met een lauwerkrans, geplaatst op een voetstuk van zwart marmer, niets tot opschrift voerende dan dezen naam:

VONDEL

met aanhaling van zijnen sterfdag en vermelding, dat dit gedenkteeken hier werd opgericht door het letterkundig genootschap Diligentia Omnia, in 't jaar 1772.

Late huldiging der verdiensten van hem, die nog de éénige Vondel zou heeten, bijaldien de hoofdkerk der Sparen-stad ons niet een anderen naam, even beroemd als de zijne, in 't geheugen riep! Late erkenning van een talent, dat destijds in Europa geene wedergâ had, en zich reeds het hoofd met eenen vonkelenden stralenkrans had omhuld,

Toen Duitschland zog in nacht verzonken,
Zoo stout geen' zanger had gehoord;

en lang voordat

Frankrijk een' Corneille noemde,
Daar 't schoon, waarop Brittanje roemde,
In wansmaak diep begraven lag.⁶⁶⁹

Late hulde den grooten dichter gewijd, zeggen wij nogmaals,

669 P.H. Gallé *Herinnering en bemoediging* 1831 Via delpher.nl De bundel bevat een voorwoord van J. van Wijk Roelantzn van de school in Kampen. Lesturgen bezocht die school vier jaar. Wellicht is de bijdrage over Vondel van Lesturgeon.

nadat zijn stof bijna eene eeuw met het stof der aarde vermengd was geweest! Nomsz⁶⁷⁰ beseftte dit ook, toen hij aan Uylenbroek⁶⁷¹ schreef:

Verwerft gy dit geluk,

namelijk, dat men hem den naam van dichter toestond, –

hou dan uw vlijt voldaan.

Meer is u niet beloofd by ons, die puik poeeten,

Als Vondel, in een graf ontbloomt van praal vergeten.⁶⁷²

Vondel ontsiep in 1679 voor een beter leven, en geen openlijke hulde werd hem gebragt, tenzij men 't latijnsche tijdvers van den oud-schepen Joan Six op 's dichters grafsteen in die cathogorie plaatse, een tijdvers, waarvan Gerard Brandt deze vertaling geeft:

Hier rUst Van Vondel hoog bejaard,

ApoLLo en zIJn Zangberg Waard.⁶⁷³

670 Nomsz, Johannes (Jan) Noordnederlands [huidige Nederland] toneelschrijver, dichter en essayist (Amsterdam 25.7.1738-ald. 28.8.1803). Was een produktief toneelschrijver die weliswaar meestal aan de oppervlakte bleef, doch in zijn beste werk goed materiaal voor de spelers leverde en het publiek tot geestdrift wist te brengen. Zijn bewonderde voorbeeld was Voltaire, van wie hij versch. stukken vertaalde, nl. *Amelia* (1772), *Zaire* (1777), *Het weeskind van China* (1782) en *Semiramis* (1801).

671 Uylenbroek, Pieter Johannes -, 1748- 1808, boekhandelaar-uitgever te Amsterdam, in de Nes, mentor der jongere dichters. Bilderdijk, Helmers, Loots en Kinker waren op zijn begrafenis; Kinker maakte een lofdicht.

Hij was in 1788 begonnen met de uitgave der *Kleine Dichterlijke Handschriften*. Zelf dichter, maar 't best bekend als vertaler van talrijke treur- en blijspelen, o.a. *Fedra*, 1780; *Romeo en Julia*, 1786; *Othello*, 1802. In zijn huis kwamen de jonge letterkundigen samen; daaraan zijn de *Kl. Dicht. Handschriften* te danken, 1788- 1808; Van Walré en Loots kwamen uit die kring voort; ook van Tollens was hij de raadsman bij zijn eerste optreden. Men zat er op zijn 'letterkundige namiddages' bijeen bij brood en koffie, bitterfles en lange pijpen.

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid (1952) – K. ter Laan dbnl.org 672]. Nomsz in *Bloemlezing uit de Nederlandsche dichters der achttiende eeuw* 1871 via delfpher.nl

673 Vondel 1679 - 5 februari - 1879 bevat het complete gedicht. 1879 Via delfpher.nl Hoofdletters vormen een jaartal.

Het nageslacht, heeft men opgemerkt, is erkentelijker jegens ware verdienste, dan onze tijdgenooten-zelve. Is dit al waar van anderen, – hier is die spreuk van geene toepassing. Gelijk het tijdperk zijns levens eene aaneenschakeling was van miskenning en vervolging en ook hij het gewone lot des dichters niet ontliiep, zoo heeft de eerste eeuw na zijnen dood ook voor hem een tweede graf, dat der vergetelheid, gedolven. Maar zeggen wij met Da Costa,⁶⁷⁴ in het schoone gedicht, waarin hij de lotsbestemming des dichters schildert:

Maar wat is de ongenâ van lot en menschedom tevens
Voor u, wiens hoop begint aan 't eindperk eerst uw levens?
Hiermee staat gij geweld en smaad en onrecht door,
Hiermee staat ge onschuld, deugd en 't recht der waarheid voor,
En gadert langs uw baan de vrucht der levenswijsheid,
En deelt die met de jeugd in 't kalm seizoen der grijsheid,
En zoekt naar wetenschap tot aan den rand van 't graf,
En draagt, het oog op God, wat God te dragen gaf,
Tot de Engel van den dood u 't wrakke lijf moet slopen,
En dan triumf in 't end! de hemel staat u open.⁶⁷⁵

Wien verwondert het echter, dat men Vondel vergat, als men weet, tot welke laagte de poëzij daalde onder den invloed

674 Costa, Isaâc da Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 14.1.1798 - Amsterdam 28.4.1860). Afkomstig uit een patricische Portugees-joodse familie. Bezocht 1811-1815 het Athenaeum Illustre. In 1813 kennismaking met Bilderdijk, wiens voornaamste discipel hij werd. Studeerde te Leiden, waar hij in 1818 en in 1821 promoveerde, respectievelijk in de rechtsgeleerdheid en in letteren en wijsbegeerte. In 1822 liet hij zich daar in de hervormde kerk dopen. Na zijn studie werd hij ambtelos burger.

Veel opzien baarden zijn Bezwaren tegen den geest der eeuw (1823). Dit boekje is blijkens de voorrede geschreven ter bestrijding van het vooroordeel dat de negentiende eeuw alle voorafgaande overtreft. Met grote beslistheid wordt in tien hoofdstukken de geest van het toenmaals heersende rationalisme bestreden, de gedachtenwereld der achttiende eeuw, die juist in Nederland zo lang voortduurde.

Schrijvers en dichters (dbnl biografieënproject I)(2003-....)–G.J. van Bork dbnl.org

675 Da Costa *Komplete dichtwerken* 1876 via delpher.nl Zoek op een “strofe van dit vers”. Ook op dbnl.org

van Pels⁶⁷⁶ en Feitama?⁶⁷⁷ Het was immers, zegt een bevoegd beoordeelaar ervan, een tijd van stille overdenking, niet van stoute vlugt, waarin het zalig genieten meer en meer de plaats innam van het kansvolle ondernemen. Was het wonder, dat men toen weinig of geene belangstelling koesterde in hetgeen eene vorige eeuw goeds en groots had opgeleverd? De eischen, die men destijds aan de kunst deed, – het ideaal, dat men in haar najoeg, de geest, toenmaals gehuldigd, wat was er van deze te wachten, waar ‘t op de bewondering aankwam van iemand, die zoo hoog boven zijne regters stond als de eeuw, waarin deze de vierschaar spanden, laag gezonken was beneden het tijdvak van vaderlandschen roem, dat tijdvak, waarin Maurits en Frederik Hendrik den oorlogsdegen zwaaiden, De Ruiters en Tromp de zee van hunne feiten deden gewagen, Hooft, Vondel en Antonides de lier besnaarden?

Neen, de 18de eeuw die eeuw van flauwheid, wansmaak en verval, die moeder van ‘t Jan-salieïsme harer 19de zuster, was niet in staat, Vondel te waarderen naar den prijs, dien hij verdiende. Het was harer laatste helft voorbehouden, zijne nagedachtenis te huldigen; de taak der onze zij het, Vondel op ‘t voetstuk zijns roems te plaatsen, de schatten, die in hem verborgen zijn, op te delven, zijn geest uit te storten in de gemoederen van ‘t opkomend geslacht, opdat in alle volgende tijden, zoo lang onze natie nog sympathie heeft voor waarachtige kunst, met geestdrift en liefde dit tweemanschap genoemd worde: Vondel en Bilderdijk!

Zoo lang men Neêrduitsch dicht verstaet, en bout in waerde,
Zal meer en meer hun lof zich spreien over d’aerde.⁶⁷⁸

676 Andries Pels Noordnederlands dichter en toneelschrijver (gedoopt Amsterdam 19.10.1631-begraven 6.7.1681). Was advocaat. Richtte in 1669 samen met Lodewijk Meyer e.a. het dichtgenootschap ‘Nil Volentibus Arduum’ op, waarin hij een der voornaamste voorvechters was van het Frans-classicisme. Van 1678 tot 1680 was hij regent van de Amsterdamse schouwburg. *De Nederlandse en Vlaamse auteurs* (1985)–G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse dbnl.org

677 Op dbnl.org meerdere dichters van die naam.

678 *Alle de gedichten* Johannes Antonides van der Goes 1714 via delpher.nl

De praalgraven van Neerlands zeehelden thans weder onze aandacht gewijd! Waar vindt gij ze niet, die herinneringsteekenen, dat wij een watervolk zijn, dat wij voorheen iets meer, dan thans, beduidden in den rang der natiën, – die leerboeken van de geschiedenis onzes voorgeslachts voor ieder, wie een open zin heeft en een gevoelig hart voor alles, wat ons vaderland groot en beroemd maakte bij allen? Doch geene overwegingen verder.

Hier staan wij voor de tombe, welke het collegie ter admiraliteit binnen Amsterdam opgericht heeft ter eere van den schout-bij-nacht W. J. G. baron Bontinck.⁶⁷⁹ Wie ooit iets las van den slag bij Doggersbank, – den doodsniik onzer

679BONTINCK (Wolter Jan Gerrit), een van de meest bekende en verdienstelijkste kapiteins ter zee uit den tijd van de wederopleving van de zeemacht der Republiek in de 18e eeuw, geb. op Schoonheeten 30 Juli 1745, ged. te Raalte 8 Aug. d.a.v., gestorven 23/24 Aug. 1781, zoon van Berent Hendrik Bontinck heer van Schoonheeten en Bonne Elizabeth Jurriana du Tertre. Hij ging op 13-jarigen leeftijd als adelborst in 's lands zeedienst, en diende het eerst in 1758 als zoodanig onder de bevelen van den kapitein ter zee Coertse, die hem een uitmuntende leiding en voorbeeld gaf. Hij klom spoedig open was in 1774 kapitein van de 'Zwaluw', een schip van 12 stukken en 60 koppen, dat deel uitmaakte van een eskader van 8 schepen onder kapitein Dabenis, bestemd om in de Middellandsche Zee de barbaarsche zeeroovers in toom te houden. ... Bontinck behoorde met zijn schip de 'Batavier' tot het eerste, maar beide eskaders zouden voorloopig bijéén blijven. De slag bij Doggersbank op 5 Aug. volgde. In dien slag lag Bontinck met zijn schip no. 4 in de linie, in den aanvang tegenover de 'Buffalo' een schip van 60 stukken, en werd ongeveer een uur na den aanvang van het gevecht door een kanonskogel zwaar gewond aan den linkerschouder. Hij liet zijn tweeden kapitein Jean Louis Bosch waarschuwen, die benedende de batterij commandeerde. Deze werd aan dek komende door een splinter aan het been gewond en trof Bontinck badende in zijn bloed aan. Bontinck gaf hem het commando over, hem vermanende 'liever alles te wagen en te vergaan dan te strijken of te vluchten.' De strijd werd daarop met kracht door Bosch voortgezet, terwijl Bontinck naar beneden werd gebracht. De 'Batavier' werd ontzaggelijk geteisterd eerst in den strijd met de 'Buffalo', daarna door de volle lagen van de achtereenvolgens passeerende engelsche schepen 'Fortitude' 'Amelia' 'Preston' en 'Bienfaisant', die het schip nagenoeg tot een wrak maakten. Niettemin hield Bosch stand, liep op het einde van den strijd, omdat de Batavier niet mede kon komen, nog groote kans den vijand in handen te vallen, maar volgde daarna de vloot terug naar de nederlandsche havens, evenals de koopvaardijvloot, zoodat het doel van den tocht niet bereikt werd. Bontinck bevond zich in hoogst zorgelijken toestand, en werd naar Amsterdam vervoerd, waar hij in het huis van zijn vriend Boreel zorgvuldig verpleegd werd, maar in den nacht van 23 op 24 Augustus aan de gevolgen van zijn wonden overleed. De Republiek verloor in hem een van haar beste kapiteins. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 1(1911)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

nationale grootheid ter zee, – vond daar ook Bentinck's naam roemvol vermeld. Hij ontving er doodelijke wonden, aan wier gevolgen hij negentien dagen na den zeeslag, op den 24 Augustus 1781, is overleden. Eene verraderlijke schuiftang⁶⁸⁰ werd hem in den schouder geschoten; doch hij gaf aan zijn' eersten officier bevel, om het gevecht tegen twee grotere Engelsche schepen met moed voort te zetten, Deze de overmagt te groot houdende, vroeg andermaal de bevelen des edelen kapiteins en ontving weder tot antwoord: "eerder alles te moeten wagen en vergaan, dan afdeinzen." Die woorden, uit den mond van eenen beminden bevelhebber, ontstaken de bemanning in geestdrift; zij zwoeren, zich eer in den grond" te laten boren, dan te wijken, en zij hielden woord: de vijand deinsde af met schade en schande. Bentinck werd na den slag ten huize van den heer mr. Boreel te Amsterdam verpleegd, maar vergeefs! Even vóór zijnen dood werd hij tot schout-bij-nacht en adjudant-generaal der marine verheven. Aan den meesterlijken beitel van A. Ziezenis⁶⁸¹ heeft de Nieuwe Kerk dit monument te danken.

Uit een grootscher tijdperk, toen de zon onzes roems nog op hare middaghoogte prijkte, herdenken wij den dapperen scheepsbevelhebber David Sweers,⁶⁸² wiens graf niet verre van dat van Bentinck gezien wordt. Deze sneuvelde in den

680 een paar ijzers die even zeer als stelen van eene tang, maar intusschen derwijze, aan elkanderen verbonden zijn, dat zij uit elkanderen schuiven, wanner zij, in een kanon gestoken, daaruit weggeschoten worden. *Nederduitsch taalkundig woordenboek* Pieter Weiland 1810 delpher.nl

681 Ziesenis, Anthonie (26 december 1731-1801) Beeldhouwer, etser, tekenaar. Geboren: 26 december 1731, Hannover. Gestorven: 25 maart 1801, Amsterdam. Plaats en periode van werkzaamheid: Hamburg, van 1757 tot 1757

<http://test.bioport.huuygens.knaw.nl/persoon/18846441>

682 SWEERTS (David), SWEERS, SUERIUS, ZUERIUUS, zoon van Joris, hoofdschout van Maasland en van Johanna Becker, ontmoeten wij in 1671 als kapitein ter zee, onder de Amsterdamsche admiraliteit in 't escader van den vice-admiraal W.J. Baron van Gent. In 1672 was op het schip de Beschermmer, onder het smaldeel van den admiraal de Ruiter. In den slag bij Soulsbay, kweet zich dapper, doch werd in den tweeden slag van 1673 door een kogel van zijn beide beenen beroofd en overleed den 21 Augustus onder vreeselijke pijnen. Hij huwde te Amsterdam 24 Dec. 1672 Maria van Baarle. Zijn lijk werd in de N. kerk te Amsterdam bijgezet, waarbij men gouden en zilveren gedenkpenningen uitdeelde. *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 17. Tweede stuk(1874)–A.J. van der Aa dbnl.org

zeeslag van De Ruyter tegen prins Robert en den graaf D'Estrées bij Kijkduin en de Helder, op den 21 Augustus 1673. 't Gedenkteeken is een voudig, en bestaat alleen uit eene wapentrofee in marmer uitgehouwen.

Achter den predikstoel ontdekt gij de fraaije graftombe van den heldhaftigen Van Galen,⁶⁸³ die, hoewel Westfalingen van afkomst en geboorte, nogtans den Nederlandschen roem ter zee hielp handhaven en daarom ook als Nederlandsch zeeheld geboekt staat. Hij stierf aan zware wonden, die hij ontving toen hij, in Maart 1653, den Engelschen admiraal Appellon voor Livorno slag leverde en de nederlaag gaf. Vondel zingt daarvan:

Galen, in zijn been geschoten,
Staet op 't ander eens zoo vast,
Even trots, en onverdroten,
Als een steenrots, voor de mast;
Even rustigh, even fier,
Onder d'ijzers, in het vier;

683 GALEN (Jan van,) geboren te Essen in 1604. Zijn overgrootvader Adam van Galen was gehuwd met Margaretha Bongaarden, een juffer uit den ridderlijken stam van Papendorp; zijn grootvader was Gijsbrecht, en zijn vader Jan van Galen. Hij trad in dienst als gewoon matroos, doch klom spoedig op en was op 26 jarigen leeftijd bevelhebber van een schip: hij voer eenigen tijd op zoogenaamde directie-schepen. Hij streed herhaalde malen tegen de Duinkerkers, werd in een dier gevechten gewond, doch herstelde weldra; ook nam hij deel aan den slag bij Duins. Na den vrede met Spanje strijdt hij in de Middellandsche zee tegen de Barbariische zeeroovers; wordt bij een overrompeling van zijn sloep te Port Maria zwaar verwond, en met elf wonden overdekt, ter verpleging aan den wal opgenomen, vanwaar hij, na herstel, weder naar zijn schip terugkeert. Bij het uitbreken van den engelschen oorlog is hij in het vaderland, en werd hem als kommandeur het bevel opgedragen over schepen in de Middellandsche zee. Hij reisde over land daarheen, en door zijn dapperheid aldaar bekend, werd hij door den groothertog van Toscane ontvangen, die hem per rijtuig naar Pisa liet brengen, vanwaar hij de reis naar Livorno kon vervolgen, alwaar de schepen zich bevonden.

In den slag bij Livorno op 14 Maart 1653 werd hij zwaar gewond, zijn rechterbeen moest onder de knie worden afgezet; hij overleed 9 dagen later aan de gevolgen dier verwonding; zijn lijk werd gebalsemd en aan boord van het schip 'Haarlem' naar het vaderland overgebracht.

Hij werd begraven in de Nieuwe kerk te Amsterdam, waar zijn beeld in marmer op de tombe is uitgehouwen. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 5(1921)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

Wel getroost zijn lijf en leven
Voor ons Vaderlant te geven.⁶⁸⁴

Bekend is zijn antwoord: de Engelsche koningsmoorders moeten het toch al betalen.

Geheel uit wit marmer gebeiteld, ligt de held hier in volle wapenrusting, het hoofd leunende op een stuk geschut en de helm aan zijne voeten. Op het voorvlak van 't voetstuk der sarcofaag is eene afbeelding des bloedigen zeeslags van Livorno te zien. Een ovaal schild boven 't liggende beeld, in 't midden eener wapentrofee en met eene scheepskroon gedekt, vermeldt zijn naam en laatste feit. 't Geheel is den onverschrokken held waardig, en deszelfs beschouwing wekt de levendigste aandoeningen op van bewondering en eerbied.

Van andere graven spreken wij niet, want de tijd wenkt ons tot spoeden en wij hebben nog het chef-d'oeuvre der praalgraven te bezigtigen.

Op 't koor heeft het dankbaar vaderland den grooten De Ruyter⁶⁸⁵ een gedenkteeken opgericht, dat schaars zijne wedergade vinden zal.

Men giet' den krijgsman in metaal noch koper af!
Hij hoeft geen grafsteen, heel de wereld is zijn graf.⁶⁸⁶

Deze krachtvolle regels kwamen ons in gedachten, toen wij op het prachtig voortbrengsel van vaderlandsche beeldhouwkunst, ter vereeuwiging van wat uit zich-zelf onsterfelijk is, het bewonderend oog vestigden. Strekt het eensdeels om de

684 Scheepskroon. Behaelt, in den Scheepsstrijt, by Livorne, Door den doorluchtigen Zeeheld, Joan van Galen, Amiraal der Hollantsche Vlote, in de Middelantsche zee. *De werken van Vondel*. Deel 5. 1645-1656(1931) dbnl.org

685 RUYTER (Michiel Adriaanszoon de), geboren te Vlissingen 24 Maart 1607, overleden te Syracuse 29 April 1676 aan de wonden zeven dagen tevoren in den slag bij die stad bekomen; 18 Maart 1677 in de Nieuwe kerk te Amsterdam begraven. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 5(1921)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org
686 nog niet gevonden. Antonides.

nagedachtenis van den Grooten man te huldigen, het stelt evenzeer den dankbaren zin en den goeden kunstsmaak van deszelfs ontwerpers op den voorgrond.

Er schuilt zeker altijd een weinig ijdelheid onder, als zich eene commissie vereenigt om den naam van dezen of genen beroemden persoon te vereeren, en aan 't eigenlijk doel wordt, gemaskerd door de bewondering voor den overledene, nog stilzwijgend een bijoogmerk vastgeknoopt, de vergodding van zich-zelve. Doch wie der zonen Adams hinkt niet aan dit euvel, zelfverheffing en ijdelheid? Of het zou de nederige Christenheld moeten geweest zijn, die hier rust en zoo hij 't wist zich tegen de praalvertooning had aangekant, waarin de dankbaarheid der natie jegens zijne verdiensten hier zich zelve eene eerezuil heeft opgericht. En was dankbaarheid het beginsel, waaruit dit kunstgewrocht zijn oorsprong ontleent, erkenntenis aan De Ruyter's veelvuldige verdiensten, die zich hier openlijk voor 't oog der wereld aan den dag wilde leggen, – dan nemen wij Antonides' scherp gezegde terug.

Niemand evenwel duide het ons ten kwade, dat wij geene vrienden zijn van overlading en opstapeling van pracht en praal, iets, wat wij ook in De Ruyter's praalgraf zoo gaarne zagen vermeden. De bedevaartganger naar deze heilige stede ziet daarvoor dikwijls het ware oogmerk, waartoe zulke monumenten moeten dienen, voorbij en vergeet hem, ter wiens eere het opgericht werd, om alleen de bekwaamheid en den keurigen smaak des beeldhouwers te bewonderen. Niet genoeg aan prijzing verdient de wijze, waarop Haarlems rederijkkamer Bilderdijk en 't genootschap Diligentia Omnia Vondel hebben gehuldigd.

Een woord over de Ruyter's mausoleum! De held is in eene liggende houding afgebeeld; zijn hoofd rust op een kanon; in zijne hand klemt bij den bevelhebbersstaf. Boven het beeld bevindt zich een beeldhouwstuk en bas-relief, voorstellende een zeegevecht. Aan weerszijden doet een triton de zeeschelp klinken. Het bas-relief is met eene scheepskroon gedekt, waaruit de Faam⁶⁸⁷ met hare bazuinen opstijgt. Twee

687 Fama (godin) Fama is de godin van de roem en het gerucht in de

genietjes⁶⁸⁸ naast haar houden de wapens van Holland en der andere gewesten. (Dat van Drenthe zochten wij vergeefs.) Boven de kroonlijst van 't geheele praalgraf verheft zich eene trofee van vlaggen en wimpels, in wier midden De Ruyter's wapen met deszelfs versierselen en tenants⁶⁸⁹ prijkt. In eene nis ter regterzijde van 't monument staat het standbeeld der Voorzigtigheid, in een ter linkerzijde de Standvastigheid. Een uitvoerig opschrift, dat met de kernachtige woorden *Immensi tremor occani* (de schrik des onafmetelijken oceaans) eindigt, is niet vergeten en onder het liggend beeld met gulden letteren in zwarten toetssteen gebeiteld.

Daarenboven leest ge er ook nog eene andere spreuk en een tweetal grafschriften van den dichter Heinsius.⁶⁹⁰

Romeinse mythologie .

688 De Hr. fokke, voorgenomen hebbende zijne Hoorders met eenig gedeelte der Vaderlandsche Historie, vermakelijk voorgesteld, bezig te houden, was enzeker in de keuze. Hij vervoege zich daarom tot zijn Geniusje om raad, en berinnert ons nu vooraf nog aan het gevoelen der Ouden, dat de Mensch van zijne geboorte af vergezeld werd van twee Genii, een' goeden en een' kwaden, gewaagt van den goeden Genius van Socrates, alsmede dat, behalve de beide genoemde Geesten, nog een klein Geniusje ondersteld werd, doorgaans als een gevleugeld Kindje verbeeld, hetwelk onzen geest, neiging, keus en bijzondere geestvermogens bestuurde; vanwaar wij nog heden de zoogenaamde Genietjes in Monumenten en andere Kunstwerken bezigen. *De drie Gebroeders Alverwoesters, eene Komische Geestverrukking*, voorgelezen in Felix Meritis, op den 3den van Louwmaand 1810. door A. Fokke, Sz. Te Amsterdam, bij J. v.d. Hey. In gr. 8vo. 24 Bl. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1810 dbnl.org

689 1) Dikste drukletter 2) Heraldische term 3) Schilddrager 4) Schildhouder 5) Schildhouder (herald.) 6) Wapendrager.

690 HEINSIUS (Nicolaus) (1), Nicolaas Heins, geb. 29 Juli 1620 te Leiden, overl. 7 Oct. 1681 te 's Gravenh., zoon van den voorg. en Ermgard Rutgers. Door zijn vader opgevoed en onderwezen, toonde hij reeds op zeer jeugdigen leeftijd een buitengewonen aanleg voor de studie der klassieke talen en vooral voor de latijnsche poëzie. Nauwelijks 17 jaar oud gaf hij zijn eerste latijnsche gedichten uit en wisselde hij latijnsche brieven met bekende geleerden, wier kring zich steeds uitbreidde. 1645 ondernam hij een groote reis naar Frankrijk en Italië. waar hij bibliotheken bezocht en met tal van geleerden vriendschap sloot. 1648 naar zijn vaderland teruggekeerd vertrok hij 1649 naar Stockholm, op uitnoodiging van koningin Christina, die den beroemden latijnschen dichter aan haar hof wilde verbinden. Zijn eigen tijd waardeerde in hem vooral een latijnschen dichter. Zoo zijn de twee grafdichten op de Ruyter's tombe en het gedicht op het voetstuk van het Erasmusbeeld te Rotterdam van zijn hand. Voor onzen smaak zijn zijn verzen soms wat al te gekunsteld en met mythologische geleerdheid overladen. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 2(1912)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen

Daar sluimert dan de held, wiens uitnemendste lofspraak deze is: hij was een echt Hollander! Achteenvijftig jaren wijdde hij talenten leven aan zijn vaderland; koningen en vorsten erkenden zijne verdiensten en nogtans duizelde hem het hoofd niet van den glans, die 't omscheen. Hij bleef nederig en eenvoudig te midden van alle toejuichingen en eene opeenstapeling van eerbewijzingen. In meer dan veertig gevechten, en daaronder vijftien groote zeeslagen, betoonde hij het vaderland de gewigtigste diensten.

Al d'Oceaan gewaeght van Hollants ammirael,
heeft Vondel daarvan in een bijschrift op De Ruiters afbeeldsel gezegd.

Onbekommerd wat daarover het oordeel der wereld zijn mogt, zeide hij: "Ik wil wel van niemand geroemd noch opgehaald worden, als ik slechts mijn gemoed mag voldoen en mijne orders wél uitvoeren." Werden hem loftuitingen toegevoegd, hij werd er beschaamd onder, bezwaaid en bevreesd, 't oog houdende op Herodus⁶⁹¹ verschrikkelijk uiteinde, die Gode de eer niet gaf. "Liet ik mij die eere aanleunen," zeide de groote man, "God zou mij dan verlaten." Ten aanzien van al de zaken, die tot het bedienen van zijn ambt werden vereischt, hield men hem te regt voor een volmaakt admiraal. Al wat ooit in vele voortreffelijke veldoversten stukswijze werd geprezen, was in hem tot een voortreffelijk geheel vereenigd.

Mogten de De Ruyters herleven onder de natie! Niet zoo zeer als vlootvoogden en zeehelden, maar als navolgers zijner deugden. Dan zou Nederland in zedelijke kracht, die eenige rijkdom der natiën, worden, wat het in stoffelijk vermogen was ten tijde der 17de eeuw. Gelijk toen op zee, zou het dan door nederigheid, eenvoud, eerlijkheid, vlijt en godsvrucht de achting van geheel Europa zich verwerven. De Ruiters

691 37 v. Chr. - 4 na Chr. Het laatste levensjaar van Herodes was volgens Flavius Iosephus een aaneenschakeling van pijnlijke en hinderlijke ziekten. Een poging tot zelfdoding, enkele dagen voor zijn overlijden, werd verhinderd door zijn neef Achiabus.

praalgraf verrijze niet slechts als een gedenkteeken van zijn heldenroem, maar ook, zoo als Antonides zingt,

Op dat zijn deugt, gelijk een vonk in tonder vat
En zich, versprei, het bloet der helden in haer stad
Te meer ontsteke, en wekke alom de Batavieren
Het harte, om mee hun Hooft met zulk een kroon te sieren,

die kroon namelijk, welke De Ruyter zich verwierf door waren heldenmoed en nederigen Christenzin.

De Ruyter's praalgraf is niet slechts een sieraad van Amsterdam's Nieuwe kerk, maar een geheel nationaal gedenkteeken. De roem des helds toch en zijne nagedachtenis behooren niet uitsluitend aan de hoofdstad des rijks; geheel het vaderland, geheel de natie mag, die als haar eigendom beschouwen. Het bevreemdde ons daarom, dat wij de bezigtiging van dit nationaal gedenkstuk voor den prijs van een paar kwartjes moesten koopen, en dat wel op zondag, tusschen de godsdienstoefeningen! Tegen zoo iets — tegen dergelijke fatsoenlijke afzetterij moest naauwkeurig gewaakt worden. De kerkvoogden of kerkmeesters of zij onder wier bevelen de bedienden gesteld zijn, welke te dier plaatse voor en na de godsdienst voor de orde zorgen, zijn zekerlijk onkundig van deze contributie, door hunne handlangers den vreemdeling opgelegd. Gelijk de toegang tot het huis des gebeds voor elk open staat, moet ook het bezoeken van zulke plaatsen, waar vaderlandsch gevoel en kunstsmaak hunne eeredienst willen plegen, niet bemoeijelijk worden door eene eigendunkelijke belasting.

Wij nemen dit den kerkediender veel eerder kwalijk dan zijne onkunde, waarvan wij dit staaltje ondervonden, dat hij ons 's admiraals wapen, boven het monument prijkende, wilde opdringen voor het wapen van Engeland!

Nu meenen wij de rei van gedenkstukken ten einde te zijn. Wij sluiten derhalve dit geopende boek der geschiedenis van ons vaderland, om nog in 't kort na te gaan, welke lotgevallen

de kerk-zelve al ondergaan heeft van hare stichting tot op den huidigen dag.

Als haar eerste bouwheer wordt zekere Willem Eggert⁶⁹² genoemd, een rijk en vermogend man, gunsteling van graaf Willem VI en stichter der stad Purmerende. Zijn wapenschild hangt nog aan een der kerkpilaren. Hij begon den bouw in 1408 of 1412 of 1414 en droeg de kosten daarvan grootendeels zelf. De voltooiing evenwel beleefde hij niet; in 1417 ging hij ter ziele.

Kort na hare stichting – in 1421 – deelde de kerk in ‘t ongelukkig lot van een derde gedeelte der stad; zij werd door de vlammen verteerd! – en bleef in puinhoopen liggen tot in ‘t jaar 1500. Toen herbouwde men haar zoo prachtig, dat ze als een der aanzienlijkste van Europa beschouwd werd, zoo wel om hare netheid en de sierlijkheid van bouwtrant, als wegens den rijkdom van kunst, die er aan werd besteed. Toegewijd aan de Lieve Vrouw, telde men in haar vierendertig altaren, benevens velerlei kapellen en een grooten schat van kostbare kerksieraden. Tot de laatste behoorde een verguld zilveren geëmailleerd kruis ter zwaarte van dertien ponden, waarin een stukje hout gevat was van ‘t kruis van Jezus. In ‘t begin van 1645 trof haar andermaal het ongeluk van brand. Zij werd met gewelf, dak, toren, klokken en orgel eene prooi der vlammen. Drie jaren later evenwel was zij weder uit haar puin opgebouwd en sinds dien tijd heeft zij niet weder dergelijke rampslagen te betreuren gehad.

692 EGGERT (Willem), Eggaert, geb. waarschijnlijk in Amsterdam, omstreeks 1360, gest. te Purmerend 15 Juli 1417, zoon van Jan, in 1393 wisselaar te Amsterdam en vermogend grondbezitter, steunde in 1392 den tegen hertog Albrecht opgestanen Willem van Oostervant. Hij was sedert 5 Juni 1399 rentmeester van Ooster- en Westergoo. Hij werd na Oostervant's optreden als graaf raad van Amsterdam en tesorier (1404-05 en 1414-15), sedert 1415 overste-tresorier, 1416-17 stadhouder van Holland, in welke functies hij belangrijke, vooral financiële diensten bewees, ook aan den graaf persoonlijk. Hij verkreeg van dezen vele voorrechten voor Amsterdam. 4 Nov. 1410 verhief graaf Willem VI hem tot heer van Purmerend en Purmerland, als nieuwe vrije en hooge heerlijkheid Purmerend, waar hij sedert 1413 het huis Purmerstein bezat aan het meer en een stad stichtte. ... Hij werd begraven in de Nieuwe kerk te Amsterdam, in een eigen koorkapel. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 6(1924)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen

Hoofdstuk XVII

In den Nederduitschen Schouwburg – Schagcherhandel – De koffijkamer

Na een beschouwing over het ontstaan van de Nederduitse schouwburg, inclusief een verhaal over de verwoestende brand, besluiten de assessor in de neven een bezoek te brengen aan een voorstelling. Ze waarschuwen voor een sjacherhandel; er zijn illegale kaartjes in de omloop. Wie een kaartje van een sjacheraar koopt loopt het risico niet over een plaats te kunnen beschikken.

We krijgen een uitgebreide beschrijving van het publiek in de schouwburg. Alle rangen en standen zijn vertegenwoordigd. Er volgt een toneelrecensie van: *de student en de voorname dame*, een blijspel in twee bedrijven naar het Fransch door de heer D.J Kamphuysen. De bespreking is niet onverdeeld positief. De koffiekamer is de rokerig en vooral te klein. De bezoekers van de schouwburg praten over de beurshandel en over triviale zaken, niet over de voorstelling die ze zojuist hebben gezien.

Na de pauze volgt een balletvoorstelling: *Harlequin pasteibakker, of de tooverijen van de nimphen Duif en Nachtegaal*. Het oordeel van Oom valt ongunstig uit. De zedige man leek niet bestand tegen de lichamelijke van de balletvoorstelling. Oom heeft de spreuk in gedachten: *het tooneel is eene school der zeden voor het volk*.

In het Nederlands verzucht Berend-oom: *Ik begrijp niet, hoe eene bruid bij die vertooningen haren bruijom niet verzoekt, huiswaarts te keeren; hoe een gemoedelijk huisvader en vrome huismoeder hunne dochters derwaarts kunnen laten gaan. Had ik dochters, ik zou ze te lief hebben, om ze aan 't gevaar, dat haar hier bedreigt, bloot te stellen. ... en toen wij [de neven] den domper op onze kaars zetteden, hoorden wij den Drenthschen assessor in den droom uitroepen: "o balletten! o balletten!"*

In den Nederduitschen Schouwburg

Ons eerste bezoek in den Nederduitschen Schouwburg. Historische herinneringen aangaande denzelfve.

Om niet te laat te komen, bevonden wij ons reeds te zes ure op 't Leidsche plein. Berend-oom slenterde landziek op en neder, had reeds zijn derde sigaar, bij den hofleverancier gekocht, opgestoken, en gluurde van onder de breedgerande waterproef naar 't zuurkraampje, dat op 't voormelde plein was opgeslagen en den lust van menig' voorbijganger tergend kittelde. Had hij zijn eigen zin durven volgen, Berend-oom had zich aan de uitgestalde augurken en chinaasappelen eens te goed gedaan; doch onze reeds meer geuite opmerking, dat zulks de assessorale waardigheid te kort deed en hem wijd en zijd in opspraak kon brengen, hield hem slaande tegen de verzoeking. Wij namen intusschen de voorbijgangers op, die van hunne wandeling de Leidsche poort binnenstroomden, – naar de luide gesprekken van velen te oordeelen, steunpilaren der Amsterdamsche beurs. Hoe later het werd, hoe drukker, ook op 't plein voor den schouwburg, van tooneelbeminnaars te voet, met eigen rijtuig en ook per sleedje. De laatste verdienden wel eene bijzondere attentie.

De tegenwoordige Stads- of Hollandsche schouwburg, (onder beide benamingen komt hij in 't *Handelsblad* voor) is, gelijk ieder weet, reeds sedert September 1774 niets meer dan een nood- of hulpgebouw. De opmerking, onlangs gemaakt, is vol waarheid, dat men te Amsterdam groote vrienden is van provisionele toestanden. Ook de Hollandsche schouwburg is slechts eene provisionele inrigting, en zal, naar 't gevoelen van wêlonderrigten, provisioneel blijven, totdat hij door brand of instorting definitief in een puinhoop verkeert.

Hoe weinig passende dit houten gebouw ook zij voor eene stad als 't rijke Amsterdam, en in weerwil van den goeden raad, om 't door een prachtiger te vervangen, en wel naar 't model van den nieuwen schouwburg te Dresden, is er tot hiertoe nog niet ernstig aan eene verwezenlijking van dergelijk plan gedacht en blijft men zich met de noodhulp vergenoegen.

Zijn voorganger, destijds op de Keizersgracht staande, was in 1637 tot stand gekomen. Nicolaas van Kampen⁶⁹³ was de bouwmeester van. De Agrippijnsche Zwaan⁶⁹⁴ zong daarom:

Wij bootsen 't groote Rome na in 't klein,
Nu Kampen bezigh is met bouwen
En naer den hemel vaert met hout en steen.

Hij werd ingewijd met den beroemden Gijsbrecht van Aemstel van Vondel. De schout, burgemeesters, schepenen en raad der stad waren bij die plegtigheid tegenwoordigen werden met dartel handgeklap verwelkomd. Ook bij andere gelegenheden werd de edelachtbare magistraat uitgenoodigd. Onder anderen deed Vondel dit, toen men den Salmoneus wilde spelen, op de volgende wijze:

Het Raethuis, dat den schouburg op holp bouwen,
Daer d'Oceaan zijn schatten voert in 't Y,
Verschijne om nu Salmoneus val t'aanschouwen,

693 KAMPEN (Nicolaas van) of van Campen, was waarschijnlijk een neef van den vermaarden bouwmeester en een zoon van Cornelis. In 1634 tot raad der stad Amsterdam benoemd, was hij ook regent van het weeshuis aldaar, en niet onbedreven zijnde in de bouwkunde, werd hem, bij de verbouwing van Coster's academie tot een schouwburg, het toezigt daarover opgedragen. Hij kweet zich zoo goed van de hem opgedragen taak, dat hij, om de woorden van den dichter Pels te gebruiken,

Schoon klein van omtrek, groot, en wijd gelijk een kerk, het werk,
Deë schijnen; en 't gemak zo met de welstand paarde,
Dat dit gebouw versierd met zulk een pracht en waarde,
Gelijk zo braaf een' kunst, en groot een stad betaamt,
Een meesterstuk verstrekke, en Schouwburg wierd genaamd.
Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 10(1862)–A.J. van der Aa
dbnl.org
694 Vondel.

Den spiegel van verwaete hovaerdij.
‘t Gewaerdig zich om van zijn hooge trappen
Te dalen, om ‘t gestoelte te bekleên,
Daer wij gelaerst op lucht en wolken stappen,
En in het zogh der Godendommen treên.

De nieuwe schouwburg was destijds zoo hoog in achting en
bloei, dat dezelfde dichter niet aarzelde, daarvan te zeggen:

Nu bloeit Athene in Amsterdam.

Gelijk altijd, zoo kantte zich ook toen ‘t vooroordeel
van bekrompen geesten tegen deze instelling van nut
en uitspanning. Reeds in 1629 hekelde Vondel in een
gedicht, getiteld: *de poëten tegens de consistorie*,⁶⁹⁵ sommige
predikanten, die van den kansel tegen de akademie (of
rederijkskamer *in liefde bloeiend*) hadden geijverd. De dichter
was daarover geweldig geërgerd, en in voorzeid vers heeft hij
zich door zijne drift zóó tot het triviale laten verleiden, dat er
een Jan Goeree⁶⁹⁶ en Willem van Focquenbroch⁶⁹⁷ zich over

695 De goddeloose pionder-geest
Liet vliegen eenen donder-veestvs.
Van uyt sijn lasterlogen-gat,
De stanck die quam gevlogen rat
By Dichters, op Parnassus neck;
Wat bruyt ons deuse Classis-geck.
Nu Prekers bystre wegen gaan,
Riep Breroo, vijster tegen aan:
Laat Luyt en Koster, Victoryn,

De werken van Vondel. Deel 3. 1627-1640 dbnl.org

696 Goeree, Jan -, 1670-1731, schilder, leerling van Lairese, tekende de
zolderbeschildering van de burgerzaal in ‘t stadhuis van Amsterdam;
burlesk dichter, die zich niet stoorde aan de regels der dichtgenootschappen.
Hij trad in zijn Mengeldicht op naar het voorbeeld van Abraham a Santa
Clara, zo in zijn Wind-Zang op de Kommerlyke Commerce van 1720. Zie
Scarron. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan
dbnl.org

697 Focquenbroch, W.G. v. -, ± 1630-’75, schreef het kluchtspel *Verwarde
Jalouzij*, 1663, vertaling van Molière. Hij leefde als student in Leiden
losbandig en maakte het als dokter in Amsterdam niet beter, zodat hij
in 1666 als fiskaal in dienst der W.I.C. naar de kust van Guinea ging
en geplaatst werd te St. George del Mina. Daar dichtte hij de bundel
Afrikaansche Thalia en het blijspel *De Min* in het Lazarushuys, 1674.
Hij keerde niet in het vaderland terug. In 1696 gaf Abraham Bogaert al

verheugd zouden hebben, indien zij zich daarvan 't vaderschap mogten toeëigenen. Een van Vondel's hevigste bestrijders was de predikant Petrus Wittewrongel.⁶⁹⁸ Later heeft een ongenoemd Akenaar het spelen van een zeker treurspel belet, waarom Vondel hem voor een bot en dom "Akerverken" uitkrijt. In weerwil echter van alle kleingeestig vooroordeel, droeg dit schouwtooneel, om deszelfs prachtige toestel van decoratiën en kleedij, de bewondering en goedkeuring weg van alle kenners door geheel Europa.

In dien tijd had men aan de tooneelvertooningen een weldadig oogmerk verbonden. Derzelver geldelijke opbrengst was bestemd ten behoeve van twee liefdadige gestichten, 't Burgerwees- en 't Oudemannenhuis. Vandaar het tweeregelig versje van Vondel, destijds, als toepasselijk op die liefdadige strekking, op een der balken geschilderd:

De Byen storten hier het eelste datze lezen,
Om d'oude stok te voën, en ouderloze wezen.

zijn 'nagelaten volgeestige werken' uit als Thalia of Geurige Zanggodin; herdrukt 1723 en '76. Hij is de eerste Ned. burleske dichter op voorbeeld van Scarron. Hij vertaalde uit het F. van Scarron Typhon of de Reuzenstrijd en De Eneas van Virgilius in zijn Zondagspak. Vooral in zijn bruilofts-, verjaars- en minnedichten is een buitengewone zinnelijkheid, platheid en vuilheid; in een eeuw verschenen er 8 drukken.

Bogaert vergeleek hem bij Hooft en Vondel; nu is nog alleen zijn drinkliedje bekend van:

Diogenes de wijze

Die woonden in een vat,

Daeruit kan men bewijze

Dat wysheyt woont bij 't nat.

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid(1952)–K. ter Laan dbnl.org 698 Wittewrongel, Ds. Petrus -, geb. 1609 te Middelburg, predikant te Amsterdam van 1638 tot zijn dood in 1662. Streng rechtzinnig en herhaaldelijk in botsing met de Overheid. Hij ijverde tegen het toneel, vooral tegen Lucifer. Vondel antwoordde met hekeldichten, o.a. *Uitvaart van Orfeus*, 1654, en *Speelstryd van Apollo en Pan*, 1654. Wittewrongel gaf daarop zijn *Christelicke Huyshoudinghe* uit, 1655, en in 1660 hetzelfde werk, vermeerderd, als *Oeconomia Christiana* ofte *Christelicke Huyshoudinghe*, weer tegen Lucifer en 'de goddeloze komedianten en landlopers'. Daarop Vondel weer in zijn *Tooneelschilt* of *Pleitrede* voor het toneelrecht, 1661. Wittewrongel had zijn boek aan de Stadsoverheid opgedragen en kreeg er f250 voor. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*(1952)–K. ter Laan dbnl.org

Hoewel er toen slechts tweemaal 's weeks gespeeld werd, 's maandags en donderdags, kon men, althans in 1663, volgens de kronijk van Dapper,⁶⁹⁹ op eene jaarlijksche opbrengst, boven alle onkosten, van ruim negenduizend gulden rekenen.

Tot in 1664 bleef de schouwburg, eigenlijk ontstaan uit de in 1617 door den kunstlievenden geneesheer Samuel Coster⁷⁰⁰ opgerigte akademie, in wezen, toen hij vervangen werd door een nieuw gebouw, dat tot in 1772 de geliefkoosde uitspanningsplaats bleef van wat in Amsterdam sympathie had voor de meesterstukken van Hooft, Vondel, Breeroo,⁷⁰¹

699 DAPPER (Olfert), zoon van Gerrit Gerritsz. (Dapper) en Trijntje Heeres, geb. te Amsterdam in 1636, gest. in December 1689. Hij werd in Mei 1658 te Utrecht als student ingeschreven; misschien had hij eerst aan het Athenaeum te Amsterdam gestudeerd. Of hij in Utrecht heeft afgestudeerd, weten wij niet. In ieder geval noemt hij zich in een acte van 16 December 1659 doctor medicinae. Of hij te Amsterdam werkelijk geneeskundige praktijk heeft uitgeoefend, blijkt niet. Openbare ambten heeft hij in ieder geval niet bekleed. Maar wel moet hij zeer veel hebben gestudeerd, blijkens het groot aantal boeken, dat hij in betrekkelijk korten tijd heeft doen verschijnen. Zijn eerste werk was de *Historische beschrijving der stad Amsterdam* (Amsterdam 1663, 4o). Zooals Wagenaar terecht opmerkt, overtreft het werk van Dapper alles wat tot dusverre over Amsterdam was geschreven. Het boek is opgedragen aan burgemeester Cornelis Witsen, die hem ook met 'eenige aloude gedenkteeken en schriften' had bijgestaan. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 7(1927)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org. Amsterdam kent een Dapperbuurt.

700 Coster, Dr. Samuel -, 1579-1665, lid der Oude Kamer te Amsterdam, stichter van de Eerste Nederduitsche Academie, 1617, voor hoger onderwijs en toneel, vijand van Rodenburg, die daar niet van weten wilde. Hij schreef een toneelstukje tegen Rodenburg en bestreed hem opnieuw in de voorrede van zijn *Isabella*. Hij kocht grond aan de Keizersgracht en bouwde er een loods op; een deel van de opbrengst der spelen kwam ten goede aan het Weeshuis. Maar reeds in 1619 werd de beoefening der wetenschap verboden en in 1621 werd hij ter verantwoording geroepen over zijn treurspel *Iphigenia*; hij kreeg een vermaning en beloofde beterschap, misschien uit vrees voor ontslag als dokter van 't Gasthuis.

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid(1952)–K. ter Laan dbnl.org
701 BREDERO (Gerbrant Adriaansz.) of Brederoo, doch niet Brederode zoo als men hem na zijne dood genoemd heeft, was gehoren te Amsterdam den 16den Maart 1585, waar hij zich in zijne jeugd meer of min aan de Letteroeteningen overgaf. Het schijnt dat hij zich verder op de Schilderkunst hebbe toegelegd om daaruit zijn bestaan te vinden; doch verder weet men weinige bijzonderheden van zijn leven dan dat hij Vaandrig van de Burgerij te Amsterdam is geweest. Hij was een werkzaam Lid van de Rederijderskamer In Liefde bloeyende, welke in zijne tijd reeds begon in verval te geraken. Voor het Tooneel dezer Kamer vervaardigde hij onderscheidene treur- en blijspelen, waarin veel natuurlijk en oorspronkelijk vernuft doorstraalt. Tusschen de ernstige tooneelen der treurspelen voegde hij, naar den smaak van zijnen leeftijd, eenige boertige in. Maar meest muntte hij uit in blij-

Langendijk⁷⁰² en hetgeen, vertolkt door Nomsz, het buitenland goeds en schoons wist aan te wijzen in treur-, blij- en tooneelspel. Dáár streek

en kluchtspelen, waarin hij de Amsterdamsche zeden van zijnen tijd, in de platte en eigenaardige taal van het gemeene volk, op eene levendige en naïve wijze wist voor te stellen, en dit droeg bij zijne tijdgenooten zulk eene goedkeuring weg, dat bij het vertoonen zijner blijspelen en kluchten, het tooneel en alle de zitplaatsen van het vrolijk gejuich, handgeklap en onophoudelijk geschater der aanschouwers weergalmden. Men wil zelf dat hij, om grondige kennis van de taal, spreekwijzen en zeden van de laagste volkklassse te bekomen, meermalen de visch- en andere markten bezocht, om de taal en spreekwijzen van snappende en kijvende wijven, en keuvelende praters te beluisteren; ja dat bij ten zelfden einde zich ook wel in de gemeenste kotten en kroegen begaf, om er in zijne blijspelen gebruik van te maken, zoo als hij in het Moortje en in den Spaanschen Brabander ruimschoots gedaan heeft. Geen wonder dat er dan ook vele uitdrukkingen in voorkomen, die den toets der kieschheid en eerbaarheid niet kunnen doorstaan, waaromtrent hij zich in de opdragen zijner tooneelstukken verdedigt op gronden, die in zijne tijd voor geldig werden gehouden. ... Bredero overleed in zijne geboortestad den 23sten Augustus 1618. ... Zijne zinspreuk 't kan verkeeren, heeft aanleiding gegeven tot het spreekwoord het kan verkeeren zegt Bredero. Vondel heeft het volgende grafschrift op hem vervaardigd:

Hier rust Brero, heenghereist,
Waer de boot geen veergelt eischt,
Van den Geest, die met zijn kluchten
Holp aen 't lachen, al die zuchten.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 2. Derde en vierde stuk(1855)–A.J. van der Aa dbnl.org

702 LANGENDIJK (Pieter), zoon van Arend Kort, die zijn geslachtsnaam met dien van zijne geboorteplaats Langendijk, bij Alkmaar, verwisselde, en van Anneke Nieuwenhuizen, werd den 25 Julij 1683 te Haarlem, waar zijn vader metselaarsbaas was, geboren. Naauwelijks zes jaren oud, verloor hij zijn vader, wiens weduwe de kostwinning, onder het opzigt van eenen meesterknecht aanhield, 'twelk echter van korten duur was. ... Ook graveerde hij titels van onderscheidene tooneelspelen, als onder anderen, op dat van Amosis, Treurspel door J. Nomsz, Amst. 1767 in kl. 8o.

Zijn Don Quichot werd in 1711 driemaal na elkander op den Amsterdamsehn schouwburg vertoond. Later verbeterde hij dit stuk, 'tgeen hij op zijn zestigjarigen leeftijd naar den beroemden roman van dien naam van Cervantes vervaardigde en in den Tooneelkijker even scherpzinnig als uitvoerig beoordeeld is. In 1712 gaf hij nog twee andere spelen, het kluchtspel De Zwetser en Het wederzijds Huwelijksbedrog. Het laatste dichtte hij, 'tot leering en ter verfoeiing van een gebrek, dat al te veel bij onzen landaart (was) ingeslopen, namelijk kaal en grootsch te zijn, en het laatste door bedrog staande te houden.' ... Hij overleed den 18den Junij 1756, in den ouderdom van bijna 73 jaar, nadat hij vijf dagen te voren tot de gemeente der Doopsgezinden toegetreden, en door den predikant Jan Visser gedoopt was. *Biographisch woordenboek der Nederlanden.* Deel 11(1865)–A.J. van der Aa dbnl.org

.....de grijze Raet het voorhoofd slecht,
.....door droeve en blijde spelen
Verquikt,

terwijl de Amsterdamsche jeugd den bouwheer luide prees,

Zoodat zijn naem, op schatren van haer vreught,
Tot in den boogh omhoogh⁷⁰³

kwam rijzen, ja zelfs ten vensteren uitbarstte.

Ook Coster-zelf leverde stukken voor het tooneel ingerigt die, hoezeer niet vrij te pleiten van den toen nog niet volkomen uitgedeesenden wansmaak toch de blijken dragen van weelderig vernuft en grondige kennis. Vondel erkent zijn talent in een bijschrift, waarin hij van zijne poëzij getuigt:

.....als Pegaes⁷⁰⁴ hem voert ten hemel op zijn wicken,
Dan hoort men hemelval, een tong gestipt in zout.⁷⁰⁵

“Alleen hierin zoude hij reeds verdienstelijk zijn, omdat hij allengskens van ‘t tooneel de duistere en smakelooze zedespelen der Rederijkers verbande,” zegt een bevoegd kunstregter, wiens naam ons thans is ontgaan.⁷⁰⁶

Doch, om tot het voormalig schouwburggebouw terug te keeren! – Den 22 Mei van ‘t jaar 1772 werd het de prooi van een geweldigen brand, ontstaan door ‘t vlamvatten van eenige houten smeerkokers.⁷⁰⁷ De orthodoxie zoowel van

703 Het gedicht *Op den nieuwen schouburg* van Vondel is te vinden in *De eerste periode van het Amsterdamsche tooneel* 1875 Johan Herman Rössing via delpher.nl

704 Pegasus; mythologisch gevleugeld paard.

705 J. v. Vondels *Poëzy of Verscheide gedichten, op een nieu by een vergadert, en met veele ook voorheen nooit gedrukte dichten vermeerderd: Mitsgaders een aanleidinge ter Nederduitsche dichtkunste en het Leven des dichters* Joost van den Vondel 1682 via Delpher.nl. Zoek op “dichtregel”

706 Citaat staat in *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde* Jeronimo de Vries 1835 via Delpher.nl

707 Smeerkoker was een deel van de toneelverlichting, namelijk het voetlicht. Dit bestond uit blikken bakken, gevuld met kaarssmear met

dien tijd als hier en daar nog in onze dagen,⁷⁰⁸ zag in deze – ramp eene straoefening des hemels. Tot op onzen tijd is het sprookje overgeplant, hetgeen bij vele gemoedelijke zielen nog gereeden ingang vindt, dat er dien avond eene vertooning van ‘t laatste oordeel gegeven werden alzoo de straf de misdaad van lasterlijke heiligschennis op de hielen volgde.

Geloofwaardige berigten dienaangaande verzekeren intusschen, dat men, na eene voorstelling van de kwalijk bewaarde Dochter, den Deserteur opvoerde, in welks derde bedrijf eene verduistering plaats grijpt, om de gevangenis, waarin de hoofd personaadje zich bevindt, natuurlijk af te schilderen. Naauwelijks had men hiermede een’ aanvang gemaakt, of benaauwende rookdampen deden ‘t angstwekkende vermoeden ontstaan, dat weldra maar al te gegrond bleek te zijn. In weinige oogenblikken reeds had zich de vlam meester gemaakt van ‘t geheele tooneel. De lichtkroonen in de zaal ploften naar beneden, ‘t gordijnscherm, de gewigten, de schermen-zelve volgden weldra. Alles geraakte nu in de uiterste verwarring. De felle vuurstroom, die zich inmiddels een uitweg naar buiten gebaand had, flikkerde zoo geweldig, dat men dien waarnam te Texel en ‘s Hage, in Utrecht en op de Zuiderzee. ‘t Geheel leverde een akelig schouwspel op van verwarring en ontzetting, waarbij den minstgevoelige het hart wegkromp van schrik en aan welks beschrijving de pen van den besten stylist zich noode zal wagen.

Eer ‘t elf uur was, lag ‘t dak reeds ingestort. Slechts twee uren waren noodig, om ‘t grootsch gevaarte, met al zijn praal en pracht en onbeschrijflijken toestel, in asch en rook te verkeeren.

Een allerbeklagelijkst einde, nadat het schier anderhalve eeuw de liefde der Y-stad en de glorie van ‘t lieve vaderland geweest was! Beklagelijker nog, omdat verscheidene mensen in de vlammen omkwamen of door de aandringende en opeengepakte volksmassa werden verpletterd. De beroemde

een stuk of vijf ingegoten pitten. Smeer is vet, olie. Vgl doorsmeren van automotoren.

708 Inderdaad, nog in onze dagen.

acteur Punt⁷⁰⁹ verloor in dezen brand al zijne goederen en bezittingen, huisraad en kleederen, papieren en prenten, boetseersels en eene kostbare verzameling van schilderijen. Hijzelf en zijne huisvrouw, met wie hij eerst kort te voren door 't huwelijk, was vereenigd, ontkwamen gelukkigerwijze den brand.

Ter vervanging van den afgebranden schouwburg werd de houten loods in 1773–74 hier opgericht. Een toepasselijk voorstuk diende, om op den 15 September van laatstgenoemd jaar 't gebouw der kunst in te wijden, terwijl daarna 't bekende treurspel *Jacob Simonszoon de Rijk*, van mevrouw Van Merken,⁷¹⁰ ten tooneele werd gevoerd.

709 Punt, Jan -, 1711-'79, graveur, sedert 1732 beroemd toneelspeler te Amsterdam; zijn Leven geschreven door Simon Styl, 1781. Hij speelde zijn rollen in moderne kledij en kwam daardoor tegenover Corver te staan, zijn beroemdste leerling en later zijn grootste mededinger. Na de brand van 1772 werd Jan Punt directeur te Rotterdam. Hij ging om met kunstenaars, maar ook met de aanzienlijken; hij leefde als een deftig burger, hield zelfs paarden. Hij was lange tijd de grootste van alle spelers, maar hij begon later te reciteren in plaats van te spelen; blijkbaar heeft hij de verzen meer gezongen dan gezegd; er kwam hoe langer hoe meer kritiek. Bij zijn vertrek naar Rotterdam heette het al:

Zyn wezen stond steeds in één plooi,

Zyn hoepelrok zat altijd mooi.

Met styve knieën was zyn marsch,

Zyn tred was altyd even bars.

Daarbij kwam, dat hij zo hard schreeuwde, 'hy loeide in toorn gelyk een Leeuw'. Dit niet bij Styl, die evenals Punt zelf de Frans-klassieke en Romeinse stijl bewonderde. Punt trouwde 1733 met de toneelspeelster Anna Maria de Bruin, † 1744; in 1748 met Anna Maria Chicot, een Franse vrouw, die niet van het toneel hield, † 1771; in 1772 met een dochter van Arend Fokke, Cath. Elizabeth, 1727-'91, toneelspeelster. *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (1952)–K. ter Laan dbnl.org

710 Merken, Lucretia Wilhelmina van Noordnederlandse dichteres en toneelschrijfster (Amsterdam 21.8.1721-Leiden 24.10.1789). Vrome, remonstrants-gereformeerde vrouw; tweede echtgenote van letterkundige N.S. van Winter. Door haar tijdgenoten - o.m. Betje Wolff - als de grootste kunstenaar van haar tijd beschouwd.

Werd vooral beroemd door het lange leerdicht Het nut der tegenspoeden (1762, 18183, gebundeld met haar *Rijmbrieven* over historische onderwerpen) en de groots opgezette heldendichten David (12 boeken, 1768) en *Germanicus* (16 boeken, 1779). Zowel naar de redelijke, typisch 18de-eeuwse protestantse inhoud, als naar de beheerste en verzorgde, maar zelden bewogen stijl is dit werk karakteristiek voor het late classicisme in Holland.

Van Merken schreef ook toneelstukken naar Frans-classicistisch model, episodes uit het vaderlandse verleden verheerlijkend (*Beleg der stad Leyden*, 1774; *Jacob Simonsz de Rijk*, 1774), en bezorgde bovendien zeventien mooie,

“Laat ons nu binnen gaan,” voerde Berend-oom ons te gemoet; de grond scheen hem onder de voeten te branden, zoo ongeduldig was hij. Wij volgden hem, en zagen met een half oog een gedroogd scharretje uit zijn linker rokzak kijken, dat hij ongemerkt gekocht had.

lange tijd gebruikte psalmberijmingen. In *Toneelpoezij* (2 dln., 1774-1786) werd werk van haar en haar echtgenoot gebundeld. In 1792 verscheen nog *De ware geluksbedeeling. De Nederlandse en Vlaamse auteurs* (1985) – G.J. van Bork, P.J. Verkruijsse dbnl.org

Schagcherhandel

Onbeschaamdheid eener zekere klasse van Amsterdammers. Vlugtige schets van parterre, loges en engelenbak. Eindelijk gaat het gordijn op. Wat een kunstkenner naast ons van 't spel zeide.

Redenen tot blijdschap meenden wij te hebben, toen wij 't voorportaal van den tempel der kunst waren binnengelaveerd.

Immers, wij mogten dit als een vrijhaven beschouwen tegen de onbeschaamde, opdringende en allerlastigste aanvallen en vervolgingen der zoogenaamde opkoopters van entrée-kaartjes, die als bijenzwermen de ingangen belegeren, en elkeen, dien zij voor vreemdeling houden, aan boord klampen. Dat de goede politie daartegen niet waakt en door wijze maatregelen dien schagcherhandel tegengaat, waarbij eenvoudigen en onkundigen altijd de dupes worden! Gezegend dus 't oogenblik, waarin gij aan hunne handen ontsnapt, den schouwburg zijt ingetreden, om u aan 't bureau, daartoe bestemd, van kaartjes te voorzien! Doch ook d  ar entert u deze of gene winstzoeker met dezelfde aanbiedingen. Laat gij u door hunne aan vechtingen belezen, gij risqueert ook aan de deur eener zitplaats te komen, waar 't eivol is en gij u niet kunt bergen. Of gij ontdekt te laat, dat uw kaartje van even veel waarde is, als een vervallen coupon, en gij moet derhalve ongetroost uw' toevlugt nemen tot het distributie-bureau, zoo ge niet verkiest uw logement op te zoeken.

In 't parterre kozen wij ons eene geschikte plaats, vanwaar wij een ruim gezigt hadden op het tooneel. De onderscheidene rangen waren goed bezet (1600 toeschouwers kunnen er ongeveer in plaats vinden), de engelenbak stoppend vol en daarbij in een' gonzenden toestand. In 't parterre krioelde 't onder anderen van gehelmde krijgsknechten met gespoorde

laarzen en breede klingen, wier witte wollen epaulettes bij 't lamplicht den onkundigen gemakkelijk een misslag van overtollige eerbewijzing konden doen begaan.

Vraagt gij overigens, wat *pot-pourri*⁷¹¹ van aangezigten en kleedaadjes in den parterre-chaos grimmelt, en daarboven rei aan rei, als beelden uitgemonsterd, te pronk zit? – Och, dat wij Amsterdammers waren! Gij zoudt ons tableau op minder feilen betrappen. Maar – we beproeven 't, al zien wij met Drenthse oogen. Zoo ge dien ouden heer dáár op de eerste bank van boven, hebt opgenomen, dien daar met zijn breedgeranden tienkop, ontzagelijke vadermoorders⁷¹² en witten halsdoek, deel dan met ons in 't geloof, dat hij een rentenier is, die jaarlijks eenige duizenden te verteren heeft, een abonné van den Hollandschen schouwburg is, geen speelavond overslaat, van twintig jaren herwaarts altijd op die plaats zit en op geen ander, en er hoopt te zitten, zoo dikwijls er een gordijn opgehaald wordt en hij gezondheid bezit, om er zich van te overtuigen. Het knaapje naast hem, dat zoo plezierig grijnst, zulke fraaije zwarte tanden heeft en bijna een toupet met metallieke veren van Laurent uit de Vijzelstraat behoeft, – zoo hairig is zijn Serafskopje,⁷¹³ is zijn zevende zoontje, moeders Benjamin,⁷¹⁴ oud twaalf jaren, zeer aardig en vlug, dat u zal voorsnappen, hoe dikwijls Jacoba van Beijeren⁷¹⁵ getrouwd was, 't onderscheid kent tusschen 't genre

711 gemengd geurig droogboekje van bloemen.

712 strakke boord om de hals.

713 serafijn, putti, soort engeltje.

714 laatstgeborene, jongste kind.

715 Jacoba van Beieren 1401-1436 was oud Gravin van Holland, Zeeland en Hertogin van Beieren. (vandaar de naam, Jacoba van Beieren). Ze is geboren op 16-07-1401 in de Franse plaats: Le Quesnoy. In 1406, dus op 5-jarige leeftijd, werd ze uitgehuwelijkt aan de Franse prins Jan van Touraine (ze wist op dat moment dat ze in de toekomst verplicht moest trouwen met deze man) Toen zij 14 was ging ze echt trouwen met Jan van Touraine. Na 2 jaar overleed Jan van Touraine al en was Jacoba weduwe.

In 1417 overleed haar vader graaf Willem VI van Holland. Zij volgde haar vader op, maar haar oom, de Luikse bisschop Jan VI van Beieren, kreeg Holland toegewezen van de Duitse keizer Sigismund. De ruzie tussen Jacoba en Jan betekende een kleine oorlog van de Hoekse en Kabeljauwse bevolking.

In 1418 trouwde Jacoba opnieuw, nu met haar neef Jan IV van Brabant. Ze kreeg hiervoor toestemming van paus Martinus V. Er was veel protest

masculin en *feminin*, zoowel in de taal als in de natuur, aan tafel een onverstaanbaar Onze Vader in 't Fransch bidt, de drie eerste boeken van De Gelder⁷¹⁶ op zijn duimpje kent, maar nog veel juist weet, bij welken bakker de lekkerste ulevellen en de meest-gesnipperde koek te koop is. — Dat knaapje nu is met vader voor de eerstemaal in den schouwburg, omdat, zegt vader, de schouwburg een nationaal vermaak en eene school der zeden is, en er juist dezen avond een ballet wordt opgevoerd, dat heel mooi, o! zoo mooi is, en waarin allerfraaist gedanst wordt.

Eene andere vertooning, lezers!

Jan-maat, oud en grijs geworden in 's lands zeedienst, viert heden den eenenveertigsten verjaardag van zijn trouwdag, in 't vooruitzicht van de gouden bruiloft. Sedert vijf jaren leeft hij stilletjes met Ka zijn hartlap, en Chris, hunne éénige manke en scheve dochter, van dertien kinderen overgebleven. Nu 't feestdag voor hem is, moest Ka zich oppronken of 't paschen

tegen dit huwelijk. Van keizer Sigismund mocht dit huwelijk later toch niet doorgaan, omdat hij zijn financiële verplichtingen niet kon nakomen. Nu verpandde Jan IV het grondgebied van Jacoba voor 12 jaar aan haar vijand Jan van Beieren. Jacoba liet hierop het huwelijk ongeldig verklaren en vertrok naar Engeland, waar zij in 1422 in het huwelijk trad met Humphrey van Gloucester. (ze trouwde nu dus al voor de 3e keer)

Samen met Humphrey ging zij in 1424 terug naar Holland om de strijd op te nemen tegen haar ex-echtgenoot Jan IV, die gesteund werd door Filips van Bourgondië (ook wel Filips de Goede genoemd). In 1425 liet haar man Humphrey van Gloucester haar in de steek liet voor een hofdame, gaf Jacoba van Beieren de strijd op. Ze gaf zich over aan Filips van Bourgondië en werd in Gent gevangengezet.

In 1436 overleed ze aan Tuberculose (een oude bekende ziekte) waar ze ligt begraven is onbekend.

716 Waarschijnlijk: GELDER (Jacob de), geb. nabij Rotterdam 22 Nov. 1765, gest. te Leiden 10 Oct. 1848, zoon van Davidde G., bestuurder eener buskruitfabriek, ontving de eerste opleiding van zijn moeder, ging ter school te Rotterdam en vervolgens aldaar op een instituut, waaraan hij zelf weldra werd geplaatst als secondant en onderwijzer in fransch en engelsch en spoedig ook in de beginselen der algebra en meetkunde, waarin hij zichzelf grootendeels had bekwaamd. Deelnemende aan de verrichtingen van het Wiskundig genootschap te Amsterdam, viel hem daarvan reeds in 1786 eene goedkeuring ten deel. Dit jaar of in 1788 richtte hij zelf te Rotterdam eene school op, die wellicht bij zijn huwelijk in 1792 in eene kostschool overging en waaraan weldra ook een speciaal college in sterren- en zeevaartkunde werd verbonden. *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 2(1912)–P.J. Blok, P.C. Molhuysen dbnl.org

en pinksteren te gelijk was, en geen beter plaats, om regt vrolijk den dag te eindigen, dan de Hollandsche schouwburg. Hij heeft de affiches niet gelezen, maar verwacht toch een vaderlandsch stuk, omdat het tooneel ook nationaal is; een stuk, waarbij het hart warm en 't oog vochtig wordt. In die verwachting zit hij kaarsregt naast Ka en tuurt, zonder te spreken, met ongeduld op 't nog altijd neêrhangend gordijn.

Aan zijne regterhand zitten twee jongens van de stadstusschenschool, die hevigen twist hebben over een ondermeester, en gedurig van den zeerob een duw in den rug krijgen, terwijl een weinig verder twee kornetjes,⁷¹⁷ snoeperige bakkesjes, met mondjes “die gij met een stuiver zoudt bedekken,” zegt vader Bilderdijk, en vier oogjes “als een git.”⁷¹⁸ Ze werden er gebragt door een' galanten fourier der kurassiers, die daar, hoewel 't stuk nog niet is aangevangen, en petit maitre met een paar glazen kokend heeten punch komt aandragen. Hij zal zoo aanstonds naast de kornetjes plaats nemen, snappen haar veel voor van de kantonnementen en de liefhebberijkomedie te Tilburg en van *den dood op rollen of de Spanjaarden in Peru*,⁷¹⁹ 't lijfstukje van zijn regiment. En vraagt hem eene der aandachtige toehoorderessen, of hij ook kennis aanknoopte met de Tilburger en Bredasche

717 soort hoedje met 'kornethoorntjes'.

718 In *Ridder Sox* (vertelling) Gevonden in *Mengelpoëzij, bevattende vertellingen en romances* Willem Bilderdijk 1799 Zoek op “als een git” op Delpher.nl

719 Hier worden ons drie Toneelspelen gegeven, waar van de twee eerste van de hand van a. von kotzebue zyn, en het laatste van eenen ongenoemden Schryver is. - Het eerste draagt den titel: *De Spanjaarden in Peru, of de Dood van Rolla*. - De met roem bekende kotzebue schetst in dit Stuk, met leevendige trekken, de Menschen-Volks-Huwlyks- en Kinderliefde, en tevens de blaakendste en getrouwste Vriendschap, by de zogenaamde Wilden, de Peruaanen, en legt dezelve eene taal in den mond, die de verhevenste denkbeelden van zuivere Zedekunde aankondigt: daartegen stelt hy de Wreedheden en Onmenschelykheden van Spanjaarden, die zich den grootschen naam van Christenen aanmatigden, en de laagheden, die hunne Heersch- en Gouddorst hen in staat stelden te begaan. Dit alles levert een allersterkst contrast uit, en doet de beminlykheid en afschuwlykheid van beide Characters tegen elkander op 't zeerst assteeken. *Zedelyk Schouwtooneel der Menschelyke Hartstochten en Daaden, of Tooneelstukken van Vernuft en Smaak. Met nieuw geïnventeerde Kunstplaatzen*. Iste Deel. Te Amsterdam, by de Wed. J. Döll, 1796. In 8vo. 449 bl. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1796 dbnl.org

meisjes, dan zal hij daarop 't regtstreeksch antwoord schuldig blijven, maar de lieve vraagsters allerbeleefdst verzekeren, dat er geen bekoorlijker schepseltjes op aarde zijn, dan de Amsterdamsche meisjes, – hoewel hij drie weken later, als hij weder naar Braband verplaatst wordt, aan de Noord-Brabandsche schoonen dezelfde aardigheid zal debiteren, met dezelfde gladde tong en hetzelfde effen gelaat.

Dáár staan een paar deftige heeren, beide met “glazen oogen,” zou Vondel zeggen, in een diep gesprek gewikkeld; wat hen omringt, is voor hen dood. Zóó sleept het onderwerp hen mee, dat ze af handelen. Gewis een tweetal echte kunstkenners, die 't Hollandsch tooneel van onze dagen met dat van vroeger tijd op de goudschaal der kritiek wegen; die zich maar niet kunnen vereenigen met de romantiek onzer eeuw, en Victor Hugo⁷²⁰ voor een gevaarlijker ketter uitkrijten, dan Arius⁷²¹ en Socinus⁷²² ooit geweest zijn; die daarom, vóór een paar jaren, hun oordeel in 't *Handelsblad* ruitelijk hebben uitgesproken over de L'Espinasse's⁷²³ *Vorstin*

720 Victor Marie Hugo (1802-1885) was een Frans schrijver, dichter, essayist en staatsman en wordt beschouwd als een van de belangrijkste en invloedrijkste Franse romantische auteurs van de 19e eeuw. Hij schreef romans, gedichten, toneelstukken, essays en politieke toespraken en liet ook een uitgebreide briefwisseling na.

721 Arius (Pentapolis van Cyrenaica, 250/256 - Constantinopel, rond 336) was een christelijk presbyter die de drie-eenheid niet erkende en Jezus beschouwde als geschapen door en ondergeschikt aan God de Vader. Het arianisme, een stroming in het vroege christendom, is naar hem vernoemd. 722 Faustus Socinus of Fausto Sozzini (1539-1604) was een Italiaanse theoloog en jurist uit de 16e eeuw. Hij was de grondlegger van het naar hem genoemde socinianisme en een voorloper van het latere rationalisme. Zijn gedachten zijn door de theologen van de reformatie en de Rooms-katholieke Kerk bestreden.

723 Lespinasse (Adolf Frederik Henri de), geb. 14 Mei 1819 te Delft, stud. in de geneeskunde, en vestigde zich na zijne promotie eerst te Deventer, toen te Zwartsluis. Daarop werd hij gemeente-geneesheer te Voorst, later te Vaassen en eindelijk te Hasselt, vanwaar hij in 1870 naar Noord-Amerika verhuisde om in Iowa eene boerderij te besturen en tevens de geneeskunde uit te oefenen. Hij overl. 26 Maart 1881.

Schr.: *Vorstin* en vrouw, Utr. 1840; Mijn neef Zacharias, Utr. 1842; De woorden des zieners tot zijne broederen, Utr. 1845; Waarachtige physiologie van den student, of het kieken in den dop, Dev. 1849; Eene kamer in het huis van Jan Salie. Komische schets van Nederl. zeden in de laatste jaren, in verzen, Dev. 1849; het eerste en derde werk onder eigen naam, de overige onder het psd. Joris Bromminck; onder deze laatste nog: Acad. legaat van een oud-stud., Utr. 1842. Verder een paar werken over zijn vak, vertalingen, bijdr. in tijdschr., enz. *Biographisch woordenboek der Noord-*

en *Vrouw*,⁷²⁴ en daarvan verklaarden, dat het uit niet veel anders bestond dan uit tooneelen zonder zamenhang, waarin de personen veel spreken en weinig handelen; van hunne daden, hun komen en gaan geen rekenschap geven, een stuk, waarbij donder en bliksem met zang en dans, klokkengelui met trompettengeschal, bezweringen van den satan met huwelijksfeesten, vergif en dolk met moord en verraad elkander afwisselen, in 't kort, een gedrogtelijk zamenstel vol leemten, en dat, toen viermalen ten tooneele gevoerd, voor een gewissen val alleen is behoed door de talrijke vrienden van den maker, die den schouwburg vulden.

Niet zonder reden houdt gij dat tweetal met ons voor een paar vrienden en kenners der kunst! Maar, zoo gij u ongemerkt achter hen plaatst en 't niet onbescheiden rekent te luisteren, dan weet gij binnen een half uur op een prik, hoe de *Ardoins*⁷²⁵ dezen morgen stonden, en hoe de blaauwe Grieken,⁷²⁶ en dat het huis N. een goeden koop *Integralen* gedaan heeft, en de ongebornen Hollanders eerlang op de prijscourant der effecten zullen leven, dat..... Doch 't verveelt u met ons die raadselachtige taal aan te hooren. 't Zijn steunpilaren van de beurs, wie de handelsgeest in merg en bloed zit en die zelfs bij hunne uitspanningen zich niet de zorgen van den hals kunnen schuiven.

Hier en ginds valt uw oog op een kapsel, dat ge, door de Kalverstraat gaande, bij Teisser voor de ramen zaagt. Gij herkent er den meester in, die in de muzikale zaal van den beschaafden stand zelf en geëscorteerd door de eerste werklieden van Parijs, u bedient naar den laatsten smaak der

en *Zuidnederlandsche letterkunde*(1888-1891)–F. Jos. van den Branden, J.G. Frederiks dbnl.org

724 Vorstin en vrouw, of Jacoba, Gravin van Holland: historisch drama in V. bedrijven van Henri Lespinasse.

725 aandelen.

726 Het is eene allerliefste uitspanning, dame! en onschuldig tijdverdrijf; ik heb de eer niet van uwen man te kennen, en weet dus niet, wat zijne bezigheden zijn, wat zijn beroep; of hij koopman in salpeter, of over de schatten is der olie; handelt in roode tarw, of blaauwe Grieken [effecten]; goud slaat, of de trommel; glas blaast of de trompet. - 'Mijnheer! die is een staatsman en geen letterknoeijs.' - *Willem van Bergen, student aan de Leydsche hoogeschool*(1842)–A. Gijsberti Hodenpijl dbnl.org

grillige hairmode, met de grootste netheid en vaardigheid, al verklaart hij 't zelf.

Onder dat kapsel aanschouwt gij een bleek, fijn, vrouwelijk gezigtje, dat u in twijfel zou brengen omtrent het ware geslacht van den persoon, – die daar zijne oogen, met loupe of lorgnet of tooneelkijker voorzien, langs de loges laat weiden, – zoo ge niet om zijne lippen een schilderachtig vlokje zaagt krullen, dat u uit de ongerustheid helpt en verzekert, dat ge een Amsterdamschen lion in uwe gedachten de beleediging aandeedt, van hem voor eene dochter Eva's te houden, alleen om

.....de blondheid van 't zachte gezicht!⁷²⁷

Naast dien eene, dáár bij 't orchest, die onophoudelijk gindsche dame in 't blaauw, regts naast de loge des konings fixeert, heeft een grove Schellingwouder melkboer post gevat. Hij is in de stad gebleven, om morgen 't doopmaal bij te wonen van zijnen eersten kleinzoon, waarmede zijn' dochter, des bakkers vrouw op 't Realen-eiland, hem vóór drie weken tot een' blijden grootvader maakte. Om 't gekraai van den doopeling te ontloopen, is hij naar den schouwburg gestevend; dáár zouden reuzen vechten en de oude Batavieren dansen, en Blaauwbaard⁷²⁸ het halsregt aan Anna's zuster uitoefenen; zóó had de baker zijner dochter hem verhaald, die het gehoord had van de schoonmaakster uit de Ellendige steeg.

Met gespannen aandacht zat de Schellingwouder 't oogenblik af te wachten, dat hem uit de werkelijkheid in 't gebied der idealen zou voeren. Met gespannen verwachting, zeiden wij,

727 Versmaad niet de blondheid van 't zachte gezicht!

Veracht niet het waas, dat zijn weeklijkheid dekt!

Noch meen dat de lach, op zijn lippen verwekt,

Geen straal ondervangt van verhevener licht. Enz.

Poëzy(1836)–J.P. Hasebroek dbnl.org

728 Zuster Anna, ziet gij al wat komen? Uitroep van de prinses in de toren, die het verbod van haar echtgenoot Blaauwbaard heeft genegeerd en in de gesloten kamer kijkt, waar zij vervolgens de lijken van de acht vrouwen aantreft die eerder met Blaauwbaard getrouwd waren. Harm Boom houdt van Blaauwbaard. Drie of vier keer in dit deel.

zoodat hij het den naast hem zittenden fixerenden, met zijn foulard manoeuvrerenden, nu en dan in zich-zelf half-luid reciterenden, grootgeestigen dandy het zeer kwalijk afneemt, dat hij hem in zijne aandacht hindert.

Doch genoeg van 't parterre!

Eene korte revue langs 't balkon, de loges en de amphitheatres.

In 't eerste is de kern, de *quintessence* der beaumonde te vinden. 't Zijn die de paleizen van Heeren- en Keizersgrachten bewonen, het onvervalschte merg der wereldstad. Wij hebben achting voor hen, omdat zij de zenuwen zijn van den zoo dikwijls wankelbaren, teringachtigen staat, en nog bij elkander houden, wat zonder hen als een rammelend, klapperend rif in één zou storten. Wij hebben te meer eerbied nog voor hen, omdat zij bewaarden, wat een groot deel der natie in omwentelingen en oorlogen reddeloos prijs gaf, hare zelfstandigheid, hare nationaliteit. Doch, uw oor wordt onaangenaam getroffen, als u uit gindsche loge eene sprake toeklinkt, die gij in 't Hollandsch Amsterdam en in den Amsterdamschen schouwburg niet verwacht hadt.

Spitst gij 't oor eenigermate, het ontgaat u dan niet, wat die stijfgeregen, spilbeenige saletrekel aan die brunette in 't zwart voorwawelt, zoo week en verwijfd, alsof hij onder broeiramen gestoofd en op kraamkamers grootgebracht is. Het frappeert hem uitermate, zijne *belle cousine* hier te zien; doch hij herinnert zich à propos, dat het thans eenigzins ton is, den Hollandschen schouwburg nu en dan te frequenteren. Den Italiaanschen mist men toch, hoe wel hij den Franschen bij voorkeur bezoekt. Hij prefereert intusschen Donizetti's⁷²⁹ *Bélaisaire* en Rossini's⁷³⁰ *Moïse* boven alles wat van Hollandschen bodem is. De *Norma* vindt hij magnifique, en *le Cheval de bronze* noemt hij *divin*. Hij was gisteren avond *en passant* in Natura, en had er met den

729 Gaetano Donizetti. Gaetano Domenico Maria Donizetti (Bergamo, 29 november 1797 - aldaar, 8 april 1848) was een Italiaans operacomponist.

730 Gioachino Antonio Rossini (Pesaro, 29 februari 1792 - Passy (tegenwoordig een stadsdeel van Parijs), 13 november 1868) was een Italiaanse componist. In een periode van twintig jaar (1810-1829) componeerde hij veertig opera's.

heer langer vertoefd, zoo 't er niet juist bijzonder *bourgeois* was geweest. Adèle, zijne *vis-à-vis* van 't laatste bal, had hem een *porte-montre*⁷³¹ beloofd, en aan Mimi had hij een *philippine*⁷³² verloren; met Auguste was hij gebrouilleerd, omdat zij hem niet had willen toegeven, dat Clemence voor veertien dagen in Felix grijs-satijnen *bottines*⁷³³ droeg, en met Charlotte, met Charlotte, het meisje van zijn broeder had hij den eersten *cotillon*⁷³⁴ afgesproken, voor aanstaanden maandag. Want alsdan was hij bij...: geïnviteerd op eene *soirée dansante*, en hij twijfelde geen oogenblik, of hij zou zich *à merveille* amuseren.

Wat de schoone op deze interessante mededeelingen antwoordt, blijft voor ons eene mysterie. Want dat stemmetje is zoo bijster zacht en weekelijk en smeltend, dat er een zefirzuchtje⁷³⁵ orkaangeweld bij is. Geen wonder dan ook dat de jongman, om geen enkel toonvlokje van dat gefluister te laten slippen, zich geheel en al voorover buigt, zoo veel als zijn elastiek keurslijf dit gedooft, zoodat het schijnt, alsof hij zich in zijne loge eene vrijheid veroorlooft, die bij gewone burgerlui alleen in de binnenkameren mag plaats vinden.

In de loge, regt daartegen over, valt intusschen iets voor, wat de aandacht van 't fluisterend paartje afleidt. De gelaatstrekken der schoone, die van een licht blosje plotseling tot een hoog rood zijn overgegaan, verraden, dat in haar gemoed ook eene verandering plaats greep. Zou 't van vreugde zijn, dat ze in de *vis-à-vis* een van 't krankbed herstelde vriendin ziet verschijnen, of jaagt haar die heer met zijn witkastoren⁷³⁶ hoed dien blos op de wangen? Is 't somtijds een uitverkorene des harten, met wien ze in 't geheim een *liaison* heeft aangeknoopt? Of smart het haar, dat hij de gediensstige *chapeau* is dier interessante blondine, die aan zijn arm hangt? — Doch leen nu eens een oor aan 't geen zij haren geleider,

731 sierlijk doosje om horloge in te bewaren.

732 minnares?

733 laarsjes.

734 De *cotillon* of *cotillion* is een in het begin van de 18e eeuw ontstane dans. De naam is afgeleid van het Frans voor 'onderrok'.

735 zefir; zeenimf.

736 kastoor [beverhaar] {1650} < latijn *castor* [bever] (vgl. *kasterolie*) etymologiebank.nl

den *aimablen* beuzelaar van straks, toevoegt. Het zal u over hare plotselinge gelaatsverandering inlichten; de *vis-a-vis* droeg een paar juweelen *oreillettes*, die haar te duur waren, en eene Brusselsche kant om hare kardinaal-*pellerine*,⁷³⁷ die veel fraaijer en kostbaarder was, dan de hare!

Laat gij uw oog weiden langs de amphitheatres (eene zitplaats die, hoewel niet *du bon ton*, geenszins verwerpelijk is) gij ontwaart er eene bonte vermenging van mannen en vrouwen uit den fatsoenlijken, doch niet eersten burgerstand. 't Zijn de bakkers met hunne familie, en alle wie overigens tot die klasse ressorteren. 't Zijn, zegt men de minst-bezochte plaatsen, hoewel 't ons voorkwam, dat men van daar een goed gezigt heeft op 't tooneel. — Boven in den engelenbak hebt ge eene schets van de Botermarkt en de Breestraat. Dáár gonst en gromt en stommelt en snort het altijd, namelijk zoo lang 't gordijn nog neêrhangt; want zijn de acteurs op de planken verschenen, dan is nergens meer gespannen aandacht en levendiger deelneming en ijveriger applaudissemment dan in den engelenbak.

Onder die rommelzoo onderscheidt gij de stads-dienaren der politie, ter hand having van de goede orde. Kenbaar aan hunne breede driepuntige hoeden en de groote sabel met breed koperen gevest, maken zij eene vertooning, die werkelijk op buitenmensen invloed heeft. Waarschijnlijk is 't echter alleen voor de leus, dat zij, met de teekenen hunner geweldige waardigheid bekleed, zich in de zaal vertoonen, wij betwijfelen sterk, of 't engelenbaks-personeel zich veel om hen zou bekreunen, indien 't uit zijn altijd opborrelenden toestand eens tot volkomen oproer verkoos over te gaan. Doch de tooneelschel laat zich hooren en in 't parterre en zet zich ieder *chapeau-bas*.⁷³⁸ Berend-oom voorzag 't *frontispice*⁷³⁹ zijner tronie met den knijpbril, trots alle loupes, kijkers en lorgnetten in de zaal aanwezig, en fixeerde met onafgewenden blik 't mysterieuse gordijn, of misschien wel de daarop geschilderde

⁷³⁷ omslagdoek (paars).

⁷³⁸ hoed af.

⁷³⁹ hier: zijn neus.

regels van den dichter Zubli:⁷⁴⁰

Der kunsten God, aan 't Y met geestdrift aangebeën,
Kroont hier, in 't heilig koor, verdienste en deugd alleen.

zonder daarbij te denken aan de parodie van den laatsten regel, door een niet van geest ontblooten spotvogel bij eene critieke omstandigheid van den schouwburg gemaakt:

Staat met den eersten Mei piernakend en alleen⁷⁴¹.

Als no. 107 van het abonnement was alomme voor dezen avond bekend gemaakt: *de student en de voorname dame*,⁷⁴² blijspel in twee bedrijven, naar 't Fransch door den heer D. J. Kamphuyzen,⁷⁴³ – alsof dit tot aanbeveling kon strekken, – nooit op dit tooneel vertoond. Niemand doe ons den eisch, hier de intrigue en den afloop van dit blijspel te schetsen en 't stuk naar de regelen der kunst te analyseren of daaraan te toetsen.

Dit weten wij (want wij hielden er aanteekening van), dat vooral Peters in de rol van Combineau goed debuteerde, en dat ook aan mevrouw Kleine, als Louise, die lof zonder voorbehoud toekomt. Breede, naar ons oordeel, wist zich

740 Zubli, Ambrosius Justus -, 1751-1820, geb. in Berbice, koopman te Amsterdam, Patriot, 1787 verbannen, vestigde zich te Eemnes. In 1796 lid der Nationale Vergadering, pleitte voor afschaffing van de heersende kerk en voor de gelijkberechtiging der Joden. Als federalist 1799 niet herkozen, werd hij ontvanger te Vlaardingén. Als dichter leverde hij o.a. een Lierzang aan 't Bataafsche Volk, 1798; een andere wegens de Ramp van Leiden; dichttaferelen over de overstroming van 1809; een lied gewijd aan koning Lodewijk, 1810, en een aan de Verlossing van 1813. Hij berijmde Shakespeare's Hamlet naar het F. van Ducis, zodat het stuk nu strekte 'ter voortplanting van deugd en goede zeden.'

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid(1952)–K. ter Laan dbnl.org 741 Melpomeen en Thalia, over den Amsterdamschen stads-schouwburg G.J. d' Ancona 1841 en in *Alleen de beenen leven nog*.

Het Vaderland : staat- en letterkundig nieuwsblad 22-11-1931 Delpher.nl Zoek met "Staat met den eersten Mei"

742 Bespreking in: *De avondbode : algemeen nieuwsblad voor staatkunde, handel, nijverheid, landbouw, kunsten, wetenschappen*, enz. / door Ch.G. Withuys 07-07-1840 Delpher.nl zoek op "de student en de voorname dame"

743 Diverse vermeldingen Delpher.nl "D. J. Kamphuyzen"

niet te wèl in zijne situatie als student te vinden. Wij misten dat losse, gemakkelijke, vrije, aan dien zorgeloozen stand, als deszelfs eigendommelijke karakteristiek, eigen. Op het tooneel is 't, wat dergelijke rollen betreft; zoo merkte een kunstkenner die naast ons zat, op, altijd een der twee uitersten, te gedwongen en te stijf, of te excentrisch en te zeer zwevende naar 't beschaafd ploertige. En dat tot dit laatste onze taal zelve den acteur verleidt, moet iedereen toestemmen, die weet, dat het Hollandsch onzer vaudevilles op verre na niet met die der Fransche kan vergeleken worden. Of het hapert aan de acteurs-zelve, die schoolmeesterachtig hunne grammatica te luchten hangen en de dewelken, de hetwelks en de dezelve met eene accuratesse uitbazuinen, die u doet zweren: onze taal is de platste ter wereld! Te bejammeren is daarenboven, dat we het oude *du* niet even zoo hebben gehandhaafd in onzen dagelijkschen spreektrant, als de Duitschers het hunne en de Franschen hun *tu*. Het *ge-je*, het vrij brutale *jij*-en en *jou*-en, als surrogaat van 't verlorene, wilde ons niet behagen.

Van de andere personen, in 't stuk voorkomende, zwijgen wij, omdat ze niets meer dan ondergeschikte rollen vervulden, die meestal van zoo weinig beduiding zijn, dat ze ligtelijk goed kunnen uitgevoerd worden. Het zijn, zegt Oom, de boekweïtdoppen, waarin we de kievitseijeren verzenden,

Doch wanneer wij niet eerder van mevrouw Kamphuizen spraken, aan wie als lady Milton van 't vrouwelijk personeel de hoofdrol was toevertrouwd, dan is dit geen bewijs, dat we haar vergaten, of haar talent der vermelding onwaardig keurden. Integendeel, Amstel's burgerij zou 't ons niet ten onregte euvel duiden, indien we niet de eer gaven aan wie ze toekomt. Mevrouw Kamphuizen heeft reeds veel van zich doen spreken, en ook wij ontzeggen haar niet den naam van verdienstelijke kunstenares. Mogen wij echter aanmerkingen maken, zetten wij daarbij de gedachte ter zijde, dat wij van eene vrouw spreken, om alleen haar spel op 't oog te houden, dan komt ons oordeel hierop neder, dat ze te sterke affectie aan den dag legde, dat ze eenigzins onnatuurlijk en overdreven debuteerde.

't Onzalig denkbeeld, – merkte onze straks genoemde

kunstkenner weder op deze aanmerking van ons aan,- het onzalig denkbeeld, dat de meeste kunstenaars, maar vooral die van 't tooneel is ingeweven, om voordragt en spel fraaijer te willen uitvoeren, dan de wet der kunst toelaat, hoe heeft het reeds menig werk van goede verwachting, menig ontlukend vernuft letterlijk in 't water doen vallen! Alsof er iets schooner ware dan de eenvoudige natuur in haar gewoon dagelijksch kleed, de waarheid in den paradijsstaat! Waarom die ultra's niet vermeden? Zoo gaat de indruk geheel verloren, dien men zich voorstelt.

Het outreren⁷⁴⁴ is zeker allen zonen of dochteren Adams in meerdere of mindere mate eigen; het minst intusschen aan de schoone sekse. De vrouw weet zich beter dan de man in elke situatie te schikken. Haar gemoed is buigzamer – kneedbaar als was; het neemt elken vorm en plooi ligter aan, dien gij er aan wenscht te geven. Vooral in 't dagelijksche leven, waar zij eigenlijk volkomen te huis is, beter dan de meer ruwe man, die voor 't geen buiten is leeft. Daarom bevreedde het ons, eene vrouw eene rol te zien overdrijven, waarvoor zij zoo uitstekend geschikt was, die om derzelve eenvoudigheid tot geene overdrijving in verzoeking bragt.

Het tweede stuk op de affiches vermeld was de zotte echtverbindtenis, een blijspel met zang in één bedrijf, naar 't Fransche *le mariage extravageant* par mrs. Desaugier et De Karr, door den heer J. D. Lion in 't Hollandsch vertaald. Naauwkeurige aankondiging!

Wij gelooven, dat in dit stukje aan den heer Van Hanswijk, in de waarlijk niet gemakkelijke rol van den krankzinnigen Darmancé, de eerste lof toekomt, en dat ook Stoete als Simplet zich waardig van zijne taak kweet, terwijl mevrouw Kleine de toejuichingen, reeds in 't voorstuk verworven, niet te schande maakte, door als Betsy lief en bevallig te spelen.

Ons dacht, dat de rollen in dit stukje beter door de leden waren ingestudeerd, dan wel in 't vorige. De lezer kent ons reeds als antipoden van blijspelen, waarin zang en snaargeluid

744 Outreren, overdrijven, overspannen.

als bij de haren worden ingesleept. Daarom hier geen woord meer daarvan, hoewel wij moeten erkennen, dat de muziek voortreffelijk werd uitgevoerd. Trouwens, waar 't orkest uit kunstenaars van den eersten rang is zamengesteld, zal er wel geene ongunstige kritiek mogelijk zijn. Hun ijver en talent echter werden slecht beloond en naar 't ons toescheen op geringen prijs gesteld. In de pausen toch sloofden ze zich wakker uit om 't ongeduldig wachtende publiek niet van verveling te doen wegteren. Doch de aandacht, die men aan hun spel wijdde, was in de eerste rangen niets, en dáár ter plaatse zoude men den besten smaak en 't fijnste gevoel voor heerlijke harmoniemuziek (zooals men thans gelieft te schrijven) moeten verwachten. In den engelenbak bemerkte men echter nog wel een toegenegen oor en zagen wij ettelijke jonkmans, over de leuning geleund, de maat der muziek met vingergetrommel *accompagneren*.

De koffijkamer

Hoe Berend-oom een spillebeenig Amsterdammertje geweldig bats op 't lijf viel. De koffijkamer en eenige in ons oog zeer snuggere opmerkingen van ons-selve. Het ballet. Een ernstig woordje van Oom daarover: wel der behartiging waardig.

Terwijl de gordijn neêrhing, spoedden wij ons naar de koffijkamer, waar Berend-oom, na viermaal daartoe zijn beleefd verzoek te hebben ingediend, met een glas *orsade*⁷⁴⁵ naar ons toekwam. Hij had dezen drank verkozen, alleen om er in G. op te kunnen snoeven maar zag er met eenige minachting op neder. 't Was te wit, zeide hij, om mannelijk te zijn. Naauwelijks had hij den tabak in brand, het regter been over 't linker en het hoofd behagelijk een weinig achterover, of een jong heertje, met een' geweldigen *collier grec* en allerjammerlijkste spillebeentjes, trad naar hem toe, klopte hem *sans gène* op den schouder en vroeg, met een piepend stemmetje: "Wel mijnheer, wat zeg je van de comédie?"

"Dat is te zeggen," antwoordde Oom, "hoe meent uwé dat zoo?"

"Wel, hoe u de comédie bevalt?"

"Men heeft mij niet doen vergeten, dat ik in eene Comedie was, en in hoe verre dit nu voor eene goede uitvoering pleit, wil ik niet beslissen. Maar als ik Jan Klaassen, dien ik gewoonlijk autoriseer, uit krachte van mijn assessorschap, in zijne kast op onzen brink de bedorven huishouding van Jan en Trijn te vertoonen door twee poppen, die hunne ledematen zeer goed

⁷⁴⁵Orsade, orgade, orgeade. In kookboeken uit de 18e en 19e eeuw komen af en toe recepten voor onder de naam orsade en orgade. Niet alleen aan zoetigheid werd deze naam verbonden, ook aan drankjes kleeft deze naam. Ze hadden gemeen dat er amandelen in zitten. Orgeade is nog steeds een amandeldrank, soms met rozenwater of oranjebloesemwater.

weten te gebruiken en er geen zier meê verlegen zijn, dan ben ik soms met mijne gedachten waarlijk in de keuken van Trijn en vergeet, dat ik in de koude avondlucht in mijne gewone kleeding op den brink sta. Als het waar is, wat men zegt, dat het spel die uitwerking moet hebben, dan zult gij wel kunnen opmaken, hoe ik over de Amsterdamsche comédie denk.”

Op deze gansch niet malsche verklaring (wat delicates hier meegedeeld, dan ze oorspronkelijk van Ooms gulle lippen vloeide;) deinsde het Amsterdammertje, blijkbaar om een praatje verlegen, verbalderd terug en verdween onder de menigte. Oom vierde dezen triomf met een herhaald plengoffer van orsade, en glimlachte ons toe met een gelaat vol edele zelfvoldoening.

Voor ‘t publiek, dat in den schouwburg kan opkomen, is de koffijkamer te klein. Wie niet voorbeeldig verdraagzaam is onder sigaar- en tabaksdampwolken, en evenmin verlangt gekneusd en verfomfooid te worden naar ligchaam en kleeding, raden wij ernstig aan, de pause in parterre of galerij te blijven doorbrengen – om er geoeffend te worden in eene gerektgeduldige lijdzaamheid, die den Nederlander onzer dagen ook in ernstiger opzigt te stade komt en hem bij ‘t nageslacht den eernaam van landskinderlijke voorzaten bezorgen zal. Begaven wij eensdeels ons naar de koffijkamer om er ons te ververschen, een ander oogmerk dreef er ons ook heen.

Wij hoopten er zwijgend en ongemerkt iets te hooren over schouwburgzaken in ‘t algemeen en over de uitvoering van den avond in ‘t bijzonder; maar hadden daarin misgerekend. Moeten wij, bedenkende, dat de mond overvloeit, waar ‘t hart vol van is, uit de gesprekken der koffijkamer besluiten tot den indruk van ‘t spel en van deze tot het talent der acteurs, dan was de eerste van geenerlei beduiding, of het laatste beneden alle vermelding. Dit evenwel kunnen wij niet toestemmen. Ons oordeel schreven wij reeds ter neder, en de eenvoudigste provincialist zal toch niet zulk een scheef oordeel vellen, dat juist eene volle koffijkamer door een eenparig stilzwijgen die kritiek den bodem inslaat. Het haperde aan den onbeduidenden indruk, dien de beide blijspelen gemaakt hadden, en in ‘t stilzwijgen over dien tooneelarbeid en

de uitvoering daarvan uitte zich de behoefte des publieks aan degelijker voortbrengsels van tooneelpoëzij. Een blijspel moet al geheel beneden nul staan, wanneer eene bijna onberispelijke uitvoering er zelfs geen mantel van barmhartigheid voor verleent. De discoursen der meesten liepen over beurs en beurszaken. Want, waar verloochent zich de mercantiële geest van den Amsterdammer!

Twee heeren in onze buurt voerden over het drijvend drooge dok een regt droog gesprek. Een paar anderen over de nieuwe societeit *de Vriendschap* aan den Dam, die in eene restauratie zou herschapen worden, terwijl aan een tafeltje achter ons gesproken werd over de oorzaak van het vertragen der voorstelling, die door Mademoiselle S., aan de Italiaansche opera geattacheerd, zoude gegeven worden. Iemand, die het gezigt trok als een wélonderrigte, zeide, dat de gevierde actrice eene soort van griep had of verkouden anderen zeiden: “dat was het niet, maar.....

Het ontbrekende wisten ze echter niet aan te vullen. Een derde zeide, dat eene sribbeling met het orkest er de oorzaak van was, en een oud heer eindigde, met zeer deftig te zeggen, dat het zeer onaangenaam was, en dronk toen zijn glas punch leeg en zei toen: “Dat zeg ik.”

“Dat is ‘t ook,” viel het choor in, en dronken allen de glazen gelijkelijk leeg, want het ballet zoude beginnen. Onder weg naar de schouwburgzaal werd er nog een enkel woord van de Servische onlusten⁷⁴⁶ gesproken, waarop de oude heer wel lust had, om weêr in de koffijkamer te gaan, om deze zaak behoorlijk uiteen te zetten, maar hij werd even als Georgewitsch⁷⁴⁷ voortgeduwd en wij scheidden van elkanderen.

De biljetten verkondigden ons, dat het ballet getiteld was: *Arlequin pastéibakker, of de tooverijen van de nimphen Duif en Nachtegaal*.⁷⁴⁸

746 Opstand tegen Turkije begin 19e-eeuw.

747 President van Servië. BUITENLANDSCHE BERIGTEN. TURKIJE. Nederlandsche staatscourant 05-12-1842 Delpher.nl

748 Zie ook via delpher.nl

Eene nieuwe wereld daagde voor ons op, en Columbus scheepsvolk kon met geen grooter ongeduld en spanning Amerika's onbekende kusten hebben zien opdoemen uit het Atlantisch zout, dan wij de verschijning der fantastische personen voor ons op de planken. Waren wij in de geestenwereld? of verplaatst in de paleizen van 't Oosten, die wij uit de *1001 Nacht Arabische vertellingen* kenden? Of stegen onderaardsche geesten op uit den afgrond? Moesten wij, mogten wij gelooven, nog in de werkelijkheid te verkeerren? Al dat geheimzinnige, door het diepe stilzwijgen der spelers nog vermeerderd, deed het ons sterk betwijfelen, als Oom ons niet nu dan eens aangestooten had, om als een afleider de verbazing, die zich van hem vermeersterde, aan ons mede te deelen. Wij hadden en hierin zult gij de onhandigheid van den groenen Drenther herkennen; we hadden ons niet voorzien van een tekstboekje van dit ballet, en begrepen dus weinig van den gang der geschiedenis of hare intrigue. Doch 't lette ons weinig, omdat we wel eens gehoord hadden, dat bij een ballet de inkleeding slechts toegift is en alleen 't zintuig des gezichts op 't *qui vive* behoort te zijn.

Met terzijdestelling derhalve van de aan alle afstammelingen Adam's eigene zucht om mysteriën en verborgenheden te ontleden waren wij geheel oog voor de schitterende costumes, de heerlijke decoratiën, de snelle en meesterlijk uitgevoerde veranderingen des tooneels, de losse, gemakkelijke, geestige dansen, de weelderige en zinprikkelende lichaamswendingen en buigingen, die elkander opvolgden met eene snelheid en vaardigheid, die allerverwonderlijkst mogen heeten. En balletmeester en decorateur verdienen den regtmatigen lof, die elk verdienstelijken kunstenaar toekomt.

Weenen heeft de beroemde Taglioni⁷⁴⁹ in twaalf representatiën op zijnen schouwburg zien verschijnen, en dat genot met even zoo veel duizend guldens betaald; het heeft zich uitgeput in hulde- en eerbewijzingen, en die vermaarde danseres bij 't uitgaan der zaal door twaalf fakkeldragende jongelingen op een' zegewagen zien plaats en door zijne

749 Filippe (vader) en Marie (dochter) Taglioni. Italiaanse balletdansers.

geillumineerde straten, omstuwd van eene juichende menigte, voorttrekken!

Was het Amsterdamsche publiek van geaardheid als het Weener, wij twijfelen niet, of het zou zijn Voitus van Hamme,⁷⁵⁰ Roussets, Ten Hagen, Stemmerik⁷⁵¹ grootere hulde bewijzen, dan nu wel 't geval is.

Ooms oordeel over 't ballet viel ongunstiger uit, dan wij 't vermoed hadden, en toen de zedige man ons zijne bezwaren had opgelegd (dat niet eerder plaats vond, dan toen we weder *in pace* in ons logement zaten,) moesten wij die ook gaaf toestemmen. Hij wilde niet spreken van de decoratiën, evenmin van den dans, in zoo verre die naar de kunstregelen werd uitgevoerd. Maar tegen 't wulpsche in de kleeding der dansenden, tegen het wellustige, dat uit ieder der ligchaamsbewegingen sprak, dat het bloed in vlam zet, de borst hooger doet zwellen, de hersens met allerlei onnatuurlijke beelden opvult en de onreine togten des harten wakker maakt. De ernstige, godsdienstige zin der Hollanders moest de opvoering van zulke balletten niet dulden. De commissarissen van den schouwburg moesten de tot vervelens toe herhaalde spreuk: *het tooneel is eene school der zeden voor het volk*,⁷⁵² beter op 't oog houden, en er tegen waken, dat

750 Andries Voitus van Hamme (1796 – 1868) was danser, dansmeester en schouwburgdirecteur. Zowel de vader (Van Hamme) als de moeder (Voitus van Pol) van Andries Voitus van Hamme stamde uit een theater- en dansfamilie. Waarschijnlijk betrad Andries van Hamme al op zesjarige leeftijd het toneel van de Hollandschen Schouwburg.

751 *Tooneel-almanak voor het jaar 1843* via Delpher. Hierin staan alle spelers en personeelsleden vermeld. Rousset ipv Roussets.

752 Daar gonsde het ijs achter albert, daar schoot hem de aanspreker van den Stads Schouwburg weër op zijde.

'Maar, jongen!' begon deze, 'wat was dat daar een woord van je? foei! de zaak moest je meer ter harte gaan, het tooneel is de school der zeden.'

'Ik droom heel prettig, al heb ik geen ballet gezien,' hernam albert, cynisch genoeg.

'Maar de kunst! vriend! de vaderlandsche kunst.'

'Door den vaderlandschen engelenbak beheerscht,' was het antwoord.

'Maar de laatste hoop van onze declamatie!'

'Wat blief je?' hernam albert, terwijl hij een' koddigen lach niet kon inhouden, 'de uitgalming?'

'Er is van daag geen praten met je,' beweerde de lijkebidder.

'Het is ook al te dol,' viel albert uit, 'eerst kom je met eene school voor de zeden op de proppen, dat wil zeggen het lijden van vorsten en vorstinnen,

de goede indruk, dien een treurspel b. v. gemaakt heeft, niet geheel uitgewischt worde door het schouwspel van dansen, die onze zeden kwetsen, en wier vertooning het volk eerder bederft, dan verbetert.

“Wij hebben,” zeide de assessor, “reeds te veel overgenomen van vreemden. Onze nationaliteit is een bedeldeden geworden. Onze volksgeest verdient dien naam niet meer.

Aan geleende vederen hebben wij geene behoefte. ‘t Komt er nu veeleer op aan, die geleende *kwikken en strikken*⁷⁵³ weêr uit te plakken, opdat men ons in den vreemde weder voor echte Hollanders, onverbasterde nakomelingen van een voorgeslacht, gehard en krachtig als ijzer en staal, beginne aan te zien! Ik,” vervolgde Oom, “ik zoude er mijne conscientie bezwaard door achten, soortgelijke balletten op den duur bij te wonen.

Ik begrijp niet, hoe eene bruid bij die vertooningen haren bruijom niet verzoekt, huiswaarts te keeren; hoe een gemoedelijk huisvader en vrome huismoeder hunne dochters derwaarts kunnen laten gaan. Had ik dochters, ik zou ze te lief hebben, om ze aan ‘t gevaar, dat haar hier bedreigt, bloot te stellen. Heur rein gemoed mogt niet bezoedeld worden door den pestwalm, die uit die voluptueuse dansen opklimt, hare zielskalmte niet moorddadig geschokt, door ‘t aanschouwen van zulke ergernissen der goede zeden. Hollandsche meisjes moesten de oogen met driedubbele banden blinddoeken, bij zulke schandalen. En toch zag ik alle schoonen met

wier toestand de helft van het publiek niet begrijpt, waarmee de andere helft niet langer sympathiseren kan. De eerste heeft nooit gehoord van de Goden, onder wier lotsbeschikking zij zuchten; de tweede gelooft niet meer, dat koningen uit ander leem zijn gekneed dan wij: onwaarheid dus - ‘Maar, albert! zoek je dan waarheid op het tooneel?’ *Albert van E.J. Potgieter. De Gids. Jaargang 5(1841) dbnl.org in nrs. 7,10,12.*

Personeel en profaan. (Brieven aan Albert.) *Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren. Deel 3(1876)–R.C. Bakhuizen van den Brink dbnl.org*

753 Als die beide schoon zijn, heeft de huisvrouw en moeder, om te behagen, om onderscheiding en eer te verwerven bij de wereld, gelijk zij liefde en achting geniet in haar huis, den geleenden glans niet noodig van kwikken en strikken, van zilver en goud. *Over de opvoeding en vorming van het meisje, vooral in den minderen stand.* Door M.D. van Otterloo. *Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1849 dbnl.org*

onafgewenden blik 't schouwspel aanstaren en 't aangeboden vergif met volle teugen inslurpen.”

Ooms luim was alles behalve *couleur de rose*, en dit ook de reden waarom hij terstond, na bovenstaande *peroratie impromptu*⁷⁵⁴ te hebben uitgesproken, zich ontkleedde, de slaapmuts over de ooren trok en onder de dekens kroop. Wij zaten nog een paar halve uurtjes over zaken te keuvelen, waarbij geen derde als getuige nodig was.

Gij raadt wat het onderwerp onzes vertrouwelijkten gespreks was..... Het was onuitputtelijk, maar de slaap deed ook zijne regten over ons gelden, en toen wij den *domper*⁷⁵⁵ op onze kaars zetteden, hoorden wij den Drenthschen assessor in den droom uitroepen: “o balletten! o balletten!”

EINDE VAN 'T EERSTE DEEL.

754 peroratie [slotrede] {1553} < oudfrans *péroration* (frans *péroration*) [idem] < latijn *perorationem*, 4e nv. van *peroratio* [slot van een redevoering], van *perorare* (verl. deelw. *peroratum*) [de slotrede houden], van *per* [door ... heen] + *orare* [spreken]. etymologiebank.nl

755 (kaarsen)dover.

Verantwoording

Gebaseerd op Epub en gescande pdf via google.books. Deze scan heb ik op verschrijvingen gecorrigeerd. Af en toe kan een woord missen. Samentrekkingen als 'tgarnizoen heb ik gesplitst 't garnizoen, 'toogenblik in 't oogenblik.

Voor de voetnoten heb ik o.a. gebruik gemaakt van liederenbank.nl, etymologiebank.nl, het web met wikipedia, dbnl.org en delpher.nl, books.google, UB Groningen, biografieportaal KNAW.

Door (delen van) de voetnoottekst als zoekterm te gebruiken is de bron ook te vinden. Zet een fragment tussen "...". Houd rekening met variaties in spelling. (ij, y – toneel, tooneel)

Het origineel kent enkel hoofdstukken. De subtitels heb ik toegevoegd om de toegankelijkheid te vergroten. Ook heb ik extra alinea's toegevoegd. Het origineel kent geen landkaarten. De landkaarten komen van het web en uit *Grote historische schoolatlas* van H. Hettema Jr. De kaart van Amsterdam en gravuren van enkele gebouwen komen uit een franstalige reisgids uit dezelfde periode. (via delpher.nl te downloaden als pdf). *Manuel des étrangers à Amsterdam* par J.W. Olivier. 1839

In het origineel staan alle namen in KLEIN KAPITAAL. Geografische aanduidingen en vreemde woorden staan cursief. Ik heb dat niet altijd overgenomen.

In het origineel staat Alexander L. Lesturgeon niet als auteur vermeld. Ik heb hem toegevoegd.

Harm Boom en Alexander Lodewijk Lesturgeon.

Een Drentsch gemeente-assessor met zijne twee neven op reis naar Amsterdam, in 't voorjaar van 1843.

Het was me een waar genoegen ter verpozing.

Kaarten & Prenten

- p. 28 *Grote historische schoolatlas* van H. Hetteema Jr. 1959
- p. 39 Plaat I Assessor
- p. 46 kaart web na 1850
- p. 67 Plaat II Assessor
- p. 90 web. Voor 1800
- p. 93. Plaat III Assessor
- p. 116 *Gemeente-atlas 1856*, via delpher.nl.
- p. 147 web. Na 1850.
- p. 167 *Manuel des étrangers à Amsterdam* par J.W. Olivier. 1839
- p. 170 en 171 *Manuel des étrangers à Amsterdam* par J.W. Olivier. 1839
- p. 187 Plaat IV Assessor
- p. 197 *Manuel des étrangers à Amsterdam* par J.W. Olivier. 1839. Via delpher.nl
- p. 215 Plaat V Assessor
- p. 229 Plaat VI Assessor
- p. 238 *Gemeente-atlas 1867* via delpher.nl
- p. 270 *Gemeente-atlas 1867* via delpher.nl
- p. 292 Rijksmuseum – web.
- p. 320 *Het vaderland. 1791*. Uitg. Johannes Allart via Delpher.nl
- p. 341 C. Loots *Almanak voor Hollandsche blijgeestigen, voor het jaar 1834*. Tweede deel van een samenspraak/toneel. via delpher.nl
- p. 365 Plaat VII Assessor
- p. 397 Plaat VIII Assessor
- p. 410 uit *Het Vaderland 1791* Uitg. Johannes Allart via delpher.nl
- p. 72, 131, 152, 383, 404 uit *Beschrijving der Nederlanden 1841*. delpher.nl

